MESELELERİMİZİ KONUŞMAK

HÜSAMETTİN ARSLAN

Hazırlayan: **Asım Öz**

Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
Kitap No: 59

Yayın Koordinasyon
Sertaç Güleç
Nurullah Yaldız

Meselelerimizi Konuşmak

Hüsamettin Arslan

Hazırlayan
Asım Öz

Düzelti
Ümit Özkan

ISBN 978-605-7664-50-1

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı,
İstanbul, Ocak 2020

Kitap Tasarım
Abdüsselam Ferşatoğlu

Baskı, **Seçil Ofset**
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İstanbul
Sertifika No: 44903

ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ
zeytinburnu.istanbul | 444 1984

İÇİNDEKİLER

HÜSAMETTİN ARSLAN (1956 Ordu, Mesudiye - 2018 İstanbul) Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Tarih bölümü mezunu. Yakın çağ Türkiye tarihi alanındaki yüksek lisans tezini aynı bölümde yaptı. Daha sonra alan değiştirdi ve doktorasını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde genel sosyoloji ve metodoloji alanında, bilgi sosyolojisi ve yeni sosyoloji disiplini bilim sosyolojisi" alanında yaptı. Yegâne entelektüel hobisi felsefe okumaktı; hobilerin görevlerden daha kalıcı olduğuna inandı. Ona göre tarih ve felsefeyle birlikte okutulmadığında, sosyoloji teknolojiden başka bir şey olamazdı; bu yüzden sosyolojiyi toplum hakkında felsefe olarak tanımladı. Sosyolojiyi sosyal felsefe kabul ettiği için herhangi bir sosyolojinin ya da ortodoks sosyoloji anlayışının değil, felsefi sosyolojinin savunuculuğunu yaptı. Onun bu yaklaşımının görüldüğü *Epistemik Cemaat/Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi* (Paradigma, 1992; altıncı baskı 2018) bilim sosyolojisi alanında Türkiye'de yapılmış ilk akademik çalışmadır. Arslan'ın düşünce, kültür ve akademik içerikli dergilerde yayımlanan yazıları dışında yayınlanmış iki kitabı daha vardır: *Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafazakârlar/Meçhul Okurla Söyleşiler* (Paradigma, 2009, dördüncü baskı 2018); *Twitmania Etnomania Şiddetmania* (Pınar Yayınları, 2016). Arslan, kavramsal titizliğe önem veren tercümeleriyle Türk entelektüel ve akademik dünyasına büyük bir soluk kazandırdı. Derleme ve çeviri: *İnsan Bilimlerine Prolegomena/ Dil, Gelenek, Yorum* (Paradigma, 2002); *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* (Paradigma, 2002); *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler* (Paradigma, 2002); Çevirileri: I. Lakatos ve A. Musgrave (ed.), *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi (*Paradigma, 1992); Chalmers, A., *Bilim Dedikleri* (ilk baskı 1992; gözden geçirilmiş baskı Paradigma 2007); Barnes, B., *T.S. Kuhn ve Sosyal Bilimler* (gözden geçirilmiş baskı, Paradigma, 2008); John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri* (Paradigma, 2000); Ellul, J., *Sözün Düşüşü* (Paradigma, 3. baskı, 2012), Steve Woolgar, *Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* (Paradigma, 1999); C. Falzon, *Foucault ve Sosyal Diyalog* (Paradigma, 2001); S. Toulmin, *Kozmopolis* (Paradigma, 2002); W. J. T. Mitchell, *İkonoloji: İmaj, Metin, İdeoloji* (Paradigma, 2005); H.G. Gadamer, *Hakikat ve Yöntem I ve II* (İsmail Yavuzcan'la birlikte, Paradigma, 2008-2009); Richard Kearney, *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler* (Paradigma, 2010). Kathleen M. Wheeler, *Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon* (Paradigma, 2011); Michael E. Zimmerman, *Heidegger: Moderniteyle Hesaplaşma/Teknoloji, Politika, Sanat* (Paradigma, 2011). Thomson, Iain D., *Heidegger: Ontoteoloji/Teknoloji ve Eğitim Politikaları* (Paradigma, 2012). R. Wolin, *Heidegger'in Çocukları* (Paradigma, 2012); N. Berdyaev, *İnsanın Yazgısı* (Paradigma, 2012); Dillion, M. *Din Sosyolojisinin El Kitabı* (Paradigma, 2014) ; R. Moore, *Eğitim ve Toplum* (Paradigma, 2015).

HATIRALARLA HÜSAMETTİN HOCA

Rize'den üniversite okumak için gelmiş, 20'li yaşlarının başında bir gencim. 91-92 yılları olmalı, Hüsamettin Arslan Hoca'yla arkadaş olan bir halkaya dâhil oldum. Düzensiz aralıklarla Sultanahmet'te veya Erenler'de buluşulup gecenin sükûneti çökene kadar konuşuluyor. Hoca'yı meraklı gözlerle izliyor, dinliyorum. Aforizmatik üslubu, dikkat çeken tavırları ile her seferinde hayranlığımı arttırıyor. Tarih, siyaset, edebiyat, hayat… Lezzetine doyum olmaz sohbetler…

***

2000'li yılların başında, AK Parti'nin kuruluş çalışmaları için merhum Erol Olçok ve Hasan Basri Yıldız'ın tertip ettiği toplantılara katılıyoruz. Hoca her toplantıya bir "tez"le geliyor ve iddialı ses tonu ve düşünceleriyle hepimizi sarsıyor. Bazen önceden hazırladığı bir metni dağıtıyor. Gelenek ve muhafazakârlık üzerine gün görmemiş fikirler…

Hüsamettin Hoca, Anadolu insanının hak ettiği temsilin Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleşeceğini çok önce keşfetmişti. Cumhurbaşkanımızla Pınarhisar'dan sonra birkaç defa konuşma imkânı bulmuş ve etkilenmişti. Ona hepimizden önce inanmıştı. Örs ve Çekiç'te babasının üzerinden çok sayıda hatırasını aktarır.

***

O yıllarda çeşitli vesilelerle bir araya gelmeye başladık, müstakil bir dostluk ve yakınlık kurduk. 2005 yılında Zeytinburnu Beledi-

yesi olarak hazırladığımız, ufuk açıcı sonuçlar doğuran ve kitabı hâlâ önemli bir kaynak eser niteliği taşıyan Uluslararası Göç Sempozyumunun hazırlık heyetinde yer aldı, toplantılarımıza katıldı, yol ve yordam çizmemize yardımcı oldu, isimler önerdi, bir oturumun da başkanlığını üstlendi.

***

Hoca 2010'dan sonra neredeyse tamamen Bursa'ya kapandı. İstanbul'a bile gelmeye üşenir olmuştu. Fedakârlıklarla kurduğu ve bütün maddi ve manevi birikimini hasrettiği Paradigma Yayınlarında yaşadıkları onu "kültür işleri"nden soğutmuştu. Nadir görüşüyorduk. Bir yolunu bulup kendisinden istifade etmemiz lazımdı.

Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezinde seminerler vermesini teklif ettim. Yorgun ruh hâline rağmen beni kırmadı. Her ay bir cumartesi Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi semineri nedeniyle İstanbul'a gelmeye başladı. Eski arkadaşlarıyla buluştu. Küçük bir meraklı toplulukla başlayan seminerler zaman içinde iyi bir dinleyici kitlesine ulaştı. Zeytinburnu'nda ve ayrıldıktan sonra da Ankara'ya gidene kadar her seminerine katıldım. Seminerden sonra başka bir mekânda uzun sohbetler eder ve gece çok ilerlemeden Ümraniye'ye annesine uğurlardık. Bu vesilesiyle her ay annesini de ziyaret etmiş oluyordu. Seminerde takdim ettiğimiz çiçeği annesine götürmekten büyük haz duyduğunu her seferinde söylerdi.

Hoca'yla konuşacaklarımızı bir ay boyunca biriktirir, o sohbetlerde sorardık. Kendisinden çok şey öğrendim, sayesinde birçok yazar tanıdım ve güzel kitaplarla tanıştım: *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, *Öküzün A'sı, İsyan Pazarlanıyor, Masumiyetin Ayartıcılığı*, *Yaşam ve Yazgı*, *Pervasız Dâhiler*, *Sözün Düşüşü, İnsanın Yazgısı, Sözlü ve Yazılı Kültür* vd. Cemil Meriç, Heidegger, Arendt, Berdyaev'den konuşurduk.

Gezi olayları Hoca'yı sarstı ve bazı ilişkileri yara aldı. Kırıldı. Güncel siyasete rağbeti olmayan Hoca, Gezi'den sonra mesafeyi

kaldırdı ve gazeteye üst üste sert yazılar gönderdi.

Hoca sade ve gösterişsiz bir insandı. Ama bir o kadar da keskin ve iddialı… Kendi ifadesiyle "iğneleyen, tuvali yumuşak darbelerle fırçalayan değil, çekiçleyen" bir üslupla yazıyordu. "Yukarıdakilere kızgın, aşağıdakilere müşfik"ti.

***

Müsteşarlığa atandığımı öğrendiğinde memnuniyetini ve her türlü yardıma hazır olduğunu bildirdi. Umut verdi, yüreklendirdi.

Zeytinburnu'nda yapılan ve hazırlığında bulunduğumuz Cemil Meriç Sempozyumunun açılış programını teşrif etmesi için Kültür ve Turizm Bakanımız Sayın Nabi Avcı'dan ricada bulunmuştum. Hüsamettin Hoca da açılış panelinde konuşmacıydı. Bir makalenin gönderilmesi için iletişim bilgilerini talep eden Nabi Hoca'ya, "Müsteşarınız Ömer Arısoy en yakın arkadaşımdır, kendisine verin, o bana en kısa yoldan ulaştırır." dediğini duyunca gönenmiştim.

Yirmi sekiz yıl aradan sonra topladığımız III. Millî Kültür Şûrası için aradığımda Hoca yine bizi kırmadı. Kültür Politikaları Komisyonu üyesi olarak görev yaptı.

***

Bir gün hastalık haberi ulaştı. Aradım, sesi bitkindi, teşhisi biliyordu. Durumu idare ettiğini, henüz ayakta olduğunu ve kemoterapiyi reddettiğini söyledi. Hoca *Kanser Savaşları*'nı yayımlamıştı, konuya vâkıftı ama direnecekti. Kararından emindi. Her türlü yardıma hazır olduğumuzu ifade ettim.

On beş gün kadar sonra telefonumun ekranında Hoca'nın adı göründü. Heyecanla açtım. Kaz Dağları civarında, orman ve denizin bir arada olduğu, dinlenebileceği ve hemşirelik hizmetleri alabileceği bir mekân sordu. İki gün içinde bir yer ayarladım ve kendisini aradım. Cevap veremedi. Aralıklarla birkaç kez aradıktan sonra telefonuma bir mesaj düştü: "Ömer Bey, ben Muammer

Arslan, Hoca'nın kardeşiyim. Hoca'nın istirahate değil, hastane ortamına ihtiyacı var. Şu anda Çanakkale'ye gidecek durumu bile yok. Sizi çok seviyor ve dinliyor. Lütfen Hoca'yı İstanbul'da bir hastaneye alalım. Bize yardımcı olun." Muammer Bey'le konuştuktan sonra Hoca'yı aradım, durumu izah ettim. İtiraz etmedi. İstanbul'da bir hastaneye yatırdık kendisini. Ziyaretine gittiğimde, başka ziyaretçi istemediğini belirtti, kimseye söylememememi tembih etti. İki defa daha ziyaret ettim. İkincisinde yoğun bakımdaydı ve şuuru kapalıydı. Sonrası malum.

***

Hüsamettin Hoca ardında önemli bir iz bıraktı. Elinizdeki kitap, bu izi sürmek için bir kılavuzdur. Ve ona şükran borcumuzun bir ifadesi… Özlemle, minnetle anıyorum.

Allah rahmet eylesin.

Ömer Arısoy
Zeytinburnu Belediye Başkanı

KİTAP HAKKINDA

Düşünce tarihimize dair bildiklerimizin azlığından hatta bizde düşüncenin yokluğundan yakınır dururuz. Yayımlanan onlarca kitap var; lakin kültür ve düşünce dünyamız bunlara hayli uzaktan bakıyor. Düşüncenin yokluğuna dikkat çekip durmaktan, düşünürleri okumaya fırsat bulamadığımız bile söylenebilir. Dijital mecraların galebe çalması yüzünden imdada yetişen eserlerden istifade etmek bile bir ömür törpüsüdür artık.

Merhum Hüsamettin Arslan Hoca'nın felsefe okumayı hobi katına yükseltmesinin ne kadar mühim olduğunu da Heidegger'in ilgilenmek üzerine söylediklerinden hareketle kavramak mümkün olabilir. Zira ilgi-lenmek (*inter-esse*) şeylerin içlerinde ve aralarında olmak, bir şeyin, meselenin tam ortasında bulunmak ve orada ikamet etmektir. Ne var ki günümüzde geçerli şekliyle ilgiyi, sadece ilginç olan çekmektedir. Bu ilgilenme anlayışı, önce ilginç bulduğuna sonraki bir anda kayıtsız kalmaya, yerine kişinin ancak bir önceki kadar ilişkin olduğu başka bir ilginin ikame edilmesine izin vermektedir. Zamanımızda genellikle, bir şeyi ilginç bulmakla, o şeye özel kıymet verildiği zannediliyor. Hakikatte ise, işte bu yargı dolayısıyla, ilginç olan daha başlangıçta kayıtsızlığa ve hemen sonra yeknesaklığa itilmiş oluyor.

İnsan, bulunduğu durumu kendine açıklamaya çalışan bir varlıktır; *homo hermenia*'dır. Doğduğumuz zamanı, hayatı da bu doğrultuda anlamlandırmaya çalışırız. İçinde yaşadığımız modern çağ büyük bir imparatorluğun gölgesi altında mesafelere verilen önemin anlamsızlaştığı, küresel ve yerel baştan çıkarıcı tüm imkânların sergilendiği içerisi ve dışarısı olmayan bir dünyanın son insanları imal ettiği bir dönemdir. Günümüzde son insanlar, eski insan-

lar gibi doğdukları topraklarda yaşayarak kök salan, ikamet eden canlılardan ziyade soyut alanlarda projeler üreten yersiz yurtsuz dünya vatandaşlarıdır. Bu sürecin köklerini daha geriye götürebiliriz ama dünyanın bir hizaya getirilerek düzleştirilmesinin hızlanmasında en temel momentum aydınlanma ve modernleşmedir. Her şeye sıfırdan başlamayı isteyen aydınlanmanın kurumsal aklı, gelenekleri, alışkanlıkları ve âdetleri yani insanın tarihini yıkma eğilimlerini/tavrını da içinde barındırıyor. Bunun Türkiye'deki kitlesel tezahürü ise pozitivist eğitim kurumlarıyla oldu.

Hüsamettin Arslan Hoca'nın bu minvalde "Türkiye'de ilk önce İslamcı, solcu, komünist vs. olunmaz ilk önce pozitivist olunur." demesi hayati derecede önemlidir. Hoca, telif ve tercüme eserleriyle Türkiye'deki ilerlemeci, pozitivist telakkiyi geriletmeye matuf tavrıyla düşünce hayatımıza yön veren entelektüel bir mütercimdi. Hayatının en verimli yıllarını, dünyadaki entelektüel birikimi kitap yayını yoluyla aktarmaya hasretmişti. Ama Hoca, sadece tepkisel tavrın hem yüzeyselliğinde hem de güvenlikli alanında yetinmedi. Zira ne bilimsel bilginin üstünde söz sahibi olmadığını düşünmenin konforuyla kuşku duyma/endişe etme yetisini yitirmişti ne de muhafazakârların bir kısmı gibi modern zamanda yaşadığını unutarak çelişkilerini görmezden geldi. Bilakis bunlarla daha fazla hemhâl olarak kendisine mesele edindi ve bu meseleler hocanın ilgilerini oluşturdu. Bu meselelere olan alakası Hoca'nın pozitivizm karşıtı bilim eleştirisi çalışmalarının ötesine geçerek varoluşsal/ontolojik düşünce metinlerine doğru adım atmasını beraberinde getirdi.

Kendi olmayı istemenin muhafazakâr olmak olduğunu belirten Hüsamettin Arslan Hoca Türkiye'de muhafazakârlıktan ne anladığını çeşitli vesilelerle ve egemen değerlendirmelerden hayli farklı bir şekilde ifade etti. Türkiye'de felsefe ve sosyal-bilimler düzlemine önemli katkılarda bulunan Arslan, geriye bakarak Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'nin temel problemin şu olduğunu vurguladı: "Nasıl aynı anda hem modernleşebiliriz hem kendimiz kalabiliriz? Aynı anda hem modernleşmek hem kendimiz kalmak mümkün müdür? Mümkünse nasıl mümkündür?" Günümüzde bu

soruyu şöyle dönüştürebileceğimizin de farkındaydı: "Bu küreselleşme çağında, bu küresel kapitalizm çağında hem kendisi kalmak hem de modernleşmek hatta hayatta kalmak nasıl mümkündür?"

***

Fıtratı itibarıyla benzeri az bulunan Hüsamettin Arslan Hoca'yı anmayı eskilerden bir kıtayla sürdürelim:

Nâmını hayr ile andırmağa eyle himmet,
Âleme geldiğinde bir taşı terk etme delil,
Taşı da nakşını da mahveder eyyâm ammâ
Ebedî, elsinede dâir olur zikr-i cemîl.

(*Namının hayırla anılmasına çalış*
Dünyaya gelişine delil olarak bir mezar taşı bırakma
Taşı da üzerindeki nakışları da ilerleyen günler yok eder ama
Güzellikle anılmak, dillerde ebediyen dolaşır.)

Kitapların birer hikâyesi olduğu hep söylenir; yayımlanmadan önce ve sonra. Düşünce dünyasına aktüel gelişmeler ve problemler aracılığıyla uzanmaya çalışan *Meselelerimizi Konuşmak*, kendini Türkiye'nin kaderinden sorumlu tutan *kaderini üstlenen* Hüsamettin Arslan Hoca'nın Gezi Parkı olaylarından 17-25 Aralık'a 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünden Başkanlık Sistemine geçiş sürecine uzanan karar anlarında Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezinde verdiği bir dizi seminere dayanıyor. Aslında Hoca'nın konuşmalarını yönlendiren, her zaman nasıl kendimiz kalabileceğimizdi. Türkiye'yi keşfetmenin, anlamanın ve tabii özümsemenin ise karar anlarında ortaya çıktığının farkındaydı. Burada küçük bir hatırlatma yapmak gerekir. Hoca'nın bu yıllardaki makalelerinde, verdiği konferanslarda, katıldığı sempozyumlarda ve yayımladığı eserlerde, Türkiye'deki elitlerle hesaplaşmasını izleriz adım adım.

Günbegün, sabırla, titizlikle aramaya ve düşünmeye devam eden Hüsamettin Arslan'ın Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeleri hangi temel kabullerden yola çıkarak yorumladığını entelektüel, etik,

hayatın anlamı, muhafazakârlık, din, hakikat, elitler sorunu, iktidar, ulus devlet, imparatorluk, dil, gelenek, ritüel, tarih, Harf Devrimi gibi onlarca meseleye dair söyledikleri çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sözgelimi, "Bu kelimelerle değil, başka kelimelerle sorun bana, başka kelimelerle!" dercesine form ve içeriği değerlendirirken Harf Devrimini sadece bir alfabe değişimi olarak görmediğini izhar eder. Tarih, tarihimiz ve tarihçiler hakkında da kimi zaman ayrıntılı kimi zaman kısa bilgiler elde etmek imkânını buluruz bu metinlerde. Okuduklarını, his ve düşünce hayatını etkileyen isimleri, eserleri, her biri Türkiye'yi şu veya bu düzeyde şekillendiren düşünce akımlarını, hayatında iz bırakan olayların farkına varırken aynı zamanda ülkemizin kültür hayatı hakkında da bir kanaatimiz olur.

Şunu da ilave edelim ki, Hüsamettin Arslan Hoca'nın Türkiye'deki tartışmaların, en önemli dönemeç ya da geçiş noktalarını vurgulayan konuşmaları bir yanıyla Türk modernleşmesinin eleştirisidir. İmparatorluğun kaybı meselesinin insanımızın yüreğini titrettiğini, aktüel olaylardan hareketle söyler. Ona göre istikbalimizin üzerinde yükseleceği tek sağlam zemin, İmparatorluk ufkudur. İnsanımızın hissiyatını, anlam dünyasını ve değerler haritasını tahlil gayreti Türkiye'deki Avrupamerkezci yaklaşımlarla beslenen dogmaları sarsmaya matuftur. Konuşmalarında; belirsiz, tarif edilmemiş, başkalarının emellerini dile getiren ama şuursuzca benimsenen kavramlar, siyasetler, sloganlar... aydınlığa kavuşur tek tek gözlerimizin önünde. Zaten düşünce tarihimizde hissiyatla Avrupa eleştirisi daima beraber yürümüştür. Kendisiyle çeşitli zaman ve vesilelerle yapılmış röportajlarda öyle bir kendini tanıma çabası vardır ki, onun konuşmalarını da özetler: Realiteden ve reelpolitikadan yola çıkarak yaralarımızı ele almaktır çabası bir yönüyle. Belirtmek gerekir ki, bu mevzu bir kitap yazılacak kadar geniştir.

***

Hülasanın hülasası olan bu yazıyı çevirdiği, derlediği ve yayımladığı kitaplarla okuyucuları önyargıların köleliği yerine düşüncenin yoldaşlığına çağıran Hüsamettin Arslan'ın meçhul okurla

söyleşilerini içeren *Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakârlar* kitabından bir pasaj aktararak sürdürmek yerinde olacaktır:

> Görmemek, görmektir; en iyi "görmek" bile-isteye görmemektir. Bile-isteye görmemek güçsüzlük göstergesidir; güçlüler bile-isteye görürler; bile-isteye görmek meydan okumaktır; muhaliflere, düşmanlara, hasımlara ve hısımlara, çok daha önemlisi sorunlara. Bile-isteye görmemek kaçmaktır; bu kaçış eylemi "görmeyi" katmerleştirir; bile-isteye görmemek, başka şeylere sırtını dönmek ve yalnızca "görülmek istenmeyeni" görmektir. Bile-isteye görmemek "ötelemektir." Katmerli, çözümü zor sorunlar, bile bile görülmeyen, bile bile hasır-altı edilen sorunlardır. Böyle durumlarda bile-isteye görmeyerek aslında çok iyi gördüğünüz şey bumerang etkisi yapar, size geri döner ve sizden intikam alır.

Özetleyecek olursak Hüsamettin Arslan Hoca'ya göre bize düşen, kendimizi anlamak, meselelerimize eğilmek ve bir çıkış yolu bulmaktır. Hoca'nın esas sahası sosyal bilimler olsa da, Türkiye'nin maruz kaldığı olayları bir bütün hâlinde mütalaa ettiği için aktüel meseleleri de işleme gereği duymuştu. Onun yazı, röportaj ve televizyon programlarının bu cihetten ele alınması gerektiğini söylemek malumun ilamıdır.

Ezra Pound'un sözleriyle "aklın sözcükler arasındaki dansı"dır bu konuşmalar. *Meselelerimizi Konuşmak* sözellik ile okuryazarlık arasında doğal bir süreklilik olduğunu ve ancak sağlam sözel köklere sahip insanların gerçek okuryazar olabileceğini gösterir. Aktüel gelişmeleri mitoloji, teoloji, ritüel, eğitim ve edebiyat gibi çok farklı alanlardan verdiği örneklerle yorumlayan Hoca, günümüzde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu sorunları geniş bir bağlamda ele almayı başarıyor. Burada kaydedilmesi gereken olmazsa olmaz hususlardan biri de kitabın nasıl oluşturulduğudur. Bugünü geçmiş ve gelecekle birleştiren metinlerden oluşan *Meselelerimizi Konuşmak*, düşünce silsilesi içindeki konuşmaların mümkün mertebe kronolojik bir sıra gözetilerek derlenmesiyle oluştu. Zira kaderini

üstlenen konuşmalardan oluşan böyle bir kitapta kullanılabilecek en makul ölçüt bu olduğundan, sıralamada konuşmaların yapıldığı tarihler ölçü alındı. Maksat, Hüsamettin Arslan'ın düşüncelerini bazı yanlarıyla da olsa, ortaya çıkarmak, okuyuculara tanıtmaya çalışmak, telif ve tercüme kitaplarını okurken de, bu konuşmaların ışığı altında, okuyucunun işini biraz kolaylaştırmaktı.

Her biri bir kitap konusu olan konuşmaların bazıları, yukarıdaki açıklamadan da çıkarılacağı gibi, siyasi atmosferin hararetinin yüksek olduğu zamanlara aittir. Buralarda serbest nazım anlatımın tabiatından kaynaklanan bazı kısımlarla soru cevap kısımların bir kısmı metinlere dâhil edilmedi. Çeşitli kaynaklara yapılan atıfların, Hüsamettin Hoca'nın üslubunca, akademik resmiyetten uzak, bazen de mealen olduğu göz ardı edilmemelidir. Bazen birbirinden kopuk gibi duran, bazen birbirini izlercesine devamlılık gösteren bu konuşmaları kendine mahsus bir bütün olarak kabul etmek gerekir.

Elinizdeki eser, pek çok kimsenin emeği ile ortaya çıktı. Aslında kitabın fikir babası Sayın Ömer Arısoy'dur. Zira Hoca'yı meseleleri bir dizi seminer şeklinde ele alması için ikna eden odur. Dolayısıyla kitaba zemin hazırlaması ve yayımlanması sürecindeki bütün katkılarından dolayı kendisine müteşekkirim. Hayli meşakkatli bir süreç olan konuşmaların yazıya aktaran Ayfer Şahin Hanımefendi'ye şükran borçluyum. Ümit Özkan ile Cemil Öğmen ise metinlerin sıralanmasından nihaî şekillerinin verilmesine kadar süren düzelti ve son okuma sürecinde yardımlarını esirgemedi; özverili katkıları için her ikisine teşekkürü borç bilirim.

Bu kitabın Hüsamettin Arslan Hoca'ya layık olup olmadığını bilemeyiz. Umarım öyle olmuştur. Takdir okurundur. İyiliklerle anılmaktan daha güzel ne olabilir? Mehmet Akif merhumun dediği gibi:

> Rahmetle anılmak, ebediyyet budur ammâ…

Asım Öz

15 Şubat 2014

İKTİDAR VE DİN

Önce beni konuşma yapmak üzere davet ettiği için Zeytinburnu Belediyesine ve böyle güzel bir İstanbul gününde başka şeyler yapmayıp beni dinlemeye geldiğiniz için size ayrıca teşekkür ederim.

İktidar ve dil hakkında konuşmak istiyorum. Ben bir sosyoloji hocasıyım, yani sosyal bilimler hocasıyım. Kendi entelektüel birikimimden din ve iktidar kavramları söz konusu olduğunda dünya nasıl görünüyor, benim açımdan nasıl görünüyor, bunu sizinle paylaşmak istiyorum.

Din kavramını etikle ve etik kavramıyla ilişkilendiriyorum. Çünkü her dinin bir etiği vardır. Bana göre dinin eğer bir omurgası varsa, bu omurga etiktir. Dinin eğer bir içeriği varsa, bir ruhu varsa, bana göre bu etiktir. Etik demek ahlak demek değildir, her ahlak bir etikten türer ama etik ahlaktan daha temel bir şeydir. Onun için bana göre bir Müslüman etiği var dünyada, bir Budist etiği var, bir Taocu etik var, bir Hristiyan etiği var, hatta pagan dinlerinin bile kendilerine göre bir etiği var. Ben etiğin, başka düşüncelerden ilham alarak hayatı öncelediğini düşünüyorum. Önce etik sonra hayat var. Ben etiği böyle temellendiriyorum. Bunu yaparken de eğer bir Müslüman etiği varsa diye düşünüyorum. Bu Müslüman etiği elest bezminde başlar. "Elestü bi-Rabbiküm, ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Ruhlar yaratıldığı zaman Allah ruhlara sordu: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da 'Evet.' dediler." Bu "evet"in ben bir sorumluluk olduğunu düşünüyorum. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna verilmiş "evet"in "Evet, Rabbimizsin ve biz bundan sorumluyum." demek anlamına geldiğini düşünüyorum. Etiği, başka birçok düşünür gibi ben de bir sorumluluk etiği olarak görüyorum.

Diğer kavram iktidar kavramı. İktidar kavramının dünyevi bir kavram olduğunu düşünüyorum. Etik dünyayı böyle bir dünya olarak kabul edersek iktidarın dünyası maddi bir dünyadır. İktidar ve iktidar mücadelesi. İnsanlar bu dünyanın nimetleri için iktidar mücadelesine girerler. Bir de etik dünya vardır. Bu etik dünyada da bir yukarısı, bir aşağısı vardır. Ama etik dünyadaki hiyerarşisi ile iktidar hiyerarşisi, maddi dünyadaki iktidar hiyerarşisi farklı farklı hiyerarşilerdir. Etik dünyada hiyerarşinin zirvesinde Allah ve Peygamber vardır. Aşağıda bireyler vardır ve aşağıya doğru gider. Ama maddi dünyanın iktidar hiyerarşisinde yukarıda Amerika vardır. Onun altında başka devletler ve devletlerin cumhurbaşkanları vardır. Onun altında iktidar hiyerarşisi sıralanır. Dolayısıyla dünyada iktidar için mücadelenin adına biz ne diyoruz? Politika diyoruz. Hâlbuki manevi dünyada iktidar mücadelesine politika demiyoruz, o başka bir anlama geliyor.

Şimdi bunu yaparken şunu da söylemek isterim: Ben insan hayatında eşitliğin olamayacağını düşünüyorum. Eşitliğin insan hayatındaki en belalı fikirlerden biri ve bunun insana zararlı olduğunu düşünüyorum. Mesela, 1776 Amerikan Anayasası, Amerika'nın Kuruluş Anayasası ilan edildiği zaman o Anayasanın başlangıç maddeleri, "İnsanlar eşit doğarlar, eşit ve özgür doğarlar." diye başlıyordu ve dolayısıyla Amerikalılar kuruluşlarından bu zamana kadar iki yüz sene eşitliğe ve dolayısıyla özgürlüğe dayalı bir toplum yaratmak istediler. Amerika kurulduktan bu zamana kadar yıllar geçti ama iki yüz elli milyonluk Amerika nüfusunda hâlâ -Amerika'da gidenler de söylüyorlar.- Elli milyon evsiz var. Mesela, Fransız Devrimi gerçekleştiği zaman bu devrim de yahut modern ulus devlet de eşitlik, adalet, kardeşlik, özgürlük ilkeleri üzerine kurulmuştu. Ama Fransız Devrimi'nden günümüze kadar yüzyıllar geçti, ama Fransızlar da Amerikalılar gibi özgür ve eşit bir toplum yaratmakta çok kısa bir yol kat edebildiler. Bu işte bana göre demokrasi paradoksu dediğimiz şeydir. Aslında şu soruya vereceğimiz cevabın adı demokrasidir: Nasıl hem özgür hem de eşit olabiliriz? Bu soruya Batı düşüncesinde -diğer düşüncelerde de öyle-, filozoflar ve politikacılar daha dört başı mamur bir cevap veremediler. Çünkü hem eşit hem özgür olmak zor bir şeydir. Zira

bir toplumda özgürlük fazla olduğu zaman eşitlik azdır. Mesela, liberal demokrasiler böyledir. Liberal demokrasiler özgürlüğe önem verirler, dolayısıyla daha eşitlikçidirler ama sosyalist demokrasiler, onlar da eşitliğe önem verirler, onlarda da özgürlük azdır. Çünkü özgürlük ve eşitlik birbiriyle çelişen şeylerdir, birbirlerini tamamlayan şeyler değildir. Onun için demokrasinin bu açıdan ideali bir ütopyadan bile daha uzaktır.

Realite şudur: Gündelik hayatta hem özgür değiliz hem de eşit değiliz. Tam da olmadığı için özgürlük istiyoruz. Neden? Çünkü yok. Eşitlik istiyoruz. Neden? Çünkü yok. Bunlar idealler, bana göre modern dünyanın eğer en yüksek değerleri varsa, bu en yüksek değerlerden biri özgürlük, biri de eşitliktir. Fakat bana göre eşitlik özgürlükten çok daha tehlikeli bir şeydir. İnsanları özgür yaparsanız bazıları çok güçlenirler ve diğerlerine baskı yapar ama insanları eşit yapmak demek onları homojen yapmak demek, eşitlemek ve homojenleştirmektir. Ne demek bu? Farklılıkları öldürmektir. Bu farklılıkları yok ederken, insanlar kendi içlerinde farklılıkları kendiliğinden yok edemeyeceklerine göre, bir iktidarın gelip sizi eşitlemesi gerekir. Bunun adı da zulümdür. İşte ben iktidarı böyle görüyorum.

Manevi dünyada da, normal dünyamızda da bir iktidar hiyerarşisi var. Fakat bunlar birbiriyle çelişen şeyler, yani siyasetin talepleriyle etiğin talepleri birbiriyle çelişebilir. Müslüman etiğinin taleplerinden aklımın erdiğince birkaç şey söyleyeyim. Mesela, kul hakkı yemeyeceksin, değil mi? Müslüman etiğinin, Müslümanlıktaki en büyük iki günahtan bildiğim kadarıyla biri kul hakkı yemeyeceksin meselesi. Yahudilerin kutsal kitabı için düşünürler şöyle söylüyorlar: Aslında etik nerede başladı? Avrupalı düşünürlere göre etik tam da Habil-Kabil olayında başladı. Habil öldürülünce Tanrı Kabil'e sordu: "Kardeşin nerede?" Kabil dedi ki, "Ben kardeşimin çobanı mıyım?" Ne demek istedi Kabil? "Ben kardeşimin sorumlusu muyum?" dedi. Deniliyor ki, işte etik dediğimiz şey tam da bu sorumluluğu üstlenmek, yani kardeşinin sorumluluğunu üstlenmek anlamına gelir. Etik, sorumluluk etiğidir. Bir başka düşünüre göre, aslında Tanrı öbür dünyada sordu, öbür dünyada Habil'e

sordu. Yani öldürene değil, ölene sordu. Dedi ki, "Habil, kardeşin nerede?" Bu da bir tür etik, kötülerin sorumluluğunu üstlenmek, toplumdaki düşmüşlerin, kötülerin ve günahkârların sorumluluğunu üstlenmek; bu da bir etik anlayışı. Ben işte bu anlamlarıyla etikle iktidarın birbirleriyle çeliştiğini düşünüyorum. Bir insan ne kadar etikse, dünyadaki iktidarın, dünyevi iktidarın, o kadar uzağındadır. Bir insan ne kadar dünyevi iktidarın peşinde koşuyorsa, etiğin o kadar uzağındadır. İkisine birlikte sahip olamıyorsunuz. Eğer etik olmak istiyorsanız dünya nimetlerinden vazgeçmeniz gerekir ama iktidar peşinde olmak istiyorsanız o zaman manevi nimetlerden vazgeçmeniz gerekir. Dolayısıyla hayatı bu şekilde formüle ediyorum ve dindarların bana göre hep muhalif olması gerektiğini düşünüyorum. Dindar muhalif olmalıdır. Çünkü eğer dindar iktidar olursa, sahip olduğu şey artık din olmaktan çıkar. Müslümanlık devlet olursa, o zaman artık Müslümanlık olmaz çünkü devlet olur. Bunun en tipik örneğini sosyalizmde gördük. Sosyalizm iktidar oldu, bir bakışa göre Çarlığın yeni dirilişiydi bu. İktidar oldu ve sosyalist olmaktan çıktı. Hem bir ideoloji hem iktidar olmak zor. Dolayısıyla onlara karşı değilim ama Türkiye'deki İslamcılık, radikal İslamcılık diye savunulan görüşü de eleştirmiş oluyorum böylece. Çünkü bunda ısrarcıyım. Düşman diye bir eleştiride bulunmuyorum, bunlar bizim nihayet dostlarımız, beraber büyüdüğümüz insanlar. Ben de bu mecrada büyüdüm, geldim ama sonunda bunu kendimde keşfettim. Eğer dinin içeriği etikse, bu etiğin mensupları, bu etik, iktidar olduğu zaman artık etik olarak kalamaz. Neden? O zaman etik sahiplerinin iktidara bulaşmaksızın daima bir biçimde muhalif bir yerde kalmaları gerekir. Bu muhalefetin nasıl olacağı ayrı bir tartışma konusudur. Ama etiğin temsilcileri iktidar olmamalıdır. Çünkü o zaman etik olmaz.

Etik, kurala dökülemez. Bir ahlak kitabı yazabilirsin ama etik hakkında ve etiğin kurallarını içeren bir kitap yazamazsın. Etik bir vaziyet alış, bir duruştur. Dolayısıyla gerçek bir dindarın etik duruşa sahip dindar olduğunu düşünüyorum. Bir insanın, etik duruşa sahip bir insanın doğru duruşa sahip olduğunu düşünüyorum. Ben bu konuda radikalim. Ben "İslamcı radikal" değilim ama etik bir radikalim. Böyle düşünebiliriz.

Nakşiliğin Türkiye'deki geçmişini biliyoruz. Türkiye'de Osmanlı'dan beri ne kadar büyük bir yeri olduğunu biliyoruz. Nakşilik premodern bir tarikat. Premodern, yani modern dönem ortaya çıkmadan önce silsilesi Peygambere kadar uzanan diğer ana tarikatlar gibi bir tarikat. Modern değil, premodern. Premodern modern öncesi yani. Nakşilerin de politikayla ilişkisi vardır. Herkes bilir, Turgut Özal Nakşi'dir, Necmettin Erbakan Nakşi'dir, böyle birçok insan sayabiliriz. Bahaeddin Nakşibend, fetret devri, geriye doğru da gidebiliriz ama Nakşi Tarikatı hiçbir zaman politik işlere doğrudan müdahale etmemiştir. Bana göre tarikat şeyhlerinin ya da tarikatların misyonu tam da Müslümanlığın ve dinin içeriğini, etiğini sıradan insanlara bildirmektir, tebliğ etmektir.

Peygamber ve çevresindeki bazı insanların -Biz bilemeyiz, Allah bilir.- imtiyazlı olduklarını düşünüyorum. Ama asrısaadet devri dediğimiz devrin kanlı bir boyutunun bulunduğunu da göz ardı edemeyiz. Halifeler öldürülmüş, kan gövdeyi götürüyor. Belki de Peygamberin duruşu ve Peygamberin yakınındakilerin duruşunu anlamlı kılan şey de bu. Etiğin önemi tam da toplumda kan gövdeyi götürdüğü, kavganın, gürültünün ve haksızlığın olduğu zamanda ortaya çıkıyor. Bu yüzden oryantalistler bunu "Müslümanların altın çağı" diye formüle ettiler ve yanlış yaptılar. Biraz oryantalistlerden de etkilendik tabii. Sahabe dönemi peygamberliğin altın çağıdır, Müslümanların ondan sonraki tarihi de bir düşüşün tarihidir. Ben öyle düşünmüyorum. Zira etik duruşun sahabe döneminde de, ondan önce de, şimdi de, yüzyıllar sonra da toplumda az sayıda kişi de olsa etik sahibi, etik duruşa sahip kişiler olabileceğine inanıyorum. Bunlara ben biraz şöyle bakıyorum; toplumda görünmeyen veliler olduğuna inanıyorum. Bu sıradan bir insan da, bir şeyh de olabilir. Bunu böyle düşünmeli ve bunu ancak Allah bilebilir. Ama ben şöyle düşünüyorum: Mesela, şu anda birlikteyiz; farkında değiliz ama bir etik sayesinde birlikteyiz. Birbirimize insanca, dostça davranıyoruz. Birbirimizi daha önce belki de hiç görmedik. Ama bir araya gelmek için bir etik gerekiyor ve biz şu anda böyleyiz. Toplumda insanlar bir aradalar. Mesela, arkadaşlıkta, evlilikte etik olmazsa iki kişinin bir araya gelmesi imkânsız. Bu formüle edilemese bile ben Müslümanlığın probleminin bir parti meselesi olduğuna inanmıyorum.

Mehmet Zahit Kotku'yu gördüm ben bir cuma namazında. Benim kafamdaki tipik insanlardan biridir o. Ben bir tarikat mensubu değilim. Cumaya gittim hasbelkader ve orada gördüm. Her yerde söylerim ve şöyle bir şey, bir kere çok yumuşak bir tonda konuşan bir adam, yumuşak bir tonla alçak sesle konuşan bir adam ve oradaki hutbesinde şöyle dedi: "Ey Müslümanlar, Allah müesseseleriyle ilgilenir. Siz Allah'ın müessesesiniz. Sizinle de ilgilenecek. Sizinle de ilgilenmek zorunda, sizinle ilgilenmek onun boynunun borcudur." Bu da bir şey. Bu tavırdan, tarzdan çok etkilendim.

Bana göre din, devlet olduğu zaman artık din olmaktan çıkar. Bu konuda başka gerekçelerim de var. Bu kavgadan dolayı öne sürebileceğim başka gerekçelerim var. Ben 1963'te ilkokuldaydım. 1963'te Türkiye'nin Kıbrıs'ta uçağını düşürdüler. Cengiz Topel'in uçağı düştü ve askerimiz şehit oldu. Türkiye çıkarma yapmak istedi Kıbrıs'a, devlet niyetlendi. Fakat bir de baktılar ki Kıbrıs'a çıkarma yapacak çıkarma gemisi yok. 1963'ten 1974'e kadar devlet oturdu, çıkarma gemisi yaptı ve 1974'te Kıbrıs'a çıkarma yapıldı. Böyle de bakıyorum. Yeni haberler duyuyorum. Ortadoğu Teknik Üniversitesinden uydu fırlatmaya giden Başbakanı öğrenciler kapıdan içeri sokmuyorlar. Bu kabul edilemez çünkü ben bunları da gördüm, tanık oldum. Uzaya uydu fırlatıyoruz, ODTÜ'de öğrenciler Başbakanı ODTÜ'ye sokmuyorlar. Hep birlikte duyduk. ASELSAN'ın mühendisleri yazılım programı üretmişler. Çok mutlu oldum. Aslında ben teknolojiden nefret ediyorum ama şuna da inanıyorum: Bugün teknolojiye sahip olmaksızın hiçbir insanın, hiçbir kurumun, hiçbir devletin ve toplumun hayatta kalamayacağını düşünüyorum. Bir tercih değil, teknoloji bir mecburiyet. Ben de cep telefonu kullanıyorum, iPad kullanıyorum, bunlardan yararlanıyorum. Bu benim tercihim değil, mecburen yapıyorum. Dolayısıyla Türkiye'nin, Müslüman dünyanın mecburen teknolojiyi öğrenmesi gerektiğini düşünüyorum. Hoşuma gidiyor. Orhan Pamuk, Nobel Ödülü'nü aldığı zaman bu çok hoşuma gitti, bu durum ruhumu okşadı. Türkiye'nin Kürtlerinden biri dünya ölçeğinde bir başarı kazanırsa, şükredeceğim. Ne güzel, memleketimizin Kürtlerinden birinin başarısıdır. Mesela, işte bu Recep

Tayyip Erdoğan'ın açıkladığı projeler gururumu okşuyor, mutlu oluyorum, kendimi buluyorum. Tam da Türkiye böyle olmalı diye düşünüyorum, bana hitap ediyor. Dolayısıyla haberi bile beni etkiliyor. Bu yüzden de Türkiye'nin Milli İstihbarat Teşkilatının tırlarını yakalatan zihniyeti affetmiyorum. Böyle bir şey olamaz. Suriye'ye silah sızıyor, silah gönderiliyor, Suudi Arabistan silah gönderiyor, İran, Hizbullah'a silah gönderiyor, Rusya silah gönderiyor. Bu ne biçim zihniyettir? Bir tek Türkiye gönderemiyor. Bu nasıl bir düşünme tarzıdır, bunu anlamakta zorluk çekiyorum.

Basın konusunda mesela, basında haberler çıkıyor. Paralar, pullar bir basın kuruluşu, gazeteciler bağırıyorlar: "Özgürlüğümüzü kısıtlıyorlar, Türkiye'de basın özgürlüğü yok." diyorlar. Biraz komik buluyorum bunu, Gezi Parkını da komik bulmuştum. Düşünün, Türkiye'nin her Haziran geldiğinde önemli bir kısmı sahillere, plajlara, çıplak kamplara doğru akarken Geziciler bunu görmediler ve "Hayat tarzımıza müdahale ediyor." dediler. Ne biçim mantıktır bu? Türkiye'ye senede otuz milyon turist gelirken kalktılar dediler ki, "AK Parti bizim yaşama tarzımıza müdahale ediyor.". Bence bu hiç inandırıcı değil. O zaman da inanmadım, şimdi de inanmıyorum. Bunları söylerken bir AK Partili olarak konuşmuyorum. Zaten benden bir partili olmaz, partici olmaz. Ben okuyan bir adamım. Benden sonuna kadar kayıtsız şartsız bir yere bağlı olmam düşünülemez. Ama ben AK Parti'nin Türkiye'de en yüksek temsil kapasitesine sahip parti olduğunu düşünüyorum ve eğer Türkiye'deki toplumu en fazla kim temsil ediyor, derseler aldığı oya, hitap ettiği kesimlere bakarak AK Parti olduğunu belirtirim. İşte bundan dolayı da AK Parti aleyhine olan her şey bugün Türkiye'nin aleyhinedir. Ben böyle düşünüyorum. Tekrar ediyorum: AK Parti aleyhine olan her şey Türkiye'nin aleyhinedir. AK Parti eleştirilemez deniliyor, ben eleştirilebileceğini düşünüyorum. Ben daha önce eleştirdim. AK Parti'yi nasıl, ne amaçla eleştirdiğim önemli. Diyorlar ki yazarlar, "Bizim özgürlüğümüzü kısıtlıyor." Ben gazetelerde çalıştım. *Tercüman*'da, *Güneş*'te çalıştım ve *Tercüman*'da yaşadığım bir olayı hiç unutmuyorum. *Tercüman*'ın sahibi Kemal Ilıcak sağdı o zaman. Akşam saatinde sayfalar hazırlanıyor ve bu iş yapılırken

ekonomi sayfasını düzenleyen sayfa sekreterinin sayfasına bakıyor. Ben de oradayım, yanındayım. Sayfada şöyle bir başlık var: "İnşaat sektörü krizde!" Kemal Ilıcak baktı sayfaya, ağa gibi konuşan bir adamdı. "Kim ulan bu sayfanın müdürü, buna bakan kim?" Sorumluyu çağırdılar. Dedi ki, "Nasıl bu başlığı atıyorsun? Benim bir sürü inşaat işim var." Ardından hemen başlığı değiştirdi o kişi. Gazeteciler hükümetten özgürlüğün peşlerine düşüyorlar ama kendi patronlarından özgürlüğün peşine düşmüyorlar. Mesela, Ertuğrul Özkök hükümetten özgürlük istiyor. Acaba kendi patronundan da istiyor mu? Fatih Altaylı hükümetten özgürlük istiyor. Peki, kendi patronundan da istiyor mu? Patronu kim? Kendi patronu Türkiye'nin ana medyası dediğimiz medyasının temsilcilerinden biri ve Ertuğrul da, Fatih de bunun borazanı. Biz basını bilmiyor muyuz? Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, şu sorular gündeme geldi: "Ne yapalım, Türkiye'yi modernleştirelim. Neyle modernleştirelim?" Cevap olarak eğitim ve basın öne çıktı. Bu ana akım medya denilen medya Cumhuriyet'in nimetleriyle beslenmiş bir zümreyi temsil ediyor. Ben isterim ki Türkiye sağının da bir medyası olsun. Türkiye'nin sağının da bir medyasının olması gerektiğini Gezi Parkı'nda herkes anladı. Dolayısıyla başka şekilde bakıyorum bu işe. Ben hiçbir zaman demiyorum ki Türkiye'de şu olmaz, bu olmaz. Bana göre para şeytandır. Paranın olduğu her yerde şeytan da vardır ve insanlar buna heves edebilirler. CHP'li de olsan, AK Partili de olsan, Anavatan Partili de olsan yaparlar bunu. Bir de şöyle düşünüyorum ben. Cumhuriyet'in sistemi yani parlamenter sistem talan sistemi diye bir sistem üzerine inşa edilmiş. Bir sürü parti vardır, bu partiler çıkar gruplarıdır ve dolayısıyla partiler iktidara gelmek için var güçleriyle mücadele ederler. Neden? Çünkü ülkenin ve devletin nimetlerini kendi seçmenleriyle paylaşırlar. Bence bu meşru bir şey, oyunun kendisi budur. Eğer AK Parti bu işleri yapıyorsa, buradan hiçbir şekilde eleştirmiyorum. Çünkü oyunu böyle kurmuşsunuz. Niye CHP var gücüyle iktidara gelmeye çalışıyor? Amacı Türkiye'yi kurtarmak mı, çok mu samimi? O da işte yıllarca Türkiye'nin nimetlerini yemiş, kimse hesap sormamış. Kalkmışlar yolsuzluktan bahsediyorlar. Şimdi

dürüst oluyorsun. AK Partililerden kimse bunu demiyor. Nasıl yediği de belli değil. Bunun hikâyesini bilenler de var.

Hepimiz Hz. Âdem'in çocuklarıyız, değil mi? Hatta bütün dinler arasında bir gelenektir, dolayısıyla Hz. Âdem'den bu yana İbrahimî dinlerin ortak bir etiği vardır, bunları söyleyebiliriz. Ama tarihi diğer olaylar bizi öyle bir noktaya getirmiştir ki bence bizim için çok trajik bir şeydir bu. Son zamanlarda devleti eleştirmek, devlete küfretmek, sadece Türkiye Cumhuriyeti devleti değil, herhangi bir anlamda devlete küfretmek ve yok saymak çok moda. Bakunin'den beri, Proudhon'dan beri sürüyor bu. Ama bana göre bizim kendi toplumumuzun tarihi, Batı'yla ilişkileri dikkate alındığında eğer Müslümanların devleti olmazsa -İslam devleti değil- kendini koruyabilecek hiçbir şey olmaz. Bir Hristiyan'ın buna ihtiyacı yoktur ve ama bizim var, problemimiz bu zaten. Mesela, üniversitelerde demokrasi tartışmaları yapılırdı. Hem devlet hem demokrasi kavramını aynı anda kullanamıyorsun. Acaba Türkiye'de bizim toplumumuzun seküler ya da başka şekilde devlet olmazsa sahip olduğumuz neyi koruyabiliriz? Hiçbir şeyi. Bizim paradoksumuz bu. Bir taraftan bak, etikten bahsediyorum, çok güzel bir nokta. Etikten bahsettiğim zaman başka bir şey söylemem gerekir, ama ne diyorum? Uçak gemisi yapıyoruz diyorum, anlıyor musunuz bunu? Buradaki çelişkiyi görebiliyorsunuz. Ben de görüyorum. Etik diye bir şey var. Bana göre eğer sadece etik olsaydı dünyada hiçbir sorun olmazdı. Bu sınırlar, kavgalar, savaşlar… Ama bir de dünyanın realitesi var. Ben bu realitenin de Allah'ın eseri olduğunu düşünüyorum.

Müslüman'ın İslamcı olmaya ihtiyacı yoktur, Türk'ün Türkçü olmaya, Kürt'ün de Kürtçü olmaya ihtiyacı yoktur. Sahip olduğun bir şeye niye ihtiyacın olsun ki? Yakıştırılan bu tabirden, bu İslamcı tabirinden çok nefret ediyorum. Müslüman dediğin zaman daha niye İslamcı olacaksın ki? Bu kelimeye karşı çıkmamız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu alıp başını başka bir yere gidiyor. Sorun şu, benim derdim burada şu: Bizim bir etiğimiz varsa eğer, bunu devlet yapmayalım. Zira o zaman etik olmaktan çıkar, iktidar olur, bir zulüm aracına dönüşür. Sosyalizmi düşünün, ezi-

lenlerden yanaydı. İktidar oldu ve insanlara zulmedildi. Hangisi olursa olsun sonu böyle olur, çünkü iktidarın tabiatında bu vardır. İktidar zulmetmek istemediği zaman bile zulmeder. Ayrıca etik duruşa sahip olmanın kolay bir şey olmadığını düşünüyorum. Bir düşünür söylemiş, çok hoşuma gitti. "Tapınaklarda bile inananlara rastlanabiliyor." Hiç öyle kolay değil. Ben gerçek etik sahiplerinin her devirde çok az sayıda olduğuna inanıyorum. Tekrar edeyim: Bu o kadar kolay bir şey değil.

Etik, zulme karşı duruşun adıdır, zulme, haksızlığa karşı duruşun. Ben şunu söylüyorum: Türkiye yapayalnız bir ülke değil. Türkiye'de nasıl yukarıdan aşağıya zenginler, daha zenginler, yoksullar gibi bir hiyerarşi varsa dünyada da güçlüler, daha güçlüler gibi bir hiyerarşi var. Bunlar iktidar ilişkileri, ama Türkiye boşlukta değil. Türkiye dünyadaki iktidar ilişkilerinin altında yer alıyor. Dünyada kaçıncı ülkeyiz güç olarak? Yukarıda Amerika, altında Almanya, İngiltere, Rusya. Mesela çok hoşuma gidiyor Recep Tayyip Erdoğan, "Birleşmiş Milletler'in yapısını değiştirmeliyiz, bütün insanlığı beş devlet temsil edemez." dediği zaman. Herkesin ülkesi var. Rusya'yı mesela, kuzey ülkelerini Rusya temsil ediyor Birleşmiş Milletlerde. Çin'i, sarı ırkı, Budistleri Çin temsil ediyor, Avrupalıları Fransa, İngiltere, Almanya temsil ediyor. Şu tez haksız mı? Müslümanları kim temsil ediyor Birleşmiş Milletler'de?

Bu yüzden Türkiye'nin, partilerden daha önemli olduğunu düşünüyorum. Beni tipik bir partili olarak görmemeniz için söylüyorum bunu. Bu yorumu yaparken bir partinin çıkarlarını savunuyorum da bu yorumu yapıyorum diye düşünmemenizi isterim. Türkiye uçak gemisi yapacakmış, inşallah beş tane yapar. Böyle düşünüyorum ben. Benim cebime bir şey girmeyecek ama ben buna seviniyorum. Ben böyle büyütüldüm. Bu ülkenin ve benim etik görevim bu. Ben bu ülkenin insanlarını, bu ülkenin sorumluluğunu hissediyorum ve bu tavrımı her zaman korumak isterim.

15 Mart 2014

MUHAFAZAKÂRLIK

Selamünaleyküm, bizde bir şey olduğu zaman muhabbet formunda oluyor, bu daha güzel bence, konuşalım.

Evet, konumuz muhafazakârlık. Konuşmam iki bölümden oluşacak. Birisi genel olarak muhafazakârlık. Bütün dünyada muhafazakârlık dediğimiz zaman ne anlıyoruz? İkinci bölümü de Türkiye'de muhafazakârlık hakkındaki görüşlerimden oluşacak.

Muhafazakârlık kelimesi Batı dillerinde *konservatizm* dediğimiz kavramla ifade edilir. Bunu en iyi anlamanın yolu, bir konserve kutusunu düşünmektir. Konserve etmek, korumak, muhafaza etmek anlamına geliyor ve dolayısıyla muhafazakârlığın dünya genelinde böyle bir anlamı vardır. Muhafazakârlık modern bir kavram, aynı zamanda içeriği de modern. Çünkü Ortaçağda bugünkü dünyamızda olduğumuz gibi liberaller, muhafazakârlar, solcular, sağcılar diye bir şey yoktu, Ortaçağda bu kavramlar mevcut değildi. Bu kavramlar modern kültürün ürünü. Rönesans'tan sonra modern kültür doğduğu zaman ortaya çıktı ve bunların ilki bence imtiyazlı ideoloji liberalizmdir. Önce liberalizm doğdu ve liberalizme karşı toplumda bir tepki ortaya çıktı. Liberalizme karşı geliştirilmiş tepkinin adına muhafazakârlık diyoruz.

Biz toplumu genellikle yukarıdan aşağıya bir piramit olarak anarız. Tam da liberalizm muhafazakârlık ve diğer modern ideolojiler doğarken Avrupa'da bu toplum piramidinin en yukarısında papa, imparator ve imparatorun vasalları, derebeyleri, papanın ardında manastırlar, kiliseler, piskoposluklar vardı ve dolayısıyla Ortaçağın egemenleri Avrupa'nın Ortaçağdan kal-

ma dindarlarıydı. Bu modern ideolojiler doğarken, toplumdaki egemen güçler dine, geçmişin değerlerine bağlı olan güçlerdi. Dolayısıyla liberaller toplumun alt katmanlarından geldiler. Çünkü Ortaçağ düzenini tam da papa, imparatorluk ile onun bağlıları yönetiyordu ve papalığa ve imparatorluğa karşı toplumun aşağı kesiminde modernleşme diye bir şey ortaya çıktı. Avrupa'da modernleşme halktan başladı, halktan yukarıya doğru. Halktan başlayarak yukarıya doğru tırmanan hareketlere biz modern ideolojiler diyoruz; başka bir ifadeyle modern dünya görüşleri diyoruz. İşte bunlar arasında liberalizm, muhafazakârlık, sonra sosyalizm, ardından milliyetçilik ve bildiğimiz bütün ideolojiler çıktı. Şöyle düşünebiliriz: Ortaçağ toplum piramidinde yukarıdan iktidar güçleri baskı yaptığında aşağıda patlama yarattı. Ortaçağ düzenine muhalif güçler, yani baskı altına alınmış güçler moderniteyi, modern kültürü üreten güçler oldular. Mesela, suya da baskı yaptığın zaman muhakkak bir yerinden yukarı doğru fışkıracaktır. Dolayısıyla Ortaçağ düzeni, Ortaçağın müesses düzenine tabi olan insanlar, o müesses düzenden hoşnut olmayan insanlar moderniteyle birlikte modern güçleri oluşturdular. Avrupa toplumunun yükselen güçleri modernler, liberaller, daha sonra başka "izm"ler, başka dünya görüşleri buradan doğdu.

Avrupa'yı Türkiye'yle mukayese ettiğiniz zaman bizde böyle bir şey yok, memleketimizde tam tersi bir şey var. Türkiye'de modernlik dediğimiz şey Avrupa'daki gibi aşağıdan yukarıya olmadı, devlet modernliği yukarıdan aşağı doğru boca etti. Mesela, modern kültüre girdiğimiz zamanın başlangıcı olarak III. Selim dönemini gösterecek olursak, o dönemde devlet modernleşmeyi bizatihi kendisi tercih etti. Halk gelenekseldi, dolayısıyla Ortaçağda Avrupalılarla tamamen neredeyse ters bir fenomen var Türkiye'de. Devlet moderniteyi temsil etti. Modern kültür Tanzimat devrinde, Cumhuriyet döneminde yukarıdan aşağı eğitim ve basın kanalıyla halka aktarıldı. Avrupa'da toplumun yukarısındakiler muhafazakâr, hâlbuki Türkiye'de yukarıdan aşağı boca edildiği için Türkiye'de toplumun aşağısındakiler muhafazakâr. Demek ki muhafazakâr kavramını kullanırken dikkatli olmalıyız. Avrupa'da

muhafazakâr başka bir şey, Türkiye'de muhafazakâr başka bir şey. Avrupa'da muhafazakârlar toplumun egemen güçleri, hâlbuki bizdeki egemen güçler muhafazakâr değil, modern, devleti yöneten güçler.

Türkiye'de modernlik ilk defa ordudan başladı. III. Selim ve II. Mahmud dönemi, bunları biliyoruz. Dolayısıyla Türkiye'de ilk kez ordu modernleşti. Başka ne modernleşti? Büyük liman şehirleri modernleşti, Ordu, İstanbul, Selanik ve Rumeli, İzmir gibi şehirler modernleştiler. Hâlbuki biz Türkiye'de muhafazakâr dediğimiz zaman başka bir kesimi anıyoruz. Türkiye'nin modernleri, Avrupa'nın muhafazakârları toprağa sahipler, kiliseye sahipler, devlet yönetimine sahipler, orduya sahipler, her şeye sahipler. Başlangıç döneminde liberaller buna sahip değiller, diğer ideolojiler sahip değiller. Oysa bizde öyle değil. Bizde toplumdaki modernler her şeye sahipler ama muhafazakârlar hiçbir şeye sahip değiller. Onun için Türkiye'de muhafazakâr denilince yoksul anlaşılmalıdır. Eğer ekonomik terimlerle konuşmak gerekirse, yoksul anlaşılmalıdır. Hâlbuki Avrupa'da muhafazakâr olmak zengin olmak, toprak sahibi olmak, kilise hiyerarşisinde yukarıda bir yerlerde bir konumu işgal etmek anlamına gelir. Demek ki Türkiye'de ve Avrupa'da muhafazakârlık birbirine tekabül eden şeyler değil.

Peki, bu neden oldu böyle? Şöyle söyleyebiliriz: Biz tarihsel şartların zorlaması gereği devlet eliyle modernleştik. Nasıl Sovyetler Birliği devlet eliyle sosyalizmi yıktı, yerine kapitalizme geçtiyse, Osmanlı Devleti de kendi rejimini kendi elleriyle yıktı ve toplumu modernleştirdi. Bu yıkılışın tarihinin adımları var. Adımlardan birinin hikâyesini Osmanlı risale geleneğinden ilham alarak yorumlayabiliriz. Osmanlılarda devletin zor zamanlarında padişahlara dönemin âlimleri risaleler sunarlardı ve bu risalelerde devletin nasıl kurtulacağını anlatırlardı. Bunlar padişaha, yöneticilere tavsiyelerdi. Bu tavsiyelerden biri de mesela, Latin harflerine çevrilmiş ve çok okunmuş bir kitap olan IV. Murat'a sunulan *Koçi Bey Risalesi*'dir. Koçi Bey bir devşirmedir ama âlim bir adamdır. Burada padişaha şunu söylemiştir: "Padişahımız, efendimiz, Devlet-i Aliyeyi Osmaniye'nin kurtulabilmesi için şer'i şeriata ve

Kur'an ahkâmına dönmemiz gerekir. Eğer işler yanlış gitmişse, bunun nedeni şer'i şeriattan, yani atalarımızın kanunlarından vazgeçmiş olmamız, bir de Kur'an ahkâmının dışına çıkmış olmamızdır." Aslında III. Selim'e kadar sunulan bütün risalelerde hep eski altın çağlara dönüş özlemi vardır. III. Selim döneminde bu ortadan kalkar. III. Selim'in Fransızca bilen, hatta bazen Fransız danışmanları vardır ve onlar Devlet-i Aliyeyi Osmaniye'nin kurtulması için artık şer'i şerifin ve Kur'an ahkâmının yetmeyeceğini dolayısıyla bizim yüzümüzü Batı'ya çevirmemiz gerektiğini söylerler. Dolayısıyla III. Selim önce ordudan başlar, reformlar yapar ve bu uğurda kellesi gider. İşte bu sırada Mısır'da Mehmed Ali Paşa isyan etmiştir, Ruslar yukarıdan tehdit etmektedir. Tabir caizse kıyamet kopmaktadır Osmanlı İmparatorluğu'nda o sırada. Ardından Türkiye'de modernleşmenin kilidini açmak II. Mahmud'a nasip olur. Bu kilidin açıldığı tarih 1826'dır.

Cumhuriyet rejimine fazla bağlı tarihçiler tarafından Yeniçeriliğin yıkılması Takvim-i Vekayi Hayriye diye anılır ve hayırlı bir olay diye nitelendirilir. Biz ortaokul ve lisede böyle okuduk. Ama mesela bir muhafazakâr, daha muhafazakâr perspektiften bakıldığında, aslında o Takvim-i Vekayi Hayriye değildir, Takvim-i Vekayi Şeriyye'dir. Aslında şer olandır ve Osmanlı devlet düzeninde geleneği dolayısıyla belki muhafazakârlığı temsil eden güçleri yok eden II. Mahmud'dur. Yalnız yeniçerileri yok etmekle kalmamıştır, yeniçerilik Bektaşi Tekkesine bağlı olduğu için İstanbul'da ve İmparatorluğun çeşitli yerlerinde Bektaşi şeyhlerinin ve ileri gelenlerinin kelleleri uçurulmuştur. Bu çok büyük bir tasfiyedir ve ben bunu Türkiye'de muhafazakârlığın ilk tasfiyesi olarak görüyorum. Türkiye'de muhafazakârlığın tarihi biraz muhafazakârların tasfiyesinin tarihi olduğu için bu tasfiyenin tarihinin bu tarihte başladığını, bizim klasik Osmanlı rejimini yıkan hamlenin bu olduğunu düşünüyorum. Eğer bu hamle olmasaydı Mustafa Kemal reformlarının, Mustafa Kemal devrimlerinin "d"si bile gerçekleşemezdi. Ben böyle düşünüyorum.

Böyle bir giriş yaptıktan sonra modern ideolojilere şöyle bakabiliriz: İnsan çok boyutlu bir varlıktır ve dolayısıyla sanki her ideoloji

bir boyutuna sahip çıkmıştır. Mesela, liberaller özgürlük boyutuna sahip çıkmışlardır. İnsan özgür doğar ve özgür yaşamalıdır, dolayısıyla insan özgürlüğü vurgulanmalıdır. Sosyalistler eşitlik boyutuna, eşit muameleye sahip çıkmışlar, muhafazakârlar da başka bir şey yapmışlar. Onlar da insan neyse, o şekilde kabul edelim diye düşünmüşler. Aslında insanın aynı anda hem yenilikçi bir yanı hem eşitlik isteyen bir damarı hem özgürlük isteyen bir yönü vardır. Ama aynı zamanda insan ontolojik olarak muhafazakâr bir varlıktır. Bunu şöyle anlayabiliriz. Sosyal bilimciler bu konuları anlatırken genellikle -beylik bir söz oldu artık- derler ki, "Değişmeyen tek şey vardır, o da değişimdir.". Herkes değişmeye vurgu yapar. Türkiye'de bu özel olarak vurgulanır. Çünkü Türkiye'de herkes her şeyin değişmesini istemektedir, diğer bir ifadeyle şartlarımız gereği mutlak bir değişme kavramı ileri sürülür. Hâlbuki mutlak bir değişme kavramı olamaz. Bir de biz biliyoruz ki bu değişme kavramı tersini düşünmeden düşünülemez. Eğer kötü kavramı yoksa eğer kötüler yoksa iyi kavramı da olamaz, iyiler de olamaz. İyi olmayı anlamlı kılan şey kötünün varlığıdır. Dolayısıyla değişme vardır ama değişmeyi anlamlı kılan bir şey olmalıdır. Bu nedir? Değişmeyen şeyler, eğer hayatta değişmeyen şeyler olmasaydı değişmeyi istemezdik. Yani değişmeyi savunmak anlamsız olurdu. Düşünün ki tek renk ve her şey beyaz, biraz saçma olurdu o zaman. Dolayısıyla hayatımızdaki her şey değişmeden ibaret değil. Muhafazakârlık da bu, insanın değişmeyen, hayatın değişmeyen yanlarına vurgu yapar. Muhafazakârların ısrarla vurguladığı husus budur. Peki, bunu nasıl anlatabiliriz? Şöyle anlatabiliriz: Mesela canımız Galata Köprüsü'nde balık tutmaya gitmek istedi. Ne yapmalıyız? Babamızdan kalan oltayı kullanmalıyız. Yeni bir olta icat etmeye kalkmak saçma olur babamızdan kalan olta varken. Dolayısıyla biz hayatta her şeyi yeniden, yeniden icat etmeyiz. Her durumda geçmişten kalan nesneleri, icatları kullanırız. Şimdi bunu yapan herkes bence muhafazakârdır. Böyle ele alındığında bir insanın ideolojik olarak solcu olması muhafazakâr olmadığı anlamına gelmez. Böyle düşündüğün zaman bunu yapmak bir insanın, özgürlükçü bir insanın ya da liberal bir insanın muhafazakâr olmadığı anla-

mına gelmez. Bu şekilde baktığımız zaman aslında hepimiz aynı anda hem sosyalist hem muhafazakâr aynı anda hem milliyetçi hem muhafazakâr, yani her şey olabiliriz. Ama yine de muhafazakâr bir damarımız vardır. Mesela, şöyle düşünelim: Düşünün ki modern bir toplumda yaşıyoruz. Sabah kahvaltılarında modern olabilirim Türkiye şartlarında. Çünkü modernler kahvaltılarını karpuz, kavun, ceviz ve envaı çeşit şeylerle yapıyorlar. Belki bu işime gelebilir, hoşuma gidebilir. Ama mesela diyet yiyecekler söz konusu olduğunda, mutfağa girdiğimde içim yani muhafazakâr damarım kabarabilir. Sosyalist olduğum zaman da kabarabilir. Zira geleneksel yemeklerimiz güzeldir ve ben Türkiye'de mutfağa girdiğinde muhafazakâr olmayacak babayiğit tanımıyorum. Sokağa çıktığımız zaman demokrat yanımız kabarabilir, eşitlik isteyebiliriz, devlete kızabiliriz, zenginlere kızabiliriz, sosyalist damarımız kabarabilir. Bu neden böyle? Çünkü insan çok yönlü bir varlık ve bence sosyalist olması, modern olması onu kurtarmaz. Herkes politika dışındaki genel anlamıyla hem moderndir hem muhafazakârdır hem tutucudur, böyle düşünebiliriz. Sokağa çıktığımda çok özgür takılmak isteyebilirim, ama mesela ailem söz konusu olduğunda onları ısrarla korumak isteyebilirim. Aslında modern insanlar da, modern eğitim görmüş insanlar sokağa çıktıkları zaman çok modern oluyorlar. Ama evlerine geldikleri zaman eşlerini şu ya da bu nedenle dövebilirler. Bunlar da işte hayatın kaçınılmaz boyutları.

Şimdi bu anlamdan çıktığımız zaman muhafazakârlığın Avrupa'da üç büyük düşünür temsilcisi var: Bunlardan biri 18. yüzyılın sonunda yaşamış olan İngiliz düşünürü Edmund Burke. Burke bir İngiliz ve Fransız Devrimi'nin olabileceğini görmüş biri. Bir de çok feraset sahibi bir adam. Edmund Burke'ün özelliği aynı zamanda bir politikacı ve aynı zamanda bir entelektüel olması. Devrim daha olmadan, "Böyle bir devrim olursa, bunun sonucu diktatörlük olacaktır." demiştir. Sonunda Napolyon'un diktatörlüğü geldi devrimden kısa bir süre sonra. Tabii ki Burke İngiliz'di ve dolayısıyla bence Avrupa'da muhafazakârın yetişebileceği en iyi ülke de İngiltere'ydi. Dolayısıyla Fransızlar devrim yaptılar. Edmund Burke'ün en çok karşı çıktığı, Fransız Devrimi'nin en

çok karşı çıktığı şey de devrimin jakobenizmiydi. Fransız Devrimi'nin jakobenizminin felaketle sonuçlanacağını öngördü ve gerçekten de öyle oldu. Ben bu vurguyu önemsiyorum. Bana dünyanın herhangi bir yerinde politik anlamda muhafazakâr olmanın alametifarikası nedir, diye bir soru sorsanız buna, politik anlamda jakoben olmamak derim. Bence jakoben olmamak iyi bir kriterdir.

Jakoben şöyle bir kelime: Fransız Devrimi'ni hazırlayan politik militanlar, politik önderler kraliyet polis güçlerinden saklana saklana faaliyet yürütmek için Paris'te, Aziz Jakoben Kilisesi'nde toplanıyor ve gizli gizli orada devrimi tezgâhlıyorlardı. İşte bu gizli toplantılar orada yapıldığı için devrimin bu radikal unsurlarına jakobenler denildi. Jakoben kelimesi Yakup peygamberden, Jakob'dan geliyor. Bunun çok uzun bir geçmişi var, ama Türkiye'de jakobeni nasıl anlamalıyız diye düşünecek olursak, Türkiye'de jakobenin anlamı şudur: Halka rağmen halk için. Jakoben şöyle düşünür: Ben bilgiliyim, ben aydınlanmışım, bu halk, karşımda duran halk kendi iyiliğinin nerede olduğunu bilmez. Bunu kim bilebilir? Bunu eğitim görmüş elitler bilebilirler. O hâlde halk için bir şey yapılacağı zaman halk karşı çıksa bile bu yapılmalıdır. Neden? Çünkü halk kendi iyiliğinin nerede olduğunu bilmez. Bunun Türkiye'deki tipik temsilcisi de artık romanlara, dizilere konu olan *Çalıkuşu*'dur.

Çalıkuşu karakteri tipik bir jakobendir. Çünkü Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu*'nu yazdığı dönemde bir tür jakoben idealizmi söz konusuydu. Mesela, ben öğretmen lisesi mezunuyum ve bize hoca, eğitimle, öğretmenlikle ilgili derslerde şöyle derdi: "Sizin göreviniz yalnızca gidip çocuklara Anadolu'da alfabe öğretmek değil. Gideceksiniz ve halkı da aydınlatacaksınız." İşte jakobenizm bu tavrın adıdır. Halkı aydınlatacaksınız, çünkü halk karanlıktır. Halk karanlık olduğu için sizin misyonunuz halkı aydınlatmak. Bu aslında Cumhuriyet'in devlet projesi, devlet ideolojisidir ve dolayısıyla Cumhuriyet dönemi eğitim kurumlarının misyonu Türkiye'de halkı aydınlatmak olmuştur. 1933'te kurmuştur modern üniversiteyi Türkiye Cumhuriyeti ve üniversite kanununun

birinci maddesinde üniversitenin görevleri sayılırken önce Türk toplumunu modernleştirmek ardından ilim yapmak gelmiştir. Üniversitenin temel misyonunda hep Türk toplumunu modernleştirmek, deyim yerindeyse aydınlatmak olduğu için bence Türkiye'de bu nedenle bilim gelişmemiş olabilir. Ayrıca bu nedenle Türkiye'de üniversite hep siyasetin gölgesinde kalmış olabilir. Sürekli siyasetin gündeminde üniversite vardır. Mesela, 12 Eylül Darbesi ne yaptı? İhsan Doğramacı reformunda da yine birinci madde olarak ne kaldı? Aynısı.

Şunu söyleyebiliriz: Türkiye'de üniversitenin temel misyonu halkı modernleştirmektir. Deyim yerindeyse adam etmektir. *Çalıkuşu* romanındaki karakter de bunu yapmak ister zaten, bana da hocam bunu anlatmak istedi aslında. Ama hocam bana bunu anlatmadan önce, babam ben ilkokuldayken ağaç kesti diye başçavuş onu karakola çağırdı, dövdü ve bir hafta hapse attırdı. Ben bunu hiç unutmadım. Bu konuyu böyle anlatıyorsam eğer bunun benim bireysel tarihimde bir yeri var. Böyle anlatıyorum, çünkü ben Demokrat Parti kökenli bir aileden geliyorum ve dolayısıyla Türkiye'yi, muhafazakârlığı ve dünyayı böyle bir gözlükle baktığım pencereden anlıyorum. Başçavuşun -başefendi derlerdi o zaman- babamı karakola çekip dövmesini de o tarihten bu tarihe kadar hazmedemiyorum. Niye? Bireysel olarak ifade etmek gerekirse, işte bu nedenle, tam da bu nedenle benim bu zamana kadar Türkiye'yi yönetenlere karşı hep içimde bir hınç oldu. Bilemiyorum belki herkesin, belki başkalarının da var.

Bu jakoben meselesi önemli. Jakobenliğin özü şurada: Bir insan devrimci olursa jakoben olur. Jakobenizmin mantığı devrimci mantıktır. Çünkü devrimci mantık şöyle düşünür: Mevcut düzeni devireceğiz ve sıfırdan başlayacağız. Sıfırdan ne demek? İnsanların hafızasını sileceksin, toplumun kurumlarını yıkacaksın ve sıfırdan yepyeni bir rejim kuracaksın. Tamam da, bu silme işlemi sırasında ne yapacaksın? Jakoben olmak zorundasın. Zira toplumda bunu istemeyenler olacaktır ve onlara da zulüm yapmış olacaksın. Böyle düşünebiliriz.

Modernliğin ikinci büyük düşünürü Türkiye'de biraz yanlış anlaşılmıştır, o da Friedrich Nietzsche'dir. Nietzsche bir ateisttir, Avrupalı bir ateisttir ama Nietzsche bir sosyalist değildir. Nietzsche sosyalistlerden nefret eder. Nietzsche'nin en nefret ettiği kavramların başında eşitlik gelir. Mesela, eşitlik kavramı konusunda şöyle der: "İnsanlığın bugüne kadar sahip olageleceği en tehlikeli kavramlardan biri eşitlik kavramı, çünkü eşitliği fazla uyguladığın zaman bunun arkasından zulüm çıkar." Zulüm de çıkmıştır. Eşitliğin fazla uygulandığı Sovyetler Birliği'nde, Çin'de sosyalizm uğruna ölen kaç milyon insan vardır. Sovyetler Birliği'nde Gulagları hatırlıyoruz. Neden bu böyle? Şundan, basit bir nedenle öyle: Şu anda siz toplumsunuz, siz eşit olmak istediniz, değil mi? Şu anda, kendi kendinize eşit olamayacağınıza göre burada otorite benim. Siz de diyeceksiniz ki, "Bizi eşitle.". Ben de soracağım, "Ne açıdan eşit olmak istiyorsunuz?". Mesela, kısa boylular dediler ki, "Biz kısa olmaktan rahatsızız, boy açısından eşit olmak istiyoruz.". Tamam, sizi eşitleyeyim. Hepinizi boy sırasına koyacağım. En kısadan en uzuna doğru kısalar daima daha çok zayıf olduğu için kısaları uzun yapamayacağım için ne yapacağım? Bir orman testeresi, elektrikle çalışan bir testere alacağım ve en kısasının boyunun hizasından kesmeye başlayacağım. En kısa olan bundan çok mutlu olacaktır, ama diğerlerine zulmetmiş olacağım. Eşitlik bu açıdan tehlikeli fikirdir ve bence bu tehlikeden kurtulmanın en iyi yolu da adalet kavramına sığınmaktır. Eşitlik zararlıdır, zira Türkiye Cumhuriyeti de eşitlikten mustariptir. Anayasamızın kurucu maddelerinden biri: "Türkiye laik, sosyal bir hukuk devletidir." Buradaki sosyal eşitlik anlamına gelir, ama bu yüzden Türkiye iflah olmamıştır. Neden olmamıştır? Basit, bu sosyal olma ilkesi yüzünden mesela, ben de profesörüm, yanımdaki adam da profesör, herkes profesör. Bu sosyallik adına eşit makama eşit maaş verilmiştir. Ben çok çalışıyorum, diğer profesörler yatıyor veya tersi. Dolayısıyla bize eşit maaş veriyor. Bu zulümdür. Bu sınav yaptığımda sosyal adaleti uygulayacağım diye, sosyal olacağım, eşit olacağım diye zayıf alan öğrenciye de iyi not vermem anlamına gelir, ama o zaman sınıf iflah olmaz. Bu yüzden, tam da bu mantaliteden dolayı

Türkiye yeteneklerini öğütmüştür, yeteneklerini cezalandırmıştır. Türkiye'nin kurumlarına bakın, iş yapılamazdır. Çünkü çalışan cezalandırılmaktadır. Cezanın en büyüğü de budur. Eşit makama eşit ücret budur.

Nietzsche yanlış anlaşılmıştır diyorum. Nietzsche bir ateisttir. Nietzsche'yi sosyalist hocalar liselerde öğrencilerine göğüslerini gere gere verirler. Okuyun, çocuklar, Nietzsche okuyun; *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Ha bire Nietzsche okuturlar. Onlar da yanlış anlarlar, Nietzsche'yi anlamazlar. Nietzsche'nin bir sosyalizm düşmanı olduğunu düşünmezler. Fakat onlar dine düşman oldukları için Nietzsche okutularak, Türkiye'de nasıl en iyi din düşmanlığı yapılır, bu çocuklar dine nasıl düşman edilirin peşindeler. Kendi öğrencilerimden de biliyorum, anlamadan Nietzsche'yi okumuşlardır. Hâlbuki Nietzsche başka bir adamdır. Nietzsche zannedildiği gibi genel olarak dine düşman değildir. Nietzsche'nin bütün problemi Hristiyanlıktır, Katolik Kilisesidir. Böyle bir boyutu vardır. Nietzsche Avrupa'nın modern fikirlerini, modern değerlerini, modern felsefesini, kültürünü ilk defa en fazla eleştiren filozoflardan biridir. Bu yüzden Nietzsche'nin izinden giden başka birçok filozof çıkmıştır. Moderniteye karşı duran ve moderniteye karşı muhafazakârlığı benimseyen bir hayli filozof belirmiştir. Bu anlamda Nietzsche Avrupa'da muhafazakârlığa babalık etmiştir.

Diğer üçüncü düşünür de -bence bunu Türkiye çok daha yakından tanıyor- Rus yazar Dostoyevski'dir. Dostoyevski müthiş bir muhafazakârdır. Türklerden nefret eder. Önemli değil, ama muhafazakârdır. Dostoyevski'nin metinlerinde vurgulanan tek şey vardır, ahlak ve etik. Bu yüzden romanlarından dolayı bir romancıdır. Ama bazıları onun aslında büyük filozof olduğunu, düşünür olduğunu, Rusya'nın yetiştirdiği en büyük entelektüellerden biri olduğunu söylerler. Ben bu fikre katılıyorum.

Bunları söyledikten sonra biraz Türkiye'ye geçebiliriz. Biraz önce Türkiye'de şöyle bir genelleme yapabilirim dedim: Türkiye'de muhafazakârlığın tarihi tasfiyelerin tarihidir. Tasfiyelerden biri yeniçeriliğin yıkılmasıdır. Yeniçeriliğin yıkılması, Bektaşilerin yok edilmesidir. İkinci büyük tasfiye bana göre İkinci Meclis'tir.

İkinci Meclis muhafazakârları politik sahneden tasfiye etmiştir. Bir de Kürtleri tasfiye etmiştir. Bir diğer tasfiye 1933'te üniversite reformu yapıldığı zaman, İstanbul Üniversitesi kurulduğunda vuku bulmuştur. Eskiden Darülfünun var. Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni bir üniversite kuralım diyorlar. Çünkü Darülfünunda hocaların hatırı sayılır bir kısmı Cumhuriyet rejimine, yani reformlarına, Mustafa Kemal devrimlerine biraz soğuk bakıyorlar ve dolayısıyla onlar da yıkıyorlar, yeniden yapıyorlar ve kurarken da Almanya'dan, Nazilerden kaçan Yahudi hocaları getiriyorlar ve muhafazakâr hocaları tasfiye ediyorlar. Necip Fazıl'dan bir önceki ya da hemen sonraki kuşak olabilir. Muhafazakârlar üniversiteden tasfiye edildiler. Serbest Fırka'yı saymıyorum, başka birçok uygulamayı saymıyorum. Muhafazakârların bir diğer tasfiyesi, Demokrat Parti iktidarının yıkılışı, Adnan Menderes'in idam edilmesi ve verilen rakamlara göre yedi bin kişinin ordudan atılması. Bence bu müthiş bir rakam. Onların çok büyük çoğunluğunun üst rütbeliler olduğunu düşünürsek, Türkiye'de ordunun neden 80'lere geldiği zaman Müslüman düşmanı, şeriat düşmanı, muhafazakâr düşmanı hâline geldiğini anlamak mümkündür.

Bunlar ve tasfiyeler söz konusu olduğunda şimdi başka şeyler de anlatabiliriz, başka şeyler de söyleyebiliriz. Televizyonlarda seçim tahminleri yapıyor aydınlar, entelektüeller ve mesela, genellikle anketlere bakıyorlar. Anketlere bakıyorlar, ama yine de anketler tatmin edici değil, bu Anadolulular neden AK Parti'ye oy veriyorlar? Bana göre işte bu nedenle veriyorlar. Cumhuriyet'in tarihi tasfiyelerin, muhafazakârların tasfiyesinin tarihi olduğu için Türkiye'de muhafazakâr partiler oy alıyor. Benim temel kanaatim budur. Ayrıca şöyle de fikirlerim var Türkiye'de muhafazakârlığın çok gündemde kalması konusunda: Birincisi, bu tasfiye işlemi, ikincisi ise muhafazakârlığın köklerinden birinin Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi bütün Türklerin, Türkiyelilerin bir tarihi varsa, tüm Türkiyelilerin tarihindeki en büyük olaydır. Başka bir ifadeyle bizim tahayyül edemeyeceğimiz kadar büyüktür. Bunu da anlayabiliriz. İşte mesela, Gezi Parkı'nda bir çocuk öldü. CHP'liler yürüdüler. Televizyonların başındayız, değil mi? Hepimiz gözlerimizi açtık, bu olayı izliyoruz.

Ben de Türkiye'de insanların içinde yaşıyorum. Böyle olaylar olduğu zaman sınıfa getiriyoruz ve sınıfta herkes farklı. Türkiye'de ne kadar renk varsa orada da var. Ben onlara, şunu sorun kendinize arkadaşlar dedim. Şöyle basit bir soru: Türkiye'de neredeyse bütün politik partiler, politik taraflar miting yaparlar. Neden sağcıların, muhafazakârların yaptığı mitinglerde kimse ölmüyor da solcuların, sol kanadın yaptığı her mitingde insan ölüyor? Basit bir şey, sorabiliriz. Bu, o kadar çok zor cevap verilecek bir soru değil. Ben kaç yaşına geliyorum, 60'ıma dayanıyorum. Ama solcuların miting yaptığı, genel olarak solun miting yaptığı her durumda kesin insanlar ölmüştür. Tabii sınıfta bir anlaşma olmadı ve onlara şunu söyledim: Bir konuda anlaşalım, bir konuda anlaşabiliriz. Sağcı olabiliriz, solcu olabiliriz, muhafazakâr olabiliriz, Türkiye'nin her yerinden gelebiliriz. Alevi, Sünni olabiliriz, gelin anlaşalım. Şiddete karşı olma konusunda gelin, anlaşalım. Solcu öğrenciler kavga etti. Bu benim zoruma gidiyor. Benim düşüncem bu, zoruma gidiyor. Basit bir şey, şiddete karşı olma konusunda öğrencilerin bir grubu itiraz ediyor. Neden? Çünkü onlar Marksist, çünkü Marksizm'in mantığında savaş var. Savaş demek şiddet demek. Artık silahsız Marksist olun. Beni anlıyor musunuz?

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden bahsediyoruz. Bu imparatorluğun çöküşü çok büyük bir travmadır. Dolayısıyla ben muhafazakârlığın, muhafazakârlığı güçlü yapan diğer damarın bu İmparatorluğun kaybından duyulan acı olduğunu düşünüyorum. Bu manada, muhafazakâr olmak adına söylüyorum, I. Abdülhamid'in başına bakın ne gelmişti. Rumeli'de Özü Kalesi düştüğü zaman, İstanbul'da, sarayda felç geçirdi. Özü Kalesi düştüğü zaman bir adam felç geçiriyorsa, o muhafazakârdır. Türkiye'nin muhafazakârları imparatorluğun kaybından çok acı çektiler. Yalnızca çocuklar ölmedi. Mesela, şu anda muhafazakârlarla konuştuğum zaman şunu görüyorum: İşte Sovyetler Birliği yıkıldı, Putin Rus İmparatorluğu'nun hesaplarını Ukrayna'da yeniden açıyor. Değil mi, yeniden açıyor. Bana göre Türkiye'nin muhafazakârları da bir gün, belki şimdi değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün hesaplarını yeniden açabilirler. Ben açılma-

sını isterim. Bu insanlara savaş ilan etmek anlamına gelmiyor, ama bu imparatorluğun varisi biziz ve ben olsaydım bu hesabı açardım. Barış yoluyla, ekonomik yolla, başka bir yolla bu hesabı açardım. Belki de bu hesabı açmak istediği için muhafazakârlar bunun bilincinde olmadan Mısır için aradılar, Suriye için aradılar, Irak için aradılar, Myanmar için aradılar. Belki de bu yüzden Başbakan dünya kamuoyunun önünde bütün insanlara karşı, "Birleşmiş Milletlerin yapısını değiştirmeliyiz." dedi. Belki de bu yüzdendir. Ama ben çoğu kişinin benim düşündüğüm gibi düşündüğüne eminim. Muhafazakâr olmak Türkiye'de bu demek.

Bir de muhafazakârlığın Türkiye'de başka bir boyutu var tabii, o boyut da şu: Değerler. Bana göre Türkiye'de toplum hızla modernleşiyor, hızla değişiyor. Her değişmenin bir bedeli vardır ve dolayısıyla bu değişmenin bedelini Türkiye'de muhafazakârlar ödüyor. Başka bir ifadeyle kültürel değerlerin, dinin, başka geleneksel değerlerin erozyonunun bedelini muhafazakârlar ödüyor. Çünkü modern olduğu zaman -tırnak içinde kullanıyorum bunları, aslında muhafazakârlık da bir anlamda moderndir- mesela, istediğiniz gibi giyindiğiniz zaman, geleneksel kuralları, değerleri tanımadığınız zaman özgürsünüzdür, tuzunuz kurudur. Paris'e de gidersiniz, diskoya da gidersiniz, sokağa da çıkarsınız, evde de oturursunuz, çocuğunuza piyano da öğretebilirsiniz, çocuğunuzu bale kursuna da gönderebilirsiniz. Ama bir muhafazakâr bunların çoğunu yapmaz. Dolayısıyla ben Türkiye'de muhafazakârların neden geleneksel değerlerine ya da dini değerlerine sarıldığını buna bakarak anlayabilirim. Çünkü bir muhafazakâr başka ne yapabilir? Mesela, öğrencilerimden de biliyorum, muhafazakâr ailelerde ebeveynlerle çocuklar arasında kıyametler kopuyor. Bu genç insanların iç dünyalarında kıyametler kopuyor. Evden çıktın, muhafazakâr bir ailede büyüdün, sokağa çıktın. Dışarısı çok cazip, pop müzik var, disko var, arkadaş grupları var, bir sürü giyim-kuşam var. Dolayısıyla kapitalizmin bu cazip önerileri karşısında Türkiye'de muhafazakâr olmak son derece zordur. Hem de çok zordur. Bir yerde yazdım, şimdi de söyleyebilirim. Mesela, modern kent hayatı muhafazakâra zulümdür. Bir kentte bir muhafazakâr nasıl yaşayacak? Kendi değerlerine bağlı kalarak nasıl yaşayacak? Bu son derece

problemli bir durumdur Türkiye'de muhafazakâr bir partinin diğer partilerden çok oy almasının nedenlerinden birini de bu çok hızlı değişim sürecine bağlıyorum. Eğer şöyle olsaydı, mesela modern kültür gelip, "Hiç çabalamayalım, kabul edelim gitsin" olsaydı, o zaman öyle olmuş olurdu. Hâlbuki canlı bir nesne, canlı bir şey bir yerden bir saldırı geldiğinde tepki gösterir. Bana göre Türkiye'de muhafazakâr kültürün, muhafazakârların modern kültüre tepkisi tarihimizin, eski kültürümüzün ve değerlerimizin canlı olduğunu gösterir. Çünkü yalnızca ölüler tepki gösteremezler. Ben böyle düşünüyorum.

Bir de muhafazakârlığın Türkiye'de iki anlamı vardır. Bir, kültürel anlamı var. Türkiye'nin kültürel muhafazakârları ve Türkiye'nin sağında bulunan dini cemaatler, AK Partililer, neyse anlıyorsunuz. Bunlar, Türkiye'nin kültürel muhafazakârları, yani değer muhafazakârı diyorlar bazen muhafazakârlar. Ama mesela yakın tarihimizden de biliyoruz ki Türkiye'de bir de politik muhafazakârlar var. Bana göre Türkiye'nin solda kalan partileri, dernekleri, sivil toplum kuruluşları, bunların çoğunun muhafazakâr olduğunu, hatta Marksist'ken bile muhafazakâr olduğunu düşünüyorum. Zira ben şuna inanıyorum: Türkiye'de bir Marksist'in altını kazıdığın zaman altından CHP'nin çıktığına inanıyorum. Gezi Parkı'nda Stalin'le, Lenin'le sosyal demokratlar, ılımlı CHP'liler, radikal CHP'liler tek sestiler. Bu nasıl olabiliyor? Normalde farklı olmaları lazım ama hepsi aynı oluyor. Dolayısıyla bu tek ses işte. Zaten Türkiye'de ister radikal Marksist ol, ister başka şey ol, ne olursan ol eğer jakobensen bunun adı CHP'dir. Başka bir şey olunamaz. Türkiye'de bir adam jakoben olup da başka bir şey tercih edebilir, ama yine de jakoben olmak zorundadır. Çünkü toplumu geçmişini süpürmek, toplumu değiştirmek, dönüştürmek istiyorsun. Dolayısıyla ister Stalin'i örnek alarak bir toplumu değiştir, ister liberal, ister bir başkasını fark etmez, jakoben olmak zorundasın. Böylece toplumumuzda iki tür muhafazakârlık vardır. Bir, Türk solunun temsil ettiği, Türk solunun ve Türkiye'deki egemen başka güçlerin, ekonomik güçlerin, medyatik güçlerin temsil ettiği bir politik muhafazakârlık. Bir de Türkiye'nin, dünyanın başka bir yerinde

var mı bilmiyorum, Türkiye'nin ezilmişlerinin, Türkiye'nin aşağıda kalmış, her bakımdan aşağıda kalmış insanlarının savunduğu kültürel muhafazakârlık, yani iki tür muhafazakârlık.

Türk muhafazakârlarının, Türkiye'deki muhafazakârlığın burada vurgulamam gereken başka bir anlamı daha vardır. O da şudur: Bence Türkiye'de muhafazakâr antiemperyalisttir. Gerçi sosyalistler sokağa çıktığı zaman bağırmaktadırlar, "Kahrolsun emperyalizm!" diye, ama bu emperyalizm değildir. Zira benim öğrencilik yıllarımda bile, "Kahrolsun emperyalizm!" diye bağırırken Amerikan emperyalizmine hayır, Sovyet emperyalizmine evet, Çin emperyalizmine evet diye bağırmışlardır. Gezi Parkı'nda Recep Tayyip Erdoğan'ın emperyalizmine karşı çıktılar, Batılı süper güçlerin emperyalizmine gıkları bile çıkmadı. Ama muhafazakârlar öyle değil. Muhafazakârlar Amerika'yı sorunsuz görürler ve muhafazakârlar şöyle düşünürler: Bu süper güçlerle onları karşımıza alarak var olamayız diye düşünürler. Aslında bence bilinçaltında Türkiye'de bütün muhafazakârlar antiemperyalisttir. Fark etmez, Sovyetler ya da başka bir emperyalizm olması fark etmez, antiemperyalist. Bunun da en iyi göstergesi Ortadoğu'daki İhvan hareketleridir. Çünkü Ortadoğu'daki İhvan hareketlerinin hepsi antiemperyalisttir. Tam da antiemperyalist olduğu için Suriye'de, Mısır'da ve Ortadoğu'nun hiçbir yerinde İhvan hareketlerini süper güçler yaşatmak istemiyorlar, çünkü antiemperyalist. Amerikalılar bilmiyor mu Türkiye'de muhafazakârların antiemperyalist olduğunu? Bence biliyor. Bu şekilde birkaç önemli fikir söylediğimi düşünüyorum.

Şöyle diyelim, mesela Mısır'dan ne farkımız var? Mısır'daki İhvandan ne farkımız var? Şimdi bizim Türkiye'deki "İhvan"ın, Mısır'ın, Suriye'nin, Libya'nın, Tunus'un İhvanından esaslı bir farklılığı var. Bence Türkiye'nin İhvanı bir devlet üretme geleneği ve mirasının üzerine oturmuş bir yapı. Zira Arap ve Ortadoğu dünyasında Emevilerden beri, Abbasilerden beri devlet kurma, yönetme geleneğine sahip Türkiye ve İran'dan başka ülke yoktur. Ben bunun önemli bir fark olduğuna inanıyorum. Mesela, Türkiye'nin İhvanı da Mısır'ın İhvanının üstatlarını okuyarak büyüdü, değil mi?

Ben kendi öğrencilik yıllarımdan da biliyorum bunu. Mesela, ben inanıyorum, Türkiye'nin İhvanı içinde Mısır'da olduğu gibi gövde itibariyle radikal büyük bir grup çıkmadı, çıkamadı. Çünkü radikal olduğun zaman geçmişine bir sünger çekmen gerekiyor. Mısır'da sünger çekilecek bir geçmiş yoktur, ama Türkiye'de vardır. Dolayısıyla bu kolay bir iş değildir. İnsanların bilinciyle ilgili çok şey söylüyoruz. Mesela demokrasi kültürümüz gelişmedi, üzerine hayli söz söylüyoruz, aynı şeyi devlet kültürümüz gelişmedi diye söylemiyoruz. Çok geliştiği için şikâyet ediyoruz. Zira o zaman da zalim oluyor. Böyle bir sorunla karşı karşıyayız.

Ben üniversitede çok karşılaştığım bir olayı anlatayım: Mesela Türkiye'nin Başbakanı ODTÜ'den uydu fırlatacak, Başbakanı ODTÜ'ye sokmadılar. Sen kimsin? İnsanın böyle diyesi geliyor, sen kimsin de Başbakanını ODTÜ'ye sokmuyorsun. Bu memleketin sahibi sen misin? Öğrenciyken maç seyrederdik, Türkiye-Rusya maçı. Sovyetler Birliği millî maçı geldiği zaman arkadaşlara sorardım. Hangi takımı tutuyorsun? Sovyetler Birliği'ni tutuyor. Doğrusu bunu anlamak çok zor bir şeydir.

Mistik boyutu var denilir ama değil, Türkiye'de Türkiye'nin eğitiminin, Türkiye'de devletin vermek istediği eğitimin insanları nereye getirebileceğini görüyor. Mesela, bunun tipik örneklerinden biri biliyorsunuz, köy enstitüleridir. Eğer köy enstitüleri başarılı olsaydı bunlardan çok daha fazlasını görecektik. Ben Latin solunu okuyorum. Latin solu çok vatansever. Başka sollar niye vatansever ve neden bizim solumuzda böyle bir şey yok, neden kendi ülkesine karşı olmak erdem sayılıyor bu ülkede? Çok zor bunu cevaplandırmak. Mesela, ben sol kanalları izliyorum. Seçimleri değerlendirirken istatistikler gündeme geliyor, başka bir sürü faktör sayıyorlar, bütün kanallarda sayıyorlar. Bir tek AK Parti'ye oy verenlerin vatansever olduklarını saymıyorlar, bir tek bunu saymıyorlar. Böyle bir şey olabilir mi? Koca koca adamlar her şeyi sayıyorlar. Niye AK Parti'ye oy veriyorlar, niye Recep Tayyip Erdoğan'a oy veriyorlar? Her şeyi sayıyorlar, bir tek bunu saymıyorlar. Acaba bir sosyalist için Türkiye'nin muhafazakârlarının tutumunu anlamak çok mu zordur?

Şu da sorulabilir: Peki, İttihat ve Terakki Partisi de muhafazakâr mıydı? Türkiye tek parti geleneklerinden geldiği için içinde muhafazakâr olanlar da var, farklı olanlar da var. Mesela, o zaman başka bir parti vardı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası. Dolayısıyla o tasfiye oldu. İttihat ve Terakki tek başına iktidarı ele aldı. İçinde tek tük olabilir, ama İttihat ve Terakki'nin resmî ideoloji yani yapmak istediği şey tam manasıyla jakobenizm. İttihat ve Terakki'nin paşaları büyük adamlardır. Enver Paşa büyük adamdır, diğer paşalar da büyüktür, ama İttihat ve Terakki -ittihat birlik demek biliyorsunuz, terakki de ilerleme demek- bu toplumu ilerletelim diye toplumun kendisini bile yok edebilirdi. Cumhuriyet Halk Partisi, İttihat ve Terakki'nin devamıdır. İlaveten Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partililik bir siyaset değildir, Türkiye'de CHP'li olmak bir dine mensup olmaktır. Bu din kutsal bir din değildir, metafizik çağrışımları yoktur, ama Halk Partililik bir dindir. Buna da seküler şeriat diyebiliriz, bir anlamda seküler şeriat diyebiliriz. Bir Halk Partiliyle tartışamazsın. Nuh der, peygamber demez. Bir şey nasıl bu kadar zorba düzeyinde savunulabilir? Mesela, işte görüyorsunuz, sokaklarda bağırıyorlar. Benim öğrencilerim de çıktılar, Berkin Elvan'ın ölümü hakkında konuştular. Niye böyle yapıyorsunuz, niye, nasıl bunu yapabiliyorsunuz? Menderes'i CHP idam etti, Dersim katliamını CHP yaptı, Deniz Gezmiş'i, Mahir Çayan'ı CHP astı, siz ne yapıyorsunuz? Ben mi astım Deniz Gezmiş'i? CHP'nin bürokrasiye, orduya egemen olduğu bir dönemde astılar. Kim astı, sağcılar mı astı? Bu ne biçim bir paradoks, ne biçim bir fenomen, anlamakta zorluk çekiyorum. Artı bir de şöyle bir yanı var. Aktüel tartışmalara değinmek için de söylüyorum bunu. Mesela, bu rüşvet, yolsuzluk, bilmem ne, sanki solda kıyametler kopuyor. Cezalandırılsın isterim, ben rüşvet taraftarı değilim. Fakat koskoca yazarlar utanmadan televizyonlardan ha bire yükleniyorlar. İnsan utanır biraz, düşünsene Türkiye'de şu anda hukuk devleti yok, diye şikâyet ediyorlar. Hem diyorlar hem Recep Tayyip Erdoğan'ı hukuk ilkelerini çiğnemekle suçluyorlar. Güzel de hukuk devleti yoksa niye suçluyorsun? Tamam, hukuk devleti yok, ama bundan önce de yoktu. Cumhuriyet'in yetmiş senesinde hukuk devleti diye bir şey yoktu. Böyle bakalım, biz de

rüşvet ve yolsuzluktan bakalım. Seneler boyu Türkiye'yi bürokrasiyle yönetmişsin, yemişsin, yemişsin, yemişsin ve sana kimse hesap sormamış. İnsan utanır. Böyle bir şey olabilir mi? Olsa bile kimse buna demiyor ki yıllarca yediniz-içtiniz, kimse size hesap sormadı. Şimdi bari hesap sorulabiliyor. O zaman böyle bir şey de yoktu. Devletçiliğin egemen olduğu, demokrasinin "d"sinin olmadığı bir zamanda acaba Halk Partisi toplumun hangi kesimini besledi, yıllarca hangi kesimi besledi? Niye muhafazakârlar her şeye rağmen AK Parti'nin arkasında duruyorlar? İşte bu nedenle. Alternatifsiz, böyle olduğu için alternatifsiz.

Türkiye'de toplum, yaşama hakkı tanımıyor. Tek parti geleneğinden geldikleri için tanımıyor. Çünkü herkes -Kürtleri saymazsak- nasiplenmiş, bir tek Anadolulular nasiplenmemiş. Sınıfta tartışma olduğu zaman söylüyorum solcu öğrencilere, Recep Tayyip Erdoğan'dan niye korkuyorsunuz? Korkmanız gereken bir şey daha var, bence bunu düşünün. Eskiden üniversitede miting yaptığınız zaman binlerce insan toplanırdı, üniversitede soldan başka kimse yoktu. Sizi uyarıyorum, artık muhafazakârlar çocuklarını okutuyorlar. Artık üniversitede Anadolulular var, sizi uyarıyorum.

Muhafazakârların elbette çok büyük sorunları var. Çok zor bir şey muhafazakâr olmak. Ben okumuş yazmış bir adamım. Belki bunu bu kadar çok hissetmiyorum, ama insanlar, gündelik hayatta hissediyorlar. Bu egemen Batı kültürünün bütün kurumlarıyla, müziğiyle, ekonomisiyle, buzdolabıyla, üzerinize geldiği bir kültür karşısında muhafazakâr ne yapacak? Türkiye'nin muhafazakârları bu zamana kadar Kemalizm'e karşı çıktılar. Tamam, fakat Kemalizm bitti. Bundan sonra ne var? Ben işte burada şunu düşünüyorum, bundan sonra imparatorluğun çöküşünün defterini yeniden açmaya hazırlanabilirler. Ben de bunu ifade etmek için, ipucu vermek için söylüyorum, buna hazırlanılıyor. Çünkü egemen uygarlık, yani bugün kapitalist, modern Batı uygarlığı alternatifi bir uygarlık olmadığı için bu geçici çözümlerle halledilecek bir şey değil. Belki dünya çapında bir uygarlık dönüşümünü gerektirecek bir şey lazım. Bunun ışığı bile şu anda neredeyse

gözükmüyor. Ayasofya Müzesi'nin cami olması Müslümanların ruhunu okşayabilir ama benim bahsettiğim manada Müslümanların sorunlarından hiçbirini çözmez. Mesela, güzel bir şey AK Parti Çamlıca'ya cami yapıyor. Zira İstanbul'un her tarafında kapitalizmin mabetleri yükseliyor, değil mi? Gökdelenler yani kapitalizmin mabetleri yükseliyor. Camiler görünmez kılınıyor. Bence Çamlıca'ya cami yapmanın sembolik bir değeri var, en fazla sembolik bir değeri var. Çünkü İstanbul'a gelenler burası da Müslüman şehriymiş diyebilirler. Sembolik değerin önemli olduğuna inanıyorum, ama bizim daha temelde çok derin problemlerimiz var. Bizim derken bütün Avrupa dışı halkların problemleri var.

Ben şuna inanıyorum, temel sorunumuz şu: Bana göre temel sorunumuz Tanzimat'tan beri değişmiyor. Sorunumuz şu: Nasıl aynı anda hem modern olabiliriz hem de kendimiz kalabiliriz? Bu iki şey mümkün mü? Yani hem televizyon, buzdolabı. Hem bunlara sahip olup hem nasıl kendimiz kalabiliriz? Çok zor bir soru bu. Bence muhafazakâr olmak, muhafazakâr bir tutumdur. Bu dünyada bir sürü başka insanlar var ama kendim olarak ben de bu dünyada yer almak istiyorum. Peki, ben kimim?

Bazen bu konularla ilgili sınıfta anket yapıyorum. Öğrencilerimin de çoğu kız, üç-dört erkek var ve soruyorum: Bir eşcinselle arkadaşlık edebilir misin? Hiç sorun değil, eşcinsel de bir insan. Peki, ikinci soru: Evlendin ve çocukların oldu. Çocukların mahallede eşcinsel arkadaşlar bulmuşlar. Annelerine diyorlar ki, anne, arkadaşlarımızı eve getireceğiz. İzin verebilir misin? Bunu kabul eden çok az sayıda öğrenci var sınıfta. Bunlar üniversiteli. Bazen kabul edenler çıkıyor. Benim tahminim şu: Belli ki Türkiye'de 5 sene sonra, belki o zamana da kalmaz, biz başka grupların değil de LGBTİ'lilerin mitinglerine tanık olacağız. Bu olacak. Ben bunun bir yazgı olduğunu düşünüyorum. Bu, ne LGBTİ'lilerin, ne de diğerlerinin tercih ettiği bir şey değil, bunun bir yazgı olduğunu düşünüyorum. Bana göre eğer muhafazakârlar bunu sorun yapacaklarsa, şöyle sorun yapmalılar: Bu yazgıyı göze almalılar. Çünkü ben şuna inanıyorum: Muhafazakâr olmak aynı zamanda dindar olmayı içeriyorsa -içeriyor- dine inanmak, metafizik bir

varlığa inanmak. Bu, Peygamber zamanında, Emeviler zamanında, Osmanlılar zamanında mümkündü, bugün de mümkün. Yarın eğer eşcinsellerden oluşan bir toplum gelirse, yine Allah'a dönmek mümkün olacak. Ben buna inanıyorum. Basit bir şey. Zira biliyorsunuz her konuda hayatta yollarımız sınırlı olabilir, fakat Allah'la ilişki kurmanın yolları sonsuzdur. Böyle düşünüyorum ben. Muhafazakârları da, bu konuşmayı bitirirken böyle yekpare, homojen bir topluluk şeklinde düşünmüyorum. Türkiye'de genel hatlarıyla kültürel bir muhafazakârlık var, bunun içinde bir sürü küçük küçük muhafazakârlıklar var. Bu da muhafazakârların şansıdır. Çok olmak daima daha iyidir, homojen olmaktan daha iyidir.

19 Nisan 2014

TÜRKİYE'DE KİMLİK VE ETNİSİTE SORUNU

Kimlik tek bir boyuta indirgenemez. Neden? Basit, çünkü ben tek bir statüye doğmam, çok statüye doğarım. Bir anda çok kimliğim vardır, bir anda çok rolüm vardır. Buradan ne çıkarıyoruz? İnsan çoğul bir varlıktır, insan tekil bir varlık değildir. Mesela, nüfus kâğıtlarımızda yazar adımız, soyadımız. Hiçbir çocuk kendi adını kendi koyma lüksüne sahip değildir. Bana Hüsamettin adını veren ben değilim, birileri bana Hüsamettin dediği için ben Hüsamettin'imdir. Zamanla büyürken bunu içselleştiririm. Kendime mal ederim ve dolayısıyla onu adım olarak içime kazırım. Ben toplumların da böyle olduğunu düşünüyorum. Mesela, Türkiye'de yaşayan çoğu insana Türkler deniliyorsa, bu Türklerin kendi kendine koyduğu bir ad değildir. Kürtlere Kürt deniliyorsa, bu Kürtlerin kendi kendilerine koydukları bir ad değildir. Kesinlikle bunu başka toplumlar koymuşlardır. Birileri bize Türk dediği için biz zamanla Türk olmayı içselleştirmişizdir. Birileri Kürt dediği için Kürt olmayı içselleştirmişizdir ve bana göre etnik kimlikler buradan doğar. Söylediğim gibi hiç kimsenin kendi adını kendi koyma lüksü yoktur. Çünkü daha bebeksin, dolayısıyla hiçbir şeye aklın ermiyor ve kendi adını koyamazsın.

Söylemek istediğim şu, ırkımız varsa veya etnisiteniz varsa böyle bir şey kimliğinizin parçalarından yalnızca biridir, tamamı değildir. Peki, ırkçılık nedir böyle baktığınız zaman? Eğer birtakım insanlar insanın diğer kimliklerini bir kenara bırakıp yalnızca ırk kimliğini vurguluyorsa bu ırkçılıktır, yalnızca etnik kimliğini vurguluyorsa, bu da ırkçılık olur. Bu etnisite kelimesi hakkında bir tartışma yürütülüyor. Bu Ortaçağdan kalma bir kavramdır.

Ortaçağda, Hristiyan toplumlarda Hristiyan olmayan başka küçük azınlıklar varsa onlara *etnisite* denilirdi. Başka bir ifadeyle Ortaçağda farklı dinden olan azınlıklara etnisite denilirdi. Fakat 17. yüzyıldan sonra, modern kültürün ortaya çıkışından sonra ırk kavramı keşfedildi. 17. yüzyıldan sonra, modern biyolojideki gelişmeler ona çanak tuttu. Mesela Darwin'in evrim teorisi bunu besledi ve buradan ırk kavramı doğdu. Nasıl bezelyenin gelişim yasaları tespit edilebiliyorsa, hayvanların organik evrimlerinden söz edilebiliyorsa, bunu topluma teşmil ettiler, insana teşmil ettiler ve dediler ki, "Bezelyenin genetik bir yapısı varsa insanın da genetik bir yapısı vardır ve insanın bu genetik yapısı insanın ırkıdır." Ancak 17. yüzyıldan sonra etnisite kelimesi Ortaçağdaki anlamını yitirdi ve ırk, belli bir ırk, belli bir soydan gelen insanlar için kullanılmaya başlandı. Bu yüzden ben etnisiteyle ırk kelimesini eşanlamlı olarak kullanıyorum. Zaten bunu kullananlar da, benimseyenler de buna itiraz etmiyorlar. Eğer bir Kürt etnisitesine vurgu yapılıyorsa Türkiye'de, bunun adı bence Kürt ırkçılığıdır. Bir Türk etnisiteye vurgu yapılıyorsa, yani yalnızca genetik yapısından dolayı vurgu yapılıyorsa, bunun adı da ırkçılıktır. Irkçılık böyle bir şeydir. Bence etnisitizm ve etnisiteye vurgu insanın diğer kimliklerini yok saymak ve yalnızca etnik kimliğini ön plana çıkarmaktır. Türkiye'de yaşanan şey işte budur.

Türkiye'de anlı şanlı entelektüeller de televizyona çıktıklarında bu kavramı nasıl ben açıklamak için iktidar kavramını anahtar bir kavram olarak kullanıyorsam, Türkiye'nin anlı şanlı entelektüelleri de sağda solda fark etmez, etnisite kavramını kullanarak Türkiye'yi anlamaya çalışıyorlar. Bu, onların etnisite dediğimiz bakış açısını benimsedikleri anlamına gelir. Bence ortalıkta dolaşan ve adı sosyalist olan, adı başka bir şey olan bir kimse, başka ideolojiden bir kimse eğer Türkiye'yi ya da dünyayı etnisite kavramından yola çıkarak açıklıyorsa, bence o bir etnisistttir. Ben sınıfa girdiğimde, ilk girdiğimde hiçbir zaman onların etnik kökenini merak etmem. Neden? Çünkü ben ırkçı değilim, ben etnisist değilim. Zira insanları genlerine göre, soylarına göre kategorize etmiyorum. Mesela, bir Alman gelse, burada bize baksa bence ilk bakacağı şey bizim hangi köklerden geldiğimizdir,

hangi etnik köklerden geldiğimizdir. Çünkü Avrupa, Avrupalıların kültüründe de ırkçılığın derin kökleri var. Dolayısıyla bir Avrupalı Türkiye'ye geldiği zaman ne görür? Türkiye'de ne kadar etnisite varsa onları görmeye başlar. Çünkü onun zihnine yön veren şey etnisite kavramıdır. Bu da onların ırkçı köklere sahip olduklarını gösterir. Ben yolda yürürken, Aksaray'da ya da Sultanahmet'te veya Beyoğlu'nda yürürken sağıma soluma bakıp etraftan geçenlerin Türk mü, Kürt mü, Laz mı, Alman mı olduğunu düşündüklerini sanmıyorum. Böyle bir şey bizim aklımızdan bile geçmez. Kürtlerin de geçmez, Türklerin de, Lazların da, hiç kimsenin geçmez. Bunu yalnızca bir Avrupalı yapabilir. Çünkü ırk kavramı ve etnisite kavramı modern formla Avrupa kültüründe baş başadır. Böyle düşünüyorum ve böyle düşündüğüm için de Türkiye'de bu Kürt meselesi nedeniyle televizyonda yapılan tartışmaları çok içerleyerek izlerim. Sosyalist olduklarını söyleyenler, liberal olduklarını söyleyenler bile hiç sorgulamaksızın bu etnisite kavramını kullandılar ve yıllardır Türkiye'de Kürtlerin etnik kökenini tartışa geldiler. Bence bu trajedi. Kürtlerin Kürt elitleri diye bildiklerimiz ise ısrarla etnik kimliği ön plana çıkardılar. Ben bunu anlayabiliyorum.

Türkiye'de şöyle bir tartışma var. İnsanın bir üst kimliği var, sonra alt kimlikleri var, diye bir tartışma var. Ben bu ayrımı kabul etmiyorum, böyle bir ayrımın yapılamayacağını düşünüyorum. Hangi kimliğimizin ne zaman üst kimlik, ne zaman alt kimlik olduğunu biz belirleyemeyiz. Şöyle düşünelim, sınıfta ders anlatıyorum. Eğer öğrencinin biri saygısızlık ederse, bunu öğretmen kimliğime saldırı olarak görürüm. Dolayısıyla sınıfta öğretmen kimliğime saldırıldığı zaman öğretmen kimliğim çok önemli hâle gelir ve bir anda üst kimliğim olur. Mesela, eşimle, kızımla ya da neyse, yanımdaki bayanla yolda yürüyorum. Eğer birisi laf atarsa eş kimliğim tavan yapar. Dolayısıyla o sırada diğer bütün kimliklerimi unuturum ve o kimliğim en önemli kimliğim hâline gelir, üst kimliğim hâline gelir. Diyelim ki maça gittim ve Galatasaray'ı tutuyorum. Rakip takım takımıma saldırdığında bu benim taraftar kimliğime saldırıdır ve stadyumda bütün kimliklerimi unuturum ve taraftar kimliğim tavan yapar. Bence Türkiye'de Kürtlerin ba-

şına gelen budur. Türkiye'de devletin resmî ideolojisi Türklüğe o kadar çok vurgu yapmış, o kadar vurgu yapmıştır ki, Türkiye'nin Kürtleri bunu etnik kimliklerine bir saldırı olarak anlamışlar ve dolayısıyla Müslüman kimlikleri, Mezopotamya kimlikleri, ne kadar kimlikleri varsa hepsini unutmuşlar ve Kürt kimlikleri tavan yapmıştır. Aynı şey Müslümanlar için de geçerlidir. Türkiye'de devlet Müslümanlara o kadar çok saldırmıştır ki dinlerine, inançlarına o kadar çok saldırmıştır ki o zaman Müslümanların dini kimlikleri tavan yapmıştır. Başka bir ifadeyle bütün kimliklerinden en önemlisi dini kimlikleri olmuştur. Mesela, Almanya'ya gidenlerin hangi kimlikleri tavan yapıyor? Müslüman ve Türk kimlikleri tavan yapıyor. Çünkü orada onu saldırı altında görüyorlar.

Dolayısıyla bir yazarın söylediği gibi, kimliğim neresidir? Kimliğim kanayan yerimdir. Kanayan yerim kimliğimdir. Bu yüzden nerede, ne zaman hangi kimliğinizin tavan yapacağı duruma bağlıdır, öbürü ideolojidir. Eğer bir politik hareket ısrarla her durumda etnik kimliği ön plana çıkarıyorsa, bence o ırkçı bir harekettir. Ama dediğim, hayatın gerektirdiği bir şeydir ve gündelik hayatta bununla çok karşılaşırız. Bu konuda pek çok örnek verebilirim, ama hayatın içinde bunları her zaman yaşamışsınızdır. Saldırı altında hissettiğiniz yeriniz ön plana çıkar ve üst kimliğiniz, en önemli kimliğiniz hâline gelir. Kimliği böyle anlıyorum. Kimliği statik, durağan bir şey olarak anlamıyorum. Hayatın içindeki şartlara göre vurgusu değişebilir, önemi azalıp artabilir.

Türkiye'de yaşadığım için eğer Türk etnisiteden geliyorsam hiçbir zaman Türk etnisiteden geldiğimi hatırlamam. Saldırı altında olmadığı için hatırlamam. Ama Almanya'ya gitsem ya da Avrupa'nın başka bir yerine gidersem mesela, Avrupa'ya gidenler söylüyorlar, "Avrupa ırkçıdır ve Avrupa'ya gittiğiniz zaman her şey size ırkınızı hatırlatır." Ama Amerika'da hatırlamazsınız, çünkü Amerikan toplumu farklı ırklar cennetidir. Sizin gibi orada çok insan vardır, ama Avrupa öyle değildir. Avrupa'nın tarihi biraz kan ve irin tarihi olduğu için Avrupalılar bu etnik hijyen hareketlerini 17. yüzyıldan beri yaşadıkları için toplumdaki farklılıkları temizlemişlerdir. Bunun tipik örneği de Almanya'da Yahudilere

yapılan, Çingenelere yapılan etnik temizliktir. Ama bizim tarihimizde böyle bir şey yoktur. Bizim tarihimizde böyle bir şey, bir tek örnek bile gösterilmez. Neden? Çünkü bizim tarihimizde böyle şeyler olmadığı için bizim toplumumuzun bilinçaltında ırkı yüzünden bir insanı dışlamak diye bir şey söz konusu olamaz. Bunu anlayabiliriz, kolayca anlayabiliriz. Tarihi tezlere bakacak olursak 1071'de Anadolu'ya geldik ve burada Bizans vardı. Bizans'ın yönetiminde bugün Türkiye'de var olduğu söylenen halklar vardı. Mesela, kimler vardı? Süryaniler vardı, Ermeniler vardı, başka şu anda aklıma gelmeyen Rumlar vardı, hayli farklı insan vardı. Biz Anadolu'ya geldiğimiz zaman ne oldu, bu insanları biçtik mi? Böyle bir şey yok. Biz Anadolu'ya geldik ve Ortaçağdaki savaşlar meydan savaşlarıydı. Ordular meydanda karşılaşıyorlardı. Dünyanın her yerinde Ortaçağ savaşları harbi savaşlardır. İki ordu karşı karşıya gelir, naralar atılır ve galip gelen diğerini yok eder. Ama yalnızca savaş alanındaki eri yok eder, köylerde oturanları değil, kasabalarda, şehirlerde oturanları değil. Dolayısıyla bu savaşlarda Anadolu'da yaşayan halklar da yok edilmemiştir. Bu savaşlarda yalnızca savaş alanında yenilenler mağlubiyetin kaçınılmaz sonuyla yüz yüze kalmışlardır. Biz yenilseydik Bizanslılar bizi yok edecekti. Tersi oldu. Avrupalılar böyle değil, yani Avrupalılar başka. Bizanslılar zafer kazandığı zaman beşiktekini kılıçtan geçirmiyorlardı. Bu sebeple Anadolu'ya geldik ve Anadolu'da ne varsa defacto olarak kabullendik. Rum varsa Rum, Ermeni varsa Ermeni kabullendik ve 1071'den Cumhuriyet'in başına kadar bu insanlarla birlikte yaşıyoruz. Herhâlde böyle bir şeye hiç kimse itiraz etmez. Neden? Çünkü bizim Ortaçağ kültürümüz dinin egemen olduğu bir kültürdü Avrupa'da olduğu gibi. Avrupalılarda olduğu gibi bizde de dinin olduğu bir kültürdü. Din insanları etnisitelerine göre ayırmaz, din insanları inançlarına göre ayırır. Modern dünyayla Ortaçağ dünyası arasındaki temel fark budur. Modern dünyada insanlar dinlerine göre ayrılmaz ya da daha doğrusu devlet söylemleri, devlet icraatları insanları dinlerine göre ayırmaz. Etnisitelerine göre, ırklarına göre ayırır ve modern çağın problemi etnisite problemidir, etnisite problem olmuştur. Ortaçağda problem olmamıştır. Ortaçağda bugünkü

gibi pasaport sistemleri, sınırlarda karakollar yoktu. Gidersin ve girdiğin yerin imparatorunun otoritesini kabul ettiğin zaman hiç kimse bir şey yapmaz sana. Ama modern çağ farklı. Bu yüzden ben bizim toplumumuzun bilinçaltında etnik bilinç diye bir bilincin olmadığını düşünüyorum. Türkiye'de Cumhuriyet yönetimi bu etnisiteyi okullarında vurguladığı hâlde düşünmüyorum. Türkiye'de uzun yıllar devlet böyle bir eğitim verdiği hâlde yeni yetişen kuşakların bilinçaltında bile bir etnik bilinç olduğuna inanmıyorum. Aynı şekilde yalnız Türklerin değil, Kürtlerin, diğer başka herkesin böyle olduğuna inanmıyorum. Türkiye'de etnisite bir ideoloji, etnik, etnisizm bir ideoloji. Nasıl Cumhuriyet Türkiye'sinin milliyetçiliği bir ideolojiyse, aynı şekilde bugün HDP'nin Kürt milliyetçiliği dediğimiz milliyetçiliği de bir ideolojidir.

İdeolojilerin özelliği şudur: İdeolojiler daima elitlerin sahip olduğu bir şeydir, halkın değil. Halkın ideolojisi olmaz. Halk neye inanıyorsa, onu yaşar. Ama elitlerin ideolojileri vardır, okumuş-yazmışların ideolojileri vardır. Onlar solcudurlar, faşisttirler, Kürtçüdürler, Türkçüdürler, ama halk için böyle bir şey düşünemem. Dolayısıyla Türkiye'de milliyetçilikler elitlerin ideolojileri olarak doğmuşlardır. Ben Kürt milliyetçiliğinin de böyle olduğunu düşünüyorum. Artı şunu da düşünüyorum. Mesela, Türk milliyetçiliğinin ilkokullarda en kallavi şekli okullardır. Okullarda bize hep bir Türk kültürünün var olduğundan bahsetmişlerdir. Şimdi Kürtler de bir Kürt kültürü var diye bağırıyorlar. Herkes kendi etnisitesinin bir kültür olduğuna inanıyor. Ben bunun bir garabet olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de eğer bir Türk kültürü var ise de bu kültür bana göre fiilen hayatımızı etkileyen bir kültür değil. Aynı şekilde Kürtlerin bir etnik kültürü varsa, bugün Kürtlerin hayatında etkili olan, hayatına yön veren bir kültür değil. Çünkü bence kültürleri genelde ikiye ayırabiliriz: Diri kültürler ve ölü kültürler. Mesela, ilkokuldan beri öğreniyorum, Göktürk Yazıtları… İşte Orta Asya'daki hayatımızla ilgili de. Kürtler kendi kökenlerini götürüyorlar Hurilere. Peki onlar kim? Kitaplara baktım, bir sürü şeye rastladım. Dolayısıyla Kürtler daha kendi cetlerini bulamadılar. Hâlâ Kürt elitler arasında tartışma sürüyor: Huriler, Akadlar kim, kim bizim cetlerimiz?

1920'lerin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları da kendilerine cet bulamamışlardı. Önce Sümerler dediler, Sümerbank, Hititler dediler. Ankara'daki Hitit heykeli, bir sürü ata buldular yani, sonunda Orta Asya'da karar kıldılar. Eğer bir Orta Asya kültürü varsa, bence bu kültür yaşayan bir kültür değil, ölü bir kültür. Mesela, bu anlamda ben Türkiye'de gündelik hayatımıza yön veren hâlâ etkili etnik kültürlerin olduğunu düşünmüyorum. Türkiye'de canlı kültüre baktığımız zaman bunlar bence ölü kültürlerdir. Pagan çağının kültürleri yani. Diyelim ki, nevruzu kutlamak için bile örgüt faaliyeti gerekiyor. Eğer bu kültür canlı bir kültür olsaydı böyle olmazdı. Devlet bile nevruz törenleri düzenliyor, neden? Çünkü kendi kendine halk bunu yaşatamayacak, yaşatmadığı için geriye ne kalıyor? Örgütlerin her nevruzda örgütlenerek nevruz kutlamasına katılmaları kalıyor. Ben bunun ölü bir kültür olduğunu düşünüyorum. Her seneki nevruz törenlerine rağmen, ben bu hamlenin ölü bir hamle olduğunu düşünüyorum.

Bana göre Türkiye'de iki diri kültür var. Diri kültür ne demek? Hâlâ gündelik yaşantımızı etkileyen kültür demek. Mesela, eğer dindarsam arabama binerken besmele çekerim. Gün içinde namaz kılıp, bir mola veririm. İlla namaz kılmakla da sınırlı değil. Bu ne demek? Bu öyle bir diri kültür ki hâlâ davranışlarımı etkiliyor. Neden diri? Ben Müslümanlığın bu anlamda çok etkili, gündelik hayatımızda, ateistlerin hayatında bile etkili olduğunu düşünüyorum. Aynı şekilde hayatımızı etkileyen bir başka canlı kültür daha var. Bu, modern kültür dediğimiz şey, yani bunun adına ister modern kültür, ister kapitalist kültür, ister Batı kültürü deyin, bu kültür var. Bunu şöyle anlayabiliriz: Âşık olduğum zaman sevgilime uzun hava söylemiyorum, duygularımı bir pop müzik parçasıyla ifade ediyorum. Bu ne anlama gelir? Modern kültürün benim hayatımda ne kadar etkili olduğu anlamına gelir. Babam bunu yapmıyordu, ben yapıyorum, çocuklarım belki daha çok yapıyor. Bana göre Türkiye'de diri, fiilen hayatta karşılığı olan iki kültür var. Biri modern Batı, kapitalist kültürü, diğeri de Türkiye'nin Ortaçağından kalma dini kültürü. Din, bizim Ortaçağımıza bakan her şeyimizi törpülemiş. Mesela, Anadolu

horonlarına bakın, halaylarına bakın. Anadolu horonlarında cinsel imada bulunacak hiçbir hareket figürü göremezsin. Bu nasıl oluyor peki? Gidin Anadolu'ya, her bölgeyi inceleyin, cinselliği, seksüaliteyi ima edecek tek bir davranış göremezsiniz. Bu ne anlama geliyor? Bin sene az zaman değil, bin sene İslamiyet'in öyle bir tornasından geçmiş ki, türküleri dönüştürmüş, her şeyi dönüştürmüş bu durum. Deyim yerindeyse biz Müslüman olurken türküler de Müslüman olmuş, horon da Müslüman olmuş. Bu anlamda ben iki diri kültür olduğunu düşünüyorum ve Türkiye'deki etnik söylemleri otomatikman reddediyorum.

Ben defacto Türkiye'den, yani fiilen var olduğu şekilde Türkiye'den rahatsız değilim, sınıfa girdiğim zaman da rahatsız değilim, yolda yürürken de rahatsız değilim. Bundan rahatsız olmadığım için Türkiye'de bir soya, ortak atalara yapılan vurgunun bizim için zararlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü etnik kimliğe vurgu, başka diğer kimlikleri unutturur. Etnik kimliğe vurgu, bence Türkiye'de ancak bir savaş narası olabilir ve bunu da ölüm bitirebilir. Ayrıca başka düşüncelerim var bu konuda. Mesela, Vanlı bir Kürt öğrencime, "Sen Kürt olmayabilirsin." dedim. "Ne demek istiyorsunuz?" dedi. "Çünkü ben Farslılara daha çok benzediğini düşünüyorum." dedim. Bir de Van'da, Ağrı'da Farslılara benzememek mümkün müdür acaba, böyle bir şey baki olabilir mi, olamaz. Mesela, Hakkâri'de Araplara benzememek mümkün mü? Rumeli'de yaşayıp Bulgarlara, Balkan halklarına benzememek mümkün mü? Kafkasya'da yaşayıp Kafkasyalılara benzememek mümkün mü? Bence değil. Kafkasya'da Ruslardan etkilenmişiz. Kafkas müziğinin ritmine bakın, Rus Balalayka'sına benziyor. Bizim Müslümanlığın ilahilerine bakın, bir de gidin Ortodoks kiliselerindeki ilahileri dinleyin, ne kadar benziyor. Dolayısıyla büyük bir coğrafyada başka bir sürü halkla, bir sürü kültürle hemhal olduğumuz için doğal olarak onlardan etkilenmişiz ve çok kuvvetle muhtemeldir ki biz de onları etkilemişiz. Ben bunda rahatsız olunacak bir şey bulmuyorum. Türkiye'deki Sufi gelenek için hocalar söyler, din kültüründen etkilenir. Bir sakınca yok bence, etkilenebilir, bu etkilenmeler normaldir.

Kürt sorunu üzerinde Türkiye'deki herkes gibi ben de çok düşündüm ve son barış görüşmelerine de bu gözlükle baktığım için barış hamlesinin aslında yapacak başka bir şeyimiz kalmadığı için başvurduğumuz bir hamle olduğunu düşünüyorum. Acaba bunu tercih etmeseydik neyi tercih edebilirdik? Başka hiçbir şansımız yok. Ben böyle düşünüyorum. Kürtçü gruplar hâlâ başka bir şey düşünüyorlar. Ben öğrencilerim arasında da, başka tanıdığım insanlar arasında da bunları görüyorum. Bazıları bu süreçten dolayı çok üzülüyorlar. Bir öğrencim yanıma geldi ve bana, "Bu memlekette yaşayamam artık hocam, çünkü hiçbir şey olmuyor." dedi. Onu da anlıyorum aslında. Ben de onun ideolojisine sahip olsaydım böyle düşünürdüm. Radikal Kürtçü gruplar birden fazla. Barış sürecini destekleyen gruplar dışında daha radikaller var ve bu radikaller barış sürecini sevmiyorlar ve en çok nefret ettikleri isimlerden biri de Recep Tayyip Erdoğan. Çünkü bence onlar onun oyunu bozduğunu düşünüyorlar. Güneydoğudan oy almasının, etkili olmasının oyunu bozduğunu düşünüyorlar. AK Parti'nin Güneydoğu Anadolu'da oyları düşük olsaydı çok sevinirlerdi diye düşünüyorum, ama ben bunun böyle olamayacağını düşünüyorum. Bunun örneğini de Türkiye'de başka bir etnisiteye vurgu yapan partide görüyorum. Mesela, Türkiye'de etnisiteye iki parti vurgu yapıyor: Birisi Halk Partisi. CHP bir tür seküler milliyetçi, öbürü yani MHP dindar milliyetçi. Dinle birlikte milliyetçilik, öbürü de dinsiz milliyetçilik. CHP'nin milliyetçiliği dinin olmadığı bir milliyetçilik, MHP'ninki dinin olduğu milliyetçilik. Mesela, MHP'de şu tipiktir: Kendisini ısrarla Türk milletine duyduğu sevgi üzerine inşa eden bir partiyi Türkiye'de halk desteklememiştir ve iktidar yapmamıştır. Ben Türkiye'nin halkının etnisiteye vurgu yapan hiçbir partiyi iktidar yapmayacağını düşünüyorum. HDP'nin de buna dâhil olduğunu düşünüyorum. Daha erken, bekleyebiliriz. Bekleyeceğiz ve göreceğiz, yapmayacaktır. Radikal Kürtlerin milliyetçi, hem de koyu anlamda milliyetçi olduklarına inanıyorum. Ama Mezopotamya'da saf ırk yoktur. İstedikleri kadar araştırsınlar, ben bulunamayacağını düşünüyorum. Bir de günümüz kültüründe karışmış olmak saf olmaktan daha iyi bir şey. Saf Kürt veya saf Türk telakkisi çok

biyolojik bir düşünce. İnsanları böyle saf kategorisinde değerlendirmek insana bir tür hayvan muamelesi yapmak gibi bir şey ve bunun olmayacağını düşünüyorum.

Türkiye Cumhuriyeti epey dönüştü, çok büyük zorluklar var. Ben bir sürü sorun yaşadım, ama hâlâ Türkiye'nin en büyük sorununun etnisite sorunu, bir anlamda Kürt sorunu olduğunu düşünüyorum. Gezi Parkı, şu bu vesaire, hepsi hikâye, onlar halledilebilir, çözülebilir, ama Kürt sorunu hâlâ en büyük sorun. Dolayısıyla AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan bence hâlâ bir sırat köprüsü üzerinde yürüyor. Türkiye'de devletin çok büyük zorlukları var. Ne yapacağız bu insanlara? Milliyetçi de olabilirler, olmayabilirler de. Ama bunlar bizim insanlarımız, bu insanları ne yapacağız? Çok büyük zorluklar var ortada. Bence Kürtlerin bağımsızlığı, özerkliği için mücadele veren Kürt elitlerinin de çok daha büyük zorlukları var. Neden zorlukları var? Eğer Cumhuriyet'in kuruluş yıllardaki gibi olsaydı Türkiye üç beyaza muhtaç bir Türkiye'ydi. Savaştan çıkmıştı, nüfus azdı ve dolayısıyla çok zor durumdaydı. Eğer Türkiye'de bağımsız bir Kürt devleti kurulabilseydi bu, ancak o günlerde olabilirdi. Ben buna inanıyorum. Oysa bu tren kaçtı. Peki, neden kaçtı? Çünkü artık Türkiye çok güçlü. Geçmişle mukayese ettiğimiz zaman biz bu gücü azımsayabiliriz ama tarihteki durumlarla, geçmişle mukayese ettiğimizde çok büyük bir güç. Bir de neredeyse Ortadoğu halklarına ağabeyliğe soyunuyoruz ve böyle bir dönemde Kürdistan'ın bağımsızlığı için çalışmak herhâlde çok zor bir şey olsa gerek.

Ermeni sorunu hakkında şöyle düşünüyorum: İdeolojime, statüme veya kültürüme uygun olarak tabii. Siz nasıl düşünüyorsanız ben de öyle düşünüyorum. Geçenlerde Bursa'da bir sempozyum yaptık ve bir bayanla beraber bir akşam yemeği yiyoruz. Arabama bindik, bir bayan doçent de var arabada ve bayan bana hangi etnisiteden geldiğimi sordu. Ben, "Türkmen'im." dedim. Doğduğum yerde öyle biliyorum. Bana dedi ki, "Siz Türkmen olamazsınız.". "Neden?" dedim. "Çünkü sizin fizyonominiz Türkmen'e benzemiyor, Ermenilere benziyor. Bence siz Ermeni'siniz." dedi. Yüce Tanrı'm, bir yaşıma daha girdim! Güldüm tabii ve "Fark etmez.".

dedim. Buradayım, şu anda seninle konuşuyorum ve bunun böyle olması benim hayatımda bir şey değiştirmiyor. Bir etnisiteye sahip olmak iradeyle olabilen bir şey değildir, insan hayatında iradeyle olunabilen şeyler değerlidir. Artık günümüz dünyasında böyledir, soyluluk doğuştan gelmiyor. İnsan soylu olduğunu hayattaki faaliyetleriyle ispatlıyor. Mesela, dindar olmak istediğin zaman bu bir olmak fiili, olmadığın bir şey oluyorsun, daha dindar oluyorsun ya da sosyalist oluyorsun ya da modern oluyorsun, başka bir şey oluyorsun. Bir esprisi var yani. Ama bir etnisiteye, bir ırka mensup olmanın benim irademle olma hamlemle hiçbir ilgisi yok. O doçentin bana söylediği Ermeniler Türkiye'deki halklara -Türkmenler denilir onlara- en fazla benzeyen halk olmuştur. Mesela, Ermenilerin bize ya da bizim Ermenilere Kürtlere benzediğimizden daha çok benzediğimizi düşünüyorum. Tarihteki olaylar böyle bir şey yapılmasaydı çok iyi olurdu ama olmuş bitmiş bir olay. Bu olayı, her zamanki gibi iktidar kavramından yola çıkarak açıklıyorum, iktidar kavgası. Şöyle düşünebiliriz: İttihat ve Terakki diye bir örgüt var ülkenin başında. Benim iktidarımı en fazla kim tehdit edebilir? Taşnak Örgütü. O zaman Taşnak Örgütü yok edilmelidir. Ben bu hamlenin politik bir hamle olduğunu düşünüyorum, etnik bir hamle olmadığını düşünüyorum. Avrupalılar ya da günümüzde dünya solu dediğimiz sol benim biraz önce söylediğim gibi çok etnisist düşünüyor. Dünyadaki bütün olaylara etnik pencereden bakıyor. Dolayısıyla etnik pencereden bakınca ister istemez Ermeni tehciri dediğimiz hadise etnik bir soykırıma dönüşüyor. Bunun bizim başımızı çok ağrıtacağını biliyorum. Çünkü ben emperyalistlerin etnisite kavramını çok sevdiğini düşünüyorum. Egemen güçler etnisite kavramına bayılırlar. İngiliz emperyalizmi, Amerikan emperyalizmi başka bir ülkeye baktığı zaman ilk gördükleri şey etnisitelerdir. Almanlar son yirmi yıldır Alevileri keşfettiler. Bizi niye keşfetmiyorlar acaba? Bizi keşfeden yok. Neden? Çünkü kullanılabilir durumda değiliz. Kullanılabilir değil, yararlı değiliz yani. Ama Aleviler Alman politikası için yarar. Mesela, şöyle söyleyeyim: Bu yararlılık meselesi önemli. Sivas katliamı gündemden düşmüyor. Niye düşmüyor, çünkü birilerinin işine yarıyor. Hâlbuki Başbağlar katliamından kimse söz

etmiyor, çünkü kimsenin işine yaramıyor. Roboski olayı nedeniyle herkes çığlıklar atıyor. O kadar çok kişinin işine yarıyor ki bu, oradaki ölen insanları düşünen kim? En sonunda o Alevi çocuğun öldüğü cenaze namazında görüldü. Öyle yararlı bir şey ki herkes balıklama atlıyor, ama öbür çocuk öldüğü zaman hiç kimsenin sesi çıkmıyor. Ermeni meselesi üzerinden dünyanın egemen güçlerinin bizi tokatlamak istediklerini düşünüyorum. Her 24 Nisanda bizi dövdüklerini düşünüyorum. Bu zamana kadar da böyle oldu. Devlet hususi mesai ayırıyor Amerikan senatosundan bir karar çıkmasın diye. Bizi dövüyorlar. Amerikalılar nasıl Ermenileri bizden daha çok seviyor olabilir ki? Çünkü onların dünyadaki iktidarlarına, iktidar kavgalarına denk düşüyor. Mesela, Kürt hareketini de egemen güçler desteklediler. Aslında barış sürecinde Kürt elitlerin bunu anladıklarını düşünüyorum. Aracıları ortadan kaldıralım… Türklerle Kürtlerin arasında bir sorun varsa bu işe Amerika'yı sokmayalım, İngiltere'yi sokmayalım, başka kimseyi sokmayalım. Türkiye'nin çok sayıda Kürt elitinin bunu anladığını düşünüyorum ve bundan çok büyük zevk alıyorum. Burası bizim memleketimiz, bunların ne işi var? Mesela, Oslo'da bir üçüncü taraf vardı. Oslo'dan sonra üçüncü tarafı Türkiye kaldırdı. Büyük başarıdır. Kimse görmüyor ama bu Türkiye'nin tarihinde büyük bir başarıdır. Dolayısıyla anlaşabiliriz, konuşabiliriz, bir yol bulabiliriz. Güçsüz olduğun zaman iktidarların ayaklarına dolaşırsın. Suriye hiçbir şey yapamıyor, Mısır da hiçbir şey yapamıyor. Türkiye'nin Ortadoğu'da bir güç olduğunu düşünüyorum. Rusya gibi. Çin kadar güçlü olmasak bile Amerika gibi, Almanya gibi, İngiltere gibi güçlü olduğunu düşünüyorum.

Şöyle düşünün, Ortadoğu'da, dünyanın her yerinde herkesin, her sistemin bir devleti var. Lanet olsun! Bir tek Kürtlerin yok. Ben bunu anlayabiliyorum. Öğrenciler söylüyorlar. Kürt devleti istemelerini ben anlıyorum ama benim anlamam bir şeyi değiştirmiyor. Ortada defacto bir durum var, dünyada güçler var. Çok zor bir şey, zor.

Türkiye'de güzel bir şey oldu. Türkiye artık kendi halkıyla uğraşmaktan vazgeçti. Bu işler bir süreç işi, zamanla olabilecek şeyler. Benim şöyle bir Türkiye panoraması var kafamda. Türkiye'de Ale-

viler var. Bence Alevi sayısı Kürt sayısından daha fazla istatistiki olarak. Kürtler var, bir de Türkiye'nin çatışmalarını törpüleyen tarihten getirdiği unsurlar var. Alevilerin yüzde doksanı Türkmen, kahir çoğunluğu Türkmen yani. Kürt Aleviler de var ama bunlar sınırlı sayıda var. Kürtlerin kahir çoğunluğu Sünni Müslüman'dır. Mesela, Aleviler, Sünni Türklerle Türklük konusunda çatışmıyorlar, Türk olmaları dolayısıyla çatışmıyorlar. Türkiye'deki her Türkmen bir Alevi Türkmen'le, hiçbir Alevi Türkmen'le etnik çatışmaya girmez. Demek ki Alevi Türkmenlerle Sünni Türkmenler arasında Türkmen olmak gibi ortak ve çatışmayı törpüleyen bir özellik var. Kürtlerle Türkler arasında da bir Kürt-Türk çatışmasını önleyen tarihten getirdiğimiz bir özellik var. O da Sünni olmak. Eğer Sünnilikte ortak olmasaydık Kürtlerle yer yerinden oynayabilirdi. Aslında Türkiye'nin kültüründe böyle çatışmaları çaprazlamasına kesen ve azaltan tarihsel özelliklerimiz var. Bu yüzden Türkiye'de Türk-Kürt çatışması, Alevi-Sünni çatışması çıkmayabilir.

Çatışmalar, Cumhuriyet döneminde yaşandı, daha önceki dönemde değil. Kanlı bıçaklı değil yani. Eskiden Alevilerin Alevi köyü, Sünnilerin Sünni köyü var, Kürtlerin Kürt köyü vardı. Bir bakıma esnek bir durum. Belli durumlarda komşuluk edilmiş ama hiç iç içe geçmemişler. Deyim yerindeyse herkes, kendi mecrasında yaşamış. Bursa'da bir köy tespit ettim ben. Bir gün gittim köyün kahvesine oturdum ve insanlar yanıma geldiler. Dedim ki, "Bu köyde niye minare yok?". Bursa'da Alevilerin olduğunu hiç düşünmemiştim. Yukarıda ve aşağıda köy var, ikisinin de camisi var, burada minare yok. "Hocam, burası Alevi köyü." dediler. Dört yüz senedir burada yaşıyorlarmış. Dedim, "Bir sorun yaşıyor musunuz?". Hiçbir sorunları yokmuş. Ayinlerine gitmek istedim. Bir turistler için var, bir de gerçek ayinimiz var. "Gerçek ayinimize gelemezsiniz ama turistler için olana gelebilirsiniz." dediler. Sorun yok yani.

Şimdi eskiler diyorlar, biz de vardık önceden. Otuz kırk sene önce Kürt'müş, Türk'müş, Aleviymiş gibi ayrımlar yoktu. Neden bunlar oldu, biliyor musunuz? Şundan oldu: Biz Anadolu'yu terk

ettik. Aleviler de, Sünniler de. Gecekondu mahallelerinde, fabrikalarında, okullarında ilk defa Alevilerle Sünniler bu kadar burun buruna geldiler. Bu da sanayileşmeyle birlikte modernleşmeyle geliyor. Mesela, ben ilk defa bir Alevi gördüğümde on bir yaşındaydım. Kasabaya gitmiştik, babam bana fısıltıyla gösterdi ve "Şu Alevi." dedi. Hayatımda ilk defa bir Alevi gördüm. Ortada görünen yoktu, bu şekilde ilişkiler yoktu ama şimdi aynı apartmandayız. Alt kattaki kapıcı Sivaslı bir Alevi. Orta katta başka biri var. Aynı apartmanda beraber yaşamak zorundalar ve dolayısıyla birbirlerini tanıyorlar. Tanış oldukça daha az çatışma olacağını düşünüyorum. Bu tür çatışma gibi görünen şeyler aslında Türkiye'deki ideolojik grupların körüklemesinden ileri geliyor. Türkiye'nin solcuları bir Alevi-Sünni çatışması çıksa diye neredeyse akşam sabah beklediler. Eskiden varoşlar şehir merkezlerine saldıracak diye bekliyorlardı, sınıf çatışması olacak diye bekliyorlardı. Hiçbiri olmadı. Kürt-Türk, yani bu tür çatışmaların olmayacağını düşünüyorum. Elitler kavga edebilirler. Ben Türkiye'de halktan hiç kimsenin başka bir fikri savunduğu için bir insanı dövdüğüne tanık olmadım. Altmış yaşına yaklaştım, bu zamana kadar halktan bir kişinin benden farklı düşünüyor diye birini dövdüğüne tanık olmadım. Ama üniversitelerde öğrenciler farklı düşünenleri dövebiliyorlar. Bu elitlerle ilgili bir şey, halktan insanlarla ilgili bir şey değil.

Dünyada din için savaş bir tek Avrupa'da olmuş. Bu savaşın adı ne? Haçlı seferleridir. Daha modern döneme baktığımız zaman Protestanlar ve Katolikler arasındaki kavgaları görürüz. Öyle bir kavga ki otuz sene sürmüş ve Avrupa kan gölüne dönmüş. O kadar çok kan dökülmüş ki. Dolayısıyla Avrupalılar ne demişler? Buradan yola çıkarak laik olalım. Laiklik buradan doğmuş. Türkiye'nin tarihinde, o da Türkiye'nin tarihinde diye sayabilirsek Kerbela hariç din uğruna insanların o, Protestan-Katolik kavgasında olduğu gibi bir savaş yoktur. Niye Avrupa'da laiklik çok önemli de, Amerika'da önemli değil? Çünkü Avrupalılar dinden çok korkmuşlardır. O kadar kelle gitmiş ki, din öcü olmuş bir Fransız için, bir Alman için. Cumhuriyet yönetimi bize Avrupa kültürünü benimsettiği için o da dini öcü olarak görmeye başlamış. Türki-

ye'nin tarihinde böyle bir şey yok. Şöyle bir şey söyleyebilirim mesela: Yalnızca bizim için değil, bütün Ortaçağ için, Ortaçağ dünyanın her yerinde dinin egemen olduğu bir çağ. Başka bir ifadeyle kültür, egemen kültür dinin kültürü, Hristiyan kültürü, Müslüman kültürü ya da dünyanın başka bir yerinde başka bir din kültürü. Dünyanın en az kan dökülen ve en az çatışma, savaş çıkan dönemi Ortaçağdır. Bize yanlış öğretiyorlar. Düşünün, mesela, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında elli milyon insan öldürülmüş. Bütün Ortaçağda bu kadar insan gittiğini düşünmüyorum ben. Öldürmek için modern olmak gerekiyor.

Oysa tarihteki Moğol istilaları din uğruna değil, bunlar politik iktidar uğruna. Osmanlı savaşları, Osmanlı'nın yaptığı savaşlar da. Mesela, Amerika Irak'a gelirken ne diyor? "Ben demokrasi için geliyorum." diyor. Kanuni, Mohaç'a giderken, "Ben ilayı kelimetullah için gidiyorum." der. Her savaşa "ideolojik bir kılıf" gerekir. İnsanları ikna etmek zorundasınız. Kimse Mohaç'a gitmez yoksa. Bugün de başka kılıflar gerekiyor. Böyle düşünmek lazım. Adı üzerinde savaş. Savaş ne demek? Savaş öte dünya için yapılmaz, bu dünya için yapılır. Gidersin, düşmanı yenersin ve topraklarını alırsın ya da egemenliğini kurarsın. Savaşanların bir dini vardır elbette. Osmanlı'nın resmî ideolojisi Sünni İslam, eğer resmî ideoloji sorulacaksa Sünni İslam. Mesela Yavuz Sultan Selim Mısır'a gitti, Müslüman bir ülkeye saldırdı, İran'a saldırdı. Eğer din olsaydı yapamazdı. Üstelik Şeyhülislama baskı yaptı fetva vereceksin diye, o da yaptı. Çünkü Yavuz'un tek bir amacı vardı. Hint Okyanusu'nda İspanyollar ve Portekizlileri durdurmak istiyordu. Bunun da tek bir yolu vardı: Mısır'ı ele geçirmek. Başka hiçbir yolu yok. Böyle düşünelim. Daha önce söyledim, dinle ilgili boyut etik boyuttur. Etik boyutta biz dindar bir şekilde karar veririz. Ancak etik olduğumuz zaman, ancak vahyin sesini duyduğumuz zaman etik olabiliriz. Başka türlü olmaz.

Asrısaadet dönemi dediğimiz dönem, biliyorsunuz oryantalistler bunu İslamiyet'in altın çağı olarak görmüşlerdir ve bu çok oryantalistik bir görüştür. Asrısaadet, daha doğrusu sahabe kategorisine kimin gireceği konusunda hayli tartışma var. Belki

benden daha iyi biliyorsunuz, benim ilgi alanım değil ama ben bu konuda âlimleri dinledim, Müslüman âlimleri yani. Sahabe kategorisine çok insan girmiyor, belli insanlar giriyor. Bu dönem, sözünü ettiğimiz dönem kan ve irin dönemi. Halifelerin hepsi öldürülmüş. Düşünün, halifeler öldürülmüş. İşte bu bir iktidar kavgası, bunun dinle alakası yok. Bunu İslamiyet'le birebir örtüştürdüğünüz zaman İslamiyet'i savunamayabiliriz. Peygamberin en yakınındakiler ölüyor, iktidar kavgası bu.

Ben şöyle düşünüyorum: Peygamber zamanında ne kadar Allah'a dönmek mümkünse, bugün de o kadar mümkündür, yüzyıllar sonra da o kadar mümkün olacaktır. Bir kişi döner, beş kişi döner, sayı önemli değil, dönerler. Toplumda gerçek dindarların az sayıda olduğuna inanıyorum. Kimsenin dinini eleştirmiyorum, ama hakiki, yani eskilerin taklidi iman ve tahkiki iman kategorisinden baktığınız zaman her devirde, Peygamber zamanında, Osmanlılar zamanında, Abbasiler zamanında, bugün, her zaman hakiki Müslüman dindarın az sayıda olduğunu düşünüyorum. Fakat bunu kimse bilemez. Bir tek o bilebilir, güzel tarafı da bu. Bir tek o bilebilir. Bu müthiş güzel bir şey. Bir düşünürden söylüyorum, ibadethanelerde bile inananlara rastlanabiliyor. Düşünebiliriz. Herkesten bu kadar dindar olmasını beklemeye hakkımız olmadığını da düşünüyorum. Hayatı biraz böyle anlayalım.

24 Mayıs 2014

DİN, BİLİM VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

İktidar konusunu biraz açmamız gerekiyor. Tek başına olduğumuz zaman iktidar olmaz. Başka bir ifadeyle ben tek başıma olduğum zaman burada bir iktidar söz konusu değildir. İktidarın olabilmesi için başka bir kişiyle ilişkiye girmem gerekir. İktidar olmadan önce ilişkinin olması lazım. Tek başına bir bayan, eş iktidar değildir, ama çocuğu olduğu zaman iktidardır. Çünkü çocukla ilişkisi onu iktidar yapar. Demek ki iktidar ilişkiler söz konusu olunca var. İktidar öyle somut olarak gösterebileceğimiz bir şey değildir. Mesela, devletin iktidarı devletin halka ilişkilerinden doğar. Öğretmenin iktidarı öğrenciyle ilişkisinden doğar. Tek başına öğretmenin iktidarı yoktur, ama sınıfa girdiği zaman iktidardır. Ayrıca iktidarın başka konuları da vardır. Bu konulardan biri de görme duyumuzun bizi iktidar yapmasıdır. Görme eyleminin kendisi bir iktidardır. Çünkü görmek kontrol etmektir. Sizi görüyorum, dolayısıyla açıktan olmasa bile sizi kontrol ediyorum ve siz bu salonda nasıl oturmanız gerekiyorsa, öyle oturuyorsunuz. Siz de beni görüyorsunuz ve dolayısıyla siz de görme duyunuzla beni kontrol altında tutuyorsunuz. Zira siz de beni kontrol ediyorsunuz. Mesela, bu anlamda günümüzde, devletten daha güçlü iktidar formlarından biri de dijital teknoloji diyebileceğimiz teknolojilerdir. Banka kartları, internet ve Twitter, bunun gibi iletişim organlarının tamamı görme duyusuna dayanır ve görme duyusuna dayandığı için de iktidar formudur. Bunun bir tipik örneği de banka kartıdır, dijital karttır. Eğer bir dijital kartınız varsa bir bankamatikten alışveriş yapıyorsanız, kullanıyorsanız bir süper bilgisayardan dünyadaki bütün dijital kart sahiplerinin

hangi mağazalara gittiklerini, hangi malları aldıklarını, silah mı alıyorlar, kitap mı alıyorlar, elbise mi alıyorlar, yani insanların paralarını nerede harcadıklarını öğrenebilirsiniz. Eğer büyük bir şirketseniz ona göre ürünler üretebilirsiniz, doğru değil mi?

Politik anlamda da işte görüyorsunuz Amerika'da, mesela WikiLeaks belgeleri. Bu dijital teknolojiyle iktidarları etkilemek mümkündür. Demek ki iktidar dediğiniz zaman yalnızca devleti düşünmeyeceğiz, günümüzde özellikle yalnızca konumları düşünmeyeceğiz. Aslında teknolojinin kendisi en baştan beri iktidardır. Teknoloji şu anlamda iktidardır. Eğer bir şeyi görüyorsan, onu işleyip silaha dönüştürebilirim, dolayısıyla görme duyum bana nesneleri kendi lehime kullanma imkânı verir. Teknoloji buradan doğmuştur. Teknoloji neden Rönesans'ta doğmuş? Çünkü Rönesans'tan itibaren görülen unsur önem kazanmıştır. Modern insanlar gördükleri şeylere inanırlar, görmedikleri şeylere inanmazlar. Dolayısıyla mesela, resim ve perspektif Rönesans'tan keşfedilmiş, modernitenin başlangıcında keşfedilmiş. Perspektif Rönesans'la keşfedilmiş ve modern resim Rönesans'ta doğmuş, daha önce resim yoktu. Ortaçağda resim yoktu, zira Ortaçağda görme duyusu önemli değildi, Ortaçağda işitme duyusu önemliydi. Biz dünyayı algılarken uygarlıkla; Ortaçağ, modern ve pagan uygarlıkla algılarız. En önemli duyu organımız hangisidir ve hangi duyu organımıza daha çok güvenebiliriz? Kulağımıza mı daha çok güvenebiliriz, gözlerimize mi daha çok güvenebiliriz, tatma duyumuza mı daha çok güvenebiliriz? Sormuşlar insanlar bunu. Paganlar buna şöyle cevap vermişler: "Bizi yalnızca gözlerimiz yanıltmaz, dolayısıyla görme duyumuza güvenmeliyiz. Görme duyumuza güvenmeliyiz ve kültürümüzü ve yaşam tarzımızı ona göre ayarlamalıyız.". Bu yüzden kendilerine gördükleri tanrılar yapmışlar ve dolayısıyla gördükleri tanrılara inanmışlar. Paganların, yani bu Ortaçağdan önceki Pagan dinlerin mensuplarının heykel yapmalarının nedenlerinden biri görme uygarlığı içinde, yani görmenin, görme yetisinin egemen olduğu bir kültürü temsil ediyor olmalarıdır. Ortaçağda bu değişmiştir. Ortaçağın insanları demişler ki: "Biz kulağımıza daha çok inanırız. Bu yüzden güvenebileceğimiz yegâne bilgi kaynağı işitme duyumuz olabi-

lir". Bu yüzden Ortaçağ görmediği bir tanrıya inanır. Dolayısıyla peygamberler gelip önce görülen putları devirmişlerdir. Çünkü peygamberlikte esas olan işitme duyusudur. Zira Tanrı insanla iletişim kurmak için işitme duyusunu tercih etmiştir. Cebrail'i Peygambere göndermiş ve onunla konuşmasını sağlamış, yani insanoğluyla iletişim kurmuştur. Bu yüzden Ortaçağ, işitme kültürünün egemen olduğu bir çağdır, dolayısıyla Ortaçağda göze hitap eden şeyler yok. Resim yoktur. Ortaçağ biraz resmi küçümsemiş, heykeli küçümsemiştir. Hele heykel konusundaki Ortaçağ kültürünün tavrı net olarak ortada, bu da buradan ileri gelir.

Modern çağa geçtiğimiz zaman görme duyusunun önemli hâle geldiğini nereden biliyoruz? Matematik önemli mesela. Galileo, "Her şeyin temeli matematiktir. Bir şeyi matematiksel olarak ifade ediyorsak vardır, bir şeyi matematiksel şekilde ifade edemiyorsak yoktur." demiştir. Klasik fiziğin kavramlarına bakın, lisede okuduğumuz fiziğin temel kavramları şunlar: Hacim, boy, ebatlar, kütle, ağırlık, bunların hepsi maddenin özellikleri ve tümünü rakamlarla ifade etmek mümkün. Descartes, "Madde nedir?" diye sormuş. Madde yer kaplayan şeydir. İşte bu tam manasıyla matematiğin dilini ifade eder. Maddeyi doğa bilimleri inceler. Aslında modernler şöyle düşünüyorlar: Gördüğümüz şeyler gerçektir, görmediğimiz şeyler gerçek değildir. Dolayısıyla ruh hakkında endişeye kapılabiliriz. Ruh var mıdır, renkler var mıdır, koku var mıdır? Bunun gibi şeyler. Çünkü koku ve ruh matematiğin diliyle ifade edilemezler. Peki, modern uygarlık dediğimiz uygarlık aynı zamanda kapitalizmin doğuşunu müjdeleyen uygarlık. Kapitalizmle modern uygarlığı birbirinden ayırmak imkânsız. Biz bazen buna Batı uygarlığı, bazen de modern uygarlık diyoruz. Ekonomik terimlerle konuştuğumuz zaman da kapitalist uygarlık diyoruz. Kapitalist uygarlıkta sayılar önemlidir. Neden önemlidir? Çünkü sayılar verimlidir. Bir şeyi sayıyorsanız, sayabiliyorsanız eğer o vardır. Ama biz yalnızca gördüğümüz şeyleri sayabiliriz. Ruhu sayamazsınız, zira göremezsiniz. Renkleri sayamazsınız, çünkü göremezsiniz. İşte bu görmeyle ilgili, matematiğin verimli olmasının nedeni görmeyle ilgili. Mesela, insanları sayarsınız, ülkedeki nüfusu sayarsınız. Kaç kadın, kaç erkek, kaç çocuk, kaç

yaşlı, kaç hasta? Dolayısıyla nüfusu randımanlı bir şekilde ancak insanları sayarak kullanabilirsiniz. Denilebilir ki sayamadığınız zaman bir toplumu ekonominin hizmetine seferber edemezsiniz. Mesela, zamanı düşünelim. Zaman nedir? Zaman soyut bir şeydir. Zaman sayılabilir mi? Sayılamaz ama modern uygarlık zamanı sayılabilir hâle getirmiştir. Modern uygarlık Newton'dan sonra "Newton zamanı" diye bir zaman keşfetmiştir. Newton zamanı sayılabilir bir zamandır. Sayılabilir bir zaman demek görülebilir bir zaman, görülebilir bir zaman demek egemen olunabilir, kontrol edilebilir zaman demektir. İnsan zamanı kontrol altına almış. Peki, ne yaparak? Sayarak. Mesela, bir günü bildiğiniz modern saatle yirmi dört eşit parçaya bölmüştür. Peki, bunu niçin yapmıştır? Çünkü modernlerin fabrikaları vardır. İnsanları zamana göre çalıştırmak ve onlardan azami randıman almak zorundadır. Aslında bu da görmeyle ilgilidir. Ben iktidarı bu anlamda görmeyle ilişkilendiriyorum ve dinin böyle olmadığını düşünüyorum.

Bana göre din işitmeye dayanır, görmeye değil. Onun için kitaplı dinlerin tamamı işitme üzerine kuruludur. Allah vahiy göndermiştir ve dolayısıyla bu vahiy görülemez, bu vahiy ancak işitilebilir. Vahiy ekonomi için seferber edilemez, matematikle ifade edilemez ve sayılamaz. Dolayısıyla dünyevi iktidarlar için kullanılamaz. Bu yüzden dinle iktidar kavramının, bizim modern kültürümüzdeki iktidar kavramının birbirinin tersi olduğunu düşünüyorum. Biz gördüğümüz şeylere gerçek deriz, hâlbuki işittiğimiz şeylere hakikat deriz. Demek ki hakikat başka, görmekle gerçek başka. Mesela televizyonlarda, çevrilen filmlerde, her şeyi, hakikati gerçek diye çeviriyorlar. Zira bu çevirmenlerin kendileri de modern eğitim almışlar ve dolayısıyla onların nazarında hakikat eşittir görülen şey. Hakikat eşittir gördüğüm şey dediğin zaman, artık Tanrı'ya inanmaya gerek yoktur. Çünkü Tanrı görülemez, melekler görülemez, cinler görülemez. Hâlbuki gerçeklik dediğimiz şey gördüğümüz şey. Peki, bu nedir? En genelinde somut maddedir. Peki, kulağımın işittiği şey ne olabilir? Hakikat ya da yalan olabilir. Demek ki hakikat ve yalan kulağımdan kaynaklanıyor. Bir şeyi hakikat olarak anlamam işitme organımla ilgilidir. Bir şeyi yalan diye anlamam, o da işitme organımla ilgili, işitme

yeteneğimle ilgili. Bu işittiğim şey nedir? İşittiğim şey bir sözdür. Eğer kutsal kitapların yazdığına inanıyorsak insanoğlu Tanrı'nın sözünü işitmiştir. Kur'an'da da böyledir, Tevrat'ta da böyledir, İncil'de de böyledir, işitmiştir. Bizim Ortaçağ kültürümüz de işitme kültürüdür. *Mesnevi*, "Dinle!" diye başlar. *Kutadgu Bilig*, "İşit ey oğul!" diye başlar. Hâlbuki günümüzde çocuklara, "Bak oğlum, bak kızım." diyoruz. "Bak.", bakmak üzerine kurulu, her şey işitmek üzerine değil. Dolayısıyla günümüz kültürünün daha çok ateist yetiştirmesine şaşırmamak gerekir. Çünkü günümüz kültürü bizim hakikati maddeyle, yani onu gerçeklik olarak algılayarak işitmememize yol açtı. Hakikat kelimesi İngilizcede *truth* çok net. Hâlbuki gerçeklik *reality* dediğimiz şey, olgu dediğimiz şey. Bizim dilimizde öyle değil, o kadar net bir şekilde belli değil. Gerçek dediğimiz zaman bunu hakikat olarak anlıyoruz. Bu doğru değil. Hakikat kelimesi kelimenin etimolojisine baktığımız zaman *hak* kelimesinden gelir. Hak kelimesi, bizim kültürümüzde Allah'tır. Bundan türemiş bir kavram vardır: Hakkaniyet. Hakkaniyet hakka uygun olma demek. Aslında bizim kültürümüz hakka uygun olmayı hakikat şeklinde görür. Bunun maddeyle bir ilgisi yoktur. Demek ki din eğer bir hakikat içeriyorsa ve dinin ister Müslümanların dini, ister Hristiyanlık, yahut başka bir din, dünyanın bütün dinleri için bu geçerli, dinin hakikatle bir ilgisi varsa dinin görmeyle bir ilgisi olamaz. Hiç olamaz anlamında değil, ikinci plandadır anlamında. Çünkü görme organımız, yani görme yetimiz iktidar olma yetimizdir. Bir maddeyi görürüm ve dolayısıyla o maddeyi siyaha dönüştürebilirim. Maddeye egemen olanlar başka insanlara da egemen olur. Maddeye egemen olanlar kimlerdir? Modern Batılılar. Onlar maddeye egemen oldular ve imparatorluğumuzu da yıktılar. Bugün tüm dünyada Amerika'nın egemenliği var, Batı ülkelerinin var çünkü maddeye egemenler. Maddeye egemen oldukları ve bunu kendi çıkarlarına kullanabildikleri için diğer insanlara, geri kalanlara da egemenler. Bu anlamda dinle hakikatin birbiriyle çeliştiğini düşünüyorum. Din kelimesi en azından İngilizcede 17. yüzyılda keşfedilmiş bir kavramdır. Avrupa literatüründe 17. yüzyıldan önce din diye bir kavram yok. Var, Latincede bağlı olmak anlamında, ama günümüz-

deki din anlamında bir kavram değil. Din kavramı ne zaman Batı literatürüne girmiş? Dinin dışında başka dünya görüşleri çıkmış. Mesela, seküler liberalizm çıkmış, sosyalizm çıkmış, ateizm çıkmış, modern hayat, modern dünya görüşü çıkmış. O zaman Ortaçağdan kalan şey de din anlamına gelmeye başlamış. Bu yüzden Avrupalılar, bu din kavramı Avrupa'da doğduğu için başka uygarlıkların kültürlerini din diye yargılamışlar. Aslında biz Müslümanız dediğimizde modern din tanımındaki gerçeği yansıtmıyor. Neden yansıtmıyor? Çünkü Müslümanlık bizim için modern anlamda bir din değil, Müslümanlık bizim için bir dinden daha fazla bir şey. Müslümanlık bizim yaşam tarzımız. Düşünsenize, yaşam tarzınıza birisi geliyor diyor ki, bu bir dindir. Ben burada bir paradoks olduğunu düşünüyorum ve dolayısıyla Müslümanlığın din kavramıyla anlaşılmasına bile itiraz edebilirim. Öyle anlıyorum ben bunu. İşte bu seminerin adı, "Din ve İktidar İlişkileri". Dolayısıyla eğer din hakka uygun hakikat içeriyorsa, hakikat de hakkaniyet içinde olmaktır. Sufiler bunu Allah'a yakın olmak diye anlatıyorlar. Ben biraz değiştirerek hakka uygun olmak, yani Allah'a uygunluk anlamında, Allah'ın vahyine uygunluk anlamında, hakikate uygun olmak anlamında anlıyorum ve bunun vicdan olduğunu düşünüyorum. Bana göre din vicdanın sesidir. Aslında din vicdanın sesi olduğu için de iktidarın çok uzağındadır.

İktidarların özelliği şudur: İktidar insanlara egemen olmak ister. İster dijital teknoloji yoluyla, ister ticaret yoluyla ister başka yollarla olsun egemen olmak ister. Bu egemenlik tarzında, kesinlikle iktidarın olduğu her yerde güçlüler ve güçsüzler var. En azından siyaset söz konusu olduğunda, yönetenler ve yönetilenler var, egemenler ve egemen olunanlar var. Az parası olanlar, çok parası olanlar, zenginler, yoksullar bir sürü hiyerarşi var. Dolayısıyla iktidarın işlediği yerde insanların zulüm görmeleri kaçınılmazdır. Eğer bir devlet varsa, zulüm de vardır. Bunu şuradan da anlayabilirsiniz. Bu, bütün devletler için geçerli, çünkü devlet bir güç aygıtıdır. Devlet ne zaman zulüm yapar? Şayet devlet iktidarına dokunursan başın beladadır. Devletlerin bu tarihine bütün İslam tarihi dâhildir. Neden dâhildir? Halifeleri bile öldürmüşler, düşünün. Dolayısıyla dinle devlet bana göre hayatın birbiriyle çelişen,

çatışan yanına tekabül ediyor. Devletsiz yaşamak da imkânsız ama vicdansız yaşamak da imkânsız. Bu vicdanı dinin üstlendiği zamanlar var. Bugün vicdanın sesi olduğunu söyleyenler sivil toplum kuruluşları, insan hakları, vesaire bunda insanlığın vicdanı yatıyor. Aslında devletlerin halklar üzerinde, insanlar üzerinde yarattığı acıyı tarih boyunca yalnızca ve en iyi şekilde dinler gidermiştir. Çünkü din, dine inanan insanlar olduğu zaman iktidarların karşısında bir blok oluşturmuştur. Bizim tarihimizde devletle halk aynı dine inandığı için böyledir. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu'nda, mesela Selçuklularda, mesela Abbasilerde, Emevilerde devlet de aynı dine inanıyor, halk da aynı dine inanıyor. Bu zulmün en yumuşak olduğu formatlar bunlar. Yumuşak olmasının nedeni o, çünkü sultan da aynı Allah'a inanıyor, halk da aynı Allah'a inanıyor. İşte burada iktidarla halk arasındaki ilişki yumuşak bir formata bürünüyor. Bütün Ortaçağda, yalnız bizde değil, Avrupa'da da öyle; krallar, padişahlar Allah'ın, Hristiyanlıkta Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görülebiliyorlar.

Aslına bakarsanız ben şuna inanıyorum: Bana göre Peygamber devlet başkanı değildir. Peygamber devlet başkanıdır, demek Peygamber, Mustafa Kemal gibi, Abraham Lincoln gibi, işte Putin gibi bir adamdır demektir. Bana göre bu bir saygısızlıktır. Gerçi Türkiye'nin radikalleri -radikal insanları kastediyorum- böyle düşünme eğilimindeler. Böyle düşündüler ve benim üniversite yıllarım bu tartışmalarla geçti. Biz yurtlarda otururduk, Peygamber devlet başkanı mı, değil mi, bunu tartışırdık. Hem Peygamber hem devlet başkanı olduğunu düşünürdük. Ama bence burada bir haksızlık var. Çünkü Peygamber devlet başkanı, demek dünyada egemenlik anlamına gelir. Devletin özelliği nedir? Devletin ahireti mi olur, devletin ahireti var mıdır, devletin ahireti olabilir mi? Devlet öbür tarafı düşünerek mi icraat yapacak? Mesela, Osmanlı'da bellidir, Yavuz Sultan Selim Müslüman Memlüklere saldırmıştır, Mısır'ı almıştır. Bunun için gerekçesi vardır, bunu anlayabiliriz. Zira Yavuz Sultan Selim Mısır'ı almasaydı Hint Okyanusu'nda Batılıları durduramayacağını düşünüyordu. Mısır stratejik bir noktaydı. Ama bu, devlet iktidarıyla ilgili bir şey. Yavuz Sultan Selim bunu yaparken bu yaptığının ilayı

kelimetullah için yapıldığını söylüyordu. Bence basit. Amerika nasıl Irak'a, "Ben demokrasi için giriyorum." diyorsa, bana göre her savaş kendisini bir ideolojiyle kamufle etmek durumundadır. Başka türlü nasıl olacak? Olamaz. Bu anlamda ben Peygamberin başka bir şey olamayacağını düşünüyorum. Bu yüzden yalnızca Peygamber olduğunu düşünüyorum. Çünkü o zaten kendisinin Peygamber olduğunu söylüyor. Kitap öyle söylüyor, her şey öyle söylüyor. Kur'an-ı Kerim onun Peygamber olduğunu söylerken bizim ona devlet başkanı dememiz saçma olmaz mı? Mesela, bilen varsa söylesin, Kur'an-ı Kerim'de Peygamberin devlet başkanı olduğunu ima eden bir şey var mıdır? İşte kral deseydi eğer anlardım ama hatırlamıyorum. Birkaç defa Kur'an-ı Kerim'i okudum, hatırlamıyorum. Belki hadis kitaplarında geçiyordur.

Devlet demek iktidar, dünyevi iktidar demek ve Peygambere dünyevi iktidar için bu savaşları yaptığını söylemek abes olabilir. Ben yalnızca bizim Peygamberimizin değil, tüm peygamberlerin özel şahsiyetler olduğunu düşünüyorum. Bunu daha modern bir terminolojiyle adlandırırsak, kendi zamanlarının ve onlara inananların etik duruşlarını belirleyen örnek şahsiyetler olduklarını düşünüyorum. Etik duruş, etik tam da iktidarın tam tersi. İktidar dünya için savaşır, dünya için fabrika kurar, dünya için bürokrasiler kurar, tüm bunları yapar. Bunları yapmak için birilerine baskı yapmamanız imkânsız bir şeydir. Peygamberin bunları yaptığını mı düşüneceğiz? Yapabileceğini düşünebilir miyiz? Olamaz böyle bir şey. Aslında böyle düşündüğümüz zaman Türkiye'de Müslümanlığın en iyi muhalif kalarak var olabileceğini düşünüyorum. Bir dine bu yakışır, bir dine devlet olmak yakışmaz. Çünkü bir din, devlet olduğu zaman bence kaybeder.

Biliyorsunuz, dinin çok değişik yorumları var. Düşünsene, en basit kitabın bile birden fazla yorumu var. Bir kitap, bir metin, hele kutsal metin ya da Marx'ın *Kapital*'i ya da Kant'ın kitaplarından biri, bir kitap ne kadar çok fazla yorumlanabiliyorsa, o kadar büyük bir kitaptır. Eğer bir kitabın yalnızca bir yorumu yapılıyorsa, o kitap sefildir. Dolayısıyla böyle baktığınız zaman bu konuda kutsal kitaplar çok şanslıdır. Zira kutsal kitapların ha bire yorumla-

rı yapılır. Kur'an-ı Kerim'in modern dünyadaki iktisadi biçimleri de dikkate alınarak yorumları yapılmalı. Çünkü tarihte en yetkin âlimlerin bile devletle iş birliği yaptığı zamanlar olmuştur. Mesela, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde Şeyhülislam Padişaha fetva vermemiştir, "Müslüman'la savaşamazsın." demiştir. Peki, Yavuz Sultan Selim ne yapmıştır? Şeyhülislamı değiştirmiştir ve yeni Şeyhülislam fetva vermiştir. Bunu anlayabiliriz, anlayabiliyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'na bazen laikler büsbütün şeriat düzeni gözüyle bakarlar, bunun neresi şeriat? Padişah istediği zaman Şeyhülislamın görevini değiştiriyor. İktidar böyle bir şeydir işte. İktidar eğer iktidarına dokunacak bir şey varsa onu kırar. Bunun önüne geçilemez. Aslında Kur'an-ı Kerim'in bunları dikkate alarak bir yorumunu yapabiliriz, böyle anlayabiliriz. Böyle anlamak doğru anlamaktır bana göre. Dolayısıyla din, devlet olmak istediği zaman din olmaz. Neden? Çünkü artık devlet olmuştur. Aynı durum ideolojilerin başına gelmiştir, sosyalizm devlet olmuştur Sovyetler Birliği'nde. Artık yıkıldı ve sosyalizm mahvoldu. Sovyetler Birliği çöktü, beraberinde ideoloji de çöktü. Şimdi Çin'de can çekişiyor. Çin'dekine kapitalist sosyalizm diyorlar, değil mi? Bir ideolojiydi. Bırak dini, devlet olduğu zaman o ideoloji bile masum biçimde kalamaz. Çünkü artık devlet olmuştur. Artık zulmetmeye başlar. Sosyalizm de ne umutlarla geldi ama ilk önce sosyalistleri mahvetti. Lenin devrim yaptı ve on sene içinde Stalinciler ve Troçkistler anarşistleri yok ettiler. Milyonlarca insan, diğer insanları yok etse bunu anlarım. Kendi ideolojilerinin mensuplarını da yok ettiler. Peygamber geldi ve kendinden önceki pagan kültürü yerle yeksan etti, sil baştan yeniden yaptı. Buna rağmen Peygamberi bir radikal olarak görmek büyük bir yanlıştır. Radikalizm ne demektir? Bir şeye sıfırdan başlamak, silmek, geçmişi silmek, var olan şeyi silmek ve sıfırdan başlamak demektir. Gerçek hayatta böyle bir şey olamaz. İnsanların hayatında bıçak gibi bir toplumu kesip sıfırdan yeniden kuramazsın. Bunu yapanlardan biri de Mustafa Kemal ve arkadaşlarıdır. Bunu yapanlardan bir diğeri Mao'dur. Bunlar yaptılar. Ne dediler? Mustafa Kemal'den daha büyük radikal yoktur. Bana göre Mustafa Kemal, Mao'dan daha radikaldir. Aynı şekilde Mustafa Kemal, Lenin'den daha radikaldir.

Çünkü onların yapmadığı şeyi yapmıştır. Ne yapmıştır? Alfabeyi de değiştirmiştir. Bence Harf Devrimi dünyadaki en radikal devrimdir ve bunun başka bir örneği yoktur. Bunu da ancak Türkler yapabiliyor. İnsanın bunu söyleyesi geliyor. Bu şu anlama gelir: Belli ki Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bütün problemi Osmanlı ve Müslümanlar. Onların terminolojisiyle Arap kültürü dediğimiz kültürle bağı nasıl koparırız? Arap bağı, Ortadoğu kültürü, alfabeyi değiştirirsin. Değiştiririz ve sıfırdan yeniden yaparız bunu diye düşündüler. 10. Yıl Marşı'nda söylediği gibi oldu. "On yılda on milyon genç yarattık her yaştan."

Şimdi böyle yaptığınızda, bu kadar radikal olduğunuzda, o zaman mevcut dini ve kültürü yok edersiniz. Onu toptan yok ettiğin için onun bıraktığı boşluğa senin ideolojin girer. Senin ideolojinin adı ne kadar modern olursa olsun dinin bıraktığı boşluğu dolduran şey din olur, başka bir şey olamaz. Bir şey dinin bıraktığı boşluğu doldurmak istiyorsa, o din olur. Basit yani, bunu isim olarak düşündüğün zaman bile böyledir. Bu durum da modernlerin düşünmediği bir şey değildir. Biliyorsunuz, bu işin aydınlanmacı üstatları, Fransız aydınlanmasının üstatları modern bilimin ve teknolojinin insanlığın yeni dini olduğunu söylemişlerdir. Aslında Mustafa Kemal ve arkadaşları da bu ideolojiye bağlıdır. Buna aydınlanma ideolojisi diyoruz, pozitivizm diyoruz. Dolayısıyla Cumhuriyet kurulurken dini, radikal bir şekilde reddederek yerine, modern fikirler ve ideolojiler koyduğun zaman bunun adı ne olur? Bunun adı seküler şeriat olur. Dolayısıyla bu seküler şeriatla Cumhuriyet'imiz kendi halkına zulmetmiştir. AK Parti uygulamaları bu toplumda niçin kabul görüyor? Çünkü Türkiye bununla vesayet sisteminden kurtuluyor, başka bir şeyden kurtuluyoruz. Bunun adı bal gibi seküler şeriat, işte bundan kurtuluyoruz.

Seküler şeriat, seküler kurallar demek, seküler "vahiyler" demek diye de anlayabilirsin. Şeriat kurallar demektir, dolayısıyla Cumhuriyet'in kuralları var. Cumhuriyet'in kurallarından biri de andımızdı biliyorsunuz. Herhâlde bunlar amentüyü kaldıralım, kendimize yeni bir amentü bulalım, diye düşündüler. "Türk'üm, doğruyum, çalışkanım.". Amentü yani, seküler amentü. Düşün-

sene, insanların beynini yıkamışsın. Ben bu amentüyü her sabah okuyan insanlardan biriyim. Hepimiz de okumuşuzdur. Böyle düşündüğün zaman başka. Dindarların iktidarında bile AK Parti'ye muhalefet ediyorum, yanlış anlamayın. Bana göre din, dindarların iktidarında bile vicdanı temsil etmeye devam etmelidir. Eğer din vicdanı temsil etmekten vazgeçerse, artık ona inanmaya gerek yoktur. Böyle düşünüyorum ben. Bunu yapacak kişiler de dinin önderleridir, politikacılar değildir, dinin önderleridir. Avrupa kültüründe dinin azizleri diyorlar. Kültürümüzde o dinin âlimleri, evliyaları diyoruz biz. Türkiye'de Müslümanlığın âlimlerinin böyle bir duruşa sahip olmaları gerektiğini düşünüyorum. Böyle düşündüğümüz zaman din karşımıza başka bir şekilde çıkıyor.

Mesela şöyle düşün: Bu basittir. Bir ülkeyi kim yönetmelidir? Bunu sorabiliriz. Bir ülkeyi askerler mi yönetmelidir, bir ülkeyi profesörler, bilim adamları mı yönetmelidir? Bir ülkeyi din adamları mı yönetmelidir, bir ülkeyi hukukçular mı yönetmelidir? Bir ülkeyi siyasetçiler mi yönetmelidir? Ben bu ülkeyi siyasetçilerin yönetmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü siyasetçilerin değiştirilmesi mümkündür, ama hukukçuları değiştiremezsin, askerleri değiştiremezsin, profesörleri, teknisyenleri değiştiremezsin. Bugün insanlığın politikacıların yönetiminde karar kılmasının nedenlerinden biri budur. Mesela, bir ülkeyi din adamları yönetiyorsa, onun adı şeriattır. Bir ülkeyi hukukçular yönetiyorsa, onun adı justokrasidir. Günümüzde böyle diyorlar. Bir ülkeyi ordu yönetiyorsa, onun adı oligarşidir. Türkiye'de bu zamana kadar söz konusu olan neydi? Bir tür oligarşiydi. Türkiye'de herkes genelkurmayın meclise, "Şu kanun çıkacak!" diye talimat gönderdiği zamanları bilir. Dolayısıyla Cumhuriyet yönetimini ben böyle anlıyorum. Böyle anlarken de olmasaydı demiyorum, olmuş işte. Bu bizim tarihimiz, Mustafa Kemal de, İsmet İnönü de, bu Cumhuriyet'i kuranlar, onlar bizim tarihimiz. Cumhuriyet'i kuranlar Osmanlı mirasını reddetmişlerdir. Biz de aynı hataya düşemeyiz. Biz de onca yıllık Cumhuriyet mirasını reddederiz dersek o zaman tam da Cumhuriyet'in Osmanlı'ya yaptığını yapmış oluruz. Bu yanlış olur. Göreceğiz, hatalarıyla, sevaplarıyla bu ülkenin dindar ve ahlaklı insanlarını. İyisiyle kötüsüyle yargılayacağız.

Demokrasi diyorlar bunun adına, ama demokrasi demeseler de ben bu ülkeyi siyasetçilerin yönetmesi gerektiğini düşünüyorum.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tekerine içeriden birisi çomak soksa, devletin iktidarına Türkiye içinden biri zarar vermeye kalkışsa sonu felaket olur. Çünkü devletin tahammül etmediği tek şey vardır. Devletin kendisi iktidardır ve tahammül edemediği şey de muhatabı olacak başka bir iktidardır. İktidar iktidardan nefret eder. Dolayısıyla devlet ne zaman halka zulmeder? İktidarı tehlikeye girdiği zaman devleti kimse durduramaz. Bu böyledir. Tabii benim koyduğum bu şablona Türkiye şeması çok uygun değil. Mesela, ben AK Parti'yi destekliyorum, ben AK Parti'yi bir parti olduğu için desteklemiyorum. Ben partici değilim, ben bir partiye kayıtlı değilim. Partici olsam gider bir partiye kaydolurum, mitinglerine, faaliyetlerine ve propagandalarına katılırım. Ben bir hocayım, benim görevim hocalık. Ben hem hoca hem partici olamam. Hem hoca, hem partici olduğunda o zaman bir koltukta iki karpuz taşırsın ve ikisinde de başarısız olursun. Demek ki benim hocalık yapmam lazım. Sempati duyabilirim, destekleyebilirim, bir biçimde destekleyebilirim. Niçin yapıyorum bunu? Devleti reddedelim, devleti parçalayalım diye yapmıyorum. Ben Türkiye'de adam gibi bir devletimiz olsun istiyorum. Dolayısıyla bu adam gibi bir devlet olmalı. Peki, neden böyle düşünüyorum? Devletsiz olabilir miyiz? Mesela, dünyada ideolojilerin içinde anarşizm devleti reddeder biliyorsunuz. Ama sosyalizm devleti kabul eder. Sosyalist bir ülkede devlet olabilir, ama komünist aşamada ortadan kalkacaktır onların düşüncesine göre. Fakat anarşistler reddederler. Anarşistler bu kadar reddetmelerine rağmen, sonunda hep reddedememişler ve şu noktaya gelmişlerdir: Devletsiz hiç olmaz, o zaman mini mini devletler olsun. Eğer devlet küçük olursa, o zaman zulmü de küçük olur. Anarşistler böyle düşünmüşlerdir. Çünkü onların ideali Grek şehir devletleridir. Atina, Grek Atina'sı, eğer Grek Atina'sı gibi demokrasiler kurarsak, küçük devletler yani, o zaman gerçek demokrasiyle insanlar insanca yaşar diye düşünmüşlerdir. Bunun dışında devleti reddedebilecek bir siyaset teorisi daha çıkmamıştır. Belli ki bir devletle ölmek, bir devletle birlikte yaşamak durumundayız. Dünyanın hangi ülkesine gidersek gidelim, dev-

letle yaşamak ve devletle ölmek, devlete alışmak, devletle ilişkiyi bilmek zorundayız. Eğer kurtulamayacaksak o zaman şöyle olmalı, o zaman adam gibi bir devletimiz olsun. Çünkü adam gibi bir devlet, başka devletlerden korkmayan bir devlet kendi vatandaşlarına daha az zulmeder. Bir devlet başka devletlerden korkuyorsa, başka devletler daha güçlü olduğu için onlara bir şey yapamayacağı için döner kendi vatandaşlarına zulmeder. Bunun örnekleri vardır. Mesela, Nâzım Hikmet Türkiye'den kaçmıştır. Niye kaçmıştır? Çünkü Türkiye Cumhuriyeti devleti, Almanlar 1930'lu yıllarda Avrupa'da güçlenirken Nazilerden korktukları için solcuları kovuşturmaya tabi tutmuştu. 1945'te Almanlar yenilmişler, bu sefer sosyalist Ruslardan korktukları için Türkçüleri hapse atmışlardır. Türkiye'de devletin icraatları budur. Türkiye'de devlet canı sıkıldığında hadi zulmedelim dememiştir. Biliyorsunuz Hristiyanlık İsa'yla başladı, milat İsa'nın doğumu. Milatla başladığını düşünecek olursak 1250 senesine kadar Hristiyanlıkta engizisyon kurumu yoktu. 1250'li yıllarda engizisyonu kurdular. Çünkü Avrupa'da kilisenin iktidarını tehdit eden başka güçler çıkıyordu ve o nedenle engizisyonu kuralım dediler. Başka bir ifadeyle baskı yapalım dediler ve bir baskı kurumunu kurdular. Devletler de ölebilirler. Böyle olduğu için dinin, özellikle dinin politikayla ilişkisi olmasın diye bir şey söz konusu olamaz. Hayatta her şey, her şeyle ilişkilidir. Bir insan yalnızca politik değildir, aynı zamanda dinsizdir ya da dindardır. Bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır. Din şurada dursun, politika şurada dursun. Tabii ki birbirleriyle ilişkileri vardır, tabii ki dinsiz politikacılar ve dindar politikacılar olabilir. Devlet için çalıştıklarını da söyleyebilirler ve gerçekten çalışabilirler. Mesela, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç'taki çadırının üzerinde şöyle yazıyormuş: "Bir anlık adalet yetmiş yıllık ibadetten daha hayırlıdır". Niye biz Osmanlı'ya büyüktür diyoruz? Bu yüzden diyoruz işte. Ben böyle olmasını isterim. Din ne isteyecek, dindar ne isteyecek? Devletinin adil olmasını isteyebilir, başka ne isteyebilir ki? Türkiye'de pek çok insan hakları derneği olmasına rağmen, çok sayıda insan hakları yazarı olmasına rağmen, bu ülkede modern ideolojiler, insan hakları mitingleri yapmasına rağmen ben Türkiye gibi bir ülkede insan haklarını savunmak için sığınabilece-

ğimiz tek şeyin Müslümanlık olduğunu düşünüyorum. Eğer böyle bir Müslümanlık ve Müslüman duruşu gerçekleştirilirse, tam da bunun insan haklarına, insanca yaşamaya hizmet edebileceğini düşünüyorum. Çünkü biz böyle bir şey yaparsak, eğer mensubu olduğumuz toplumun insanları, yöneticileri ve yönetilenleri Müslüman oldukları için insan hakları konusunda bunun çok daha etkili olacağını düşünüyorum. Dolayısıyla Türkiye'de dini böyle anlıyorum ben.

Cumhuriyet döneminde devlet dini sindirmeye çalıştı, değil mi? Dolayısıyla böyle bir süreçten geçtik. Osmanlılar zamanında devletin yegâne düşmanları Batılı güçlerdi. Haçlı seferlerinden itibaren Avrupalılar her şeyi haçlı seferi olarak gördüler. Aslında devletle din orada özdeşleşti. Bugün artık haçlı seferlerinin çağı geçti. Bugün tek haçlı seferi var, tabii varsa eğer, bu da modern kültürün geleneksel kültür üzerindeki seferidir. Bunun bir aktörü yoktur. Modern kültürü dünyada yaymak isteyen biri mi var? Biri istediği için mi hepimiz modern oluyoruz? Bu çok büyük bir uygarlık dönüşümüdür. Artı günümüzde devletlerin başka devletleri işgal etme ihtimalleri çok azaldı.

Biraz düşündüğümüz zaman ekonominin çok belirleyici olduğu, iletişimin, başka faktörlerin belirleyici olduğu bir ortamda eğer din Türkiye'de bundan sonra devletle özdeşleşemeyecekse -eğer bir haçlı seferi daha gelirse- vatandaşları ve devleti, din-devlet diye seferber edebiliriz. Ama ben bu günlerin geçtiğini düşünüyorum. Tüm dünyada Batılı güçlerin İslam dünyasının üzerinde bir tahakkümü var. Bizim klasik Türkiye'nin muhafazakârları ne diye yorumladılar Osmanlı'yı? Osmanlı Ortadoğu'da en az başarıyla üç yüz sene, ölü olarak da üç yüz sene daha Müslüman dünyasının bekçiliğini yaptı. Yaptı mı? Yaptı ve Osmanlı bu bekçiliği bıraktıktan sonra Arap dünyasının başına türlü musibetler geldi mi? Geldi. Bizim için devletle dini bu kadar sıkı hâle getiren nedir? İşte tam da bu, İslam dünyasının hâli pürmelalidir. Dolayısıyla eğer Türkiye'de güçlü bir devlet olmazsa, -Ama bu nasıl bir devlet?- halkın dinine inanan bir devlet olmazsa, devlet bir şeye inanmaz. Devlet bir aygıttır. Yöneticileri halkın dinine uygun bir

devlet olursa, -İslam devleti demiyorum- devletle din arasında sorun olmaz, devlet ancak bunu yapabilir. Eğer devleti yönetenlerin siyasi ideolojileri dine uygun bir ideolojiyse, o devletin iktidarının mensupları devletin duruşunu tam da Ortadoğu'da Müslümanlığın kaderiyle özdeşleştirmişseler, o zaman dinle devletin ne kadar birbirine yaklaştıklarını görebiliriz. Türkiye'de devletsiz hiçbir şey olmadığını görebiliriz, ama bu yine de Türkiye'de dinin devlet olması gerektiği anlamına gelmez. Bunlar ayrı şeylerdir.

Hatırıma geldiği için söylüyorum, Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen ayetlerdendir, "Allah, zulmedenleri sevmez." ve devletler zulmetmek, iyi olsalar bile zulmetmek zorunda kalırlar. Çünkü devlet olmak bunu gerektirir. Zira birisi size karşı çıkar, iktidarınızı sallar ve siz de baskıya başvurmak zorunda kalırsınız. Şu ya da bu şekilde sınıfta, mesela, sınıfta devlet kim? Benim devlet, hocanın otoritesi var. Öğrencilerden biri kalksın ve benim hocalık iktidarımı tehdit etsin. Başına ne geleceği bellidir. Baba ailenin reisidir. Anne de olabilir, önemli değil, reisidir. Eğer çocuklardan biri babanın iktidarını sallarsa, o çocuğun sonu iyi olmaz. En başta harçlığı kesilir, başka şeyler de yapılır, bir sürü şey yapılır. İktidar dediğimiz şey yani yönetim muhakkak birilerine dokunur. En iyi iktidar hangisidir? En az zulmeden iktidardır. Hiç zulmetmeyen iktidar diye bir şey olamaz. Çünkü dünya dünyevidir, dünyanın nimetleri dünyevidir. İktidara talip olmak bunu gerektirir, ama dinin böyle şeyi yoktur. Dinde iktidar yok mudur? Vardır ama dindeki iktidar başka bir iktidardır. Oradaki iktidar manevi dünyada iktidardır. Manevi dünyada demiyor muyuz, Müslümanlık demiyor mu, bu dünya ne kadar uzun olabilir ki? Öbür dünya ve ahirete inanmak… Mesela, şöyle düşünün: Bir dinde dinin müminleri ahirete inanırlar, ama din, devlet olduğu zaman devlet olmuş bir dinin ahireti olabilir mi? Bu nasıl olabilir? Böyle bir şey olamaz. Devlet adı İslam devleti ya da Hristiyan devleti olsa bile ahireti düşünerek mi vatandaşlarına muamele edecek? Böyle bir şey olur mu? Din tek tek kişilerle ilgilenir. Müslümanlıkta da bu böyledir. Müslümanlık sen günaha giriyorsun diye devleti mi suçlayacak? Bunu ilahiyatçılar bilebilirler. Ama kişi sorumludur. Bana göre kişi kapitalizmin bize öğrettiği birey değildir. Kapita-

lizmin bireyi egoist bir varlıktır, yalnızca kendini düşünen egoist bir varlıktır. Modern toplumda ne kadar egoist olursan o kadar birey olursun. Ama dinin bahsettiği kişi, kişilik değil mi? Kişilik bireyden daha fazla bir şeydir. Bana göre Müslümanlığa inanan bir kişi, tek kişi bile bir cemaattir. Tek bir Müslümanın kendisi bile o Müslüman cemaatin kendisidir. Ben böyle düşünüyorum. Onun devletle ilgili olduğunu düşünmüyorum, ama ben sevinerek de şunu görüyorum: Benim yaşıtlarım, arkadaşlarım Türkiye'nin tarihinde radikal İslamcılık, İslam devleti fikrini savunanlar, onlar benim yabancılarım değil, onları anlayabiliyorum. Çünkü onlar seküler bir şeriat devletiyle muhatap oldular ve ona karşıt olarak başka bir şeriat kurmak istediler. Yani Cumhuriyet'teki radikal İslamcı tepki Cumhuriyet'in radikalizmine başka bir radikal tepkidir, ama o günler geride kaldı. Cumhuriyet'in halk üzerindeki baskısı azaldıkça, yaşıtlarımda görüyorum bunu, dindar düşünen insanlar artık başka şeyler düşünüyorlar. Artık Cumhuriyet rejimiyle çok uğraşmıyor Türkiye'nin dindarları, Mustafa Kemal'le uğraşmıyor, başka şeyle uğraşmıyorlar. Zira artık öyle biri kalmadı, başka bir şey geldi. Şimdi devletin baskısının olmadığı şu günlerde, Müslümanlık hakkında, Peygamber hakkında, Müslüman bir toplumun nasıl bir siyasi sistemi benimsediği hakkında artık biraz düşünebiliriz. İşte diyorlar, Ortadoğu'da model ülke olacak Türkiye. Bence şimdi model değil. Eğer Türkiye'nin dindarları ve Müslüman düşünürler, -Türkiye'ye gerçekten dünyada bir güç hâline gelmeye başlarlarsa- o zaman Müslümanlara daha çok yakışan bir rejimin ne olduğu konusunda daha fazla şey söyleyebilirler. Şöyle düşünün, mesela, bu da insanların entelektüel kapasiteleriyle ilgili, enerjileriyle ilgili. Polis seni karakola götürür coplarsa ya da dindar olduğu için üniversiteye sokmazsa, Müslümanlığı düşünmezsin, oturursun türban ve örtüyü düşünürsün. Bütün günlerini buna harcarsın, gece-gündüz, akşam-sabah buna harcarsın. Cumhuriyet rejimi dindarlara baskı yaptığı için Takriri Sükûn ve sonraki zamanlarda, -buralara da pek girmeyelim- insanlar oturmuşlar bunu düşünmüşler, devletin baskısını düşünmüşler. Böyle düşünüyorum ben. Sorunumuz şu yani, devletle uğraşmak değil. Bu zamana kadar Cumhuriyet

rejimine karşı direndik, sekülerizme karşı direndik ve dinimize sarıldık. Güzel, tamam. Seküler devletin tehlikesi ortadan kalktı artık, şimdi dindara hiçbir şekilde karışmıyorlar. Şimdi ne yapacağız? Şimdi temel sorunumuz şu: Biz bu dünyada dindarlarsak eğer, dine inanan kişilersek biz bu modern uygarlıkta, adına ister küresel kültür de, küresel kapitalizm de, teknoloji de, ne dersen de, acaba bu küresel kültürün baskısı karşısında Müslümanlar olarak nasıl kalabileceğiz? Bunu nasıl becereceğiz? En zor soru bu. Kolay değil. Bu nasıl olacak? Bu konuda kafa yormamız gerektiğini düşünüyorum. Onun için de bir başkası bunu şöyle formüle ediyor: Nasıl aynı anda hem küresel toplumun haysiyetli bir üyesi olabiliriz hem de aynı zamanda nasıl kendimiz kalabiliriz? Kendimiz kalmak ne demek? Nasıl Müslümanlar olarak kalabiliriz? Bu bana göre yalnızca bizim değil, dünyadaki bütün Müslüman ülkelerin, Müslüman halkların en büyük problemi. Bu konuda kafa yormamız gerektiğini düşünüyorum.

Doğu-Batı sentezi sorunu konusuna sıcak bakmamak lazım. Çünkü bir kere en basitinden bir kimya kavramını toplum düzlemine taşıdığı için çok pozitivist bir anlayıştır. Başka bir ifadeyle toplum Doğu ve Batı'ya göre gelirse kimyadaki iki element gibi kimyasal tepkimeye maruz kalır. Bu ne biçim iş? İnsanları, canlı varlıkları doğadaki maddelerle nasıl izah ediyorsunuz? Böyle bir şey olmaz. Doğu-Batı sentezi, Türk-İslam sentezi de böyledir. Bu sentez kavramından uzak durmak gerekir. Bir de şöyle söylemek gerekir: Tamam, sentez de, hangisi, hangi oranda bu tepkimenin içinde yer alacak? Buna kim karar verecek? Mesela, Doğu-Batı sentezi olacaksa, bu sentez içinde Doğu ne kadar olacak, Batı ne kadar olacak? Bunu kim belirleyecek? Saçma sapan bir kavram, savunulamayacak bir kavram bu. Hepimiz yıllarca sokaklarda duyduk bu sentez lafını, bunlardan uzak durmak gerekir. Ben şöyle düşünüyorum: Doğu-Batı diye ayırmak yanlış. Çünkü modern çağ, Ortaçağ diye ayırmanın daha makul olduğunu düşünüyorum. Ortaçağda dünyanın her yerinde dini kültür egemen. Avrupa'da da, Çin'de de, bizde de Ortaçağ din çağıdır, din kültürünün çağıdır. Daha önce söylediğim gibi işitme yetimizin önemli olduğu çağ, kulak kültürü dediğimiz işitme kültürünün çağıdır.

25 Ekim 2014

BİR GERÇEKLİK OLARAK DİN

Üniversitede derse girdiğimiz zaman günaydın, diyoruz. Bazen soruyorum kendime neden Selamünaleyküm diyemiyoruz, diye ve günaydın demeye devam ediyoruz. Bir rahatsızlığım yok günaydından. Ama selamünaleykümün bir asaleti var. Bundan da biraz kendi kendimi sorguluyorum.

Bir gerçeklik olarak dini tartışmak istiyorum. Bir gerçeklik olarak dinden bahsederken, mevcut dünyada, Türkiye'deki din hakkındaki egemen anlayışları dikkate alarak dinden bir gerçeklik olarak bahsediyorum. Çünkü mevcut dünyamızda din ve dinin içeriği soyut şeyler olarak algılanıyor. Tanrı soyut, melekler soyut, dua soyut… Her şey soyut şekilde algılanıyor. Bunun gerçeklik olmadığı, soyut olduğu, somutun başka bir şey olduğu. Zira gerçeklik demek somut olan demek ve dolayısıyla din soyuttur, somut hayat başka bir şeydir. Böylelikle dinle, soyut bir fenomen olarak dinle somut gerçeklikler arasında bir uçurum vardır diye düşünülüyor. Toplumumuzun zaten halktan kesimleri böyle bir şey düşünemezler, ama okumuş kesimler arasında böyle yaygın bir anlayış var. Ben bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Dini gerçek yapan şey, bu soyut şeyleri gerçek yapan şey dine inanan insanlardır, yani dinin uygulamalarıdır.

Dini iki şekilde anlayabiliriz: Eylem hâlindeki din ve soyut bir entite, varoluş olarak din. Başka bir ifadeyle bir dünya görüşü olarak ya da "teori" , soyut kavramlar olarak din diye anlayabiliriz. Bir gerçeklik olarak din derken kastedilen fiiliyattaki, eylem hâlindeki dindir. Tanrı müminin ibadetinde cisimleşir. Melekler, şeytan,

başka ne varsa, dinde soyut olan her ne varsa, onlar inananların ibadetlerinde tecessüm ederler, yani somutluk kazanırlar. Sanat bir gerçekliktir, politika bir gerçekliktir, ekonomi bir gerçekliktir, uluslararası ilişkiler bir gerçekliktir, ama dinin kendisi de tam da ekonomik gerçekliğin bir gerçeklik olması anlamında bir gerçekliktir. Dine soyut olarak bakmanın, soyut bir şey olarak bakmanın savunulacak bir tarafı yoktur. Dinin bir gerçeklik olduğunu dünyadaki olaylara baktığımız zaman anlayabiliriz Ama bunlara gelmeden önce din hakkında, dinin ne olduğu hakkında düşüncelerimi belirtmek isterim.

Bana göre din, aşkın varlıklarla ilişkimizi düzenleyen sistemdir. "Aşkın" kelimesini kullandığıma göre demek ki bir de içkin kelimesi var. Aslında aşkın kavramı var, bir de ona paralel içkin kavramı var. Aşkın dediğiniz zaman anladığımız şey dünyaya aşkın, bu dünyaya aşkın, bu dünyanın dışında, ötesinde anlamında aşkın. Bir de dünyaya içkin var. Dünya içinde, bu somut maddi dünya içini kastederek içkin kelimesi kullanılıyor. İşte Batı düşünce tarihinde bu kavramlar aynı zamanda temel kavramlar. Dolayısıyla aşkın dediğiniz zaman öteyi anlıyoruz. Mavera dediğimiz şey öte, fizikötesi, yani bu dünyanın ötesindeki entiteleri anlıyoruz. Bu dünyanın ötesinde bir dünya olduğunu ya da dünyalar olduğunu kabul ediyoruz. Bu maddi dünyanın ötesindeki dünyalarda aşkın varlıklar var. Tanrı ya da Allah diyelim, önemli değil. Taoizm'in Tao'su da var. Sadece Müslümanlığa özgü değil. Her din aşkın varlıklara inanıyor, aşkın dünyalara inanıyor. İşte bu aşkın dünyalarla bu dünya arasındaki ilişkilerimizi düzenleyen sistemin adı ya da buna sistem demeyelim, herhangi bir fenomenin ya da entitenin adına din diyoruz. Dolayısıyla dini bu şekilde anlıyoruz.

Modern kültür demiş ki aşkın olanı içkinleştirelim. Tanrı aşkın bir varlık, onu içkinleştirelim. Melekler aşkın entiteler, onları içkinleştirelim. Başka bir ifadeyle maverayı, öte dünyayı bu dünyaya taşıyalım. Tanrı'yı, melekleri, cinleri, her şeyi bu dünyaya taşıyalım, içkinleştirelim. Modernleşme aşkın dünyanın içkinleştirilmesi anlamına geliyor. Modern kültür bu demek. Modern kültür Avrupa'da, dünyanın her yerinde modern. Özellikle Avrupa'da

bu demek. Dolayısıyla modernleşme hareketi aşkını içkinleştirme hareketi oluyor. Aşkını içkinleştirmek de şu anlama geliyor: Bunu yaptığınız zaman diyorsunuz ki artık öte yoktur. Aslında eskilerin aşkın dedikleri şeyler de bu dünyadadır. Tanrı vardır ama bu dünyada üretilmiş, insanlar tarafından üretilmiş bir şey olarak vardır. Tabii ki melekler vardır ama insanların ürettiği şeyler şeklinde vardırlar. İnsan da bu dünyanın içindedir. Dünyanın içinde, insanların ürettikleri varlıklar olarak aşkın varlıklar vardır. Dolayısıyla modern kültür öteyi reddeden bir kültürdür. Öteyi reddetmek aynı zamanda -öte dünya dediğimiz zaman da aşkın bir dünyadan bahsettiğimize göre cenneti ve cehennemi-kıyamet gününü, ne varsa bunları reddetmek anlamına geliyor. Mesela, deniliyor ki dinler yanıldı. Aslında cennet de, cehennem de bu dünyadadır. Peki cennetle cehennem bu dünyadadır diyen görüş ne yapıyor? Aşkın olanı içkinleştiriyor. Deyim yerindeyse, dünyevi bir din yaratmış oluyor. Bunu ideolojiler yapıyorlar. Marksizm. Sosyalizm ne yapıyor? Dünyada bir cennet tahayyül ediyor. Komünist toplum ne yapmış oluyor? Aşkın olanı, cenneti içkin hâle getiriyor. Bunun gibi dünyada cennet yaratmak isteyen ideolojiler var. Aslında belki de bütün ideolojiler dünyevi dinler. Bu dünyevi kelimesi kültürümüzde *seküler* kelimesiyle nitelendiriliyor. Seküler demek dünyevi demek. Dünyevi demek de içkin, bu dünyaya içkin, öte dünyayla bağı olmayan, bu dünyaya içkin demek. Buna biz popüler kültürümüzde ne diyoruz? Laikleşme, laik bir toplum. Laik toplum ne demek? Aşkın varlıkları içkinleştirmiş toplum demek. Melekleri de insan üretmiştir, Tanrı'yı da insan üretmiştir. Cennet ve cehennem de bu dünyadadır. Din kabul edilebilir, ama insanların ürettiği bir şey şeklinde kabul edilebilir. Böyle düşünüldüğü için bu ne anlama geliyor? Vahyin reddi anlamına geliyor. Çünkü vahiy nihayet öteyle, maverayla ilgili bir şey, yani aşkın varlıktan gelen mesajdır. Aşkını reddettiğin zaman aşkın varlığın mesajını da reddetmiş oluyorsun. O zaman kutsal kitapları insanlar yazmış olabilirler, değil mi? Buradan bu çıkar. Eğer Tanrı'yı insanlar üretmişlerse, melekleri, cinleri, vesaire, o zaman kutsal kitabı da insanlar üretmişlerdir. Aslında kutsal kitabı ne yapıyor böylece? Aşkın bir hakikati in-

sanların ürettiği, bu dünyada üretilmiş içkin bir hakikat olarak sunuyor. Dolayısıyla modern sekülerizm, modern kültürde din önemli, ama burası da önemli. İnsanların ürettiği bir şey olarak din vardır, ama şöyle düşünelim: Aşkın dünyayı reddetmemiz, aşkın bir dünyanın garantisini bize vermiyor. Bu dünyanın ötesinde dünyalar olup olmadığını, Tanrı ve melekler gibi varlıkların olup olmadığının garantisini vermiyor.

Dinler dediğimiz şeyler şu büyük sorulara cevap vermek anlamına gelir: İnsanlığın kaynağı nedir? Evrenin kaynağı ya da dünyanın kaynağı nedir? İnsanoğlu nereden geldi, neydi, ne oldu, ne olacak? Bu sorulara dinler dışında cevap veren başka bir sistem yok. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilikten önceki döneme bizim sosyal bilimlerde, modernite literatürümüzde paganizm çağı diyorlar. Bu modern kültürde paganizmi sanki bir din değilmişçesine anlatıyorlar. Hâlbuki paganizmin kendisi de bir din. Müslümanlıkta buna -ben Müslümanlıktakini biliyorum- cahiliye dönemi diyoruz. Cahiliye dönemi diye bildiğimiz dönem pagan çağından başka bir şey değil. Dolayısıyla her toplumun bir cahiliye dönemi var. Bu cahiliye dönemi çok tanrılı dinlerin egemen olduğu bir dönem. Mesela, üniversitede felsefe bölümünde okutuluyor, Grek felsefesi diye okutuluyor. Grek felsefesi dediğimiz dönem Greklerin pagan çağı. Pagan çağı olarak okuttuğun zaman dini içeriğini modern hocanın böyle anlatmak işine geliyor. Çünkü din diye anlatamaz. Hâlbuki pagan çağı dediğin zaman pagan dinlerinin egemen olduğu bir çağ demek. İnsanlar zannediyorlar ki pagan çağdan sonra dinler ortaya çıktı, daha önce din yoktu. Hâlbuki alakası yok, hiçbir alakası yok. Bütün toplumlar için bu geçerli. Mesela, Marksizm demiş, bu toplumlardan önce ilkel komünal toplum diye bir toplum var. Onlara göre ilkel komünal toplum dinsiz bir toplum, oysa aslı astarı yok. Bu ilkel komünal toplum dediğimiz toplum avcı, toplayıcı toplum dediğimiz toplumun da tanrıları var. Güneşe tapıyor, şuna tapıyor, buna tapıyor. Dolayısıyla modern hocalar insanlığın geçmişini sanki insanlığın ilk devirlerinde din yokmuş gibi anlatmayı tercih ediyorlar. Bunu da dinlerin Hz. Âdem'le başlattığı tarihsel gelişimi reddetmek için yapıyorlar. Buna devrim tarihiyle destek çıkıyor-

lar, evrim fikriyle destek çıkıyorlar. Peki, büyük sorular nelerdir? İngilizcede *big questions* diyoruz. "Nereden geldik? Neydik, ne olduk, ne olacağız?" şeklindeki sorular insanlığın başıyla sonuna ilişkin sorulardır. Bu sorulara bilim cevap veremez, sosyal bilimler cevap veremez. Kim cevap verir? Bu sorulara din cevap verir. Çünkü bu sorular aşkın varlıklar ve aşkın dünyayla ilişkilidir. Dolayısıyla insanlığın kaderi bu soruları sormaktır. Bu soruları sormaksızın insan hayatını anlamlandırmak, dünyaya, insan hayatına bir anlam yüklemek neredeyse imkânsızdır. Neredeyse değil, imkânsızdır. Dinin önemi buradan gelir. Dinin önemi, bizim bu aşkın dünyayla ilişkili bu büyük sorularımıza cevap veriyor olabilmesinden ileri gelir. Bu sorulara cevap vermek için din insanların hayatına bir anlam armağan eder. Din bu anlamda bir anlamlar sistemidir. Hayatın anlamlı olmasıyla anlamsız olması arasında büyük bir uçurum vardır. Hayat anlamlı olursa yaşanılabilir ve katlanılabilirdir. Hayatı anlamlı olan insanlar, hayatı anlamlı bulan insanlar bunu kendi hayatlarında yaşama sevinci olarak görürler. Bu büyük sorulara cevap vermek ve bir anlam dünyası olmak önemli bir şeydir. Zaten insanı insan yapan şey de budur. İnsanı insan yapan husus anlamlı bir dünyası olmasıdır. Mesela, bir hayvanın ekolojik çevresi vardır, bir bitkinin ekolojik çevresi vardır. İnsanın da bir ekolojik çevresi vardır. Ne demek bu? Hayvanların ekolojik bir dünyaları vardır, çevre dediğimiz dünyaları vardır. Bitkilerin böyle bir dünyaları vardır. Ekolojik dünya diyoruz buna. Her varlığın ekolojik bir dünyası var, ama insanın bir de anlam dünyası var. Hayvanların anlam dünyası var mı? Yoktur ya da bir hayvanın içine girip onun gibi düşünemeyeceğimize göre bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Bir sopanın, bir buğday başağının ya da bir hayvanın anlamlı bir dünyasının olup olmadığını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Dolayısıyla bilemeyeceğimiz anlamda diyoruz ki, bitkilerin ve hayvanların ekolojik bir dünyaları vardır, ama anlam dünyaları yoktur. İnsanların da bir ekolojik çevreleri vardır, ekolojik dünyaları vardır. Artı bitkilerden ve hayvanlardan ayrı olarak bir de anlam dünyası vardır. İnsan dediğimiz şey, beşer dediğimiz şey anlam dünyası olan bir varlıktır. Dolayısıyla bu anlam dünyasını ona bahşeden şey, bu

büyük sorulara mitolojilerin ve dinlerin verdiği cevaplardır. Böyle düşündüğün zaman dinsiz bir dünya imkânsızdır. Çünkü insan eğer anlam dünyasını kaybederse bitkileşir. Diğer bir ifadeyle ota dönüşür, hayvana dönüşür ya da bunlar olmadığı zaman da ne olur? Bir nihilizme sürüklenir. Nihilizm ne demek? Hiççilik, hayat bir hiçten ibarettir. Eğer hayat bir hiçten ibaretse, o zaman niçin varım, niçin yaşamaya devam edeyim? Aslına bakılırsa, ortalama bir nihilist şöyle düşünür: Hayatın anlamı yoktur, yaşamanın anlamı yoktur. Keşke doğmasaydım, ama bir kez doğmuş olduğuma göre ve hayatın da bir anlamı olmadığına göre yapabileceğim en iyi şey intihar etmektir. Anlamın önemini anlatmak için böyle söylüyorum.

Din insanlara kendilerinin bu zamana kadar sahip olageldiği en büyük, en anlamlı anlam dünyasını vermiştir ve dolayısıyla bu anlam dünyasının yokluğu insanları nihilizme götürür. Bu yüzden de modern kültür şöyle düşünmüş: Dünya sekülerleşiyor. Sekülerleşme ne demek? Dünyevileşme, içkinleşme demek. İçkinleşme, ne demek? Modernleşme demek. Modernleşme zamanla öyle boyutlara ulaşacak ki artık dine ihtiyaç kalmayacak. Modernler, özellikle modernlerin radikal kesimi, sosyalistler, liberaller ve benzeri ideolojilere bağlı olanlar böyle düşünmüşler. Modernleşmek dinden kopuş anlamına geliyor. Giderek din insanların ihtiyaç duymayacakları bir şey hâline gelecek ve insanlığın tarihinde bu dinlerin sonu olacak diye düşünmüşler. Biz buna ne diyoruz? Dine ilişkin sekülerleşme tezi, kaba anlamıyla laikleşme tezi. Bu sekülerleşmeyi savunanlar dinin bir gün ortadan kalkacağını düşünüyorlar. Herkes de biliyor ki Türkiye'de de seküler partiler ve seküler ideolojiler buna yürekten inanıyorlar. Ortalama bir sosyalistle konuşun, bir Marksist'le konuşun, bir sosyal demokratla konuşun ya da bunların partilerinin başkanlarıyla konuşun, bu insanlar ne düşünüyorlar? Mustafa Kemal ve arkadaşları da öyle düşündüler: Türkiye'yi modernleştirelim. Modernleştirirsen bir gün zaten bu insanların dine ihtiyaçları kalmayacak, dolayısıyla din kendiliğinden yok olacak, diye düşündüler. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı tabii. Sadece Türkiye'de değil, dünyanın hiçbir yerinde uymadı. Mesela, modern

düşünürler var. Benim kendi alanımda, sosyoloji alanında düşünürler var. Sosyolog Durkheim, sosyolog Weber ve keza Marx ve dinin 18. yüzyıl aydınlanma düşünürlerinin neredeyse büyük bir kısmı insanlığın bundan sonraki tarihinde bir gün dine ihtiyaç kalmayacağına yürekten inandılar. Biz bunları okullarda öğrencilerimize öğrettik. Sekülerleşiyoruz, modernleşiyoruz ve artık bir gün dine ihtiyaç kalmayacak, dolayısıyla din kendi kendine eğer devletler yıkmazsa bile kendi kendine infilak edecek, ama bu olmadı. Mesela, Marx diyordu ki, "Din vicdansız bir dünyanın vicdanıdır." Çünkü insanlar toplumda güçlü olanların baskısına maruz kaldıklarında ezilen kesimlerin sığınacağı bir tek yer vardır, o da dindir. Dolayısıyla din ezilen halkların kendilerini atabilecekleri bir sığınaktır. Fakat din vicdansız bir dünyanın vicdanı, yani ezilenlerin sığınağıdır. Arkasından da şöyle diyor: "Yine de din halkın afyonudur." Yani ezilenlerin afyonudur. Zira din insanlara hayata rıza göstermeyi, tevekkül etmeyi, boyun eğmeyi öğretir, diğer bir ifadeyle köle olmayı öğretir ve dolayısıyla insanları uyutur. Bu da toplumdaki güçlülerin, zenginlerin, egemenlerin işine gelir, dolayısıyla din halkın afyonudur. Arkasından da şunu söylüyor: "Bir gün din ortadan kalkacak zaten. Onun için devlet müdahale etmeden, kimse müdahale etmeden din nasıl olsa ortadan kalkacak. Toplum uyandığı zaman, dinin kendisini uyuttuğunu fark ettiği zaman dine artık ihtiyaç duymayacak." O zaman ne gelecek? Sosyalist devrim olduğunda. Bir gün dini yaşatan kurumları devrim yıkacak ve dolayısıyla din de ortadan kalkacak, diye düşünüyordu. Buna modernler yürekten inandılar, ama mesela dünyada böyle olmadı. Üniversiteler, işte genç, yeni kitap okuyan ya da kitap okuyan insanları gördüğünüz zaman mesela, Nietzsche'nin şu ünlü sözünü üniversite öğrencileri özellikle bu felsefeye aşina olanlar hep tekrarlarlar: "Tanrı öldü!" Nietzsche devam eder ve "Tanrı'yı biz öldürdük, hepimiz eli kanlı katilleriz." der. Bu, slogan hâlinde her yerde dolaşır, ama içerik şunu da söyler Nietzsche'nin metinlerinde: "Tanrı'yı öldürdük, peki şimdi ne yapacağız? Tanrı'sız bir dünyada ne yapacağız?" Dostoyevski, Nietzsche'nin bu sözünü almıştır ve "Eğer Tanrı ölmüşe, herkes herkese her kötülüğü yapabilir." diye düşünür. Çünkü Tanrı

ölmüşse, Tanrı aynı zamanda bir değerse, mesela dindarların hayatındaki en yüksek değer nedir? Tanrı'dır. Tanrı'dan daha büyük değer var mıdır? Yoktur. Tanrı'ya bağlı değerler vardır. Bir dindarın hayatında Tanrı'dan sonra en yüksek değere sahip şey nedir? Peygamberdir. Sıralamayı doğru yapmıyor olabilirim, ama dindar bir insanın dünyasında en yukarıdaki değer Tanrı'dır. Onun altında peygamber, melekler, dinin büyük âlimleri, velileri, bir sürü hiyerarşi, aileye girdiğin zaman baba ve anne vardır. Bunlar dindar bir hayatın ve dindarın hayatındaki en yüksek değerlerdir. En yukarıdaki zincirin halkası, en üst noktası eğer kopmuşsa, o zaman zincir çökecektir. Bütün değerler ölecektir. Diyor ki Nietzsche, "Yeni bir tanrı icat etmeliyiz, çünkü tanrısız yaşayamayız. O da ölecektir, ama yine de yeni bir tanrı icat etmeliyiz." Nietzsche'nin bütün fikri budur, ama onun kastettiği Tanrı Katolik Kilisesinin tanrısıdır. Türkiye'de bu fikir alındı ve Müslümanlığa uygulandı. Öğretmen liselerinde öğrencilere ha bire Nietzsche okuttular. Çünkü Nietzsche'yi okuttuğun zaman tam da Türkiye'deki seküler din karşıtı kişilerin, grupların ya da sistemin yapmak istediği şeyi yapacaktı. Böyle düşündüğümüz zaman modernlerin beklentileri gerçekleşmedi. Gerçekleşmediğini şuradan biliyoruz. Mesela, dünyada en çok eleştirilmiş dini sistem Katolik Kilisesidir. Nietzsche'nin eleştirdiği de buydu. Modernleşme Katolik Kilisesinin reddi anlamına gelir. Dolayısıyla Protestanlık moderndir, ama Katoliklik modern değildir. Bugün Protestan ülkelere baktığınız zaman Amerika, İngiltere, Hollanda, Almanya, buralarda ateizmin yükselişte olduğunu görüyoruz. Mesela, ateizmin en çok yaygın olduğu ülkelerden biri Fransa. Farzı muhal yüzde otuzu, belki daha fazlası ateist. Almanya'da yüzde otuz, belki daha fazlası ateist. Avrupa, özellikle Batı Avrupa ateist bir kıta. Ama Atlantik'in öbür tarafına geçtiğimiz zaman Amerika dindardır, Avrupa ateist. Türkiye'den baktığın zaman Amerika daha şirin gözüküyor. Çünkü Amerika'da devlet de dine Avrupa'daki gibi davranmamış. Devlet Amerika'da dine farklı davranmış. Amerika cemaatlerden doğmuş, dini cemaatlerden doğmuş. Onun için de Amerika'da din her zaman özgür olmuş. Avrupalılar Amerika'ya göçmüşler ve orada Avrupa'dan ilk gi-

denler misyoner cemaatlerdir. Herkes kendi cemaatini kurmuş. Belki de bu yüzden Amerika'nın solcu başkanı bile İncil'e el basarak yemin ediyor, öyle değil mi? İncil'e el basıyor. Ama Avrupa öyle değil, onların başka dertleri var. Çünkü Avrupa'da, 1600'lü yılların başında bir olay olmuş. Avrupa'da iki mezhep öne çıkmış: Protestanlık ve Katoliklik. Dolayısıyla bu mezheplerin taraftarları birbirlerini boğazlamışlar, yıllarca boğazlamışlar. Bu ne demek? Otuz yıl savaşları… Boğazlamışlar ve kelleler gitmiş. Mesela, filmlere bile bu konu oldu bu. Paris'te, St. Bartholomew Katliamı'nda altı bin kişinin kellesi gitmiş, Orta Avrupa kan gölüne dönmüş. Protestanlar Tanrı adına kelle kesmişler, Katolikler Tanrı adına ve din adına insan öldürmüşler. Böylelikle Avrupa'nın tarihinde din öcü olmuş. Din adına bu kadar kelle kesildiği için Avrupalılar demişler ki, "Dinin Avrupa'da hâkim olması cinayetle sonuçlanır.". Avrupa'nın laik sistemi buradan doğmuş. Avrupa laik, Avrupa ateist, Avrupa dine karşı soğuk. Peki, neden soğuk? Çünkü Avrupa'nın tarihinde din adına kelleler kesilmiş. Daha öncesinde haçlı seferleri düzenlenmiş, değil mi? Din adına kelleler kesilmiş. O nedenle bir Fransız için, bir Alman için din öcü anlamına gelir. Din kaçılması gereken, kurtulunması gereken bir şey anlamına geliyor. Bu yüzden Avrupalılar dünyanın başka yerlerine rejim ihraç etmek istediklerinde şart koşuyorlar, ya laik bir rejim, seküler bir rejim kurarsınız ya da sizi beslemeyiz. Mesela, Cumhuriyet'imiz de buradan doğmuştur. Naçizane benim kanaatim bu. Cumhuriyet'imize Avrupalılar, "Ya laik bir sistem kurarsınız ya da sizin yaşamanıza izin vermeyiz." demişlerdir ve bunu bize dikte etmişlerdir. İşte ben böyle düşünüyorum. Bunu yaparken kimi desteklemişler? Cumhuriyet kurulurken farklı politik gruplar var, en laik olanını tespit etmişler, laikliğe en fazla inanan grubu belirlemişler. Bu grubun adı Mustafa Kemal ve ekibi, değil mi? İdeolojik olarak da Avrupalıların bakış açısına en uygun grup olduğu için onu desteklemişler ve demişler ki, "Laik bir düzen kurarsanız sizi destekleriz, yoksa desteklemeyiz.". Onlar da demişler ki, "Devletimiz de kurtulur bu vesileyle, laik bir sistem kuralım.". Ne demek bu? Dinimizden vazgeçelim, laik bir sistem kuralım ve devletimiz yaşasın. Çünkü Avrupalılar bizim

başka türlü hayatta kalmamızı istemiyorlar. "Dininizden vazgeçerseniz kabul ediyoruz, geçmezseniz etmiyoruz." demişler. Biz de böyle bir sistem kurarak bugüne kadar gelmişiz. Fakat Türkiye'nin tarihinde Avrupa'daki otuz yıl savaşlarında olduğu gibi din adına katliamlar yoktur. Türkiye'nin tarihindeki -eğer Türkiye'nin tarihini bileceksek- en kanlı olay İslam tarihindeki Kerbela vakasıdır. Kerbela vakası dışında din adına, din nedeniyle Türkiye'nin tarihinde kimse kelle kesmemiş, böyle bir olay yok. Dolayısıyla aslında bizim dinden bir korkumuz yok. Din egemen olduğu zaman ya da din hayatta karşılık bulduğu zaman, din uğruna insanlar birbirlerini doğrarlar diye bir endişemiz, tarihsel benliğimizde böyle bir endişemiz yok. Ama Avrupalıların var. Mesela, Amerikalıların yok. Amerikalılar Ortadoğu Müslümanlığına bile ılımlı olmak koşuluyla evet diyorlar. Amerika'nın Müslümanlıkla ilgili bir derdi var mı? Yok. Neden? Çünkü Amerika'nın tarihi onun bakış açısının yumuşak olmasını sağlıyor. Fakat Avrupa'nın tarihine, Avrupalı politikacılara geldiğimiz zaman onların bilinçaltlarında, tarihlerinde böyle bir vaka olduğu için ister istemez dine öcü gibi bakıyorlar. Biz Avrupa Birliği'ne giriyoruz, değil mi? Peki ne yapacağız? Böyle birtakım bakış açıları varsa ne yapacağız? Bu AK Parti'nin düşünmesi gereken bir konu, benim vazifem değil. Pratik olsun diye düşünebilirim. Ama Avrupa ne yapacak? Kendi tarzında bir seküler sistemi bize dikte edecek. Zaten ediyor işte. Avrupa Birliği'ne girişin bilmem kaçıncı maddelerini görüşmeyi kabul ediyor, diğerlerini bekletiyor, vesaire. Avrupa'nın korkusunun ne olabileceğini tahmin edebiliriz buradan. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle pazarlık sürecinde ne olabileceğini anlayabiliriz.

Kerbela vakasının Türkiye'ye yansıması başka bir şey. Kimse bunu yani Kerbela vakasını Avrupa'daki otuz yıl savaşlarıyla karşılaştıramaz. Bu mukayese edilemez bir durum. Otuz yıl savaşlarından seküler bir sistem doğmuş, ama bizdeki Kerbela vakasından böyle bir şey doğmamış. En basitinden sonucuna göre değerlendirebiliriz. Bugün buna rağmen yine de Hristiyanlık Avrupa kıtasında hâlâ çok etkili bir fenomen. Etkili olduğunu Papalığın devir teslim törenlerinde anlayabiliyoruz. Televizyon-

lardan yayınladılar. Papa öldü, yeni Papa koltuğuna otururken Vatikan'da törenler düzenlendi. Müthiş törenler, milyonlarca insanın katıldığı törenler. Avrupa'da bilimin beşiğinde, Avrupa laikliğin beşiğinde, ama bana göre bu törenler şunu gösterdi: Nietzsche'nin, Tanrı, Katoliklik Kilisesi'nin Tanrı'sı öldü demesine rağmen, Avrupa'da, 1600'den 21. yüzyıla geldik, kilise hâlâ en güçlü kurumlardan biri. Katolik Kilisesi en güçlü yapıların başında geliyor. Bir de bunun Protestan bölümü var. Dünyanın ve Avrupa'nın yarısı Amerika dâhil Protestan. Protestan olduğu zaman dinden çıkmıyorsun. Protestan olduğun zaman Protestan dindarsın, Katolik olduğun zaman Katolik dindarsın. Dolayısıyla Avrupa'da din hâlâ çok etkili. Papa öldüğünde Vatikan'ın ünlü meydanında genç insanlar dünyanın her yerinden gelmişler ve bağırıyorlar. Kameralar gösteriyor, ama Türkiye'nin laikleri buna bakmıyorlar. Türkiye'de bir örtülü bayan, bir sarıklı, bir sakallı gördükleri zaman tüyleri diken diken oluyor. Ama Vatikan'ın önünde ağlayan insanları gördükleri zaman o kadar da sorun olmuyor. Nedense Hristiyanlık Türkiye'nin sosyalistlerine, liberallerine, modernlerine sevimli gözüküyor. Televizyonda *Gülün Adı* filmini izliyor. Ne kadar güzel, çok güzel, herkese tavsiye ediyor, ama orada kilise var. Oradaki kilisedeki rahip gözüne sevimli gözüküyor, ama imam gördüğü zaman köşe bucak kaçmak istiyor. Memlekette böyle bir insan manzarası ortaya çıkıyor. Avrupalıların dini bile sevimli, ama bir tek bizimki sevimsiz. Dolayısıyla ben Avrupa'da laikleşmeye rağmen dinin çok etkili olduğunu düşünüyorum. Yalnızca Avrupa'da değil, bütün dünyada etkili.

Papa Latin Amerika'ya gitti, gençlik günleri düzenlediler. Latin Amerika Hristiyan. Latinler Hristiyan olmuşlar sömürgecilik nedeniyle. Papalık törenlerine milyonlarca insan katılıyor. Bu ne demek? Türkiye'de böyle bir şey olmuyor. Türkiye'de ortalama bir laik şöyle düşünüyor: Bir genç dindar olmaz, yaşlılar dindar olurlar. İnsanlar yaşlandıkça dindar olurlar. Böyle bir dogma, böyle bir önyargı var Türkiye'de. Ama o görüntülere baktığın zaman insanlar kitleler hâlinde ve genç insanlar dindar görünüyorlar. Protestanlar ya da Katolikler. Hatta Avrupa'nın bazı ülkelerinde, Avrupa'nın demeyeyim, Latin Amerika ve Avrupa'nın bazı ülke-

lerinde transseksüel dini cemaatler doğuyor. Papalık yeni karar aldı. Bu transseksüel cemaatlere izin verelim mi, vermeyelim mi? Sonunda izin vereceklerdi. Papalık dedi ki, "Veremeyiz.". Ama bu konular Avrupa'da tartışılıyor. Din, adı üzerinde din. Transseksüel olan da dindar olduğu zaman onun yaşadığı da din, öbür Protestan olduğu zaman da din, öbür türlü de din. Bir de papaların politik gücü var, bir dini kurum olarak politik gücü var. Avrupalılar bu enstrümanı çok iyi biliyorlar, çok iyi kullanıyorlar. Hâlâ Amerika'yla Rusya arasında Ortodoks Kilisesine kimin hâkim olacağına dair bir çekişme var. Ortodoksluğun merkezi İstanbul olmuş, değil mi? Şimdi Moskova diyor ki, "Hayır, merkez biziz.". Çünkü Rusya diyor ki, "Balkanlar Ortodoks mezhebine aitler, dolayısıyla Balkanlar'daki Ortodoksluğun korumasını biz almalıyız.". Amerika, Gürcistan'la bağlantı kuruyor, Balkan ülkeleriyle bağlantı kuruyor. Onlar da diyorlar ki, "Ortodoks kilisesi bizimle dost olsun.". Bizim hesabımıza iş görsün diye düşünüyorlar. Türkiye'de başka bir şey çıkıyor. Türkiye'nin resmî ideolojisi buna bir türlü yanaşmıyor. Hâlbuki Osmanlılar şöyle yapmışlar: İstanbul'u fethetmişler, Ortodoksluk mezhebiyle ilişkiler kurmuşlar ve Ortodoks dünyasını fethederken bu mezhebi de bir enstrüman olarak kullanmışlar. Ama günümüz Türkiye'sinin böyle bir iddiası var mı, yok mu bilmiyoruz. Fakat tam da bunu yapması gerektiğini düşünüyorum ben. Beğenelim ya da beğenmeyelim, Ortodoks dindar bir dünya var ve bunun merkezi İstanbul. Devletin şu anda bunun için özel çaba harcaması gerekiyor. Ortodoksluğun merkezi İstanbul olmalıdır, Moskova değil diye düşünmesi gerekir. Ama Cumhuriyet'in resmî ideolojisi böyle bir şeyin düşünülmesine bile izin veremez bence.

Papalığın ne kadar etkili olduğunu biliyoruz. Doğu bloğunda Sovyet sisteminin çöküşünü gösterebiliriz. Benim yaşımdakiler bilirler, ama daha yeni kuşaklar bilmeyebilirler. Yanılmıyorsam 1980'li yılların sonunda bir sendikal hareket oldu. Lech Walesa hareketi yani. Lech Walesa, Gdansk'ta işçiler ayaklandılar, greve gittiler ve rejimi protesto ettiler. Polonya o sırada Sovyetler Birliği sistemine bağlıydı, yani komünist blokta, solcu bloktaydı. Ne zaman geçti? 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği Polonya'yı is-

tila etti ve orada sosyalist rejimi kurdu. Polonya Katolik bir ülke. Polonyalılar Sovyet işgaline direndiler. Polonya'nın işgaline direnen aktörlerinden biri ülkedeki Katolik Kilisesiydi. Sonunda bu muhalefet ezildi. Ruslar muhalefeti ezdiler ve Katoliklerin papazı Amerikan elçiliğine sığındı. Amerikalılar dediler ki, "Seni Amerika'ya götürelim.". Adını hatırlamıyorum, oradaki Katolik papazı, yani Polonya Katoliklerinin lideri şöyle dedi Amerikalılara, "Burada yaşayacağım, kendi ülkemde yaşayacağım.". Yirmi altı sene Amerikan elçiliğinin duvarları arasında yaşadı ve Lech Walesa hareketini örgütledi. Tabii ki Katolik Vatikan'dan destek gördü. Sovyet rejiminde açılan ilk gedik biliyorsunuz Gdansk hareketidir. Sovyetler Birliği'ndeki rejim bir işçi rejimidir, işçilerin rejimidir ideolojiye göre. Ama ilk darbeyi işçilerden Gdansk'ta yemiştir ve bunun arkasında Katolik Kilisesi vardır. Dolayısıyla böyle baktığınız zaman modernliğin rüyası, ütopyası gerçekleşmedi. Dinsiz bir dünya olmadı 21. yüzyılda. Din dünyanın her yerinde bir realite. Mesela Çin'de bile yüz elli milyona yakın Protestan var, Protestan Çinli var. Çin'e uzaktan bakanlar şöyle bir şeye şaşırabilirler. On milyon Müslüman var Çin'de, ama yüz elli milyon Protestan Hristiyan da var o ülkede. Çinliler Hristiyanlığı, -Çinlilerin hepsi değil- gönüllü olarak benimseme eğilimindeler. Bir taraftan aya gidiyorsun, Tanrı parçacığını buluyorsun, big bang teorisi, vesaire, bir taraftan ateizm zirve yapmış. Ama bu demek değil ki monoteist dinler, yani tek tanrılı dinler ölüyorlar. Dünyanın her yerinde din hâlâ hem politik anlamda hem bireysel düzlemde bir realite olarak varlığını sürdürüyor. Dünün dine kulaklarını tıkayan en laik kesimleri bile artık bugün dinin sesini dinlemek zorundalar. Bunun örneklerinden biri de şu anda Ortadoğu'da yaşanıyor. IŞİD diye bir örgüt var. Kendisini Müslümanlık adına savaşan bir örgüt olarak takdim eden bu örgüt bütün dünyayı titretiyor. Yüz dört devlet bu örgüt için koalisyon kurmuş durumda. Buradan bile dinin yalnızca diğer örneklerden değil, başka açılardan bile artık kimsenin reddedemeyeceği bir realite olduğu neredeyse net. Marksistler hariç dinin bir realite olduğunu ve gerideki hayatımızda da bir realite olarak kalacağını düşünmeyen kimse yok. Böyle baktığımız zaman bir de

bireysel düzleme bu konuyu tartışabiliriz. Bireysel hayatlarımızda din hâlâ anlamlıdır. Bunu sorabiliriz, bence anlamlıdır. Din derken dinleri ayırıyorum. Pagan dinler, mitoloji dediğimiz şey, monoteist dinler, yani kitaplı dinler, Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik, bir de doğa dinleri diye ilahiyatçılar tasnif ediyorlar. Japonların Şintoizm'i, Taoculuk, Hinduizm ve Konfüçyanizm gibi dinler var. Ayrıca günümüz dünyasında seküler dinler var. Bana göre ateizm seküler bir dindir ve Avrupa'da bu din çok yaygındır. Hristiyanlığın yanı başında bir dindir. Mesela, Nazizm yani Hitler'in ideolojisi olan ideoloji o dönemin şartlarına baktığımız zaman bir dindir. Ben aşırı formunda milliyetçiliğin seküler bir din olduğuna inanıyorum. Bu ne demek? Bu şu demek, sadece klasik dinler anlamında din bir realite değil. Ateizmin de bir din olarak yaygın olması anlamında bir realite. Seküler dinler şeklindeki ideolojilerin toplumda ne kadar yaygın olduğunu biliyoruz. Bu anlamda din bir realite. Dünya bana göre Ortaçağdakinden çok daha fazla dinlerin dünyası olmaya devam ediyor. Çünkü dinsiz bir insanlık düşünülemez.

Ayrıca din şu anlamda gerçektir: Bugünkü anlamda din Avrupa'da *religion* kavramıyla 17. yüzyılda gündeme gelmiş. 17. yüzyıldan önce böyle bir kavram yoktu. Din kelimesi diye bir kelime var, *religion* kelimesinin Latincesi var. Ama din bugünkü sahip olduğumuz anlamına, modern anlamına 17. yüzyıldan sonra sahip olmuş. Çünkü 17. yüzyılda modernleşme dediğimiz süreç var. Ekonomi, hukuk, bilim ve siyaset alanları birbirinden ayrılmış. İşte bu ayrılan kısımlarından biri din. Modernler demişler ki, "Hayat kompartımanlardan oluşuyor, seksiyonlardan oluşuyor. Şurada ekonomik hayat var, ekonomik kurumlar var, şurada politik hayat var, politik kurumlar var, şurada bilim kurumları var, bu da bilimsel hayat, bir de bunların yanı başında din var.". Din diğer hayat alanlarının kenarında, kendi başına yaşayan bir sektör olarak doğmuş. Bizim modern din anlayışımız bu, modern kültürdeki din anlayışımız yani. Hâlbuki ondan önce böyle bir şey yoktu. Mesela, ne Müslüman dünyaya, ne de modernleşmeden önceki başka bir dünyaya bakın, hayatın ekonomik alanı şu, diğer alanı şu, şurada da din duruyor. Böyle bir hayat yoktur. Din

aslında ister pagan çağı için düşünelim, ister Ortaçağ için düşünelim, yaşama tarzımızdan başka bir şey değil. Ama modernler buna din dediler. Dolayısıyla eğer Türkiye'de Müslümanlığa karşı çıkan birisi varsa, dine karşı çıkan birisi varsa bunun tek anlamı vardır. Bu, hayat tarzımızın reddi anlamına gelir. Çünkü biz daha yüz senedir modern olduk hayatımızın her noktasında. Ben bir köylü çocuğuyum, eski kültürümüzü de bilirim. Din, hayatımızın her noktasındadır. Diğer bir deyişle şurada geçim, ticaret, şurada aile, özel hayat, şurada politika diye bir şey yoktur. Din hayatımızın neredeyse tamamıdır. Zira biz besmeleyle oturup kalkmış bir toplumun çocuklarıyız. Dinden en uzak olduğumuz zamanlarda bile böyleyiz, biz böyle yaşarız. Ama artık modernler buna din diyorlar. Şimdi ne yapacağız? Ben dinin tam da bu anlamıyla gündelik hayatımızda çok büyük bir yer tuttuğuna yürekten inanıyorum.

Dinsizlerin hayatında bile Türkiye'de dinin çok büyük bir yeri vardır. Onların hayatında bile din realitedir. 28 Şubat dönemini hatırlayın. O günün laisist bir generalini, bir öğretmenini ya da bir CHP'lisini düşünün. Bütün basın bağırıyor, "Geliyorlar!" diye bağırıyor. Kim geliyor? Müslümanlar geliyor, geliyorlar. Böyle bir insanın bana göre sokakta her attığı adımda geliyorlar -şeriat geliyor anlamına- gözünün önünden akıyor film şeridi gibi. Tespih, namaz, abdest, sakallılar ve sarıklılar baltalarını ellerine almışlar, şeriatçılar geliyor. Gece rüyalarında şeriatçı gördüklerinden eminim. Bir ateistin en büyük meselesi nedir sizce? Bir ateistin en büyük meselesi dindir, Allah'tır. Düşünsenize, Türkiye'de bir ateistsin ve her yerde Allah'ı görüyorsun, insanların hayatlarında yani. Bu kadar ıstıraba kim dayanabilir? Her gün minarelerden ezan sesi iniyor, dua edenleri duyuyorsun, abdest alanları görüyorsun ve sen ateistsin. Yapacağın tek şey var. Akşam sabah dini düşünmek, akşam sabah bu Müslümanların Allah'ını düşünmek. Din bu anlamda Türkiye'nin seküler insanlarının hayatında dindarlar kadar belirleyici. Çünkü biz dindar olduğumuz zaman Allah'la barış içindeyizdir. Başka bir ifadeyle onunla barışığız ve dolayısıyla onun emirlerine itaat ederiz, ondan etkileniriz, etkilendiğimizi düşünüyoruz. Ama Tanrı'ya karşı çıktığın zaman etki-

lenirsin, bence çok daha fazla etkilenirsin. Türkiye'de dinden en çok etkilenenler dindarlar değil, laiklerdir. Çünkü bütün politik düşüncelerine, hayatlarına, her şeylerine yön veriyorlar. Dinin emirlerini yerine getirmiyorlar. Peki, din korkusu onlara neleri yaptırıyor? Gündelik hayatlarını düzenliyor, ideolojilerini belirliyor. İslam'ın bir gücü varsa bu güç bence Türkiye'de dindarların hayatlarında görülen şey değil sadece, dine inanmayanların korkularında görülen şey aynı zamanda. Türkiye'de dinden ne kadar korkuluyorsa, demek ki din o kadar reel, gerçek ve etkili.

Sosyal bilimlerde, Marksizm'de tapınılan şeyin adı fetiştir. Hepimizin cep telefonu var. Tanrı'ya inanmasak bile hepimiz cep telefonuna inanıyoruz. O bizim fetişimiz. Dolayısıyla onunla birlikte yaşıyoruz, değil mi? İnsanların eylemlerinde görüyorum. Yürürken cep telefonuyla, otururken, kalkarken her şeyiyle cep telefonuyla. Dindar bir insan her zaman, -Türkiye'nin şartlarında-Müslüman insan her zaman Allah'la birlikte olduğunu düşünür, telefon dediğimiz fetişle değil. Bence böyle. Bu biraz acıtabilir, ama böyle.

29 Kasım 2014

DİN VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Selamünaleyküm. Konumuz, din ve iktidar ilişkileri. Son zamanlarda birçok yerde konuşuyorum. İnsan çok konuştuğu zaman acaba kendimi mi tekrarlıyorum, diye kuşku duyuyor.

Din ve iktidar netameli kavramlardır, doğal olarak netameli kavramlardır. Ama ben din ve iktidarın hayatın iki farklı alanına tekabül ettiğini, insan ve toplum hayatının iki farklı gerçekliğini temsil ettiğini düşünüyorum. Çünkü peşinen söyleyeyim, benim için din etik anlamına geliyor. Etik kelimesi yabancı bir kelime. Etik deyince Türkiye'de biraz da suçlanıyorsunuz. Dinden etik kelimesiyle, etik kavramından yola çıkarak bahsediyorsunuz, ama ben bunu göze alarak her dinin, her dünya görüşünün, hatta her mitolojinin etik bir temeli olduğunu düşünüyorum.

20. yüzyılın varoluşçu filozofları şöyle düşündüler: Özgürlük diye bir akım vardı felsefede. Bu özgürlüğü kastederek dediler ki, "Varlık özden önce gelir.". Özellikle Martin Heidegger'in etkisiyle Sartre ve diğerleri böyle düşündüler ve özgürlüğü reddettiler. İnsan hayatındaki her şeyden önce gelen şey aslında varlığın kendisidir, varoluşun kendisidir, böyle düşündüler. Bu düşüncenin şampiyonu tabii 20. yüzyılın en büyük düşünürü Martin Heidegger'dir, Alman filozoftur. O da netameli bir filozoftur. Hayatının bir döneminde Nazileri desteklemiştir. Hatta Hitler onu Freiburg Üniversitesine rektör yapmıştır. Bir yıl bu görevde kalmış daha sonra istifa etmiştir, çünkü Hitler'le anlaşamamıştır. Ama ne olursa olsun, kimi desteklemiş olursa olsun bugün herkes ittifak hâlindedir ki Martin Heidegger 20. yüzyılın en bü-

yük filozofudur. Martin Heidegger filozofların dikkatini ontolojiye, bir tür varlık bilimine çekmiş ve dolayısıyla öyle bir görüş öne sürmüş. Varlık, insan hayatındaki başka her şeyden öncedir. Ama günümüzde bu düşünceye meydan okuyanlar var. Mesela, Heidegger'in öğrenciliğini yapmış bir Fransız Yahudi'si düşünür var, Levinas. Heidegger'in karşı çıkmış ve şöyle demiş: "Etik varlıktan daha önce gelir. Önce etik, sonra varoluş." Hâlbuki önce varoluş, sonra etik Heidegger'in düşüncesine göre. Ama Levinas, "Önce etik, sonra varoluş." diyor. Etik her şeyi önceler. O, etiği Habil ve Kabil kıssasıyla başlatır. Etik ne zaman başlar? Etik ona göre -Tabii Kitabı Mukaddes'ten yola çıkarak düşünüyor.- Kabil, Habil'i öldürdü ve Tanrı Kabil'e sordu, "Kardeşin nerede?" Kabil şöyle cevap verdi: "Ben kardeşimin çobanı mıyım?" Levinas'a göre etik burada başlar. Çünkü "Ben kardeşimin çobanı mıyım?" demek aslında bir isyanı dile getiriyor. Şunu demek istiyor özünde Kabil: Ben kardeşimden sorumlu muyum? Diğer bir ifadeyle çobanı mıyım? Çobanı değilim. Onun sorumluluğunu taşımıyorum. Dolayısıyla Levinas buradan bir etik çıkarıyor. Etik anlayışını Kitabı Mukaddes'e, Kabil-Habil olayına dayandırıyor ve şöyle bir sonuca varıyor: Yegâne etik, sorumluluk etiğidir. Aslında etik, düşündüğünüz zaman herkes kardeşinin çobanıdır, yani herkes ondan sorumludur. Buna da biz sorumluluk etiği diyoruz ve ben bunun önemli olduğunu düşünüyorum.

Ben biraz Levinas'çıyım. Sorumluluk etiğinin, daha doğrusu yegâne etiğin sorumluluk etiği olduğunu düşünüyorum. Böyle düşündüğünüz zaman etik, ontolojiyi, önceler. Mesela, şu anda biz buradayız birbirimizi öldürmüyoruz, değil mi? Bizi burada bir arada tutan bir şey var. Şu anda birbirimize zarar vermeden bir arada durabiliyoruz. Bir arkadaşımızla bir yerde oturduğumuz zaman daha oturmadan önce onunla oturmamızı mümkün kılan ve dile getirilmemiş bir etik vardır. Dolayısıyla dile getirilmemiş bir etik olduğu için biz onunla yan yana birbirimizi öldürmeden durabiliyoruz. Levinas gibi düşündüğümüz zaman bütün insan ilişkilerinde insanlar bir araya gelmeden önce onların bir arada yaşamalarını mümkün kılan bir etik vardır ve bu etik sorumluluk etiğidir. Ben toplumların da böyle bir arada durduğunu düşünü-

yorum. Toplumların, ikili ilişkilerinin, karı-koca ilişkilerinin ya da her ilişkinin ilişkiden önce bir etik olması lazım ki o ilişki yürüyebilsin. Bu anlamda ilişkiyi varlık sayarsak, bu varlıktan önce bir etik olmalıdır ki o varoluş devam edebilsin. Bu nedenle ben de etiğin ontolojiyi öncelediğine inanmak eğilimindeyim. Bu yaklaşımı Müslümanlığa tercüme ediyorum. Acaba Levinas'ın Kitabı Mukaddes'te bulduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de bir şey bulabilir miyiz, diye düşündüm. Ben bir Kur'an-ı Kerim uzmanı değilim, ama bir sosyal bilimci, Türkiye'de yaşayan bir insan olarak bunu merak ettim ve en sonunda şunu bulabildim: Nasıl Levinas etiği Kabil-Habil kıssasıyla başlatıyorsa, biz de bir yerden başlatabiliriz. Ben bunun elest bezmi olabileceğini düşündüm. Elest bezminde Allah ruhlara sordu: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da, "Kalu bela." dediler. "Evet." dediler ve bence sorumluluk aldılar. Tabii ki benimki sadece bir fikir. Müslümanlık hakkında çok düşünülmüş başka şeyleri de söyleyebilirim, ama ben burada derdimi anlatmak için böyle bir şeyden yola çıkıyorum. "Kalu bela" demekle aslında kendimizin, her şeyin ve herkesin sorumluluğunu üstlendik diye düşünüyorum. Müslümanlığın bir etiği varsa bunun buraya dayanıyor olabileceğini düşünüyorum. Bunu politize ederek de düşünüyorum. Türkiye'nin politik partilerine baktığım zaman bunu en iyi görmüş partinin Milli Selamet Partisi olduğunu düşünüyorum. Bu noktada şuradan yola çıkıyorum: Erbakan Hocanın pek çok yaklaşımını eleştirebiliriz. Mesela, sanayileşme açısından görüşlerine hep muhalefet ettim. Ondaki bu teknoloji merakı konusunda hep endişeli bir tavır takındım. Fakat bugün doğrulandığını düşündüğüm yanılmadığı bir fikir vardı. O fikir bence önce ahlak nizamı fikriydi. Ben öyle yorumluyorum, onun o tavrını öyle yorumlamak eğilimindeyim. Nihayet o bir politikacı, bir makine mühendisi, dolayısıyla ondan filozofça düşünceler beklemiyorum. Ama bir duruş olarak önemli bir şeye parmak bastığını ve bugün bile bu tavrın gündemdeki yerini koruduğunu düşünüyorum. Erbakan'dan bugüne kalan ve politik olan yegâne mirasın bu tavır olduğunu düşünüyorum. Söylemek istediğim bu. Dolayısıyla öğrencilik yıllarımda ben bunu göremedim. Ama etik hakkındaki okumalarım sonunda görüyorum ki doğru bir yerden

başlamış, önce ahlak nizamı. Daha modern bir dille konuşsaydı etik, ontolojiyi önceler diyebilirdi. Başka bir ifadeyle ahlak varoluştan önce gelir, etik varoluştan önce gelir diyebilirdi.

Benim için din işte budur. Elbette dinin itikat kısmı vardır, muamelat kısmı vardır, daha pek çok boyutu vardır. Din sadece buna indirgenemez, bununla eşitlenemez. Ama dinin de en temelinde bir etiğin yattığını düşünüyorum. Müslüman etiğinin bir tür sorumluluk etiği, elest bezminde başlattığım sorumluluk etiği olduğunu düşünüyorum. Dindarsak eğer bütün imanımızın, bütün uygulamalarımızın buraya dayandığını düşünmek eğilimindeyim. Müslümanlığın bir ruhu, bir içeriği varsa onun burada olabileceğini düşünüyorum. Levinas örneğini kullanmamın da, bir Yahudi düşünürü örnek almanın da bir sakıncası olmadığını düşünüyorum. Benim bilgilerimle, kanatlarımla buraya kadar uçuyor. Dolayısıyla okuduklarım arasında Levinas diye bir adam var. Ellili yaşlarımda rastladım ona ve sanki bir şey bulmuş gibi oldum.

Levinas'ın derdi başka bir şeydi. Levinas, İkinci Dünya Savaşı'nda bütün akrabaları Hitler'in gaz odalarında yakılmış, öldürülmüş bir düşünürdü. İkinci Dünya Savaşı'na tanıklık ettikten sonra sadece Levinas'ta değil, bütün Avrupalı Yahudilerde şöyle bir anlayış ortaya çıktı: 20. yüzyılda, 1940'lı yıllarda nasıl olur da insanlık altı milyon Yahudi'yi gaz odalarında yakabilir? Bu nasıl yapılabilir? Milyonlarca insan nasıl gaz odalarında yakılabilir? Mesela, birçok düşünür dedi ki, "Bunun nedeni Nazi ideolojisidir. Bunun nedeni ekonomik şartlardır. Bunun nedeni bir sürü şey olabilir. Bildiğimiz anlamda, politik faktörlerdir, devletlerarası, toplumlar arası düşmanlıklardır.". Kimileri, "Bunun nedeni ırkçılık." dedi. "Hitler'in ırkçılığı." dedi. Ama Levinas güzel bir şey söylüyor bu konuda. "Altı milyon Yahudi'yi gaz odalarına gönderebilmek için herhâlde etikten mahrum olmak gerekir." Etiği şöyle düşündüğünüz zaman da, Tanrı'yı vicdanla eşitlediğiniz zaman da, yani vicdanla, Tanrı'nın sesinin, vicdanının sesi olduğunu düşündüğün zaman altı milyon Yahudi'yi gaz odasında yakmak için ya da altı milyon başka kişiyi; herhâlde eksik olan şey bence etiktir. Başka bir ifadeyle o insanların sorumluluğunu taşımamak etikten mahrum olmaktır.

İnsandaki en etik yan insanın yüzüdür. Muhatabımıza baktığımız zaman her yüz bize şunu söyler: "Beni öldürme!" Bir insan başka bir insana baktığı zaman o yüzün bize söylemek istediği şey "beni öldürme"dir. İşte ben böyle düşünme eğilimindeyim. İnsanın birçok tanımı yapılabilir. Bana göre bizi insan yapan yanımız yüzlerimizdir. Yüzümüz dışındaki her şeyimiz hayvanlarla eşit değerde, ama yüzümüz öyle değil. Yüzümüzün bir anlamı, bir ruhu var. İşte Levinas bu ruhun etik olduğunu düşünüyor, "beni öldürme, bana zulmetme" sesi olduğunu düşünüyor.

Bir de dini etik olarak anlarsak eğer, etik temeli olan, -bu etik eğer inanıyorsam dinin etik temeli- yani Müslümanlığın etik temelini Allah'ın vaz ettiği etik olabilir, değil mi? Bir Hristiyan da buna inanabilir. Allah'a inanıyorsan, vahye inanıyorsan, Müslüman'san bunu da peşinen kabul edersin. Yegâne dini etik Müslüman etiği değil. Hristiyanlık da bir din, onun da temelinde bir etik var. Musevilik de bir din, onun da temelinde bir etik var. Bu monoteist dinlerin vahiy dinleri olduğunu düşünerek Tanrı'yla ilişkisini kurabiliriz. Mesela, Japonlar Şintoizme inanıyorlar ve dolayısıyla bir Şintoist etikte bulunabilir. Kızılderililer ise monoteist dinler açısından baktığınız zaman putperestler, paganlar, ama bir Kızılderili etiği vardır. Hatta Aborjinlerin bile bir etiği olabilir. Uygulamada çok sayıda etik var. Modern bir toplumda insan hakları etiği var. İnsan hakları, insan özgürlükleri etiği var. Böyle çoğaltabiliriz örnekleri.

Etiğin özelliği şudur: Etik Kabil'in Habil'i öldürmesine içimizden çıkan sestir, buna karşı çıkan ses. Etik, muhalif olmak zorundadır; etik bizim gerçeklik dediğimiz gerçekliğe itirazdır. Zira gerçek hayatta büyük balık küçük balığı yutar. Gerçek hayatta zulüm vardır, baskı vardır, haksızlık vardır. Etik davranan kişi tam da bu hayatın realitesi, gerçekliği dediğimiz şeye itiraz eden; etik davranan kişidir. Etiği böyle anlayalım, dolayısıyla etiğin kaderi muhalif olmaktır. Çünkü bir etik iktidar olursa artık etik olmaz. Peki, ne olur? İktidar olur. İktidar başka bir şeydir. Toplumun her kesiminde iktidarın çeşitli biçimleri vardır. Evde babanın iktidarı, okulda öğretmenin iktidarı… Sokakta bir insanı anormal diye nitelediğiniz zaman ona bile iktidar uygularsınız. Zira onu anormal ilan

ederek dışlarsınız. Birisi size "şöyle şöyle bir adamsınız", dediği zaman sizin tasvirinizi dolayısıyla tanımınızı yapar. Her tanım bir sınırlama olduğu için size iktidarını uygular. İktidarı hayatın her yerinde görmek mümkündür. Ama iktidarın dünya tarihindeki en tecessüm etmiş biçimi devlettir. Bu ister imparatorluk devleti olsun, ister ulus devleti olsun, devlettir. Devlet toplumların dünya tarihinin tanıdığı en fazla bilinen iktidar formudur. Fakat devlet iktidarı kelimesini güçlü olarak da anlarsak, devlet bir güç tekelidir, iktidar tekelidir. İşte ünlü sosyolog Max Weber'in tanımladığı gibi, devlet bir toplumdaki meşru güç kullanma tekelini elinde bulunduran aygıtın adıdır. O nedenle iktidara ait olduğu için devlet zulmedebilir, devlet öldürebilir! Devletin eli kanlıdır! Dünyanın her yerinde devletin eli hep kanlı olmuştur!

Bana göre devlet iktidarıyla etik arasında bir karşıtlık vardır. Çünkü devlet tam da bu dünya işleriyle uğraşırken eli kirli işlere bulaştığı için devletle etik arasında bir çelişki vardır. Etik, iktidara ancak muhalefet edebilir. Diğer bir ifadeyle etik iktidar olamaz. İnanıyorum ki etiği din diye anlatırsak, gerçek bir dindar bence muhalif olur. Gerçek bir dindar tam da dünyadaki yanlış giden işlere itiraz eder, dünyadaki haksızlıklara karşı çıkar. Gerçek bir dindar benim sözünü ettiğim etiğe sahip kişiyse itiraz eder. Bu hayat hepimizin hayatı, yaşıyoruz ve hayatta herhâlde düzgün hiçbir şey yoktur. Ben bu meseleyi böyle görüyorum. O nedenle gerçek dindarın duruşu eğer haksızlığa itirazsa, bu, dindarın ebedi tavrı olmalıdır. Bir dindar kendisinin dindarlığını ancak haksızlığa karşı çıkarak tescil edebilir. Dolayısıyla devlet başka şey, dindar başka şey, din başka şeydir. Mesela, bizim geleneğimizde, Türkiye'deki İslami gelenekte özellikle -Ben bunu da anlayışla karşılıyorum.- uzun zaman önce ya da şimdi belki İslam devleti fikri savunuluyor ve ben bunun çelişkili bir şey olduğunu düşünüyorum. Çelişkili, çünkü İslam devleti fikri ister istemez İslam'ı; etik dediğim şeyi iktidar yapar. Oysa ben inanıyorum ki eğer İslam iktidar olursa, o zaman İslam kalamaz, o zaman iktidar olur, İslam olmaktan çıkar. Mesela, benim çocukluğum, benim öğrencilik yıllarım, üniversite yıllarım şu tartışmayla geçmiştir ve bizler tartışmalarla büyüdük: Acaba Peygamber devlet başkanı mıdır, değil midir? Peygamber

hem devlet başkanı mıdır, hem Peygamber midir? Peygamber sadece Peygamber midir, yoksa hem devlet başkanı, yani bir politik lider, hem de Peygamber midir?

Sorunu şurada çözdüm: Peygamberin devlet başkanı olmadığını düşünüyorum. Birisi kalkıp buna itiraz edebilir. Bu, nihayet bir fikirdir. Peygamberin Peygamber olduğunu düşünüyorum. Çünkü Peygamberin Abraham Lincoln gibi, Sarkozy gibi, Obama gibi ya da Kanuni Sultan Süleyman gibi fark etmez ya da Harun Reşit gibi bir devlet başkanı olmadığını düşünüyorum. Peygamberin bir aziz olduğunu düşünüyorum. Biz aziz ve evliya kelimelerini Peygamberden sonra gelen kişiler için kullanıyoruz. Ama bence evliyaların da evliyası Peygamberdir ve Peygamber bir evliyadır, dolayısıyla devlet başkanı değildir. Çünkü devlet işinin sorunlarla dolu olduğunu devleti biraz tanıyan herkes bilir. Devlet işine bulaşmak pis işlere bulaşmaktır. Devlet işi şu anlama gelir aynı zamanda: Devlet işi, bu dünyada iktidar için mücadele işidir. Politika yaptığınız zaman, iktidar için politika yaparsınız, kavga verirsiniz. Politikanın bir tek hedefi vardır, o da iktidar olmaktır. Politika yapmak dini değildir, sekülerdir. Politika yapanlar dindar olabilir, bunda bir sakınca yoktur. Ama din politik hâle geldiğinde o zaman din olamaz. Zira din eşittir devlet hâline gelirse, din devleti hâline gelirse devlet yıkıldığı zaman din de yıkılır. Mesela, Sovyetler Birliği'nde bu olmuştur. Sosyalizm ideolojisinin etik bir temeli vardır. Sosyalistler haksızlığa karşı çıkarlar, kendilerini öyle temellendirirler. Sosyalizm yetmiş yıl iktidar olmuştur. Bir anlamda sosyalizmi seküler bir din diye algılarsak seküler bir din Sovyetler Birliği'nde iktidar olmuştur. Ama sonunda ne olmuştur? 1980'lerde Sovyetler Birliği, onunla birlikte sosyalizm de çöktü. Din ya da bir din olarak ideoloji iktidar olduğu zaman başa gelecek kaçınılmaz son budur. Dolayısıyla ben dindarlarla, dinle, yani iman dediğimiz, itikat dediğimiz ya da benim etik diye adlandırdığım şeyle politikayı ayrı kategorilerde değerlendiriyorum ve Türkiye'ye de böyle bakıyorum. Mesela, Türkiye'de AK Parti iktidarı var. Ben AK Parti iktidarına da böyle bakıyorum. Bu sebeple politikacılardan hiçbir şekilde evliya tavrı beklemiyorum. Çünkü onlar başka bir dünyada yaşıyorlar. Düşmanları var, rakipleri var ve kıran kırana mücadele

ortamında yaşıyorlar. Hâlbuki azizler ve evliyalar öyle değildirler. Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olabilir. Ama nihayetinde bu dünyanın cumhurbaşkanıdır. Manevi dünyanın başka cumhurbaşkanları olabilir. Manevi dünyanın cumhurbaşkanlarıyla maddi dünyanın cumhurbaşkanları başkadır. Sufiler bunu manevi dünyanın sultanı ve maddi dünyanın sultanı diye ayırırlar. Bence manevi dünyanın sultanları benim söylediğim etik tavrı benimsemiş ve bunu sürdüren insanlardır. Hâlbuki politika başka bir şeydir. Dini de Türkiye'de böyle anlamak niyetindeyim.

Türkiye'de son on yılda Müslümanlar iktidar oldular ve dolayısıyla onları da bu çerçeveden bakarak anlamaya çalışıyorum. Müslüman insanlar politika yaptığı zaman ne kadar dürüst olabileceklerse, o kadar dürüstlük bekliyorum onlardan. Bu elbette hakkımız. Ama yine de sonuçta diyorum ki bu insanlar başka partilerin, başka çıkar iktidarların da bulunduğu, mesela, İsrail'in, Amerika'nın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, PKK'nın, başka iktidarların da bulunduğu ve görülmeyen iktidarların olduğu bir alanda kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprüde manevra yapmak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle herhangi bir evliyanın tavrını göstermesi çok zordur. Dolayısıyla bu anlayışımı da laik bir anlayış şeklinde bulabilirsiniz, ama ben öyle düşünmüyorum. Ben dinin, dini var eden şeyin dinin evliyaları, dinin azizleri olduğunu düşünüyorum. Manevi dünyanın sultanlarına, -onlar devlet adamlarından farklı bir dünyada yaşıyorlar- bir toplumda dinin geleceğinin onlara bağlı olduğunu düşünüyorum.

Devletlerin dindarlar devlet adamı olduklarında eğer gerçekten dini bir endişeleri varsa yapacakları en iyi şeyin bu manevi dünyanın sultanlarının hayatını kolaylaştırmak olabileceğini ve daha fazlasının beklenmemesi gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla AK Parti'den de, Türkiye'nin muhafazakârlarından da dini bir çerçeve açısından baktığım zaman daha fazla şey beklememek gerektiğini düşünüyorum. Tarihte bunun örneklerini de görebiliriz. Büyük velilerin, büyük iman adamlarının ya da evliyaların iktidarlarla aralarına her zaman bir mesafe koyduğunu herhâlde en iyi bizim tarihimiz gösteriyor diye düşünüyorum. Günümüzde de bence değişen bir şey yok.

Ahlakın kuralları vardır, fakat etiğin kuralları yoktur. Etiğin özelliği yazılı bir formatta ya da matematiksel bir formatta formüle edilememesidir. Zira etik formüle edildiğinde etik olma özelliğini kaybeder. Dolayısıyla bunu anlatmak da zor, ama herhâlde söylemek istediğimin bir anlamı var. Kategorize edilemez, kurala dökülemez, ama yine vardır anlamında kullanıyorum. Ama ben şöyle düşünmek eğilimindeyim: Eğer ahlaki kurallara bir etik duruş, ruh vermiyorsa, yani ahlaki kurallara etik duruş içeriklerini armağan etmiyorsa, ahlaki kurallar kupkuru ve anlamsız hâle gelebilirler. Çünkü biliyorsunuz, insan birisine iyilik etmek istediği zaman bile kötü olabilir. Aşırı iyilik kötülük olabilir. İşte bunun kötülüğe dönüşmemesini önleyecek olan şey, o en baştaki etik duruştur.

Bunu ben daha çok vicdanla ilişkilendiriyorum. Evet, his bir nevi. Ama ben şöyle düşünmek eğilimindeyim: Böyle düşünmek sınırlamak olabilir, ama fikrimi söylemek için dile getiriyorum. Tanrı'nın vicdan olduğunu düşünüyorum fakat Tanrı eşittir vicdan demek istemiyorum. Biliyorsunuz Müslümanlıkta Allah'ın doksan dokuz ismi var ve Tanrı kelimesinin bu doksan dokuz ismi karşılamadığını biliyorum. Tabii, belki de bizim bildiğimiz doksan dokuz, belki de daha fazla. Çünkü biz insan bilgimizle Allah'ı kuşatma iddiasında herhâlde bulunamayız. Böyle bir şey olamaz. Olamaz, olamayacağı için de böyle düşünerek kendime bir yol açmak istiyorum. Bir insanın Allah'ını kaybetmesinin vicdanını kaybetmesi anlamına geldiğini düşünüyorum, dolayısıyla burada temellendiriyorum.

Etik bir duruştan muhalif olduğun zaman muhalefet benim için anlamlı, ben bunu kastediyorum. Yoksa herkes, her şey muhalif olabilir ve bu onun etik davrandığı anlamına gelmez. İnsan çıkarları için de muhalefet edebilir. Burada muhalif derken genel olarak etiğin hayatın zulmüne, baskısına, haksızlığına itiraz noktasında gündeme geldiğini ve etiğin bu duruşunu kaybetmemesi gerektiğini düşünüyorum. Politik muhalefet, başka itirazlar var, ama ben gerçek muhalefetin orada olduğuna inanıyorum. Tekrar ifade ediyorum, gerçek muhalefet etik muhalefettir. Mesela, çıkarın vardır ve birisine muhalefet ederim. Kastettiğim bu değil, kastettiğim etik duruştan kaynaklanan bir karşı çıkıştır.

Peygamberin devlet başkanı olduğuna dair, başka şeyler olduğuna dair çok değişik görüşlerle karşılaştım. İşte sahabe dönemi, halifelik, vesaire. Ben bunların toplumların gelenekleriyle ilgili olduğunu düşünüyorum ve ne yazık ki gelenekle dini birbirinden ayırmamızı sağlayacak elimizde sihirli bir araç yok. Bazıları öyle yorumluyor, buna saygı duyuyorum. Ama ben günümüzün şartlarına bakarak, Türkiye'nin durumuna bakarak etik çerçevede yorumlamak gerektiğini düşünüyorum. Zira adı "cemaat" olan bir yapı, devleti ele geçirmek istedi. Aslında din devlet olduğu zaman Türkiye'de ne olabileceğini bu "cemaat" başarılı olsaydı herhâlde bunu en iyi Müslümanlar öğreneceklerdi.

Herkes kendi dininin doğru olduğuna inanıyor. Politik tartışmalar bir yana, dini bir "cemaat" iktidar olsaydı, Türkiye'de en çok zararı kimlerin görebileceğine hepimiz tanık olduk. Dolayısıyla devletin din olmasının ne doğurabileceği konusunda bir fikir edindik.

Din ve iktidar arasında bir ilişki yoktur demiyorum. Dindar insanların iktidar olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Mevcut iktidara karşı bir dindar kendi konumunu nasıl ayarlamalı diye sorsak ben etik cephesine çekilmesini ve orada durmasını öneririm. Diğer muhalefet biçimlerini kastetmiyorum. İnsanlar çıkarları için muhalefet ediyorlar AK Parti'ye, Recep Tayyip Erdoğan'a ve dindarların iktidarına itiraz ediyorlar. Etsin, gerekçesi var. Ama ben dindarın konumundan yegâne muhalefetin, yani en doğrusunun tam da bu etik dediğim noktaya çekilerek bir tavır sergilemesi olabileceğini düşünüyorum.

Dünyada bir sürü etik var, ben şunu da savunuyorum: Bir etik duruşunuz olacaksa, bugünün dünyasında başka toplumların, başka dünya görüşlerinin de etik anlayışları varsa, onları da görmezlikten gelemeyeceğimizi, gelmememiz gerektiğini düşünüyorum. Mesela, seküler bir etik var, insan hakları kavramı. İnsan hakları kavramını görmezlikten gelemeyeceğimiz kanaatindeyim. Dindar olduğunuz zaman, hatta din devletini savunduğunuz zamanlarda bile görmezlikten gelemeyeceğimizi düşünüyorum. Kızılderililer diyorlar ki, "Bu dünya bizim değil, çocuklarımızındır.". Bu etik bir duruş. Diğer bir ifadeyle "Biz çocuklarımızdan miras aldık bu dün-

yayı." diyorlar. Bunu görmezlikten gelemeyiz bir Kızılderili bunu söyledi diye. Yine bir eksenimiz, bir mihverimiz olabilir. Ama başka seslere de, etik seslere de kulaklarımızı açmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunu Müslümanlar yapmışlar eskiden, biz de yaptık, tarihte yapmışlar. 8. ve 11. yüzyıllar arasında Müslümanlar antenlerini bütün dünyaya açmışlar. Biz de açabiliriz, bunu şimdi de yapabiliriz.

Bir de dinle etik arasındaki ilişki meselesi var. Din çok yeni bir kelime. Arapça etimolojisi konusunda belki bilenler bize yardımcı olabilir ama İngilizcedeki *religion* kelimesi 17. yüzyılda bugünkü anlamına kavuşmuş. 17. yüzyıl modernleşme zamanı olduğu için modernleşme sürecinde ekonomik alan ayrılmış, düşünce alanı ayrılmış, siyaset alanı ayrılmış, yani hayat farklılaşmış Avrupa'da. Bu esnada din de bundan nasibini almış. Eskiden böyle değildi. Din hayatın her noktasındaydı, hayat bir bütündü. Bizim bugün din diye algıladığımız şey aslında bütün bir hayat tarzımız. Günümüzde hayat tarzımıza din diyorlar. Diyorlar ki, siz dindarsınız, şurada durun, din de şurada dursun. Ben dini şu şekilde anlamak eğilimindeyim: Modern anlamıyla değil, hayat tarzı anlamında din, bizim aşkın dünyayla ilişkimizi kurar. Aşkın dünya ne demek? Allah, melekler, öte dünya, aşkın varlıklar. Başka bir ifadeyle maverayla, öteyle ilişkimizi kurar. Dolayısıyla öteyle ilişkimizi kurarak bu dünyayla ilişkilerimizi de belirler, öyle değil mi? Dinden bunu anlıyoruz. Şimdi modernler diyorlar ki şurası bilim, şurası sanat, şurası da din, din orada durmalıdır. Ben bunu kabul etmiyorum. Dini böyle hayatın bir köşesine sıkıştırmak… Bu kabul edilemez. Dolayısıyla asıl olan etik duruştur. Din şöyle de olabilir. Herkes atalarının dinine inanır. İnsan Allah'a taptığını düşünerek dine tapıyor olabilir, böyle bir şey vardır. Bu anormaldir demek istemiyorum. İnsanlar dine mi tapıyorlar, Allah'a mı tapıyorlar, tartışılabilir yani. Şimdi böyle bir konu açmak istemem, ama bu farkı da görmek gerektiğini düşünüyorum. Asıl olan Allah'la ilişkimizdir ve din daha sonra gelir. Dinin muamelat kısmı, diğer kısımları ya da babalarımızdan devralarak inandığımız din, bu başka bir şey. Ben o nedenle dinin temelinde etik vardır dediğim zaman aslında Müslümanlıktan bahsediyorum. Bunu gâvurca etik kelimesiy-

le anlatıyorum. Burada bir çelişki var tabii. Ama ne yazık ki ben bu çağın insanıyım ve bu şartlarda, bu bilgim dairesinde, günümüz şartlarında, okuduklarım çerçevesinde fikrimi söylüyorum ve dolayısıyla gölgemin üzerinden atlama imkânına sahip değilim. Gölgemin üzerinden atlayabilseydim etik kavramını kullanmadan da derdimi anlatabilirdim, ama ne yazık ki gölgemin üzerinden atlayamıyorum. Aslında bu bir mecburiyet, zorunluluk, mahkûmiyet, yani etik kavramını kullanmak. Belki bir gün Müslümanlık hakkında Müslüman âlimler, evliyalar, kimseler artık bunun yerini doldurabilecekler. Belki bize ait bir terim bulurlar ve o kavramla Müslümanlık ve dinden bahsederiz.

Önünde sonunda bu yoruma bağlı bir şeydir aslında. Dinini çok iyi bilen, Müslümanlığın tarihini ve Peygamberi çok iyi öğrenmiş birisi benim düşüncelerimi burada yerle bir edebilir. Bu konuda iddialı olmak istemiyorum, çünkü alanım değil. Ben bugünkü perspektiften bakıyorum ve dolayısıyla böyle olsun istiyorum. Şu yapılabilir veya şu yapılmalıdır bana göre. Mesela, bir ülkenin anayasası hazırlanırken o ülkenin anayasasına, Müslümanlığın anayasasına etik yani Müslümanlığın etiği zerk edilebilir. Ruhunu Müslümanlıktan alan bir anayasa, bir yönetmelik, neyse işte bu yapılabilir. Ama ne yazık ki Türkiye'de bunu yapacak durumda değiliz. Durumda değiliz derken bu yeterlilikte olmadığımızı söylemek istiyorum. Bunun yapılabileceğini düşünüyorum, hatta yapılması gerektiğini de düşünüyorum. Ama doğrudan doğruya bugün anlaşıldığı, modern anlamda, anladığımız anlamda dinin devlet olmasının Müslümanlık için büyük sorunlar doğuracağına inanıyorum. Ben geleneğe çok itibar eden bir insanım, dolayısıyla Selefi yorumu reddediyorum. Ben geleneğin sünnet olduğuna, sünnetin gelenek olduğuna inanıyorum. Toplumların diğer geleneklerinde de, mesela, dinle ilişkili olmayan geleneklerinde de sünneti andıran bir tat olduğunu düşünüyorum. Farkındayım Türkiye'de başka gelenekler de var, Müslümanlığın geleneği olmayan gelenekler. Onlarda da sünneti andıran bir tat olduğunu düşünüyorum. Çünkü geleneğin özelliği şudur: Denenmiştir. Gelenek kendini sürekli hayatın şartları karşısında deneyerek sınava çeker ve dolayısıyla işe yaramaz kısımlarını bırakır. Geleneğin diğer özelliği şudur: Gele-

nek esnektir. Hâlbuki yasa katıdır, mantık katıdır, keskindir. Onun için halk geleneğine göre yaşar ve bu, Türkiye'de daha esnektir, ama okumuşlar çok katıdırlar. Zira onlar mantıklıdırlar, çünkü onlar kuralları bilirler ve acımasızdırlar. Türkiye'nin Müslümanlıkla beraber yaşadığı uzun bir tarih olduğunu ve bu tarihi göz ardı etmememiz gerektiğini düşünüyorum. Kanuni Sultan Süleyman Mohaç Meydan Muharebesi'ne gittiği zaman çadırının üzerinde o günkü yazıyla şöyle yazıyordu: "Bir anlık adalet yetmiş yıllık ibadetten daha hayırlıdır". Bu ne kadar uygulanmış, uygulanmamış önemli değil. Ama Müslüman akidesiyle bu ülkeyi eskiden beri yönetenlerin bir ilişkisi vardı. Bin yıllık bir ilişkisi var diyelim. Bu bin yıllık ilişkiyi kendimizi akıllı sayarak, kibirle bizden önceki insanlar- Selçuklular, Osmanlılar- Müslümanlıkla doğru ilişki kuramadılar ama biz kurarız demenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu kibirden Allah herkesi korusun. Biz akıllıyız, demek kibirdir. Mesela Bahaeddin Nakşibend bu işlerden anlamazdı denebiliyor. İşte bu ya cehalettir ya da kibirdir.

Dinci adlandırması politik bir tutumu yansıtır ve günümüzle ilgilidir. Çünkü dinci demek fundamentalist demektir, kökten dinciyi çağrıştırır. Fundamentalistler de kökten dinciler. Bu, modern zamanlarda olmuş bir şeydir. Bir adam Müslümansa dinci olmaya ihtiyacı yoktur, zira zaten Müslüman'dır. Ben şişeye sahipsem şişeci olmam gerekmez. Bu fundamentalist kavramı Türkiye'de uzun zamandır çok kullanılıyor. Kökten dinciler, dinciler, radikaller, bunlar Cumhuriyet'i yıkacaklar, vesaire her şeyin köktencisi olur. Köktencilik şudur, aşırı olmak demektir. Aşırı teknolojiyi savunursan teknolojist olursun, yani aşırı teknolojiden yana olan. Çoğu zaman fundamentalist deyince dindarları kastederler. Aşırı akılcılık da fundamentalizmdir, aşırı liberalizm de fundamentalizmdir. "Fundamen" kök demek, köke dönmek demek. Mesela bir kişi liberalizmin köklerine dönelim, oradan yola çıkalım dediği zaman liberal değil, köktenci olur, değil mi? Bu anlama gelir. Bunun çok savunulabilir bir kavram olduğunu düşünmüyorum ben. Ruhanilik dediğim maneviliğin dinin esası olduğunu düşünüyorum ve buna bir itirazım yok. Ben aynı zamanda şöyle de düşünüyorum: Doğru-yanlış diye farklı düşünebiliriz, ama bir Hristiyan

da ruhani olabilir, bir Müslüman da ruhani olabilir, hatta bir ateist bile ruhani olabilir. Diğer bir ifadeyle manevi bir iç dünyası olabilir. Ama Müslümanlık konusundaki yegâne örneğin sünnet olduğunu düşünmek eğilimindeyim ben. Müslümanlıkla demeyeyim de, bu aşkın dünyayla, Allah'la, öte dünyayla vesaire, ilişkiyi en iyi kuranın Peygamber olacağını kabul ederiz. Dolayısıyla onun kurduğu bir ilişki biçimini örnek alabiliriz. Çünkü öbür türlü yolumuzu şaşırabiliriz. Öbür türlü kaybolma tehlikesi var ve Sufilikte bu formüle edilmiştir. Ben Sufi değilim, ama annem, ailem Nakşiler, Türkiye'de yaşıyorum ve Sufileri de tanıdım. O formül şudur: Mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır. Bu da bir sağlamcılık türüdür. Zira çok manevi, soyut bir dünyadan, iman ve itikat dünyasından bahsediyoruz. Şurada, trafikte bile kılavuz gerektiğine göre, orada da bir kılavuz gerekebilir.

Ben şu şekilde inanıyorum: Mürşit kelimesinin Müslümanlıktaki anlamına bağlı kalarak inanıyorum. Genelleyelim ve dinin dışına çıkalım. Bilim dünyasında günümüzün büyük mürşidi kimdir? Einstein'dır. Yine Einstein bize gökler ve yerler hakkında teorileriyle ve yaptığı deneylerle kılavuzluk eder. Bir marangoz atölyesine girdiğin zaman bile çırak olarak bir mürşit, bir usta gerekir. Aynıdır, yani mürşidin manası aynıdır. Peki, nedir başka manası? Bunu ben de bilmek isterim. Bunu, vasıta olarak düşünmeyin. Mesela, çocuğunuz varsa siz çocuğunuzun mürşidisinizdir ve çocuğunuzun mürşidi olmadığı, siz olmadığınız zaman başının çaresine bile bakamayabilir. Araya koymak şeklinde değil. Müslümanlıkta ruhban sınıfı yoktur derler ya. Ruhban sınıfından şunu anlamak lazım: Diyelim ki Hristiyanlıkta kilise var. Kilise öyle etkili bir kurum ki onun onayını almaksızın Hristiyan'ın Tanrı'ya ulaşması imkânsızdır. Ama bir şey söylüyorum, bir kurum var. Bu kurum fi tarihinde cennetin anahtarını bile satmış olabilir. Dolayısıyla her durumda bu kurumun, -Kurum dediğimiz zaman bunun bir bürokrasisi var.- ayinleri var, başka şeyleri var. Bu sebeple onun onayından, tornasından geçmeniz gerekiyor. Size ve tüm Müslümanlara şunu hatırlatmak isterim: İnsan din seçmeye kalkıştığında en kolay dindar olunabilecek din Müslümanlıktır. Şehadet getirdiği zaman iş bitmiştir. İmama, vesaire, şuna, buna gerek olmayabilir. Bu kadar ko-

laydır ve her dindar, Türkiye'deki her dindar bunu herhâlde kabul eder. En kolayı, en aracısızı, en doğrudanı. Diğer dinlerden biraz farkımız var. Hristiyanlık anlamında aracılığı herhâlde ben de kabul etmem, kimse kabul etmez. Ama buradaki mürşitliğin içeriği ile onlarınki farklıdır. Batı'da Tanrı'yla kul arasına girilmemelidir diye Luther biliyorsunuz Protestan lideri Katolikliğe karşı çıkmış. Müslüman dünyasında böyle bir problem yoktur, ama Hristiyan dünyasında, Avrupalıların dünyasında vardır.

Biraz da şöyle düşünelim: Biz artık modern uygarlığa geçtik, kapitalist uygarlığa. Bu uygarlığın özelliği bireyci olması, dolayısıyla din giderek sanki sadece bireyi ilgilendiren bir şeymiş gibi algılanıyor, herkes bunu böyle algılıyor. Dolayısıyla insanın dindarlığı Tanrı'yla kendisi arasındaki ilişkidir ve buna kimse karışmamalıdır. Böyle bir anlayış yavaş yavaş geliyor. Mesela, Amerika'da din son derece bireyselleşmiştir. Son derece bireyselleşmiş derken, onlar kilisenin otoritesini aradan kaldırıyorlar. Çünkü orada, kilise öyle etkili ki, düşünün bir kere, Avrupa'nın en laik ülkelerinde bile ateist olsa bile her vatandaş kilise vergisi ödüyor. Onlarda durum çok katı. Bunu şöyle anlayabilirsiniz: St. Bartholomew Katliamı'nda Katoliklerle Protestanlar arasında Paris'te, bir haftada altı bin Hristiyan öldürüldü. Anlıyor musunuz? Avrupa'da her şey çok katıdır. Ne Auschwitz, Yahudi katliamı gibi, ne de bu Protestan-Katolik Savaşı gibi bizim tarihimizde Kerbela hariç başka bir savaş yoktur. Çünkü Avrupa'da Katolikler, Tanrı adına insanları doğramışlardır. Protestanlar daha zalimler, hatta Katoliklerden daha acımasızlar, onlar da doğramışlar. Bizde bu konuyla paralellik kurmak bile yanlıştır. Ama Kerbela vakası dışında Allah adına kelle kesmek diye, hem de dindaşlarının kellesini kesmek diye bir vaka yoktur. IŞİD'in dünyasıyla Katolik-Protestan savaşının gerçekleştiği Avrupa farklıdır. Mesela, şunu reddediyorum, bilmenizi isterim. Adam parti kurmuş, adı Hizbullah. Hizbullah, Allah'ın partisi demek. Böyle bir şey olamaz. Böyle bir şey olabilir mi? Kim biliyor sen Allah'ın partisisin? Kimin ne kadar dindar olduğunu bilemeyiz. Bunu ancak Allah bilir. Hangi partinin Allah'ın partisi olduğunu hiç kimse bilemez. Ama IŞİD konusunda tabii ki başka şeyler de düşünüyorum. IŞİD'le süper güçler Ortadoğu halklarını tokatlıyorlar. IŞİD'le herkesi tokatlıyorlar.

Müslümanlıkta iki cihat vardır: Büyük cihat ve küçük cihat. Mohaç Meydan Muharebesi küçük cihat, insanın nefsiyle mücadelesi de büyük cihattır. İşte muhalefet budur, etik muhalefet budur. Büyük cihadı yapan kişi zaten muhaliftir. Dindarlar iktidar olabilir, ama din iktidar olmaz. Ben gerçek inancın özgürlüğe ihtiyacı olduğuna inanıyorum. Din bir uhrevi kavram değildir. Bir ülke ve yönetim eğer benim bu etik tavır dediğim tavrın sınavından geçmiyorsa, geçemiyorsa sorunludur. Mesela, hukuk devletine inanıyoruz günümüzde artık, hukuk devletine değil mi? Artık ne diyorlar bize? Toplumu hukuka göre yönetmelisiniz. Bana göre bu anlayış hukuku din konumuna getiriyor. Modern çağdaki hukuka vurgu bence dini bir vurgudur fakat hukukun bir problemi var. Hukukun problemi insanları dışarıdan kontrol ediyor, içeriden kontrol edemiyor. Dolayısıyla eğer dini yönetim şekli hâline getirirsen onunla ancak insanları dışarıdan kontrol edebilirsin, içeriden edemezsin. Hâlbuki din insanları içeriden kontrol eder. Allah içimizdedir, değil mi? Ablamın küçük bir kızı var, ona soruyorum, "Allah var mı?", "Var." diyor. "Nerededir? "Kalbimdedir." diyor. Ablam öyle öğretmiş ona. Evet, fakat hukuk bunu yapamaz. Dolayısıyla din hukuk hâline geldiği zaman sorun olabilir.

Laiklikten ne anlıyorum? Laikliğin tek tanımı var. Şimdi Türkiye yavaş yavaş buna geliyor. Amerika'da, İngiltere'de, her yerde laiklik devletin farklı dinlere, farklı dünya görüşlerine eşit mesafede durmasıdır. Bu kadar. Dine karışmamasıdır, dinlere karışmamasıdır. Tabii bunu söylerken demokrasiyi de yeni bir din hâline getirmemek gerektiğini düşünüyorum. Günümüz dünyasında neredeyse demokrasi Türkiye'de değil de mesela, Amerika'da, başka ülkelerde din gibi algılanıyor.

20 Aralık 2014

RİTÜELLER VE DİN

Ben ritüellerin hayatın bir parçası olduğunu düşünüyorum. Bunun dinle ilişkisini dilimin döndüğü kadar size anlatmak isterim. Ritüel dediğimiz zaman hayatın törenlerini ve seremonilerini anlıyoruz. Törenler, seremoniler, ayinler, bunların hepsi ritüellerdir ve bunları genelde ikiye ayırabiliriz, çağlara göre de üçe ayırabiliriz. Pagan ritüeller var, dini ritüeller var. Çağlara ayırdığımız zaman mitoloji çağının ritüelleri, dinler, kitaplı dinler çağının ritüelleri ve bir de modern ritüeller olmak üzere ayırabiliriz. Buradan da şu çıkıyor, ritüeller yalnızca geleneksel ve eski toplumlara ait değil. Geleneksel ve eski toplumların eski ritüelleri var, modern toplumların da modern ritüelleri var. Fakat modernler geçmişteki insanlara, tarihin eski devirlerinde yaşayan insanlara biraz kibirle bakarlar. Çünkü onlar kendilerinin çok ileri düzeyde, eskilerin geri düzeyde olduğunu, kendilerinin demokrasi çağında yaşadıklarını ve mutlu olduklarını, hatta demokrasinin olmadığı çağlarda yaşayan insanların da mutsuz olduklarını düşünürler. Bu bir kibirdir. Mesela, günümüzün sosyalistleri, bundan önceki toplumlar sömürü toplumları oldukları için o toplumlarda yaşayan insanların mutsuz, kendi sosyalist toplumlarında yaşayanların mutlu olduklarını düşünürler. Feministler de farklı değildirler. Ortaçağ kadınlarının, pagan dönemi kadınlarının kadın haklarının bilincinde olmadıkları için mutsuz olduklarını düşünürler. Ama bunların hepsi birer illüzyondur. Aynı şekilde günümüzün modernleri ritüellerin halka dolayısıyla, eskiye ait olduğunu, ama kendilerinin ritüellerden bağımsız olduklarını düşünürler. Bu da bir illüzyon, bir yanılgıdır.

Doğrusu şudur; eski insanların, geleneksel insanların geleneksel ritüelleri, modern insanların da modern ritüelleri vardır. Ritüel-

siz bir insan hayatı düşünülemez. Şöyle söyleyebiliriz: Üç öğün yemeğimizi dikkate alarak ritüeller hakkında fikir yürütebiliriz. Günümüzün en az ritüel içeren öğünü kahvaltıdır. Öğle yemeği biraz daha ritüeldir, ama akşam yemeği bütünüyle ritüel bir yemektir. Sabah herkes kalkar ve tek başına kahvaltısın yapıp işine gidebilir. Öğle yemeğinde arkadaş gerekir, yemeğin kolektif olması gerekebilir. Ama akşam yemeğinde ailenin bütün fertlerinin eve dönmesi ve yemeğin birlikte yenilmesi beklenir. Bu arada yemek duası da yapılabilir, şükür duası da yapılabilir. Akşam yemeği en kolektif ve en ritüel yemektir.

Bireysel hayatımıza baktığımızda da bunu görebiliriz. Belki kötü bir örnek vereceğim ama kusura bakmayın, sigara içerken sadece nikotin içmem, sigarayı herhangi bir şekilde içmem. Bir şekilde içerim ve el hareketim, sigarayı paketten çıkarma hareketim, yakma hareketim. Mesela, kibritin kullanıldığı dönemleri düşünün, kibriti usta bir içicinin nasıl çaktığını düşünün. Filmlere bile konu oluyor bu. Onu dudaklarınızın arasına götürdüğünüzü düşünün, çekerken gözlerinizi kapatıp çektiğinizi düşünün; bunların hepsi sigara içimine eşlik eden seremoniler, ritüellerdir. Hayatımızı gözümüzün önüne getirdiğimiz zaman da ritüel olmayan hiçbir şey yoktur.

Dinlerin kaynağıyla ilgili bir tartışma var sosyal bilimlerde ve bu tartışmada dinlerin ritüellerden doğduğunu söyleyenler bile var. Ritüeller aynı zamanda tekrarlar oldukları için insan ağzından çıkan sesler tekrarlandıkça kelimelerin, kuralların oluştuğunu söyleyen görüşler vardır. Dil de kelimelerden ibaret değildir ve dilin bir müzikalitesi var. Şu anda benim konuşmamın da iyi-kötü bir müzikalitesi var. Aslında eski halklarla ya da modern hayatı tanımamış halklarla karşılaştığınız zaman konuşurken bir müzik dinliyorsunuz gibi olur. Bu da onun müzikalitesidir. Dolayısıyla her dil aslında müzikal bir dildir. İşte bunun müzikalitesi onun ritüelliği oluyor. Bu o kadar çok tekrarlanıyor ki şivelere dönüşüyor, ağızlara dönüşüyor.

Dini ritüeller, kutsallar önünde yapılan, kutsallar karşısında sergilenen davranışlardır. Bireysel düzlemde Tanrı'ya yönelerek dua

eden kişi aslında ritüel bir eylemde bulunuyordur. Çünkü Tanrı'nın karşısında herhangi bir şeklide durmuyordur, bir biçimde duruyordur ve bu duruş ona atalarından kalmıştır. Elleri göğe açmak, gözlerini kapatmak ya da bir yüz ifadesi, bir beden hareketini takınmak… Dolayısıyla bu şekilde Tanrı'ya dua ederken bir odun parçası gibi durmuyorsunuz, çok özel bir şekilde duruyorsunuz ve bu bir ritüeldir. Aslında Tanrı'yla sizin aranızdaki bir oyun bu ve siz bu oyuna katılıyorsunuz. Mesela, bir ayine, dini bir ayine katıldığınız zaman insanlar kolektif olarak o ayin için orada oluyorlar ve ilahi söylüyorlar ya da Tanrı'ya dua ediyorlar. Bu dualar kelimelerden ibaret değildir. Bu duaların bir müzikalitesi var ve onlara eşlik eden beden hareketleri var, el hareketleri, yüz hareketleri var. İnsanlar enerjilerini kolektif bir şekilde boşaltıyorlar. İşte bu, bir dini cemaati cemaat yapan unsurlardan biridir. Bir dini cemaati cemaat yapan aynı ritüelleri, aynı ayinleri, aynı ilahileri söylemek ve buradan bir ortaklık kurmak, bir benzerlik kurmak, bir duygudaşlık tesis etmektir. İslam'a baktığınız zaman da, Hristiyanlığa baktığınız zaman da kolektif dini ibadetlerin hepsinin ritüel ibadetler olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla ritüeller olmaksızın din düşünülemez. Mesela, hac. Ben hacca gitmedim ama babam gitti. Bir gün babama, "Ne gördün baba?" dedim. "Anlatamam oğlum." dedi bana. Başka bir ifadeyle gördüklerini anlatamayacağını söyledi. Mesela, bu hac konusundaki ünlü ifadelerden biri şudur: "Hac kıyamet provasıdır." Güzel bir ifadedir ve severim ben bunu. Ayrıca ben hacda insanların dini enerjilerini boşalttıklarını düşünüyorum. Orada, hacılar arasında bir dayanışma duygusu, bir ortaklık duygusu oluştuğunu düşünüyorum ve dolayısıyla hac seremonisi -Buna hac ritüeli de diyebiliriz.- çok büyük bir ayin, Müslüman dünyasında çok büyük bir ayin. Onun dışında Türkiye'de saymaya gerek yok ki bir sürü dini ritüeller var. Kandil gecelerinden cuma namazlarına kadar bir sürü ritüel var. Bunlar Türkiye'deki Müslüman cemaati cemaat yapan ortak, kolektif duygudaşlıklardır, Müslümanları birbirine bağlayan şeylerdir. Aynı durumu başka dinler için de, başkaları için de düşünebiliriz.

Bunun laiklikle bağını kurduğunuz zaman herhâlde çok zor bir soruya cevap vermek zorunda kalırsınız. Eğer din ritüellerden

oluşuyorsa, laiklik ne anlama gelecektir? Ben ritüellerin laisize edilemeyeceğini düşünüyorum. Ben laikliği şöyle anlıyorum: Laiklik, Batılıların ve bizim tarihimizde farklı şekilde anlaşılmış ve dünya işleriyle din işlerinin birbirlerinden ayrılması diye düşünülmüş, sonra başka türlü görülmüş. Günümüzde devletin dinler karşısında eşit mesafede durması diye algılanıyor. Bana göre de en demokratik, demokrasiye en uygun laiklik anlayışı devletlerin, yani resmî otoritelerin farklı dinler karşısında eşit mesafeli tavır takınmasıdır. Fakat sorun burada bitmiyor tabii. Peki, eden bitmiyor? Çünkü eğer dinin hatırı sayılır bir bölümü ritüellerden, ayinlerden ve seremonilerden ibaretse, devlete de bakacağız bu seremoniler açısından, devlet seremonilerini de görmemiz gerekir.

Aslında seküler kelimesi laik kelimesinden daha kapsamlı. Laik daha çok politikaya atıfta bulunuyor, Hâlbuki seküler daha felsefi, daha geniş, daha kuşatıcı bir kavram ve seküler bu dünyayla ilgili anlamına geliyor, öte dünyayla ilgili değil. Sadece bu dünyayla, maddi dünyayla ilgili anlamına geliyor. Dolayısıyla laiklik sekülerin kapsamı içinde yer alıyor ve sadece bu dünyayla ilgileniyor. Laikliğin problemi dinin sadece bu dünyayla ilgili olmaması. Tamam, laiklik dünyevi olan demek, ama din sadece bu dünyayla ilgili olan değil, yani sadece bizim bildiğimiz maddi dünyayla ilgili değil. Seküler maddi dünyayla ilgili demek. Ama din sadece maddi dünyayla ilgili değil. Dinin maddi dünyayla ilgili olan kısmı var, ama bir de dinin aşkın dünyayla olan kısmı var. Aşkın dünya dediğimiz dünya ötesi, dünyaya aşkın varlıklarla ilgisi var. Tanrı dünyevi değildir, Tanrı dünya ötesidir. Mesela, melekler, cinler, öte dünya, dünya ötesidir. Biz buna aşkın dünya diyoruz.

Daha önce dini şöyle tanımlamıştım: Din, insanoğlunun aşkın dünyayla ilişkilerini düzenleyen sistemdir. Fakat ister seküler modern devlet olsun, ister imparatorluk devleti olsun devletlerin tamamı bu dünyayla ilişkilidir. Ortaçağda da devlet dünyayla ilişkilidir. Çünkü devlet dünyevi iktidarı, modern devlet de modern çağda dünyevi iktidarı temsil eder. Fakat laiklik söz konusu olduğunda acaba devlet dinin öte dünyayla ilişkisi konusunda

ne düşünmektedir? Bir şey düşünmekte midir? Mesela, dinin ve dindarların aşkın dünyası konusunda ne düşünmektedir? Bana göre modern devlet bunu kabul etmiyor zaten. Modern devlet, modernlerin devleti, modern dünya görüşünü savunan devlet, diğer bir deyişle seküler devlet aşkın dünyayı zaten yok sayıyor ya da aşkın dünyaya dindarların inandığı gibi inanmıyor. Modernler aşkını bir şartla kabul ederler. Şöyle, aşkın varlıklar ilahi varlıklar değildirler, insanların bu dünyada ürettiği varlıklardır. Aslına bakarsanız, Türkiye'nin modernleri de buna inanırlar. Din korkudan doğmuştur, insanların korkularından doğmuştur. İnsan korktuğu için yıldırımdan, gök gürlemesinden, depremden ya da başka bir felaketten korktuğu için kendini zayıf hissettirmiş, üstün bir varlığa sığınma ihtiyacı duymuş ve Tanrı'yı icat etmiştir. Bu sırada melekleri ve dini icat etmiştir. Modern devlet, seküler devlet dine insan icadı bir şey olarak bakar. Hâlbuki dindarlar buna insan icadı bir şey olarak bakmazlar. Dolayısıyla devletin dini yok etmediği zamanlarda bile büyük problemleri vardır. Bir insanın namaz kılmasını yasaklayabilirsin, kiliseye gitmesini yasaklayabilirsin, ama öte dünyayla ilişkisini yasaklayamazsın. Çünkü senin gücün buna yetmez, değil mi? Yetecek bir şey değildir. Ortaçağda devletler dine dayandırmışlar kendilerini, sadece Müslüman devletler değil, Hristiyan devletler de dine dayandırmışlar. Mesela, Vatikan'ın iktidarını görmezden gelmek hiçbir Avrupalı imparatorun harcı değildir. Ortaçağ Avrupa'sında devlet iktidarı papayla paylaşmıştır. Ama yine de biz deriz ki papanın hakkı papaya, İsa'nın hakkı İsa'ya. Fakat bu formel bir ayrımdan başka bir şey değildir. Papaların imparatorlara karıştığı dönemler olmuştur ya da imparatorluğun papalığa ve dediğine karıştığı dönemler olmuştur. Teoride olduğu gibi bunlar zannedildiği kadar birbirinden ayrı mekânlarda yaşamamışlardır, hatta ortak yaşamışlardır, simbiyoz hâlinde yaşamışlardır. Batı'daki Ortaçağ imparatorluğunu papa olmadan düşünmek imkânsızdır. Ortaçağın devletini Hristiyanlık olmaksızın düşünmek imkânsız bir şeydir. Hâlbuki bizim modern bilincimizde nasıl görünüyor bunlar? Sanki bunlar ayrı alanlarda, hiç birbirleriyle ilişkileri yok, iktidar kavgaları yok, ortak gelecek tasarımları yok gibi algılanıyorlar.

Aslında bu doğru değil, yalnızca teoride böyle. Oysa şöyle düşünebiliriz: Papa Kudüs'ü temsil ediyorsa, imparator da Atina'yı temsil ediyor. Atina demokrasisi, Atina devletini temsil ediyor.

Modern devlet dine bir biçimde baktığına göre dinin yerini tutacak başka bir şey bulması gerekir. Dinin yerini tutacak başka bir şey bana göre hukuktur. Ortaçağ devletlerinin Hristiyanlığı var, dini var, onlarla birlikte yaşıyorlar. Modern devletin de hukuku var. Modern demokrasiyi ne diye tanımlıyoruz? Modern demokrasi hukuka dayalı bir sistem. Devletin üstünlüğü değil, hukukun üstünlüğü söz konusu. Hukukun üstün olduğu devleti demokrat diye niteliyoruz. Dolayısıyla ne yapıyoruz? Her şeyimizi hukuka göre düzenliyoruz. Cumhurbaşkanlığını, vatandaşlık görevlerini, resmî kurumları, her şeyi hukuka göre düzenliyoruz. Ortaçağda da dine göre düzenleniyordu. O zaman buradan ne çıkıyor? Ortaçağın ruhban sınıfının yerini hukukçuların aldığı ortaya çıkıyor. Çünkü Ortaçağda ruhbanın otoritesine inanılırdı. Günümüzde ruhban otoritesine inanmayan modern bir toplum var ve onlar yalnızca hukukun otoritesini kabul ediyorlar. O zaman hukuk seküler bir dindir, seremonileri ve ritüelleri vardır. Mesela, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay mensuplarının ortak törenlerine gittiğiniz zaman bir ibadethaneye girmiş gibi oluyorsunuz. Çünkü cüppeler giyilmiş, salonda çıt çıkmıyor, orada ortak bir ritüel var. Herkes saygılı, herkes huşu içinde, herkes hukukun kurallarından sanki kutsal kitabın metinleri gibi bahsediyor. Burada sadece yasayı aşan bir duygudaşlık, bir seremonik hava var, işte bu ritüeldir.

Türkiye'de de hep sorun çıkıyor. Hukukun dinin yerini almasını hangi kavramda buluyoruz biz? Jüristokrasi kavramında, yani hukukun üstünlüğünün aslında hukukçuların üstünlüğü olması gerektiğini savunan bir görüşte buluyoruz. Eğer hukuk hayatımızın her alanını dizayn edecekse, bunu tasarlayan kişiler de hukukun mensupları oluyor. Bu bir hukuki aristokrasidir. Mesela AK Parti zamanında Anayasa Mahkemesi tartışma konusu oldu. O tartışmada ne dediler? Anayasa Mahkemesi Vatikan mı? Ne demek istiyorsunuz? Bu işte hukukun üstünlüğü, yani memleketi

hukukçular yönetmelidir. Ortaçağda da, din adamları yönetiyordu. Güzel de farklı bir şey yapmış olmuyorsunuz o zaman, değil mi? Bu da günümüz demokrasilerinin tartışılan bir özelliği. Hukukçuların seremonilerinde gördüğümüz ritüel, seküler bir ritüel, dini ritüelden işlem olarak tek bir farkı var. Bu seküler hukukun bir meta dünyası yok, bir aşkın dünyası yok. Aşkın bir Tanrı'ya inanmıyor, meleklere inanmıyor, öte dünyaya inanmıyor. Onun için her şey bu dünyada, ama o da bir ritüel. İşin ilginç tarafı hukukçuların Türkiye'nin tarihinde kendi ritüellerini görmezlikten gelerek dini ritüelleri üfürükçülükle niteleyerek Anadolu'da cadı avına çıkmış olmalarıdır. Güzel de onlarınki ritüelse, seninki de ritüel. Tek farkı seninkinin seküler yani dünyevi ritüel olması. Öbürünün de dini, manevi ne dersen de bir ritüel olması. Aynı şekilde devletin, modern devletin kuruluş dönemleri de bundan ayrı değil. Cumhuriyet kelimesine fazla vurgu yapanlar diyorlar ki, "Bu dindarlar camilerde ayin yapıyorlar, tarikatlarda ayin yapıyorlar.". Bunlar nedir? Ritüeller, yani geçmişte Türkiye'nin tarihinde ibadethaneler basılmış, şu olmuş, bu olmuş. Ama güzel de Cumhuriyet'in kuruluşu için düzenlenen törenler ritüeller değil mi? Tek farkı var, bunlar da seküler ritüeller. Onun için Türkiye'nin modernleri halkın bütün ritüellerini Ortaçağa özgü gericiliğin sembolü görürler ve bir tek cenaze törenini meşru ritüel şeklinde kabul ederler. Aslında hayatımızın her yanında ritüel vardı. Mesela, bir pop şarkıcısı Efes'e gittiğinde insanlar orada sadece şarkı dinlemiyorlar, duygusal enerjilerini de boşaltıyorlar. Orada kolektif bir şey var, bir seremoni var, bir tören var. Efes'teki o konserde insanların kolektif olarak yaşadıkları şey nedir? Bir ritüel elbette. Sonra o konseri dinleyenler geriye dönüp dindarların ritüellerini gericiliğin sembolü diye görebilirler. Ama bu yanlış bir şeydir. Böyle bir şey olamaz. Stadyumlarda insanlar neredeyse akıllarını, mantıklarını kaybediyorlar, değil mi? Slogan atıyorlar, şarkı söylüyorlar. Stadyumlarda kolektif olarak gerçekleşen bu duygudaşlık, bu insan enerjisinin akışı aslında spora özgü bir ritüel değil mi? Eğer din ritüelle eşit olsaydı, spor da bir din olurdu. Ama yine de bir holiganın hayatında sporun dinden daha önemli olabileceği gerçeğini unutmamalıyız. Mesela,

diskoya gidiyorsunuz, dans ediyorsunuz. Işıklar, ışıklar, herkes aynı şarkıları ezbere biliyorlar. İşte camide de insanlar aynı ilahileri biliyorlar, değil mi? Sözleriyle birlikte, besteleriyle birlikte biliyorlar, aynı şekilde ibadet ediyorlar. Ne farkı var bunun? O da bir ritüel, bu da bir ritüel. Biri pop çağının ritüeli, diğeri ise Müslümanlığın doğuşundan beri var olagelen bir ritüel.

Doğum günleri mesela, doğum günü partileri ritüel değil mi? Birinin doğum günü partisine gitmek, sonra ayin yapan insanları ya da kandil gecesinde camiye koşan insanların yaptıkları şeyleri anormal bulmak olsa olsa aptalca, ahmakça bir şey olabilir. Söylemek istediğim şey, hayatımızın her alanında ritüeller var. Ben de hepiniz gibi ilkokulu bitirdim, ortaokulu okudum ve üniversiteye gittim. İlkokul hayatım da ritüellerle dolu, seremonilerle dolu, ortaokul hayatım da, lise hayatım da, üniversite hayatım da. Mesela, 28 Şubat döneminde 10 Kasım töreni yapılıyor bizim rektörlük salonunda. Hocaların hepsi davet edilmiş. Bine yakın hoca, salon boş, herkes huşu içinde bekliyor. Üniversiteden bir bayan şiir okuyor. Mustafa Kemal'le ilgili şöyle sözleri olan bir şiir: "Ey alnından nurlar saçılan atam." Şiiri ağlayarak okuyor. İşte bu bir ritüel. Ama 28 Şubat döneminde insanlar dini ritüellerinden dolayı ne muameleler gördüler. Fakat orada şiir okunurken ağlayan, Mustafa Kemal ve Cumhuriyet sevgisini gösteren ritüelleri normal sayıyor. Bunlar modern, normal, hatta bilimsel -bir sürü meşruiyet kelimesi bulabilirsiniz.- ritüeller, ama bir tek camide yapılanlar, bir tek tekkede yapılanlar normal değil. Çünkü onlar geri, eski gerici. Mesela, harp okulunda generaller 10 Kasımı kutluyorlar ve televizyonlar bunu gösteriyorlar. Orgeneraller iki gözü iki çeşme ağlıyorlar. Ben bunu anlayabiliyorum, normal karşılıyorum. Herhâlde Mustafa Kemal'i öyle görseydim, Cumhuriyet'i onların gördüğü gibi görseydim ben de ağlardım. Zira ritüelin özelliği ne? Kolektif olması ve insanın iradesini aşan bir olay gerçekleşmesi. Dolayısıyla ağlıyorlar. Benim için bu normal bir durum. Benim için camide imam vaaz ederken aşka gelip, "Allah!" diye bağıran, "Hu!" diye bağıran adamınki de normaldir. Benim söylemek istediğim şu: Biri normalse, diğeri de normal. Ama modernler böyle görmezler bunu. Kendi ritüelleri iyidir,

dindarların ritüelleri ya da -dindar olmasına gerek yok.- pagan ritüeller, Anadolu halkının dinin bile kabul etmediği ritüeller var, bunlar gayri insani ritüellerdir ve ortadan da kalkmalıdırlar. Çünkü herkes modern kültürü benimsemelidir, gibi bir görüş ortaya çıkıyor. Böyle baktığınız zaman insan hayatı ritüelsiz düşünülemez. Mesela, ben bu salona geldiğim zaman ne diyorum? Selamünaleyküm diyorum. Belki de bu başlangıç ritüelindenim, bunu bir biçimde söylüyorum. Ayrılırken de ritüel bir davranış sergileyeceğim. Anne bebeğini büyütürken herhâlde ritüelle büyütüyor, ona ninni söylüyor. Kim bilir hangi mimiklerle, jestlerle yapıyor bunu.

Ritüele katılmayı şöyle düşünebiliriz: Ritüele katılmak bir oyuna katılmak gibidir, değil mi? Peki, bu oyunun özelliği ne? Oyunun özelliği şu: Oyun bizi özgür kılar. Oynarken yaptığımız şeyin baskısını hissetmeyiz, onu gönüllü bir şekilde yaparız, dolayısıyla ritüelde gerçekleşen de budur. Bir insan dini bir ayine katıldığı zaman herhâlde hiçbir baskı hissetmiyordur, büyük ihtimalle içinden gelen şeyi yaşıyordur. Bu, harp okulunda ağlayan general için de geçerli, diskotekte dans eden genç için de.

Türkiye'de şöyle oluyor bu: Devlet bizi törenlerle bıktırdığı için kimse törene gitmek istemiyor tabii. Hiç unutmuyorum, bir gün harp okulundan öğrenciler geldiler. Ödev yapıyorlarmış. "Cumhuriyet törenlerini neden halk kutlamıyor? Bu konuda araştırma yapıyoruz. Hocam bize bu konuda bilgi verir misiniz?" dediler. Başka devletler, ABD mesela, bu ülkenin kuruluş yıldönümünü izliyorsunuz. Milyonlarca insan gönüllü katılıyor. Türkiye'de millî ritüellere halk katılmıyor. Niye katılmıyor? Çünkü Türkiye'de devletle halk arasında uçurum oluşmuş. Halk devleti hissetmemiş ki ritüellerine karışsın, katılsın, değil mi? Böyle düşünebiliriz. Anlatmak istediğim şey, hayat ritüelsiz olamaz, ritüel hayatın tadı tuzudur. Zira biz gündelik hayatın içine gireriz, geçim derdiyle uğraşırız. Kıran kırana bir çıkar mücadelesi. Gündelik hayatın bu sıkıcılığından bizi kurtaran ve böyle bir hayatın bu aşırı realitesini bizim için katlanılabilir kılan şey gündelik hayatımızdaki ritüellerdir. Bunlar olmasa patlar, ölürüz.

Biz irademizle samimi olamayız. Sen şimdi samimi olacağım deyip, planlayıp samimi olamazsın. Kendiliğinden samimi olursun. Bir şey planlanmışsa, o ritüel olamaz. Bir şey planlanmışsa, o rasyoneldir. Mantık çerçevesinde bir şeydir. Ritüel planlanamayan ve kendiliğinden bir şeydir. Tek başına gidip bir ritüele katılırsın, çevrendeki insanların birçoğu bunu hisseder, onlar da katılır. Bu elimizde olmayan bir şeydir, bu aşk gibidir. Buna maruz kalırız, bunu önceden planlayamayız. Dolayısıyla bu, ritüel olmaz. Mesela, birisi beni devlet törenine katılmaya zorluyorsa, bu ritüel değildir. Kuzey Kore'de devlet başkanlığı törenleri oldu, televizyonlar gösterdi. Eski devlet başkanı öldü. İnsanlar aynı şekilde ağlıyor, aynı şekilde gülüyorlar, aynı şekilde bakıyorlar ve aynı marşları söylüyorlar. Bu ritüel değil, bu sahte, suni bir şeydir. Çünkü orada insan robot hâline gelmiştir, robot olmuştur. Coşmuş bir adamın davranışları, neredeyse iç duyguları dışarıya fırlamış bir adamın duyguları bize saçma gelir. Neden, çünkü artık iradesinin dışına çıkmıştır da ondan değil mi? Ritüellerde bu olur. Stadyumda normalde hiçbir şekilde öyle davranmayacak insanların o hâlleri bize saçma gelir, saçmaladıklarını düşünürüz. Zira o ritüelin coşkusunu yaşamaktadır. Hayvanların dünyasında da ritüeller vardır. Japon turnaları, dişi ve erkek turna birleşmeden önce dans ediyorlar biliyorsunuz. Bu hayvanların yaptığı bir ritüel. Güvercinlerin dansı da ritüel. Bir anlamda ritüelleri hayvanlarla paylaşıyoruz, ama hayvanların ritüellerinde bir şey var. Olması gereken yok, başka bir ifadeyle gelecek yok. Hâlbuki bizim ritüellerimiz olması gerekeni de içeriyor. Bugünkü davranışımızın bundan sonra da olması gereken, etik bir boyutu var. Bizi hayvanlardan ayıran şey de bu. Bizde 10 Kasıma zorla insan götürülüyor, 23 Nisana zorla insan götürülüyor. Çünkü öğrenciler gitmek istemiyorlar. O zaman sen hoca olarak diyorsun ki, yoklama alacağım. Sonra hadi doğru tören salonuna. Öğrencilerin yaşadığı bu şey ritüel değildir, dolayısıyla sıkılırlar. Ritüellerde coşarsın, kendinden geçersin, kendin olmaktan çıkarsın. Dolayısıyla o zaman kendini özgür hissedersin. Bir mürit bir Kadiri ayinine yani ritüel kolektif hadiseye katıldığı zaman, enerjisini boşalttığı zaman dışarıdan o kişiye bakan bir adam onun insan

olup olmadığını bile sorabilir. O kadar başka bir şeyden bahsediyorum. Modern törenlerde de bunlarla karşılaşabiliriz. Ritüeller insanların bir arada yaşamasını sağlar. Ritüeller bizi birbirimize yaklaştırırlar, bizi dost yaparlar, bizi dayanışma içinde tutarlar. İşte bu, cemaatler dediğimiz şeydir. Farklı cemaatlerin farklı ritüelleri olabilir. Türkiye'de geleneksel cemaatler var, onların dini ritüelleri var. Modern cemaatler var, modern cemaatlerin de modern ritüelleri var. Benim dikkat çekmek istediğim nokta modernlerin paradoksudur. Onlar kendi ritüellerinin ritüel olduğunu düşünmezler. Onların ritüelleri moderndir, iyidir, ilericidir, modernliği temsil eder, hatta akla uygundur, Hâlbuki dini ritüeller akla uygun değildirler. Mesela, modern birinin, bir insanın Tanrı'yla konuşmasını anlayabileceğini sanmıyorum. Bir mümin ellerini açıp Allah'a dua ederken bir şeyler söylüyor. Seküler, inançları olmayan bir insanın bunu anlayabileceğini düşünmüyorum. En fazla ne diyecek? Saçmalıyor, olmayan bir şeyle konuşuyor, diyecek. Dolayısıyla modernler, insanlık tarihindeki en mutlu, en ileri ve en doğru düşünen kişilerin kendileri olduğunu düşünürler. Bu da modernlerin kibridir. Ben modern bir toplumun içinde yaşıyorum. Hiçbir feminist kadın mutlu olmaz demek istemiyorum. Bana göre feminizmin "f"sini bile duymamışlar ama Ortaçağın kadınları modern kadınlardan, feminist kadınlardan daha mutlu olabilirler. Hatta ben hem feminist hem mutlu kadın görmedim. Eski devirlerde, Ortaçağda demokrasinin "d"si yok, insan hakları, şu, bu hiçbir şey yok. Kim diyebilir ki bir Ortaçağ şehrindeki sıradan bir insan bugünkünden daha mutsuzdur? Bundan daha büyük bir önyargı mı olur?

Oyun, insan hayatını anlatmak için çok güzel bir kelimedir. Biliyorsunuz oyunun Türkiye'de olumsuz bir anlamı da var farkındayım. Futbol bir oyundur, satranç bir oyundur, dans bir oyundur, ama Türkiye'de oyun diye bir şey var. Oyun oynamak kumpas kurmak anlamına gelebilir, oyun oynamak işe yaramaz bir şeyi yapmak anlamına gelebilir. Bizim dilimizde oyun kavramının ağırlıklı bir yeri vardır ve bu, benim söylediğime uygun bir şeydir. Dünya gerçekten oyun oynanan bir yerdir. Çünkü hakiki dünya bu dünya değildir. Müslüman'ın inancında bu dünya ne ola-

bilir? Yalan dünya. Oyunun dünyası olabilir ve dolayısıyla benim söylediğim şeyi böyle anlamak gerekir. Nihayet ben sıradan bir insanım, dolayısıyla bir din âlimi değilim. Din kitaplarını okudum ve oyun kavramıyla bu dünya arasında bir ilişki kurulabileceğini gördüm. Bu dünyanın sadece oyun oynanan bir yer olduğunu düşünebilirim. Çünkü Müslüman'ın hakiki dünyası öbür dünyadır, gerçek dünyadır. Bazen buna sınavların dünyası deriz.

En çok sevdiğiniz oyun, oynadığınız oyun hangisi bilmek isterim. Hepimiz çeşitli oyunlar oynamışızdır ve bunu yaparken de mutlu olmuşuzdur. Oynarken özgürüzdür, kimseye kumpas kurmayız, içtenizdir. Oynamak sevgi gibidir, aşk gibidir. Hiçbir otoritenin baskısını hissetmezsiniz. Dolayısıyla bu anlamda bana göre dini ritüele katılan bir kişi oyun tadında bir şey duyan kişidir. Dini bir ritüele katıldığın zaman oyun tadında bir şey duyuyorsundur veya duymuyorsan da o zaman biraz kuşku duyabilirsin kendinden. Bir inanç sahibi olarak orada kendini adaman gerekir. Mesela, bir forvet oyuncusu gol atmak için tüm varlığını ortaya koyar. Dolayısıyla ibadet ederken de gerçek mümin tüm varlığıyla adanmış kişidir. O nedenle oyun bize bunu söyler. Modern eğitimde çok yeri vardır biliyorsunuz. Artık çocuklara yegâne öğretim yolu olarak oyun tavsiye ediliyor. Çünkü bir çocuk oyun formatında öğrendiği zaman öğretmenin otoritesini, annenin-babanın otoritesini hissetmeyecektir, kendini özgür hissedecektir. Ben mesela, yegâne dini eğitimimi bizim köyde aşağı mektep denilen Kur'an kursunda aldım ilkokula giderken. Hocam önünde rahlesi orada oturuyor. Şöyle sedir gibi yüksek bir yerde, küçüğüz daha, bacaklarımız yere değmeyecek şekilde oturuyoruz yan yana bitişik vaziyette. Diyelim ki yirmi çocuk oturuyoruz ve hocanın söylediğini tekrarlayarak öğreniyoruz. Tekrarlarken de oyun gibi söylüyoruz: Sübhaneke, Allahümme. Bana göre bu bir hareket olduğu için çocuk olarak biz her şeyi unutuyoruz ve oyun formatına girdiği zaman hiç farkında olmadan öğreniyoruz ve dolayısıyla hocanın baskısını görmüyoruz. O nedenle aşağı mektep hiçbirimize sıkıcı gelmiyor. Neden? Çünkü orada bir ritüeli yerine getiriyoruz, paylaşıyoruz. Ellerimizi omuzlarımıza koyuyoruz ve paylaşıyoruz. Böyle bir durumda bir çocuk herhâlde kendini mutlu hisseder,

iyi hisseder. Ben de kendimi iyi hissetmiş olmalıyım ki orada öğrendiğim duaların hiçbirini unutmuyorum. Sübhaneke'den Elemtereye kadar tümünü hatırlıyorum. Öğretmenimiz bize şöyle derdi: "Ne o öyle, tavuk gibi başınızı aşağı yukarı kaldırıyorsunuz?" Bizi tavuğa benzetirdi. Çünkü öğretmenimiz modern ve sosyalist bir öğretmendi. Çok iyi bir öğretmendi, burada özellikle belirtmeliyim ki gerçekten harikaydı. Ama moderndi ve bir ritüele böyle bakıyordu. Her sabah bize okulda, "Türk'üm, doğruyum, çalışkanım" ritüelini yaptırıyordu. Onun bu ritüeli doğru ritüeldi, ama aşağı mektepteki ritüel yanlış ritüeldi. Peki, ben bunu ne zaman öğrendim? Niye başımızı böyle sallıyoruz yukarı, aşağı? Üniversitede hoca olduğum zaman *Öküzün A'sı* diye bir kitap okudum. Hepinize tavsiye ederim. Amerikalı bir profesör Barry Sanders yazmış. Bana göre her kadın ve her erkek okumalıdır bu kitabı, o kadar güzel bir kitaptır. O kitabı okuduğum zaman jeton düştü. Hocanın o lafı zoruma gitmiş belli ki tavuğa benzettiği için bizi. Dolayısıyla unutmamışım. *Öküzün A'sı*'nı okurken aaa dedim, tamam, hocam yanılıyor, doğrusu budur. Zira ritüeller hayatımızın oyunları, eğer onlar olmasaydı sıkıntıdan gebeririz. Dışarı çıkıyorsun, herkes birbirinin gözünü oyuyor. Hayatın katı bir realitesi var. Geçim derdi, başka dertler… Bunların arasında ritüeller olmasa yaşayamayız bence. Doğrusu bir insanın modern ritüellerinin olmasını kınamıyorum. Benim kınadığım şey, kendi 10 Kasım töreninde, harp okulunda ağlayan ama camide ağlayanları gerici diye niteleyen zihniyettir. Böyle bir şey olur mu? Bu bir çifte standart, bu ahlak dışı bir şey. Senin ritüellerin nasıl iyi de, benimki kötü? Bu yüzden benim dikkat çekmek istediğim konu bu. Dolayısıyla hayatın ritüel yönüne baktığın zaman bir toplumu -bizim eski laisistlerin söylediği gibi- laisize etmek bana göre imkânsızdır. Çünkü ritüeller törenlerdir, onlarsız hayat olamaz ve hayat laisize edilemez. Müslüman bir insanın hayatı laisize edilemez.

Ritüelleri şöyle düşünün, zihniyeti yansıtırlar ama pratiklerdir. Bir dini ayinde ilahi söylediğin zaman bir eylemde bulunuyorsun, bir pratik yapıyorsun. Allah'a huşuyla dua ederken ona bir şeyler söylüyorsun ve onun da seni duyduğuna inanıyorsun. Zira

onun seni duyduğuna inanmasan dua anlamsız olur. Dolayısıyla Allah'la senin aranda bir ritüel var. Bu ritüelde ne kadar adanmış olursan o kadar iyi hissediyorsun kendini. Mesela, modernler terapiste giderler, değil mi? Terapiste bir şey anlatırlar. Neden? Çünkü terapist beni anlayabilir, diye düşünürler. Terapist onu gerçekten anlayabilir, ama orada da bir tür ritüel vardır. Hiç kimse terapiste inanmadan terapiye gidemez. Aslında mümin Allah'a dua ederken kendisini anlatıyordur. Bir şey diliyordur, acılarını dile getiriyordur bir biçimde. Onun bir formatı var. Elbette bu, terapistle konuşmak gibi değildir, ama orada da terapiste bir inanç var. Terapiye inanıyorsun, psikoterapiye inanıyorsun, psikoloğa inanıyorsun, terapistin otoritesine inanıyorsun. Birinde de Allah'a inanıyorsun, Allah'ın otoritesine inanıyorsun. Şimdi terapistle konuşmak bu bir ritüel ve normal. Çünkü terapist beni anlayabilir. Ama dindar biri de aynı şekilde Allah'a dua ederken Allah'la konuşuyor ve onun kendisini duyduğuna inanıyor. Allah'ın kendisini herkesten daha iyi anladığından emindir. Allah her şeye kadir, mutlak bir varlıktır ve en iyi terapist odur. Şunu sormak lazım: "Hangi terapist bizi Allah'tan daha fazla anlayabilir?" Anladığını söylüyorsa o adam ukaladır. Zira terapist de bir insandır ve sınırlı bir varlıktır, değil mi? Dini ayinleri böyle düşünebiliriz. Her komünitenin farklı dini ayinleri olabilir. Hristiyanların farklı, Müslümanların farklı, Hinduların farklı. Anlatmak istediğim şey, ritüelsiz bir insan ve toplum hayatı düşünmek imkânsızdır.

Ne tarafından bakarsak bakalım Anıtkabir bizim seküler toplumumuzun kutsal mekânıdır. Çünkü Anıtkabir'in mimarisi bize bunu göstermektedir. Oranın mimarisi Yunan panteonuna benzetilmiştir. Anıtkabir'in mimarisinin Müslüman kültürle hiçbir ilgisi yoktur. Zira modern mimarlar gelmişler, eski Grek kültüründeki panteonun benzerini yapmışlar oraya. Çanakkale'ye giderseniz orada göreceksiniz. Çanakkale'de iki yüz elli bin kişi ölmüştür. Orada taş bir anıt var ve bu anıtın Çanakkale kültürüyle hiçbir alakası yoktur, dünyasıyla da bir alakası yoktur. Aslında bu, Türkiye'de devletle halk arasında ne kadar büyük bir uçurumun olduğunu gösterir. O nedenle Türkiye'de artık vesayet sistemi

kaldırıldı, ordu artık darbe yapamaz. Ama yine de Recep Tayyip Erdoğan Anıtkabir'e gitmek zorunda. Gitmesin diye demiyorum, gitmesinin tarzını kastediyorum. Cumhurbaşkanı olduktan sonra yapabileceği en iyi şeyi yaptı. Ne yaptı Recep Tayyip Erdoğan? Ben frak giymeyeceğim dedi ve giymedi. Yapabildiği bu. Türkiye'de böyle bir şey var.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, o da laiktir. Avrupa'nın özelliği şu: Avrupa ateisttir. Dünyada eğer en az dindarın olduğu yer, dine yer verilmeyen toplum neresidir, dersen orası Avrupa Birliği'dir. Mesela, Avrupa'da inananlarla inanmayanların oranı dikkate alındığında, Almanya, Hollanda ve Fransa ateizmin en yaygın, ateist materyalizmin yükselişte olduğu yerlerdir. Avrupa'nın değerleri dediğimiz değerler seküler değerlerdir, ama Atlantik'in öbür tarafı farklıdır. Atlantik'in öbür tarafı Amerika öyle değildir. Amerika bizim filmlerde gördüğümüz gibi bir ülke değildir. Amerika New York'tan ibaret değildir. Kırsal Amerika dindardır. Dolayısıyla Türkiye'nin sağındaki normal, sade vatandaşların Amerika'ya Avrupa'dan daha çok muhabbet duymalarının nedeni budur. Yoksa Amerikan hayranlığı değil. Çünkü Amerika insanlara dini yaşama hakkı tanımıştır, ama Avrupa'da dini yaşama hakkı kısıtlıdır. Dolayısıyla bu önemli bir şey olduğu için bizim Avrupa Birliği'ne girmemizin önünde çok büyük engeller var. Zira Avrupa ülkelerinin çoğu ateisttirler. Hâlbuki Türkiye dindar bir ülkedir. Bunu kabul etmeliyiz, Türkiye dindar bir ülkedir. Biz dindar olmasak da Türkiye dindar bir ülkedir. Herhâlde ahmaklar kabul etmez bu kadar apaçık bir realiteyi. Bunun dindar olup olmamakla bir ilgisi yoktur. Birimiz ateist olabiliriz, Tanrı'ya, Müslümanlığa inanmıyor olabiliriz, ama ortada bir vaka var. Türkiye'de kurban bayramında milyonlarca kurban kesiliyor. Böyle bir ülkede dinin ne kadar güçlü olduğunu herhâlde tahmin edebiliriz. Bu din samimi olabilir, samimiyetsiz olabilir. Bu bizim işimiz değil, bunu ancak Allah bilebilir. Biz dünyalılar olarak baktığımız zaman Türkiyeli insanlar dindar, bazen dindar olduklarını göstermedikleri yerlerde bile dindardırlar. Din önemli bir hadisedir Türkiye'de ve devlet bu dinle barıştığı ölçüde halkıyla da bütünleşecektir. Anıtkabir'e de böyle bakıyorum ve bunu söy-

lemekte bir beis görmüyorum. Şimdi yumuşatıldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, "Sen Tanrı'sın, yaratansın." diye Mustafa Kemal hakkında yazılmış onlarca şiir var. Bu da Kemalistlerin ayıbıdır. Kemalistler bundan utanmalıdırlar. Bir insanı Tanrı yerine koymak… Ben bunu sınıfta söylediğim zaman öğrenciler biraz tuhaf karşılıyorlar. Mustafa Kemal hata yapmıştır. Harf Devrimi çok büyük bir hatadır, apaçıktır bu. Ama onlar Mustafa Kemal yanılmaz diye düşünürler. Herkes yanılır, Mustafa Kemal yanılmaz demek Mustafa Kemal Tanrı'dır demektir. Bir Kemalist bunu düşünmekten utanmalıdır. Bu Mustafa Kemal'in küçük olduğunu göstermez. Çünkü büyük adamlar büyük hatalar yaparlar. Mustafa Kemal de bu anlamda büyük bir adamdır.

24 Ocak 2015

DİL, TOPLUM VE POLİTİKA

Türkçenin uygulamasını yapıyorum, bir şekilde konuşuyorum. İşte bu uygulama, söylem dediğimiz şey, burada bir konferansçının ya da bir hocanın söylemi söz konusu, değil mi? Size konferans veren bir kişi hangi üslupta konuşuyorsa, o üslupta konuşuyorum. Söylemim, başka bir ifadeyle dilim bir konferansçının dili. Akşam anneme gittim mesela, annemle konuşurken böyle konuşmadım. Onunla da Türkçe konuştum, ama bir oğul annesiyle nasıl konuşuyorsa öyle konuştum. Bu da anneyle çocuk arasındaki dil, yani oğul söylemi, çocuk söylemi, başka bir ifadeyle annemle bir çocuk diliyle konuştum. Sizinle bir hoca diliyle konuşuyorum. Mesela, sevdiğim bir insanla konuşurken de konferanstaki gibi konuşmam. Sevdiğim bir insanla konuşurken sevgi diliyle konuşuyorum, farklı bir Türkçe konuşuyorum. Camiye gittiğim, ibadet ettiğim zaman Allah'la konuşuyorum. Dolayısıyla camide konuştuğum Türkçe bakkaldan sigara isterken kullandığım Türkçeyle aynı Türkçe değil. O nedenle bir dilin içinde yüzlerce dil vardır.

Bu dillerden biri de bize kutsal metnimizin getirdiği bir dildir ve ben bu dilin bir etnisiteye, bir ulusa, bir ulusun tekeline verilemeyeceğini düşünüyorum. Bu dil bana göre Allah'çadır. Mesela, atalarımız hiçbir zaman Kur'an'ı Türkçeye çevirmeye çalışmamışlardır. Çünkü Kur'an Allah'çadır, hâlbuki çeviri kulcadır. Bir kul Allah'çayı birebir çeviremez. Basit, bu yüzden ne demişler? Biz mealini yapıyoruz, yani bir tür yorumla yapıyoruz. Zaten her çeviri bir yorumdur aslında. Dillerin çevrilemezliği ve çevrilebilirliği konusunda birtakım görüşler var. Bir görüşe göre bir dil başka bir dile çevrilebilir. Pozitivistler böyle düşünürler. Bir dil

başka bir dile birebir çevrilebilir. Bir de radikaller var. Radikaller derler ki, "Bir dil başka bir dile çevrilemez.". Bir de orta görüşü savunanlar, orta yolu belirgin kılanlar var. "Bir dil başka bir dile ancak kısmen çevrilebilir". Çünkü Yunus Emre'yi İngilizceye çevirdiğin zaman, şiirleri İngilizceye çevrilmiş Yunus Emre'yle Anadolu'daki Yunus Emre aynı Yunus Emre olabilir mi? Olamaz. Kur'an'ın İngilizce çevirisini gördüm ben. Kur'an'ın İngilizce çevrisi de, Türkçe meali de aynı olamaz. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim'in çeşitli devirlerinde çok sayıda "çevirisi" yani mealleri yapılmıştır. Mesela, 14. yüzyıla ait Türkçe bir mealle günümüzdeki meallerden birini karşılaştırdım. Mukayese. Ayet ayet, bir onu, bir bunu okuyarak farkı görmeye çalıştım.

Söylemek istediğim şey şu: Bir dil başka bir dile yalnızca kısmen çevrilebilir. Bir dili başka kulların dilini çevirmek başka bir şey, Allah'la kul arasındaki ilişkiyi tesis eden kutsal metnin dilini çevirmek başka bir şey. Dolayısıyla Kur'an Türkçeye kısmen çevrilebilir. Peki, bu ne demek? Artık çocuklarımıza Türkçe Kur'an'ı okutalım, demek Harf Devrimi kadar yanlış bir şeydir. O nedenle ezanın Türkçe okutulması yanlıştır. Çünkü zaten kısmen çevirebiliyorsun. Burada metin içeriğinin çok büyük bölümünü kaybetmiş oluyor.

Dillerle ilgili çeşitli teoriler var. Mesela, Wegener'in "Kıtaların Kayma Teorisi". Jeologların bize söylediğine göre, o zaman başka kıtalar oluşmamıştı. Günümüzdeki haritadan da bellidir. Kıtalar birbirinden koptu, ayrıldı. Amerika orada kaldı, Asya burada, Avustralya öbür tarafta. Dolayısıyla oralarda farklı zamanlarda insanlar türediler ve farklı dilleri oldu. Biz modernler böyle düşünürüz. Bu görüşten yola çıkarak kutsal metinlerin görüşünü doğrulamak mümkündür. Eğer dünyaya tek bir kıtadan yayılmışsak demek ki insanlık tam da Hindistan'ın ve Ortadoğu'nun bulunduğu kara parçasında ortaya çıktı. Dinler de daha sonradan farklılaştı. Sanki Babil Efsanesi doğru gibi. Efsane ama ben bu efsanenin altında çok büyük bir doğruluk payı yattığını düşünüyorum.

Dil dans gibidir. Çünkü konuşmak dans etmektir. Fakat bu dans ayaklarla yapılmaz, kelimelerle yapılı. Mesela, birisiyle dans

ederken muhatabınız sürekli ayağınıza basıyorsa, o zaman o sizin partneriniz değildir. Çünkü sürekli sizin ayağınıza basmaktadır ve orada dans edilmez. Birisiyle konuşurken de muhatabınız sizin sürekli söylemek istediğiniz şeyleri söylüyorsa, ayağınıza basıyor demektir ve dolayısıyla anlaşamazsınız. Bir insanın başka bir insanla anlaşması için önce aynı dili konuşmaları gerekir. Aynı dili konuşmayan insanlar birbiriyle anlaşamazlar, birbirini sevmezler. Buradan Harf Devrimi'ne dönersek, aynı alfabeyi kullanan halklar birbirlerini daha çok sevebilirler. O nedenle Türkiye Cumhuriyeti bir gün Arap alfabesini çift alfabe olarak, yani ikinci bir alfabe olarak okutmaya karar verirse ve benim de ömrüm olursa bunu destekleyeceğim. Zira Ortadoğu halkları kardeşlerimiz mi diyeyim, ne diyeyim, yani akraba kültürlere mensup insanlar bunlar. Ama modernler şöyle yapmışlar: dilleri tasnif etmişlerdir. 19. yüzyılda Ural-Altay dilleri, Ari diller, Ari-Sami dilleri ve Hint-Avrupa, hepsini ayırmışlar. 19. yüzyıl milliyetçilik çağı olduğu için dilleri sadece morfolojisine göre, yani formuna göre tasnif etmişler, içeriğine göre değil. Hâlbuki biz ne diyoruz? Her sembolün bir içeriği vardır. Form içerikten ayrılamaz. Ne yapmışlar? Dilin içeriğini bir tarafa bırakmışlar ve dilleri görünen harf kısmıyla, şekliyle, morfolojisiyle tasnif etmişlerdir ve bunu ırklara göre yapmışlardır. Dolayısıyla bugün edebiyat teorilerinde, edebiyat metinlerinde, Türkçe kitaplarında ders olarak okutuluyor bu, yani lisede okutuluyor, üniversitede okutuluyor. Aslında tam da öğrettikleri şey ırkçılığın daniskasıdır. Mesela, ben bu konuyu edebiyat fakültesinin profesörleriyle ve öğrencilerle konuştuğum zaman tuhaf buluyorlar. Bal gibi ırkçılık, ırklara göre tasnif etmişsin. Bu şemayı kabul ettiğin zaman Kürtlerle kardeşliğimizi nasıl kuracaksın? Kürtler kendi dillerinin Ari diller kategorisinde yer aldığını düşünüyorlar. O zaman nasıl kuracaksın? İşte şekle, biçime takılırsan başına bu gelir işte. Hâlbuki içeriğe göre tasnif etseydik Kürtlerle problemimiz olmazdı, Kürtçeyle de olmazdı. Çünkü Kürtçe dediğimiz dilin içeriği, yani maneviyatı, yani anlam dünyası dediğimiz dünyayla Türkçe dediğimiz dilin anlam dünyası aynı dünyalardır. Niye aynı dünyalar? Bir, aynı coğrafyanın halkları, iki, aynı dinin mensupları. Mesela,

Kürtler de aynı şeyi yapıyorlar. Biz sizden farklıyız, bir Kürtçe konuşuyoruz, biz Ariyiz. Böyle dediğin zaman al bir silah, çek beni alnımdan vur. Peki, bunu niye diyor? Çünkü o da aynı tasnife göre, yani ırk kavramına göre düşünüyor. Cumhuriyet de atlamış bunun üzerine ve dil tasnifini ayetmiş gibi kabul etmişler. Biz Ural-Altay diline mensubuz, dolayısıyla Araplarla bir ilişkimiz olamaz, başkalarıyla bir ilişkimiz olamaz. Böyle de düşünebiliriz.

Balkanlar'dan başlayıp Ortadoğu ve Kafkaslar dâhil Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştireceği insanların etkileyebileceği bu coğrafyanın en büyük silahlarından birisi olacak olan dil, insanı etkileyen şey dildir. Din ve alfabe altyapısıyla gitmemiz gereken istikametin bu olduğunu söylüyorum ve bunun sadece mantıklı değil, bizim realitemize daha uygun olduğunu düşünüyorum. Şimdi şöyle düşünün: Osmanlı geri getirilemez. Böyle bir şey düşünmek bile gerçekliğe aykırı. Hem mantıksız hem gerçekliğe aykırı. Osmanlı'nın kendisi sülaleyi bile zor kurtarıyorlar, birkaç mensubu kaldı. Mesela, Türkiye halkından hiç kimse Türkiye'nin en sofu, en dindar, en geleneksel halklarından hiç kimse, bir köylü dindar bile padişahlık sistemi getirilsin, gelsin, demez. Ben Anadolu'da yaşayarak geldim. Benim babam da Anadolulu bir insandı, böyle bir fikri olmadı. Türkiye'nin köylüleri Mustafa Kemal'i sevdi, paşaları sevdiler aslında. Türkiye'de Kemalizm'in en yaygın olduğu kesim köylülerdir bir bakıma. Bizim halkımız için fark etmez. Mustafa Kemal Paşa, Gazi Osman Paşa, paşalara tapar. Çünkü paşa devlet demektir. Recep Tayyip Erdoğan'ın karikatürünü yaptılar. Başında Osmanlı sarığı var. Bu karikatürler önce Londra'da ve Washington'da yapıldı ve sonra buraya geldi. Onlar Türkiye'yi tanımıyorlar bence. Stanford Üniversitesi Edebiyat Bölümü öğrencilerinden biri İstanbul'a gelmiş ve demiş ki, "Ben Türkiye'de araba yok zannediyordum, otomobil yok zannediyordum.". Onlar biraz farklı, uzaktan seni ötekileştiriyor.

Dolayısıyla ben şöyle düşünüyorum: Osmanlı yoktur, yerine başka bir devlet, başka bir devlet demeyeyim de devamı olan bir devlet geldi. Ama Osmanlı şu anlamda ölmemiştir: Dünyada çok şey değişmiştir, ama değişmeyen bir şey vardır. Biz Türkiye'de

yaşıyoruz ve bu topraklarda yaşamak sadece coğrafyaya mahkûm olmak anlamına gelmez. O coğrafyanın gerektirdiği ilişkilere de mahkûm olmak anlamına gelir. Türkiye'de yaşamak kaderimizse eğer, Bulgarlarla, Yunanlılarla, Balkanlarla, Kafkas ve Arap halklarıyla ilişkili olmamız kaderimizdir. Dünyaya Harf Devrimi'nden daha radikal bir devrim getirsen bile Türkiye'nin halkının bu komşu halklarla bağını kimse koparamaz. Bu bağlar bize Osmanlı'dan kalmıştır. Kıyamet kopmayacaksa eğer, yüz sene sonra da bu halklarla ilişkilerimiz olacaktır. Eğer realist olacaksak, gerçekçi olacaksak bu ilişkileri yok saymayacağız. Bu ilişkileri yok sayarak bu ülkede var olamayız. Peki, niçin böyle? Niçin Mısır'a, Balkanlar'a ilgi duyuyoruz? Niçin Kırım'ı Rusya ilhak ettiği zaman üzülüyoruz? Çeçenler bir yürüyüş yaptılar Fransa'daki olaylar nedeniyle Grozni'de. Batılı televizyonlarda izledim, bizim televizyonlar göstermediler. Bir milyon kişiyle yaptılar o yürüyüşü. Müslümanlar onlar. Böyle düşündüğün zaman, Osmanlı ölmemiştir. Sadece padişahlığı düşündüğün anlamda ölmüştür. Hatta o bile ölmemiştir. Padişahlık Cumhuriyet'e sekülerleşerek geçmiştir. Padişahın bütün otoritesini önce Mustafa Kemal, sonra İsmet İnönü almıştır. Böyle düşünebiliriz. Bu fikre birisi karşı çıkabilir. Türkiye'deki uygulamalara bir bakın, saray tartışmalarına bir bakın. Ankara'daki, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nden bahsediyorum. Türkiye'nin seküler kesimleri iktidarı eleştirmek için ha bire bu saraydan söz ediyorlar. Padişahlık mı geliyor, diye eleştiriyorlar, değil mi? Bir de üstüne üstlük diyorlar ki, bunun tapusu yok. Buradan eleştiriyorlar. Mesela, ben olsam onlara şöyle derim: Bu sarayın tapusu olamaz. Bu sarayın, mekânının tapusu olamaz. Bu saray Atatürk Orman Çiftliği'ne mi yapılmış? Atatürk'te bu sarayın, Atatürk Orman Çiftliği'nin tapusu mu vardı? Böyle bir şey mi var? Bence ne dediklerini bilmiyorlar. Kimse biz bu konuya girmediğimiz için tartışmayı buraya getirmiyor. Burada yolsuzluk var, diyor. Bu yolsuzluksa, o da yolsuzluk o zaman. Türkiye'nin elitlerini anlamakta zorluk çekiyorum. Ben Ortadoğu'nun Türkiye'de yaşayan insanların kaderi olduğuna inanıyorum. Biliyorsunuz İran yüzünden Suriye'de Esed rejimi düşmedi. O nedenle iktidarın bu konudaki projeleri askıda kaldı.

Zira İran bize kazık attı Suriye konusunda. Dolayısıyla böyle bir şey olmasaydı, Esed rejimi yıkılsaydı şu anda Suriye'yle aramızda sadece politik bir sınır olacak, ekonomik ve kültürel bütün kapılar açılmış olacaktı. Fethetmeye gerek yok. Suriye'nin politik sınırları da dursun, bizimkiler de dursun. Ama biz insanız, dolayısıyla Kürtler için de aynı şey geçerli. Zaten Erbil'in televizyonunda görüntüler var, her yerde Türkçe tabelalar var. Mesela, yarın, öbür gün ben Yunanistan'la da, Bulgaristan'la da bunun olacağını düşünüyorum. Kafkasya'da mesela, Gürcistan'la oldu biliyorsunuz. Gürcistan'la neredeyse sembolik bir sınır var sadece. Gürcistan'a gidenler söylüyor bunu.

Ben şöyle düşünüyorum: Kendimizi yeniden keşfediyoruz. Bizi biz yapan hususları yeniden keşfediyoruz ve modern dünyanın politik şartları bizi bunu yapmaya zorluyor. Ben altmışıma merdiven dayadım. On beş yaşımdan bu tarafa gelen zamanın bilinçli olduğumu düşünürsek eğer, aşağı yukarı kırk senedir Türkiye'nin tarihindeki değişmeleri görebiliyorum. Benim kuşağım ekonomik krizlerle büyüdü. Türkiye'de on senedir süren ekonomik bir istikrar var ve ben bunun ne anlama geldiğini biliyorum. Mesela, üniversite yıllarımda -Bunu iktidarı övmek için söylemiyorum.- "Türkiye turizm konusunda İspanya'yı yakalamalıdır." diyorlardı politikacılar. İspanya'ya o zaman on beş milyon turist gidiyordu bir yılda ve bize çok az geliyordu. Günümüzde Türkiye'ye gelen turist sayısı otuz milyon kişi. Bunlar birer dolar bıraksa, otuz milyon dolar mı? Tabii bir dolar bırakmaz, daha fazla. Daha realistiz. Yurt dışına gidenler söylüyorlar. Bir de yurt dışından Türkiye'nin görünüşüyle Türkiye'den görünüşü farklı. Biz sokağa çıktığımız zaman bir sürü sorunla karşılaşıyoruz veya algılar genelde negatif.

Türkiye'nin imkânları büyüdü, hayalleri de büyüdü. Cebinde parası olmayanlar hayal kuramazlar, diyorum. Şöyle hayal kuramaz: Hiç hayal kuramaz değil, kurabilir. Ama para olmadığında her şey hâline geldiği için, zihnimizi kıskıvrak yakalar ve sizi hayal kuramaz konuma getirir. Hayal derken şunu kastediyorum: Proje yapamaz, bunu ayrıca gerçekçi bir şekilde sunamaz. Hayal kur-

makla imkânlar arasında bir paralellik olduğu için söylüyorum bunu. Elbette para, insana sahip olduğu zaman materyalist de yapar. Hayallerden uzaklaştırabilir ayrıca. Ama biz ilk defa bu tür imkânlara sahibiz. Mesela, cebinde paran yokken istediğin kadar yemek yiyebilirsin diyebilirsin bir insana, cebinde parası olmadığı hâlde. Hayal yerine yemeği koyarsak diyorum, paralellik kurmak için, daha da somutlaştırmak için söylüyorum. Cebinde parası olan insan istediği yemeği daha fazla yiyebilir, daha fazla hayal kurabilir, daha fazlasını düşünebilir. İmkânlar bize daha büyük düşünme, deyim yerindeyse daha büyük hayaller kurma imkânı verir. Benim kastettiğim şey budur. Mesela, bu anlamda imkânlarımız ne kadar küçük olursa, hayallerimiz de o kadar küçülebilir. Gündelik hayatta da projelerimizi imkânlarımıza göre yaparız. Ben şöyle düşünüyorum: Eğer çok güçlü bir Türkiye olursa, o zaman bu çok güçlü Türkiye'nin insanları, Yahudiler Mescidi Aksa'yı bastıkları zaman daha yüksek sesle bağırabilirler, daha etkili olabilirler. Biz şimdi bunun hayalini kurmaya başladık. Doğrusu ben kuruyorum. Türkiye imkânlara kavuştu artık. Dolayısıyla daha fazla hayal kurabiliyor. Fakat bu hayalimiz zaten daha önce gördüklerimizin tekrar yansıması şeklinde.

Bireysel tarihime baktığım zaman eskiden de hayallerim vardı. Ama şimdi benim için daha bir anlamlı. Ben şuna inanıyorum: Bazen hayaller inançlara, güçlü inançlara dönüşebilirler. Türkiye eğer güçlü bir ülke olursa, Türkiye halkıyla barışmış emperyal bir devlet olur ve bu devlet güçlü olursa, İsrail uçaklarının Gaze'ye bomba yağdıramayacaklarını düşünüyorum. Emperyal deyince emperyalist değil. Emperyalle emperyalisti karıştırmamak gerekiyor. Emperyalist başka bir şey, emperyal başka bir şey. Emperyal olabilir. Neden Batılılar Ortadoğu'da hiçbir emperyal gücün ortaya çıkmamasını istiyorlar? Şöyle düşünelim: Eğer Ortadoğu'da bir emperyal güç çıkarsa, ilk karşı çıkacağı devlet kimdir? Amerika'dır. O nedenle Amerika aptal değildir. Ortadoğu'da kendisine rakip olacak güçlü bir devlet istemez. Çünkü aksi takdirde Ortadoğu'da istediğini yapamayacaktır. Bir iktidarın en çok nefret ettiği şey nedir? Başka bir iktidardır. Amerika daha doğrusu Batılılar Ortadoğu'da hiçbir güçlü devletin ortaya

çıkmasını istemezler. Ortadoğu'da terör var diyorlar. Bakın, görüyorsunuz, değil mi? 11 Eylülden beri terör var. Ben Batılıların gerçekten bundan şikâyetçi olduklarına inanmıyorum. Zira Ortadoğu'da terör bittiği zaman Batılılar çok zor durumda kalırlar, Amerika da kalır. Batılılar da zor durumda kalırlar. Ben bunun devam etmesini istediklerini düşünüyorum. İlla birine saldıralım değil. Birine saldırmaya gerek yok. Zaten savaş anlamını kaybetti, artık dünyada başka şeyler var. Kardeşim, biz Suriyelilerle beraber yaşamak istiyoruz ve bunu engelleyene karşı çıkarız. Biz Araplarla birlikte yaşamak istiyoruz. Bunu kim engelliyorsa karşı çıkarız. Biz Bulgarlarla, Yunanlarla birlikte yaşamak istiyoruz. Biz tarih boyunca birlikte yaşamışız Yunanlılarla. Şimdi de yaşamak istiyoruz, ama süperler buna engel oluyorlar. Engel olurlarsa biz de buna hayır deme hakkına sahip olmalıyız. Gücümüz olursa eğer bunu gerçekleştirebiliriz. Sadece askeri güç değil. Zaten ekonomik güç olmadan diğer güçler olmaz. Eğitim gücü olmaz, başka şey olmaz. Dolayısıyla ben Türkiye'nin böyle olmasını istiyorum. Bu benim hayalim. Türkiye'nin insanlarına bunu öğretirsek, bu tür şeyleri öğretirsek ne kaybederiz ki? Başka bir halka saldırmak mı istiyoruz, başka bir ülkeyi işgal etmek mi istiyoruz? Hayır, böyle bir şey yok. İşgal devirleri bitti artık, böyle bir dünya yok. Türkiye'ye de kimse saldırmak istemiyor, çünkü askeri işgal artık rantabl bir şey değil. Bize de kimse saldırmaz. Ama biz Türkiye'de yaşayan insanlar olarak, Türkiye olarak, bir biçimde Türkiyeli olarak, yani Müslüman bir toplum olarak burada var olmak istiyoruz. Biz burada baki olmak istiyoruz. Bekamızla ilgili bir şey bu. Bekamızı engelleyen birisi olursa, biz de tepkimizi gösteririz, göstermeliyiz. Bizim Amerika'yla ne işimiz olabilir? Biz Amerika'ya gidiyor muyuz, Amerika'yla ilgileniyor muyuz? Amerika'daki iç karışıklıkla ilgileniyor muyuz, Texas'la ilgileniyor muyuz? Kızılderililerle ilgileniyor muyuz? Avrupa'yla ilgileniyor muyuz? Aslında lazım da fakat ilgilenmiyoruz işte. Biz ne kadar masumuz, değil mi? Avrupalılar, asıl onlar bizimle ilgileniyorlar.

Bu dertlerimizin birçoğunu bunlar açmışlar başımıza. Sadece kendi nedenlerimiz değil, onlar açmışlar. Dolayısıyla biz ne di-

yoruz? Bu modern hayatın, modern kültürün özelliği şudur: Otonomi, yani özel. Kendimiz hakkındaki kararları kendimiz vermek istiyoruz. Çünkü böyle daha insan olduğumuzu düşünüyoruz. Bunu engelleyen birileri çıkarsa eğer, o zaman karşı koyarız. Benim hakkımdaki kararları sen veremezsin. Hakkımdaki kararları kendim verebilirim. Eğer Türkiye buraya doğru giderse ben bundan memnuniyet duyarım. Görürüm ya da görmem, ama bundan memnuniyet duyarım. Ben bireysel olarak sınıfta ve sokakta bununla övünüyorum. Ben, ağabeyler, komşular böyle dedi, arkadaşlar böyle dediyle yaşamak istemem. Hakkımdaki kararı kendim verebilmek isterim. Bizim toplumumuz, Ortadoğu halkları bundan yoksunlar, şu anda yoksunlar.

Biz, Osmanlı demek, Balkanlar demek biliyorsunuz, Osmanlı'nın özelliği budur. Osmanlı demek Mısır demektir. Bu yüzden Mısır'da Müslüman Kardeşleri destekledim. Şunu mu demek istiyorum? Gidelim, Mısır'ı işgal edelim? Hayır, böyle bir şey yok. Edecek gücün olsaydı bile öyle bir şey yapılmamalıdır. Ben bunu savunuyorum. Mısır, Türkiye için önemlidir. Osmanlı zamanında önemliydi, Bizans İmparatorluğu zamanında da önemliydi. Lidyalılar, Frigyalılar zamanında da Anadolu'da yaşayan insanlar için önemliydi. Yüz sene sonra Türkiye'de yaşayan insanlar için de Mısır önemli olacak. Bu mekândan kaynaklanır. Çok başka bir örmek vereceğim: Diskoteğe gittiğin zaman mekânın özelliği şudur: Diskotek sana, şöyle davranacaksın diyor. Gidersin, oturursun, birisi gelir seni dansa kaldırır. Kalkmıyorum diyemezsin. Diskoteğe gittiğin zaman dans edersin. Ondan önce bir müzik düşünürsün, mekân sana nasıl davranacağını buyurur. Öte yandan sinemaya gittiğin zaman susman gerekir, çünkü insanlar film seyredeceklerdir, dolayısıyla susmak zorunda kalırsın. Sınıfa girdiğin zaman dersi dinlersin. Sınıf dediğimiz mekân sana bir davranış kalıbını buyurur. Bir ibadethaneye gittiğin zaman da o mekân sana ibadet et der gibidir, yani bir davranış kalıbını buyurur. Dolayısıyla bu anlamda ben Türkiye'nin bir mekân olduğunu ve bize bir biçimde davranmamızı buyurduğunu düşünüyorum.

28 Şubat 2015

GELENEK

Gelenek kavramı hakkında konuşmayı düşünüyorum. Bunlar aynı formatta olmasa bile sınıfta da bu şekilde anlattığım konular. Bir sosyal bilimci olarak mesleğim gereği okuyorum, yıllardır okuyorum. Okuduğum için devlet bana para veriyor, vesaire. Doğal olarak ortalama bir insandan daha çok kitap okudum, daha çok kavramla karşılaştım. Sosyal bilimler, felsefe, bunlar içinde tonla temel kavramın dolaştığı disiplinler. Bireysel tarihime döndüğüm zaman, lisede düşünürken faydalandığım temel kavramlar başka, üniversiteye gelmişim, kavramlar yine değişmiş. Hocalığım aşamasında kavramlar ha bire değişmiş. Dolayısıyla bugün baktığım zaman zihnimde bel bağlayacağım, sağlam diyebileceğim üç kavram kaldı elimde. Bunlardan biri, anlam ya da eski literatürle söylersek *mana* kavramı. İkincisi *iktidar*, üçüncüsü ise *gelenek* kavramı. Bunlarla dünyayı, dünyadaki olayları, Türkiye'yi, Türkiye'deki olayları ve insanı açıklayabiliriz. Ayrıca bunlar eleştirildiğinde daha az yara alabilecek ve daha sağlam kavramlar gibi gözüküyor ve ben gelenek kavramına önem veriyorum.

Gelenek kavramına verdiğim önem günümüzdeki tartışmalarla da ilişkili. İşte Suriye'de IŞİD var, İslam dünyasında bazı hareketler var. Mısır'da, Libya'da ve bütün İslam dünyasında hareketler var. Benim burada tartışacağım gelenek kavramının Selefiler diye bildiğimiz Müslüman Selefilikle çok derin bir bağı var. Bana göre geleneği reddeden her hareket Selefi'dir. Diğer bir ifadeyle Selefiliğin alametifarikası geleneği reddetmesidir.

Din söz konusu olduğunda biz diyoruz ki, işte bunlar Selefiler. Ne demek Selefilik? Müslüman dünyada geleneği sünnet, Peygamberin sünneti olarak anlayacak olursak eğer, sünnetin reddi ben-

ce Selefiliktir. Selefi hareketlerin çoğu Peygamberden sonraki bugüne kadar geçen dönemin İslam geleneğini reddetmektedir. Çünkü onlara göre bu gelenek çarpıktır, çarpıtılmış Müslümanlıktır. Asıl Müslümanlık sahabe dönemindedir, asıl Müslümanlık Kur'an'ın metninin bizatihi kendi içindedir. Dolayısıyla daha sonra gelenler Kur'an'ın metnini ve Müslümanlığı yanlış yorumlamışlardır, hatalı yorumlamışlardır. O zaman hatalıysa, onu reddetmek gerekir, asıl dine dönmek gerekir. Asıl din Peygamberin bizatihi kendisindedir ve Kur'an'ın metnindedir. Aslında böyle yaptığın zaman İslam geleneğini reddetmiş oluyorsun ve bunu da Selefi yapıyor. Modernler için de "Selefi" kavramını rahatlıkla kullanabiliriz. Zira modernler, Avrupa'da aydınlanma çağının modernleri, kendi Ortaçağ geleneklerini reddettiler ve aslında aydınlanma geleneği, geleneği reddettiği için bir anlamda Selefidir. Cumhuriyetimizin kurucularına baktığımız zaman onlar da yeni bir devlet kurdular, yeni bir toplum yaratmak istediler ve bunu yaparken de geleneği reddettiler. Aslında Mustafa Kemal ve arkadaşları Selefilerdir. Fakat dindar Selefiler değillerdir, modern Selefilerdir. Gelenek işte tam bu noktada içinde yaşadığımız dünyayı ve toplumu anlamak için çok önemli bir kavram hâline geliyor.

Geleneği şöyle tanımlayabiliriz: Gelenek geçmişten bize tevarüs eden şeydir, geçmişten bize intikal eden şeydir. Devlet gücüyle, iradi çabalarla bize intikal eden şey değil, kendiliğinden bize intikal eden şeydir. Dolayısıyla kendiliğinden intikal ettiği için, aslında biz geleneği yaşarken bu geleneğin farkında değilizdir, farkında olmayız, diye düşünebiliriz.

Türkiye'de gelenek denildiği zaman özellikle halk gelenekleri anlaşılır. Ortalama bir vatandaşımız gelenek dediği zaman halk gelenekleri, Anadolu fistanları, Anadolu'nun başörtüleri, işlemeleri, halıları, cami minareleri, daha şehirli bazı çevrelerimizde ebru sanatı, mesela daha seküler kesimlerde halk oyunları, folklor ekipleri, daha seküler kesimlerde sadece müzik anlaşılır. Hâlbuki benim anladığım kadarıyla gelenek bunlara indirgenemez, bunlarla eşitlenemez. Çünkü bunlar geleneğin kendisi değillerdir,

geleneğin türevleridir, geleneğin ürünleridir. Dokuduğumuz halılar, yaptığımız yemekler, söylediğimiz türküler aslında geleneğin sonuçlarıdır. Belli bir çağdaki sonuçları yani. Gelenek bizde değişmeyen bir şey olarak anlaşılır. Oysa öyle değildir, gelenek tekrardan doğar. Bir şey tekrar ediyorsa, tekrar yapılabiliyorsa gelenektir. Bir şey tekrar edilemediği zaman ömrü olmaz ve dolayısıyla gelenek olamaz. Bu anlamda benim çalıştığım alanda, sosyal bilimlerde geleneğe bir ömür biçmişler ve demişler ki, bir şey yüz elli sene yaşayabiliyorsa, yüz elli sene devam edebiliyorsa, yüz elli sene tekrarlanarak devam edebiliyorsa, o şey artık gelenektir.

Ortalama bir insanımızın gelenek kavramı hatalıdır. Bana göre kutsal dinlerden önce pagan gelenekler vardı. Ortaçağa geldiğimiz zaman kutsal dinlere ait gelenekler oluştu. Modern çağda modern çağın gelenekleri var. Modernler kendilerini artık gelenekten bağımsız görerek, geleneğin dışında konumlandırarak imtiyazlı olduklarını düşünürler. Hâlbuki bu bir yanılgıdır. Modern hayatın modern gelenekleri, Ortaçağın Ortaçağ gelenekleri, pagan çağının da pagan gelenekleri vardır. Böyle baktığımız zaman bundan sonra bir çağ gelecek olursa bu modern çağdan sonra, onun da kendine özgü gelenekleri olacaktır. Her toplum kendi kültürünü, kendi yaşama tarzını devam ettirmek ister. Dolayısıyla modernler modern hayat tarzını devam ettirmek isterler. Paganlar pagan gelenekleri ve inançları sürdürmeyi arzu ederler. Ortaçağ da bunu yaptı ve Ortaçağın gelenekleri oluştu. Biz çağları ayırıyoruz. Mitoloji çağı, destanlar çağı, din çağı, bilim çağı ya da modern çağ diye. Aslında bunlar keyfi ayrımlardır. Tarihe baktığımız zaman pagan çağının nerede başlayıp bittiği, Ortaçağın nerede başlayıp nerede bittiği o kadar da net değildir. Bunlar itibari ayrımlardır. Mesela, Ortaçağın nerede bittiği ve modern çağın nerede başladığı o kadar net değildir, olamaz zaten. O yüzden tarihi, farklı düşünürler, farklı ideolojiler farklı dönemlere bölerler. Biz 1453'ten bölüyoruz, başkaları başka bir tarihten bölebilirler. Bunlar keyfi ayrımlardır. Aslında çağlar iç içe geçmiş durumdadır.

Doğrusu tarihi, çağlara göre bölmek 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan aydınlanma düşüncesi dediğimiz yaklaşımın ilerlemeye duyduğu inançtan kaynaklanır. Modernler ilerleme kavramı diye bir şey ürettiler. Bu, eski çağlarda yoktu. Mesela, Ortaçağda yoktu, pagan çağında da yok. Bu, modern çağda oldu. 18. yüzyıl diyoruz biz buna. 18. yüzyılın düşünürleri, "Artık bilim var, teknoloji var ve insanlık ilerledi." diye bir fikir öne sürdüler. Bu ilerlemenin de doğrusal bir ilerleme olduğunu, dolayısıyla devam edeceğini düşündüler. Tabii tarihi böldüler ve bu fikirden şöyle bir sıralama ortaya çıktı: En ilkel zamanımız pagan çağı. Daha modern zamanımız dinler çağı. Daha gelişmiş zamanı da bilim ve teknolojinin doğduğu çağ diye düşündüler. Böyle baktığınız zaman sanki şöyle oluyor: Dindarların mitolojileri yoktur. Çünkü mitoloji eski çağda, dinden eski çağdadır. Modernler de şöyle düşündüler: Modernlerin dini inançları olamaz, zira din Ortaçağda kaldı, çünkü ilerledik. Dolayısıyla bu ilerleme fikrinden yararlanarak tarihi bu şekilde bir ilerleme şemasına oturttular modern Avrupalılar. Oysa bu çok yanıltıcıdır. Zira bu insanı yalnızca mite, destana, dine, akla ve yetilerine indirgemek anlamına geliyor. Aslında insan böyle bir varlık değil, insan aynı zamanda hem mit yapıcı bir varlık hem inanan bir varlık hem de aynı zamanda aklıyla düşünen ve fikir üreten, eleştiren ya da teknolojiyi icat eden bir varlık. Mesela, modernler derler ki, "Biz mitten arındık. Mit, tarihin geri devirlerinde kaldı.". Modern hayat için mit düşünülebilir mi? Düşünülemez diye düşündüler. Aslında bu bir yanılgıdır. Şöyle düşünelim: Bu başlangıç fikri, insanların başlangıcı, bir devletin başlangıcı gibi başlangıç fikirleri, başlangıç ve son fikirleri daima mitolojiktir. Eskiden insanlar demişler ki, insanlık şöyle başladı: Allah Âdem'i yarattı, Havva'yı yarattı, dolayısıyla ondan insanlık doğdu. Ama bunu ne gören var, ne de bilen. Bu konuda hiçbir şey yok. Evrim teorisi bu soruya tek hücrelilerden sıcak su kenarlarında başladı, diye cevap verir. Bununla ilgili o devre kimse gidemeyeceği için bunu ne gören var, ne de bilen. Dolayısıyla biz başlangıcı göremeyeceğimize göre başlangıcı kim görebilir? Tanrı görebilir. Diyelim ki, Ankara-İstanbul otobanında ortada dururken yolun başını ve sonunu göremezsin. Bu

yolun başını ve sonunu görebilmen için çok yüksek bir noktadan kuşbakışı bakman gerekir ki böyle gözlerin olacak, başlangıcı ve sonu bilebilesin. Nereden geldik sorusuna bilim de cevap veremez. Çünkü bunu laboratuvara sokamaz, üzerinde deney ve gözlem yapamaz. Buna kim cevap verebilir? Mitler cevap verebilir, bir de dinler cevap verebilir. İnsan bu başlangıcı hiçbir zaman göremeyeceği için, deney ve gözlem yoluyla elde edemeyeceği için kendi başlangıcı konusunda mit üretmek zorundadır. Bunu üretemezse, hayatına bir anlam yükleyemez. Nereden geldik sorusuna dair bir fikir üretemezse, o zaman hayatı anlamsız olur. O nedenle bilim çağında bile insanların insanlığın başlangıcıyla ilgili bir mit ürettiklerini düşünüyorum. Mesela, günümüzdeki mitlerden biri bing bang teorisi, değil mi? Şimdi birtakım deneyler yapılıyor. Tanrı parçacığını buldular. Daha öncesi diye birisi sorduğu zaman bilimin söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Dolayısıyla bilim bile bir mit üretmek zorunda şey yapmak için.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuyla ilgili bir mitimiz var bizim. Diyoruz ki, Şeyh Edebali rüyasında göğsünden bir ağaç çıktığını gördü, dolayısıyla bu ağaç Osmanlı Devleti oldu. Aslında her kuruluşu bir mite dayanmak zorundasın. Ailelerin geçmişe doğru bir şecere çıkartmaları için bile sonunda bir mite dayanmak zorundasın. Cumhuriyet de mitler üretti. Mesela, Mustafa Kemal'le ilgili mitleri düşünün. Sarı saçlar, mavi gözler ve başka bir sürü Mustafa Kemal'e atfedilmiş özellik. Bunlar Cumhuriyet'in kuruluş mitleridir. Çünkü bu mitleri kurmazsa, bir rejim, bir sistem, bir yapı bunları kuramazsa onu kabul eden insanlar için anlamlı olmaz. Dolayısıyla insan aynı zamanda mit yapıcı bir varlık, aynı zamanda aklıyla düşünen bir varlık. İnsan bunların biri değil, hepsi. Ama bizim modern bilincimiz ne diyor? Artık sadece aklımızla, teknolojiyle, bilimle düşünüyoruz, diyor. Ben bunun bir yanılgı olduğunu düşünüyorum ve dolayısıyla bu ilerleme şemasını reddediyorum. Her çağda bütün çağlar vardır. Fakat bunların başat özelliği, hâkim çizgileri farklıdır. Ortaçağda hâkim çizgiyi din oluşturuyor. Mit yok mu, daha önceki çağın mitleri yok mu? Elbette var. Pagan çağdan kalma pek çok alışkanlık yine devam ediyor. Mesela, modern çağda diyorlar ki, ar-

tık aklımızla, bilim ve teknolojiyle hareket ediyoruz vesaire. Ama bu modern çağın hâkim özelliği, bütün özelliği değil. Modern çağın insanı da mit üretmek zorunda. Dolayısıyla aynı zamanda inanmak zorunda diye düşünebiliriz.

Böyle düşündüğümüz zaman geleneği başka bir şekilde görebiliriz. Geleneği, daha net olarak görmemiz için sigara örneğini verebiliriz. Aslında sigara Kızılderili çubuğunun evrime uğramış biçimi. Kızılderililer tütünü çubukla tüttürüyorlar ve dolayısıyla bu bir evrim. Günümüzde onu modern sigara formatında içiyoruz. Ortaçağın çok güçlü bir aroma kültürü, koku kültürü var. Ortaçağın kokusu evrime uğradı ve parfüme dönüştü. Parfüm mağazalarımız var. *Koku* filmini izlediniz mi bilmiyorum, Ortaçağda koku kültürü çok güçlü. Türkiye'de dalga geçiyorlar hacı yağı, vesaire camilerin kenarında diye. Türkiye'deki de kendi geçmiş kültürünü aşağılamanın bir formatı oluyor. Sanki cami ilginç bir şey, onlar da o kokuyla yaşamışlar. Biz de Ortaçağda yaşasaydık o kokular bugün parfüm dükkânlarında gördüğümüz ve en iyisini seçmeye çalıştığımız kokulardan biri olacaktı.

İlerleme mantığı biraz tehlikeli bir mantık. İlerleme mantığına bir kez inandığın zaman, geçmişte var olan her şeyi reddediyorsun ve bu arada geleneği de reddetmiş oluyorsun. Eğer insanlık tarihinde daha ileri bir aşamaya geçmişsek, o zaman geçmişteki hiçbir şeyin anlamı yoktur. Dahası eski olan her şey kötüdür, yeni olan her şey de iyidir. İşte modernler, Avrupa'nın modernleri bunu yaptılar, 18. yüzyılda ve kendi geleneklerini reddettiler. Kendi gelenekleri derken, kendi gelenekleri dediğimiz şey din geleneği. Kendi Ortaçağlarından kurtulmak istedikleri için özellikle Katolik geleneğini reddettiler. Bir önceki geleneğin kültürüne; mitoloji çağına yani eski Grek kültürüne yaslanmak istediler. İşte eski uygarlıklar dediğimiz uygarlıklara. Zira onların dinle büyük sorunları vardı. Çünkü tam da modernleşmenin eşiğine geldiği zaman Avrupa din savaşları yaşadı ve bu din savaşları onların Ortaçağa bakışını değiştirdi. Kendi dini geleneklerinden nefret ettiler ve onu bir biçimde yorumladılar. Dolayısıyla bu arada geleneği de reddettiler.

Aydınlanmanın büyük filozofları vardır. Voltaire, Rousseau, Diderot gibi adamlar. Özellikle Fransa aydınlanması dedi ki, "Artık akıl çağındayız.". Bunun karşıtı ne, aklın karşıtı ne? Gelenek. Dolayısıyla gelenekle aklı karşıt kutuplara yerleştirdiler ve modern senaryo, modern film başlamış oldu. Gelenek aklın karşıtıdır. Nasıl siyah beyazın karşıtıysa, iyi kötünün karşıtıysa, aklın karşıtı da gelenektir. O zaman biz artık akıl çağındaysak geçmişin geleneklerini akıl dediğimiz manivelayı, kaldıracı kullanarak reddedeceğiz ve reddettiler. Tabii ki bütün Avrupalılar değil, modern Avrupalılar. Bir de Katolik Kilisesi Avrupa'da çok güçlü ve Avrupa Katoliklerle dolu, hâlâ Katolikliğe inananlar var. Dolayısıyla toptancılık yapmayacağız. Modernleşme geldi, Katoliklik gündemden düştü, din gündemden düştü, diye bir şey söyleyemeyiz. Katoliklik Avrupa'da bugün bile ayakta. Papalık törenlerinde insanların dünyanın her yerinden Roma'ya gelip nasıl gözyaşı döktüklerini biliyoruz. Katolik geleneği canlı bir şekilde yaşıyor. Ama diğer Avrupa, yani dindar olmayan Avrupa geleneği reddetti. Biz de Türkiyeliler olarak geleneğin bu reddini devraldık.

Akıl yoluyla modernler geleneği reddettiler, -Konuşmamın esprisi burada yatıyor.- ama geleneği reddetmek başka bir geleneği başlatmak anlamına gelebilir. Peki, ne yaptılar? Dini gelenekleri ya da Ortaçağın geleneklerini reddettiler, akılla reddettiler ve onların hiç beklemediği, belki de düşünmedikleri bir durumda akılcı olmak, akla göre yaşamak, akla göre ve bilime göre bir hayat tarzını benimsemek ve bunu sürdürmenin kendisi gelenek hâline geldi. Biz buna aydınlanma geleneği diyoruz. En genelde aydınlanma geleneği, daha özelde de sosyal bilimlerde rasyonalist gelenek diyoruz. Yani akılcı gelenek diyoruz. Geleneğin reddi bir geleneğe dönüştü. O zaman bu aydınlanma geleneği nedir? Geleneği reddeden bir gelenektir. Buradan ne anlıyoruz? Gelenekten kurtuluş yoktur. Çünkü geleneği reddettiğimizde başka bir şey başlatıyoruz ve o da üç kuşak sonra devam ediyorsa, geleneğe dönüşüyor. Mesela, 1800'den, yani aydınlanma çağından bugüne iki yüz seneyi aşkın zaman geçti. Artık akılcılık, bilime göre yaşamak, bunun kendisi bir geleneğe dönüştü. Sorun şuradan kaynaklanıyor: Bu insanlara gitseniz deseniz ki, sen benim

geleneksel olduğumu söylüyorsun. Benim benimsediğim geleneği reddediyorsun, ama seninki de bir gelenek. İşte bunu asla kabul etmezler. Aslında gerçekte onunki de bir gelenek. Mesela, devlet rejimleri olarak baktığın zaman dine dayalı devlet rejimleri geleneği varsa, bu da seküler rejimler geleneği, yani sekülerist bir gelenektir. Ama önünde sonunda bir gelenek, adı sekülerist olsa bile.

Gelenek hakkında bir sürü şey söylenebilir. İnsan hayatındaki en önemli geleneğin dil olduğunu düşünüyorum. Dil bana göre insanın sahip olabileceği en büyük ve reddedilemeyecek bir gelenektir. Mesela, Türkçe söz konusu olduğunda biz okullarımızda, liselerde, vesaire genellikle öğrencilere Göktürk Yazıtlarını okuturuz. Bu yazıtları 725 mi? Evet, 725. Tonyukuk'un, "Ey Türk budunu!" diye başlayan metni, işte bu metin günümüze kadar yaşamış. Bu metni hemen oturup yazmışlar değil. Bu metnin bir edebiyat gücü var, edebi gücü var. Öyle sallapati yazılmış bir metin değil. Bir ustalık, yani bir birikimin üzerine yazılmış. Demek ki başlangıcı olarak bunu alırsak, bu kadar nefis bir Türkçenin olabilmesi için bundan önce dilin bir geçmişi olması gerekir. Bu konuda nereye kadar gittiğini bilmiyoruz. Belli ki çok gerilere kadar gidiyor. En başını da bilemiyoruz. O zamandan bugüne kadar iki bin yıla yakın zaman geçti. Bu yazıtları okuduğum zaman ben anlıyorum, herkes anlayabiliyor. Türkçenin mantığı, Türkçenin söz dizimi. Dolayısıyla biz sokakta her Türkçe konuştuğumuz zaman, Türkçenin geleneğini ve Türkçe konuşma geleneğini yaşıyoruz. Belki de çocuklarımız, çocuklarımızın çocukları bu geleneği yaşatacaklar. Bana göre bu reddedilemez bir şeydir, gelenek işte tam da budur.

Dilin ve kelimelerin özelliği var biliyorsunuz. Bir de buna kelimelerin, kavramların, cümlelerin, her dilin bir müzikalitesi olduğunu ekleyin. Tekrar söylüyorum; her dilin bir müzikalitesi var. Bir yabancıyla konuştuğun zaman, onun dilinin bizim konuştuğumuz dilin müzikalitesinden çok farklı bir müzikalite olduğunu hemen fark ediyorsun. Bu müzikaliteyi biz sürdürüyoruz. Bu bizim estetik duruşumuzu gösteriyor. Dil aynı zamanda

neyi taşıyor bu müzikalite dışında? Anlamları taşıyor. Mesela, bir kelime var. Kitap kelimesini form olarak yazıyoruz. Ama bunun bir de içi var. Görünmüyor, ama içi var. Kitap kelimesi bize kitabın ne anlama geldiğini de taşıyor. Dolayısıyla dilin özelliği bu. Dil bir anlam dünyasını, bir mana dünyasını taşıdığı için bu mana dünyası da bizim toplumumuzun mana dünyası olduğu için, yani maneviyat dünyası, ruh durumu olduğu için aslında Göktürk Yazıtlarından bugüne kadar bir toplumun ruhu dille beraber buraya kadar geliyor. Dolayısıyla biz şimdi kalkıp Bilge Kağan zamanındaki Türklerden çok da radikal ve farklı insanlar olduğumuzu söyleyemeyiz. Biz onların geleneğinin, yaşama tarzının şu ya da bu biçimde devamıyız. Bu yalnız Türkçe için geçerli değil, bütün diller için de geçerli. Almanca için de geçerli, Fransızca için de, başka şeyler için de. Diller onu konuşan toplumların dünya görüşlerini kuşaktan kuşağa aktarırlar. Dil işte bunu yapabildiği için, yüzyıllarca yapabildiği için bana göre insan hayatındaki en büyük gelenektir. Dil geleneklerin geleneğidir. Başka her geleneğin de doğduğu gelenektir. Bu konuyu dini olarak da yorumlayabiliriz. Mesela, ortalama insanların söylediği gibi Kur'an-ı Kerim'in Arapça olduğunu düşünüyorsak söyleyecek bir şey yoktur. Ama mesela, ben Kur'an-ı Kerim'in Arapça değil, Allah'ça olduğuna inanıyorum. Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelamıysa ve kelam dilse, buna Allah'ın kelamı diyoruz. İnanıyorsak böyle değil mi? Kelam dilse, Kur'an-ı Kerim'in dili Allah'ın dilidir. Bunun Arapça olması, Türkçe olması, başka bir dilde olmasının bence hiçbir önemi yok. Biz dil deyince sadece şunu anlıyoruz: Ulusların dilleri, kabilelerin, aşiretlerin ya da her kiminse onların dili. Mesela, ben şimdi sizinle Türkçe konuşuyorum, ama Türkçeyle başka özel bir dil kullanıyorum. Biz birtakım kavramlar kullanıyoruz ve siz bu kavramların anlamını anlıyorsunuz ve anladığınız zaman benim konuşmamdan zevk alıyorsunuz. Demek ki ben Türkçe konuşmanın dışında başka özel bir dil daha konuşuyorum ve bunun kendisi de bir dildir. Mesela, annem katıldığım bir televizyon programımı seyrediyor ve diyor ki, "Oğlum, hiçbir şey anlamıyorum, ama yine de sen benim oğlumsun, dinliyorum.". Çünkü ben annemin dilini

konuşmuyorum ki televizyonda. Dolayısıyla onun beni anlama şansı yok. Ama sınıfa girdiğim zaman öğrencilerle özel bir dil, sosyolog dili, sosyal bilim dili kullanıyorum ve dolayısıyla bunun kendisi de bir dildir. Bir müzisyenle müzik üzerine konuştuğunuzu düşünün, eğer müzisyenin müzik dilini bilmiyorsan onun kullandığı kelimelerin senin için bir anlamı olmaz. Genellikle hastaneye gittiğimizde doktorlar çok özel bir dil kullanırlar ve biz o dili anlamayız. Reçeteyi anlamayız, söylediğini anlamayız. Çünkü o tıp dilini kullanmaktadır. İşte bu anlamda, genelde biz Arapça desek bile Kur'an'ın iç mantığını yansıtan bir mantığı varsa, Kur'an'ın mantığı vardır demek de biraz saçma olabilir. Zira böyle bir mantık varsa bile bu Allah'ın mantığıdır ve bunu bir kulun anlama şansı çok azdır veya çok azını anlayabilir. Dolayısıyla Kur'an'ın da bir anlam dünyasını, bir içeriği yansıttığını, tam da Allah'ın insana vermek istediği içeriği yansıttığını düşünecek olursak, Kur'an aslında Allah'çadır ve bir dildir. Bu dil, eğer inanıyorsak Âdem'den beri yaşayan bir dildir. Âdem'in kaç milyon sene önce yaşadığını tasavvur bile edemiyoruz. Bir sürü rakam söyleniyor, ama biz bunu tasavvur bile edemiyoruz. İşte bu anlamda da bana göre insan hayatındaki en köklü, en etkili gelenek dildir. Biliyorsunuz ben Kürtlerle ilgili yazılar yazdım, yani Kürt sorunuyla ilgili olarak. Kürtçe olması beni hiç ilgilendirmiyor. "Kürtçe Ari dillerden geliyor." diyorlar, bu işin uzmanları, Avrupa dilleriyle ortak bir kökenden geliyor diyorlar. Bu da beni ilgilendirmiyor. Beni ilgilendiren şey bu dilin içinde taşıdığı anlamdır. Diyorum ki, Türkçe Horasan Yaylası'ndan bu tarafa doğru geçerken -birden bire değil tabii, birkaç yüz seneyi alan bir gelişme- biz Müslümanlığı kabul etmişiz ve pagan çağımızdan getirdiğimiz dilin içeriğini din doldurmuş. Sadece bizimkini doldurmamış, Kürtçenin de içini doldurmuş. Dolayısıyla biz farklı kelimeleri form olarak, -cisim olarak farklı kelimelere sahip olsak bile- bu kavramların içindeki anlam dünyası bizim için ortak. O nedir peki? Bence o Müslümanlık. Doğrusu ben bu noktada Kürtlerle Türklerin farklı olduğuna inanmıyorum ve bunu farklı vurgulayanları da reddediyorum. Ortak bir dil geleneğine, ortak bir anlam geleneğine, hayat tarzı geleneğine sahip

olduğumuzu düşünüyorum. Türkiye'nin durumunu da işte böyle açıklayabiliriz. Bu yalnızca Kürtler için geçerli değil, Çeçenler için de geçerli, Kafkasya'dan gelenler için de geçerli, göçmenler için de geçerli, herkes için geçerli. Bizim modern dilimiz, geçmişten getirdiğimiz dile Avrupalılardan etkilenildiği için ilave edilmiş bir şey. Aslında bir Kürt modernleştiği zaman, geçmişten gelen dil geleneğine bir de modern düşünme biçimlerini ve onun dilini ilave ediyor. Yalnız Kürtler ilave etmiyor, biz de ilave ediyoruz. Bu ilave edilmiş şeyin içinde ne var? İlave edilmiş anlamlara bakıyorsun, geçmişten gelen Müslümanlık var. Bunun içinde pagan unsurlar da olabilir. Biz modernleştiğimiz zaman buna başka anlamlar ekliyoruz. Anlam dünyaları, milliyetçiliğin anlam dünyası, solculuğun anlam dünyası, bilimin anlam dünyası ve bir sürü anlam dünyası ekliyoruz. Ama bilimle ilgili hayatımızın tarihi yüz sene, bilemedin iki yüz seneden daha fazla değil. Ama benim kastettiğim gelenekle ilgili tarihimiz binlerce yıl, yüzlerce sene. Bu yüzden Cumhuriyet radikal ölçülerle yeni bir toplum, yeni bir insan yaratmak istedi. Bu geleneğe rağmen bunu yapmak istedi ama beceremedi. Bu imkânsız çünkü. Yalnızca Cumhuriyet'in kurucuları değil, Lenin de beceremedi. Sosyalist devrimci Mao beceremedi. Bu nedir? Bana göre bu geleneğin gücüdür. Dolayısıyla ben geleneği böyle algılıyorum. Biz modernleşiyoruz şu anda, hızla modernleşiyoruz. Bu hızla modernleşmemizin karşısında bizi bizzat tutacak, bizi biz olarak tutacak yegâne şeyin gelenek olduğuna inanıyorum. Türkiye'nin geçmişinin geleneklerini seven ve benimseyen insanlar olabilir. Mesela, ebru sanatını yaşatmak için çeşitli dernekler kurabilirsiniz. Bana göre bunlar çok önemsiz şeylerdir. Gelenek kendini sürdürecektir ve modern olanın karşısındaki yegâne direnç noktası budur.

Modernlik ve modernleşme dediğimiz şey geleneğe bir saldırıdır. Modernleşme ve bir toplumun modernleşmesi kendi geleneğini yok etmesi anlamına gelir. Bu sadece Türkiye'de değil, Avrupa'da da böyle, Araplar için de böyle, Afrikalılar için de böyle. Ben mevcut geleneğimizin, bu göremediğimiz geleneğin bizi biz yapan şeyleri yaşatacağını düşünüyorum. Tam ideal formatıy-

la yaşatamayabilir, ama yaşatacağını düşünüyorum. Geleneğin özelliği nedir peki? İşte bunu izah etmek zor. Ben geleneği dille özdeşleştiriyorum. Peki, başka gelenekler yok mu? Var, ama hepsi bu dilin içinden türemiş olarak görülebilir. Halı sanatımız Türkçenin estetik içeriğini halıya yansıtıyor olabilir. Başörtüsü, geleneksel başörtüsü kıyafetlerimiz, folklorumuz. Türkçenin içindeki anlam dünyasını tam da harekete dökmek mümkün olabilir. Ben Anadolu'da seyrettiğim hiçbir folklor ekibinin cinsel iması olmadığını gördüm. Kafkas oyunlarını seyrediyorsun. Trakya, Kürt ve Ortadoğu nereye gidersen git. Mesela, modern dans gibi. Diskoda, şurada, buradaki modern danslar gibi en ufak bir cinsel ima var mı? Peki, bu nereden geliyor? Bu, dediğim gelenekle, anlam dünyasıyla ilgili. Bunun aksi olduğunu gösterebilecek bir tek oryantal var. Geleneksel danslarda kalça hareketi yoktur. İlginç bir şey. Hangisini seyredersen seyret, yoktur. Bildiğimiz modern formatta yoktur. Geleneğimiz bizi biz yapan şey, beni Türkiyeli yapan şey. Zira bu olmasa ben biyolojiye dönüşürüm, bir et parçasına dönerim. Cumhuriyet biraz bunu yapmış. Toplumu bu anlam dünyasından kopararak bir et parçası olarak, sadece bir biyolojik varlık şeklinde tasavvur etmiş. Çünkü bir toplumun iç dünyasını, içeriğini reddettiğin, yok etmek istediğin zaman bunun yerine bir ruh, bir anlam koyman lazım. Cumhuriyet bunu başaramamış. Allah korkusu diye bir şey var. Modernler Allah korkusunu öcü gördüğü zaman korkmak gibi anlıyorlar. Aslında böyle bir şey değil. Allah'tan korkmak öyle hayalet gördüm, korktum gibi değil. Okullarda öğrencilere şöyle anlatıyorlar: Allah despot mu? Allah öcü mü gibi bir sürü yorumlar yapıyorlar. Allah korkusu dediğimiz şeyin geleneksel bir toplumda insanlara verildiğini düşünüyorum. Hele bir de eski Türkiye'nin eski şehirli yapısında medrese sistemi olduğu için bunun daha kolay verildiğini düşünüyorum. Ebu Hanife hakkında söylenir, zina yapan kişiyi görmüş de hırkasını atmış. Düşünün, böyle bir toplumdan geliyorsunuz. Adam bir kızı minibüse alıyor ve tecavüz etmek istiyor. Hadi yetmiyor, öldürüyor, yetmiyor kollarını kesiyor. Bundan daha etik dışı ne olabilir ki? Geleneğimizden koptuğumuz için, anlam içeriği dediğimiz gelenekten koptuğumuz için

insanımızı engelleyecek başka hiçbir norm kalmadı. Dolayısıyla kolayca öldürebiliyorlar. O nedenle anaokullarına etik dersi konulmasını öneriyorum.

UEFA maçlarında, uluslararası maçlarda eskiden sahaya birisi atladığı zaman kameralar hemen onu gösteriyordu. UEFA karar aldı ve "Sahaya biri atladığı zaman bunu göstermek yasak." dedi. Çünkü onu gösterdiğin zaman diğeri de atlayacak. O zaman olanlara da davetiye çıkarmış oluyorsun.

Üniversitemde hocaların ve öğrencilerin kullandığı koridorlara kameralar taktılar. Düşünün, üniversitede koridorda öğrenci yürüyor veya biz yürüyoruz, fark etmez. Kameranın altında yürüdüğünü düşüne düşüne yürüyeceksin. Düşün bir kere, bunu yapan Amerika görmüş bir rektör, Avrupa görmüş idareciler yani.

Anaokulunda, yedi yaş öncesi okullarda öğrencilere neler öğretildiğini çok bilmiyorum, ama az çok biliyorum. Çünkü öğretmenleri tanıyorum. Eğer böyle giderse katiller üretebiliriz. Zira Türkiye'nin modernleri tarafından ilginç bir şekilde ahlak negatif algılanıyor. Ahlaktan söz ettiğiniz zaman tu kaka oluyorsunuz. İlginç bir psikoloji yerleşmiş. Ben bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Ben çocuklara anaokullarında sorumluluk ahlakı dersi verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mesela, AK Parti liselere din ve ahlakla ilgili ders koyuyor. Bunun hiçbir önemi yok. Din ve ahlak dersini, bu tür dersleri anaokulunda koyacaksın. Ağaç yaşken eğilir, çocuğa sorumluluk vereceksin. Benim talebim bu. Başka bir şey istemiyorum, sadece sorumluluk ahlakı. Yani ben kendimden ve yanımdaki insan muhataplarımdan da sorumluyum. Dolayısıyla erkek olduğum zaman erkekliğimden sorumlu olacağım, kadın olduğum zaman kadınlığımdan sorumlu olacağım ve muhatabımdan sorumlu olacağım. Bu olmaksızın olamaz. Mesela, Türkiye'deki kreş rejimine bu noktadan baktığın zaman trajedi. Oradan ne çıkabilir ki? Hiçbir şey çıkamaz. Bir müftüye rastladım ve ona, "Diyanet ne yapıyor? Diyanet liselerle uğraşıyor. Sizin uğraşmanız gereken liseler değil, sizin uğraşmanız gereken yedi yaş öncesi okullar. Yedi yaş öncesi okullar için ne yapıyorsunuz?" diye sordum. Adam

bana, "Diyanet de kreş açmaya başladı." dedi. Böyle bir şey işte. Bu nasıl bir kreş? Tabii bunun nasılı önemli. Geleneğimizle bağımız kopuyor.

Üniversitede rastlıyorum bazı ailelerin çocukları sorumluluk sahibi. Gerçekten bu anlamda çocuklarına sorumluluk aşılamış aileler, yani kendilerini görmüyorum da çocuklarından anlıyorum bunu. Bu öğrenciye sorumluluk verilmiş. Bazı aileler bunu yapıyorlar. Taşımayanlar da çok sayıda. Ne okula gelir, ne hocanın verdiği dersi alır, ne de tavsiye ettiği kitabı okur. Taşımadığı tek şey öğrencilik. Öğrenciden ne beklenir? Öğrenci sorumluluğu tabii. Babadan ne beklenir? Baba sorumluluğu tabii. Anneden de anne sorumluluğu beklenir. Ben öğrencilerime söyledim, siz öğrenci olmanın sorumluluğunu taşımıyorsunuz, diye. Üstelik taşıyanların da bundan yeterince yararlanmasına engel oluyorlar.

21 Mart 2015

ÂLİMLER VE ENTELEKTÜELLER

Konumuz, Türkiye'de çok tartışılmış bir konudur. Hemen hemen herkes âlimler, entelektüeller ve aydınlar konusuyla bir biçimde ilgilenmiştir. Modern Batı kültüründe de entelektüeller ve âlimler konusu özel bir konudur ve hakkında çok kitap yazılmış, çok şey söylenmiştir. Çünkü ne tarafından baksanız âlimler ve entelektüeller, toplumun elitleridirler. Toplumun halkı değil, yukarıdaki kısmıdırlar. Toplumun hiyerarşisinde üstün bir konuma sahiptirler ve dolayısıyla önemlidirler. Bu yüzden toplumun politik ve ekonomik elitleri gibi belirleyicidirler, etkilidirler ve dolayısıyla araştırmaların konusu olmuşlardır.

Konumuzun âlimler ve entelektüeller olmasının bir nedeni var elbette. Çünkü âlim başka biridir, entelektüel başka biridir. Bu da tarihin devirleriyle ilgilidir. Âlim daha çok Ortaçağın elitlerine atıfta bulunur. Sadece bizim Ortaçağımızda değil, aynı zamanda Hristiyan ve Musevi Ortaçağındaki insanlar da, yani fikirlerle uğraşan insanlar da -Bizimkiler Müslüman âlimler, onlarınki Hristiyan ve Musevi âlimlerdir.- çok büyük âlimler yetiştirmişlerdir. Entelektüel kelimesi daha çok modern dönemdeki fikirlerle uğraşan insanlar için kullanılır. Türkiye'de buna genellikle aydın denilmiştir. Bir zamanlar münevver de denilmiştir. Tanzimat döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bugün aydın diyebildiğimiz insanlara münevver deniliyordu. Ama bu konuya geçmeden önce, âlimler ve entelektüeller toplumda neden varlar, onu anlamak gerekir. Bunu da ilk toplumlara, yani antropolojinin konusu olan ilkel toplumlara henüz insanlığın ilk toplumları anlamındaki toplumlara bakarak görebiliriz. İnsanın ontolojik, yani

varoluşuyla, bir toplumda aydınların, entelektüellerin ve âlimlerin olması arasında bir ilişki kurabiliriz. Bunu şöyle yapabiliriz: Sıradan insanlar, ister ilk toplumlar, ister bugünkü toplumlar, ister yarınki toplumlar dünyaya bakarlar, diğer insanlara bakarlar, kendi hayat şartlarına bakarlar ve hayatı izah edemezler. Hayatın kendisi sıradan insanlara kaotik ve karmaşık görünür, onlar bu karmaşadan rahatsız olurlar. Çünkü bu karmaşa düzensizlik demektir. Hâlbuki insan düzeni sever. İnsan düzeni huzur bulmak için sever, güvenliği için sever. Eğer çevrenizdeki dünya çok kaotik ve karmaşık bir dünyaysa, ne olduğu, ne olacağı belli değildir ve kendinizi risk altında hissedersiniz. Dolayısıyla bu kaostan ve karmaşadan korkarsınız. Mesela, bireysel hayatımızdaki bu kaos anları kararsızlık anlarımızdır. Kararsızlık öldürücüdür! Çünkü hiçbir şey belli değildir. İnsanın rahat etmesi için, huzur bulması için bir şeylerin belli olması gerekir. Bunu politik dile çevirdiğimiz zaman düzen olması gerekir. İşte bu düzen ihtiyacı güvenlik ihtiyacıdır. Zira düzen varsa güvenlik vardır. Bu güvenlik, her durumda polisiye güvenlik, politik güvenlik değildir. Bizler birer birey olarak psikolojik dünyamızda, inanç dünyamızda güvenlik ararız. Dolayısıyla kozmos düzen -kozmos diyoruz eski Latince karşılığıyla.- kaos düzensizlik demektir. Düzen insanı huzurlu yapar. Mesela, politik bakımdan -Toplumumuzda biz bunları gördük.- terör, şiddet gibi durumlara toplumları kaosa sürüklemesi diye bakarsak bu çok rahatsız edici bir durumdur ve insanlar güvenliğe, düzene önem vermeye başlarlar. Zira huzurlu bir hayat düzenli hayattır. Buna ontolojik güvenlik diyebiliriz, varlığımızın gerektirdiği güvenlik arayışı yani.

Huzursuzluk değersiz midir? Hayır, o da değerlidir. Güven ve güvensizlik, kozmos ve kaos, bunlar birbirlerini var eder. Eğer kozmos, yani düzen dediğimiz şey varsa düzensizlik olduğu için bunun bir anlamı vardır. Düzensizlik olmasa düzen ihtiyacının, güvensizlik olmasa güven ihtiyacının bir anlamı olmaz. İşte bu anlamda insanlar kuralları çiğneyeyim ve özgür olayım demezler, bunu istemezler, ama aynı zamanda düzeni isterler. İnsanlar düzene ihtiyaç duyarlar. Mesela, Avrupa'ya giden biri hakkında konuşalım. Türkiye'den tanıdığım biri İstanbul'dan İsviçre'ye git-

ti ve orada bir ay kaldı. Geri döndüğü zaman ona, "Ne gördün? Medeniyeti gördün mü?" diye sordum. "Avrupa'ya gittin, medeniyeti gördün mü?" "Gördüm." dedi. "İlk gittiğimde hayran kaldım, çok hayran kaldım. Çünkü her şey o kadar düzenli, o kadar düzenli ki sanki toplum, evler, yollar her şey bir maket kadar güzel. Fakat on beş gün sonra bu aşırı düzenden çok sıkıldım ve İstanbul'u aradım. Dönsem, trafik sıkışsa, saçma sapan şeyler olsa diye düşündüm." Zira onların yaşadığı şey aşırı düzen. Mesela, Avrupa'da turizmin çok yaygın olmasının nedenlerinden birinin -Başka nedenleri de vardır.- bu olduğunu söylüyorum. Makine gibi bir toplum. Her şey düzenli, her şey saatinde ve dolayısıyla o her şeyin saatinde olması insanları huzursuz ediyor. Bu sefer aşırı düzenden rahatsızlık duymaya başlıyorlar. Düzenle kaos-kozmos ilişkisini bu şekilde anlayabiliriz. Çevreni bir düzen içinde anlayacaksın, değil mi? Dünyayı, olayları bir düzen içinde anlayacaksın ki rahat edebilesin. İlk toplumlarda, bu düzen ihtiyacını sıradan insanlar düzenli bir form olarak anlayamadıkları için bu ihtiyacı bazı kişiler gidermiş. Onların adına biz bugün ne diyoruz? Kâhinler, rahipler, şamanlar ve büyücüler. O zaman günümüzdeki gibi okulların olmadığını düşünecek olursak, bu ihtiyacı şamanlar, rahipler ve bu isim altında zikredebileceğimiz kâhinler gidermişler ve dolayısıyla sıradan insanların dünyayı bir düzen içinde anlamalarına katkıda bulunmuşlar, insanların düzen ihtiyacını gidermişler. İşte entelektüellerin toplumda var olmasının nedeni, temel nedeni bu. Sıradan insanların bir düzen içinde ve sistemli bir biçimde anlayamadıkları kaotik dünyayı kozmosa dönüştürmek ve onlara huzur vermek, onlara ontolojik güvenlik armağan etmek. Dolayısıyla o günkü toplumda rahiplerin, şamanların ve kâhinlerin çok büyük bir otoritesi var.

Biz bugün genellikle başımız sıkıştığında teknisyenlere gidiyoruz. O insanlar şamanlara, rahiplere giderlerdi ve onların otoritesini kabul ederlerdi. Bu bir iktidar ilişkisini gösterir, bilgi iktidar demektir. Şamanın otoritesi, iktidarı vardır. Zira o daha fazla bilmektedir. Rahiplerin iktidarı vardır, çünkü onlar daha fazla bilmektedir. Dolayısıyla onlara "entelektüel" denmiyordu. Ama entelektüel dersek eğer, bir insan entelektüel konumuna geldi-

ği zaman halk aşağıda, entelektüel yukarıda olur. Tarihin bütün toplumlarında, entelektüeller veya âlimler toplum piramidinin yukarı kısımlarında yer alırlar. Tarihteki örnekler de bunu gösteriyor bize. Bunlar krallara danışmanlık yapmışlar, başka görevler üstlenmişler, din adamı olmuşlar. Bu da şundan ileri geliyor: Bilginin iktidar olması. Bilenler bilmeyenlere egemen oluyor. Fakat bilenler çok sayıda değil, az sayıda ve dolayısıyla tarihte bunlar çeşitli adlar almışlar. İlkçağlarda şaman, rahip, büyücü ve kâhin. Batı dillerinde güzel bir kelime var, *saga*. Kâhinler, hikmet sahibi insanlar, sagalar olmuşlardır. İlkçağları pagan çağı olarak düşünecek olursak Ortaçağa geldiğimiz zaman, Ortaçağ dinin egemen olduğu bir çağ ve dolayısıyla entelektüeller, sagalar daha doğrusu, şamanlar ve rahipler din adamlarına dönüşmüşler. Müslüman dünyada âlimler, evliyalar ve şeyhler var. Biz onlara entelektüeller diyemiyoruz, âlimler diyoruz.

Modern döneme gelindiği zaman, Avrupa'daki gelişmelerle birlikte artık din iktidarını kaybetmiştir. Din iktidarını kaybetmiş derken, toplumdaki gücünü yitirmiş. Daha doğrusu dini kurumlar toplumdaki güçlerini kaybetmişler. Katolik Kilisesi gücünü kaybetmiş. Katolik Kiliseyle birlikte din toplumun hâkim çizgisi olmaktan çıkmış, daha alt konumlara inmiş ve modern entelektüeller sahneye çıkmışlardır. Bu modern entelektüeller büyük romancılar, büyük şairler, büyük gazeteciler, büyük bilim adamları. Farzı muhal Newton ya da başka bir filozof, onlar ne? Onlar entelektüeller. Demek ki biz entelektüel kavramını modern dünya için, diğerini de Ortaçağ için, yani daha önceki çağlar için kullanıyoruz.

Peki, ben neden bu ayrımı yapıyorum? Çünkü âlimler bizim bugünkü anladığımız anlamda entelektüel enerjilerini, -Bugünkü bildiğimiz anlamda bilgi değil.- bilgi problemine yöneltmiyorlar, başka bir probleme yöneltiyorlar. Ortaçağ âliminin enerjisini harcadığı konu iman ve itikat. Hâlbuki modern entelektüelin enerjisini harcadığı konu, yani araştırdığı, bilmek istediği konu iman ve itikat değil, bilgidir. Demek ki Ortaçağ âlimiyle modern entelektüeli birbirinden ayıran şey, Ortaçağ âliminin yöneldiği

şeyin iman ve itikat olmasıdır. Oysa modern entelektüelin odaklandığı konu bilgi sorunudur. Buradan şunu anlıyoruz: İman ve itikat seküler bir konu değildir. Hâlbuki bilgi problemi seküler bir problemdir. Biz bilgi dünyasında yaşıyoruz. Çünkü biz seküleriz. Araştırma yaparken mesela. Benim bir entelektüel olduğumu düşünün, aydın olduğumu farz edin. Benim ilgilendiğim konu nedir? Bilgi konusu, toplum hakkında bilgi, vesaire hakkında bilgi. Ben bilgiyle ilgili problemlerle uğraşıyorum. Mesela, iman ve itikat problemleriyle uğraşmıyorum, hem de hiç uğraşmıyorum. Modern entelektüellerin hiçbiri uğraşmıyor. İşte bu yüzden biz âlimin karşılığı diye entelektüeli kullanamayız, entelektüelin karşılığı olarak da âlimi kullanamayız. O nedenle bu konuşmanın konusu yakın anlamlara gelen iki kavram, âlimler ve entelektüeller.

Şimdi Avrupa Ortaçağında bir özdeyiş var, bir vecize. Aslında modernler bu özdeyişin bir kısmını almışlar. O da şu: Şeytan ayrıntıda gizlidir. Fakat bu vecizeyi taşırken modern kültüre, işlerine gelmemiş ve vecizenin diğer kısmını sansürlemişler, görmezden gelmişler. Aslında vecizenin aslı şu, Ortaçağda üretilmiş bir vecize bu: Tanrı ve şeytan ayrıntıda gizlidir ya da Tanrı da, şeytan da ayrıntıda gizlidir. Dolayısıyla buradan âlim ve entelektüel arasındaki farkın ne kadar büyük bir fark olduğunu anlayabiliriz. Entelektüeller hayatın ayrıntılarını bilmek isterler, değil mi? Âlimler de ayrıntılarla uğraşırlar. Mesela, âlimlerin kitaplarını okuduğunuz zaman pek çok ayrıntı görürsünüz, entelektüellerin kitaplarında da bunu hemen fark edersiniz. İşte bu, uğraşıp yöneldikleri sorunla ilgilidir. Âlimler ayrıntıda Tanrı'yı ararlar, çünkü Tanrı ayrıntıda gizlidir. Entelektüeller ayrıntıda şeytanı ararlar, çünkü şeytan ayrıntıda gizlidir. Mesela, bazen konuşmalarda, "Biraz şeytan rolünü üstlenmek istiyorum." diyor konuşmacılardan biri. Buradan şunu anlayabilirsiniz: İktidarın hem Tanrı'yla hem de şeytanla ilişkili olabileceğini. Şeytanı dini anlamından biraz uzaklaştırarak kullanmak gerekirse, modern entelektüel şöyle bir adamdır: O muhalif olmak ister. Bir toplumda hâkim görüşler ve hâkim bir düzen vardır. O düzene doğru yol diyecek olursak eğer, entelektüel tam da o mevcut görüşlere, düzene karşı çıkarak şeytan rolü üstlenir, şeytan rolü üstlenerek onu eleştirir. Modern en-

telektüelin kendisini eleştirmen konumunda görmesinin nedeni budur. İnsanların doğru bildikleri her şeyin şeytanca eleştirisini yapar. Bu yüzden modern entelektüel eşittir muhalif olan demişlerdir. Kimse muhalif olmadan entelektüel olamaz. Devlete muhalefet, dine muhalefet, toplumda herkesin kabul ettiği hakikatlere muhalefet… Muhalif olmakla entelektüel olmak eşit anlama gelmiş. Modern entelektüellerin kendilerine sorduğun zaman bunu seve seve kabul ederler, şeytanın sesi olmayı kabul ederler. Çünkü entelektüel Ortaçağ âlimi gibi değildir, entelektüel sekülerdir. Entelektüelin uğraştığı sorunların tümü bu dünyayla ilgilidir. Entelektüel öbür tarafa inanmaz, Tanrı'ya zaten inanmaz. Dolayısıyla bu muhalif konumu benimser. Bu yüzden entelektüel şöyle tanımlanmıştır: Entelektüel marjinal olandır.

Peki, marjinal olan ne demek? Toplum diye bir şey var, onun marjininde, kenarında yaşayandır; göbeğinde yaşayan değil. Zira göbeğinde yaşadığın zaman ne olur? Toplumdaki egemen görüşleri kabul etmiş olur. Toplumun kenarında yaşayarak toplumdaki var olan her şeyi eleştirmek ister. Toplumun şeytanı rolünü üstlenir. Mesela, Goethe *Faust*'unda şöyle tanımlamıştır entelektüeli: Entelektüel kimdir? Entelektüel bilgi uğruna ruhunu şeytana satan adamdır. Bu tipik entelektüel "Faust"tur. O metin modern dönemi anlatır ve bunu çok iyi yapar. Dolayısıyla entelektüelle âlim bu bakımdan da birbirinden farklıdır. Diyeceksiniz ki Ortaçağ âlimi de marjinal değil midir? Evet, marjinaldir. Fakat bu marjinalitenin hedefi farklıdır. Bu marjinalite Tanrı'ya yönelmek içindir. Bizim Ortaçağımızda Allah'a yöneldiği için farklıdır. Mesela, Müslümanlıkla ilgili iman ve itikat kanaatlerini eleştirip, onlardan farklı başka, ama yine de metne uygun, kutsal kitaba uygun başka hakikatler söyler. İbn Arabi'yi düşünün. Arabi kendi yaşadığı dönemde toplumda iki şekilde anılmıştır, Şeyhül ekber ve şeyhül ekfer. Niye ekfer diye anılmıştır? Çünkü toplumdaki mevcut ve geçerli İslami anlayışlara eleştirel bir tavır takındığı için. Dolayısıyla biz âlimin marjinal olmadığını düşünemeyiz. Entelektüel marjinaldir, ama âlim değildir, diyemeyiz. Bir de şunu düşünemeyiz: Bütün entelektüeller marjinaldir, bütün âlimler marjinaldir. Zira entelektüeller hem marjinal olabilirler hem de

olmayabilir. Toplumdaki egemen görüşleri savunabilirler, ama aynı zamanda bazı entelektüeller muhalif de olabilirler. Mesela, Türkiye'nin modernleri, özellikle sosyalistleri, yelpazenin solunda olanlar, entelektüeli muhalif olanla eşitlemişlerdir. Entelektüel muhalif olmak zorundadır ve bir kişi muhalif olmuyorsa, başka bir ifadeyle var olan şeylere direnmiyorsa, o kişi entelektüel olamaz. Bu yüzden Türkiye'de entelektüel olmak solculuk anlamına gelmiştir. Çünkü solcular düzene karşı çıkarlar. Peki, sağcılar ya da başka diğerleri? Onlar düzen yanlısı oldukları için zaten entelektüel değildirler. Genellikle bizim toplumumuzda böyle bir kanaat var. Giderek yıkılıyor bu kanaat, ama bu kanaat var. Tipik entelektüel Yahudi'dir. Yahudi'dir derken, Yahudi tipidir. Entelektüeli en iyi gösteren husus kanaatime göre Yahudi tipidir. Neden Yahudi tipidir? Zira Yahudiler iki-üç defa kendi vatanlarından sürülmüşlerdir. Romalılar zamanında, Babiller zamanında, sonraki zamanlarda dünyanın her tarafından sürülmüşlerdir. Gittikleri ülkelerde Yahudiler hiçbir zaman toplumun egemen kurumlarının içinde yer alamamışlardır. Mesela, asker olamamışlar, devlet adamı olamamışlardır. Ortaçağ toplumları, daha önceki toplumlar Yahudileri kendi toplumlarının kenarına itmişler, dolayısıyla gettolarda yaşamışlardır. Kendi toplumları olmadığı için mevcut sisteme, ekonomiye, başka her şeye ve devlete muhalefet etmişlerdir.

Entelektüel tarihte, devlet aleyhine geliştirilmiş bütün teoriler aşağı yukarı büyük bir çoğunluğu Yahudi kökenli entelektüeller tarafından geliştirilmiştir. Bu da Yahudilerin konumuyla ilgilidir. Yahudiler toplumlarının marjininde, gettolarda yaşarlar. Ortaçağ katmerli bir şey yapmıştır buna. Ortaçağ dine ve imana öncelik verdiği için para, pul işlerini aşağılık işler kabul etmiştir. Ticaret aşağılıktır, parayla uğraşmak aşağılık bir iştir. Dolayısıyla demişler ki: -Özellikle Hristiyan Ortaçağında bu çok yaygındır.- Bu pis işi Yahudilere verelim. Peki, bunun üzerine Yahudiler ne yapmışlar? Askerlik yapamıyorlar, devlet yönetemiyorlar, başka hiçbir şey yapamıyorlar. Onlar da tüccar olmuşlar ve para kazanmışlar. Konumları ticarete elverişlidir. Düşünün ki Ortaçağda, İstanbul'da bir Yahudi'siniz, neredeyse dünya ölçeğinde ticari ilişkiler

kurabiliyorsunuz. Çünkü İran'a da Yahudiler var, Almanya'da da var, her yerde var. Yahudilerin her yerde gettolarda yaşaması bir anda başka bütün Yahudilerle ilişki kurup, ticaret yapabilme imkânı sağlıyor onlara.

Yahudiler para kazanmışlar ve modern döneme geçilirken diğerleri paraları olmadığı için çocuklarını okutamamışlar, ama Yahudiler çocuklarını okutmuşlar. Romancıların büyük bir çoğunluğu Yahudi, şairlerin büyük bir çoğunluğu, hele modernite dönemindeki gazetecilerin büyük bir çoğunluğu Yahudi. Çünkü başka bir iş yapamadığı için bilimle, sanatla, gazetecilikle uğraşmışlar ve bu alanlarda ön plana çıkmışlar. Dolayısıyla Yahudi tipi entelektüel ideal entelektüele dönüşmüş. Böyle bir geçmişleri var. Fakat bizim Yahudilerimiz hariç. Bizim Yahudilerimiz yapamamışlar bunu, ama ben yapsınlar isterdim. Osmanlı Yahudileri de para kazanmışlar. Büyük entelektüeller, büyük bilim adamları, büyük romancılar çıkarsınlar isterdim. Ama bizim Yahudileri kendimize benzettiğimiz için onlar da kültürümüzde asimile olmuşlar. İsrail'e giden Yahudiler var dünyanın her tarafından, Tunus Yahudileri ve Rusya'dan gelen Yahudiler. Bir de İstanbul'dan giden Yahudiler var. Onlar orada da gruplar hâlinde yaşıyorlar Türkiye Yahudileri, diğerleri de tabii. Türkiye Yahudilerinin yaşadığı bölgelerde Orhan Gencebay çalınıyor. Ferdi Tayfur ve Sezen Aksu dinleniyor. Bizimki Avrupa'daki gibi olmamış. Avrupa'daki Yahudiler o topluma çok büyük katkılarda bulunmuşlar, dolayısıyla büyük gazeteciler ve büyük entelektüeller yetiştirmişler. Ayrıca büyük besteciler yetiştirmişler. Bugünkü İsrail Yahudileri en çok neyle övünüyorlar biliyor musunuz? Dünyada en çok patent üretmiş halk Yahudi halkıdır. İşte bununla övünüyorlar. Patent ne demek? Yenilik yapmış halk Yahudi halkıdır. Ben Yahudi düşmanı değilim, ben anti Siyonist'im, ama antisemitist değilim. Anti Siyonist başka bir şey, antisemitist başka bir şey. Antisemitist Yahudi düşmanı demek, ama anti Siyonist İsrail düşmanı demek, yani İsrail Devleti'nin düşmanı demek. İsrail'in düşmanı derken, Yahudiler de biliyorsunuz, kendi içlerinde ikiye ayrılırlar: Siyonist Yahudiler ve Siyonist olmayan Yahudiler. Siyonist Yahudiler, Yahudilerin bir devleti olması gerektiğini savunanlar. İşte bu Siyo-

nizm'den 1948'de İsrail Devleti doğmuş. Bir de Siyonist olmayan Yahudiler var. Bu Yahudiler de şöyle düşünürler: Bir Musevi'nin devleti varsa Musevi değildir. Onlar böyle düşünürler. Tam da devleti olmadığı için bir insan iyi Yahudi'dir, yani iyi Musevi'dir, iyi dindardır. Mesela, İran'da var, Rusya'da var, Amerika'da çok var bu Yahudilerden. Böyle düşünen filozofları var. Çünkü Yahudiler bütün bir tarih boyunca sürgünde yaşadıkları için bir Musevi, iyi bir Musevi için dindar olmak tam da sürgünde olmaktır. Böyle düşündükleri için İsrail Devleti'ne karşı çıkıyorlar ve Filistinlileri destekliyorlar. Böyle gruplar var.

Bu bakımdan Musevilikle Yahudilik arasında bir fark yok. Musevi demek Yahudi, Yahudi demek Musevi demektir. Bu da Yahudilikten ileri gelir. Çünkü onlar Tanrı'nın seçilmiş halkı olduklarına inanıyorlar. Tanrı bizi özel olarak seçti, derler. Dinleri bunu söylediği için Yahudi ırkıyla Yahudi dini iç içedir ve bunlar kesinlikle ayrı anlamlara gelmiyor. Hazar Yahudileri var biliyorsunuz, Arthur Koestler'in *13. Kabile*'de anlattığı. Ama bizim bildiğimiz anlamda etnisite kavramı Yahudi inancını benimsediğin zaman iş görmüyor. Normalde etnisite ortak kan bağından gelir, ama orada ortak inanca dönüşmüş. Tanrı'nın seçtiği halkız biziz. Buna dönüşmüş ve dolayısıyla Almanya'da antisemitizm Hitler zamanında gerçekleşti. Peki, ne yaptılar? İnsanların kan gruplarına baktılar ve Yahudi olanları, olmayanları birbirlerinden ayırdılar. Ama bu Nazizm dönemi için geçerli. Başka bir kriter bulamadıkları için kan kriterine başvurdular. Yahudileri Almanya'dan sürdüler ve gaz odalarında yaktılar, vesaire. Bence önemli olan dinleri.

Dünyada çok sayıda Yahudi olmasının, -Yahudilerin çok sayıda yazarı var ve hepsi çok üretken olmuşlar.- teori ve fikir üretmiş insanlar olmasının nedeni onların tarihleriyle ilgilidir. Entelektüel bakımdan, fikir geliştirmek bakımından bizim toplumumuz Almanlarla ve Yahudilerle yarışamaz. Bu onların tarihleriyle ilgili, bu marjinal olmaktan doğan bir şey. Marjinal olduğun zaman mevcut fikirlere karşı çıkıyorsun ve yeni bir fikir üretme imkânına sahip oluyorsun. Hâlbuki toplumdaki mevcut fikirleri destek-

lediğin zaman onları tekrarlamış oluyorsun. Muhalefet ettiğin zaman yeni bir şey üretmiş oluyorsun. Bu karşı çıkmanın getirdiği bir avantaj var, dolayısıyla büyük fikirler geliştirmişler.

Bizim toplumumuzda ancak III. Selim'den sonraki bir dönemde entelektüelden ve aydından bahsedebiliyoruz. Daha önce yaşamış olan kişilerin hepsini, Ebu Suud Efendi, İbn Kemal, Mevlana ve başka isimleri de sayacak olursak, onların hepsini âlim kategorisi içinde zikredebiliriz. 19. yüzyılın başlarından sonra İstanbul, Selanik ve başka büyük şehirlerdeki insanlar özellikle Fransa'dan, Batı kültüründen ve Batılı modern fikirlerden etkilenmişler. Dolayısıyla bizde de 19. yüzyıldan sonra Avrupa'dakine benzer ve bizim tarihteki âlim kavramımızla uyuşmayan bir tip ortaya çıkmış. Biz onlara ilk zamanlarda münevver demişiz. Avrupa'da, aydınlanma çağı dediğimiz o çağda, Fransa'da, 18. yüzyılda büyük entelektüeller var. Rousseau bunlardan biri, Voltaire bunlardan biri. 18. yüzyılda yaşamışlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk açılan modern okullarda Fransızca egemendi. Çünkü 18. yüzyılda Avrupa'daki en güçlü devlet Fransa'ydı ve dolayısıyla biz Fransızlar kanalıyla modern görüşleri, modern fikirleri aldık. Fransa'yla olan ilişkilerimiz nedeniyle öğrenilmesi gereken zorunlu dil diye modern okullarımıza Fransızcayı koyduk. Mesela, Türkiye'nin eski aydınlarının çoğu Fransızca bilir. İngilizcenin okullarda yaygınlaşmaya başladığı dönem bizim NATO'ya girdiğimiz tarihten sonradır. NATO'ya girdikten sonra, Amerika'yla ve İngiltere'yle ilişkiye girdikten sonra İngilizce öğrenmek söz konusu olmuş. Dolayısıyla bizim entelektüellerimiz öncelikle Fransız tipi entelektüeller gibi olmak istemişler. 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda entelektüel aslında bir frankofondur. Peki, frankofon ne demek? Onlar Fransız aydını ve Fransa'yı çok severler. Devletle başı derde girdiği zaman hepsi Fransa'ya kaçmışlardır. Hepsinin rüyalarında Paris vardır. Mesela, Cemil Meriç'in rüyalarına giriyor Paris. O kadar özlem çekiyor yani. Çünkü Cemil Meriç Hatay'da bir Cizvit mektebinde yetişmiştir ve aldığı bu eğitim sırasında çok iyi Fransızca öğrenmiştir. Fransız kültürünün kitaplarını okur ve Paris'e gitmek ister. Gerçi o bir talihsizdir. Paris'e gider ama o sırada gözleri kör olur ve

rüyalarının Paris'ini göremeden geri gelir. Bir şeyi çok istersen olmaz. O çok istemiş. Bir şeyi çok istersen olmaz, az isteyeceksin, o zaman olur. Fakat Cemil Meriç çok istemiş, öyle ki Paris rüyalarına girmiş ama görememiş.

Aydınlanma yüzyılı şöyle: Avrupa'nın 18.-19. yüzyılında egemen olmuş. Buna akla ve bilime iman diye bakabiliriz. Peki, akla ve bilime iman ne demek? Vahye iman değil, dine iman değil, Peygambere iman değil, akla ve bilime iman demek. Akıl ve bilime iman demek, özellikle akla iman demek. Çünkü modernler vahyin yerine aklı koymuşlar. Vahyin bilgisinin yerine akıldan türetilmiş fikirleri koymuşlar. Dolayısıyla modern aydın akla inanan kişidir, vahye değil. Eskiden insanlar her şey Allah'tan geldi ve ona dönecek, derlerdi. Hristiyanlar da böyle, Museviler de böyle. Her şeyin kaynağı Allah'tır, Tanrı'dır ve sonunda her şey Tanrı'ya dönecektir. Modernler böyle düşünmezler. Aydınlanma dediğimiz düşünme tipinde her şey doğadan geldi ve doğaya dönecek. Bu böyledir. Entelektüel buna denk düşüyor ve dolayısıyla biz Fransa kanalıyla, Fransızlarla ilişkilerimiz dolayısıyla modernleştiğimiz için ne oluyor? Biz bu aydınlanma kelimesinden yola çıkarak Türkiye'nin modern entelektüeline münevver, nurlanmış diyoruz. Peki, neyle nurlanmış? Akılla ve bilimle nurlanmış kişi. Hâlbuki Ortaçağ entelektüeli de nurlanırdı, ama o Allah'ın ışığıyla nurlanırdı. Dolayısıyla âlim Allah'ın ışığıyla nurlanmış kişi, entelektüel aklın ışığıyla nurlanmış kişidir. Nurlanmış, yani aydınlanmış kişi, dolayısıyla Ortaçağ âlimi Allah'ın ışığını alır ve aşağıya, halka yansıtırdı, onları da aydınlatırdı. Hâlbuki modern entelektüel aklın ışığıyla halkı aydınlatır. Ortaçağ âlimi Allah'ın hakikatinin ışığını halka tebliğ eder. Modern entelektüel aklın ışığını halka tebliğ eder, değil mi? Cumhuriyet döneminden sonra özellikle dediler ki, münevver kelimesini öz Türkçe yapalım, Türkçeleştirelim. Nurlanmış adam, aydınlanmış adam anlamında aydın, dediler. Dolayısıyla bugün Türkiye'de biz aydınlardan bahsediyoruz. Bu aydınların hepsi aklın ışığıyla aydınlanmış adamlardır. Mesela, Yaşar Nuri Öztürk'le onun çok kızdığı bir adam var. Çok iyi biliyorum ama adını şu anda hatırlamıyorum. Televizyondaki bir tartışmalarına tanık oldum. Diyor ki Yaşar Nuri Öztürk ona,

-Biliyorsunuz Öztürk ilahiyat fakültesi hocası. Öbürü okula falan gitmemiş, İslami cemaatler içinde kendini yetiştirmiş bir adam.- "Sen kendine vahiy geldiğini iddia ediyorsun.". Eleştiriyor, çok ağır eleştiriyor. "Sen manyaksın, sen kafayı yemişsin." diyor adama herkesin içinde. Adam da dindar bir adam. "Hayır, ben bana vahiy geldiğini söylerken vahye benzer bir şey geldiğini söylüyorum, içime doğduğunu söylüyorum. Deyim yerindeyse, Allah'ın ışığının içime doğduğunu söylüyorum." diyor. Öztürk diyor ki, "Bu akla aykırı. İslam akıl dinidir. Sen saçmalıyorsun.". Böyle bir tartışma işte. Yaşar Nuri Öztürk adama hakaret ediyor. O da hiç sesini çıkarmıyor, kızmıyor. Sonunda baktı ki olacak değil, dedi ki, "Ben vahye benzer bana bir şey geldiği konusunda Kur'an'ı buraya getirip el basabilirim. Ama sen bu konularla ilgili olarak el basabilir misin, Kur'an-ı Kerim'e? Getirelim ve basalım.". Yaşar Nuri Öztürk buna cesaret edemedi. Çünkü Öztürk akla, öbürü vahye inanıyor. Vahye inandığı için yemine de inanıyor. Vahiy kelam olduğu için, yemin de kelam. Ant içmek söz vermek değil mi? Başka bir ifadeyle kelam üzerine söz vermek anlamına geliyor. Yaşar Nuri Öztürk buna cesaret edemedi. Neden? Çünkü öbür adam "âlim", Yaşar Nuri Öztürk aydın. Aradaki fark bu.

Aydınlar derken sadece solcu aydınları kastetmiyorum. Mesela, Türkiye'nin radikal İslamcı kesimine, ilahiyat hocaları kesimine dikkatle baktığınız zaman orada insanların aslında modern olduklarını görüyorsunuz. Çünkü onlar ayeti bile, Müslümanlığı bile Avrupa'da eğitim aldıkları için akla göre analiz ediyorlar, akla göre düşünüyorlar. Bunlar kendilerine İslamcı, Müslüman dedikleri zaman bile modernler. Aslında âlim değiller, aydınlar. Âlim değiller, münevverler, yani Avrupalı tip. Dolayısıyla böyle radikal farklılıklar var.

Üniversite eğitimiyle âlim olunamaz ve olunamıyor. Bu gelişmeyi ben anormal bulmuyorum. Adam ilahiyat fakültesine gitmiş, on sene Londra'da kalmış okumuş, bilmem nerede okumuş. Bizim âlim yetiştiren geleneksel kurumlar çöktüğü için Türkiye'de âlim yetişmesi çok zor. Müslüman bir aileden geliyorum. Ben ilahiyat hocalarını da tanıyorum. Onlar açıyorlar, kutsal metinlere bakı-

yorlar, akla göre onun analizini yapıyorlar, vesaire. Hâlbuki Öztürk'le tartışana sor, o diyor ki, "Boş ver onları, sen bana bir sürü delil sunuyorsun, akla göre delil. Ben sana başka bir şey öneriyorum, kalple ilgili bir şey öneriyorum.". Yaşar Nuri Öztürk ne yapıyor, ne yaptı? El basarsam Kur'an-ı Kerim'e… O da korkuyor. Ya onun söylediği şey doğruysa? Öbür tarafta çok zor durumda kalabilir. Cesaret edemiyor, edemedi.

Ortaçağda biliyorsunuz, insanlar birbirlerine söz verirlerdi. Söz namustur, değil mi? Bizim kültürümüzde var. Ant içerlerdi ve güvenirlerdi birbirlerine, söz verdiğin zaman güvenirlerdi. Söz vermek ne demek? Söz, kelam demek, yani kelama el basmak demek. Modernler buna inanmazlar ve "Bana hemen bir senet imzala." derler. Yazılı bir şey istiyorum senden. Yazılı senet akla uygundur, ama söz vermek akla uygun değildir. Dolayısıyla modern toplumda hiç kimse söze inanmaz. Senet, sepet, tapu, belge, bunlara inanırlar. Modern toplumun özelliği budur. Çünkü bir belge rasyoneldir, akla uygundur. Ama ben sana söz veriyorum, akla uygun değildir, değil mi? Dolayısıyla Yaşar Nuri Öztürk nerede duruyor? Modern tarafta duruyor ve dolayısıyla Ortaçağdaki kültürü de aşağılıyor. Karşısındaki diyor ki, "Gel, yemin edelim, kelama el basalım.". "Yok, ben anlamam bundan. Kelama el basmak filan anlamam ben. Bana belge göster." diyor Öztürk. Televizyonda söylüyor bunu. "Bana belge göster." "Sana vahiy geldiğine dair bana belge göster." Adam nereden belge göstersin?

Tabii, yine de korkuyor. Televizyonda gördüm, ilgiyle izledim. Mesela, hepimizde vardır, biz geleneksel kültürü taşıdığımız ölçüde söze inanırız. Anadoluluların sözüne güvenilir, çünkü onlar hâlâ Ortaçağın kültürünü yaşıyorlar, ama bir İzmirliye güvenilmez. İzmirliye güvenilmez derken, fikrimi söylemek için bunu söylüyorum, tabii ki güvenilir. Çünkü İzmir Türkiye'nin en modern şehirlerinden biridir. İzmir'de söz vermeye kimse bel bağlamaz, belge ister. İstanbul'da da nereye gidersen git herkes belge der. Ama Anadolulular öyle değildirler. Anadolulular söz verdikleri zaman yaparlar, güvenilirdirler. Modern insanların gü-

venilmez olmasının nedeni İzmir'in suçu değil, modern kültürün mantığı böyle. Ortaçağ kelama göre yaşamış. Modern çağ öyle değil, akla göre yaşıyor. Dolayısıyla âlimle entelektüel arasında böyle bir fark var. Âlim görmediği bir şeye de inanır. Tanrı'yı görmez. İman görünür bir şey değildir, ama inanır. Fakat biz modernler, sadece entelektüeller ve aydınlar değil, biz gördüğümüz şeye inanırız. Bizim aydınımız Tanzimat döneminde ortaya çıkan münevverdir. Aydın sonra ne yapmıştır? Ortaçağ âliminin rolünü çalmıştır. Ortaçağ âlimi ne yapardı? Tanrı'nın hakikatini, Allah'ın hakikatini kullarına iletirdi. Başka bir ifadeyle onun tebliğ etme gibi bir görevi vardı. Bu görevi bizim modern aydınlar çalmışlardır. Aslında âlimin rolünü sekülerize etmişler ve kendilerine de bir görev biçmişlerdir. Akıl hakikatini halka ulaştırmak, Tanrı'nın hakikatini değil, aklın hakikatinin tebliğini yapmak. Okulda, yolda, konferans verirken tebliğini yapmak. İşte burada, Türkiye'deki problem ortaya çıkıyor. Modern entelektüel, -Aydın diyelim artık.- aydının inandığı şey akıl, dolayısıyla aklın hakikatini halka ulaştırmak istiyor. Ama seslenmek istediği halk, kendi inandığı değerlere inanan bir halk değil. Şimdi halk da modernleşti. Mesela Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini düşünün, Cumhuriyet'in ilk yıllarını düşünün. Bu kadar modern yok toplumda. O nedenle biz deriz ki, aydınla halk arasında büyük bir uçurum var. İşte uçurumun nedeni budur. Çünkü birisi Allah'ın hakikatine inanıyor, halk yani, hâlbuki aydınlar akla inanıyor.

Türkiye'de aydın her zaman misyoner gibi olmuştur. Misyoner derken, din adamı gibi olmuştur. Zira din adamları nasıl Allah'ın hakikatini halka tebliğ etmeyi kendi görevleri sayıyorlarsa, bunlar da kendi görevi olarak aklın ve bilimin hakikatini halka anlatmayı görev saymışlar ve bunu yaparken de halkı aşağılamak zorunda kalmışlardır. Çünkü eskiden âlimler dine ve Allah'a inanıyorlardı. Hitap ettikleri halk da aynı dine ve Allah'a inanıyordu. Şimdi durum değişti. Aydınların hitap ettikleri halk kendi değerlerine inanmıyor. Dolayısıyla büyük uçurum var. O zaman ne yapmışlar Türkiye'deki aydınlar? Şöyle düşünmüşler: Halkımız bizim anlattığımız aklın ve bilimin hakikatlerini kabul etmese bile bunları onlara zorla kabul ettirmeliyiz. Mesela, *Çalıkuşu* romanında Çalı-

kuşu öğretmen, Anadolu'ya gidecek. Bana göre Türkiye'de eğer ideal bir tip bulmak gerekirse aydına, o Çalıkuşu'dur. Okullarda çocuklara okuturuz, güzel bir romandır. Mesela, ben *Çalıkuşu*'nu ilk okuduğum zaman neredeyse Feride'ye âşık olacaktım. O kadar güzel ve ideal bir tip anlatılıyor ki orada, fakat sonradan uyandım. Çalıkuşu şunu yapmak istiyor: Kendi modern bir eğitim almış, okumuş, bilgili, aydın ve aydınlanmış. Peki, misyonu ne? Anadolu karanlık, Anadolu hurafelerle yaşıyor, karanlık, yani aydın değil, aklın aydınlığıyla aydınlanmamış. Aydınlanmadığına göre, karanlıkta. O zaman bu halkı karanlıktan çıkarmak gerekiyor. Aydının görevi de halkı karanlıktan çıkarmak. Bu karanlığın içeriği ne? Bu karanlığın içeriği hurafe, üfürük, üfürükçülük, eski ve akla uymayan gelenekler, akla uymadığı için doğal olarak vahiy kültürü.

Bu halk Ortaçağdan bunu devralmış. Dolayısıyla misyoner rolüyle Anadolu'ya gidip halkı aydınlatmak istiyor. Halkı aydınlatmak demek de adam etmek demek yani. Mesela, ben içinizden birine desem ki, seni aydınlatmak istiyorum, bana çok kızarsınız. Biri bana bunu söylese ben de ona çok kızarım ve "Sen kimsin?" derim. "Beni neyle aydınlatmayı düşünüyorsun?" Seni bana üstün kılan şey nedir?" Mesela, Türkiye'nin aydınları halk karşısında kibirlidir. O kibir işte buradan gelir. Aydın, ışımış olmak, aydınlanmış olmak, tersiyle birlikte düşüneceksiniz. Sen aydınsan o zaman birileri karanlıktır. Dolayısıyla aydın olanlar ışıklarını karanlık olanlara tutacaklar ki memleket düzelsin. Türkiye'de bunun karikatürize edilmiş formlarından biri de herkesi okutmak istemeleridir. Cumhuriyet hükümetlerinin en büyük idealidir bu, herkesi okutmak. Herkesi okuttular, ama Türkiye gene kurtulmadı. Artık neredeyse herkes okuma-yazma biliyor. Çünkü herkesi okutmaya kalkışırsan, o zaman hiç kimseyi okutmamış olursun. Gerçek anlamda okutmamış olursun yani. Çok duyarız, herkese eğitim verelim, herkesi eğitelim. Herkesi eğitmek hiç kimseyi eğitmemek anlamına gelir. Dolayısıyla aynı şey olmuştur. Mesela, Türkiye'nin kadınlarına okuma-yazma öğretildiği zaman onların kurtulacağına inanıyorlar. Aslında hiç de öyle değil, kurtulmadı Türkiye'nin kadınları. Türkiye'de aydın konusu çok netameli bir

konudur. Bu yüzden "ben aydınım" demem hiçbir zaman. Zira "ben aydınım", dediğim zaman başkaları da karanlıktadır anlamına gelir. Şayet böyle bir terimi benimseseydim eğer aşağılayacağım ilk kişiler annemle babam olacaktı. Çünkü ben aklın ışığıyla aydınlanmışım, onlar Kur'an'a inanıyorlar, demek ki onlar karanlıkta. Dolayısıyla daha baştan benim aydın rolünü üstlenmem babamı ve annemi reddetmem olur.

Entelektüel kavramı tam olarak aydın anlamına gelmiyor işte. Türkiye'de böyle anlaşılıyor, onu anlattım size. Hâlbuki ben entelektüel kavramını seviyorum. Entelektüel *intellect* kelimesinden gelir, *intellect* de zihin anlamına gelir. Entelektüel, motomot anlamıyla zihniyle iş gören adam demektir. Bir işçi kazmayla, kürekle, entelektüel zihniyle iş görür. Bu zihin gücü ve kol emeği diye ayrılır genellikle. Entelektüeller zihinleriyle iş gören insanlardır. Daha önce eleştirdiğim entelektüel de zihniyle iş görür. Aydın kelimesi onlar için bir başkadır. Aydın kelimesini Türkiye'nin okumuş-yazmışları çok sevmişlerdir. Zira bu kelime onların halka nasıl baktıklarını gösterir. Güya kendileri aydındır. Türkiye'de adam edilmeyi bekleyen, başka bir ifadeyle aydınlatılmayı bekleyen bir halk vardır. Mesela, ne köyünde? Gülyazı'daki olaylar sırasında Türkiye'nin üniversitelerindeki psikologlar, sosyologlar ve aydınlar televizyonlarda, "Gidelim, onlara modern kültürü anlatalım, onları düzeltelim. Hangi devirde yaşıyorlar?" dediler. Çocuk gelinler meselesiyle ilgili olarak durumdan kendilerine vazife çıkardılar. "Gidelim oralara, psikologlar olarak ekip kuralım. Sivil toplum kuruluşlarını gönderelim." Ne yapacaksınız orada? Gidip orada üç kişiyi eğittiğiniz zaman çocuk gelinler sorununu çözecek misiniz, aşiret kavgasını çözecek misiniz? Çözemezsiniz. Zaten bugüne kadar aşiret kavgasını, kan davasını, çocuk gelinler davasını, bilmem ne, hiçbirini çözemediler. Çünkü böyle çözülmez. Bunlar dilenciye para vererek kendini tatmin etmek anlamına gelir, dilenciyi tatmin etmek değil. Depremde mesela, hemen İzmit'e koştular. Psikologlar ekip kurdular ve hemen İzmit'e gittiler. Ne yapacaklar orada? Çocuklar bunalıma girmişler, travma yaşıyorlarmış, onları travmadan kurtaracaklarmışlar. Üç tane balon alıyorlar, bir de başka bir şey alıyorlar. Çocuklar halka

olmuşlar. Böyle bir şey yok. Adam evsiz, barksız, bilmem nesiz. Bir kere sen kimsin? Sen önce kendini kurtar. Bu aydınlar, kendi sorunları olmayan adamlar olsa hadi gam yemem. Biz aydınları tanıyoruz. Mesela, psikologlar, üniversitede olduğum için onları daha çok görüyorum. Üniversitelerdeki en problemli hocalar psikologlardır. Hepsinin psikolojik tedaviye ihtiyacı var. Gerçekten ilginç kişiliklerdir. Diğer hocalar daha normaldirler ama onlar daha az normaldir. Her gördükleri davranışa bir kavram yapıştırırlar. Manik depresif, psikoz, bilmem ne falan.

Bence akademik entelektüel olabilir, doktor entelektüel olabilir, politikacı entelektüel olabilir. Entelektüel kavramını genişletebiliriz. Türkiye'nin aydınlarının hepsi değil tabii, kahir çoğunluğu Ortaçağdaki farktan dolayı kendi halklarını aşağılamışlardır. Benim ilk tanıdığım entelektüel ilkokul öğretmenimdir. Ben aşağı mektepte okudum. Aşağı mektep dediğim Kur'an kursu, ilkokula da gittim tabii. O yıllarda Türkiye naylon çağını yaşıyordu, naylon devlet. Naylon Türkiye'ye yeni gelmişti. Ayakkabılar naylondan, kap kacak, her şey naylondan. Gömlekler naylon, naylon çağı yani. Naylon giymek modern olmak anlamına geliyordu o günlerde. Okula gittim ve naylon gömleği öğretmenimin üzerinde gördüm. Ütülü pantolonu, vesaire. Evden okula gittim geleneksel bir aileden. Köyü düşünün, sene 1960'ların başı ve ben okula gidiyorum. Köye yeni bir okul yapılmış. Bina gözümüze çok güzel gözüküyor, çünkü kiremitleri var, kocaman pencereleri var. Öğretmen süper tertemiz gözüktü gözüme, ütülü pantolon, deri ayakkabılar, kravat, naylon gömlek, taranmış, briyantinli saçlar, ne kadar güzel. Bize modern bilgiler anlattı. Farzı muhal, Alfred Wegener'in kıtaların kayma teorisini. Bir sürü şeyden bahsetti bize. O zaman insan çok bambaşka bir dünyaya girdiğini düşünüyor. Eve döndüm. Düşünsene, evlerin camları küçücük. Okulun camlarının yanında evin camı sanki ahır camı gibi duruyor. Öğretmen pırıl pırıl giyinmiş. Babama baktım, kir, pas, toz içinde. Elbisesine elbise denilmez. Tıraşsız yüz, saç, baş, şapka falan. Karşılaştırdım. Babam zavallı, öğretmenin yanında bir zavallı, okulun yanında bizim ev zavallı. Dolayısıyla ilk defa kendimi aşağıladım. Mesela, çocuklar okula gidene kadar en büyük

otoriteleri babadır. Ama ben okula gidince babamın otoritesinin yerinde yeller esti. Öğretmene taptım ve bir süre sonra bir gün eve dönünce babama şöyle dedim: "Baba, Allah yoktur." Öğretmen bana bunu öğretmişti.

Hiç unutmam, Kur'an kursunda yüksek bir sedir var ve bütün çocuklar kol kola giriyoruz ve orada oturuyoruz. Karşıda hoca var. Bizim memlekette hep fındık olduğu için fındık çubuğu vardı hocanın. Kamçı gibidir ve uzundur o çubuk. Hoca önünde rahle, Kur'an'ı açmış. Orada, gözlüklerinin altından bize bakıyor. Yaramazlık ettiğimiz zaman çubuk uzun olduğu için şırak diye vuruyor. Hep birlikte Kur'an okuyoruz. "Sübhaneke allahümme" diye sallanarak okuyorum ben de. Okulda öğretmen dedi ki, "Ne yapıyorsunuz aşağı mektepte?". "Böyle böyle yapıyoruz öğretmenim." dedim. "Ne o öyle, tavuk gibi aşağı yukarı başınızı kaldırıyorsunuz." İşte böyle söyledi, aşağıladı bizi. Tabii bizi aşağıladığını ben sonradan anladım. Aslında şuymuş meğer: Çok sonradan öğrendim ki, bizim geleneksel kültürümüzde çocuklara bir şeyi öğretmenin en iyi yolu öğretilen şeyi oyun formatında öğretmekmiş. Aslında bu bir oyun, ama o ne diyor? "Ne o öyle, tavuk gibi aşağı yukarı başınızı kaldırıyorsunuz." Ben o öğretmene kızmıyorum aslında. Böyle bir şeyi bilmiyordu demek ki, o nedenle buna inanıyordu. Tavuklar su içerken başlarını aşağı yukarı kaldırıyorlar ya, öyle yaptığımızı, geleneksel kültürün iğrenç olduğunu, bizi tavuk mesabesine düşürdüğünü söylemişti öğretmenim. Buna yürekten inanıyor adam. Ama ben onu çok severim. Eğer ben bugün bir üniversite hocasıysam, bu öğretmenin sayesindedir. Nedenlerinden biridir yani. Çok iyi bir öğretmendi, ama öyle bir aydındı işte. Bu bize ne öğretiyor? Biz bu aydın öğretmenlerin ellerinde büyüdük. Onlar bize kendi halkımızı, anne-babamızı aşağılamayı öğrettiler. Bu çok önemli bir şey. Türkiye'deki eğitim sisteminden geçmiş olan herkes bu berzahtan geçmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de aydınla öğretmen arasındaki fark, çocukla anne-baba arasındaki farktır. Ama psikologlar bizi kandırıyorlar. Diyorlar ki, "Bu, nesil farkıdır.". Nesil farkı değildir bu. Elbette babalarla anneler arasında fark vardır, kuşak farkı. Bunu görebiliyorum ben, ama burada kuşak farkını

aşan daha radikal bir fark vardı, daha derin bir fark vardı. Bir dünyadan çıkıyorsun, bambaşka bir dünyaya giriyorsun ve yeni girdiğin bu dünya pırıl pırıl bir dünya. Okulu, ders kitabı, kılığı kıyafeti, vesaireyle…

Babam İstanbul'a gelmişti bir gün. Ben üniversitede okuyorum o yıllarda. Bakın bir fark var. Peki, nasıl bir fark bu? Şişli'ye doğru gidiyoruz. O yıllar 12 Eylülden öncesi. Her yerde olaylar oluyor, her gün neredeyse on kişi ölüyor. Öğrenci olayları, sağ-sol kavgası… Taksim'e doğru kenardan yürüyoruz. Babam hayatında ilk defa çaktırmadan elimden tuttu. Bir kış günüydü ve karşıdan gelen adamlara selam veriyordu babam. "Merhaba gardaş." "Merhaba gardaş, merhaba, merhaba." Sonunda, "Baba, burada herkese merhaba deme, burada insanlar bitmez." dedim. Adamın dünyasına bak. Çünkü köyde selam verilir, herkese selam verilir. "Baba, burada selam verilmez, burada insanlar…" Dünya farkına bak, adam böyle düşünüyor. Böyle bir aileden, işte böyle bir dünyadan öğretmenin dizininin dibine gittiğin zaman, işte ben o öğretmenin bunları anlamış olmasını beklerdim. Ama onun çocuklarına "a, b, c"yi öğrettiği halkı konusunda önyargıları vardı. Peki, neydi bu önyargılar? Ben aydınım, bu halk karanlıktadır. O zaman bu halkı değiştirmeliyiz. Bu halkı bu halk istemese bile değiştirmeliyiz. Bu yüzden işte buna jakobenizm diyoruz. Jakoben entelektüel, jakoben aydın.

Türkiye'de çok sayıda jakoben aydın var. Bu jakoben, solcu jakoben de olabilir, liberal jakoben de, İslamcı jakoben de. Mesela, Türkiye'de ortalama bir öğrenci imam hatibe gittiği zaman, ona tam da bildik anlamda modern bilgiler öğretilir. Başka bir ifadeyle İslamiyet, din ona akla uygun bir şekilde öğretilir ve anlatılır. Eve döndüğü zaman babasına bakar, nasıl abdest alıyor, nasıl namaz kılıyor, dini nasıl anlıyor. Sonra hemen yargılar onu. Bana okulda öğretilen İslamiyet'le babamın yaşadığı İslamiyet arasında uçurumlar var. Bana okulda öğretilen doğru olduğuna göre, babam İslamiyet'i yanlış yaşıyor. Bu da modern eğitimin imam hatip formatında bile bize yaptığı şey. Dolayısıyla İslamiyet hakkındaki doğruyu ben biliyorum. Babam yanılıyor, o zaman

babamı düzeltmeliyim. Onu doğru Müslümanlığı yaşamaya sevk etmeliyim. Her durumda bu böyle değildir ama bu tipik bir örnektir. Peki, bu nedir? Öğrenci jakoben olmuştur farkında olmadan. Eğrileri düzelten, değil mi? Doğruyu kendi bildiğine göre, İslamiyet konusunda insanları dizayn edebilir. Onlar istemese bile dizayn edebilir.

Bu jakobenizm, en çok solcu ve liberal aydınlarda görülür. Bu yüzden Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ve İsmet İnönü bunlar tipik askerler değildirler, bunlar herhangi bir asker değildirler. Bunlar aydın askerlerdir, başka bir ifadeyle entelektüel askerlerdir. Çünkü onlar Türkiye'deki ilk modern okullarda okuyan ordu mensupları oldukları için Türkiye'nin aydınları başlangıçta genellikle asker aydınlardır ya da aydın askerlerdir. Dolayısıyla onlar da bilirler, okumuşlardır. Şimdiki askerler gibi değildirler, yani militer entelektüellerdir. Bu yüzden onların toplum hakkında projeleri vardır ve bu proje akıl projesidir. Onlar toplumu değiştirmek istemişlerdir. Aslında bu açıdan jakobenlerdir. Mustafa Kemal bir jakobendir, İsmet Paşa bir jakobendir. Sadece yazarlar, çizerler değil, onlar da jakobendir. Solcu yazarların Türkiye'deki hikâyelerini çok iyi biliyoruz. Mesela, Nâzım Hikmet çok iyi bir şairdir, ama bir sosyalist olarak jakobendir. Yaşar Kemal bir jakobendir mesela. Nobel Ödülü olan Orhan Pamuk bu jakobenizmden kurtulmak istiyor, ama solun mirası üzerinde yükselmiş, yine de kurtulamıyor.

Jakobenizm halka rağmen halk için demek; başka bir ifadeyle doğruyu biz biliyoruz, çünkü biz akılla aydınlandık, aydınız. Bu halk karanlıkta, dolayısıyla biz bu anladığımız doğruyu halka yaymalıyız istemeseler bile. Bu istemese kısmı jakoben yapıyor onları. Ona rağmen öğretmeliyiz. Bu çok antidemokratik bir şey. Bana göre bir kişi istememesine rağmen onu bir şeye zorlamak despotizmdir. Şu anda ben size bunu yapsam bu bir kötülüktür. Kötülük ne demek? Birisine istemediği şeyi yapmak demek.

Batıda liberal olan, ama yine de jakoben olanlar vardır. Mesela, Fransız Devrimi'nin liberal politikacıları vardı. Robespierre, jakobenizmin tipik örneğidir, ama Robespierre bir solcu değildi. Bugünün kriterleriyle baktığınız zaman liberal kalır. O

da bir jakoben, adı üstünde jakoben. Kendi liberal görüşlerine göre, toplumu zorla, istemese bile dizayn etmek istemiştir. Bu da Fransa'nın, Avrupa'nın tarihsel şartlarıyla ilgilidir. Bizdeki daha katmerli bir jakobenizmdir. Neden katmerlidir? Çünkü Avrupa'da modernleşme halktan başlamıştır. Önce halk modernleşmiştir, sonra elitler, entelektüeller, devlet modernleşmiştir. Aşağıdan yukarıya bir seyri vardır. Peki, yukarıdakiler ne? Dindarlar, muhafazakârlar, kilise mensupları, imparator, onlar var yukarıda. Avrupa'da, Rönesans'tan sonra aşağıdan yukarıya, içten içe halktan modern kültür doğmuş, ama bizde öyle değil. Bizde modern kültür Avrupa'dan taşınmış. Yukarıdan aşağı boca edildiği için çok katmerli bir jakobenizm var bizde. Avrupa'da aydın halkını adam etmeyi düşünmez, çünkü halk zaten modernleşmiştir. Hâlbuki Türkiye'de böyle değildir. Türkiye'de devlet önce moderndir, devletin aydınları moderndir. Dolayısıyla toplumu modernleştirmek zorundadırlar, yani jakoben olmak mecburiyetindedirler. Mustafa Kemal jakobendir derken, ben de onun yerinde olsaydım herhâlde jakoben olacağımı göz ardı etmiyorum. Çünkü o günün şartları bunu gerektiriyordu. Türkiye'yi kurtarmak istiyorlar, bir an önce kalkındırmak istiyorlar. Ben o günün jakobenizmini anlayabiliyorum, ama bugünkünü anlayamıyorum. Günümüzde jakoben olmak herhâlde çok abes bir şeydir ve bu zulüm anlamına gelir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gerekçeleri vardı, ama bugün hiçbir gerekçe yok. Bugün Türk toplumu modernleşme konusunda, akla uygun fikirleri alma hususunda aydınları da, devleti de aşmıştır. Aydınlar ve devlet Türkiye'nin halkının gerisinde kalmıştır. Çünkü artık herkes Avrupa'ya gidiyor, herkesin televizyonu var, yabancı dil var. Devlet yetişemiyor tüm bunlara. Mesela, liselere gittiğin zaman görüyorum, adam hâlâ 1970'lerin lise dersini anlatıyor. O köprünün altından çok sular geçti. Bu, insanları tatmin edemiyor. Zira insanlar, çocuklar bugün televizyon seyretse yeter, film seyretse yeter. Böyle düşündüğün zaman günümüzde hâlâ jakoben kalan partiler bana göre antidemokratiktirler. Buna paralel olarak toplum içinde başka jakoben anlayışları da bulmak mümkündür. İtiraz edebilirsiniz. Hiç korkmayın, ben jakoben değilim.

Ben burada diyorum ki, aydın şudur ya da entelektüel şudur, âlim şudur. Başka biri gelip başka bir teori anlatabilir, bunu başka bir şekilde izah edebilir. Doğal olarak ben kendi anladığım şekliyle size anlatıyorum. Mesela, Ortaçağ ve günümüz entelektüelleri arasındaki farkı şöyle anlayabilirsiniz: Ortaçağ Tanrıcı bir çağdır. Niye Tanrıcı? Tanrıcı ne demek? Tanrı'ya göre bir çağ. Çünkü Ortaçağ insanı dine hâkimdir, dolayısıyla oturmasını, kalkmasını, evliliğini, ticaretini ve başka şeylerini Tanrı'ya göre yapar. Tanrı'ya göre yapmak ne demek? Tanrı'nın kelamına göre, vahyine göre yapmak demek. Burada en büyük ölçü, en büyük norm Tanrı'dır. Tanrı'dan daha büyük norm yoktur. Dolayısıyla her şey Tanrı'ya göredir. İşte bu anlamda Tanrıcıdır. Rönesans döneminde bir gelişme olmuş. Batı düşüncesi ve Batı tarihinde bir dönüşüm yaşanmış. Hümanizm diye bir akım çıkmış. Bu felsefi bir akım. Montaigne'lerin, Erasmus'ların yaşadığı dönemde. Hümanizm kelimesi "human, human being" beşer anlamına gelir. "Human being"den gelir. Diğer bir ifadeyle human insan demek, insandan gelir. Peki, ne demek bu? Ortaçağın Tanrıcı olduğunu düşünecek olursak hümanizm insancıdır. Ne demek insancı? İnsana göredir. Tanrı'ya görelik çağından sonra insana göre bir çağ gelmiş. Bizim kültürümüzde ve gündelik kültürümüzde hümanizm insancıllık diye, insan severlik diye anlaşılıyor. Bu yanlış bir şey. İnsan severlik değil, insancılık. Yani tek "l"yle okuyacağız, çift "l" değil. İnsancılık, insana görelik. Peki, insana görelik ne demek? İnsanın beş duyusuna, aklına ve güdülerine görelik, dolayısıyla en büyük norm nedir artık? İnsandır. Modern çağ ve modern kültür hümanizmle birlikte doğmuştur. Hümanizm bir akımdır. Mesela, biz bu düşünürlerin kitaplarını liselerde örnek metinler diye okuyoruz. Bizim modern eğitim sistemimiz Tanrıcı bir eğitim değil, hümanist bir eğitim. Başka bir ifadeyle insana göre, insanın aklına göre bir eğitim, vahye göre değil. Ortaçağda her şeyin ölçüsü Tanrı'dır, başka ölçü yoktur. Başka ölçüler de var, ama en büyük ölçü Tanrı'dır. Fakat hümanizmden sonra modern kültür ortaya çıkınca her şeyin ölçüsü insandır artık. İşte biz buna seküler kültür diyoruz. Seküler bir kültür, daha yaygın bir ifadeyle laik kültür buradan doğmuş. İnsana görelik, insanın aklına göre görelik olduğu için bu ne anlama geliyor?

Ortaçağı düşünün. Ortaçağda biz insanı bir biçimde anlamışız, hem Hristiyanlar hem diğer kültürler. Mesela bütün semavi dinlerde insan nedir? İnsan eşrefi mahlûkattır, yani mahlûkların en şereflisi, yaratılmış olanın en şereflisidir. Peki, insan niye şereflidir? Çünkü Tanrı insanı yaratmıştır, ona ruhundan üflemiştir ve Tanrı'dan alıp taşıdığımız bu ruh, yani parça bizi şerefli yapan şeydir. Hâlbuki hümanizm demiş ki, "Bunu bir tarafa koyalım.". Avrupa'da olup bitmiş bunlar. Biz insanı başka tanımlayalım. İnsanı insan yapan şey nedir? En başta aklıdır. Peki, insan nedir? İnsan *animal rational*'dir; insan rasyonel bir hayvandır. Artık insanı insan yapan şey Tanrı'dan aldığı şey değil, ruh taşıması değil, aklı olmasıdır. Bununla birlikte akılcılık diye bir şey doğmuş. Ortaçağda insanlar semavi dinlerin olduğunu, kitaplı dinlerde Tanrı'nın ışığıyla aydınlandıklarını düşünmüşler. Ortaçağın elektriği yoktu biliyorsunuz sokakları aydınlatan. Dolayısıyla insanlar kendilerinin Allah'ın kelamıyla ve vahiyle aydınlandıklarını düşünüyorlardı. Ama buradaki aydınlık iç aydınlıktı, manevi aydınlıktı. Bizim kültürümüzde nurlu insanlardan bahsedilir. Onlar içleri aydınlanmış insanlardır. Hâlbuki modern çağa geçtiğimiz zaman, bu çağ vahyin yerine aklı koyduğu için, hümanizmden sonra insan aklını esas aldığından aklın ışığıyla aydınlandığını düşünmüşler. Fakat biz biliyoruz ki aklın ışığı içimizi aydınlatmaz, dışımızı, maddi dünyamızı aydınlatır. Akıl bize maddi dünyanın bilgilerini verir. Niye maddi dünyanın? Çünkü akıl manevi ve soyut dünyada işlemez, somut dünyada işler.

Hepimiz akıl kavramını kullanıyoruz fakat akıldan anlaşılanlar farklı. Aslında Batı kültüründe ya da Batı entelektüel tarihinde aklın bizim gündelik kültürde kullandığımızdan farklı bir anlamı var. Akıl mantıksal ve matematiksel düşünmek demektir. Mesela, Aristo mantığında bir şey ya A'dır, ya B'dir. Aynı anda hem A hem B olamaz. Gözlük aynı anlamda hem gözlük hem de başka bir şey olamaz. Bu neyle ilgili peki? Somut şeylerle ilgili, ama soyut şeylerde bu geçerli değil. Soyut bir şeyden bahsettiğimiz zaman hem o hem o olabilir. Hâlbuki somut dünyada bu olamaz. Demek ki mantık kuralları maddi dünyayla ilgili. Aristoteles mantığı, modern mantık, vesaire, dolayısıyla bu gördüğümüz maddi

şeyler de sayılabilir ve ölçülebilir şeylerdir. Matematiğin dilini 1, 2, 3, 4 diye ayırabiliriz, sayabiliriz, formüle edebiliriz. Buna ne diyoruz? Hesaplamak. Bir nesnenin enini, boyunu, uzaklığını, yakınlığını, hacmini hesaplamak, matematiğin diliyle ifade etmek. Fizik dersini düşünün; fiziğin temel kavramları nelerdir? En, boy, yükseklik ve ağırlık. Bunların hepsi matematikseldir, dolayısıyla akıl maddeyi görür ama soyut olanı görmez. Bu yüzden modern kültüre filozoflar hesapçı kültür demişlerdir. Modern kültürün özelliği her şeyi hesaplamasıdır. Vergileri hesaplar, gelirini-giderini, her şeyi. Hesapçı kültür, hesap üzerinedir. Para üzerine kurulu bir şeydir ve bu sayılabilir, matematize edilebilir. Ortaçağ kültürü görmediği şeylere inanır, ruha inanır. Peki, ruhun bir matematiği olabilir mi, ruh akılla izah edilebilir mi? Edilmiyor. O zaman maddi şeyler rasyoneldir, manevi şeyler ise irrasyoneldir. Entelektüeli hakikati arayan adam şeklinde tanımlayabiliriz. Başa dönersek eğer, entelektüel hakikati, ayrıntıda hakikati arayan kişidir.

Bunu âlimler için de söyleyebiliriz. Fakat onların aradıkları hakikatler farklı hakikatlerdir. Çünkü hakikati bir ışığın altında aradığımıza göre o ışığın kaynağı farklıdır. Birinde ışık Tanrı ya da Allah, öbüründe ışık akıldır. Dolayısıyla modern hakikatle dini hakikat aynı hakikatler değildirler. Benzeseler bile, başka şekilde olsalar bile aynı değildirler. Bu anlamda hem âlim hem entelektüel hakikati arar, ama bu ideal entelektüeldir. Entelektüellerin her durumda hakikati aramaları gerekmez. Mesela, bize entelektüellerin, bilim adamlarının ve sanatçıların objektif oldukları, tarafsız olmaları gerektiği, vesaire bir sürü şey anlatılır, ama gerçek hayatta bunlar yoktur. Tarihe baktığımız zaman, entelektüeller kimi zaman devletin, kimi zaman zenginlerin, kimi zaman başka şeylerin hep tarafı olmuşlardır. Türkiye'nin aydınlarına baktığınız zaman, üniversite hocasından yazarına, çizerine kadar hepsinin kendi halkları karşısında bir duruşları var, politik duruşları, birbirleri karşısında duruşları var. Dolayısıyla entelektüel hakikati arar, ideal durumu gösteriyor.

Bana göre entelektüel şudur: Bence sizler birer entelektüel olabilirsiniz. Entelektüel olmak için çok bilmek gerekmez. Google da çok şey biliyor, ama entelektüel değil, değil mi? Artık bilgi öyle şey değil. Çocuklar bile her bilgiye felsefi ya da değil ulaşabilirler. Demek ki günümüzde entelektüel olmanın anlamı değişti artık. Dolayısıyla ben şöyle düşünüyorum: Bana göre entelektüel olmak çok şey bilmek değil, etik olmaktır. Bu çerçevede bir köylü bile etik davranıyorsa, o bir entelektüeldir. Etik davranmak ne demek? Etik davranmak sorumlu davranmaktır, çünkü etik demek sorumluluk demektir. Mesela, bir öğrenci, ideolojisi için ya da başka bir şey için, "Ben özgürlüğümü yaşayacağım." diye başka birinin hakkını çiğniyorsa, ona etik davranmıyorsa, o öğrenci etik değildir. Bana göre o entelektüel de değildir. Benim bu entelektüel tanımımı başkaları kabul etmeyecektir. Ben Türkiye'deki entelektüellerin de böyle olmasını isterim. Bana göre sağcı ya da solcu olmak önemli değildir, etik olmak önemlidir. Üçkâğıtçı, sahtekâr, başkalarının, bir grubun çıkarlarına hizmet eden biri olduğun zaman dünya kadar bilgi sahibi olsan bile yine de entelektüel olamazsın. Uzman olabilirsin, ama entelektüel olamazsın. Dolayısıyla entelektüeli bu şekilde değerlendiriyorum ben. Bir öğretmen, bir doktor ya da içimizden herhangi biri etik davrandığı zaman o bir entelektüeldir. Benim için hayatta şu önemlidir: Bir şey etikse, anlamlıdır, değilse saçmadır.

Âlim, dini etiğe göre davranır. Dinin bir etiği vardır. Dinin etiği ahlak kuralları değildir. İslam'ın şartı önemlidir, imanın şartları önemlidir. Ama bir Müslüman etiği varsa, bu sadece kurallara indirgenemez. Müslümanlığı bu kurallara indirgeyemeyiz. Bir dini etik var. Hristiyan âlim Hristiyanlığın etiğine göre davranır, Müslüman âlim Müslümanlığın etiğine göre davranır. Bunun entelektüelse etikle ilişkisini kurduğun zaman, o zaman o modern etik olur ve seküler etiğe göre davranır. Mesela, insan haklarını kriter olarak kullanıp ona göre yazan birisi etik davranıyordur, ama bu etik seküler bir etiktir. Seküleri ne anlamda kullanıyoruz? Seküler de dünyevi demektir. Hâlbuki din etikleri hem dünyevi hem öte dünyevidir. Seküler etik ise sadece dünyevidir. Diyelim, insan hakları. Düşünün, hukuk devletleri var. Amerika bir hukuk

devleti, Almanya bir hukuk devleti. Biz ne diyoruz? Hukuk devletini tesis edelim, diyoruz Türkiye'de. Demokrasi bununla tanımlanıyor. Fakat hukukun bir problemi var. Hukuk dışımızı değiştiriyor, ama içimize hiçbir şey yapmıyor. Biz içimizde kötüysek, hukukun bunun için yapabileceği hiçbir şey yoktur. Zaten dinin esprisi bu. Din ve etik, bunların hukuktan farkı ne? Hukuk günümüzde neredeyse din oldu. Ortaçağda insanlar dini kültürde yaşıyorlardı. Bugün biz diyoruz ki hukuk egemen olsun. Aslında seküler toplumun dini hukuktur, ama yine de aciz kalıyor. Çünkü hukuk içimizi göremiyor, sadece dışımıza müdahale ediyor. Hâlbuki din öyle değil. Tanrı her yerdedir, içimizi de dışımızı da görendir. Başka bir ifadeyle hukukun olamadığı şey budur. Hukuk bu yüzden dinin yerini alamıyor. Çünkü din iç dünyamızla ilgili, hâlbuki hukuk öyle değil.

Hakikat hakkaniyetle ilgili, hakkaniyet de hakka yakınlıkla ilgili. Böyle düşünürsek o zaman seküler hakikat böyle bir hakikat değil. Fark bu, âlimle fark bu. Şöyle diyebilirim, eğer aydın olmanın bilgiyle bir ilgisi varsa, bence insan bilgisiz olduğu zaman daha mutludur. Çünkü daha bilgili olmak, daha sorumlu olmak demektir. Daha sorumlu olmak demek daha çok yük üstlenmek demektir. Bu yüzden *philos sofia*yı hikmet sevgisi diye anlayanlar hep söylemişlerdir. Acının kaynağı bilgidir, fakat bu bilgi soğan doğrarken elimizi kestiğimiz acı değildir. Bu acı başka bir acıdır, ama acıdır. Peygamberin bir hadisi var. "Şüphesiz benim bildiğimi bilseydiniz çok ağlardınız ve az gülerdiniz." Burada kastedilen ağlamak param bitti diye ağlamak gibi bir ağlamak değildir, başka bir ağlamaktır. Dolayısıyla seküler manada bilgilenmek kirlenmek anlamındadır. Bilginin özelliği insanı kirletmesidir. Mesela, geçenlerde saçlarla ilgili bir belgesel seyrettim. Mikroskop altında saç tiplerini anlatıyorlar. Kurtçuklar ve virüsler kaynıyor. O belgeseli seyreden biri çocuğu varsa onun saçlarını okşayamayabilir. Bir biyolog düşünün. Laboratuvarda gülün yapraklarını ve moleküllerini inceliyor, bilgileniyor başka bir ifadeyle. Artık sen bahçedeki gülleri gördüğün zaman onlar sana hiçbir şey söyleyemezler. Hâlbuki normalde birine bir gül verdiğin zaman hem sen mutlu olursun hem o mutlu olur. Hiç

kimse kuru fasulyeyi kuru fasulyenin moleküllerini bildiği zaman zevkle yiyemez. Böyle de düşünebiliriz.

Dinlerin bir artısı vardır ve bu seküler değildir. Dinlerin artısı şudur: Bizim bir görünen dinimiz var, görünen Müslümanlık Türkiye'de. Ben bir de derin bir Müslümanlık olduğunu düşünüyorum. Derin Müslümanlık Türkiye'nin Sufi geleneğidir. Bunlar birbirinden ayırt edilemezler, ama bu Sufi gelenekte tam da görünmeyen şeyler kalple, başka şeylerle ilgilidir. Ayrıca mutlu olmaktan neyi anladığımız da önemlidir. Çünkü seküler kültürde mutlu olmak demek bir takım elbise daha almak, sinemaya gitmek ya da şunları, bunları yapmaktır ve daha çok yemek yemek olabilir. Dinde mutlu olmak farklı bir şeydir. Mutlu olmanın dindeki anlamı bu değildir. Dolayısıyla bunlar birbirlerinden ayrışırlar. Modern kültürde her şey birbirinden farklıdır, birbirine zıttır ve her şey iç içe geçmiştir. Din ve modern bilgi, başka şeyler hep iç içe geçmiş, biraz şizofrenik bir kültür oluşmuş. Dolayısıyla biz, hepimiz hayatımızın değişik zamanlarında birbirleriyle alakası olmayan şeylerle muhatap oluyoruz. O zaman biraz bocalıyoruz. Zaten dört dörtlük bir hayatımız olamaz.

18 Nisan 2015

TERÖR, ŞİDDET VE UYGARLIK

Selamünaleyküm, hepiniz hoş geldiniz.

Konumuz, terör, şiddet ve uygarlık. Uygarlığımızla bugün terörün çok olması arasında bir bağ kurulabilir mi, bunu da tartışacağız. Ayrıca gazetelerde ve televizyonlarda her gün tanık olduğumuz şiddet konusunda da elimden geldiği dilim döndüğü kadar bilgilerimi sizinle paylaşacağım. Benim üniversite okuduğum yıllar Türkiye'de şiddet ve terör yıllarıdır. 1970-1980 arasında ben bunları yaşadığım için, tecrübelerimden, okuduğum metinlerden ve kitaplardan öğrendiklerimi, süzdüklerimi sizinle paylaşmak istiyorum.

Hannah Arendt kitaplarından birinde, -Arendt, Yahudi kökenli Alman bir filozofudur.- şöyle der: "20. yüzyıl şiddet yüzyılıdır." Başka yüzyıllarda şiddet olmamış mıdır? Olmuştur elbette. Ortaçağda şiddet var mıdır? Elbette vardır. Ortaçağdan önceki çağlarda, pagan çağda şiddet var mıdır? Vardır. Ama diğer çağlarla mukayese ettiğimizde, 20. yüzyıl insanlık tarihinde eşi benzerine rastlanmadık ölçüde insan ölümleriyle ve işkenceyle temayüz etmiş bir yüzyıldır. Dolayısıyla diğer yüzyıllarla karşılaştırarak diyoruz ki 20. yüzyıl şiddet yüzyılıdır. Hannah Arendt bunu kastediyor işte. Birinci Dünya Savaşı bir şiddettir. Gelelim İkinci Dünya Savaşı'na. Auschwitz'de Yahudilerin, altı milyon Yahudi'nin gaz odalarında yakılması, Sovyetler Birliği'nde milyonlarca insanın sosyalist rejim altında çalışma kamplarında ölmesi… Sovyetler'de yaşanan bu olaya biz Gulag diyoruz. Gulag çalışma kamplarına verilen genel bir ad. Dolayısıyla Almanya'da

Nazi şiddeti varsa Sovyetler Birliği'nde de Gulag var. Rejim düşmanlarının zorunlu olarak gönderildiği çalışma kamplarındaki ölümler söz konusu. Biz, Nazi şiddetini Hollywood yapımı filmlerden çok iyi biliyoruz, bu konuda bir yığın film seyrettik. Ama Gulag hakkında bir film çevrilmedi. Dolayısıyla Gulag hakkında bir şey bilmiyoruz. Nazi şiddeti yedi yıl, ama Gulag şiddeti en az kırk yıl sürdü. Dolayısıyla Gulag'ın neden böyle ihmal edildiğini anlamak zordur.

Şiddet ve terör kelimesini yan yana kullanıyoruz. Ama şiddeti terörden ayırt etmek o kadar da kolay değil. Şiddet daha somut bir kavram. Birine istemediği bir şeyi yapmak, birini incitmek, bir grubu, bir insanı incitmek, öldürmek, işkence etmek, bunlar şiddete giriyor. Terörse şiddetin yol açtığı psikolojik ortam. Terör, bir grubu terörize etmek, yani onları dehşete düşürmek, korkutmak anlamına geliyor. Dolayısıyla teröre şiddetin doğal bir sonucu olarak bakabiliriz. Birisi sokağı terörize eder, başka biri başka bir yeri, okulu terörize eder, yani insanları dehşet ve korkuya sürükler. İşte buna biz terör diyoruz. Baktığımız zaman en güçlü, en büyük şiddet, en büyük terör savaşın kendisidir. Savaş en büyük terördür. Orduların birbirleriyle savaşından bahsediyorum. Şiddetin kolektif formunun adı savaştır. Çünkü bir yığın insan karşı karşıya gelir ve şiddete başvurur. Diğer şiddet formları daha bireysel olabilirler. Mesela, bir öğretmenin öğrenciyi dövmesi bireysel bir şiddettir, bir adamın karısını dövmesi bireysel bir şiddettir. Sokakta gördüğümüz bireysel şiddet olaylarına da bireysel şiddet diye bakabiliriz.

Bu şiddeti yapanlar her durumda örgütlüdür. Bir savaş söz konusu olduğunda, ordu dediğimiz şey bir devlet örgütüdür. Dolayısıyla orduda bir örgüt söz konusudur, onun da adı ordudur. Ordu dışındaki örgütleri biz terör örgütleri diye anlıyoruz. Eğer şiddet böyleyse, savaş da bir şiddetse, mesela, bir karıncayı öldürmek de bir şiddetse, o zaman ne diyeceğiz? O zaman şöyle mi diyeceğiz? Dünyadaki herkes şiddete başvuruyor? İnsanlık bunun için de bir yol bulmuş. Biz meşru şiddetle meşru olmayan şiddeti birbirinden ayırıyoruz. Meşru şiddet, meşru örgütlerin yap-

tıkları şiddettir. Dolayısıyla insanlık bunları şiddet kategorisinde görmüyor. Mesela, insanlık, savaşı meşru sayıyor ve bir ülkenin, bir ordunun diğer bir orduya, bir devletin ordusunun başka bir devletin ordusuna yaptığı şiddeti ya da savaşın şiddetini insanlık normal sayıyor. Çünkü şiddeti yapanlar meşru güçlerdir. Peki, bu meşru güç nedir? Devlet meşru bir güç ve meşru bir örgüt olduğu için onun yaptığı şiddet meşru görülüyor. Biz bir şehirde yaşarken güvenliğimizi silahlı birtakım adamlara teslim ediyoruz. Düşünün, silahlı birtakım adamlara güvenliğimizi teslim ediyoruz ve akşam yatıp uyuyoruz. Bu silahlı kişiler devletin polis örgütü, içişleri dediğimiz şey yani. Biz işte bunu yapıyoruz. Peki, polis ne yapıyor? Polis gerektiğinde şiddete başvurur, çünkü polisin elinde silah var. Bir şeyi halletmek istediği zaman, şiddet söz konusu olduğunda şiddeti şiddetle önler. Ama biz polisin bu yaptığına şiddet demeyiz, güvenlik tedbiri deriz. Devletinkine de güvenlik tedbiri deriz. Çünkü devlet gözümüzde meşru bir kurumdur, meşru bir örgüttür. Hâlbuki terörist gruplar diye nitelediğimiz gruplar meşru olmadıkları için onların uyguladığı şiddet gayrimeşru şiddettir. Dolayısıyla insanlık bu şekilde meşru şiddetle meşru olmayan şiddeti birbirinden ayırmış. O nedenle şiddetle şiddet olmayan şeyi insanlık, bir şiddet türünü meşru sayarak onu şiddet kategorisinden çıkarmış, başka bir şiddet türünü gayrimeşru ilan etmiş, şiddet ve terör kavramıyla bütünleştirmiş.

Peki, devlet bu meşruiyetini nereden alıyor? Devlet bu meşruiyetini Tanrı'dan alabilir, yasalardan alabilir, hukuktan alabilir. Demek ki devlet hukuk adına vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için şiddet uygulayabilir. Buna bir örnek vermek gerekirse, Suriye ve Irak'ta birtakım olay oluyor. Orada IŞİD diye bir örgüt var, bu örgüt şiddete başvuruyor. Hem savaşıyor hem de insanların boğazını kesiyor ve bunu videoya çekerek tüm dünyayla paylaşıyor. Bunu amaçlı olarak yapıyor elbette ve hepimizin, bu görüntüleri seyreden herkesin tüyleri diken diken oluyor. Diyoruz ki, bu insanlığa sığmaz, bu kabul edilemez. Gerçekten de kabul etmiyoruz, ama aynı anda Irak'ta ve Suriye'de Amerika'nın öncülük ettiği koalisyon güçlerine bağlı güçler, en sofistike bombaları yağdırıyorlar IŞİD militanlarının üzerine. İki yüz, üç yüz, beş

yüz kişi birden gidiyor. Ama biz bunu şiddet olarak görmüyoruz. Sadece biz görmüyor değiliz, tüm insanlık görmüyor. Bana göre burada bir paradoks var. Mesela, IŞİD militanlarının insanların boğazlarını kesmesi, lanetlenmesi gereken bir şey, ama acaba IŞİD militanları da birer insan değil mi? Onları öldürürken neden kimsenin tüyleri diken diken olmuyor? Neden insan hakları, insan hayatına saygı gündeme gelmiyor? Bu da insanlığın bence çözülemez sorunlarından biri. Diğer bir ifadeyle şiddetin bir formunu kabul etmek, ama diğer formunu kabul etmemek. Bu durum Türkiye söz konusu olduğunda da böyle. Türkiye'de de devlet ülkenin güvenliğini sağlamak için dağlarda PKK militanlarını öldürüyor. Peki, biz bu konuda ne düşünüyoruz? Bunu meşru şiddet diye görüyoruz ve dolayısıyla pek ses çıkarmıyoruz. PKK militanları insanları öldürdükleri zaman onların eylemlerini kabul edilemez buluyoruz. Peki, neden kabul edilemez? Çünkü devlet meşrudur, fakat PKK örgütü meşru değildir. PKK örgütü değil sadece, diğer örgütler de. DHKPC, TİKKO, Türkiye'de işbaşındaki örgütler de halk tarafından meşru kabul edilmedikleri için onların eylemleri şiddet kategorisinde görülüyor.

Bu konunun anlamlı olabilmesi için modern uygarlığımızla şiddet arasındaki ilişkiyi kurmak gerekiyor. Ben bunu yaparken basit bir ayrımdan yola çıkacağım. Bu basit ayrımı aslında ben yapmadım, okuduğum, yararlandığım düşünürler yaptı ve bu bana çok mantıklı geldiği için şiddeti bu ayrımdan yola çıkarak izah etmeye çalıştım. Bu, görme duyumuzla işitme duyumuz arasındaki ayrım, görme duyumuz gerçekliği görür, değil mi? Önümüzde duran maddi gerçekliği görür ve bize bir eylemde bulunma imkânı sağlar. Çünkü görmeden eylemde bulunamayız. Bir eylemde bulunmak için mutlaka görmemiz gerekir. Mesela, bu odanın karanlık olduğunu düşünelim, karanlık olduğu için olduğum yerde mıhlanıp kalırım ve eylemde bulunamam, yürüyemem, adım atamam, başka bir şey yapamam. Demek ki görme duyumuzla eylem faaliyetimiz arasında zorunlu bir neden-sonuç ilişkisi var. Görmeyenler eylemde bulunamazlar. Mesela, gözlerimizle görüyoruz, değil mi? Doğal olarak sahip olduğumuz, doğuştan sahip olduğumuz gözlerimizle görüyoruz. Modern yüzyılımız görme-

nin imkânlarını arttırmış. Modern yüzyılımız, modern teknolojiyi arttırmış. Gözlüğü keşfetmiş, gözlük yetmemiş, mercekleri bulmuş, merceklerden mikroskobu yapmış, mikroskoptan teleskopu yapmış. Gözlüğüm aslında gözüme yerleştirdiğim ikinci bir göz, çünkü gözümün kapasitesini arttırıyor. Daha güçlü bir mercekle baktığım zaman, mesela dürbünle baktığım zaman daha çok şey görebiliyorum. Mikroskopla baktığım zaman gözün görmediği şeyleri, yani mikroskobik varlıkları da görebiliyorum. Hem dışarıya doğru hem de maddenin içine doğru görme kapasitem artıyor. Mesela, röntgen cihazları sadece dışını değil, içini görüyor. Dolayısıyla eskiden röntgen cihazı olmadığı için doktorlar sadece dışarıdan operasyon yapabiliyorlardı. Şimdi içini de gören bir alet icat edildiği için, görme bana eylem imkânı sağladığı için, insanın içinde de eylemde bulunma imkânı elde ediyorum. Dolayısıyla içimi de kesebilirim, tedavi edebilirim. Başka şeyler de çıktı. Nedir bunlar? Bunlardan biri haritalar. Modern haritacılık modern uygarlığımızla beraber, modern uygarlığımızın doğuşuyla ortaya çıktı ve dolayısıyla harita bana eylemde bulunma imkânları sağlıyor. Eğer elimde bir harita varsa gideceğim yere cesaretle gidebilirim, nereye gideceğimi bilebilirim.

Günümüzde teknoloji çok gelişti. Başka eylem imkânım, yani görmemden doğan eylemde bulunma imkânlarım yüz misli, bin misli arttı. Niye arttı peki? Çünkü dijital teknoloji var artık ve dolayısıyla uydu teknolojisi var. Mesela, Google'ın harita tuşuna bastığınızda insanların oturdukları evleri bile görebildiğinizi düşünün. İşte bu bize eylemde bulunma imkânı sağlıyor. Bu eylemde bulunma imkânını da bireysel açıdan sunuyor. Ama bunun bir de bir ordunun elinde, bir terör örgütünün elinde olduğunu düşünün. Düşünün birisi sizi öldürmek istiyor, Google'dan adresinize giriyor ve artık bu eylemi gerçekleştirme imkânını yakalıyor. Uydu teknolojisi sayesinde Çeçen liderlerden birini cep telefonuyla konuşurken Rus uyduları tespit ettiler ve nokta atışla onu öldürdüler. Bu ne demek peki? İşte bu, eylemi yapanların o eylemde bulunma imkânını arttırıyor. Ortaçağın insanları için bu tür bir imkân yoktu. Eğer birisi sizin üzerinizde bir eylem yaparak tasarrufta bulunmak isterse kredi kartınızın bilgilerine ula-

şabilir, bu sayede sizin nasıl bir insan olduğunuzu, neleri satın aldığınızı-almadığınızı tespit edebilir ve ona göre sizinle ilgili bir eylemde bulunabilir. Reklam şirketleri bunu yapabilirler, büyük şirketler bunun yapabilirler.

Ortaçağda ve pagan çağda böyle imkânlar yoktu tabii. Modern çağ görme çağı, görme ve eylemde bulunma çağı, Ortaçağ öyle değil. Ortaçağ dediğimiz çağ işitme çağı. Ortaçağda insanlar gözlerine pek itibar etmemişler, kulaklarına itibar etmişler. Ortaçağ için hâkim duyu organı ya da şöyle diyelim, her çağ belli bir duyu organına fazla güvenmiştir. Ortaçağ işitme duyusuna, modern çağ görme duyusuna güvenmiş. Ortaçağ işitme duyusuna güvenmiş, çünkü Ortaçağ Tanrı'ya inanıyor ve Tanrı'yı göremez. Dolayısıyla Tanrı'nın sesini işitebilir. Tanrı sesini peygamberlerine duyurur vahiy yoluyla, onlar da diğer insanlara Tanrı'nın sesini ulaştırıyorlar. Ortaçağda heykel yok, resim yok. Neden yok? Çünkü resim ve heykel gözle görülen şeyler, kulakla işitilen şeyler değil. Şöyle tasnif edersek eğer, görme eylem organıdır. İşitme için ne diyebiliriz? İşitme, inanma ve düşünme organıdır. Görmede düşünemezsiniz. Neden düşünemezsiniz? Çünkü sözün gelişi ben şu duvara bakıyorum ve o duvarı görüyorum. Oradan gözüme duvar imajı geliyor ve "Hayır, bu duvar değildir." diyemiyorum. Mesela, şişeyi görüyorum ve gözüme şişe imajı geldiği için, "Bu bir şişedir." diyorum. "Hayır, bu bir şişe değildir." deme imkânım yok. Neden yok? Çünkü gözümle dünya arasında kurduğum ilişki tek taraflı bir ilişki ve bu ilişkide dış dünya beni belirliyor. Deyim yerindeyse dış dünya kendisini bana dikte ediyor, duyuruyor. Şişe görüyorsam, o bir şişedir. Çünkü dış dünyadan gözüme şişe imajı geliyor. İşte bu gördüğümüz şeye biz gerçeklik diyoruz. Gerçeklik gözümüzün gördüğü şeydir. Dış dünya kendisini bana dikte ettiği için, bana "hayır" deme imkânı vermediği için beni düşünemez kılıyor. Çünkü kendisini bana dikte ediyor. Televizyon izlerken ekrandan gözüme görüntüler geliyor ve dolayısıyla bu görüntüleri bana televizyon dikte ediyor. Bunlara "hayır" diyemiyorum, üzerinde kafa bile yoramıyorum. Çünkü televizyon görüntüleri gözümün önünden hızla geçiyorlar, bana o görüntüleri düşünme imkânı

vermeden hızla geçiyorlar. Ekran hareket ediyor, ama ben yerimde mıhlanıp kalıyorum, sabit kalıyorum, değil mi? Şimdi bu "hayır" deme önemli bir şey. Gözümüz bize hayır deme imkânını vermiyor, ama işitme duyumuz bu imkânı veriyor. Size konuşma hakkı veriyorum ve peşinen şunu kabul ediyorum: Sizin benim konuşmama, söylediklerime bir karşılık verme hakkınız olduğunu kabul ediyorum. Bu da işitmenin demokratik olduğunu gösterir. Hâlbuki görme despotiktir. Görme eyleminde dış dünya kendisini bana buyurur, hâlbuki işitme eyleminde öyle değildir. İşitme eyleminde "hayır" deme hakkım vardır. Birisi bana bir şey söylüyorsa, ona hayır diyebilirim. Birisi bana bir şey söylüyorsa, o bana otomatikman ona cevap verme hakkı da tanımış oluyor. Dolayısıyla ilişki çift taraflı. İşiterek, birisini dinleyerek ona cevap veriyorum. Peki, bu ne anlama geliyor? Onunla diyaloga girebiliyorum. İşte düşünme dediğimiz şey bu diyalogdan doğuyor. Bu diyalog bana hayır deme, bana söylenen şeyi tartma, yorumlama imkânı veriyor ve bu anlamda düşünme organımızın işitme organı olduğunu söyleyebiliriz Düşünme organımız işitme organımızdır. Peki, bu neden böyledir? Çünkü işittiğimiz şey sözdür, kelimedir ve düşünme dediğimiz şey kelimelerle yapılır, başka hiçbir şeyle yapılamaz. Bu salonda elma yoktur, değil mi? Ama konuştuğum dilde elma kavramı diye bir kavram var. Bu kavram bir kelime, bu kelime bütün her kelime gibi, söz gibi kulakla duyulan bir şey. Dolayısıyla ben bunu kulağımla duymuşum ve elma kavramını zihnime yerleştirmişim. Burada elma olmasa bile elmalar hakkında düşünebilirim. Mesela, cinleri hiç görmedim, ama cinler hakkında düşünebilirim. Tanrı'yı görmedim, Tanrı hakkında düşünebilirim. O nedenle Ortaçağ tam da işitme merkezli bir çağ. Ortaçağ kulak merkezli bir çağ, modern çağ göz merkezli bir çağ. Ortaçağda insanlar görmedikleri tanrılara, görmedikleri cinlere ve perilere inanırlardı. Biz modernler için bu geçerli değil. Biz modernler görmediklerimize inanmayız. Dolayısıyla modern çağda neden bu kadar ateist var, diye sorduğumuz zaman bunun nedeni modern çağın görme merkezli bir çağ olmasıdır. Çünkü modern insanlar gördüklerine inanırlar.

Kitabı Mukaddes'te, Musevilerin kutsal kitabında, Eski Ahitte şöyle der: "Önce söz vardı." Önce söz vardı, farklı bir söyleyişle de önce kelam vardı, sonra eylem vardı. Hâlbuki modernleşmek bu demek tam da. Modern uygarlık doğarken değişti. Modernler bunu şöyle değiştirdiler: Önce eylem vardır. Neden? Bu görmeyle ilgili. Başka bir ifadeyle işitme merkezli bir toplumdan görme merkezli bir topluma geçtiğiniz zaman eylem öncelik kazanır, dolayısıyla savaş, terör ve şiddet öncelik kazanır. Ortaçağla modern çağ karşılaştırıldığında, Ortaçağ çok daha barışçıl bir çağdır. Bu, kesinlikle böyledir. Bizim eğitim sistemi bize Ortaçağın karanlık olduğunu öğrettiği için bunu anlamakta zorlanıyoruz. Çünkü ilkokuldan itibaren bizim için Ortaçağ karanlıktır, karanlık çağ diye geçer, modern çağ ise aydınlık çağ olarak geçer. Ben bunu öğrencilerime anlattığım zaman şaşırıyorlar. Peki, fark ne? Aslında fark şu: Fark ışığın kaynağıyla ilgili. Modern çağda ışığın kaynağı nedir? Güneş ve elektrik. Modern çağı aydınlık yapan bir şey varsa eğer, bu, güneş ışığı ve elektriktir. Hâlbuki hem bizim Ortaçağımızda hem de başka toplumların Ortaçağlarında ışığın kaynağı güneş değildir, ışığın kaynağı Tanrı'dır. Demek ki Ortaçağ karanlıktır, demek bizim önyargımızdır. Ortaçağın insanları da aydınlık bir dünyada yaşadıklarına inanıyorlardı, ama onlara göre ışığın kaynağı Tanrı'ydı. Onlar Tanrı'yla ışıklandıklarını düşünüyorlardı. Tanrı'nın, Allah'ın ışığıyla aydınlandıklarını düşünüyorlardı. Modern çağ böyle düşünmüyor. Tanrı'nın ışığıyla aydınlanmanın karanlık olduğunu düşünüyor ve "Biz aklın, bilimin, teknolojinin, dolayısıyla güneşin ışığıyla aydınlandığımızı düşünüyoruz." diyorlar. Bu, modernlerin önyargısı. Ortaçağın Avrupa'sına baktığımız zaman savaşlar var, ama Avrupa'nın tarihindeki en barışçı dönem Ortaçağdır. Avrupa halklarının barış içinde yaşadıkları çağ Ortaçağdır. Çünkü Avrupalıların modern çağına baktığın zaman, mesela, 20. yüzyıla, -Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı bırakın, başka terör eylemlerini, şiddeti, vesaire- ölen insan sayısı kırk milyondur. Çanakkale'de iki yüz elli bin şehidimiz var, diyoruz. Mukayese ettiğiniz zaman kırk milyon insanın ölmesinin ne demek olduğunu daha iyi kavrayabiliriz. Bu, insanlığın başka hiçbir çağında olmamıştır.

Peki, bunun nedeni nedir? Bunun nedeni, çağımızın ve eyleme kapasitemizin zirve yaptığı bir çağ olmasıdır. Ortaçağda da insanların öldürme kapasiteleri vardı. Ama bu modern teknoloji ve şu anki uygarlığımız bizim öldürme kapasitemizi, yani şiddete başvurma kapasitemizi arttırdı. Modern çağın uygarlığımızla ilişkisini böyle kuruyorum ben. Bunu söylerken şunu da belirtmek isterim: Daha ideal bir dünyanın, görme kültürüyle işitme kültürünün dengeli olduğu bir dünya olabileceğini düşünüyorum. Ama uygarlığımızda kantarın topuzu görme duyusundan yana ağır basmıştır ve dolayısıyla 20. yüzyıl, yani modern yüzyılımız bir eylem yüzyılı, terör ve şiddet yüzyılıdır. Ben bunun artarak devam edeceğini düşünüyorum. Eğer insanlığın kaderinde mucizevi bir şeyler olmazsa, insanlığın başının terörle, savaşla ve şiddetle belada olduğunu düşünüyorum. Bundan sonra da belada olacak ve dolayısıyla bu konuyu cazip hâle getiren şey, şiddetin ve terörün yüzyılımızın, modern yüzyılımızın temel bir özelliği olmasıdır. İnsanlık görme teknolojileriyle başına bela almıştır. Çünkü düşünün, buradan bir bomba atıyorsunuz ve öyle bir görme kapasitesiniz var ki beş yüz kilometre. Dağların arkasında yaşayan insanları bile öldürüyorsunuz. Ortaçağda böyle değildi. Ortaçağla mukayese ettiğinde her şey sınırlıydı, daha sınırlıydı. Şiddet olmamıştır anlamında söylemiyorum, daha sınırlıydı diyorum. Bugünkü dünyaya baktığınız zaman, modernler aydınlandıklarını sanırlar. Ortaçağ karanlıktır, kendileri aydınlık çağdadır. Ama insanlar durmadan ölüyorlar ve binlerce ölümün olduğu bir dünyanın hangi anlamda aydınlık olabileceğini kendimize sormamız gerekiyor. Irak'ta yıllardır insanlar ölürken, acaba bu dünya hangi anlamda aydınlıktır diye sormamız gerekiyor, çağımızı sorgulamamız gerekiyor. Özel olarak Türkiye'nin de başı yıllardır terör örgütleriyle dertte, tipik terör örgütleriyle. Biliyorsunuz, günümüzde Türkiye'de en çok konuşulan terör örgütü PKK'dır ve PKK bugün, dünyanın en büyük terör örgütlerinden biridir. PKK'dan daha büyük bir terör örgüt yoktur. Bütün dünyada hem de. Çünkü parası var, bütçesi var, silahı var, insan kaynağı var, her şeyi var. İş birliği yaptığı devletler var, gruplar var, kurumlar var. Dolayısıyla Türkiye'nin başı bu yüzden beladadır.

Şöyle bazı tespitler yaptım: Bana göre şiddet ahlak dışıdır. Açmak gerekirse savaş formatında da ahlak dışıdır, devlet yaptığında da, polis yaptığında da, başka bir grup yaptığında da şiddet ahlak dışıdır, etik dışıdır. Çünkü şiddet insan hayatına saygısızlıktır. Burada insanın hayatı söz konusudur. Bir mukayese yapmak gerekirse bu konuda ben şuna dayanacağım: Şiddetin porno olduğunu düşünüyorum. Bunu söylerken de erotik sevgiyle porno arasındaki farka dikkat çekerek şiddetin porno olduğunu düşünüyorum. Şiddet pornodur, şiddet şiddeti yapan için şehvettir. Şiddete müptela olmuş insanların tek bir şeyi vardır, daha fazla şiddet. Bu konuda, gündelik konuşmalarımızda şöyle deriz: Şiddet, şiddeti doğurur ve şiddet yapan için daha fazla şiddetten tatmin olur. Sevgiyle pornoyu mukayese ettiğimiz zaman şiddet pornodur ve lanetlenmelidir. Koca dayağı olduğu zaman da lanetlenmelidir, öğretmen şiddeti olduğu zaman da, yani her anlamda şiddet lanetlenmelidir ve reddedilmelidir. Bu konuda Türkiye'nin farklı politik grupları arasında bir konsensüs doğmadı. Mesela, tek tek herkes şiddetten yakınıyor, şiddet olaylarını eleştiriyor. Biz en genelde şiddeti reddedelim. Hiçbir konuda anlaşmayabiliriz. Biz sağcılarız, solcularız, dindarlarız, dinsizleriz, laikiz ve dindarız, ama bu konuda bir konsensüs bile bu ülkede olmadı. Aslında bunu sağlamak için mücadele etmeliyiz. Bizden farklı düşünen insanlarla şiddeti reddetmemiz gerektiği konusunda anlaşabiliriz. Ama Türkiye'nin okumuş yazmışları, politik grupları henüz bu noktaya gelemediler. Neden gelemediler peki? Ortaklaşa miting yapma konusunda değil, yazdıkları yazılarda bile daha bu noktaya gelemediler. Bir savcı öldürüldü ve bu cinayeti işleyen terör örgütü hakkında gazetelerde tonlarca yazı yazıldı. Bu kabul edilemez. Ben şunu kabul ederim: Benim etik anlayışım bir asker öldüğü zaman da üzülmem gerektiğini söyler, üzülürüm. Ama bir militan öldüğü zaman da üzülürüm. Militandır, gayrimeşru bir militandır, ama o da benim için bir insandır. Dolayısıyla bütün insanların hayatına saygı adına şiddetin her formunu reddedebiliriz ve reddetmeliyiz.

Dünyamıza baktığımız zaman ne yazık ki bazı ideolojilerin şiddet yanlısı olduğunu görüyoruz. Bazı ideolojiler şiddeti öngörürler.

Şiddeti öngören ideolojilerden biri Marksizm'dir. Avrupalılar kendi Marksistlerini evcilleştirdiler, ama biz kendi Marksistlerimizi evcilleştirmedik. Onlar hâlâ bu ideolojinin gereğini yapıyorlar, örgütler kuruyorlar ve şiddeti bir yöntem olarak benimsiyorlar. Peki, neden sosyalizm, daha özelinde Marksizm şiddeti meşrulaştırır? Çünkü Marksizm bir savaş ideolojisidir. Ne der Marx bize? "Tarih, ezilenlerle ezenler arasındaki savaştan ibarettir." Egemen sınıflarla tahakküm altındaki sınıfların, burjuva sınıfıyla işçi sınıfının, proletarya sınıfları arasındaki savaştan ibarettir. Tarihin tekerini döndüren şey işte bu savaşın kendisidir. Dolayısıyla tarihin tekerinin de dönmesi gerekir, o zaman savaş normaldir. Marksizm insanlığın diyalektik tarzda devindiğini düşünür. Tez-antitezin çatışması dolayısıyla burjuva sınıfı, antitez proletarya sınıfı, tezle antitez çarpışırlar ve buradan yeni bir düzen doğar. Marksizm'e göre yeni bir düzenin, insanlık için yeni bir aşamanın gelmesi için savaş şarttır ve meşrudur. Fakat Marksizm barış yanlısı bir ideoloji şeklinde görülür. Doğrudur. Marksistler ve sosyalistler hep barışa vurgu yapmışlardır, değil mi? PKK'lı Marksistler de ha bire barıştan bahsediyorlar, değil mi? HDP mensupları sürekli barıştan söz ediyorlar. Ama bu sadece bir görüntüdür. Çünkü Marksist ideoloji, ideolojinin kendisi barışı bir gelecek tarihe erteler. İleride gelecek tarihte ortaya çıkacak bir barış için bugün savaş olmalıdır. Eğer savaş olmazsa, gelecekteki barış da olmayacaktır. Gelecekteki barış ne zaman olacaktır? Komünist toplum kurulduğu zaman artık insanlık barış dönemine girecektir. Dolayısıyla Marksizm gelecekteki bir ütopya için, komünist toplum ütopyası için bugünümüzü elimizden alır ve bizi savaşa mahkûm eder.

Sol örgütlerin özelliklerinden biri de teori ve pratik ayrımı yapmalardır. Bir şeyin teorisini bilmekle pratiğini yapmak ayrı ayrı değerlendirilir. Bunu dinlerden almıştır. Mesela, Hristiyanlıkta, Müslümanlıkta ve Musevilikte bütün bu kitaplı dinlerde vardır. Amelsiz ilim boştur. Peki, bu ne demek? İlim kısmı teori olarak, ilmi teoriyle eşitlersek ameli de ibadetler diye görürsek eğer, bir dindarın, Müslüman ya da Hristiyan birinin sadece dini bilmesi yeterli değildir, amel de gerekir. Dolayısıyla amelle ilim birbirin-

den ayrılamazlar. Marksizm bunu Hristiyanlıktan devşirmiştir ve teoriyle pratik birbirinden ayrılamaz, demiştir. Sadece Marksist teoriyi bilmek yeterli değildir. Yalnızca Marksist teoriyi bildiğiniz zaman kimse sizi solcu saymaz. Gidin solcu grupların içine girin, hiç kimse sizi solcu saymaz, pratik gerekiyor. Pratik de her zaman sınıf mücadelesidir. Pratik dediğiniz şey Marksizm'in sınıf mücadelesidir. Peki, sınıf mücadelesi ne demek? Örgütlü mücadele demektir. Egemenler ve burjuvalarla, devletle, başka egemenlerle örgütlü mücadeleye girmek gerekir. O zaman örgüt kaçınılmazdır. Örgütsüz Marksizm olamaz ve bir kişi gerçekten Marksist'se, muhakkak bir örgüte dâhildir. Çünkü bir örgüte girmediği zaman Marksist olmaz. Zira örgütte bulunmak tam da teorinin pratiğini yapmaktır. Dolayısıyla Marksizm buradan şiddet üretir. Türkiye'deki Marksist örgütlerin çoğu şiddet üretirler. 1990'lardan sonra Türkiye'nin solcuları toplantı yaptılar, ÖDP'liler, vesaire. Dediler ki, "Biz 80'den önce illegal örgütler kurduk, ama sonunda hepimizi öldürdüler, bize işkence ettiler. Bunu bırakalım, illegal olmayı bırakalım, legal olalım.". Sonunda solun bir kısmı legaliteyi tercih etti. Çünkü illegal olduğun zaman gizli bir şey yapıyorsun ve gizli bir şey yaptığın için seni yakalıyorlar ve yok ediyorlar. Dolayısıyla mücadele edemiyorsun. Biz legal mücadele edelim. Gerçekten de Türkiye'de legal mücadele yolunu seçen sol gruplar var, ama Türkiye'de onlarca illegal faaliyette bulunan örgüt de var. Mesela, işte TİKKO bunlardan biri. DHKPC legaliteyi reddediyor. Yasal olduğun zaman iyi solcu olmamış oluyorsun, iyi Marksist olmamış oluyorsun. İyi sosyalist olmanın yolu nedir peki? İllegal olmak, örgütlenme faaliyetine girmek, örgütlü mücadeleye katılmak, vesaire. Mesela, bu tür şeyler Gezi Parkı'nda da yankı buldu. Oradaki sloganı biliyorsunuz, "Diren.". Sonra bunu şu şekilde değiştirdiler: "Direniş için direniş." Devam ettirdiler: "Sonsuza kadar direniş." Gezi Parkı'nın mantığı buydu. Eğer başarabilselerdi sonsuza kadar direnmeyi düşünüyorlardı, sürekli direniş. Tabii bu direniş legal formda olmadığı zaman doğal olarak şiddeti doğuruyor. Dolayısıyla bundan yararlanan, Gezi Parkı'ndaki ideolojiyle çok da yakından ilgisi olmayan insanlar dışındaki örgütlü gruplar, direnişi eyleme çevirdiler ve eylem yaptılar.

Şiddetin iki ana formu vardır. Biri, fiziksel şiddet, diğeri ise sembolik şiddet. Fiziksel şiddette bir yere bomba atarsın, bankamatiği bombalarsın ya da bir mekânı bombalarsın, yıkarsın. İşte bu fiziksel şiddettir. Bir insanı öldürürsün, fiziksel şiddet, bir insanı bıçaklarsın, döversin, fiziksel şiddet. Sembolik şiddetse daha çok manevi şiddete denk gelir. Birinin sembollerine saldırmak ona sembolik şiddet uygulamaktır. Mesela, birisinin örtüsüne saldırmak, bir biçimde onun örtüsüne hakaret etmek ona sembolik şiddet uygulamaktır. Çünkü örtü onun sembolüdür. Neden? Zira örtü, kıyafetimiz kişiliğimizin bir parçasıdır. Levinas isimli filozofun şu sözünü kullanmak gerekirse, "Örtü, utancın cisimleşmesidir. Giyinmek utancın cisimleşmesidir.". İlla örtü olması gerekmez, normal giysi de utancın cisimleşmesidir. Mesela, tersi durumda da birisine başı açık olduğu için hakaret etmek, ona sembolik saldırıda bulunmaktır. Çünkü başının açık olması onun kişiliğinin bir parçasıdır. Zira kıyafetimiz kişiliğimizdir. Başın açık olması da, örtülü olması da bir kıyafettir. Örtmek bir kıyafet giymek, açmak da giyinmektir. Dolayısıyla burada tercihler söz konusudur ve bu onun sembolüdür. Birinin kıyafetinden yola çıkarak onun kişiliği hakkında düşünebiliriz. Birisinin açık olmasından, saç tarama şeklinden, hatta kot mu giyiyor, etek mi giyiyor, bundan bile çıkarabiliriz. Birine başı açık olduğu, diğerine mini etekli olduğu için hakaret etmek ona sembolik olarak şiddet uygulamaktır. Niye sembolik peki? Sembolik şiddetin özelliği nedir? Mesela, kelimeler de sembol olabilirler. Birinin gelip Allah'a küfretmesi. Allah kelimesi bir semboldür. Sembollerin içindeki semboller de anlam kapsülleridir. Semboller anlamları taşırlar. Aslında örtü sadece örtü değildir, örtü, içinde bir anlam taşır. Başı açık olmak sadece başı açık olmaktan ibaret değildir, başı açık olmanın bir anlamı vardır. Dolayısıyla başı açık olduğu için birine saldırmak tam da bu anlama, anlam dünyasına saldırmaktır. Sembolik şiddet anlam dünyamıza saldırmak anlamına gelir. Aslında içimize saldırmak anlamına gelir. Demek ki fiziksel şiddet dışımıza saldırı, sembolik şiddet anlam dünyamıza saldırı olduğu için içimize saldırıdır. Peki, hangisi daha önemlidir? Bana göre sembolik şiddet daha önemli. Sembolik şiddet daha derin

bir şiddettir. Çünkü birisi gelir biyolojime zarar verir. Bana vurur ve elim kırılır. İyileşebilir, en fazla ölebilirim. Ama sürekli sembolik şiddete maruz kalan biri her gün ölmek zorunda kalabilir.

Birinin bize sembolik şiddet uygulaması içimize burgu sokması anlamına gelir. Fiziksel şiddet dışımızı, sembolik şiddet içimizi kanatır. İçimizi kanattığı zaman derin acı çekeriz. Gezi Parkı hadiselerinde herkes fiziksel şiddeti gördü. Vurdular, kırdılar, döktüler ya da ölümler oldu. Dediler ki, "Devlet öldürdü." ya da öbür taraf dedi ki, "Başkaları öldürdü.". Ama Gezi Parkı'nda sembolik şiddet vardı ve bu sembolik şiddet kadın üzerinden yapıldı. Gezi Parkı'nın ilk günlerinde duvarlar küfürlerle doluydu, kadın üzerinden küfürlerle doluydu. Kadın kelimesini sadece bir kelime diye görmediğinizde kadının aynı zamanda annemizi, kız kardeşimizi, eşimizi temsil ettiğini düşündüğümüz zaman, kadının sembolik içeriğine de bir saldırı vardı. Dolayısıyla feministler dediler ki, "Bu ayıp bir şey.". Gezi Parkı'na katılanlar ellerine fırçalar aldılar ve o küfürleri sildiler. Mesela, kadın üzerinden küfürlerden biri de Recep Tayyip Erdoğan'a yapıldı. "Üçüncü köprünün adını Emine Erdoğan koyalım, herkes üzerinden geçsin." Sonra da kalktılar, Gezi Parkı'nın insanlık için olduğunu, Gezi'nin haksızlıklara karşı çıkmak için olduğunu, bunun yaşam tarzlarına saldırıldığı için bir itiraz olduğunu söylediler ve tam da kendi yaşam tarzlarına saldırdıklarını düşünenlerin yaşam tarzlarına saldırarak, -eğer gerçekten saldırılmışsa onların yaşam tarzlarına- aynı günahı kendileri işlediler. Benim öğrencilerim de katıldı o eylemlere. Ben bu şiddet formunu kabul etmedim ve reddettim.

Günümüzün dünyasındaki devletler en büyük örgütler. Devletler meşru örgütler. Bir de devletlere karşı çıkan örgütler var. Tabii teknoloji gelişirken görme uygarlığımız sadece örgütlere ve şiddet örgütlerine yeni imkânlar sunmuyor, devletlere de sunuyor. Dolayısıyla devlet de polisini ve ordusunu güçlendiriyor. Mesela, yeni görme araçları sayesinde bir örgütün cep telefonunu ve modern teknolojiyi kullanarak devletten kaçma ihtimali neredeyse sıfırdır. Çünkü cep telefonu kullandığınız zaman sizi hemen yakalarlar, devlet yakalar. Peki, o zaman geriye ne kalıyor? Geriye

teknolojinin dışında kalarak şiddete başvurmak, yani teknoloji kullanmadan şiddete başvurmak kalıyor. O zaman ne yapıyor örgütler? Hücre tipi örgütlenmeye gidiyorlar. Bir genel örgüt var, fakat eylemi yaparken hücre tipi. Hücre tipi ne demek peki? İki örgüt mensubu anlaşıyor ve eylem yapmaya karar veriyor. Örgütün kendisi bir bütün olarak eylem yapmaya karar verdiğinde polis bunu hemen öğreniyor, ama hücre tipi örgütlendiğin zaman iki kişi bir araya geliyor ve birini öldürmeye karar veriyor. Dolayısıyla onları yakalamak çok zor. Örgütler de devletlerin imkânları arttığı için bu sorunu aşabilmek adına hücre tipi örgütlenmelere gidiyorlar. Günümüzde bu terör eylemlerinin çoğu belli örgütlerin içindeki hücrelerin yaptığı eylemler. Mesela, PKK şiddeti meşru gören bir örgüt, DHKPC ve TİKKO da öyle. Genelde mücadele yöntemlerinin şiddet olduğunu peşinen kabul ediyorlar ve şiddet yoluyla mücadele edeceğiz diyorlar. Abdullah Öcalan, "Şiddet yoluyla mücadele artık miadını doldurmuştur." diye açıklamalar yapıyor. Peki, bu bize neyi gösteriyor? Geçmişte şiddet yoluyla mücadeleyi meşru gördüğünü açıklıyor. Çünkü biz yirmi-otuz sene bunu meşru gördük, şimdi şiddetten vazgeçiyoruz, diyorlar. Bu, PKK'yı bir şiddet örgütü olmaktan kurtarmaz. Ama işin daha ilginç tarafı şudur: Bir örgüt kurduğunuz zaman o örgütünüzün yaşamasını istersiniz. Peki, yaşaması için ne yaparsınız? Öyle bir örgütlenirsiniz ki, tepede bir lider, onun altında örgüte bağlı, her emri dinleyebilen, dinlemesi gereken militanlar var. Başka bir ifadeyle askeri örgütlenmeden daha katı bir örgütlenme bu. İnsanlar, katı bir şekilde örgütlendiği zaman artık dışarıya kapalıdırlar. Devlet sızamaz, sıradan insanlar sızamaz, hiç kimse sızamaz ve örgütün liderinin emrinin hilafına hiç kimse bir şey yapamaz. Bu da örgütün ne kadar kapalı olduğunu gösterir. Mesela, bunun kitapları çıktı. Köyden PKK'ya katılmak üzere ortaokuldan ve liseliden çocuklar 1986 yılında örgüte gittiler, dağlara çıktılar. Dağlara çıkanların polis ve devletin ajanları oldukları gerekçesiyle PKK dağlarda mahkemeler kurdu, halk mahkemeleri onları infaz etti. Yüzlerce insanı etkileyen bu hikâyenin anlatıldığı bir kitap var, okumanızı isterim. *Kan ve İnanç* kitabın adı. Kitabı okurken zaman zaman ağlıyorsun. Örgütün dağa çıkmak

isteyen Kürt çocuklarını nasıl öldürdüğünü okuyorsun. Çok trajik bir hikâye, roman gibi okuyorsun, ama çok hüzünlü bir hikâye. Ben Kürt değilim, ama o kitabı okurken zaman zaman ağladım. Mesela, şöyle sahneler var: Birinin devletin ajanı olduğuna karar veriyorlar. Hemen mahkeme kuruluyor, halk mahkemesi bu. O insanı dağda idam ediyorlar, asıyorlar. Fakat ertesi gün bakıyorlar ki adam ölmemiş, orada geziyor. Bir araştırıyor, örgüt yanlış adamı asmış. Bu durumda örgüt ne yapıyor? Kendi sempatizanlarını öldürmeyi meşru görüyor, bunu bile meşru görüyor. Çünkü bunu yapmadığı zaman örgüt olarak ayakta kalamayacağını düşünüyor. Devlet içine sızabilir, başka şeyler içine sızabilir, başka gizli servisler sızabilir. Dolayısıyla devlete başkaldırmanın böyle bir bedeli var. Sol örgütlerde de böyle iç infazların haddi hesabı yoktur. Bunların hepsi ya solcudur ya da PKK'lı. Marksist tipi örgütlenmeden dolayı, PKK Stalinist bir örgüt olarak kurulmuştur ve bu zamana kadar PKK'nın ve paralel partinin de mensupları Marksist olduklarını, solcu olduklarını söylerler. Hatta bir şey söyledi. eski PKK'lılardan biri "Biz solcuyduk, ama yeni kuşaklar solcu değil, milliyetçiler artık." Kürt milliyetçisi yani. Bence Kürt hareketinde milliyetçilik solculuğu da aştı. Ama onlar yine de partinin solcu frekansta yürümeye devam edeceğini söylüyor. Bu örgütler, devlet gücüyle karşı karşıya geldikleri için hayatta kalmak adına başka güçlerin desteğine ihtiyaç duyarlar. Peki, başka güçler kim? Bunlar çok büyük şirketler, büyük devletler ya da başka ülkelerin gizli servisleri olabilirler. Dolayısıyla bir devletle savaşırken, o devlet çok güçlü olduğu için hayatta kalmak adına başka devletlerin desteğine ihtiyaç duyarsınız. Aslında örgütler ihtiyaç duymamak isterler, bağımsız olmak isterler. Amerika'dan, Almanya'dan, başka güçlerden bağımsız olmak isterler. Ama bağımsız olmak bir örgüt için o kadar kolay bir şey değildir, hatta imkânsızdır. Çünkü karşısında ordusu, polisi gibi çok büyük bir güç olan devlet vardır. Dolayısıyla bu büyük güç karşısında ne kadar bağımsız olmak istersen iste böyle yaparak yaşayamazsın. İşte o zaman başka güçlerle ilişki kurman gerekir. Bu CIA, National Intelligence Service olabilir, İran gizli servisi veya başka devletler olabilir. İşte bu olduğu zaman örgütünüzün bir taşe-

ron örgüte dönüşmesi artık kaçınılmaz hâle gelmiştir. Taşeron olmadan o dağlarda yaşayamazsın. Mesela, Kobani olaylarında örgüt mensupları Amerika'ya gittiler ve yalvardılar. "Bize yardım etin." Seçim dolayısıyla Kandil'in adamları gittiler Almanya'ya, ne dediler? "Biz artık eylemi bıraktık. Türkiye'de de, Almanya'da da eylem yapmayacağız. Bize yardım edin." Almanlardan yardım istediler. Çünkü bu tip bir uluslararası destek olmaksızın devletler karşısında güçsüz olduğun için hayatta kalamazsınız. Peki, o zaman ne olursun? Türkiye Cumhuriyeti'yle bir savaş yürütürsün, başka devletlerin desteğini aldığın için yürüttüğün savaş bir vekâlet savaşı olur. Başka güçler adına Türkiye Cumhuriyeti'yle savaşmak zorunda kalırsın, istemesen de savaşmak zorunda kalırsın. Ben istiyorlar demiyorum, istemediler. Ama istemesen de savaşmak zorunda kalırsın. Çünkü aksi takdirde yaşayamazsın.

Çok da sıkmak istemem sizi, siz de konuşun isterim. Soru sorabilirsiniz, fikrinizi söyleyebilirsiniz. Üniversitede ders verirken gücümün yettiği kadar basitleştiririm. Modern bilim, yani sıradan modern bilim, bilimin yüzyılımızdaki versiyonu oluyor. İnsanlar başka devirlerde de doğayı merak etmişler, yıldızları merak etmişler ve bir biçimde düşünmüşler. Modern bilim şöyle doğmuştur: İnsanın doğayla bir mücadelesi var. Başlangıçtan beri insanla doğa arasında bir kavga var ve bu kavga hep insan aleyhine sonuçlanmış. Peki, bu ne demek? Doğal felaketlerle, yangınlarla, sellerle, su baskınlarıyla ve yıldırımlarla mücadele edememiş insan. Modern bilimin kurucuları şöyle demişler: Doğayla mücadeleyi insan adına kazanmalıyız. Peki, doğayla mücadele ne demek? Doğayla savaşı kazanmalıyız. Bu savaş nedir? Şiddet. Modern bilimin kurucularından Bacon ne der? "Doğayı sıkıştırmalıyız ki sorularımıza cevap versin." Modern bilim dediğimiz zaman bilim nedir? Bilim akla, deneye ve gözleme dayanır, değil mi? Bilimsel, değil mi? Gözlem yapılmadan bilim olabilir mi? Peki, ne demek bu? Bilim göze dayanır. Bilim göze dayanır ne demek? Bilim eyleme dayanır, çünkü görmediğin zaman eylemde bulunamazsın. Bilimde, eylemde bulunmak ne demek? Deney yapmak demek. Bir şeyi görmüyorsan onun üzerinde nasıl deney yapabilirsin? Yapamazsın tabii. Biliyorsunuz perspektif Rönesans'ta

doğdu. Bu ne demek? Modern resim Rönesans'ta doğdu. Resim neyle ilgili? Görmekle ilgili bir şey tabii. Ortaçağda resim günah sayılıyordu, yani azizlerin resimlerini çizmek günah sayılıyordu. Modern resim doğdu, modern haritacılık doğdu, teleskop doğdu. Galileo'nun teleskopunu düşünün. Bunların hepsi görme araçları. Demek ki görme uygarlığı olmasaydı modern bilim olamazdı. İşte bu, insana doğa üzerinde eylemde bulunma imkânını sağladı. Modern bilim ne yapar? Doğa üzerinde eylemde bulunma imkânımızı arttırır. Ne dediler, modern bilim, modern fizik doğduktan sonra? Artık paratoneri icat ettik, pusulayı icat ettik, denizlerin dalgalarıyla mücadele edebiliyoruz, değil mi? Doğanın güçlerine boyun eğdirdik. Bu boyun eğdirme işi bir terördür, bir şiddettir. Bana göre modern bilim, doğa üzerine uygulanmış bir şiddet formudur. Mesela, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda, savaş devam ederken Amerikalılar, İngilizler ve diğer güçler Almanların atom bombasını icat edeceğini düşündüler ve bunu kendileri icat etmek istediler. Alman bilim adamlarının çoğu Amerika'ya kaçtı, yani Nazilerden kaçtılar. Dolayısıyla Amerika atom bombasını yapmak için Manhattan projesi diye bir proje geliştirdi. Orası, Amerikan filmlerindeki Manhattan'da olduğu için bu projeye Manhattan projesi dediler. Projede iki bin bilim adamı çalıştı. Aralarında fizikçi var, astronom var, psikolog var, sosyolog var, tarihçi var. Bütün dallardan bilim adamlarını topladılar ve dediler ki, "Bize atom bombasını üretin.". Bu bilim insanlarından biri de atom bombasının mucidi sayılır, o, Oppenheimer'dır. Sonunda bombayı yaptılar ve onu önce Amerika'da bir çölde denediler. Bilim insanları uzakta bir yerde bombanın patlamasını beklerken sonunda bomba patladı ve Oppenheimer'in yanındaki bilim adamlarından biri ona dönerek, "Hepimiz o..... çocuğuyuz!" dedi. Adam kendi icat ettiği şeyden bile dehşete düşmüştü. Dolayısıyla böyle baktığın zaman, Hiroşima'yı düşündüğün zaman bunların hepsinin altında modern bilimin olduğunu görüyorsun. Mesela, çevre kirliliğini düşünün. Çevre kirliliği aydınlık bir dünyamız olduğunu mu gösteriyor? Bırak çevre kirliliğini, doktorlar televizyonlara çıkıyorlar ve organik maddeler yememizi istiyorlar. Günümüzde dünyada organik madde pazarının cirosu kırk milyar

dolar. İnsanlık neredeyse kafayı yedi. Çünkü insanlık plastik yiyor. Doğal ürün kalmamış, dolayısıyla şimdi birinin kalkıp bu durumda, Ortaçağ karanlıktı, artık aydınlıktayız, demesi bir anlam ifade etmiyor. Ben bilim düşmanı değilim. Tabii ki bilim insanlığa yeni birtakım imkânlar sunmuş, ama geleceğini elinden alarak yapmış bunu. Bunun bir bedeli var tabii, her nimetin bir külfeti var. Modern bilimle, birçok şeye ulaşıyorsun, ama bunun bedeli çok ağır. Genetik mühendisliği yarın öbür gün insanın genleriyle oynayabilir, genetik askerler yetiştirebilir. Düşünsenize, genetik askerler yetiştiriyorlar ve bunu doğal olarak Amerika yapıyor. Çünkü onun imkânları var. Mesela, Japonya yapıyor, İngiltere yapıyor. Dünyanın geriye kalan halklarına ne yapacak bu genetik askerler? Bu aşamaya geldiler. Koyun üretiyorlar, görüyorsunuz. İnsanların yedikleri meyvelerle, sebzelerle -Biz bunlara GDO'lu ürünler diyoruz.- oynadılar. Peki, GDO nedir? Bitkilerin genetiğidir. Bununla yetinmiyorlar, insanın genetiğiyle de oynamak istiyorlar. Onu da bozacaklar. Düşünsene, genlerine şiddet uyguluyor adam. Bu, yücelttiğimiz, göklere çıkarttığımız bilimle ilgili konularda eleştirel olmalıyız. Bilimle ilgili her gelişmenin iyi olduğunu düşünmemeliyiz. Bilimse bilim insan hayatından saygın olamaz. Hiçbir şey insan hayatından daha saygın olamaz; bilimin kendisi de, teknoloji de, hiçbir şey. Böyle düşündüğün zaman başka bir şey çıkıyor karşına, başka bir şeyle karşılaşıyorsun. Ben de sizin gibi, hepiniz gibi modern bilimi neredeyse din konumuna getirerek, ona saygı duyarak büyüdüm. Ben bunları başka yerde söylediğim zaman, herkes bana kuşkuyla bakıyor. Ne yaptığımızı bilmeliyiz, bilim de yapıyorsak ne yaptığımızı bilmeliyiz. Peki, bu olup bitenlerin sorumluluğu kime ait? Atom bombasının sorumlusu ben değilim, kim ürettiyse o. İnsanlık dinamiti icat eden adam adına Nobel Ödülü dağıtıyor. Düşünün bir kere, Alfred Nobel dinamiti icat etmiş. Dinamit nedir? Bir şiddet aracı, bir ölüm aracıdır. Adam ruhunu böyle temizlemek istiyor. Dinamiti icat ettim, hiç değilse ödül vereyim de... Ama bu ödül yeni dinamitlerin yapılmasına teşvik eden bir ödül. Bu bir paradokstur. Ödül dağıtıyor, başarılı bilim adamlarını ödüllendiriyor. Dolayısıyla yeni yıkım araçları icat edebilirsiniz. Adam sizi teşvik ediyor.

Mesela biyolojiyle kimya birleşti artık. Moleküler biyoloji diye bir şey var. Moleküler biyolojinin nelere kadir olduğunu insanlık görecek. İşte o zaman şiddetin bu bireysel formlarını tartışıyor olmayacağız. Düşünsenize, bir yere bir mikrop bırakıyorsun. Bir ülkeye mikrop bırakman bile yeterli. Türkiye'den kan örnekleri topladılar, itiraz ettiler. Ben biraz bu konularda pesimist bir adamım. Pesimist derken, dünyadaki gelişmelere ve bireysel hayatıma bakıyorum. Yumurtanın üzerini boyuyorlar. Aslında yumurtanın kabuğunda içeriye hava sızdıran küçük delikler varmış. Boyadığın zaman yumurta hava alamıyor ve bütün özelliğini kaybediyor. İşte bunlar uygarlığımızın imkânları. Filozoflar arasında bunu savunanlar da var. Bunu savunmuyorum elbette, ama mesela, Jean Jacques Rousseau onlardan biridir ve şöyle demiştir: "Bütün kötülüklerin anası uygarlıktır." İnsanlar uygarlaştıkça daha iyi olmadılar, daha kötü oldular. O zaman Rousseau ne diyor? "İlkel durumumuza dönelim." Böyle görüşler de var.

16 Mayıs 2015

TARİHÇİLER, TARİHLER VE TARİHİMİZ

Tarihten, tarihçilerden ve kendi tarihimizden bahsedeceğiz. Türkiye'de tarih, Amerika'da olduğundan, Almanya'da olduğundan, İngiltere'de olduğundan daha önemlidir. Çünkü gelişmiş toplumların tarihlerinden başka övünecek çok şeyleri vardı. Tiyatroları, bilimleri ve teknolojileri var. Uzaya gidiyorlar, dünyayı sömürge hâline getiriyorlar. Efendi konumundalar ve tarihe bizden daha az ihtiyaç duyuyorlar. Bizim onların sahip olduğu şeylerimiz olmadığı için elimizde bir tek şey kalıyor: Geçmişimiz ve tarihimiz. Bu bakımdan bizim gibi ülkelerde tarih çok önemlidir. Bir de şu bakımdan da önemli: Ben derin bir toplum olduğumuza inanıyorum. Dünyada gerçekten derin olan toplumlar, bir de derin olmayan, daha yüzeysel toplumlar var. Mesela, Türkiye Amerika'yla mukayese edildiğinde, ülkemiz Amerika'dan daha derin, İngiltere de derin. Yani tarihleri uzun olan toplumlar daha derin toplumlardır.

Tarih derin yapar, hem bireyleri derin yapar hem toplumları derin yapar. Mesela, genç bir insan daha yüzeyseldir. Ama kırkını devirmiş, hayattan büyük tecrübeler edinmiş bir insan daha derindir. Çünkü onun tecrübeleri vardır. Dolayısıyla insanlarla karşılaştığımız zaman, derin izlenimler edindiğimiz insanlar, uzun geçmişleri olan ya da çok tecrübeleri olan insanlardır. Bunu gündelik hayatımızda kolayca fark edebiliriz.

Modern düşüncede tarihi ısrarla vurgulayan bir gelenek vardır. Mesela, Almanların geleneği, Alman felsefe geleneği, Alman düşünce geleneği. Onlar da tarihe çok önem vermişler. Almanya,

İngiltere, Fransa, Hollanda ve Amerika'yla mukayese edildiğinde geç modernleşmiş ve bu geç modernleşmenin dezavantajını kendi tarihlerini, yani Alman kültürünü ön plana çıkararak övünmüştür. İngilizlerin sömürgeleri, donanması varsa, Fransızların teknolojisi ve bilimi varsa Almanların da bir tarihi var. O nedenle Almanya'da tarihselcilik adıyla bir düşünme ekolü ortaya çıkmış.

Ben öteden beri Almanlara çok benzediğimizi düşünürüm. Çünkü Almanlar da Avrupa'nın doğusunda, biz de Avrupa'nın doğusundayız. Almanya da bir kara devleti, Türkiyeliler de. Çakabey'den bu yana donanmamız olduğu söylenir, ama İngiltere'yle ve Grek Yunanistan'ıyla mukayese edildiğinde, aslında denizlerde pek de varlık gösterdik diyemeyiz. Aslında, bugün de çok güçlü bir ticari, çok güçlü bir askeri donanmamız yok. Almanlar geç modernleştikleri için biz de tarihimizle övünelim, diye düşünmüşler ve Alman felsefesi ısrarla tarihe vurgu yapmış.

Bütün bunları bir kenara bıraktığımız zaman da tarih insanlık için çok önemlidir. Özellikle günümüzün diğer disiplinleri çok önemli. Sosyoloji, psikoloji, fizik, kimya ve başka modern bilimler düşünüldüğünde, tarih onlara göre çok daha avantajlı. Çünkü en azından Herodot'tan beri, tarih dediğimiz bir disiplin var. Mesela, fizik ve modern astronomi 19. yüzyılda doğmuştur. Benim alanım sosyoloji 19. yüzyılda doğmuş. Daha çocuk denilecek bilimler bunlar. Hâlbuki tarihin iki bin beş yüz yıllık bir ömrü var ve neredeyse insanlıkla yaşıt. Bu anlamda bir disiplin olarak tarih sosyolojiden daha derindir. Tarih fizikten daha derindir. Günümüzde ekoloji diye bir disiplin doğuyor, ondan daha derindir. Neden? Çünkü çok uzun bir geçmişi var.

Tarihin uzun bir geçmişi var, ama her devirde insanlık tarihten başka başka şeyler anlamış. Modern tarihçilik var, bir de modern tarihçilikten önceki vakanüvistik tarihçilik var. Daha önceki tarihçiler ordularla beraber savaşlara katılmışlar, saraylarda bulunmuşlar ve dönemlerinin bütün olaylarını aynen kaydetmişler. Ama aynen kaydetmek mümkün değildir, kendi perspektiflerinden kaydetmişlerdir. Modern tarihçilik 19. yüzyıldan sonra doğdu ve tarih adına başka bir şey söylendi. Daha önceki tarihler, yani

vakanüvislerin yazdıkları tarihler büyük adamlarla, devletlerle ve politik olaylarla ilgili tarihlerdir. Çok büyük bir savaş oluyor ve o savaş hakkında vakanüvisler yazıyorlar, padişah hakkında ya da komutanlar hakkında yazıyorlar. Vakanüvis tarihçilik biraz da ağırlıklı olarak siyasi tarihçiliktir. 19. yüzyıldan sonra tarihçiler tarihçilikte bir dönüşüm yaşandı ve denildi ki, "Tarih, sadece büyük adamların ve politik olayların tarihi değildir. Asıl tarih, terzilerin, çiftçilerin, sıradan insanların, doku işçilerinin, hamalların tarihidir. Dolayısıyla tarih aslında halkların ve toplumların tarihi olmalıdır." ve bunun da adına "sosyal tarihçilik" denildi. Sosyal tarih dediğimiz şey toplumun tarihi, büyük adamların ve devletlerin tarihi değil. Günümüzde bu çok kabul görüyor tarihçiler arasında ve günümüzün tarihçi akademisyenleri ısrarla sosyal tarih yapmak istiyorlar, yani toplumların tarihlerinden söz etmek istiyorlar. Bu demek değil ki siyasi tarih ve büyük adamların tarihi önemini kaybetti. Onlar da var, ama onlar toplumun tarihinin içine yerleştirilerek anlatılıyorlar. Siyasi olayların sosyolojik analizi yapılıyor. Toplumla arasındaki bağlar kurularak takdim ediliyor.

Tarih hakkındaki felsefi tezlere bakacak olursak, 20. yüzyılda tarihle geçmişin ayrı şeyler olduğu iddia edildi. Eskiden sanki geçmiş eşittir tarih gibi algılanıyordu. Ama tarih disiplininin kendisi hakkında yapılan çalışmalar tarihin ayrı bir şey, geçmişin ayrı şeyler olduğu fikrini ön plana çıkardı. Bütün toplumların, bütün insanların bir geçmişi vardır, yani geçmiş reddedilemez bir şekilde vardır. Bunun reddedilemeyeceğini dilimizde bulunan "miş"li geçmiş, "di"li geçmiş zaman kipinden de anlayabiliriz. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman. Dilimiz bize bir geçmiş duygusu verir ve aslında bizim geçmişi geçmiş olarak anlamamızın nedeni konuştuğumuz dilin kipleridir. Dil bilgisi kipleri geçmiş, şimdiki ve gelecek zamandır. Bunlar ana kiplerdir ve Batı dillerini öğrenenler bunu bilirler. Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinin versiyonları vardır. Ama nihayet geçmiş zaman kipi geçmişe atıfta bulunur. Geçmişin varlığı reddedilemeyecek kadar apaçık bir şeydir, ama modern insana bunu anlatmak zordur. Modern insan görmediği şeylere inanmadığı için geçmişe

biraz soğuk bakar. Geçmişle ilgisi azdır. Çünkü geçmiş gözle görülebilir bir şey değildir. Bireysel olarak bizim de bir geçmişimiz vardır, ama hiçbir zaman bu geçmişi gözümüzle göremeyiz. Gözümüzle göremediğimiz hâlde hiç kimse geçmişin olamadığını iddia edemez. Sonuçta, elimizle tutamadığımız, gözümüzle görmediğimiz hâlde hiç kimse geçmişi reddedemez. Çünkü geçmiş, varlığımız gereği, varlık gereği vardır. Ontolojik olarak vardır ve reddedilemez. Görmediğimiz zaman da vardır. Hâlbuki tarih başka bir şeydir. İtalyan tarih filozofu Croce'in bir sözüne atıfla bulunarak söylemek gerekirse, o der ki, "Gerçek tarih yoktur, tarihçilerin tarihi vardır.". Gerçek tarih sahiden yoktur. Tarihi kim yapar, tarih neden vardır? Tarihçiler tarih yazdıkları için vardır. Geçmiş reeldir, reddedilemez, ama tarih kurgudur. Geçmiş reeldir, ontolojik bakımdan reeldir, gerçektir, ama tarih bir kurgudur. Peki, tarih kimin kurgusudur? Tarihçilerin kurgusudur. Dolayısıyla bir geçmiş vardır, varlığı reddedilemez bir geçmiş vardır. Ama tarih eğer tarihçilerin yazdığı bir şeyse, tarihçiler farklı düşünce ekollerine ve farklı dünya görüşlerine sahip oldukları için ne kadar farklı dünya görüşünden tarihçi varsa, o kadar da tarih vardır. Aslında aynı geçmişe bakarak materyalist bir tarihçi, liberal bir tarihçi o geçmiş hakkında geçmişten başka bir tarih çıkarır. Eğer milliyetçi bir tarihçiyseniz o geçmişten başka bir tarih çıkarırsınız. Hani bazen denilir, belgelere uygun konuşmuyorsun, objektif olmuyorsun, vesaire diye. Bunlar anlamsız şeylerdir. Biraz derinlemesine baktığınız zaman belgeler o kadar mühim değildir. Çünkü aynı geçmişin birden fazla tarihi yazılabilir. Bu yüzden birden fazla tarih vardır. Türkiye'de de ideolojilerin, farklı ideolojilere mensup insanların bizim geçmişimize bakarak tarih konusunda ileri sürdükleri fikirleri gördüğümüz zaman bunu anlayabiliriz. Mesela, ben üniversitedeyken solda çok popüler olan bir tarihçi vardı, Mustafa Akdağ. Akdağ'ın *Türkiye'de Dirlik Düzenlik Kavgası* diye, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* diye -Kendisi bir Osmanlı tarihçisidir.- kitapları vardı. Akdağ sosyalist bir tarihçiydi, hem de ileri derecede bir sosyalistti ve 1971'de Cemal Madanoğlu cuntasına katılmıştı. Eğer Madanoğlu darbesi gerçekleşmiş olsaydı Mustafa Akdağ darbeden sonra kurulacak

hükümetin Millî Eğitim Bakanı olacaktı. Marksizm'i de o kadar benimsemiş bir tarihçiydi. 71 Darbesi başarısızlığa uğradı. 1971'i hatırlıyorsunuz herhâlde, Deniz Gezmiş'lerin, vesairenin kırdan çıktığı yıllar. Onlar da Madanoğlu ekibindendiler. Dolayısıyla düşündüler ki Madanoğlu darbe yapsın, biz de Tokat'a ve Sivas'a doğru gidelim kırdan. Şehirlerde olaylar çıkaralım ve Madanoğlu cuntasının darbesini destekleyelim diye düşündüler. Aslında Deniz Gezmiş ve arkadaşları darbeyi destekleyeceğiz dedikleri için idam edildiler. O zaman başka bir sol olamazdı. Çünkü Türkiye'de o zaman bir halk devrimi beklemek imkânsız bir şeydi ve dolayısıyla darbelerin behemehâl yukarıdan, yani ordudan gelmesi gerekiyordu. Mustafa Akdağ mahkemeye çıkarıldı, devletin müesses nizamını yıkmaya çalışmaktan dolayı suçlandı ve savcı onun idamını istedi. Akdağ kalp krizi geçirdi, hemen hastaneye kaldırdılar ve onu kurtardılar. Fakat bir sonraki celsede yine kalp krizi geçirdi ve bu kez öldü. İşte böyle bir hikâyesi vardır onun. Mesela, Osmanlı tarihine bakar ve Marksist olduğu için orada sınıflar arar. Sınıflar bulamaz, ama sınıfları bulamadığı zaman yöntemi yine de Marksizm'in diyalektik yöntemi olduğu için diyalektik karşıtlık ilişkileri arar ve Osmanlı tarihini oradan yazmaya çalışır. Osmanlı tarihinde Marksizm'in vurgu yaptığı işçi sınıfına benzer bir şey bulamaz, ama Celali İsyanlarını görür ve hayatının tamamını neredeyse Celali İsyanları üzerinde çalışarak geçirir. Çünkü Marksizm'e en uygun grup Celalilerdir. Zira devlete başkaldırmışlardır. Solda bunun karikatürize edilebilecek bazı örnekleri vardır. Mesela, Hikmet Kıvılcımlı'nın kitaplarını okuduğunuz zaman orada da bunu görürsünüz. Kıvılcımlı, Türkiye'nin eski solcularından biridir ve *Osmanlı Tarihinin Maddesi* diye bir kitap yazmıştır ve o kitabında der ki, "Aslında özgün bir soyludur atalarımız, sapına kadar Müslüman'dılar. Giderlerdi ve ülkeler fethederlerdi. Fakat onlar eşitliğe inandıkları için fethettikleri toprakları aralarında eşit olarak paylaşırlardı.". Kıvılcımlı buradan eşitlik fikrinden dolayı sosyalizm çıkarmaya çalışır. Mesela, şiirden anlayan bazı insanlara göre Nâzım Hikmet'in en iyi şiirleri *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı kitapta yer alır. *Şeyh Bedreddin Destanı*, Nâzım Hikmet'i büyük şair yapan şiir

kitaplarından biridir. Sol, Şeyh Bedreddin'i neredeyse kutsallaştırmıştır. Çünkü Şeyh Bedreddin, Ortodoks, Müslüman ve Sünni geleneğe aykırı, eşitliğe ve materyalizme kaçan fikirler öne sürmüştür. Dediler ki, "Şeyh Bedreddin Türkiye'de bir sol olacaksa, bu solun da Türkiye'de bir atası olacaksa, bu ata, yani modern Türk solcularının tarihteki ceddi Şeyh Bedreddin olabilir.". Solcular, üniversitede okuduğum yıllarda Şeyh Bedreddin'i neredeyse kutsallaştırdılar. *Muhteşem Yüzyıl* dizisini seyrettiğinizde oradaki saray kadınlarını gördüğünüz zaman Etiler'e gitmiş gibi oluyorsunuz. Sanki Etiler sosyetesiyle muhatapsınız ve Muhteşem Süleyman eğer bugün son seçimlere katılsaydı, -Öyle bir izlenim ediniyorsunuz yani.- kesinlikle oyunu Kemal Kılıçdaroğlu'na ve CHP'ye verirdi. Filmler bir kurgudur, ama tarihçilerin yaptığı da bir kurgudur. Birisi popüler, diğeri akademik bir kurgudur. Mesela, başka tarih yazanlar da var. Osmanlı'nın tarihi yıllarca devletin resmî tarihçileri ve resmî ideolojisine bağlı tarihçiler tarafından bir biçimde yazılmıştır. Şu kadarını hepimiz biliyoruz: Cumhuriyet'i meşrulaştırmak için Osmanlı'yı kötülemek gerekir, yani geçmişi kötülemek gerekir. Birçok aşırı laisist tarihçi Osmanlı'yı kötüledi. Bunun ilkokuldan itibaren yapıldığını düşünecek olursak Osmanlı'yı kötüleyerek Cumhuriyetçi bir gençlik yetiştirmek istediklerini anlarız. Akademik olanlar bunu şöyle yapmışlar: Osmanlı tarihindeki olayların hepsine bakarlar ve bu olaylara bir misyon yüklerler. Olayların misyonu, yani Osmanlı tarihinin son zamanlardaki olayların misyonu Cumhuriyet'i doğurmaktır. Dolayısıyla şöyle denilir: "Osmanlı döneminde bu olaylar yaşanmıştır ve buradan Cumhuriyet'in doğması kaçınılmazdır." İşte bu, resmî tarihçilerin tarih kurgusudur. Okullarda bunlar okutulduğu için insanlar bunlardan etkilenmişlerdir. Aslında yapılan şey şudur: Tarihçi geçmişe bakarken kendi gözleriyle baktığı için her şeyi göremez. Kendi bakış açısının gör dediği şeyleri görür. Bu, gündelik hayatta bile bellidir. Mesela, farklı iki kültürden, iki dünya görüşünden insan getirelim ve şu topluma bak, şu manzaraya bak, diyelim; kesinlikle aynı şeyleri görmeyeceklerdir, farklı şeyler göreceklerdir. Aslında çevremize ve geçmişimize baktığımız zaman olmuş olanı görmeyiz. Gözle-

rimizin bize görmemizi duyurduğu şeyi görürüz. Gözlerimizin bize görmemizi duyurduğu şey aslında dünya görüşümüzün, hayatı anlama tarzımızın, yani bakış açımızın görmemizi istediği şeydir. İşte bu yüzden farklı farklı şeyler görürüz ve dolayısıyla bu, aslında bir tür projeksiyondur. *Muhteşem Yüzyıl*'ın yönetmeninin Osmanlı tarihine baktığı zaman benim gördüğüm şeyleri görmemesini normal karşılıyorum. Zira o başka bir yerden bakıyor. Mesela, Hezarfen Çelebi, onunla ilgili bir film yapıldı? Türk solu, yani günümüzdeki Türk solu tarihe baktığı zaman, Osmanlı tarihine, ısrarla orada eşcinseller keşfetmek ister. Bu, tarihte çok eşcinsel olduğu için değildir. Çünkü yönetmen böyle bir ortamda yaşamaktadır, modern kültür eşcinselleri yüceltmektedir. Dolayısıyla tarihe bakar ve onu oraya projekte eder, yansıtır.

Çevremize baktığımız zaman bakış açımızı çevremizdeki nesnelere ve insanlara yansıtırız. Dolayısıyla o projeksiyona ışık tutarız ve o ışığın gördüğü şeyleri görürüz. Onlar da modern cinsel devrimden sonra yaşanan kültürle baktıkları için o kültürün ışığını tutuyorlar ve her taraftan eşcinsel fışkırıyor. Divan edebiyatı neredeyse eşcinsellerle dolu, bunu da anlamak mümkün, normal karşılamalıyız. Çünkü öyle bir perspektiften *Muhteşem Yüzyıl* öyle olabilir ya da Hezarfen dönemindeki toplum öyle olabilir. Zaten baktığımız zaman başka şeyler görürüz. Türkiye'deki politik çevrelere ve halk kesimine baktığımız zaman Türkiye'nin muhafazakârlarının Osmanlı'da gördüğü şey başkadır, liberallerin gördüğü şey başkadır. Solcuların gördüğü de başkadır. Bunu da normal karşılamak gerekir.

Aslında burada bir sorun yok. Sorun şurada: *Muhteşem Yüzyıl*'ın yönetmenine "Bu senin bakış açınla ilgili." dediğiniz zaman bunu kabul etmemesindedir. İşte sorun buradan çıkmaktadır. Mesela, ben Osmanlı tarihine *Muhteşem Yüzyıl*'ın perspektifinden bakmıyorum. Ben onun perspektifinin normal olduğunu söylüyorum fakat o benimkinin normal olmadığını söylüyor. Tarih bu değil, diyor. Aslında burada bir yanılgı var. Bu yanılgı geçmişle tarihi karıştırmış olmaktan ileri gelir. Geçmişle tarih ayrı ayrı şeylerdir. Birden fazla tarih olabilir, fakat bir geçmiş olabilir.

Mesela, arşiv belgeleri ya da tarihten kalma somut nesneler vardır. Bunların illa Osmanlı tarihinden kalması gerekmez. Daha önceki arkeolojik buluntular da böyledir. Mesela, Hititlerden kalma bir sürahiye ve üzerindeki şekillere farklı perspektiflerden baktığınız zaman o aynı sürahi değildir. Tarihsel belgeler kendi dilleri olmadığı ve kendi kendilerine konuşamadıkları için birisinin onları konuşturması gerekir. Bu konuşturma işlemi tam anlamıyla bir yorumlama işlemidir. Zira o kendi kendine konuşamaz, biz kendi bakış açımızla oradaki şeyi yorumlarız ve seslendiririz. Kimse diyemez ki oradaki bardağın apaçık nesnel bir gerçekliği var, tek bir bardak var, diyemez. Çünkü nesnelerle, yani gerçeklik dediğimiz şeyle bakış açımızı birbirinden koparamayız. Ama böyle bir şansımız yok. Mesela, zannedildiği gibi tarihsel bir gerçeklik yoktur. Tek bir tarihsel gerçeklik yoktur. Olamaz, çünkü gerçek dediğimiz şeye farklı açılardan bakarız. Bir de bunun felsefi bir boyutu var. Buna felsefede realizm yani gerçekçilik denilir. Bunun temel önermesi şudur: Bizim dışımızda, insanın dışında bizim onu algılama tarzımızdan bağımsız bir realite, bir gerçeklik vardır. Bizden bağımsız olarak bulunur diye temel önermesi vardır. Fakat bu temel önermenin kendisi, yani gerçekçiliğin, realizmin temel önermesinin kendisi realist bir önerme değildir. Çünkü bu önerme, yani benim dışımda, benden bağımsız ve kendi kendine var olabilen bir realite vardır, önermesi metafizik bir önermedir, yani felsefi bir önermedir, bilimsel bir önerme değildir. Aslında dışımızda bir gerçeklik vardır tezi, -realizm buna dayandığı hâlde- realist bir tez değildir. Dolayısıyla kaba bakış açısıyla baktığımızda dışımızda bir gerçeklik vardır, ama bu gereklik ontolojik bir gerçekliktir ve ontoloji daima metafizikle ilgilidir, daima felsefidir. Dışımızda bir ontolojik gerçeklik vardır, tezi hakkında Heidegger'in iddiası şöyle: "Batı felsefesi iki bin beş yüz yıldır bizim dışımızda bir gerçeklik var mıdır, sorusuna cevap vermeye çalıştı. Bu beyhude bir çabadır ve bir skandaldır." Evet, Batı felsefesi için bir skandaldır. Aslında sorun başka bir sorundur. Sorun, dışımızda bir gerçeklik vardır, sorunu değil, varlık gerçekten var mıdır, sorunudur ya da şöyle diyelim: Varlık gerçekten var mıdır ve varlık neden vardır? Yokluk neden yok-

tur? Dolayısıyla o da buradan itiraz ediyor. Realist tez çok eleştiri aldığı ölçüde bir tarihsel gerçekliktir. Sonunda herkesin kabul edebileceği bir tarihsel gerçekliğin olabileceği tezi eleştiriye uğradı. Peki, yerine ne geçti? Biz gerçekliği kendi bakış açımızdan inşa ederiz. Dolayısıyla bir sosyalistin gerçekliği başka bir şeydir, bir dindarınki, bir liberalinki başka bir şeydir.

Peki, bu durumda eğer birden fazla tarih varsa insanlar nasıl anlaşacaklar? Bir kere, önce anlaşamayacaklar, bunu kabul etmemiz gerekir. Sadece bizim tarihimiz konusunda değil, dünya tarihi konusunda, İngiltere'nin tarihi konusunda da anlaşamayacaklar. Amerika'nın herhâlde onlarca, yüzlerce tarihi vardır. Çünkü o kadar tarihçi Amerika'nın geçmişini yeniden inşa etmiştir. Halil İnalcık'ın ünlü sözlerinden biri şudur: "Bana Osmanlı arşivlerini verin, size Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurayım." der. İnalcık Amerika'da ders verdi, ünlü bir bilim insanıdır. Koridordan çıktığı zaman Amerikalı öğrencileri şöyle diyorlarmış: *The Ottoman Emperor comes.* (Osmanlı İmparatoru geliyor.)

Tarih ve tarihçi objektif olmalıdır, tezini ben reddediyorum. Sadece tarihçiler değil, politikacılar da, hiç kimse objektif olamaz, insanoğlu objektif olamaz. Objektif olmak tarafsız olmak demektir. İnsan nasıl tarafsız olabilir? Mesela, hiç akraban yok, hiçbir ilişkin yok, hiçbir kültürden gelmemişsin, böyle bir şey olman gerekir. Bir de tarafsız olmak için Tanrı olmak gerekir. Yalnızca Tanrı tarafsız olabilir. Çünkü yalnızca Tanrı her şeyi görebilir. Şimdisini, öncesini, sonrasını… Eğer tarihçi ya da politikacı insansa, tarafsız olma şansı yoktur. Dolayısıyla tarafsızlık, aslında bizim kültürümüzdeki tarafsızlık, modern mitlerden biridir. Tarafsızlık, yani objektivite dediğimiz şey aslında modern bilimlerin hukuktan devraldığı bir terimdir. 17. yüzyılda modern bilim adamları objektif olma kavramını Roma hukukundan devralmışlardır. Peki, niye hukuktan devralmışlardır? Çünkü mahkemede davalı vardır, davacı vardır, avukatlar vardır, suçlunun yakınları vardır, bir de üçüncü kişi var. Üçüncü kişiden objektif olması beklenir. Çünkü suçluyu, suçu ayırt edecek ve dolayısıyla adil bir ceza verilmesini sağlayacaktır. Şimdi böyle baktığımız zaman

savcının gerçekten adil olması gerekir, hâkimin objektif olması gerekir, ama o da objektif olamaz. Daha genel bir çerçeveden baktığımız zaman, o da bağlı olduğu hukuk sistemine kayıtlıdır. Mesela, diyelim ki, Roma hukukuna göre yetişmiş bir adamsa, o hukuka göre bir karar verecektir. Dolayısıyla yine tarafsız değildir ya da şöyle bakalım: Burada bir suçlu, bir suçlayan ve bir de hâkim vardır. Suçlu taraftır, suçlayan da taraftır, ama hâkim üçüncü taraftır. Dolayısıyla o da bir taraftır, tarafsızlık diye bir şey yoktur. O zaman ne diyeceğiz? Buradan yolumuzu nasıl bulabiliriz? Aslında tarafsızlık diye bir şey yoktur, yalnızca adalet vardır. Ben böyle düşünüyorum. Tarihçi geçmişe bakarak tarihi yapar, bir kurgu oluşturur. Diğer tarihçiler de bunu yaparlar. Eğer bir şey istenecekse tarihçiden adil olmasını beklemektir bu. Adalet, tarih söz konusu olduğunda nerededir? Tarihçinin kaleminin ucundadır. O adil olmalıdır. Mesela, politikalar için de, dostumuzla girdiğimiz tartışmalar için de bu geçerlidir. Çünkü objektif olmak için dünyanın dışında olmak gerekir. Dünyanın dışında olmak derken, insan ve toplum ilişkilerinin dışında olmak gerekir. Bu imtiyaza yalnızca Tanrı sahiptir, yalnızca Tanrı tarafsız olabilir. Çünkü Tanrı, geçmişi, şimdiyi, geleceği ve her şeyi görür. İnsanın böyle bir şansı yoktur ki. Bir tarihçinin, bir politikacının böyle bir şansı yoktur. Tanrı başlangıcı ve sonu görür, ama insan ne başlangıcı görebilir, ne de sonu. Tanrı'ya kitaplı dinlerin yüklediği anlamı yüklersek eğer, yalnızca Tanrı tarafsız olabilir. İnsan tarafsız olmak istediği zaman bence Tanrı olmayı istemektedir. Benim inançlarıma göre bu şirktir. Çünkü bu, modern kültürün ürünüdür, yani tarafsızlık modern kültürün ürünüdür. Ortaçağda, daha önceki çağlarda böyle bir şey yoktu. Bence önemli olan adalettir, adalet de benim anladığım kadarıyla hakkaniyettir. Hakkaniyet, yani bir kişiye hakkı olanı vermek, bir kişinin hakkı olan şeyi ona teslim etmektir. Türkçede "hak" kelimesi "Allah" ve Tanrı anlamına da gelir. Mesela, bizim Sufi kültürümüzde Hak'ka yakın olmak anlamına gelir. Allah'a yakın olmak. Dolayısıyla adalet Allah'a yakın olmaktır ve aynı zamanda bir kişinin hakkını teslim etmektir. Meseleye böyle baktığınız zaman tarihçiden de bunu bekleyebiliriz. Peki, nasıl bekleyebi-

liriz? Şöyle bekleyebiliriz: Diyelim ki, günümüzden belgelere baktık. Tarihçi olduğumuzu varsayalım. Fatih zamanından kalma belgelere ve Fatih'in icraatlarına baktık. Fatih hakkında Fatih Sultan Mehmet'in tarihini yazacağız. Oysa biz şimdi yaşıyoruz, Fatih Sultan Mehmet geçmişteki bir şahsiyet, yani beş yüz sene önceki bir şahsiyet. Fatih Sultan Mehmet kendi kültürü içinde büyüdü, o da bir eğitim aldı. Ait olduğu toplumun olaylarından ve dünya görüşünden etkilendi. Biz de doğal olarak bugünü yaşıyoruz ve bugünün kültürüyle mücehhez olduk. Başka bir ifadeyle bugünün kültürüyle düşünüyoruz. Dolayısıyla biz Fatih Sultan Mehmet'e ya da bir tarihçi, ona bugünün perspektifinden bakıyor, şimdiden geçmişe doğru bakıyor yani. Bu bir bakış açısı, tarihçinin bakış açısı. Şimdi bir de Fatih'e bakıyoruz. Fatih Sultan Mehmet'in de kendi dönemine ilişkin bir bakış açısı var, kendini bir yorumlama tarzı var. Aslında hem başkalarına bakarız hem kendimiz hakkında bir fikrimiz vardır. Kendimiz hakkında da düşünürüz. Fatih'in de vardır. Şimdi tarihçi Fatih Sultan Mehmet'e bakarken bir yorum yapıyor. Ama Fatih Sultan Mehmet de kendi devrinde, kendisi hakkında ve yaptıkları hakkında bir yorum yapmıştır. Kimin yorumu doğru? Fatih'in kendi hakkında yaptığı yorum mu doğru? Kendi bakış açısı mı doğru, yoksa bugünün tarihçisinin bugünün perspektifinden yazdıkları mı doğru? Hangisi doğru? Acaba Fatih Sultan Mehmet'in kendi kendini anlama tarzı mı doğru, yoksa bugünün tarihçisinin onu anlama tarzı mı doğru? Burası bence püf noktası ve okuduğum literatürde, yani modern literatürde Fatih'in kendini anlama tarzı mı doğru, bugünün modern tarihçisinin kendini anlama tarzı mı doğru? Bunların ikisinden hangisinin doğru olduğunu belirleyecek elimizde hiçbir evrensel kriterimiz yok. Diğer bir deyişle objektif kriterimiz yok. O zaman geriye ne kalıyor? Tamam, bizim bir bakış açımız var ve geçmişe bakma hakkımız var bu bakışımızla. Ama Fatih Sultan Mehmet'in de kendine göre bir bakış açısı var. Mesela, bazen liberal dindarların yaptığı gibi Fatih İstanbul'u fethetti, ama azınlıklara hoşgörülü davrandı. O hâlde Türk liberalizminin kaynağı, Türkiye'deki demokrasinin kaynağı Fatih olabilir, diye düşünülebilir. Ama kabul edelim ki Fatih Sultan Mehmet

zamanında dünyanın hiçbir yerinde demokrasinin "d"si yoktur. Dolayısıyla Fatih Sultan Mehmet bizim modern kavramlarımızın dışında, kendi kendini bir biçimde yorumluyordu ve demokrasi diye bir endişesi de yoktu. Ne yapacak o zaman tarihçi? Kendi bakış açısına muhakkak saygı duyar, ama Fatih'in kendi kendini görme tarzına da saygı duyacak. Bu şuna benzer: Cumhuriyet, halkının bir bölümüne ısrarla Türk demiştir, biliyorsunuz. Mesela, şu endişeyi hiç taşımamış: Ben onları Türk görüyorum da onlar kendilerini ne görüyorlar acaba? Dolayısıyla bizim Fatih'e bakış açımız önemlidir, ama Fatih'in kendine bakış açısı da çok çok önemlidir. Eğer tarihçiler sadece kendi bakış açısını dikkate alır ve Fatih'in kendini görme biçimini ıskalarsa, o tarihçilerin adaletsizliği olur. Bu adaletsizlik, demokrasiyle bağını kurarsak eğer en antidemokratik şeydir. Bu bizim için de geçerlidir. Benim kendime dair bir görüşüm vardır elbette. Bana dışarıdan bakan birisi ısrarla "Hayır, senin hakkındaki görüşün tamamen yanlış, benim senin hakkındaki görüşüm tamamen doğru." derse, bu bana saygısızlıktır. Bence Türkiye bundan mustarip. Sadece gündelik hayattaki olaylar konusunda mustarip değil, kendi tarihine bakış açısı bakımından da mustarip. Peki, ne yapmışlar? Bugünün kavramlarını Fatih'in ve Şeyh Bedreddin'in kafasına geçirmişler. Deyim yerindeyse bugünün kıyafetlerine sıkıştırmaya çalışmışlar onları, yani kendi modern teorilerine sıkıştırmaya çalışmışlar. Bu geçmiş dediğimiz şey hayatın ta kendisi olduğu için hayat teorilere sıkıştırılamayacak kadar karmaşık bir şeydir. Dünyanın en iyi teorisini, Marksizm'i, Adam Smith'in teorisini ya da başka bir teoriyi alın olmaz bu. Teorileri dağarcıklar şeklinde düşündüğünüz zaman bütün bir toplumu ya da geçmişi bu dağarcığın içine sıkıştırmaya çalışıyorsunuz. Hayat bunu kabul etmez. Çünkü bu eğer geçmişle alakalıysa tarih, geçmiş teorilerimizden ve bakış açılarımızdan çok daha karmaşık ve zengindir. Modern bakış açılarının her şeyi teorize etme ve teorilerle izah etme anlayışı aslında hayatın kendisine modern kültürle ilgili bir saldırıdır.

İttihat ve Terakki Partisi dediğiniz zaman üç kişi anılır, Enver, Talat ve Cemal Paşa. Bu isimlerle özdeşleşmiştir. Fiili devlet baş-

kanları, Türkiye'nin her yerinde, her kim olursa olsun bunların adını sayamam elbette, ama bu üçlüdür İttihat ve Terakki. İttihat ve Terakki şu anlama gelir: İttihat birlik, düzen, terakki de ilerleme demektir. Bu partinin adı Fransız Devrimi'nden alınmıştır. Yani Fransa'dan alınmıştır partinin adı bile. Düzen ve ilerleme partisi, adı budur. Bu konumuzla ilgili değil. Mesela, birkaç tarihçinin aynı olayı Türkiye'de nasıl yorumladığı konusunda örnekler bulabilirdim, ama sıkıcı olmak istemedim. Bazen şöyle düşünüyorum: Kendimi haklı çıkarmak için söylemiyorum. Bir yere, bir şey dinlemeye gidersin, o kişi size tonla şey anlatır, bir sürü ayrıntı sunar. Dışarı çıktığınız zaman aklınızda hiçbir şey kalmayabilir. Eskiden cami müezzinlerini ve imamlarını böyle eleştirirlerdi. Çok şey anlatmak istiyor ama cemaat camiden çıkarken aklında hiçbir şey kalmıyor. Fakat bazı imamlar bir tek şey anlatırlar ve cemaat onu unutmaz.

27 Şubat 2016

İKTİDAR, DEVLET, ETİK VE TOPLUM

Konumuzun başlığı, iktidar, devlet, etik ve toplum. Çok kapsamlı kavramlar bunlar, ama ben bunları kendimce bir biçimde en özet formuyla, bu kavramların birbirleriyle ilişkisini anlatmaya çalışacağım.

Etikten başlayalım. Etik eşittir ahlak değildir. Ahlak kurallardan oluşuyor, ama etik kurallar hâline getirilemiyor. Ahlakın temelinde de etik var, fakat yine de etik başka, ahlak başka. Bir insan kurallara bu kurallar her ne olursa olsun uyabilir, ama yine de bu etik olamayabilir. Etik dediğimiz zaman insanlığın tarihinde artık vecize ve klişe hâline gelmiş bazı fikirler vardır. Mesela, bizim kültürümüzden yola çıktığımız zaman Bektaşi kültüründe "eline, diline, beline" özdeyişi ya da veciz sözü aslında hiçbir kural içermez. Fakat yine de insanın dünya ve diğer insanlar karşısında duruşunu belirleyen bir şeydir. Bunu belirleyen etik bilgidir. Eline sahip ol, diline sahip ol, beline sahip ol.

Bizim kültürümüzdeki Müslümanlıktan bahsedecek olursak ben Müslümanlığın altın etik ilkesinin kul hakkı olduğunu düşünürüm. Bu, en büyük günah meselesi, yani kul hakkı yemek ve şirk koşmak. Bunların etik ilkeler konumunda olduklarını ve bunun üzerine bir hayatın, bireyin hayatının ya da bir grubun hayatının inşa edilebileceğini düşünüyorum. Bunlar sadece temel yönelimler içeriyorlar. İslam'ın ve imanın şartı, elli iki farz, buralara gelmeden önce Müslümanlığın her din gibi insana etik bir duruş verdiğini ve etik bir duruş armağan ettiğini düşünüyorum. Farkındayım etik kavramı toplumumuzda daha çok ahlak diye anla-

şılıyor. İslam'ın beş şartı, imanın şartları, bunlar ahlak kuralları diye görülebilir. Ama bunların gerisinde duran ve belki de hiçbir zaman formüle edemeyeceğimiz Müslümanlığın etik ve insana vazettiği etik bir duruş var. Etik ahlakı belirliyor, ama ahlak kuralları etiği belirleyemez. Etiğin böyle bir özelliği vardır. Mesela, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Auschwitz'den sonra, yani Yahudiler gaz odalarına gönderildikten sonra bazı düşünürler, filozoflar ve okurlar dediler ki, "Bir insanın ya da bir grubun gaz odalarında göz göre göre yakması nasıl mümkündür? İnsan böyle bir şeyi nasıl yapmış olabilir?". Bunun farklı nedenlerini aradılar. Ama etik konusunda çalışan düşünürler dediler ki, "Auschwitz'de Yahudileri gaz odalarına gönderen zihniyette olmayan şey tam da etiktir.". Dolayısıyla insanların gaz odalarına gönderilmesinin nedeni sadece ekonomik ve ideolojik nedenler değildir, etikten yoksunluktur. Tabii böyle bir durumda etiği en iyi vicdan olarak anlayabiliriz. Bizim toplumumuzda vicdan kelimesinin çok hatırı sayılır bir yeri vardır ve bence vicdandan söz ettiğimiz her yerde aslında kastettiğimiz şey etiktir.

Etiği Hristiyan ve Musevi filozoflar Habil ve Kabil'le başlatırlar. Kabil, Habil'i öldürdüğü zaman Tanrı Kabil'e sordu. "Kardeşin nerede?" Kabil şöyle bir cevap verdi. "Ben kardeşimin çobanı mıyım?" Ne demek bu? Ben kardeşimden sorumlu değilim, dolayısıyla bu tam da etikten bir kaçış, yani Kabil'in verdiği cevap. Çünkü etik ne tarafından bakarsak bakalım sorumluluğa atıfta bulunur. Etik insan, sorumlu insandır ve benim inandığım etik de sorumluluk etiğidir. Müslümanlıkta Allah, insanı bedeninden bile sorumlu tutar, her şeyden sorumlu tutar. Bana göre etik dünyayla ilgili değildir bu, gördüğümüz somut dünyayla ilgili değildir, dünyadan öncesiyle ilgilidir. Etik kalubelayla ilgilidir. Kalubelada Allah ruhlara sordu. "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" Onlar da "Evet." dediler. Bana göre bu "evet" sorumluluğa evet demektir, biz sorumluluğu kabul ediyoruz demektir. Mesela, şu ayet: "Biz Kur'an'ı, emaneti dağlara, taşlara, başkalarına emanet etmek istedik. Fakat onların hiçbiri bunun sorumluluğunu üstlenemedi, bir tek insan üstlendi bunun sorumluluğunu. Neden üstlendi? Çünkü insan zalimlerin en zalimidir." Buradan baktığınız zaman

gerçekten Müslümanlığın bir etiği varsa, bence bu sorumluluk etiğidir. Kendinden sorumlu olmak, başka insanlardan sorumlu olmak, hayvanlardan, doğadan, ne varsa onlardan sorumlu olmaktır; etik budur.

Etik, insanlık tarihinde farklı şekillerde tecessüm etmiştir. Müslümanlar ya da monoteist dinler, ilk insandan beri dinin var olduğunu söylerler. Din insanla birlikte vardır. Hâlbuki biz üniversitelerde, sosyal bilimlerde öğrencilere insanlığın tarihini verirken diyoruz ki, önce mitoloji var. Başka bir ifadeyle insanların en başta bir destanlar çağı var, ondan sonra dinler çağı var, ondan sonra da bildiğiniz modern uygarlık var. Dini saymıyoruz, dini daha sonraya koyuyoruz. İnsanlığın tarihini anlatırken önce ilkel insanlar, maymun, şempanze, sonra dinlerin ortaya çıkışı… Antropoloji kitapları bunu anlatırlar. Sonra putperestlik, vesaire, pagan çağı ve mitoloji çağı dediğimiz çağ insanların putperest çağıdır. Dolayısıyla din ondan sonra geldi, diye anlatıyoruz. Hâlbuki kitaplı dinlere göre insanlığın tarihinde önce din vardır. Eğer olmuşsa putperestlik ondan sonra gelmiştir. Böyle baktığımız zaman bile önce din vardır, yani önce etik vardır ve etik insanlığın tarihinde karşımıza din formatında çıkar. Sonra mitoloji formatında, en sonunda da modern yüzyılımızda ideoloji formatında çıkıyor. İdeolojiler mesela, sosyalizm zulme, ezilmeye, ezenlere karşı çıkmak, vesaire. Dolayısıyla insanın vicdanının sesini üstleniyor mitolojiler ve ideolojiler.

Darwin'in fikirlerinden hareketle söylemek gerekirse, onun doğal seleksiyon ilkesinden yola çıkarak, yani güçlü olanın hayatta kalması ilkesinden yola çıkacak olursak, bu ilkeye göre büyük balık küçük balığı yutar. Güçlüler güçsüzleri yer ve Darwinizme göre bu normaldir. Oysa etik tam tersini söyler. Büyük balık küçük balığı yememelidir. İşte bu, büyük balık küçük balığı yememelidir, diye dediğimiz zaman aslında konuşan, vicdanımızın sesidir, konuşan etiktir. Tabii ki dünyada etik tek başına var olmaz. Peki, etiği anlamlı kılan şey nedir? Büyük balıkların küçük balıkları yemesidir. Eğer dünyada büyük balıklar küçük balıkları yemeseydi etiğe ihtiyacımız olmazdı, böyle bir şeye ihtiyaç duy-

mazdık. Bizim dinimiz zaten bunun tescilidir. "Ben bu kitabı size insanlığa şifa olsun diye gönderdim." sözü bunu doğrulayan bir sözdür. Ben bizim dinimizin de bunu söylediğini, büyük balığın küçük balığı yememesi gerektiğini söylediğini düşünüyorum. İşin gerçeği bunu da ayetle, hadisle temellendirme ihtiyacı duymuyorum. Zaten hepimiz şu ya da bu şekilde bunları biliyoruz. Ama dünya aynı zamanda devlet dediğimiz kurumun da var olduğu bir dünyadır.

Devlet dediğimiz zaman "iktidar" kavramı önemli. Şu anda dünyada iktidar kavramına tekabül eden en belirgin kurum devlet kurumudur. Devlet kurumunun yanında başka iktidar kurumları da var tabii. Mesela, büyük şirketler iktidar kurumlarıdır. Kilise iktidarı, devlet iktidarı ya da toplumun alt düzeyinde öğretmenin sınıftaki iktidarı, babanın ailedeki iktidarı, eşlerin birbirleri karşısındaki iktidarı gibi bir sürü iktidar formu var. İktidar şu anlama gelir: İktidar bir şeyi başkalarına rağmen yapabilme kapasitesidir. Ben bir şeyi öğrencilerime rağmen sınıfta yapabiliyorsam o sınıfta iktidarımdır. Öğrenci olan herkes bilir, öğretmenin sınıfta kayıtsız, şartsız bir iktidarı vardır. Biz buna bazen öğretmenin otoritesi, devlet söz konusu olduğunda devletin otoritesi deriz.

Peki, bu iktidar nereden doğuyor? Başlı başına göstereceğiniz böyle bir iktidar yok. İktidar ilişkilerden doğuyor. Mesela, benim sizinle olan ilişkim. Ben tek başına iktidar değilim, ama benim öğrencilerle kurduğum ilişki beni iktidar yapıyor. İktidarın olması için ilişkinin olması lazım. Toplumda farklı gruplar olduğu için, mesela ailede anne ve baba, çocuklar olduğu için ister istemez bu ilişki iktidarı doğuruyor, yani babanın iktidarını doğuruyor. Her yerde, mesela, devlet dairesinde amirin iktidarını doğuruyor. Halk karşısında devletin iktidarını doğuruyor. Dolayısıyla iktidar ilişkilerden doğar. Önce devlet yoktur. Önce ilişkiler var olduğu için bu ilişkilerden iktidar doğmuştur, yani devlet doğmuştur.

Devlet konusunda bizim alanımızda ve siyaset biliminde çok sayıda teori vardır. Devlet fikrini ve devletin varlığını büyük ölçüde reddeden akım anarşizmdir. Anarşizm devletin olmaması gerektiğini düşünür. Sosyalizm de devletin olmaması gerektiğini

düşünür, ama sosyalizm anarşizmden farklı olarak geçici olarak devlete izin verir. Yani kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçilirken sosyalist toplumda devlet bir süre var olabilir, ama komünist toplumda devlet olmayacaktır. Sosyalizmin ütopyası budur. Böyle baktığımız zaman anarşizm bir ideoloji olarak sosyalizmden daha radikaldir. Anarşizm solun da soludur, fakat anarşistler bile devleti reddedememişlerdir. En sonunda anarşistler, "Tamam, devlet olmalıdır, ama küçük olmalıdır." demişlerdir. Onlara göre devlet büyük olmamalıdır. Çünkü büyük olduğu zaman devletten zulüm doğar. Ama küçük olursa zulmü de az olur, diye düşünürler ve şehir devleti formatında savunurlar devleti. Anarşistlerin şu sloganını biliyorsunuz: "Küçük güzeldir." Her şey küçük olmalıdır, devlet de küçük olmalıdır. Anarşistler en sonunda bu şekilde devlete razı olurlar. Neden? Çünkü devlet din gibidir. O, başka kurumlar gibi dünyada varlığı reddedilemeyecek bir kurumdur.

Geçmişe doğru gittiğiniz zaman imparatorluk devletinden şehir devletine, bugünkü modern devlete ve ulus devlete kadar çeşitli devlet formatları vardır. Devlet iktidar olduğu için bu iktidarı birilerine uygular ve birilerine rağmen faaliyette bulunur. O birileri kimdir? O birileri halktır. Dolayısıyla eğer devlet bir iktidarsa, devletin gücüne toplumda niye direnecektir? Çünkü devlet tek tek fertler söz konusu olduğunda çok güçlüdür. Mesela, İngiliz liberal düşünürlerinden biri, "Devletin birey üzerindeki iktidarını yalnızca mülkiyet sınırlayabilir." demiştir. Zira eğer bireylerin mülkiyetleri ve malları mülkleri yoksa devletin bu baskısı karşısında birey tek başına zavallıdır ve kaçabileceği hiçbir yer yoktur. Devletin ağır gücüne direnemezler. Ama bireyin mülkü olursa, oraya sığınabilir, devlet karşısında mülküne tutunabilir. Bu yüzden liberalizm mülkiyeti neredeyse kutsamıştır. Çünkü eğer birey güçsüz, devlet çok güçlü olduğu için devlet her zaman bireyi ezer. Dolayısıyla buna karşı mülkiyeti çare olarak, yani özel mülkiyeti çare olarak göstermiştir. Sosyalizm mülkiyeti sonradan reddetmiştir ve Sovyetler Birliği'nde mülksüzleştirilmiş bireylere zulmetmiştir.

Devlet bir iktidar formatı yani iktidar formu olduğu için devlet dediğimiz realitede Darwin'in seleksiyon ilkesi işler. Güçlü olan zayıf olanı ezer ve güçlü olan hayatta kalır. İktidar deyince AK Parti iktidarını anlamayın, genel olarak iktidardan bahsediyoruz. İktidarla vicdan arasında, yani etik arasında bir karşıtlık ilişkisi vardır. Mesela, devlet bir tane yok, bütün devletler var, dolayısıyla onların birbirleriyle mücadelesi var. Gündelik hayatta da bu farklı iktidar formlarını görebiliriz. Mesela, sınıfta öğretmenimizin iktidarıyla, sokakta başka şeylerin iktidarıyla muhatabız ama insanlar olarak aynı zamanda etik olmamız gerekir. Dolayısıyla iki fenomenle karşı karşıyayız. Bir yanda etik, diğer yanda etikle çelişen iktidar dediğimiz şey. Bunun adı devlet, şirket, PKK, Amerika, ABD, Rusya veya Çin olabilir, fark etmez. İşte burada, etikle iktidar arasında başka bir durum var; biz buna Türkçede olmadığı için *agonistik* ilişki diyoruz. Bu agonistik ilişki şudur: Bir *agon* vardır. Grekçe bir terim bu. Hem birbirine karşıt olan hem birbirini var eden bir ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle etikle iktidar arasında bir karşıtlık ilişkisi vardır. Bu, ilişki etiği de var eden şeydir, iktidarı, devleti de var eden şeydir. Hem karşıt hem besleyen bir ilişki vardır.

Evet, biri olmadan diğeri olamaz. Onlar birbirlerini var ederler. Eğer iktidarlar olmasa devletin ve etiğin anlamı yoktur. Etik şudur: Devlet dediğimiz, iktidar dediğimiz şey hayatın olanıdır, yani mevcut olandır. Biz buna ne diyoruz? Realite, yani gerçeklik diyoruz. Gerçeklikte büyük balıklar küçük balıkları yer. Hâlbuki etik şudur: Etik, olan değil, etik olması gerekendir. Olmuş olan ya da olan, bir de olması gereken var. Etik, olması gerekeni söyler. Hâlbuki iktidar tam da olmuş olana, gerçekliğe atıfta bulunur. İşte derler ya, gerçeklik acımasızdır. Gerçeklik büyük balığın küçük balığı yediği bir alan olduğu için orada güçsüzler, hastalar, yani iktidarda olmayanlar kaybederler. İşte dinler, mitolojiler. İşte benim etik dediğim şey bunun olmaması gerektiğini söyler. Başka bir ifadeyle zayıflar ve güçsüzler yok edilmemelidir; bunu söyler.

Devlet dediğimiz şey bir iktidar formatı şeklinde modern ideolojilerde kötü diye görülmüştür. Mesela, liberalizme göre devlet kötüdür, çünkü bireyi ezer. Dolayısıyla devlet kötüdür, demek

aynı zamanda ne anlama geliyor? İktidar kötüdür. Sosyalizme geçtiğiniz zaman, sosyalist ideolojilerde de devlet daima egemen sınıfın ve burjuvazinin devletidir. Dolayısıyla burjuvazi devlet aracılığıyla halkı ezer ve sömürür. Sosyalizme göre de devlet kötüdür, dolayısıyla iktidar kötüdür. Çağımızın egemen iki ideolojisi -Anarşizm de aynı şeyleri söyler.- iktidarın kötü bir şey olduğunu söyler. İktidar kötüdür. Fakat ünlü bir düşünür -O ünlü düşünür Friedrich Nietzsche'dir.- Nietzsche hem liberalizmin hem de sosyalizmin bu tezini reddetmiştir. Nietzsche bize şunu öğretmiştir: "Hayır, liberalizm ve sosyalizm yanılıyor. İktidar kötü değildir." İktidarın kötü olmadığını bize söyleyen ilk modern düşünür Nietzsche. Peki, iktidar neden kötü değildir? Çünkü yoksul öğrenciler parasızlıktan okuyamadığında onlara birilerinin para vermesi gerekir. Toplumda o parayı verebilecek tek mevki iktidardır, yani toplumdaki güçlülerdir. Mesela, insanlar hasta olunca hastaneye gitmek isterler. Yoksulların parası yoktur, hastane yapamazlar. Peki, hastaneyi kim yapar? İktidar yapar, iktidarlar yaparlar, zenginler veya devlet yapar. Yol yapılacak mesela, bunu kim yapar? İktidarlar yapar. Aslında iktidar hem kötüdür hem iyidir; iktidar bütünüyle kötü değildir. Bizim tarihimizde doğal olarak tarihten beri getirdiğimiz bir "devlet baba" geleneğimiz vardır. Eğer sadece sosyalizme bakarsanız bu geleneği toptan reddetmemiz gerekir. Çünkü iktidar kötüdür, devlet kötüdür. Dolayısıyla tarihten gelenler kötüdür, o da bir iktidardır ve o da kötüdür. Aynı şekilde sosyalizme göre düşündüğünüz zaman, yine devlet kötüdür. Günümüzün ultra liberallerine ve solcularına bakın, onların solculuklarını ve liberalliklerini var eden tek şeyin devlet olduğunu görüyorsunuz. Sabah akşam geleneksel olarak Türkiye'nin geleneğinde bulunan bu devlet geleneğine, devlet prototipine karşı çıkarlar. Onlara göre geri kalmışlığımızın, her şeyin nedeni işte tam da bu devlet baba geleneğidir. Ama bu, Nietzsche'nin perspektifinden farklı görünür. Devletin zorunlu olarak kötü olması gerekmiyor. Buradan yola çıkarak bir düşünür devleti şöyle tanımlamıştır: "Devlet, toplumdaki meşru güç kullanma tekelini elinde bulunduran kurumun adıdır." Meşru güç, bu meşrunun altını çiziyorum. Meşru gücü kullanma teke-

li. Mafya dediğimiz örgütün de bir gücü vardır. Peki, mafyayla devlet birbirinden neden farklıdır? Çünkü birisi meşrudur, diğeri değildir. Mesela, PKK da bir örgüt olarak güç ama halkın büyük çoğunluğu onu bir meşru güç diye görmüyor, dolayısıyla devlet şeklinde de görmüyor. Hâlbuki devleti meşru güç görüyor. Meşru güç ve meşru iktidar, daha doğrusu bizim rıza gösterdiğimiz iktidardır. Annemiz bizi dövdüğü zaman buna razıyızdır, ama birisi yoldan geçerken bizi dövse buna razı değilizdir. Çünkü biri çıplak güç, diğeri meşru güçtür. Devleti anlamak için başvuracağımız kavram "meşru" kavramıdır.

Peki, devlet meşruiyetini nereden alır? Madem devlet meşru güç kullanma tekelini elinde bulunduran kurum, bu meşruiyeti nereden alıyor? Meşruiyetin kaynağı nedir? Mesela, Ortaçağ devletlerinde, hem Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Abbasilerde hem bütün imparatorluk sisteminde bu meşruiyetin kaynağı Allah'tır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yavuz Sultan Selim ve diğer padişahlar kendilerini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi diye takdim etmişlerdir. Başka bir ifadeyle devlet toplumu yönetir, padişah yönetir, ama Allah adına. Bu yüzden padişah cuma namazına giderken yolun her iki tarafına halk dizilir ve slogan atardı. "Gururlanma padişahım, senden büyük Allah var." İşte bu vurgu, burada söylenen şey şudur: Devlet bizim geleneğimizde meşruiyetini Allah'tan alır. Başka bir meşruiyet kaynağı da modern kültürle beraber gelmiştir. Modern bilim ve modern dünya görüşlerinin doğuşuyla birlikte 18. yüzyıldan sonra Avrupa'da imparatorluklar yıkılmıştır ve milliyetçi monarşiler ya da ulus devletler ortaya çıkmıştır. Bu ulus devletlerin meşruiyetinin kaynağı doğaydı, doğa ve akıldı. Dolayısıyla modern devlet ilk doğduğu zaman meşruiyetinin kaynağı akıl ve doğaydı. Çünkü modern kültür Tanrı'yı reddetti ve yerine akıl kavramını koydu. Dolayısıyla onlar da meşruiyetlerini akıldan aldılar. Bu şu anlama geliyor: Modern devletin meşruiyetinin kaynağı iyidir, devlet şunu yapar, doğrudur. Zira bilim böyle söylemektedir ve devlet bilime göre davranmaktadır, yani akla göre davranmaktadır. Fakat bu, günümüzde çok eleştirildi ve denildi ki. "Buradan diktatörlük çıktı." "Biz Tanrı'nın otoritesini reddettik, onun otoritesinin yerine başka bir Tanrı'yı, akıl ve

bilimi koyduk." dediler. Bu da olmadı. Ne diyelim o zaman? Meşruiyetin kaynağı halk olmalıdır. Günümüzde devletler eğer meşruiyetlerinin kaynağı halksa meşrular, değilse meşru değillerdir. Dolayısıyla günümüz devletlerinin özelliği budur.

Bizim tarihimizde de, Osmanlı sistemi yıkıldığı için yerine Avrupai tarzda bir devlet kuruldu. Cumhuriyet'in, yani bizim modern Cumhuriyet'imizin kurucuları meşruiyetin kaynağı olarak akıl ve bilimi koydular. Cumhuriyet meşrudur, çünkü bu meşruiyetini bilimden alır. Bilim objektif ve tarafsızdır. Bilim en büyük hakikattir ve dolayısıyla Cumhuriyet bu hakikate göre Türkiye'yi yönetir. Böyle düşündüğü için modern olmayan herkesi modern Cumhuriyet'imiz elemiştir. Meşruiyetin kaynağına göre devletin resmî ideoloji belirleniyor. Sadece bunu yapmamıştır, meclise de "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." yazmıştır. Bu sadece bir göz boyamadır, bunun aslı astarı yoktur. Cumhuriyet'imiz hiçbir zaman meşruiyetini halktan almamış ve dolayısıyla egemenlik hiçbir zaman kayıtsız şartsız halkın olmamıştır. Dolayısıyla devlet kendi ideolojisine göre halkı dizayn etmek ister. Türkiye'de yaşanan darbele bunu gösterir. 1925'teki Takriri Sükûn Kanunu, 60 Darbesi, 12 Eylül Darbesi, 28 Şubat, niye bunlar yapıldı? Cumhuriyet mitinglerini hatırlayın. Çünkü Türkiye'de modern bilime ve akla göre yaşamayan insanlar var. Peki, kim bunlar? Dindarlar, hurafelere inananlar değil mi?

Bunlar bizim toplumumuzun ve devletimizin tarihinin aşamaları ve biz bu süreçlerden geçtik. Sadece biz geçmedik, Avrupa'nın devletleri de geçti. Cumhuriyet'imizin kurucuları, onlar da Osmanlı'nın çocuklarıydı. Mustafa Kemal bir Osmanlı paşasıydı, Osmanlı'nın okullarında okumuştu. Diğer paşalar da. Osmanlı'da İttihat ve Terakki diye bir parti vardı ve Mustafa Kemal de bu partinin varislerinden biriydi. Cumhuriyet'i İttihat ve Terakki'nin mensupları kurmuştur, dolayısıyla Osmanlı'yla bağlantılıdır. İttihat ve Terakki mensupları toplumumuzda ilk defa modernleşen, dolayısıyla modern bilimi ilk defa Türkiye'ye taşıyan, modern silahları, modern kültürü ilk defa buraya aktaran insanlardı, bizim insanlarımızdı yani. O zaman böyle düşündüler. Buna ne diyoruz

biz? Aydınlanma diyoruz; aklın ve bilimin ışığında aydınlanma. Mesela, 28 Şubatta bile ne dediler generaller? Toplumumuzu karanlığa götürüyorlar. Ne demek bu? Biz aydınlığı temsil ediyoruz. Hâlbuki bizim yönetmek istediğimiz Müslümanlar, hurafelere inananlar, geleneklerini yaşayanlar. Onlar Ortaçağın, karanlık çağın kalıntıları, dolayısıyla onları yok etmeliyiz, diye düşündüler. Onlar da böyle düşündüler, Batı dünyası yerinde saymadı. Batı dünyası kendi içinde evrildi. Dolayısıyla bu aşamadan halkların egemenliğine dayalı modern demokrasi tipine geçtiler. Biliyorsunuz Türkiye risk altında kaldığı zaman, Sovyetler Birliği'nden korktu ve dedi ki, "Yapayalnız kaldık. O zaman dünyadaki güçlülere sırtımızı yaslamamız gerekir. Kime yaslayalım? NATO'ya yaslayalım.". NATO bize dedi ki, "Siz demokratik değilsiniz, siz tek partiyle yönetiliyorsunuz. Eğer çok partili rejime geçerseniz sizi NATO'ya alırız.". Dolayısıyla Cumhuriyet'i kuranlar da, haklarını yemeyelim, bu ideolojilerine rağmen Türkiye'ye, Türkiye'nin bekasına, devletin bekasına inandıkları için kendi zihniyetleri buna elvermese bile Türkiye'yi yaşatmak uğruna NATO'ya girdiler. Burada hepsinin hakkını teslim etmek gerekiyor. Bunu yapamayan ülkeler var, Esed yapamıyor görüyorsunuz. Esed kendi iktidarı için Suriye'yi mahvetti. Mesela, Saddam iktidarı için ülkesini mahvetti, Irak mahvoldu. Ama İsmet İnönü bakıyor ki devlet elden gidiyor, o zaman kenara çekildi, yeter ki devlet korunsun. İşte bu, Türkiye'deki devlet geleneğinin uzantıları. Mesela, Recep Tayyip Erdoğan, Esed'in yerinde olsaydı bana göre şöyle yapardı. Daha baştan istifa eder, Suriye'yi yaşatabilecek ve Batılılarla iyi geçinecek bir hükümetin kurulmasını sağlardı.

Denge politikası bir bakıma. İşte şimdi Suriye gidiyor elden. Peki, neden? Çünkü adam kendi hanedanını düşündüğü için. Hanedanı uğruna yüz binlerce insan öldü. Ben Türkiye'de böyle bir şeyin olamayacağına inanıyorum. İster solda bir lider olsun, ister Recep Tayyip Erdoğan olsun, kim olursa olsun böyle bir şey olmaz. Bizim ülkemizde devleti yönetenler her zaman devlet gideceğine ben gideyim diyebilmişlerdir. Suriye'de ve Irak'ta diyemediler.

Ben toplumun hemen hemen her kesiminde bulundum, ilkokul-

dan üniversiteye kadar. Yirmi üç senedir üniversitede hocayım. Türkiye'nin halkını ve modernlerini tanıdım. Hayatım boyunca, çocukluğum boyunca babam beni hiç dövmedi. Babam okuma-yazma bilmeyen bir adamdı. Babamdan hiç dayak yemedim ama hayatımda en çok dayağı ilkokul öğretmenimden yedim. Babam hiç okula gitmemiş, cahil bir adam, ama iyi-kötü, öğretmenim okumuş bir adam, ondan dayak yedim ben. Mesela, mahallemizde yanlış bir adım atsak mahalleli dedikodu yapar, ama yine de mahalle delilerini tolere eder. Her köyün kendi delisi vardır, derler. Her mahallenin de vardır fakat mahalle toleranslıdır. Peki, bu toleransı nereden alır? Gündelik hayattan, tecrübelerinden alır. Mesela, gidin modernlerin yanına, komşuların yanına gidin, en ufak bir hatanızdan dolayı sizi yargılarlar ve dışlarlar. Neden? Çünkü katıdırlar, oysa gelenek esnektir. Biz gelenekten sürekli şikâyet ederiz. Yok mahalle baskısı, bilmem ne deriz, ama modernler bana göre eleştiriye daha kapalıdırlar. Türkiye'nin sağı daha gelenekseldir. En azından dindarlar daha gelenekseldir. Benim sınıfında da solcu öğrenciler var. Hepsi çok acımasızlar, en ufak bir eleştiriye bile tahammülleri yok. Diyelim ki, bir solcu sağcıların yanına gitsin, dindarların yanına, en fazla şunu söylerler: "Dinden çıkmış, ama iyi insan." Ona yardım ederler. Gidin solcuların yanına, mesela çok aşırı laik olanların yanına gidin, en ufak aykırı bir şey söyleyin, bir daha size selam bile vermezler.

Bu düzelmez. Belki şöyle düzelebilir: Muhabir bir kıza rastlamıştım fi tarihinde. Kız Aydınlıkçı, yani Doğu Perinçekçi. Kız aynı zamanda üniversite öğrencisi. Bana geldi dedi ki, "Ben Türkiye'deki Müslüman cemaatleri tanımak istiyorum, bana yardım et." Gidip onlarla röportaj yapmak istiyor. "Git, istediğine git. İster İskenderpaşa cemaatine git, kime gidersen git, herkes seni buyur eder. Sen selamünaleyküm de, herkes sana aleykümselam der. Git konuş onlarla." dedim. "Bunu yapamam." dedi. Sosyalist biri, üniversite eğitimi almış ama bunu yapamıyor. "Niçin yapamazsın?" diye sordum. "Çünkü onları tanıdığım zaman affediyorum. Hâlbuki tanımadığım zaman iyi düşman olabiliyorum, ama tanıdığım zaman… Tanımak ne demek? Onların da bir ruhu olduğunu, acıları olduğunu, onların da yemek yediğini, onların da

çocukları, sevgileri, nefretleri olduğunu, bunu gördüğüm zaman onları affediyorum. Hâlbuki uzaktan baktığım zaman şeriatçılar, düşman ilan ediyorum ve içim rahat ediyor." dedi. Hayat böyledir. Bana göre Türkiye daha yeni yeni modernleşiyor. Türkiye'nin dindarları, dinsizleri, Alevileri ve Sünnileri ilk defa fabrikalarda, sınıflarda, sokaklarda ve iş yerlerinde yan yana geldiler. Türkiye'nin Sünnileri Alevilerini tanıdı. Artık Türkiye'de hiçbir Sünni tavşan geçti, mum söndü hikâyelerine inanmıyor. Neden? Çünkü birbirlerini tanıdılar, yüz yüze gördüler. Türkiye'nin laikleri, bir türbanlı gördüğü zaman köşe bucak kaçan, gece kâbuslar gören laikleri şimdi kızlarını Anadolu'da üniversiteye yolladılar. Bu ancak böyle düzelecek.

Ben dâhil bizim evde, benim sülalemde örtülü var, örtüsüz var, ateist var, dindar var. Bu bizim realitemiz, dolayısıyla biz bu insanları, onlar bizi ya da biz onları yok edemeyeceğimize göre bu memlekette bir arada yaşamayı öğreneceğiz. Bizim kültürümüzde dervişlerin hikâyeleri anlatılır. Adam gitmiş dağ başına, Müslümanlığı çok iyi yaşamış. Öbürü de şehirde yaşamıştır. Bence dağ başında Müslüman olmak kolaydır. Açıklar, kapalılar ve günahkârlar, bunların bir arada olduğu yerde dindar olmak çok zor bir şeydir ve ama olduğu zaman da muhteşemdir. Şeytanla bağını kopardığın zaman inancın tehlikeye girebilir. Geniş düşüneceğiz, öyle dar düşünmeyeceğiz. Bizim memleketimiz, bizim solcularımız, bizim dinsizlerimiz, ama onlardan şunu bekliyoruz. Onlar bizim ülkemizin insanları, bizim türbanlılarımız, bizim camilerimiz, bizim memleketimizin hacıları, hocaları ve dine inananları. Bunu demelerini bekliyoruz, ama demiyorlar. Fakat ben bir gün bunu diyeceklerine inanıyorum. Ya yok edecekler ya da diyecekler. Ama Türkiye'nin dindarları yok edilemeyecek kadar çok. Bu ülkede milyonlarca kurban kesiliyor. İşte bu, Türkiye'de dinin ne olduğunu gösterir.

Osmanlılar çağımız var, daha önce Abbasiler, Endülüs var. Onlar da bu dünyada yaşadılar ve başka toplumlara, başka devletlere ve başka kültürlere göre kendilerini ayarladılar. Biz artık modern çağda yaşıyoruz ve modern çağın insanları olarak başka kültürlere, dünyalara, demokrasiyse ve başka şeyse başka şeye, buna

göre kendimizi yenileyeceğiz. İbn Sina, Platon okuyor, Aristoteles okuyor. Bu bir görüş. Eski âlimlerin hepsi okudular. Eğer onların hakkıysa bu, bizim de Batılı düşünürleri okumak İbn Sina kadar hakkımızdır.

Elbette bugün biz onların yaptığını yapamıyoruz, ama yapmalıyız. İbn Sina'nın ya da İbn Rüşd'ün yaptığını bugün biz de yapabilmeliyiz. Yapamıyoruz, çünkü çok ultra taklitçileriz. Hâlbuki onlar öyle değillerdi. Onlar da Platon okudular, o zamanın Batılı düşünürlerini okudular, ama Müslüman kalabildiler. Peki, bizim eksikliğimiz ne? Biz Batılıları okuduğumuzda kendimiz kalamıyoruz. Bu da onların ne kadar büyük adamlar olduklarını gösteriyor. Yaşamak istiyorsak eğer dünyamızın şartlarına adapte olacağız. Eğer biz yaşamayacaksak savunduğumuz hiçbir değer de yaşayamaz. Demek ki önce var olmalıyız, önce var olmayı bilmeliyiz. Ne yapmamız gerekiyorsa onu yapacağız.

Vaktiyle bir öğrencim geldi. Komşularının birinin bahçesine köpek girmiş ve evin sahibi kıyameti koparmış. Öğrenci dedi ki: "Anlayamadım, bu aşırı tepkiyi anlayamadım." Hiç tanımadan ama bildiğim için ne dedim ona? "O adam Şafii." "Aaa, bilmiyordum." dedi. İşte bunu bilmek tolerans sınırımızı genişletiyor. Mesela, toplum içine çıktığımız zaman illa kendi ilkelerimiz diye diretmiyoruz. Bu mümkün mertebe esnetiyor, uzlaşma yani. Aynı fabrikada çalışıyorsunuz, aynı sınıftasın, beraber yan yana oturuyorsun. İnsan eşiyle bile uzlaşmak zorunda kalıyor bazen değil komşusuyla, değil başka bir mezhep sahibiyle. Evliyseniz bilirsiniz, evlilik uzlaşmadan ve fedakârlıktan ibarettir. Dolayısıyla toplumumuz farklılıklar karşısında fedakârlık yapma kültürünü öğrenecek. Çünkü başka şansı yok. Hiç mi bunlarsız bir gelişme olmayacak? Elbette olacak, ama ben bunu öğreneceğimize inanıyorum. Ben üniversitede hocayım ve öğrencilerimin kurdukları arkadaşlıklardan görüyorum. Benim öğrencilerim yani mini etekliyle örtülü yan yana dolaşıyor. Alevi, Sünni, Kürt ya da başka bir şey. Çok iyi arkadaşlıklar kuruyorlar. Toplum da bu öğrenecektir. Biz de, onlar da uzaydan gelmedik. Eskiden beraber yaşadık, şimdi de yaşayabiliriz, diye düşünüyorum.

Gelelim yok etme meselesine. Yok etmek değil, ama bir biçimde davranmak. Çok keskin davranmış. Bu ülkede Cumhuriyetin devrimleri uğruna ölenlerin sayısı seksen bindir. Seksen bin kişi şimdi bize az gözüküyor. O zaman binlerce kişi feda edildiğinde Türkiye'nin nüfusu on üç milyondu. Bu çok büyük bir rakamdır. Mesela, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerini Rusların, Sovyetler Birliği'nin 1960'lara kadar olan dönemiyle karşılaştırdığım zaman, yani Lenin'in ve Stalin'in zulmünü gördüğüm zaman, okuduğum kitaplardan da hareketle şöyle diyorum: "İyi ki Türkiye'de yaşamışım, iyi ki Rusya'da yaşamamışım." Bunu mukayese edebiliriz. Aynı dönemde Almanlar neler neler yapmışlar. Ruslar Gulag'da milyonlarca insanı götürmüşler. Böyle mukayese ettiğimiz zaman, bizim Cumhuriyet dönemi, Ruslarla ve Almanlarla mukayese ettiğimiz zaman soft kalır. Yok etmek istiyorlar da tümüyle süpürmek istiyorlar değil diye düşünüyorum. Bir tepki göstermişler, keskin bir tepki göstermişler.

26 Mart 2016

BAŞKANLIK SİSTEMİ

Selamünaleyküm diye konuşmamı açıyorum. Merhaba da diyebilirdim. Başka bir selam da verebilirdim, ama birisine selam vermek, "seni öldürmeyeceğim" anlamına gelir. Senin hakkında iyi düşünüyorum, demektir. Dolayısıyla sizin hakkınızda ben de "selamünaleyküm" diyorum.

Türkiye'de çok tartışılan bir konu, başkanlık sistemi. Türkiye başkanlık sistemine geçmeyi düşünüyor, daha doğrusu Türkiye'nin partilerinden biri, daha özel olarak söylersek eğer, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmesi gerektiğini savunuyor ve üç-dört senedir bu fikir tartışılıyor. Eskiden Turgut Özal ve Süleyman Demirel de Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmesi gerektiğini düşünmüşler, söylemişler, ama hiçbir zaman tartışma bugün olduğu kadar gündeme gelmemişti. Ben Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmesi gerektiğini ve bu sistemin Türkiye için daha iyi olduğunu düşünüyorum. Eğer destek diyeceksek Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu fikrini ben de destekliyorum.

Acaba Recep Tayyip Erdoğan olmasaydı yine başkanlık sistemini destekler miydim? Evet, desteklerdim. Türkiye'nin tarihinde tek parti yönetimi var ve o tek parti Cumhuriyet Halk Partisi, Mustafa Kemal'in partisi. Tek partiyle yönetilmek demek tek adamla yönetilmek demektir. Birinci adam Mustafa Kemal, ikinci adam İsmet İnönü. Türkiye'nin partilerini de tek adamlar yönetmiş. Bu, belki de bizim sosyal yapımızdan kaynaklanan bir şey.

Çok partili hayat, yani parlamenter sistem dediğimiz sistem, birden fazla partinin olduğu hayat. 1950'lerden beri çok partili

sistemi benimsemişiz, ama o çok partili sistemi de iyi uygulayamamışız. Türkiye'nin çok partili sistemi askerlerin ve dolayısıyla ordunun vesayeti altında yürütülmüş bir sistem. Aslında sadece adı çok partili, gerçekte çok partili değil. Demirel'le ilgili o ünlü hikâyeyi hatırlatmak gerekir. Demirel, Adalet Partisi iktidara geldiği zaman askerler onu çağırdılar ve dediler ki, "Sakın Türkiye'yi yönetmeye kalkma, Türkiye'nin en önemli işlerini sen yapmaya kalkma. Sen git baraj yap, okul yap, hastane yap, yol yap.". Demirel bu tavsiyeye uydu. Çünkü korktu onlardan ve sonunda barajlar kralı oldu. Lakabı barajlar kralıydı onun. Dolayısıyla 1980 Darbesini yaşadık, sonra Türkiye, bir biçimde kör topal da olsa parlamenter sistemle yönetilmeye devam etti.

Türkiye'nin tarihine baktığımız zaman bu parlamenter sistem denilen sistem bir başbakanın kellesini almış, Adnan Menderes. İki bakanının kellesini almış. Darbe yapıldığı zaman asmışlar onları. Bunlar, parlamenter sistem dediğimiz sistem için ödediğimiz bedeller. Mesela, 1960 Darbesinde, Menderesçi olduğu gerekçesiyle yedi bin askeri ordudan ihraç etmişler. Dile kolay, yedi bin kişi gitmiş. Sonra CHP'nin ve Adalet Partisi'nin, bazen de Milliyetçi Cephe hükümetlerinin yönettiği bir ülke olarak 1970-1980'li yıllar benim öğrencilik yıllarıma denk geldi. Sağ-sol kavgasının şiddetlendiği, günde on öğrencinin öldüğü -Ben o yılları yaşadım.- bir dönemden geçtik. Sonra 1980 Darbesi oldu. Bu darbe ağırlıklı olarak sola karşı yapılmış bir darbeydi ve solcuları hapse attılar. Hapishanelerde en az kırk bin solcu vardı. Bir de MHP'liler vardı, onlar da hapislerde yattılar. Parlamenter sistem sonunda geldi ve işte bugünkü partileri doğurdu. Bugünkü MHP'yi, CHP'yi, HDP'yi ve AK Parti'yi. Parlamenter sistem nedeniyle bu memlekette bir türlü huzurlu yaşayamadık. Bunun bir de başka bir boyutu var, onu da görmezlikten gelmeyelim. Ben sadece kan ve irin boyutunu anlattım. Bir de Türkiye'nin nasıl idare edildiğine bakacak olursak parlamenter sistem askerlerin vesayetinden dolayı hiçbir zaman Türkiye'de layıkıyla işlemedi. Parlamenter sistem tek parti sistemine göre daha demokratik bir sistem. Mesela Batıda uygulandığı zaman çok iyi. Uygulandığı ülkeler var parlamenter sistemin, uygulanamadığı ülkeler var.

Ben parlamenter sistemle Türkiye'nin yönetilemeyeceğine inanıyorum. Bunun nedeni de şu: Biz Türkiye'nin halkı -İsterseniz halkları da diyebiliriz.- Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesiyiz. Şu andaki Türkiye ulus devlet sistemiyle yönetiliyor. Hâlbuki Osmanlı imparatorluk sistemiyle yönetiliyordu. Osmanlı'da rejim imparatorluk sistemiydi, dolayısıyla ne oldu? Türkiye Cumhuriyeti, rejimi değiştirdi. İmparatorluk sisteminden ulus devlet sistemine geçtik. Rejimi tamamen değiştirdi, ama halkını değiştiremedi. Halk yine imparatorluk zamanındaki halk. Osmanlı İmparatorluğu döneminde halklar nasıl Türkiye'de yaşıyorsa, bugün de Türkiye'de Osmanlılar zamanından kalma halklar yaşıyor. Değişen bir şey yok. Peki, başka ne değişmedi? Osmanlı İmparatorluğu zamanında da biz İstanbul'da, Ankara'da, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaydık, şimdi de Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadayız. Bunu anlamak için bugünkü Suriye'yle Irak'a bakmak yeterlidir. Biz aynı yerdeyiz. Muhtemelen Suriye Osmanlılardan bize kalsaydı, mesela Irak bize kalsaydı yine oradaki problemlerle uğraşıyor olacaktık. Bunlar bize imparatorluğun mirası. Ama sonra ulus devlet. Ulus devlet tecrübemiz çok yaralı bir tecrübe, çünkü bu ulus devleti Türkiye'de yaşatmanın bedeli çok ağır olmuş.

Ben imparatorlukla ulus devleti karşılaştırıyorum. İmparatorluğun ulus devletten daha demokratik olduğuna inanıyorum. İmparatorluk zamanında demokrasi yoktu belki, ama Osmanlı İmparatorluğu'na ve bugünkü ulus devlet modelimize baktığımız zaman imparatorluk modeli daha demokratik bir model. Peki, neden daha demokratik? Çünkü imparatorluk sistemi çok kültürlü, çok halklı bir sistem, herkese aynı. Bugün biz sadece Kürtleri görüyoruz. O zaman başkaları da vardı. Bulgarlar da vardı, Rumlar da, Yahudiler de, Arnavutlar da, bir sürü halk vardı. Bu kadar farklılığı kaldırabilen bir rejim imparatorluk sistemidir. Hâlbuki ulus devlet tek ulusa dayalı devlet olduğu için ulus devlet ister istemez farklılıkları yok etme, eşitleme, kültürel farklılıkları ve başka farklılıkları eşitleme eğiliminde. Dolayısıyla Cumhuriyet'i kuranlar homojen -heterojen değil- bir halk yaratmadıkları için bunun bedeli kellelerle ödenmiş. Bizim geçmişimizde imparatorluk olduğu için imparatorluk motifinin ben

başkanlık sistemine evrilebileceğini düşünüyorum. Türkiye'nin halklarını da dikkate alarak imparator motifin başkan motifine evrilebileceğini ve buna uygun olduğunu düşünüyorum. Mesela, imparatorlukta bir sorumlu var. Kim bu sorumlu, imparator. Bizdeki forumda padişah var. Eğer bir ülkede işler yanlış gittiğinde hesap sorabileceğimiz bir merci varsa, bana göre bu güzel bir şeydir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda işler yanlış gittiği zaman hesap sorulabilecek bir merci vardı. Kimdi o? İmparatorluğu yöneten, onu temsil eden kişi. Hâlbuki parlamenter sistem böyle değil. Parlamenter sistemde işler yanlış gittiğinde bunun hesabını sorabileceğimiz bir tek yer var, o da meclis. Fakat meclis tüm partilerin temsil edildiği bir yer olduğu için, orada işler yanlış gittiğinde bu meclise havale edilir. Meclis kocaman, binlerce kişiden oluşan bir yapı, bir tür tüzel kişiliktir ve hiçbir zaman bir meclisten hesap sorulamaz. Hâlbuki başkan bir kişidir ve bir kişiden hesap sormak lazım. Bazen söylenir halk arasında, bu memleketin sahibi yok. Gerçekten de Türkiye'nin halkı bu milletin sahibi meclistir diye meseleye bakmıyor. Kendini sahipsiz görüyor. Başkanlık sisteminde başkan imparatordur demek istemiyorum, ama bizim halkımız bin yıl imparatorluk rejiminde yaşamış ve imparator motifine daha aşina, imparatorluk motifi daha bildik bir motif. Dolayısıyla başkanlık sisteminin ve başkanın bu motife uygun olduğunu düşünüyorum.

Şöyle tercüme ediyorum bunu da: Türkiye'nin başkanı olursa, -Bir metafor olarak kullanıyorum bunu.- bu ne olacaktır? Bizim Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki gibi bir padişah olmayacaktır herhâlde, demokratik bir imparator olacaktır. Demokratik bir başkan, geçmişimizle mukayese ettiğimiz zaman bir tür demokratik imparator şeklinde nitelendirilebilir. Dolayısıyla Türkiye'ye yakışanın da bu olduğunu düşünüyorum. Fakat bu fikrin değerini anlamak için şuna bakarım: Başkanlık sistemine kim karşı çıkıyor? Eğer başkanlık sistemine kimin karşı çıktığını bilebilirsem bu sistemin Türkiye'ye ne kadar uyup uymadığını kolayca anlayabilirim. Başkanlık sistemine CHP ve CHP bürokrasisi karşı çıkıyor. Bunu anlayabilirim. Bence CHP bir şeye karşı çıkıyorsa, o,

Türkiye'nin halkına daha uygundur. CHP bir şeye karşı çıkıyorsa, o karşı çıktığı şey Türkiye'nin halkına daha yakındır. Peki, bunu nereden biliyoruz? Uzun Cumhuriyet tarihinden biliyoruz.

Türkiye'de bir şey yapılıyorsa ve ona karşı çıkılıyorsa, bunda bir hayır olduğuna inanıyorum. Çünkü seksen senedir ne kadar hayırlar olacaksa bununla birlikte o hayrın ne olabileceği konusunda bir fikrimiz var. Bir parti homojen bir halkı savunuyorsa, o parti Osmanlı'nın mirası olan halkı reddediyor anlamına gelir. Hâlbuki Türkiye'de Osmanlı'nın mirası olan bir halk var. Osmanlı'nın mirasıyla çelişmeyen bir parti nasıl bir parti olabilir? Bu parti, bildiğimiz anlamda doktrinel milliyetçiliği reddeden bir parti olur. Milliyetçiliği reddetmeyen bir partinin Türkiye'nin halkında karşılık bulması bence imkânsızdır. CHP uzun yıllardır iktidara gelemiyor. Peki, bu ne demek? Halkla arasında uçurumlar var. Çünkü Osmanlı geçmişimizle barışmayan hiçbir partinin Türkiye'de iktidara gelemeyeceğini düşünüyorum. Mesela, aynı şekilde HDP de Kemalizm formatında ulusçu bir modeli savunuyor. Bu ulusçu modeli Kürtler için savunduğunu düşünüyorum, 7 Haziran seçimlerinde aldığı oyları bir istisna kabul ediyorum ve Kürtlerin HDP gibi bir partiyi böyle bir imkân olsa iktidara getirmeyeceğini düşünüyorum. Çünkü HDP sosyalist milliyetçi olabilir, ama Kürtler ne sosyalisttirler, ne de milliyetçidirler. Dolayısıyla bunlar halka rağmen partilerdir. Eğer biz imparatorluk motifini kullanırsak, Türkiye'nin bütün halklarını temsil eden bir başkanının olabileceğini ve bunun Türkiye'nin yapısına daha uygun olacağını düşünüyorum.

Türkiye'nin başkanlık sistemine karşı çıkan elitleri var. CHP elitleri. Mesela, CHP'nin tabanı Rumelili, yani göçmenlerin çoğunluğu CHP'lidir. Tekirdağ ve Edirne CHP'lidir. Aslında tam da Osmanlı'yı temsil eden halklar onlardır. Dolayısıyla ben onların bilinçaltında da imparatorluk olduğuna inanıyorum. Bir de Türkiye'nin en çok solda olan kesimleri göçmenlerdir. Babaları CHP'li, çocukları solcudur. Mesela, Kürtler, babalar Kürt, ama çocuklar solcudur, vesaire. Solculuğa en karşıt olan fikirlerden ve solda olmayan en karşıt fikirlerden birinin ulus devlet fikri olduğuna

inanıyorum ben. Dolayısıyla Türkiye'nin geriye kalan yüzde ellisinin içinde olan sol kesimlerdir onlar. Aslında sol kesimlerin başkanlık sistemine karşı çıkarak, geçmiş parlamenter sistemi savunmalarının kendileriyle çelişmesi anlamına geldiğini düşünüyorum. En çok Avrupa görmüşler ve en çok farklılıklara ve çoğulcu demokrasiye vurgu yapanlar bu sol çevrelerdir. Ama Türkiye'deki iç politik kavgalar ve Recep Tayyip Erdoğan'a duydukları nefret nedeniyle başkanlık sistemine karşı çıkıyorlar. Bunu da anlamak zor, çünkü Türkiye'nin bir sorunu var. Sistem tam da tek parti sistemi, parlamenter sistem yani. İzmir'e gittim, Kordon boyunda apartmanlar var. Herkes Türk bayrağı asmış camlara göze çarpacak şekilde. Yanımdaki arkadaşa sordum, "Niçin? Kim onlar?". "Onlar CHP'liler.". dedi. "Niçin CHP'li?". "Çünkü bu evleri onlara verenler CHP'liler.". Dolayısıyla Türkiye'de yeni gelişmeler var. CHP'nin tabanına baktığın zaman Türkiye'nin daha modern kesimleridir onlar. Peki, bu ne demek? Daha kozmopolit kesimleridir onlar. İmparatorluk kozmopolit bir toplumu varsayar. Dolayısıyla bu kavganın geçici olduğunu düşünüyorum.

Şöyle düşünmek gerekir aslında: Türkiye'de bir parti sistemi var. Bu, Türkiye'nin sosyal yapısına ne kadar aykırı. Herkes partisine din gibi sarılıyor. İnsanlar partileri için yollarda kavga ediyorlar. Bu kabul edilemez bir şey. Demek ki herkes partisini bir din olarak benimsiyor ve bana göre işte bölünme, parçalanma ve kutuplaşma buradan doğuyor. Başkanlık sistemi bunu engelleyen bir şey. Başkanlık sisteminde başkanın seçimi ayrı, meclisin seçimi ayrı mesela.

Enteresandır Türkiye'de partiler bir anda etnik partilere dönüşüyorlar. O zaman Türkiye'nin sorunları nasıl çözülecek? Şu anda Türkiye'nin bir Kürt sorunu var. Bu sorunu nasıl çözeceksin? Kürtler parti kursun, parlamenter mecliste kendilerini temsil etsinler. Mesela, meclisteki konuşmalara bakın, HDP, Türk solundan geri kalan Kürtler dışındaki sola açılıyor ama açılamıyor. Neden? Çünkü burada imparatorluk bakiyesi bir halk var, açılamaz. Dolayısıyla etnik parti olmaktan kurtulma şansı çok az. Peki, bunu nasıl çözeceksin? Benim başkanlık sistemini savunmamın

nedenlerinden biri de Kürt meselesidir. Parlamenter sistemde Kürtlerin ve Türklerin partisi var. Yarın öbür gün başkalarının partisi olsa, eğer daha kalabalık halklar olursa olur. Ama o zaman Türkiye'yi nasıl idare edeceksin? Edemezsin, ama bizim bu halkların birlikte yaşadığı bir geçmişimiz var. Bu geçmişimiz yabana atılır bir şey değil, bin yıllık bir geçmiş bu. Bu bin yıllık geçmişle halklar nasıl bir arada yaşayabilmişler? Çünkü milliyetçilik yokmuş. Parlamenter sistemin partilerinin milliyetçi partilere dönüşme ihtimali çok yüksektir. Doğuda olaylar oluyor ve herkes milliyetçi reflekse sarılıyor. O zaman baltaları elimize alalım, komşularımızı doğramaya başlayalım. Başkanlık sisteminde başkan herkesi temsil edecek. Bir parti olmadığı için o partiyi din gibi benimseyen tavrının ortadan kalkacağını düşünüyorum. Ama meclis olacak, başkan ayrı seçilecek. Türkiye'yi başkanın adamları yönetecek, meclis de yasa yapacak. Bunun Türkiye için daha uygun olduğunu düşünüyorum. Bizim toplumumuz lider fikrinin hâlâ ön planda olduğu bir toplumdur. Bunu şuradan anlayabiliriz: Mesela, lider çıkaramamış partiler başarısız oluyorlar, lider çıkarmış partiler daha başarılı oluyorlar. Peki, bu neden böyle? O zaman geriye doğru bakalım, Osmanlı geçmişimiz var, hadi diyelim. Orta Asya geçmişimiz var. Askeri bir kültürden geliyoruz. Dolayısıyla liderin konumu çok önemli. Mesela, Türkiye modernleşirken yukarıdan aşağı yapılmıştır yapılanlar. Şöyle diyeyim: Sınıfa giriyorum, diyorum ki, arkadaşlar, size şu şu kitapları tavsiye ediyorum. Üniversite öğrencileri okumuş yazmış adamlar, ilkokuldan başlamış üniversiteye gelene kadar okumuş. Serbest bırakıyorum ve diyorum ki bu kitapları okuyun. Tatlılıkla ve çok demokratik bir formda söylüyorum. İlginçtir kimse o kitapları okumuyor. Ne zaman okuyorlar? Sınavda soru olarak çıkacak dediğimde, baskı yapıldığı zaman bir bakıma. Pederşahi bir aile yapısı bizde, dolayısıyla aile reisinin konumu çok önemli. Bu, babayla çocuklar arasındaki bir ilişki. Babanın otorite diye kabul edilişidir, ama bu ilişki despotik de, demokratik de olabilir.

Babanın iradesine bağlı değil, bu kültürle tasarlanarak söylenmiş bir şey değildir. Mesela, bazı babalar otoriterdirler ama despot değillerdir. Benim babam otoriter bir adamdı ama despot de-

ğil. Azarlamadı bile beni. Ama bir duruş sergiledi ve dolayısıyla hepimiz babamın otoritesini kabullendik. Otoritenin olmadığı toplumlarda düzen diye bir şey olamaz. Bu, Amerika'da da böyledir, her yerde böyledir. Bizde daha çok böyledir. Mesela, öğrencilere arkadaş gibi davrandığında tepene çıkabilirler, bu çok kolaydır. O demokratik ilişkiyi hazmedemezler. Dolayısıyla ben böyle bir toplum yapısından geldiğimizi ve başkanlık sistemini ve dolayısıyla başkanın otoritesinin önemli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca şöyle de düşünüyorum: Parlamenter sistemlerde -Şu anda Türkiye'de var.- çok güçlü bir bürokrasi vardır. Recep Tayyip Erdoğan diyor ki, "Bu bürokrasiyle Türkiye'nin sorunları çözülmez.". Bunu anlamak kolay. Gideceksin bir devlet dairesine sorunlarını çözmeye çalışacaksın. Çok kolay, bireysel olarak bunu anlayabilirsin. Bu bürokrasi öyle güçlü bürokrasi ki… Peki, niye çok güçlü? Askeri, sivil ve hukuki bürokrasi o kadar güçlü ki, Cumhuriyet'i günümüze kadar bunlar taşımışlar. Dolayısıyla bu bürokrasiyle iktidara geliyor, yüzde 49'a ulaşıyor, yüzde 50'de cumhurbaşkanlığından alıyor, ama bürokrasiye söz geçiremiyor, bürokrasi sürekli tartışılıyor. Diyor ki, bunu ortadan kaldıralım. Niye kaldıralım? Çünkü bizim önemli sorunlarımız var. Türkiye'nin dünyadaki konumuna bakalım. Bu iş kaplumbağa hızıyla nasıl olabilirdi? İcraatları görüyorsun. Havaalanı yapıyorsun, bürokrasi, başka bir şey yapıyorsun, bürokrasi. Hantal olduğu için bürokrasi. Mesela, doğuda ne yaptılar? Suriye'de olaylar oldu. Suriye'deki olaylar nedeniyle Türkiye'nin tepki göstermesi için üç ay geçmesi gerekiyor. Üç ayda organize olamıyor.

Bizde anayasacılığın bir tarihi var. 1876'da Batılılar baskı yapmışlar ve anayasa yapılmış. Mesela, 1908, Batılılar baskı yapmışlar, Abdülhamid'i devirmişiz. Mesela, 60 Anayasası, NATO'nun baskısını görmüşüz. Hep dış baskılarla demokrasi yapılmış, işte dış baskılarla demokrasi yaparsan sonuçta böyle olur. Batılı efendilerin buyurduğu bir demokrasiyi yaparsın ve onunla halk arasında uçurumlar olur. Ben şu anda Türkiye'nin Batılı güçlerin baskısı olmaksızın kendi anayasasını yapacak güçte olduğuna inanıyorum. Düşünün, Amerika'ya, Avrupa Birliği'ne kafa tutuyoruz. Peki, ne yapabiliriz? Batılıların baskısını minimize ederek

kendi irademizle ve kendi halkımızla barışık bir anayasa yapabiliriz. Zaten başkanlık sistemi anayasa olmadan olmuyor. Önce anayasada yer alacak, sonra başkanlık sistemi gelecek. Bugün Türkiye'nin bunu yapacak konumda olduğunu düşünüyorum. Mesela, başkalarından korktuğumuz için anayasa ve kanun çıkarmayalım. Avrupa Birliği'ni düşünün, Türkiye, birliğin uyum yasalarını çıkarmak için ne kadar emek sarf ediyor. Aman başımıza bir şey gelmesin, aman, aman… Ama ilk başlangıçtan bugüne bir süre geçti. Şimdi diyor, Avrupalılar istediği için değil, biz istediğimiz için bu yasaları çıkartalım. Avrupa Birliği'ne istersek girmeyiz, paşa gönülleri bilir. Artık bunu yapıyoruz. Bu çok önemli bir şey. Peki, neden önemli? Mesela, 1839 ve 1876'da Batılılar dediler ki, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyan, Musevi ve azınlıkların hakları için şu yasayı çıkarın.". Biz onların baskısına maruz kalmadan toplumumuzdaki az sayıda insanı düşünerek bunu yapmalıyız diyorum. Ben onlara azınlık demiyorum. Mesela, Kürtlere azınlık demenin onlara hakaret olduğunu düşünüyorum. Azınlık yani toplumun daha güçsüz gruplarını da koruyacak bir anayasa yapabileceğimizi düşünüyorum. Amerika'dan korktuğumuz için değil. O aşamaya geldiğimiz için böyle düşünüyorum. Dolayısıyla Türkiye'nin başkanlık sistemini istemesi bile ne kadar özerkleştiğini gösteriyor. Türkiye niye on sene önce başkanlık sistemini tartışmadı? Demirel de, Özal da bundan bahsetti. 1989'da duvar yıkıldı ve Sovyet baskısı artık yok. Bu, anayasamızı yapabileceğimizi başka bir ifadeyle kendi göbek bağımızı kendimiz kesebileceğimiz anlamına geliyor.

Bütün dünyada demokrasiler çoğunluk demokrasileridir. Amerika'da başkanı çoğunluk seçer. Çoğunluğun seçtiği, 51'i bulan başkan olmalı. Ama burada şunu bulur insan: Demokrasi sadece çoğunluğa dayalı olan bir sistemdir. İşte buradan çoğunluğun despotizmi çıkar. 20. yüzyılın başında bu söylendi ve buna karşılık olarak dediler ki, "İyi bir demokrasinin azınlıkların ya da güçsüzlerin haklarını koruması gerekir.". Peki, bunu nasıl yapabilir? Anayasayla yapabilir. Diğer bir ifadeyle anayasayla çoğunluğun baskısını dengeleyecek bir anayasa yaparak yapabilir. Dolayısıyla bu güçsüz insanların korunması ve bunun anayasayla yapılma-

sı lazım. Türkiye anayasasını yapar. Bu, başkanlık sistemiyle ilgili değil, anayasayla ilgili. Peki, kim engelliyor anayasa yapılmasını? Muhalefet partileri engelliyor. Peki, niye engelliyor acaba? Niye engellediği belli. Biz, Recep Tayyip Erdoğan'ın başta olduğu ve AK Partililerin daha fazla pay sahibi olduğu bir anayasaya razı değiliz. Türkiye'de bir anayasa yapılabilse bile bunun altında Recep Tayyip Erdoğan'ın ve AK Parti'nin imzası olmamalıdır. Güzel, tamam, o zaman siz yapın. Bu halk sizi seçsin, siz yapın. Ama bu halk sizi seçmiyor. Bu halkın sizi seçmesini mi bekleyeceğiz sizin istediğiniz anayasanın yapılabilmesi için? O zaman ne oluyor? Bütün sorunlar sırada, ezilen de eziliyor. Güçsüz insanlar da eziliyorlar. Türkiye anayasa yapmadan hiçbir şey yapamaz. Şu andaki mevcut anayasayı bir elbise şeklinde düşünün, Türkiye'ye dar geliyor. Belli ki buna sığmıyoruz, o zaman gelin anayasa yapalım. Kim yapmak istemiyor? Olmaz. Hem seçilemeyeceksin hem ben AK Parti'nin yapacağı bir anayasaya razı değilim diyeceksin. Bu, aptallık bile değil. O zaman ne yapacağız? Eldeki mevcut imkânlarla kim seçiliyorsa, değil mi? O da seçimle olmalı tabii.

"Benim güvenim yok bu konuda." diyorlar. Soruyorum: Neden güvenin yok? Çünkü halkı aptal gibi görüyorsun. Bu aptal çoğunluk başımıza bela açar, diyorsun. Demokrasilerde seçim vardır. Bu halk ister çoban olsun, ister kara cahil, ister âlim onu seçtiğinde razı ol. Başka bir rejim yok. Bence güvenmeyenlerin çizgisi jakoben bir çizgi. Halkın seçtikleri mi yönetecek bizi? Evet bu bizim halkımız, buna razı olacağız. Bunu ancak anayasayla dengeleyebiliyorsun. Başka türlü bir mekanizma var mı? Yok şu anda. Avrupa ve Amerika'da da yok, başka yerlerde de. Fransa'da nasıl seçiliyor başkan? Nasıl seçiliyor hükümet? Oylama yapılıyor ve en çok oy alan seçiliyor. Başka alternatif ne olabilir? Tanrı bir peygamber göndersin, bizi yönetsin olabilir. En akıllılar, en demokratik olabilirler diye bir şey yoktur. Mesela, Platon çok akıllı, ama o bir devlet adamı, yani despottan başka bir şey değil. Mesela, Lenin çok akıllı bir adam, entelektüel, kitapları var, ama bir despot. Lenin'in kurduğu devletten Stalin çıkmış. Mao kim peki? O bir filozof tiran. Lenin de filozof. Tiranlar bunlar. Bunu ben söylemiyorum. Peki, tiran ne demek? Diktatörden daha fazla

bir şey demek. Başka bir yol yok yani. Başka bir yol olmadığı için biz yine halkımız diyeceğiz. Halkımız dediğimiz kişiler, sizin ve benim annem-babam, kardeşlerimiz, okula gitmemiş olanlar.

Bir seçim var, bir de anayasa var. Anayasa'nın dışında meclis var, mahkemeler var, bir sürü şey var. Başkan tek başına diye bir şey yok, bu hiçbir yerde yok. Amerika'da da yok, başka bir yerde de, Türkiye'de de. Olmaz zaten. Ama ne diyorlar? Daha ortada başkanlık filan yok. Diyorlar ki, kontrol sistemi nasıl olacak? Olmayacak bir şeye karşı çıkıyoruz. Türkiye'de karşı çıkanlar böyle yapıyorlar. Daha henüz ortada fol yok, yumurta yok, baştan reddediyorlar.

Dolayısıyla başkanlık sistemini istiyorum derken, ben çok istiyorum da olsun değil, kendi entelektüel kapasitem ve birikimim böyle diyor. Ben yarım asırlık bir adam sayılırım, altmışıma merdiven dayadım. Türkiye'de olup bitenleri gördüm ve dolayısıyla bir mukayese ve değerlendirme yapıyorum. Başkanlık sisteminin daha dinamik olduğunu, Türkiye'nin en büyük probleminin hantal Türkiye Cumhuriyeti olduğunu düşünüyorum. Millî Eğitimiyle, ordusuyla hantal bir Türkiye Cumhuriyeti var. Mahkemeleriyle, hukukuyla her yönüyle. Bu kadar reform yapıyorlar, değişiyorlar, yine de değiştiremiyorlar. Çünkü temelde o Türkiye kurulmuş ve buradan çıkış yok. Dolayısıyla başkanlık sisteminin olması gerektiğini düşünüyorum hatta Türkiye'nin başkanlık sistemi dışında alternatifi olmadığını düşünüyorum.

Ben padişahlık olsun demiyorum, yine Türkiye Cumhuriyeti olalım, ama hesap sorabileceğimiz bir adam olsun. Bir yerde deprem olduğu zaman, bir yerde beş yüz kişi öldüğü zaman bunun hesabını biri verebilmeli. Yolda giderken başıma bir taş düşecekse bunu kimse önleyemez. Tedbir alacağım şeyler de vardır elbette, tedbirlerimizi alalım. Amerika bile tedbir alıyor, Belçika saati gibi işleyen bir sistemleri var. Tedbir alıyorlar, ama kaçış yok. Osmanlılar şöyle, Osmanlılar bilmem ne deniyor. Benim söylediğim şey şu: Osmanlıları da tartışabiliriz. Padişah Topkapı Sarayı'ndan cuma günleri çıkardı at arabasıyla, yanında merasim kıtası, Sultanahmet Camisi'ne giderdi. Yolun kenarında kalaba-

lıklar toplanır ve ona şöyle bağırırlardı: "Gururlanma padişahım, senden büyük Allah var." Mesela, Özü Kalesi düştüğü zaman I. Abdülhamid çok üzüldü ve felç oldu. Türkiye'de kaç politikacı şu anda memleketin bir yeri düştüğü zaman bu acıyı o kadar derin hisseder? Dolayısıyla Osmanlılar zamanında her şey güllük gülistanlıktı, demiyorum. Benim söylediğim şey şu: Şu anda biz Kürt sorunu diye bir sorun yaşıyoruz. Bu sorunu ulus devlet modeliyle çözemeyiz. Bunu metafor olarak kullanıyorum, imparatorluk modeliyle çözebiliriz. Çünkü imparatorluk modeli homojen halk fikrini reddeder. Adı üzerinde imparatorluktur, dolayısıyla Türkiye'nin buna ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Şu anda en derin problem Kürt sorunu, sonra işsizliği sayabiliriz. Ben ikinci sorunumuzun da eğitim olduğunu düşünüyorum, yani Kürt sorunu ve eğitim olduğunu düşünüyorum. Bu sorunları ulus devlet modeli ve hantal bürokrasiyle çözemeyiz. İşte başkan imparator olsun, padişah olsun değil, adı imparator olmasın, başkan olsun. Ben fikrimi ifade etmek için, yani imparatorla arasındaki ilişkiyi göstermek için bunu bir metafor olarak kullanıyorum. Demokratik bir başkan, demokratik bir imparatordur.

Kabul etmelisiniz ki sizden daha çok okudum, sizden daha çok tecrübem var. Yirmi üç senedir hocalık yapıyorum, o nedenle bu konuda bir tecrübem olduğunu kabul edin. Size kendinizi yetiştirmenizi öneriyorum, bunu yapabilirsiniz. Otoriter, baskıcı demek değildir. Mesela, birisi bana dış baskı uyguladığı zaman bu, benim kabul etmediğim bir şeydir. Yoldan geçen biri bana bir tokat atsa bu, zulüm olur, ama annem vurduğu zaman zulüm olmaz. Çünkü ben annemin otoritesini benimsemişim. Öğretmenin vurduğu yerde gül biter, derler, değil mi? Biz bugün ne diyoruz? Öğretmen vurmamalı. Eskiden öyleydi. Öğretmenim beni dövdü, ama gidip intikam almak için onu öldürmeyi düşünmedim. Çünkü öğretmenimin gücüne rıza göstermişim. Otorite, rıza gösterilmiş güçtür, dolayısıyla o bir otoritedir. Geleneksel otorite de rıza gösterilmiş güçtür, demokratik otorite de öyledir, her türlü otorite böyledir. Michael Jackson'ın genç insanlar üzerindeki otoritesi de bir otoritedir. Sen babanın otoritesinden rahatsız olabilirsin, teyzelerinin otoritesinden, ama şu anda benim

otoritemin karşısındasın. Mesela, sevdiğin şarkıcı senin için bir otorite. Adam Messi hayranı, değil mi? Sokaktaki çocuk Messi hayranı, Messi'nin otoritesine eyvallah diyor, Messi olmak istiyor. Otorite aynı zamanda rol modeldir. Mesela, keman kursuna gidiyorsun. Keman hocasının otoritesi bir kişilik otoritedir. Dünyadaki en büyük, güçlü ve en keskin otorite klasik müzikteki orkestra şefinin otoritesidir. Otoriteyi böyle anlayacaksınız.

Otorite illa döven değildir. Ben de bir otoriteyim. Ben hiçbir öğrencime isterse bana küfretsin vuramam, baskı yapamam. Bu benim otorite olmadığım anlamına gelmez. Otorite illa baskıcı anlamına gelmez.

Başkanlık sisteminin teknik kısmını ben anlatamam, bunu bir hukukçu anlatmalıdır. Somut bir şey var. Başkanlık sistemi uygulanmış, Batılılar uygulamış bunu, Fransızlar, Almanlar, Amerikalılar neyse. Onlarınkine de bakacaklardır. Dünyada olmayan bir şey olsa hadi anlarım, ama bu konuda yorumlar var. Bunlar anayasa hukukçularının cevap verebileceği şeyler ama ben yine de genel bir şeyler söyleyebilirim. Türk tipi başkanlık sistemi deniyor. Bana göre Recep Tayyip Erdoğan da bunu söylediği zaman bir ırka gönderme yapmıyor, yani bir ırka atıfta bulunmuyor.

Türk tipi, niye ırka atıfta bulunmuyor? Çünkü AK Parti ırkçı bir parti değil. Tüzüğü, yönetmeliği, her şeyi, seçmenleri, bunlara baktığında bile ırkçı olmadığını anlıyorsun. Türk tipi başkanlık sistemi ülkenin sorunlarına endeksli bir başkanlık sistemi olacaktır. Rusya'daki başkanlık sistemi… Mesela, siz duyuyor musunuz hiç AK Partililerden ya da başka birinden Rusya'yı örnek alalım, diyen? Türkiye'de hiç kimse bunu zikretmiyor. Çünkü Rusya'da demokrasi yok. Biz demokrasi istiyoruz ve diyoruz ki, -AK Parti de bunu söylüyor zaten.- hem başkanlık sistemi olan hem demokratik olan ülkelerin uygulamalarına bakalım. Olup biten bu. Ama bu kolay bir şey değil, Türkiye AK Parti'den ibaret değil, başka güçler de var. Dolayısıyla bunlar çatışıyorlar ve iş zora gidiyor. Mesela, ben tarihsel birikimimize ve tarihsel mirasımıza aykırı bir rejimin olmamasını istiyorum bunun. Peki, niye olmasın? Başkanlık sistemi dediğiniz şeyin ilkeleri olabilir,

ilkeler soyuttur. Hâlbuki ben buradayım, somut vaziyetteyim. Bir tarihin ürünüyüm, bir coğrafyanın ürünüyüm. Amerika'nın kolonileriyle benimkiler aynı değil. Amerika Atlantik'in ötesinde ama ben Ortadoğu'nun göbeğindeyim ve burası kaynıyor. Dolayısıyla o zaman buraya uygun olmalı. Yani yasaları çıkarırken, başkanlığı ayarlarken, başka şeyleri ayarlarken ona göre yapılır. Mesela, Tanrı evrenseldir, değil mi? Evrensel bir normdur Tanrı. Biz Allah diyoruz. Allah evrenseldir. Kullar, insanlar ve dindarlar Tanrı'yla ilişki kurarlar. Tanrı'yla ilişki kurmanın evrensel bir yolu yoktur. Dolayısıyla Amerikalı Tanrı'yla kendi konumundan ilişki kurar, ben de kendi konumumdan ilişki kuracağım. Bizim Sufi geleneğimizde bu var. Ne kadar derviş ve ne kadar insan varsa Allah'a giden o kadar farklı yol vardır. Çünkü bu ilişkinin bir formülü yok, bu evrensel şeylerle ilişki kurmanın bir ortak formülü yok. Dolayısıyla başkanlık sistemi, tamam, Amerikan modeline bakacağız, ama kendi koşullarımızı, kendi insanımızı, kendi coğrafyamızı dikkate alacağız.

İşte ben buna Türk tipi diyorum. Öyle bir sisteme geçeceksin ki Kürtlerle birlikte yaşamaya devam edeceksin, öyle bir başkanlık getireceksin ki Türkiye'nin problemlerini çözmeye uygun olacak, derken bunu kastediyorum. Mesela, anayasa yapıyoruz. Kardeşim, sen Türkiye'yi bölen bir anayasa yapamazsın. Sen Türkiye'ye bir anayasa yapacaksın, bu da Türkiye'yi bölecek, yapamazsın. O zaman bunun adı ne oluyor? Türkiye tipi bir anayasa oluyor. Türkiye'nin ihtiyaçlarına tekabül eden bir anayasa yani dolayısıyla bu anayasa herkesi hesaba katacak. Türkiye'nin bir eğitim sorunu var. Bu sorunu çözecek, çözmeye katkıda bulunacak bir anayasa olmalı. Başka hangi sorun varsa çözecek. Problemlerimize endeksli bir anayasa, bir başkanlık sistemi olmalı. Elitler neredeyse haçlı seferi düzenlediler, saldırıldı yani. Türk tipi nedir? Türkiye tipi desek bile karşı çıkarlar buna, çünkü Türkiye'de, yerli olan her şeye karşı çıkan bir zihniyet var. Türk tipi başkanlık sistemine karşı çıkanlar bu ülkede yaşamak istemeyenlerdir. Onlar Türkiye'de yaşamak istemiyorlar.

30 Nisan 2016

ETNİSİTE FİKRİ

Türkiye uzun zamandır etnisiteden mustarip, böyle büyük bir problemi var. Benim kuşağım, benim neslim, lisede ve üniversitede hocaların başına bela olmuştur. Benim neslim hocaların ders anlatmasına bile izin vermemiştir. Sorular sorarak, tartışma açarak, hocaları sıkıştırarak yapmıştır bunu. Şimdi benim öğrencilerim var, onlar bana soru sormamayı tercih ediyorlar. Önlerinde cep telefonları, onunla mesaj atmaya çalışıyorlar. Hoca olarak üzülüyorum bu duruma, ama yine de bir şey demiyorum, üzülmesinler istiyorum. Çünkü onların da kendilerine göre bir dünyaları var.

İnsanoğlu ebedi olmak ister, ebediyen devam etmek ister. Ebedi olma isteği tarihte değişik kılıflarda karşımıza çıkar. Mesela, Ortaçağın insanları da ebedi olmayı arzulamışlar. Ortaçağın uygarlığı, kültürü de ebedi olmak istemiştir. Buna Ortaçağ mimarisinden örnekler verebiliriz. Ortaçağdan kalma abidevi ibadethaneler, camiler, kiliseler ve havralar var. İstanbul'daki selatin camilerine baktığınız zaman bunu görebiliyorsunuz. Ben Osmanlı uygarlığının nasıl ebedi olmak istediğini görüyorum. Onlar imarethaneler ve camiler yaparak ebedi olmak istediler. İnsanoğlu ölümün acısını dindirmek için, ölümün kaçınılmazlığını yenebilmek için böyle şeyler yapmıştır. İnsan geçici bir varlık, ama yine de devam etmek istiyor ve devam etme isteği bu şekilde ortaya koyuyor. Mesela, günümüzün dünyasında kapitalizmin gökdelenlerini görüyoruz. Onlar sadece basit birer mimari yapı değiller, onlar aynı zamanda kapitalizmin ebedi olma isteğinin cisimleşmiş şekilleridirler. İstanbul'daki gökdelenlere baktığınız zaman bu gökdelenler bize kapitalizmin ebedi olmak istediğini, ebediyen var olmak istediğini gösterir.

Irk fikri de böyledir. Irk ve etnisite fikri de böyle bir şeydir. Irk tipi moderniteyle birlikte ortaya çıkmış, daha önce böyle bir şey yok. Ortaçağda yok, pagan çağda, Ortaçağdan önceki çağda yok. Irk fikri modern bir fikirdir. Peki, ne zaman çıkmış ortaya? 18. yüzyılda çıkmış. Etnisite kavramı, ırk fikrinin günümüzdeki daha ılımlı, daha yumuşatılmış formatıdır. Etnisite kavramı Ortaçağda da kullanılıyordu. Etnisite kavramı *etnos*'tan gelir. *Etnos* halk demektir, halk anlamına gelir. Ortaçağda dini kültür egemen olduğu için, dünyanın her yerinde egemen bir dini kültür içinde başka küçük dini kültürler varsa, bunlara etnisite deniliyor. Ortaçağda etnisite, dini azınlığın adı. Günümüzde ise etnisite dini azınlık anlamına gelmiyor, ırk olarak azınlık anlamına geliyor. Demek ki moderniteyle birlikte etnisite kavramı anlam değiştirmiş. Günümüzde ise soya, ırka ve bir insan grubunun atalarına atıfta bulunuyor. Bu anlam değişikliği de ırk fikrinin keşfiyle ilgili. Irk fikri 18. yüzyılda moderniteyle birlikte, modern kültürün bir parçası şeklinde doğuyor ve tabii ki modern kültürde her şey hemen hemen dine alternatif diye doğuyor. Dolayısıyla ırk fikri de dine ve Ortaçağın egemen düzenine, yani imparatorluk sistemine, Ortaçağ kültürüne karşı çıkan bir yaklaşım şeklinde belirginlik kazanıyor.

Bunu moderniteyle ilişkilendirmemizin nedeni şu: Irk fikri biyolojiyle birlikte, Mendel'in bezelyenin gelişim yasalarını keşfinden sonra doğmuştur. Mendel bezelyenin üreme yasalarını, gelişim yasalarını keşfetmiş ve modernler demişler ki, "Bu, bezelye için geçerliyse eğer insanlar için de geçerlidir. Dolayısıyla bezelyenin gelişim yasaları varsa insanların da gelişim yasaları vardır.". Bezelye bir türdür, insan da bir türdür. Bir analoji kurulmuş ve biyoloji biliminden sağlanan veriler toplum ve insanın hayatına teşmil edilmiş. İşte ırk fikri bu şekilde Avrupa'da doğmuş, dünyanın başka hiçbir yerinde doğmamış, Avrupa'da doğmuş. Modern biyoloji bilimi zaten Avrupa'da bulunmuş, dolayısıyla modern bilimlerin doğuşuyla ırkın doğuşu arasında bir paralellik vardır. Avrupa'nın her yerinde de değil, özellikle Almanya ve periferisinde doğmuş. Avrupalı fikri, ırk fikri ve ırk fikrine dayalı ideolojilerin Avrupa'da ortaya çıkmasından bunu hemen anlayabiliriz.

Irk fikrini merkeze alan iki ideoloji var. Aslında aynı ideolojinin İtalya'daki adı faşizm, Almanya'daki adı Nazizm. Dolayısıyla onlar ırk fikrine vurgu yapmışlar ve ideolojiyi ırk fikri etrafında örgütlemişler ya da inşa etmişler.

Bize gelince, biz sahip olduğumuz birçok şeyi ve -modern birçok şeyde olduğu gibi- ırk fikrini işte bu modernleşme sürecinde Avrupalılardan öğrenmişiz ve dolayısıyla Türkiye'de ırk fikrinin bizim tarihsel pratiğimizde bir kaynağı yoktur. Birçok şeyin olmadığı gibi. Mesela, demokrasinin de bizim tarihsel pratiğimizde bir kaynağı yoktur. Modern tiyatronun da bizim tarihimizde bir temeli bulunmaz. Bunun gibi teknolojinin de yok. Bu tamamen Avrupa orijinli ve kökenli bir terim. Bunun felsefesini ve ideolojisini dolayısıyla onlar geliştirmişler ve buradan milliyetçilik doğmuş. Tabii milliyetçilik tek biçimli ya da homojen bir şey değil. Milliyetçiliğin de kendi içinde versiyonları var. Mesela, ırk fikrine aşırı vurgu yapan versiyonuna biz Nazizm, yani faşizm diyoruz. Tabii milliyetçiliğin daha yumuşak ve liberal formları var, muhafazakâr formları da var. Türkiye'de de bunları görebiliriz. Benim burada vurgu yapmak istediğim şey, milliyetçiliğin etnisite, yani ırkı merkeze alan formudur. 20. yüzyılda, Türkiye'de dünyanın her yerinde olduğu gibi bunun adı etnisite oldu. Partiler, başlangıçta etnisite adıyla kurulmadılar. Ama Cumhuriyet kurulurken, -nasıl bugün Avrupa'da liberal demokrasi hâkim- Türkiye'nin elitleri de liberal demokrasiden etkilendiler. Liberalizm ve liberal demokrasi Türkiye'de en çok gündeme gelen konu oldu. Cumhuriyet kurulurken Avrupa'nın gündemini sıklıkla meşgul eden ideolojilerden biri ırk fikriydi. Dolayısıyla Cumhuriyet'imizin kurucuları, Tanzimat dönemi Osmanlı elitlerinden birçoğu, bugün biz Avrupa'yı nasıl merak ediyorsak onlar da merak ettiler ve ırk fikrini Avrupalılardan öğrendiler. Irk fikrinin çok yükselişte olduğu dönem 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarıdır. Peki, buradan ne doğdu? Buradan ulus devlet dediğimiz şey doğdu. Türkiye'de ulus devlet, her ulus devlette olduğu gibi Türk milletine vurgu yapan bir formda doğdu. Cumhuriyet'in tarihine baktığımız zaman Cumhuriyet'in kurucuları ve kurucu elitleri, biz madem bir ulus devlet kuracağız, imparatorluğu feshettik, o zaman bu devlete bir ulus lazım diye düşündüler ve

bizim Türk ulusu, Türk milleti dediğimiz şeyin tarihsel kökenlerini merak ettiler. Mesela, Ulus'taki Hitit heykeli bu arayışlardan birinin ürünüdür. Çünkü o Hitit heykelini oraya dikenler Türk milletinin atalarının Hititler olduğunu düşündüler ve bunu yaptılar. Mesela, Sümerbank'ın adı Sümerlerden gelir. Sümerbank'ın kurulduğu yıllarda Cumhuriyet'imizin elitleri Türk milletinin atalarının Sümerler olduğunu düşündüler ve dolayısıyla bankanın adını Sümerbank koydular. Bu çok büyük tartışmalara yol açtı. Çünkü onlar Türk milletinin de Ari bir ırktan geldiğini ispatlamaya çalışıyorlardı. Zira Ari ırk demek medeni ırk demekti, Avrupalı demekti. Dolayısıyla eğer Türk milleti de Ari bir ırktan geliyorsa, bu modern medeniyetten biz de nasiplenebilirdik. Bu, bir gurur kaynağıydı, vesilesiydi. Fakat bu tartışma yürümedi ve bir süre sonra bu fikrin yanlış olduğunu düşündüler ve bu sefer de Orta Asya'ya yöneldiler. Orta Asya'ya yönelişin hikâyesi şöyle: Önce Macar ve Rus akademisyenlerin çalışmalarıyla oldu bu. Göktürk Yazıtları bulundu ve Türklerin ataları tespit edildi. Daha sonra Mustafa Kemal zamanında, Türk liralarının üzerine bozkurt resmi koydular. Böylece Orta Asya'dan geldiğimiz tescil edilmiş oldu ve bu fikir Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus modelinin ideolojisi hâline geldi. İşte bunun kırılma anı 1921 Anayasasıyla 1924 Anayasası arasındaki farklılıkta yatıyor. 1921 Anayasası ve 1920 Meclisi Türkiye'deki halkların temsilcilerini içeriyordu. Türkler, Kürtler, Çerkezler ve başka herkes vardı. Fakat Mustafa Kemal bunların görünemeyeceğini düşündü, meclisi ve 21 Anayasasını feshetti, 24'te Kürtleri ve muhafazakârları dışarıda bırakarak yeni bir meclis kurdu. Bu arada biz Lozan Antlaşması'nı kabul ettik. Aslında birinci meclis, Lozan Antlaşması'nı kabul etmek istemiyordu. O zaman ben ne yapayım, diye düşündü Mustafa Kemal. Meclisi feshedeyim, Lozan Antlaşması'nı kabul edecek bir meclis kurayım dedi ve o meclisi kurduğu zaman artık devletin ideolojisi de belli olmuş oldu. Bu ideolojinin adı seküler Türk milliyetçiliğidir. 1925'te Şeyh Said isyan etti ve düşündü ki, bunlar Türk milleti temelinde bir devlet kurdular. O zaman Kürtlerin bu devletin içinde yeri olamaz. Dolayısıyla isyan edebiliriz ve bu devlete itiraz edebiliriz, diye düşündüler. Şeyh Said isyanının aslında tüm hikâyesi, belki de temel motifi budur.

Türkiye'de milliyetçiliğin devletle ilişkili iki formu vardır. Biri seküler milliyetçiliktir. Bu milliyetçilikten en fazla etkilenenlerden biri askeri elitlerdir. Seküler milliyetçilik, bazen buna Kemalizm de diyoruz ve bu hâlâ ordumuzun ideolojisi olmaya devam ediyor. Bayramlarda gösteri jetlerimiz uçarken, yani Türk yıldızları gösteri yaparken şiirler okunarak onlara eşlik ediliyor. O şiirleri dinlediği zaman insanın, acaba hâlâ yeni yüzyılın başında mıyız, diyesi geliyor. Buram buram ırk kokan şiirler bunlar. Recep Tayyip Erdoğan stadyumda oturuyor, başka bir şey söylüyor, askerler orada başka bir ideolojiyle duruyorlar hâlâ. Bu farkı görebiliyorsun. Türkiye'de, AK Parti'nin ya da devletin en büyük problemlerinden biri hâlâ şudur: Bu ideolojiyi harp okullarından ve askeri liselerden kaldırırsak yerine ne koyarız? Türkiye'nin en büyük problemlerinden biri budur işte. Türkiye henüz bir şey bulamadı bu konuda, AK Parti de bulamadı. Yaptığımız en iyi şey, son zamanlardaki en iyi gelişme, cenazelerde Chopen marşını söyletmemek oldu. Ama bu kadar küçük bir şeyi bile nasıl çekine çekine yapıyoruz. Cenazelerde salavat getirmek yerine Chopen çalıyoruz ve bunu herkes korka korka yapıyor. Türkiye Cumhuriyeti 1930'lara geldiği zaman devletin elitleri resmen ırkçıydılar. Mustafa Kemal de ırkçıdır. Bunu söylediğim zaman sınıfta öğrencilerin tüyleri diken diken oluyor. Ben de onlara bir adamın ırkçı olması onun küçük bir adam olduğunu göstermez, diyorum. Hitler de, Stalin de büyük bir adamlardı. Büyük olmak başka, küçük olmak başka, bizim fiillerimize uygun olup olmaması ayrı bir şey. Mustafa Kemal'in hutbeleri bile vardır. İslam kültürünü bilir. Mustafa Kemal politik amaçlar için dini en iyi kullanan liderlerden biridir. Bu da onun artısıdır.

1930'lu yıllar Avrupa'da Nazizm'in yükseldiği yıllardır. Hitler 1933'te iktidara geldi. Tam da 30'lu yıllarda başka bir hamle yaptı ve altmış bin mezar söküldü. Bunların arasında Mimar Sinan ve bazı büyüklerimizin mezarları da var. Tarih kitaplarında, "Türk milletinin kafatası yapısı brakisefaldir." diye yazılır. Paleontoloji diye bir bilim dalı var, kafataslarıyla ilgileniyor. Üç kafatası tespit edilmiş ve sınıflandırılmış. Dolikosefal, brakisefal ve mezosefal. Mezosefal sarı ırkın, dolikosefal Avrupa ari ırkın, brakisefal

de Türklerin, yani bizim kafatasımız. Bu konuda bir film izledim. Ben de o filmde gördüm kafatası ölçme aletlerini, *Siyah Venüs* diye bir film. Bir tiyatro kumpanyası Fransa'dan Afrika'ya gidiyor ve oradan bir Afrikalı kadını Fransa'ya götürüyor. Sahneye çıkarken kadının başına bir ip bağlıyorlar ve onu teşhir ediyorlar. Bunun üzerine bu ırk bilimiyle uğraşan bir grup bilim adamı kampanyaya para ödüyorlar, "Onu bize verin, laboratuvara sokalım." diyorlar ve böylece anatomisini, kafatasını ölçüyorlar. İğrenç bir film aslında. 1995'te Afrika'dan demişler ki, "O kadının kemiklerini istiyoruz.". Bunun üzerine kadının kemiklerini Afrika'da, yani geldiği yerde gömmüşler. İğrenç bir film, seyrederken kusmak istiyorsun. Avrupalıların ırk konusunda nasıl olabileceğini, kafatası ölçme aletlerini orada görüyorsun. Türkiye'de de İngiltere'den kafatası ölçme aletleri getirtmişler ve bir ırk bulalım kendimize, ırkımızı, köklerimizi tespit edelim, demişler. Sosyal bilimlerde kök kavramı çok belalı bir kavramdır ve modernitenin özelliği, modern olmanın alametifarikalarından biri de kök arayışıdır. Modernler Avrupa'da kendilerine kök aramışlar, Ari ırkı bulmuşlar ve bu ırkın dünyanın neresinden geldiğini belirlemişler, Grek uygarlığına gitmişler ve köklerimiz orada, demişler. Biz de Osmanlı'yı, Selçuklu'yu ve İslam tarihini atlayarak pagan çağımıza dönmüşüz ve köklerimiz pagan çağı, demişiz. Dolayısıyla ırk fikrinin en iyi uyuştuğu şey paganizmdir. Monoteist ve ilahi dinlerden önceki döneme dönmüşler. Çünkü bizde olduğu gibi Avrupalılar da kendi Ortaçağlarından nefret etmişler ve o çağı atlayarak daha önceki döneme dönmüşler. Biz de Osmanlı'yı ve Selçuklu'yu atlayarak Orta Asya'ya dönmüşüz. Eğer Sümerler atalarımız çıksaydı daha mutlu olurlardı. Ama Orta Asya'yla da yetinmişler. Ne yapacaksınız, yapacak bir şey yok.

Kökler bir mitolojidir. Peki, neden mitolojidir? Çünkü kök demek başlangıç anlamına gelir. Bir ırkın, bir halkın, bir kültürün başlangıcı… Bu başlangıç fikri, mesela insanlığın başlangıcı, işte Darwin'in evrim teorisi bir modern mitolojidir. Modern mitoloji derken mitolojiyi aşağılamak için söylemiyorum. Zira mitsiz bir toplum yaşayamaz. Bizim de mitlerimiz olabilir, ama bu kökler miti, mitin kökler fikri modernitenin, modern kültürün mitlerin-

den biridir. Peki, neden bunu söylüyorum? Çünkü modernler mit dışında olduklarını, modern kültürün mit olmadığını, mitlere karşı olduklarını söylerler, ama bu doğru değildir. Modernlerin de kendilerine göre mitleri vardır ve bu mitlerden biri kökler mitidir. Kökler mitinden paleontoloji ve arkeoloji doğmuş, bunların doğuşuyla da alakası var. Bu başlangıçları yalnızca Tanrı bilebilir, başka kimse bilemez. Darwin de, modern bilimler de bilemez. Bu başlangıç sorusu büyük bir sorudur ve bilim bu büyük soruya cevap veremez. Yani "İnsanlığın başlangıcı nedir?" sorusuna bilim cevap veremez. Bu soruya yalnızca Tanrı gibi bir varlık cevap verebilir. Çünkü insanlığı bir ırmağa benzettiğimiz zaman bu ırmağın başını ve sonunu görmek için Tanrı konumunda olmak gerekir. Ona kuşbakışı bakacaksın, dolayısıyla nereden doğuyor ve nereye gidiyor bileceksin. Ama insan Tanrı değildir. Bu deneyler insanı tanrı yapmışlar, Tanrı'nın yerine insanı koymuşlar. Ama insan Tanrı olmadığı için başlangıç hakkındaki tüm modern fikirler bir projeden ve hurafeden ibarettir ve buna Darwin'inki de dâhildir. Benim lise yıllarım öğretmenlerle Darwin teorisini tartışmakla geçmiştir. Belki hepimizinki de öyledir. En popüler konu insan maymundan mı geliyor, gelmiyor mu, konusudur.

Darwin'in görüşlerinin kıymetli kısmı maymun fikri değildir. Darwin'in görüşlerinin değerli kısmı, yani tartışılması çok zor olanı doğal seleksiyondur, yani güçlü olanın hayatta kalacağı fikridir. Peki, niye tartışmayı buraya kadar getirdim? Çünkü ulusçuluk dediğimiz şey, ırkların hangisinin hayatta kalacağı meselesiyle bağlantılıdır. Dolayısıyla milliyetçilik fikri Darwin'i de doğrulayan bir fikirdir.

Marksizm de, bütün düşünce formları da etkilenmiştir, ama milliyetçilik daha çok etkilenmiştir. Çünkü doğal dünyasında adapte olma yeteneği güçlü olan hayvanlar nesillerini sürdürebilirler, ama diğerleri sürdüremezler. Irklar da böyledir, adapte olma yeteneği olan güçlü ırklar hayatta kalırlar, zayıf ırklar ölürler. Dolayısıyla ulusçuluk bize tam bir doğal seleksiyon mekanizması sunar. Milletlerin hayatta kalma ve beka yarışı bundan doğar. Aslında ırkçılığa engel olmasa fena bir fikir değil, çünkü reali-

teyi gösteriyor. Bundan önce imparatorlukların hayatta kalması söz konusuydu. İmparatorluk fikriyle tür olarak ırk arasında bir paralellik kurmak neredeyse imkânsızdır. Mesela, Abbasi tarihini okuduğun zaman görüyorsunuz ki Abbasi Sarayında her çeşitten, her etnisiteden insan var. Abbasiler Grekçe ve Latince bilen memurlar çalıştırmışlar. Bir devletin halkı yönetebilmesi için dil bilen insanlar gerekir. İşte bu nedenle tercüme doğmuştur. Tercüme, yani çeviri dediğimiz şey varlığını imparatorluğa borçludur, ama milliyetçilikte böyle değildir. Milliyetçilik tam da bu tercüme fikrine karşıt bir şeydir. Çünkü milliyetçilik insanın kendi ulusunu diğer uluslardan üstün görmek istemesidir aynı zamanda. Mesela Avrupalılar bunu yapmışlar. Avrupalılar Ari ırktan gelirler. Onlar evrim halkasının sonundadırlar ve dolayısıyla en uygar halktırlar. Diğer halklarsa az gelişmiştir, geridedir, primitiftir, ilkeldir ya da barbardır. Dolayısıyla uygarlığın temsilcisi ari ırktır. O zaman ari ırk diğer ırklardan üstündür. Güzel, o zaman bu ari ırk dünyaya egemen olursa, dünya üzerinde kurduğu bu egemenlik meşrudur. Çünkü uygarlığı o temsil etmektedir. Uygarlığı o temsil ettiği için yönetme hakkı ya da egemen olma hakkı ona aittir. Bu da işte karşımıza *eurocentrism* diye çıkıyor. Eurocentrism, Avrupalıların kendilerini, yani ırklarını dünyanın başka halklarından daha üstün görmeleridir. Dünyayı Avrupa'yı merkeze alarak düşünüyorlar. İmparatorluk kültüründe ırkı merkeze alamazsın. İmparatorluğa fizyonomisini veren maddi değil, manevi bir şeydir. O dindir. Hâlbuki ırk fikri maddidir. Yani 1974'te DNA keşfedildiği zaman modern biyolojide devrim oldu. İnsanın genetik yapısının şifresini çözdüler. Bu bir devrimdi. Fakat sonunda ne oldu? Sonunda araştırmacılar bütün bir insanlığın tarihinde sadece on bir farklı DNA oluğunu söylediler ve ırk fikri çöktü. Dünyada sadece on bir farklı DNA segmanı varsa hâlbuki dünyada bir sürü ırk var. O zaman ırkları açıklamak imkânsız hâle gelir. Türkiye'de tam da böyle bir çağda etnisite fikri başımıza geldi. Bunun nedenlerinden biri de Türkiye Cumhuriyeti'nin etnisiteye takıntılı olmasıdır. Bu çok tehlikeli bir şey. Herkes gibi ben de askerliğimi yaptım ve askerde bize "Harbiye Marşı"nı söylettiler. Bu marşın bestesi çok güzel, güftesi de şöyledir: "Yıldırımlar yaratan bir ırkın ah-

fadıyız." Benim kuşağımdan askere gidenler arasında çok solcu vardı. "Biz bu faşist marşı dinlemek de söylemek de istemiyoruz." dediler ve kazan kaldırdılar. Bunun üzerine teğmen, "Başka marş söylemeyeceksiniz, bir tek bunu söyleyeceksiniz." dedi. Tepkisi böyle oldu, tabii bundan rahatsız olanlar vardı. Mesela, bana göre bu ülkede ırk fikrini daha iyi gösteren andımızdır. Daha uzağa gitmeye de gerek yok, andımız çok ırkçı. İstiklal Marşı ırk fikrinden kurtarır, ama daha sonrakiler kurtaramaz. Şahsiyetini de tanıdığımız için Mehmet Akif büyük bir adam, neredeyse evliya mertebesinde bir adam. Böyle bir adamın ırk fikrine takılabileceğini, bunu kendi içinde sorunsuzca kabul edebileceğini düşünmüyorum ben. Çünkü Müslümanlık böyle bir şeyi reddeder.

Kur'an-ı Kerim'in en çok mücadele ettiği şeyler neler? Kur'an-ı Kerim'in ilk surelerinde Yahudilerle hesaplaşılıyor. Yahudilikle ve Hristiyanlıkla hesaplaşma, bir de kavmiyetçilikle hesaplaşma var. Müthiş bir şey bu. Kavmiyetçilik, Musevilik ve cahiliye kavmiyetçiliği Kur'an'ı okuyunca o kadar net görülüyor ki. Çünkü kendisinden önce onlar var ve onları eleştirmesi, onlarla hesaplaşması gerekiyor. İşte Kur'an-ı Kerim'de bu hesaplaşma var. Daha 18. yüzyıla çok var, asırlar var. Avrupalılar ırk fikrinin ne kadar tehlikeli olduğunu Hitler'den sonra öğrendiler. Biz bunu biliyoruz, Kur'an-ı Kerim'den biliyoruz. Mehmet Akif'in inancını Allah bilir tabii, kimsenin inancını bilemeyiz. Ama Mehmet Akif'in duruşundan ırkçılık çıkmaz, Ziya Gökalp'in duruşundan bile çıkmaz. Gökalp bile kurtarabilir, ama başka ırkçılar var. Türkiye Cumhuriyeti Türkçülük yaptığı zaman bana göre Kürtçülüğe kapanmamıştır. Zaten Avrupa'da egemen bir milliyetçi ideoloji var, o zaman da Kürt milliyetçiler var. Ama Türkiye Cumhuriyeti belki o gün zorunluluk işte. İmparatorluk kaybedilince Türk'üz demişler, yani Osmanlı değil, Türk'üz demişler. Dolayısıyla Cumhuriyet'e tepki olmuş. Mesela, ben bu tepkilerin birike birike 1980'lerden sonra ortaya çıktığını ve daha da alevlendiğini düşünüyorum. Çünkü daha önceki Kürt isyanlarının ırkçı isyanlar olmadığını hemen hemen herkes söylüyor. Ama 1980'lerdeki PKK hareketi kesinlikle bana göre ırkçı bir harekettir. Fakat ırk kavramı lanetli bir kavram olduğu için kimse bu kavramı kullanmıyor

artık. Kürt ulusu, Türk ulusu ya da Türk etnisite, Kürt etnisite kavramı kullanılıyor. Etnisite Ortaçağdaki anlamını kaybetti ve içini ortak soy oluşturdu. Türkiye'de Türkçülük halkın değil, devlet elitlerinindir. Bu ülkede devlet elitleri dışında elit mi var? Yok, çünkü hepsi devlet okullarında okumuşlar askeri elitler, bürokrat elitler. Kürtlerin içindeki elitler, okumuş kesimler var. Onlar solcu olduklarını söylüyorlar. Eskiden bir tartışma vardı, Müslüman Türk mü, Türk Müslüman mı diye. Neyse ki Türkiye'de büyük bir çoğunluk, Müslüman Türk, dedik ve bu sorunu çözdük ama onlar daha çözemediler. Sosyalizm konusunda çözemediler mesela. Türk solcular, Kürt solcular, solcu Kürtler değil, Kürt solu yani.

Bizim tarihsel geçmişimizde, sadece bizim değil, Türklersek, Türkiye'deki bütün halklar, Çerkez, Gürcüler, Lazlar kim varsa milliyetçilik ve ırkçılık diye bir şey yok, ama mezhep bilinci vardır. Bunu niye inkâr edelim ki? Türkiye'de bir Sünni bilinci var. Şimdilerde bu biraz daha yumuşadı. Çünkü eskiden Türkiye'nin Alevileri kendi köylerinde, Sünnileri kendi köylerinde yaşıyorlardı. Türkiye'nin modernleşmesi sonucunda şehirleşme oldu. Aleviler geldiler büyük şehirlere, fabrikalara girip çalıştılar. Aynı fabrikada ilk defa Alevilerle Sünniler burun buruna geldiler. Çünkü dış dünyaya kapalı köylerimizde kendi kendimize yaşıyorduk. Şimdi artık gördük birbirimizi, tanıyoruz. Bir de baktık ki başka şeyler var, göründüğü gibi de değil üstelik.

Bambaşka bir aşamaya geldik. Bana Türkiye'deki halkların fazileti ve erdemi sayılabilecek en temel özelliği nedir, diye sorsanız size şunu söylerim: Irkçı değiliz. Bu müthiş güzel bir şey... Mesela, İngiltere'de futbolcular ırklarından dolayı aşağılıyorlar. İşte Auschwitz ve başka şeyler. Çağdaş Fransa'da "Çingeneleri ne yapacağız?" diye düşündüler ve onları saydırdı devlet. On beş bin gibi bir rakam çıktı, karar veremediler. Çingenelerden rahatsızlar yani. Benim bir Bulgar öğrencim vardı. Bir gün ona, "Bulgaristan'ın en büyük problemi nedir?" diye sordum. "Çingeneler." dedi. Çekoslovak öğrencim oldu, ona da sordum, "En büyük probleminiz nedir?" diye. O da, "Çingeneler." dedi. Neden? Çingenelerin nüfusu daha çok artıyor, bu çok büyük bir sorun.

Aslında diyor ki, Bulgaristan diye bir halk kalmayacak. Bulgar halkı ileride ırkçı modda milliyetçi olacak. Biliyorsunuz Hitler de iki halka zulmetti bu yüzden, Yahudiler ve Çingeneler. Bizim toplumumuzda böyle bir şey yok. Ben şuna inanıyorum: İşine gücüne bakan bu gariban Kürt halkında ve bizim gariban, eğitim görmemiş Türk halkının bilinçaltında ırk ve etnisite diye bir şey yok. Ben bunu çocukluğumdan da biliyorum. İlkokulda öğretmenim bana Türkler diye bir şey öğretti, andımız, vesaire. Meraklı bir çocuktum ben. "Baba, sen nesin?" dedim. "Elhamdülillah Müslüman'ım." dedi. Tayyip Bey de bunu ifade etti, bir konuşmasında Âdem'in zürriyetindenim, Muhammed ümmetindenim. Her çocuğun ezbere bildiği şey. İlk bu öğretilir Müslümanlık adına. Bu da Türkiye'nin halkının bilinçaltında ırk ve etnisite fikri olmadığı anlamına gelir. Irk ve etnitise fikri modern bir fikirdir.

Bahsettiğimiz bu durum tabanda tabii. Zira elitlerimiz modern okullarda okumuşlar, Avrupa'nın fikirleriyle tanışmışlar. Şimdi Kürtlerin gençleri okuyor, tanışıyorlar ve milliyetçi oluyorlar. Milliyetçilik, rakip milliyetçilik olduğu zaman daha keskin oluyor. Devlet milliyetçi olduğu zaman, o zaman devlet milliyetçiliğiyle Kürt milliyetçiliğinin savaşına sahne oluyor. Peki devlet ne yapmış? AK Parti'nin yaptığı güzel şeylerden biri bu. Bu milliyetçiliğin dozunu, devletin ideolojisindeki dozunu düşürdü, ısrarla düşürdü. Düşürmesi gerekir. Ben şuna inanıyorum: Anayasada ırkçılığı yasaklayan bir madde yok. Yasaklamalıyız, diye düşünüyorum. Zaten halkımızın bilinçaltında yok, yasaklamalıyız. Çünkü ırk bir realite olabilir, buna hiçbir itirazım yok. İnsanlar farklı etnik kökenlerden geliyor olabilir, ama hayatta birçok şeye itiraz ettiğimiz gibi, kanser de genlerimizden geliyor. Peki, ne yapacağız şimdi? Kansere bir tedavi uygulayacak mıyız? Irk diyorlar, doğaldır tamam, ama kanser de doğaldır. Dolayısıyla kanser karşısında nasıl tepki koyuyorsak ırk fikri konusunda da tepki koymalıyız, yasaklamalıyız.

Türkiye'nin ilk modernleşen halkı Türklerdir. Şu anda modernleşme sürecimiz devam ediyor. Mesela, bizim köyde ilkokul 1956'da açıldı ve 1966'dan sonra bizim köy modernleşti, radyo geldikten sonra. Diyarbakırlılar, Diyarbakır'ın köylerindekiler

yeni yeni modernleşiyorlar. Modernleşme daha bitmedi. Ziya Gökalp'te Türkçülük vardır. Abdullah Cevdet de Diyarbakırlıdır ve Mustafa Kemal'in akıl hocalarından biridir. 1880'de Paris'te Kürt Konferansı toplandı ve Şerif Paşa o toplantıya katıldı. O zaman da vardı, ama kitleselleşmesi, tabana doğru yayılması Kürt ve Türk çocuklarının modern okullarla tanışmasıyla oldu. Türkiye Kürtleri de okuyorlar ve öğreniyorlar. Ama şunu görebiliriz: Acaba aşiret mi daha reeldir, Kürt ulusu mu? Aşiret, Kürt ulusundan daha değerlidir, daha somuttur. Çünkü halk aşirettir, ulus değil. Mesela Şafiilik mi daha reeldir, milliyetçilik mi? Şafiilik daha reeldir. Dolayısıyla Türklerin milliyetçileri nasıl bizim toplumumuzda o zaman küçük bir azınlık oluyorsa, Kürtçü sosyalist elitler de doğal olarak azınlık oluyorlar. Modern fikir de bizim gibi Batı dışı toplumlarda hep azınlıkların fikirleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Küçük, azınlık elitlerin demek istiyorum, azınlık elitlerin fikirleri diye ortaya çıkmışlardır. Bu etnisite fikri de bunlardan biridir. Bugün bu o kadar güçlüdür ki ortalama Türkiyeli bir Kürt genci şöyle düşünür. Ortadoğu coğrafyasına bakıyor ve diyor ki, "Ortadoğu coğrafyasında herkesin bir devleti var, bir tek Kürtlerin yok.". Peki, neden? Çünkü Kürt olma düşüncesini merkezine alınca doğal olarak bunu düşünüyor. Böyle düşünemezsin diyemezsin. Zira adam kafasına takmış, milliyetçi, solcu olduğu zaman da, bazen dindar olduğu zaman da. Mesela, Kürt gençlerinin içinde İslamcı ırkçı olanlar da var. PKK militanlarına bakacak kadar Kürtçü olanlar da var. Mesela, benim bir öğrencim doğulu Kürt bir çocuk. Hatta sınıfta şarkı söylendiğinde Kürtçe söylüyor. Neyse, söylettim, teneffüste konuştuk. "Hocam, ben eski PKK'lıyım, ama PKK'yı artık bıraktım." dedi. "Neden?" diye sordum. "Çünkü PKK sürekli Kürtleri satıyordu." dedi. Devlet, milliyetçilikten canının yanmamasını istiyorsa, daha az milliyetçi olacak.

Bir de şöyle bir boyutu var bunun: O boyutun da hakkını yemeyelim. İdeoloji düzeyinde her ne kadar mezar söktürmüşlerse de, her ne kadar andımızı koymuşlarsa da Türkiye'de en babayiğit elitlerin ideolojisi de, milliyetçiliği de devlet milliyetçiliğidir. Türkiye'de halkta karşılığı olan milliyetçilik devlet milliyetçiliğidir,

en çok savunulan yani. Çünkü biz devleti kaybetmemek için milliyetçi olmuşuz, dinden vazgeçmişiz. Devleti kaybetmemek için neler neler yapmışız. Ben, devlet milliyetçiliğinin, yani Türkiye'de etnik milliyetçiliğin bir karşılığı olabileceğini düşünmüyorum.

Eleştirel formda anlattığım şey, bana göre ırk fikri çok tehlikeli bir fikirdir. Irk fikrini savunduğun zaman diğer ırklara düşman olman neredeyse kaçınılmazdır, tehlikelidir. Aynı zamanda materyalisttir, ırk fikri materyalizmin daniskasıdır. Şöyle düşünelim: Biz neye inanıyoruz? Kalubelaya inanıyoruz. Önce ruhlar yaratıldı, değil mi? Ruhtan bahsediyoruz, cisim olarak insandan değil. Hâlbuki ırk fikri bizde somut bir şey sunar, kan grubumuzu sunar. Mesela, somut biyoloji DNA'yı, değil mi? Maddi bir şeydir bu. Dolayısıyla materyalizm, ırkçılık materyalizmdir ve milliyetçilik eğer bu ırk, maddi temele atıfta bulunuyorsa, milliyetçilik materyalisttir. Aslında seküler milliyetçilik bal gibi materyalizmdir. Mustafa Kemal öyledir, diğer milliyetçiler de öyledir. Bizim devlet milliyetçiliğimiz imparatorluğun çöküşüyle beraber ortaya çıkmıştır. Peki, niye devlet milliyetçiliği olmuştur? Çünkü devleti kurtarmak için yapmıştır bunu. Türkiye'deki demokrasi bile devleti kurtarmak için bir araç diye seçilmiştir. NATO'ya giriyoruz, devleti kurtarıyoruz. III. Selim devleti kurtarmak için neler yaptı, II. Mahmud neler yaptı, böyle bir milliyetçilik var. Bir de bizim *patriot* dediğimiz güzel bir kelime var. Solcular aşağılamak için kullanırlar "patriot musun" diye. Bana söyledikleri zaman, "Ben patriot'um." derim. Başka bir ifadeyle benim milliyetçiliğe yakın bir duygum varsa ben memleketçiyim. Memleketçi olmak ne demektir? Memleketçi olmak, bir memleketi taşıyla, toprağıyla, evliyalarıyla, hırsızlarıyla, kötü kadınlarıyla, iyi kadınlarıyla, iyi çocuklarıyla, erdemli çocuklarıyla birlikte sevmektir. Türkiye'nin coğrafyası benim kaderim, ben seçmedim. Bu coğrafyanın üzerinde yaşayan halk da benim kaderim. Eğer bir şans verselerdi Kanada'da doğmuş olmak isterdim veya Aborjinler, onların da sonu kötü, orada olmasın. Başka bir yerde doğmuş olmak isterdim. Ama bu hepimizin kaderi, değil mi? Coğrafya kader. Bu coğrafyada halklarla bir arada yaşıyor olmamız bizim kaderimiz. Üç ideolog çıkacak ve diyecek ki ben şöyle düşünüyorum: Kürt-

lerle Türklerin birlikte yaşaması kaderdendir. Türklerle Arapların ve Farsların birlikte yaşaması kaderdendir. Bu tercih edilebilir bir şey değildir. Ben mi seçtim Araplarla, Kürtlerle komşu olmayı ya da Kürtler dünyada başka halk yok da niye gelip Türklerle komşu olarak yaşadılar, onlar mı seçtiler? Hayır, bu bir yazgı, bu bir kader. Dolayısıyla Türkiye'nin etnik halkları varsa bu kaderi kabullenecekler. En realist duruş budur, gerisi ideolojidir. Kürtçülük de, Türkçülük de olduğu zaman bu ideolojidir. Peki, bu ne demek? Türk bayrağımızın olması milliyetçilik değil mi, diyebilirsiniz. Bu yorumunuza ya da devletin resmî ideolojisine bağlıdır. Bu resmî ideolojideki hilal, Müslümanlık olduğu zaman başka bir yorum çıkar, başka bir şey söylersen başka bir yorum çıkar. Türkiye'de devletin şu anda en büyük problemlerinden biri resmî bir ideolojisinin olmamasıdır. Çünkü mevcut seküler milliyetçilik, resmî bir ideoloji olmaktan giderek çıkıyor. Giderek resmî ideoloji Kemalizm, solculuk gibi, başka bir ideoloji gibi bir ideolojiye dönüşür. Giderek yönetici ideoloji olmaktan çıktı, yönetilen ideolojiye dönüştü. Tamam, yöneten ideolojiyi devirdik. İdeolojisiz devlet mi olur? Türkiye Cumhuriyeti has milliyetçi, ama bunun en kısa yollarından biri anayasa yapmaktır. Çünkü anayasa bir devletin resmî ideolojisinin yazılı formudur. Anayasayı yapamıyoruz. Peki, ne demek bu? Devlet resmî ideolojisini yapamıyor, yapacağı da kuşkulu. Gerçi ben yapacağına inanıyorum, ama şu anda devletin en büyük problemi bu. Devletin resmî ideolojisi çöktü. Memuruna, askerine, öğrencisine ne diyecek, belli değil. Dolayısıyla burada bir kaos var. Egemen güçler bir anayasa yapılmaması için ellerinden geleni yapıyorlar. Peki, ne olacak şimdi? Bu büyük bir sorun.

Peki, devlet bunu yapamıyor. Türkiye'nin elitleri acaba bu devletin resmî ideolojisinin ne olabileceği konusunda bir fikir ürettiler mi? İslamcılar da üretemediler, sosyal bilimciler ve milliyetçiler de üretemediler. Her taraftan bu anlamda dökülüyoruz. Mesela, eğer bir anayasamız olursa deriz ki, anayasamıza göre ilkokullarımızda, ortaokullarımızda şu tip insan yetiştireceğiz, ordumuzda şu tip asker yetiştireceğiz; ama bunu diyemedik. Herkes kendi insan tipini yetiştiriyor. Şöyle diyelim örnek olsun diye: Türki-

ye'nin geleceğine yönelik en çok anaokulu açan politik kurum egemen güçlerdir. En çok anaokulu kim açıyorsa, o egemendir. Muhafazakârların bu konuda çok tembel olduğunu düşünüyorum. Benim Bursa'daki evimin yanında bir anaokulu var. Her sabah çocuklara şarkılar söyletiyorlar, dolayısıyla o şarkıları dinliyorum, tam bir felaket. Böyle sorunlarımız var, çocuklarımızı ellerimizden alıyorlar. Mesela, Diyanet'sin, niçin anaokulu açmıyorsun? En çok imkânı olan kurum. Çünkü bugün benim birtakım fikirlerim, yani bir ideolojik duruşum, bir bakış açım varsa, eğer bu konuşmayı size yapıyorsam bunun nedeni babamın beni gönderdiği Kur'an kursudur. Zira bir çocuğun karakteri yedi yaşına gelinceye kadar kristalize olur. İlkokul, lise ve üniversite bunu çok az değiştirebilir. Değiştirebilir elbette, ama kültürel kodlarımız yedi yaşından öncedir, yani tam da anaokulu zamanıdır.

PKK yenildikçe, "biz ayrılmak istemiyoruz"u daha çok duyuyoruz elitlerden. Peki, tamam, bunu daha önce söyleseydiniz ya. Yedi bin Kürt çocuğunu dağlara gömdünüz. Utanmadan bir de bunu söylüyorsunuz. Yedi bin kişiyi aynı anda kessek Yeşilırmak kadar ırmak olur. Bunların hesabını kim verecek? Onlar da ana kuzusuydular. Hayır, askerleri daha saymıyorum. Bunların hiçbiri kabul edilebilir gibi değil, ama bunu işte yenildikten sonra söylüyorlar. Mesela, seçim zamanlarında. Devlet bunu keşfetti ve ben dik duracağım, dedi. Çünkü dik durursam halk benim otoritemi kabul eder. Şimdi bunu yapıyor devlet. Yine de farklı şeyler geliyor. Ne yapalım, barış süreci gibi. Yedi bin kişi ölmüş, barış sürecinden bahsediyorsun. İnsan utanır. Bu kanın üzerine nasıl barış kuracaksın? Niçin, kiminle anlaşacağız? Anlaşacak kimse yok ki.

Bir gün Sultanahmet'te yemek yiyorum. Orada Kürt bir lokantacı var. Hollandalı bir kadın var lokantada, Türkçe biliyormuş, devleti suçladı ve Kürt meselesine girdi. Adam ona şöyle dedi, gariban sıradan bir adam: "Siz karışamazsınız, bu bizim meselemiz. Bu bizim memleket içi meselemiz ve bir Hollandalı olarak size düşmez." O bunu söylüyor ama Kürt elitlerinin içinde bunu söyleyen çok az kişi var.

Biz eskiden, HDP veya PKK'nın Türkiye'deki temsilcileriyle gö-

rüşecektik, ama şimdi artık öyle değil. Şimdi artık PKK Irak'ta ve Suriye'de. Dolayısıyla Türkiye'nin iç meselesi konusunda gidip PKK'yla, Suriyeli ve Iraklı PKK'yla mı görüşeceğiz? Kendileri yok etti bunu. Eskiden bir iç meseleydi ve dolayısıyla muhatabımız vardı, müzakere yapılacaktı. Ama şimdi iç mesele olmaktan çıktı. Nasıl müzakere yapacağız? PKK'nın son hamlesiyle bana göre müzakere şartlarını kendi elleriyle kaybettiler. Artı şunu yapıyorlar: Mesela, dünyanın her yerinde temsilcilikler açıyorlar. Moskova'da, İsviçre'de ve başka yerlerde temsilcilikler. Bu, Türkiye'de hiçbir gariban adamın kabul edemeyeceği bir şeydir. Çünkü Türkiye'de kabul edilemeyecek şeylerden biri de dışarıdan destek almaktır. Dolayısıyla temsilcilik açtığın zaman Türkiye'nin halkına karşı başka güçlerle iş birliği yaptığın anlamına gelir bu ve bunun Türkiye'nin halkının vicdanındaki adı ihanettir.

Türkiye'de mevcut ideoloji geçerliliğini yitirdi, demek istedim. Mesela, İngiltere'ye baktığımız zaman bir anayasası yok, ama bir ideolojisi var. Türkiye'nin en büyük problemlerinden biri de -İngiltere ya da Amerika yerine- galiba Fransızların düşünceleri daha çok alması. Milliyetçilik anlamında devletin ilk kuruluş yıllarındaki tavırları yani. Bir şey dikkatimi çekti. Sizler seküler kelimesini kullanıyorsunuz tabir olarak, özellikle mi kullanıyorsunuz bu kelimeyi laiklik yerine? Ben diyorum ki bir anayasada her şey yazılması gerekir mi? İdeolojisi bir tek ideoloji olduğu için ideolojiyi özel anlamda kullanıyorum. Dünya görüşleri diyebiliriz, ama egemen siyasi literatürde devletin resmî bir ideolojisi olmalıdır.

Benim kastettiğim devletin resmî ideolojisi, ideolojisizlik de bir ideoloji olduğu için fark etmez. Eflatun demiş ki, "Devleti filozoflar yönetir.". O zaman buradan ne çıkmış? Filozof tiranlar çıkmış. Bu filozof tiranlardan biri Lenin, diğeri Mao'dur. Ama aynı zamanda büyük entelektüeldirler. Peki, başka kim ne demiş? Bakalım, Saint Simon ve Auguste Comte, duymuşsunuzdur adlarını, pozitivizmin babaları. Onlar da demişler ki, "Bir devleti en iyi bilim adamları ve teknisyenler yönetirler.". O zaman buradan ne çıkmış? Jakobenizm çıkmış. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları jakobenlerdir. Jakoben diktatörlükler çıkmış. Bir grup demiş ki,

Türkiye'yi en iyi askerler yönetirler, bir ülkeyi askerler yönetmelidirler. O zaman buradan ne çıkmış? Askeri diktatörlükler, değil mi? Oligarşi, askeri oligarşiler olmuş ve Türkiye'ye askeri vesayet şeklinde gelmiş.

Bir ülkeyi kim yönetmelidir? Bir ülkeyi din adamları yönetmelidir. Mesela, bunun örneği İran'dır. İran'da yöneticiler yok mu, memurlar yok mu? Var, ama nihai kararı kimin verdiği önemli. Nihai kararı kim verir? Ayetullahlar verirler. Dolayısıyla nihai kararı verenin kişiliğine göre rejimin adı değişiyor. İran'da, İran şeriatı var diyelim, teokrasi var. Peki, başka? Marksistler ne diyorlar? Bir ülkeyi yönetme hakkı olan tek grup proletaryadır. Yani işçi sınıfı ve formüle ediyor. Proletarya diktatörlüğü, değil mi? Bir de diktatörlük, bunu da kabul ediyorlar. O zaman buradan ne çıktı? Sovyet sistemi çıktı ve milyonlarca kelle alındı. Proletarya diktatörlüğü Sovyetler Birliği'nde milyonlarca kelle aldı.

Peki, başka kim ne söylüyor? Günümüzde rayiçteki görüş de şu: Bir ülkeyi liberaller yönetmelidirler. Liberalizm en önce doğmuş politik bir ideolojidir. Ne diyor bize? Bir ülkeyi politikacılar yönetirler. Şimdi bir karar vereceğiz. Bana göre Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni anayasası şöyle derse, gerisi teferruattan ibarettir. Devleti yönetme hakkına sahip zümre politikacılardır, yani politikacılarının yönetimini garantiye alırsa, başka şeylerin hiçbir önemi yoktur bana göre.

Türkiye'nin ve İslam toplumlarının tarihine bakalım. Hepsinin yöneticileri politikacı, krallar ve padişahlar. Seçilmemiş de olsa politikacı. Yavuz Sultan Selim İslamcı mıydı? Politikacıydı. Mutasım İslamcı mıydı? Öyle bir şey yok. Dolayısıyla Türkiye'nin yeni anayasası için uğraşıyorlar. Bana göre politikacıların yönetimini tescil eden bir anayasa, teminat altına alan bir anayasadır.

Peki, neden politikacı? Çünkü bir ülkeyi filozoflar yönetirse seçimle onları indiremezsin, hesap soramazsın. Bir ülkeyi din adamları, Ayetullahlar yönetirse, halk onlardan hesap soramaz, askerlerden de hesap soramaz. Ama politikacılardan hesap sorar, en azından bir sonraki seçimde hesap sorar.

Modern demokrasi, tabii ki modern demokrasi. Osmanlı İmparatorluğu zamanında imparatorluk sistemi vardı, atalarımız imparatorluk sistemini benimsediler. O çağda dünyada hangi genel sistem varsa atalarımız, Müslüman ve Türk atalarımız onu benimsemişler. Türkiye Cumhuriyeti İngiltere'nin efendi olduğu bir dünyada kuruldu. Muhafazakâr çevrelere de söylenir bu. Kulaklı'da Yunan topları patladığı zaman bizim elçilik heyetimiz Londra'daydı. İngiltere Mustafa Kemal'in gönderdiği heyete kendi şartlarını dikte etti. Üç şey yapacaksınız. Bu çok söylenir ve ben bunun doğru olduğuna inanırım. 1. Komünist olmayacaksınız, 2. Hilafeti kaldıracaksınız ve 3. Seküler, laik bir ülke kuracaksınız. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Lozan'da tescil edildi. Lozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini tescil eden antlaşmanın adıdır. Şimdi Lozan'ın şartları kayboldu. Lozan sallanıyordu, şimdi de Türkiye'nin rejimi sallanıyor. İngiltere bizi sevdiği için değil, çıkarları gerektirdiği için bu üç şartı dikte etti. Çünkü Lenin devrim yapmıştı 1917'de Çarlık Rusya'sında. Dolayısıyla Batılılar komünizmi ve sosyalizmi kendileri için tehlikeli gördüler.

İstanbul'un fethini biz uzun yıllar kutlayamadık korktuğumuz için. Kut'ul Amare Savaşı gündeme geldi, 1952'de korkudan kaldırmışlar. Bu, korkudur. Cumhuriyet'imiz korku üzerine kuruludur. Bu, İstiklal Marşı'mızdan da bellidir. Marşı'mız "Korkma" diye başlar.

Mesela, bizde denilir, buradaki kuruluş için, devrimler için seksen bin kişi ölmüştür. Bu büyük bir rakamdır, çünkü seksen bin kişinin öldüğü yıllarda Türkiye'nin nüfusu on üç milyondu. On üç milyonda seksen bin büyük bir rakam. Rusya'da Stalin'in sadece baraj yapımında çalıştırdığı köylüler arasında ölen köylü sayısı beş milyon. Bir de şöyle düşünmek lazım: Çanakkale'de ölenlerin sayısı iyi yüz elli bin deriz. Bu çok büyük bir rakam. Almanlarla mukayese edelim. Birinci Dünya Savaşı'nda ne kadar Alman öldü? Peki, İkinci Dünya Savaşı'nda ne kadar? Milyonlarca… Böyle mukayese ettiğin zaman güzel. Mesela, Rusların, bizimkiyle mukayese edilemeyecek kadar çok.

Kültür devrimi de oldu, kiliseleri kapattılar. Bütün devrimler öyledir. 1789 Fransız Devrimi'nde sokaklarda, Paris'te fenerler

vardı, fener direkleri yani. Görgü tanıkları her fener direğinde bir papazın asılı olduğunu söylediler. Devrimin olduğu yerde kan vardır. AK Parti'nin iktidara gelmesi devletin kendi ve halkının tarihiyle barışması anlamına geliyor.

İngiltere bir Hristiyan imparatorluğuydu, Biz insanlar dinimizi ve ibadet tarzımızı seçebiliriz, ama devlet için böyle bir şey söz konusu değildir. Günah işlediğimiz zaman kıyamet gününde hesap sorulacaktır bize, değil mi? Acaba kıyamet mahkemesine, büyük mahkemeye devleti de çağıracak mı Allah?

Tek tek yöneticileri çağıracak, ama devlet diye tüzel bir kişilik var, çağıracak mı, böyle bir şey var mı yani? Devlet dünyevi bir şeydir, onun için sekülerizm var. Devlet dünyevidir, politika dünyevi bir aidiyettir. Recep Tayyip Erdoğan Müslümandır, ama yaptığı bütün faaliyetler dünyevi faaliyettir. Bu dünyevi faaliyetin öbür tarafa faydası olur mu? Elbette olur. Biz de dünyadaki varlıklar olarak inandığımız zaman öbür taraftaki hesap gününde bunun bize faydası olur. Ama devlet bir kurumdur. Peki, devlet nasıl bir kurumdur? Şöyle: Mesela, bir vatandaş devletin dışında bir kendi istediği gibi yaşıyor, ama bir devlet dairesinde işe girdiği zaman o iş yeri ona ne yapması ve nasıl davranması gerektiğini dikte ediyor. Öyle kendi istediğin gibi davranamıyorsun aslında. Kurum demek bu demek zaten, dolayısıyla devleti böyle anlamalıyız. Müslümanlığın geleceği politika, politik bir sorun değildir. Müslümanlığın geleceğini bir politik sorun şeklinde görmek yanlış olur. Müslümanlığın problemini Türkiye'nin partileri mi çözecek? İster AK Parti olsun, ister ne partisi olursa olsun, bir parti bunu nasıl yapabilir? Ben bireysel olarak kıyamet gününe ve o günün yaklaştığına inanıyorum. En azından dünkünden daha yakın. Babamın zamanınkinden daha yakındır. Kıyamet geliyor, biz istesek de istemesek de. Fethi Demircioğlu'nun güzel bir sözü vardır. Müslüman'a hüzün yakışır, derdi. Peki, niye hüzün yakışır? Çünkü kıyamet yaklaşmaktadır. Bunu kabul etmeliyiz. Zira öyle bir gün gelecek ki Müslümanlar ellerinde ateş parçası taşıyor olacaklar. Böyle söylenmiyor mu? Tarihin gidişatı bellidir. Politika başka bir şeydir ve Peygamberimiz bir politikacı değildir.

Peygamberimiz Abraham Lincoln değildir. Ben bu konuda ısrar ediyorum. Benim Allah'la olan ilişkim özel bir ilişkidir ve devlet buna karışamaz. Eğer karışıyorsa, orada bir sorun var demektir. Devlet benim Allah'la ilişkime nasıl karışır? Biraz bunları tartışmamız gerekir.

14 Ekim 2016

ÇOK KUTUPLU BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE

Konuşmamın genel başlığı, çok kutuplu bir dünyanın eşiğinde. Ben dünyanın böyle olduğunu düşünüyorum. Bundan sonra da böyle olması gerektiğini, realitenin de bunu gösterdiğini düşünüyorum ve bu yüzden çok kutuplu bir dünyanın eşiğinde adı altında genel bir başlık belirledik.

15 Temmuzu beraber yaşadık. Bunun hakkında çok şey söylenebilir, herkes bir sürü yorum yaptı zaten. Televizyonlardaki tartışmaları izlemiş, gazeteleri takip etmişsinizdir. 15 Temmuzun ben çok büyük bir olay olduğunu, Türkiye'nin tarihindeki en büyük olaylardan biri olduğunu düşünüyorum. Sadece ben etkilendiğim, yaşadığım için değil, Türkiye'nin tarihindeki büyük olaylarla mukayese ettiğim için böyle düşünüyorum. Olayın belki sonuçlarını henüz tümüyle görmedik, ama bir yerde bu olayın büyük sonuçlar doğuracağını düşünüyorum ben. Sadece 15 Temmuzda bütün Türkiye'yi ağlattıkları için değil, aynı zamanda Türkiye'nin politik ve kültürel birliği için de çok büyük bir rolü olduğunu düşünüyorum.

Benim kuşağım darbeler gördü. 27 Mayıs 1960'ta ben dört yaşındaydım. Daha çocuk olduğum için Menderes'in idam edildiğini bilmiyorum tabii. Ama babam ve dedem Demokrat Partili oldukları için onların çok etkilenmiş olabileceklerini tahmin ediyorum. Daha sonra 12 Mart 1971'de lisedeydim, onu gördüm, 12 Eylülü gördüm. Belki içinizde 12 Eylülü görmüş olanlarınız vardır. 12 Eylül Darbesinin de çok büyük bir olay olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu darbenin sonuçları bizi getirdi ve 15 Temmuzla

karşı karşıya bıraktı. Bana göre 15 Temmuz 12 Eylülden daha büyük bir olay. Peki, neden daha büyük bir olay? Çünkü 12 Eylül Darbesini yapanların arkasında halk desteği vardı, ama 15 Temmuzu yapanların arkasında halk desteği yoktu. Yani haksız bir darbeydi 15 Temmuz. Hâlbuki 12 Eylülde babam ve çevremdeki insanlar dâhil devlet darbenin koşullarını hazırladığı için, halk zaten bezmiş gibi, birisi gelse de darbe yapsa, memleket düzene girse, deyip bekliyordu. Türkiye'nin ortalama halkı bekliyordu bunu, dolayısıyla 12 Eylül Darbesinin generallerini halk onayladı. 12 Eylül Darbesi Türkiye'nin radikallerine karşı yapıldı, solculara, kısmen sağcılara, sağcı radikallere karşı yapıldı. 15 Temmuz halka karşı yapıldı. Bu bakımdan da 12 Eylül Darbesiyle 15 Temmuz arasında çok büyük bir fark vardır. Bir diğer fark da, eskiden darbeleri politik yelpazenin solundan gelen elitler yapıyorlardı. Mesela, askerler yapıyorlardı genellikle. Onlar da işte Müslümanlığı sağda bir yere, politik yelpazenin sağına yerleştirirsek, halkı politik yelpazenin sağına yerleştirirsek, diye düşünüyorlardı. Eskiden darbeleri yelpazenin solundan Türkiye'nin halkını ve birikimini kabul etmeyen elitler ve askerler yapıyorlardı. Bu sefer darbe Türkiye'nin sağından, elitlerden, "cemaatin" elitlerinden geldi. Eskiden sağa karşı darbe yapıldığı zaman soldan yapılıyordu, şimdi bu darbe sağdan yapıldı. Dolayısıyla bu darbenin mağdurları, 15 Temmuzun mağdurları yani Türkiye'nin halkı, yelpazenin sağında yer alan halkı ve bunların seçtikleri politik parti ve onun liderleridir. Bu darbenin başarısızlığının arkasındaki temel nedenlerden biri bence halk desteğinden yoksun olmasıdır.

Ben darbecileri masonluğa benzetiyorum. 15 Temmuzu yapanların örgütlenmesini masonluğa ve illuminati tipi örgütlenmeye benzetiyorum. Avrupa'nın tarihine baktığımız ve 17.-18. yüzyıla gittiğimiz zaman bir tarikat var, Katolik Cizvit Tarikatı. Bu tarikat Avrupa'da modernleşmeye karşı olan gruplardan biri ve devletlerin başına iş açmış. Çünkü devletler modernleşmek istiyorlar, fakat Cizvitliler buna direniyorlar. Cizvitlilerin direnişine karşı modernleri desteklemek için 18. yüzyılın başında masonluk örgütü kuruluyor ve masonlar Cizvitlilere karşı örgütleniyorlar. Daha sonra masonluğun içinden illuminati diye bir örgüt çıkıyor

ve illuminati örgütü tam da "cemaatin" örgütlendiği gibi örgütleniyor. Yani orada da takiye var; hepimiz aynı örgütün içindeyiz, fakat birbirimizin aynı örgütten olduğunu bile bilmiyoruz. Böyle bir örgütlenme söz konusu. O nedenle Türkiye'deki bazı yazar-çizerler bu yapıyı Cizvitlilere benzettiler. Hâlbuki ben "cemaatin" Cizvit tarikatına değil, Cizvitlilere karşı kurulmuş olan masonluk tarikatına, masonluğa ve illuminatiye daha çok benzediğini düşünüyorum. İlluminati dine, Ortaçağa ve geleneğe karşıydı ama Cizvitliler bunları savunuyorlardı. Ben "cemaatin" Türkiye'deki Müslüman cemaatlerin içinde, geleneklerini yaşatmak isteyen ve tarihine bağlı bir yapı olduğunu düşünmüyorum. O nedenle "cemaatin" -Darbeler bunu gösteriyor.- tam da Türkiye'deki müesses dine, müesses geleneklere karşı örgütlenmiş bir grup olduğunu düşünüyorum. Örgütlenme biçiminin de eski tarikatlar gibi değil, mesela Nakşiler gibi değil, modern formatta olduğunu düşünüyorum. "Cemaatin" örgütlenmesi modern bir örgütlenme, çünkü geleneksel tarikatlar -eskilerin öyle- hep vakıflardır. Vakıflara dayandığı için "cemaatlerin" elinde şirketler, gazeteler, televizyonlar, her şeyden önce para ve bu tür şeyler yoktu, ama "cemaatte" var. "Cemaat" bu yanıyla modern. Mesela Nakşilik ve Kadirilik modern değil, örgütlenme biçimi de değil, ama cemaat modern. Diğer tarikatlar kendilerine tarihte bir silsile buluyorlar ve Hz. Ebu Bekir'e ve Peygambere kadar gidiyorlar. Ama cemaat 20. yüzyıl Türkiye'sinde doğmuş ve onun geriye doğru, diğer tarikatların cetleri anlamında bir geleneği yok. Diğer tarikatların ritüellerini de yapmıyorlar. Diğer tarikatların ritüelleri gibi ritüelleri, törenleri yok. Yaptıkları törenler, ritüeller diğer tarikatlarda olmayan modern ritüellerdir. Bu yüzden de masonik örgütlere daha çok benzetiyorum ben onları. Çünkü masonik örgütlerin de Avrupa'da geleneksel olmayan modern törenleri ve ritüelleri var. "Cemaatin" de örgütlenme biçiminin böyle olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla eski bizim geleneksel tarikatlarla "cemaati" birbirinden ayırıyorum ben.

"Cemaat" bana göre Türkiye'de iktidara talip oldu ve bir tarikatın hedeflerini aşarak kendisine başka hedefler koydu. Bu hedef, devleti ele geçirme hedefi, Türkiye'de iktidar olma hedefidir.

15 Temmuzdan sonra "cemaatin" itirafçılarının anlattıklarına ve yazar-çizerlere baktığımız zaman bunu daha iyi anlıyoruz. İtiraf etmem gerekir ki, ben kaç yaşında adamım, "cemaatin" bu kadar her yere uzanabileceğini tüm bu yaşananlar ortaya çıktıktan sonra öğrendim. Ben bir hocayım ve hoca olduğum için "cemaate" bağlı öğrencilerle muhatap oldum. "Cemaatten" çok sayıda öğrencim oldu. Bayramlarda ve kandil günlerinde yanıma geldiler ve Peygamberin hadislerini vererek bir şekilde beni de ihya etmek istediler. Türkiye'nin üniversiteleri seküler laik üniversiteler ve ben onlara çok sıcak baktım. Biraz değil, çok sahip çıktım ve tek tek onları sevdim. Aslında güzel insanlardı, ama onların hiçbir zaman mesela, orduda bu kadar örgütleneceğini, Türkiye'deki her partinin içine sızmaya çalışacağını, başka tarikatların bile içine sızmaya çalışabileceğini hayal bile edememiştim.

Yaşanan olayları biliyoruz. Ben çok üzüldüm, çok etkilendim. Travma yaşadım desem yeridir. Darbe akşamı memleketten annem aradı. Benim annem okuma yazma bile bilmez, 85 yaşında bir kadın. Yanımda ablam var, o da ilkokul mezunu, saat 22.00. Orduluyum ben. Ordu'nun köylerinden birinden duymuşlar, bana şunu sordular: "Tayyip Erdoğan yaşıyor mu?" Ben de, "Bilmiyorum." dedim. Biraz da ağlayarak sordular tabii. Beni o akşam kim aradıysa ağlıyordu zaten. İstanbul'da fabrikatör bir arkadaşım var, aslında çok sıkı bir Tayyipçi gibi gözükmüyordu. Fakat beni aradı ve dedi ki, "Berbere gitmişim, eve geldim soyunmuştum, şimdi giyindim ve bekliyorum.". Çünkü herkes büyük bir çatışma çıkacağını düşündü ve bir biçimde buna hazırlandı. Ben böyle ifade ediyorum ve Türkiye'nin halkını ağlattıklarını düşünüyorum. Bu kolektif bir adımdır. Haberi yok kimsenin birbirinden, ama herkesi ağlattılar. Bu anlamda çok derin bir olay bu. 17-25 Aralık sürecinde de eğer başarılı olsalardı şu anda Recep Tayyip Erdoğan'ın, ailesinin ve AK Parti elitlerinin esamisi bile okunmazdı diye düşünüyorum. AK Parti diye bir şey olmayacağını düşünüyorum eğer başarılı olsalardı. 15 Temmuzda eğer başarılı olsalardı herhâlde bugün hapishanelerde olan "cemaatçilerden" daha fazla AK Partili ve AK Parti'yle bir biçimde ilişkiye girmiş olanlar olurdu. Ben Recep Tayyip Erdoğan'ın

öldürüleceğini düşünüyordum, hapse atılacağını değil. O gün de biraz bundan endişe ettim. Ben Recep Tayyip Erdoğan'ı şahsen de tanıdım. Tanıdığım ve aynı zamanda desteklediğim için söylüyorum, Tayyip Erdoğan'ın Tayyip Erdoğan olmadığına, aslında Tayyip Erdoğan'ın Türkiye olduğuna inanıyorum. Bana göre iki Tayyip Erdoğan var. Biri, insan Tayyip Erdoğan, tanıdığım için biliyorum, süper. Bir de Türkiye halkının efsane hâline getirdiği Tayyip Erdoğan var. Ben 15 Temmuzda onu aradım, insan Tayyip Erdoğan için değil, bu efsane için aradım. Çünkü Tayyip Erdoğan efsanesi bana göre Türkiye'nin dirliği, düzenliği demek, geleceği demek. Annem-babam Tayyip Erdoğan'ı Yusuf Peygambere benzetiyorlardı. Babam ölmeden önce anneme vasiyet etmiş, Tayyip Erdoğan'ın emaneti boynuna diye. Benim babam gariban bir köylü, Hz. Yusuf'a benzetiyorum, derdi Recep Tayyip Erdoğan'ı. Dolayısıyla ben Tayyip Erdoğan'ı insan olarak, kusuruyla ve sevabıyla tanıyorum. Ama babamın kafasındaki Erdoğan başka bir Erdoğan'dı.

Eğer 15 Temmuz başarılı olsaydı ve Recep Tayyip Erdoğan idam edilseydi herkes üzülürdü, yani Erdoğan efsanesinin öldürülmesi bütün Türkiye'yi mahvederdi. Ben böyle düşünüyorum; bu yüzden ben de çok üzüldüm. Tayyip Erdoğan demek ne tarafından baksan Türkiye demek. Türkiye'de çok yaygın bir Tayyip Erdoğan nefreti olmasına rağmen, 15 Temmuzdan sonra Erdoğan'dan nefret edenlerin hepsi onun avuçlarına düştüler. Çünkü eskiden Türkiye'yi yöneten başka bir yerde olabilirdi. Ama Türk solu içinde şu anda Tayyip Erdoğan'dan başka Türkiye'yi yönetecek bir alternatif olduğunu düşünmüyorum. Bunu da kısmet olarak, Tayyip Erdoğan'ın kısmeti diye açıklıyorum. Bu konuyla ilgili bir anı dinledim. Erbakan sağken ve Milli Selamet Partisi varken bir toplantıda Turgut Özal'ın kardeşi Korkut Özal benim bir tanıdığıma eliyle göstererek "siyasi ikbal onun" demiş daha o zaman. Ben buna inandım. Buna efsane diyebilirsiniz, hurafe diyebilirsiniz, ama ben de siyaset açısından onun kısmetli bir adam olduğunu düşünüyorum. Başına gelen her şeyin sonunda onun işine yarıyor olmasını politik kısmeti olarak görüyorum. 15 Temmuza, "Bu AK Parti'nin tezgâhı, şunun tezgâhı, bunun tez-

gâhı." dediler. Doğal olarak buna inanmıyorum. Sonunda herkes acı çekmiş olsa bile ben 15 Temmuzun Türkiye için hayırlı olduğunu düşünüyorum, Tayyip Erdoğan için de hayırlı olduğunu düşünüyorum.

Bu olayın hepimizin yaşadığı kısımları var, herkes artık bunu kabul etti. Sırrı Süreyya Önder bile açıklama yaptı. "Bu NATO'nun ve dolayısıyla Amerika'nın Türkiye'deki bir operasyonudur." Hâlbuki biz darbe olduğunda bunu söylemiştik. O zaman ben bir yazı yazdım "Bu CIA'in işidir." diye. Siz ve ben bir grup oluştursak ve Amerika'ya gitmek istesek herhâlde Amerika bizi kabul etmez. Ama Fetullah Gülen gibi onlarca ülkede örgütlenmiş bir adam… Birimiz örgütlensek gitmemize gerek yok, CIA gelir, bizimle ilgilenir. Çünkü bizi kullanmak, bizden yararlanmak ister. Dolayısıyla cemaatin liderinin Pensilvanya'ya gitmesi tek başına Fetullah Gülen çok bilgili bir adam olduğu için, şu olduğu için, bu olduğu için değildir. Çok büyük bir örgüte sahip olduğu için Amerika onu hemen yanına aldı. Fetullah Gülen'i kendi çıkarları için kullandılar. 12 Eylül Darbesi olduğu zaman İngiliz basınında haberler çıkmıştı "Bizim çocuklar başardılar." diye. Türkiye'nin geleneğinde böyle şeyler var ve bana göre Amerika'nın desteği olmaksızın değil Türkiye'de, dünyanın hiçbir yerinde hiçbir şey olmaz. Çin'i, Kuzey Kore'yi bir tarafa bırakırsak hiçbir şey olmaz, Amerika'nın izni olmadan kuş bile uçamaz. Peki, niye uçamaz? Çünkü Amerika bir imparatorluk gibi, adı demokrasi, cumhuriyet, ama bir imparatorluk. Zira dünyanın her yerinde var ve dolayısıyla dünyanın her yerinde var olabilmek için herkesi biat ettirmek zorunda. CIA gibi bir örgüt boşu boşuna kurulmuş değil. Afrika'da, Ortadoğu'da var ve var olduğu her yerde egemenliğini sürdürebilmesi için dünyadaki herkesi gözetlemek durumunda. Osmanlı İmparatorluğu da böyleydi. Onun da Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve her yerde çok güçlü bir gizli servisi vardı. İktidarını ve hâkimiyetini bu topraklarda sürdürebilmek için buraları kontrol etmek zorundaydı. Mesela, Katoliklere karşı Protestanlar ayaklandığı zaman Kanuni Sultan Süleyman Luther'e, yani Protestanlığın kurucusu Luther'e bir ajanıyla mektup yolladı. O mektup tarih kitaplarında var. Ne diyor o mektupta?

"Luther hazretleri, Katolikliğe karşı verdiğiniz mücadelede arkanızdayız. Katolikler sizin de, bizim de düşmanımız. Sizi madden ve manen destekleyeceğiz. Bizce de Papa'nın katli vaciptir." Süleyman ayrıca mektubun hemen altına şöyle yazıyor: "Size bu mektubu gönderdiğimiz adamımızın adı Ramazan'dır. Sol ayağının inciğinde siyah bir ben vardır. O bene bakarsanız bizim adamımız olduğunu anlarsınız." Neden? Çünkü Osmanlı çok büyük bir imparatorluk ve her şeyi izlemek zorunda. Bazen derler, Osmanlılar Avrupa'dan haberdar değildirler, diye. Bu çok büyük bir yalandır. Çünkü o kadar büyük bir toprağa egemen olmak ve aynı zamanda dünyadan habersiz olmak imkânsızdır. Zaten dünyaya hâkim olmanın yolu da budur, her şeyden haberdar olmak ve ona göre davranmak. Amerika'nın ömrü daha Osmanlılar kadar olmadı. Osmanlı altı yüz sene yaşadı. Ama bugünün şartlarında Amerika gıpta edilecek bir güçtür ve her şeyi kontrol ediyor. Amerika muhteşem bir ülke, Amerika çok büyük bir devlet. Buradan anlayamayacağımız kadar çok büyük bir devlet. Mesela, şöyle düşünün: Şu anda hangi ülke Amerika'ya savaş açabilir? Hiç kimse. O kadar büyüktür yani. Amerika'ya savaş açmış tek ülke Nazi Almanya'sıdır, bir tek Naziler, Hitler savaşmıştır onlarla. Bunun dışındaki diğer savaşlar vekâlet savaşlarıdır. Bugün Amerika'yla savaşabilecek bir güç yok. Amerika kurulurken savaşla kuruldu, değil mi? Sömürgeci İngilizlere karşı ayaklandılar ve savaştılar. Devlet olmak için iç savaş yaşadılar. Amerika sonunda kuruldu ve kurulduğu günden bugüne kadar dünyanın her yerinde savaşan bir devlet oldu, her yerde savaşıyor. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Vietnam, Kore, Irak, Afganistan ve Somali, her yerde savaşıyor. Amerika'nın savaşmadığı bir durum düşünün. Savaşı her yerde sürdürüyor ve bu savaşı finanse edecek ekonomik bir güç gerek. Müthiş bir güç bu. Başka devletler savaşa girdikleri zaman ekonomilerini, dolayısıyla bellerini doğrultamıyorlar. Biz Kıbrıs Savaşı'na girdik bir hafta, Türkiye'nin ekonomisi yirmi sene belini doğrultamadı. Kıbrıs'a çıkarma yaptık, üstelik bütün ordumuzla da yapmadık bunu. Amerika'yı biraz doğru anlamak gerekir. Ben Türkiye'de insanların Amerika'yı tanımadıklarını düşünüyorum. Mesela, bu

ülkenin solcuları, "Kahrolsun Amerika!" diye bağırırlar, ama o ülkenin iki-üç eyaletinin adını say, deseniz herhâlde çok kişi sayamaz. Amerika'yı tanımıyorlar.

Abdullah Öcalan Türkiye'ye getirilince şöyle demiş: "Beni içeri getirdiler, Gülen'i de benim yerime dışarı çıkardılar." Güzel sözmüş. Beni içeri aldılar, Fetullah Gülen'i dışarı çıkardılar. Buna tartışmasız inanıyorum. Ben Amerika olacağım, Fetullah Gülen gelecek Pensilvanya'da yaşayacak, örgütlenecek ve onu serbest bırakacaklar ve izlemeyecek, böyle bir şey düşünülemez bile. Dolayısıyla bana göre Amerika "cemaat" kanalıyla Türkiye'yi, okullarının bulunduğu ülkeleri kontrol etmek istiyor. Çünkü örgütlüler. "Cemaatin" okullarıyla ilgili şunu düşünmek yeter: Arnavutluk'ta mesela, Azerbaycan'da "cemaatin" okullarında kimler okuyor? Oranın elitlerinin çocukları. Dolayısıyla böyle bir örgütü Amerika niye desteklemesin ki? "Cemaati" kontrol ettiği zaman onlarca ülkeyi birden kontrol etmiş oluyor. Çok büyük bir güç bu. Sadece kültürel olarak değil, şirketleri var, TUSKON var, bilmem ne var. Onlar kanalıyla da kontrol ediyor. Dolayısıyla Amerikan destekli olduğunu -NATO destekli demek zaten Amerikan destekli demek oluyor.- düşünüyorum. Ama şimdi Türkiye şöyle bir noktaya geldi: AK Parti'ye, daha özel olarak da Recep Tayyip Erdoğan'a karşı yapılmış bir darbeydi bu. Eğer başarılı olsaydı yok edileceklerdi. Yani sadece kendileri hapse atılmış olmakla kalmayacak, çocukları, partileri, hepsi. AK Parti kaç senelik bir parti, yerle bir olacaktı. Dolayısıyla darbe Recep Tayyip Erdoğan'ı yok etmek istedi. Şimdi AK Parti, "Burunlarından getireceğiz." diyor. Çünkü sen beni öldürmek istedin, beni yok etmek istedin, dolayısıyla bunu düşünmek de benim hakkım. Sen bana savaş açtın, ben de her cephede sana savaş açtım. O zaman bu benim hakkım. Dolayısıyla tutuklamalar geldi.

Darbecilerin elemanlarının yarısı yurt dışına kaçtı, değil mi? "Cemaatin" de bir hiyerarşisi var tabii, piramit yani. En yukarıda elitleri, zenginleri, aşağıda gariban cemaatçiler. Aşağıdakiler, her zaman faturayı öderler, her zaman garibanlar zarar görürler. "Cemaatin" efendileri paraları, pulları aldılar ve kaçtılar, fakat garibanlar burada kaldılar. Dolayısıyla "cemaatin" yöntemlerinden dolayı bunları

yakalamak zor. Takiye yapmışlar, ama onları bir biçimde tespit etmek gerekiyor. Her şeyi bildiğini zanneden Fetullah Gülen yenildi. Bu açıkça görünüyor. Diyorlar ki her yerde duyuyorum ben. Tutuklamalar, vesaire, yani kurunun yanında yaş da yanıyor deniliyor, değil mi? Çok zor, bana göre devlet çok zor durumda. AK Parti de zor durumda, ama bir de "cemaatin" tabanı zor durumda. Peki, ne yapılabilir? Hiçbir şey yapılamaz. Ben tarihte yaşanan büyük olaylarda her toplumda garibanların bir bedel ödediğine inanıyorum. Suçlu ya da gariban, ama sonuçta bir bedel ödenecek. Ben şunu soruyorum: Bu bedeli kim ödetiyor, AK Parti mi ödetiyor, devlet mi ödetiyor? Böyle düşünmüyorum ben. "Cemaatin" tabanındaki garibanlar bir bedel ödüyorlarsa, bunun sorumlusu Pensilvanya'daki adam, çünkü onları bu duruma düşüren o. "Cemaatin" elitlerine, bunu yapanlara her türlü cezanın verilebileceğini düşünüyorum. Ayrıca bugün "cemaatin" mağdurları dediğimiz mağdurların hesabını bu "cemaatin" elitlerinden devlet sormalıdır. Tabii bu çok uzun bir süreç. Ben bundan sonra "cemaatin" bir şansının kaldığını düşünmüyorum. Hiçbir şansları yok. Çünkü devlet artık gizli servisini buna göre dizayn edecek. Bana göre 15 Temmuzu önemli kılan şeylerden biri de bu, hatta en önemlisi bu. 15 Temmuz bize şunu göstermiştir: Türkiye'de devlet diye bir şey var, ama aslında devlet diye bir şey yok. Devletin kurumlarına örgütler sızmış, ordusu parçalanmış, "cemaatin" adamları, Kemalistler, diğerleri ve parça parça bir ordu…

Benim arkadaşımdı Erol Olçok, çok samimiydik. Çok üzüldüm, çocuğuna daha çok üzüldüm. Tanıdıklarım var, ama tanımadıklarıma da çok üzüldüm ve tankın altına yatan adamlara gıptayla baktım. Herkes gibi ben de bunun büyük bir iş olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin solu her zaman devlete, devlet düzenine karşı kahraman kesilir, zulme, faşizme hayır der, ama Türkiye'nin sorumluluğunun da bir tarihi var. Soldan daha hiç kimse tankın altına yatamadı. Fakat solcuların da bu darbe girişimine çok üzüldüğünü düşünüyorum. Hep örgüt, ama tankın karşısına çıkamadılar. Saat 03.00'e kadar Recep Tayyip Erdoğan gitti, diye sevindiler. Ben yakınlarımdan gördüm bunu. Sol hiçbir protesto eylemi yapamadı. Muhalif olmakla övünen solcular da pekâlâ

Kadıköy'de 15 Temmuzu protesto edebilirlerdi, ama bunu bile yapamadılar. Ben Türkiye'de bir sol olduğuna inanmıyorum. Sol var da, sol olmayan bir sol var. Eskiden şöyle düşünülürdü: Bir yerde bir olay olduğu zaman devlet herhâlde bir şey düşünmüştür, diye düşünüyordum. Ama bunun yanlış olduğunu gördüm. Türkiye'de bir devletin olmadığına inanıyorum ben. Türkiye'de devlet olmadığı için adam MİT'e, orduya sızmış, her yere sızmış. Devleti içeriden ele geçirmiş, ama devletin bundan haberi yok. Yaverlerin hepsi "cemaatin" adamları, büyük şirketlerin sekreterleri "cemaatin" kızları, her yerde. Adam 28 Şubatta tutuklandı, sonra serbest kaldı. Her yere, tüm partilere sızmış.

Bana göre 15 Temmuz AK Parti'ye ve Recep Tayyip Erdoğan'a büyük imkân sağladı. Peki, nedir bu imkân? Bu batakhaneye dönmüş devleti adam etmek, bunu da yapıyorlar işte. Bunu da kararnameler ve OHAL sayesinde yapıyorlar. Orduyu Milli Savunma Bakanlığına bağladılar, bir sürü yenilik yaptılar. Şimdi MİT'i ve orduyu onaracaklar. Kurumlar arasındaki ilişkileri değiştiriyorlar. Muhtemelen başkanlık sistemi Türkiye'ye gelecek ve ben buna ikinci cumhuriyet diyorum. Tayyip Erdoğan şu anda ikinci cumhuriyeti kurdu. Bakıyorum sokaktaki insanlar bununla hiç ilgilenmiyorlar. Sanki Türkiye'de hiçbir şey olmuyormuş gibi gözüküyor, ama devletin tepesinde devrim var. Bunun sonuçlarını sonradan göreceklerdir. Ben bunun olumlu olacağını düşünüyorum. Şu anda bu yönde ilerliyoruz. Çok kutuplu dünyanın eşiğinde 15 Temmuz olayını ben böyle görüyorum. Bu arada Türkiye'yi şanslı görüyorum. Eğer böyle bir olay olmasaydı, herhâlde eski Türkiye devam edecekti. AK Parti'nin sloganı "Yeni Türkiye". Yeni Türkiye şimdi başlıyor aslında. 15 Temmuza kadar aslında eski Türkiye'ydi ve 15 Temmuzdan sonra artık Yeni Türkiye. Devletin kurumları içindeki insicam, armoni ve birlik bence bundan sonra tesis edilecek ve dolayısıyla bu tür şeylerle uğraşmayacağız ve bunun faydasını ileride göreceğiz. Mesela, 15 Temmuz olmasaydı Fırat Kalkanı Operasyonu yapamazdık.

Aslında söylemek istediğim şey şu: Türkiye'de devlet diye bir şey yoktu, parça parçaydı. 15 Temmuz devletin yeniden kurulması-

na vesile olmuştur. Bence bu çok önemlidir, başka açılardan da önemlidir. Şu anda bir karmaşa ortamı var. Kim suçlu, kim değil? Puslu bir hava var. AK Parti eğer bu puslu havayı dağıtabilirse, bence sorun kalmayacak. Ben Recep Tayyip Erdoğan'ın bunu becerebileceğine inanıyorum.

Türkiye'nin dindarları, özellikle genç kesimler adına İslami diyorlar, İslamcı gelenek. Ben İslamcı kelimesine çok kızıyorum. Çünkü biz Müslüman'ız, İslamcı olmaya ihtiyacımız yok. Bunu bir tarafa bırakacak olursak, Türkiye'de ılımlıdan radikaline kadar İslamcılar var. Recep Tayyip Erdoğan da böyle bir kimlikten geliyor. Müslümanlar içinde bir sürü İslamcılık var. Dolayısıyla bu insanlar hep ne düşündüler? İslam devleti rüyasıyla, en azından gençliklerini bu rüyayla yaşadılar. Bir İslam devleti olabilir mi? Mesela, Ortadoğu'da bir İslam birliği olabilir mi? Hep tartışıldı bu konu. Müslüman gençler arasındaki bu radikal olgunun erozyona uğradığını ve 15 Temmuzun bunu sağladığını düşünüyorum. Çünkü açıkça tartışılmıyor bunlar. Ama herhâlde 15 Temmuz konusunda en çok dindarlar düşünecekler. Peki, neden? Zira dini bir "cemaat" devlete sahip çıkmak ve diğer dindarları yok etmek istedi.

Bir cemaat devleti ele geçirdiğinde başımıza neler gelebilir? "Cemaat" bize bunu öğretti. Peki, en önce kime öğretmiş olması gerekir? Dindarlara öğretmiş olması gerekir. Türkiye'de başka dini cemaatler de var. Dolayısıyla Müslümanlar oturup diyecekler ki, bir cemaat kendi din anlayışını devlet hâline getirirse, başımıza neler gelir? "Cemaat" bize bunu gösterdi ki çok kötü şeyler olur. Dolayısıyla cemaatle devlet arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmemiz gerekiyor. Fetullah Gülen "cemaati" ne oldu? Diğer cemaatler gibi değildi. Ekonomik hayata atıldı, şirketler kurdu, bilmem kaç milyar dolarlık bir parayı kontrol etti, bu para ona bir iktidar sağladı ve devletin tüm kurumlarına sızdı. Okullar açtı mesela. Herhâlde bu yapı Yunanistan'dan daha zengindir. Bu kadar paran olduğu zaman gücün var demektir. Türkiye'nin başka tarikatları da var, artık eskisi gibi geleneksel olmayan yani. Onlar da ekonomiye atılıyorlar, onlar da şirketler kuruyorlar. Zenginleştikçe politikayı da kontrol etmek istiyorsun.

Dolayısıyla devletle cemaatler arasındaki mesafeyi tartışmalıyız. Cumhuriyet cemaatleri yok etmek istedi, ama AK Parti'nin böyle bir niyeti olamaz. Müslüman insanların cemaatleri yok etmek gibi bir niyeti olamaz. O zaman ne yapacağız peki? Cemaatlerle devlet arasındaki ilişki nasıl bir ilişki olmalıdır? Devlet cemaatlerle mesafesini nasıl ayarlamalıdır? İşte bunu yeniden düşünmesi gerekir. Mesela, Osmanlı'da da cemaatler vardı. Mesela, Yavuz Sultan Selim Mısır seferine giderken önce Kadiri şeyhine gidiyor ve Kadiri oluyor, intisap ediyor yani. Peki, neden? Çünkü Mısır'da Kadiriler var. Politika işte bunu gerektiriyor. Padişahlarımız Eyüp'te Mevlevi töreniyle kılıç kuşanıyorlar, değil mi? AK Parti eğer bir tarikatla ilgiliyse Nakşi'yle bağlantılıdır. Turgut Özal'ın amcası Nakşi'ydi, kendisi de Nakşi'ydi. Kişiler bir tarikata bağlı olabilirler. Peki, devletin kurumlarıyla cemaat arasındaki ilişkiler nasıl olacak? Bana göre Türkiye'de bir İslam devleti kurmak isteyenler oturup düşünecekler. "Cemaat" gelseydi ne diyecekti? Ben bir İslam devleti kurdum. Düşünün, başımıza geleceği düşünün. O zaman benim fikrim şudur: Devletin dinle ilgisi yoktur, yani devlet dinsizdir. Kişilerin dini olabilir, ama devletin dini ne olabilir? Devlet bir güç makinesidir, polisi var, askeri var. Bir güç, iktidar, hem de dünyevi bir iktidar. Bizim kişiler olarak bir bu dünyamız, bir de ahiretimiz var, ama devletin ahireti yok. Adı İslam devleti olduğu zaman da yok, olmadığı zaman da yok. Peki, devlet ne yapar? Kendisine karşı çıkanı ve iktidarını tehdit eden her grubu yok eder. Osmanlılar bu mesafeyi iyi ayarlamışlar, değil mi? Bir hanedan, devşirmeler sınıfı Osmanlı'yı yönetmiş, tarikatlarla ve cemaatlerle mesafeyi iyi ayarlamış. Osmanlı deseydi ki, şu tarikat imtiyazlı olsun, şunları yok edelim, böyle bir şey zaten imkânsızdı. Ama Osmanlı değil Müslüman tarikatları, cemaatleri, Hristiyan ve Yahudi cemaatlerle bile mesafesini iyi ayarlamıştır.

Bana göre Osmanlı örneği iyi bir örnektir ve Türkiye'nin Müslümanları bunu tekrar düşünmelidirler. Bir kere dinin devleti olmaz. Sosyalizm de bir dindir, değil mi? Sosyalizm, ben devlet olacağım dedi. Sovyetler Birliği'nde oldu? Sosyalizm Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'yle birlikte yıkıldı. Bir devletten daha güçlü, çünkü dini yok edemiyorsun. Bir devlet gelip başka

bir devleti yok eder, yıkar, değil mi? Tarihte bunun örnekleri çok, ama Müslümanlığı kimse yıkamaz. Dini açıdan düşündüğün zaman devlet dinle boy ölçüşebilir mi? Din Hz. Âdem'den beri var. Türkiye Cumhuriyeti daha 1923'te kuruldu. Osmanlıların tarihi belli. Demek ki devlet dine göre daha geçişken. Dolayısıyla dindarlar bunu yeniden düşünmelidirler.

Bizim gençliğimiz Peygamber hem devlet başkanı hem Peygamber mi, yoksa sadece Peygamber mi tartışmalarıyla geçti. İşte İslam devleti tartışması buradan doğdu. Ben Peygamberin Peygamber olarak kalması gerektiğini düşünüyorum. Peygamber devlet başkanı değildir. Mustafa Kemal bir devlet başkanı, devlet adamı, Abraham Lincoln bir devlet adamı. Peygamber nasıl Abraham Lincoln gibi bir adam olabilir? Öyle bir şey olabilir mi? Peygambere yazık. Dolayısıyla eğer Peygamber devlet başkanı değilse, İslam devleti olmaz. Müslümanların yönettiği devlet olabilir, ama İslam devleti olmaz, din devleti olmaz. O zaman devlet yıkıldığında din de yıkılır. Müslümanlığı korumak istiyorsak İslam devleti fikrinden vazgeçmeliyiz. Peki, o zaman ne yapmalıyız? Müslümanlar olarak bu devleti biz yönetmeliyiz, bu kadar basit. Biz yönetirsek, -Zorunluluk yani bu.- bunlar düşünülecek ve tartışılacak. Eskiden Türkiye'nin Müslümanları devlet değillerdi, ama şimdi devletler. Şöyle bir söz vardı eskiden: Türkiye'de sağcılar seçimleri kazanırlar, iktidar olurlar, ama muktedir olamazlar. Bana göre 15 Temmuzdan sonra artık Türkiye'nin Müslümanları hem iktidar hem de muktedir. Artık devlet onlar. Dolayısıyla ayarlayacaklar, diğer cemaatlerle olan ilişkilerini ayarlayacaklar. Zaten böyle yapmazsak Müslümanlığa kötülük etmiş oluruz. Fetullah Gülen için biz rahatlıkla kötüdür diyebiliyoruz. Zira kötü olduğunu, İslami olmadığını bence 15 Temmuzda ispatladı ve o nedenle tüm meşruiyetini kaybetti.

Artık Türkiye'nin dindarlarının çocukları çok okuyorlar, üniversite öğrenimi görüyorlar değil mi? Bunları tartışacaklar, bunları düşünecekler. Yeniden kendimizi dizayn edeceğiz. İsmet Özel de değişti, diğerleri de, herkes değişti, ama "cemaat" değişmedi. Çünkü "cemaat" dış dünyaya, başka gruplara kapalı bir şekilde

yaşadı. "Cemaatin" mensupları, buna benim öğrencilerim de dâhil sadece Fetullah Gülen'in kitaplarını okuyarak yaşadılar. Mesela, dört sene ders anlatıyorum. "Cemaat" mensubu öğrenciler nasıl gelmişlerse, öyle gidiyorlar. Diyorum ki, nasıl değişmiyorsunuz siz? Değişmiyorlar, çünkü kapalı devre yaşıyorlar, başka insanlardan etkilenmeden yaşıyorlar. Hâlbuki Türkiye'nin diğer Müslümanları öyle değil. Onlardan olmayan Müslüman öğrencilerim var benim. Onlar başkalarına, solculara, laiklere daha açıklar, dünyaya daha açıklar. Bu da güzel bir şey bence. Ama "cemaatin" mensupları öyle değiller. İşte bu kapalılık yüzünden, kapalı devre yaşamak yüzünden "cemaat" büyük entelektüeller, büyük yazarlar çıkaramadı.

Bu sızıntı kavramını boşuna kullanmıyoruz. Çünkü onların en çok okunan dergisinin adı *Sızıntı*. Bunu gizlemiyorlar. İlginç 15 Temmuzdan sonra *Sızıntı* okudum, benim öğrencilerim de *Sızıntı* okudular, herkes bilir *Sızıntı*'yı. Adamlar bunu ta baştan düşünerek dergilerinin adını *Sızıntı* koymuşlar. Ben böyle bir şeyi hiç düşünemezdim. Daha en başta, bir dergi çıkaralım, ama adı ne olsun, demişler. *Sızıntı* olsun. Belli ki sızma, bilinçli olarak bir sızma çabası var. Ben kesinlikle buna inanıyorum. Türkiye'de "cemaatle" bir biçimde ilişkisi olmamış çok az insan var bence. Çünkü onlar da dindarlar ve camiye gidiyorlar. Mesela, AK Parti'nin dindarları, eskiden biliyorum, "cemaate" soğuk bakarlar. Düşman değillerdi ama yine de bir biçimde ilişkiye girerlerdi. Mesela, ben Türkçe Olimpiyatları'nı duygulanarak seyrederdim. "Cemaatten" öğrencilerim oldu, beni "cemaatin" derneğine çağırdılar. Gittim ve Recep Tayyip Erdoğan'ı övdüğüm için dernek hemen boşaldı tabii. Şaşırdım niye böyle oldu diye. Mesela, yoksul oldukları için "cemaatin" evinde kalmış öğrenciler. Modern bir anne-baba kızlarını okula getirmiş, ama hiçbir yurda vermek istemiyorlar. Onların yurduna veriyorlar. Peki, neden? Güveniyor. Neden? Çünkü onlar dindarlar. Yapı bu imkânları sundu o insanlara. Bu güzel bir şey, ama güzel olmayan şu: Bunu din için, Allah için değil, Türkiye'nin devlet kurumlarına sızmak için yapmış olmalarıdır. "Cemaat" hususi olarak Cumhurbaşkanının yaverini bile tayin ettirecek kadar bilinçli çaba sarf etmiş. Şaşırtıcı bir durum, insan kafayı yer.

Türkiye'nin başka radikal ve illegal örgütleri var. Ama "cemaatin" örgütlenme başarısına sahip başka bir örgüt yok. PKK dâhil buna. Dolayısıyla bu kabul edilebilir bir şey değil. Bunun neresi dinidir? Bunu sorarım ben, bunun neresi dinidir? Bu insanlara şunu yapın diyorsun, fetva veriyorsun insanlara ve onlar da yapıyorlar.

Ben bir hocayım, "cemaatten" çok sayıda öğrencim oldu, çok farklı öğrencilere de rastladım. Herkesi de suçlamıyorum tabii, ama bu ablalar, ağabeyler, ben onların masum olduklarına kesinlikle inanmıyorum. Böyle düşündüğüm zaman başka bir şey, üzülüyor insan, ben üzülüyorum. "Cemaatin" tabanından çok iyi insanlar tanıdım, çok güzel insanlar. Ama o ağabeyler, ablalar... O elitleri hiçbir zaman affetmeyeceğim. Böyle bir şey olamaz, din adına hiç olamaz. Böyle bir şey olabilir mi? Bunun tarihte bir örneği var mı? Dolayısıyla bu sempatizanlar devreye girdiği zaman sayılar yüz binleri bulmuş. Peki, bu noktada ne yapacaksın? Tayyip Erdoğan'ı, AK Parti iktidarını ve devleti yok etmek istiyorlar. Acaba hangisi suçlu, hangisi değil, belli değil. Bula bula ne buldular? 17 Aralıktan sonra "cemaatte" kalanlar dediler, bylock'a girenler dediler, bilmem ne. Onun bankasına para yatıranlar dediler ve öyle tespit etmeye çalıştılar. Öyle örgütlenmişler yani. Bu ne biçim bir şeydir? Bu ne biçim bir ikiyüzlülüktür? Bugün gider solcuları yakalarsın, örgüt üyesidir, kaydı vardır, bilmem ne vardır. Fakat bunların kaydı yoktur. Yoktur, hiçbir şeyi yoktur. Adamların bütün hayatı, bütün faaliyetleri gizlilik üzerine kurulu. Böyle bir şey olabilir mi?

Eğer bu söylediklerim ikna edici değilse bile bence bunları tekrar düşünmeliyiz. Çünkü sorgulamalıyız, ne olmuş, ne bitmiş? Mesela, Fetullah Gülen'le ilgili bir sürü şey öğrendik. Benim için hiçbir zaman kabul edilemez bir şeydir bu. Ben hurafelere inanan bir toplumdan geliyorum. Annem bana nazar değmesin diye küçükken koltuğumun altına muska dikti. İşte ben böyle bir toplumdan geliyorum, buna inanıyorum. Ama "cemaatçilerin" bu yaptıklarının Müslümanlıkla alakası olduğuna inanmıyorum. Böyle bir şey olabilir mi? "Cemaat" Türkiye'deki dindar insanları laiklere karşı, Avrupalılara ve Amerikalılara karşı rezil etmiş bir örnektir. Şu başımıza gelene bakın, böyle bir şey olabilir mi?

4 Kasım 2016

EVİMİZ, TÜRKİYE'MİZ, MEMLEKETİMİZ

1699'a kadar Ortadoğu'da bir Osmanlı müesses düzeni ve dolayısıyla bölgede barış ve huzur vardı. Hiçbir olay olmadı değil elbette, isyanlar olmadı, savaşlar olmadı anlamında değil. Osmanlı Ortadoğu coğrafyasında kendi sistemini kurdu. Bölgenin tarihinde, Ortadoğu halklarının en çok barış içinde yaşadığı dönemlerden birisi, belki de tek dönem Osmanlı İmparatorluğu dönemidir. Buna Latince karşılığıyla *Pax Ottomana*, yani Osmanlı barışı diyebiliriz.

Biliyorsunuz, nedeni ne olursa olsun, ister petrol olsun, ister başka şey sonunda Osmanlı barışı yıkıldı ve Ortadoğu belasını buldu. Çünkü Osmanlı'dan doğan boşluğa Batılı egemen güçler gelip yerleştiler ve Ortadoğu o zamandan bu zamana kadar bir daha iflah olmadı. Bunu anlamak için Osmanlıların Ortadoğu'da barışı ve düzeni sağlamak için yaptıkları hamlelerin birkaçına bakmak yeterlidir. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu Kanuni Sultan Süleyman dönemine denk gelen bir zamanda, üç büyük hamle yapıyor. Bu üç hamleden ilki şu: Yavuz Sultan Selim'in Mısır'da bir tersane yaptırma rüyası var. "Eğer Mısır'da büyük bir tersane yapmazsak Hint Okyanusu'nda Batılıları durduramayız." diyor, Selim. Hint Okyanusu'nda İspanyollar ve Portekizliler var o zamanlar. Daha sonra İngilizler ve Fransızlar gelecekler. Fakat Yavuz bunu başaramıyor. Mısır'da donanmayı takviye edecek büyük bir tersane kurma işini yapamıyor. İkinci hamle, İkinci Viyana Kuşatmasıdır. Viyana kuşatması diyelim, Birinci ve İkinci Viyana Kuşatması. Osmanlılar Rumeli topraklarını sağlama almak için muhkem bir mevzi kazanmak istiyorlar ve bunun için

Viyana'ya iki sefer düzenliyorlar. Eğer Viyana'yı ele geçirirsek Rumeli elimizde kalır, yok geçiremezsek, yani Batılı güçleri Viyana'da durduramazsak Rumeli topraklarını da kaybederiz, dolayısıyla İstanbul'u da kaybederiz. Bir de kuzeyden gelen bir tehlike var. Osmanlılar bunu da görüyorlar ve o nedenle Don ve Volga kanalını birleştirmek istiyorlar. Don ve Volga'yı birleştirerek ve bir kanal açarak Rus saldırılarına karşı doğal bir sınırımız olsun istiyorlar. Yoksa Rusları durduramayız. İstanbul'dan bir sürü mühendis gidiyor, zamanın mühendisleri yani, işçiler gidiyor. İşte ne gerekiyorsa kazma, kürek, balta alıp gidiyorlar. Fakat Osmanlı bunu başaramıyor, Viyana'da da başaramıyor. Ben bu hamlelerin *Pax Ottomana*, yani Osmanlı düzeni ya da barış dediğimiz düzeni korumak için yapıldığına inanıyorum. Ama başaramadılar, dolayısıyla Viyana'da kaybettik ve arkası çorap söküğü gibi geldi. Yabancı güçler İstanbul'a kadar geldiler. Kuzey sınırımızda başaramadık, Ruslar geldiler. Mısır'ı elimizde çok tutamadık.

Osmanlılar müthiş feraset sahibi adamlar, dolayısıyla ha bire Batılı güçlerle savaşıyorlar. Peki, niye savaşıyorlar? Çünkü üç kıtaya yayılmış bir imparatorluk söz konusu. Bu üç kıtada kalmanın, yani bu üç kıtayı korumanın savaşmaktan başka yolu yok. Mesela, lise kitaplarında anlatılır, padişahların canları sıkılmış, ganimet azalmış hazinede, hadi gidip ganimet toplayalım. Onların bunun için savaştıkları söylenir. Bu çok yanlıştır. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin -Bizim eğitim gördüğümüz zamanlar bunlar.- resmî tarih görüşünden kaynaklanır. Oysa basit bir mukayese bile Osmanlıların keyifleri için savaşmadıklarını gösterir. Çünkü bir savaşı finanse etmek çok zor bir şeydir. Süper güçlerle savaşıyorsunuz, buna top, tüfek, asker ve iaşe lazım. Şimdi bile mukayese ediyorum, Kıbrıs'a çıkarma yaptık, bir hafta sürdü. Benim yaşımdaki herkes hatırlayacaktır, Türkiye'nin ekonomisi yirmi sene belini doğrultamadı. Orduyu İstanbul'dan alıyorsun, topuyla, tüfeğiyle Viyana'ya götürüyorsun. Askerler yemek yiyecekler, silah kullanacaklar, yatacaklar, kalkacaklar, süper pahalı bir iş bu. Osmanlı ekonomisi bunları finanse edecek güce sahipti ve dolayısıyla bunları yaptı, ama daha fazlasını yapamadı. Viyana'nın kuşatılmasının nedeni bence Rumeli'yi elde tutmak isteği ve onu kay-

betme endişesiydi. Daha sonra Osmanlı paşalarından biri şöyle söyledi: "Eğer Belgrad'ı kaybedersek İstanbul'u da kaybederiz." Ünlü sözlerden biridir bu.

Özü Kalesi düştüğü zaman I. Abdülhamid'e haber geliyor, padişah inme geçiriyor ve ölüyor. Müthiş şeyler bunlar. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu demek Rumeli demek. Mesela, Yavuz'un İran ve Mısır seferi, Kanuni'nin İran seferi, vesaire. İşte bu seferler tam da Osmanlı barışını sağlama girişimleri olarak bugünün terimleriyle dillendirilebilirler. Osmanlı burada giderek hâkimiyetini kaybetti. Tabii Osmanlı üç yüz sene çok güçlüydü, bir üç yüz sene de ölü olarak yaşamış bir imparatorluktu. Balkan savaşlarına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Osmanlılar buralarda gittiler ve öldüler. Öle öle Rumeli'den ve Ortadoğu topraklarından çekildik.

18. yüzyıla geldiğimiz zaman dünyanın en güçlü devleti Fransa'dır ve Osmanlılar Fransa'yla ittifak kuruyorlar. Artık başka bir güçle ittifak kurmaksızın yaşayamayacağımızı biliyorlar ve dolayısıyla bunu yapıyorlar. III. Selim zamanında Fransa'yla ilişkiler süper. 19. yüzyıla geldiğimiz zaman artık sahnede İngiltere var. Sanayi Devrimi olmuş, çok güçlü bir ekonomi var, dünyanın her yerinde sömürgeler, üzerinde güneşin batmadığı bir imparatorluk ve dünyanın düzeni. 19. yüzyılda İngiltere'nin elinde, her yerde tüccarlar var. Malum Hindistan İngilizlerin, Burma İngilizlerin, başka her yer, yani bilebildiğimiz her yer, Amerika onların. Dolayısıyla buralara tüccarlar giderken aynı zamanda askerler de gidiyor. Bugün Amerika'nın nasıl dünyanın her yerinde üsleri varsa, o zaman da İngiltere'nin dünyanın her yerinde askerleri var. Avustralya'da, Hindistan'da, Çin'de, Kafkasya'da, İran'da ve Afganistan'da, her yerde. Çünkü onlar da çok iyi biliyorlar ki eğer buralarda üslerimiz olmazsa İngiltere'nin dünyadaki egemenliğini korumak imkânsızdır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar tüm dünyada İngiliz egemenliği var ve dünyanın barışını sağlama, sınırları çizme, bizim sınırlarımızda olduğu gibi sınırları çizme işini İngiliz egemen gücü üstleniyor. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nu da İngiltere yıkıyor. O zaman dünyanın süper gücü

İngiltere. İngiltere, Ruslar Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha az pay alsın diye Osmanlı'nın yaşamasını sağlıyor, yani Ruslar karşısında Osmanlıları destekliyor. Mustafa Reşit Paşa zamanında İngiltere'yle ittifak kuruyoruz, destekliyor. Tek amacı Rusların imparatorluktan daha az pay alması. Bekletiyor, bekletiyor ve sonunda malum olaylar oluyor ve bizi Anadolu coğrafyasına hapsediyorlar. Kim hapsediyor? İngiltere'nin tüm dünyada kurduğu bu düzen hapsediyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan düzeni var. Bu savaş iki kutuplu bir dünyayı doğuruyor. Daha önce dünya tek kutupluydu; İngiltere var, yani tek güç var. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutup doğuyor ve bu, Batı ve Doğu bloğu olarak ortaya çıkıyor. Biz buna iki kutuplu dünya diyoruz. Soğuk Savaş dönemi yani. Tek kutup olduğu zaman bir otoriteye, bir güce tabisin. Ama iki kutuplu dünya olduğu zaman bu iki kutup birbiriyle anlaşıyor ve arada kalan herkes eziliyor. Bu iki kutbu dengeleyecek başka kutuplar yok. Dolayısıyla Amerika ve Rusya dünyayı paylaşıyorlar ve hiç kimse sesini çıkaramıyor. Mesela, üçüncü kutup ya da dördüncü kutup olsa, onların da çıkarlarına ters gelen şeyler yapmış olacak ve onlar da büyük kutupları tehdit edecekler ve dolayısıyla denge sağlanacak. İki kutup tüm dünyayı ikiye bölüyor sağ-sol diye. Türkiye'yi de böldü biliyorsunuz sağcılar-solcular diye. Türk sağcılarının ve solcularının bu şekilde bölünmesinin tek nedeni dünyanın iki kutuplu olmasıydı. Dolayısıyla solcular Doğu bloğunu, sosyalist, komünist ülkeleri, sağda kalanlar da Batı bloğunu desteklediler. Biz NATO'ya girdiğimiz zaman Türk ordusu bu oluşuma bağlı bir hâle geliyor. Üstüne bir de 1960 Darbesi yapılıyor. Darbeyi yapanlar Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir'in ordusunu tasfiye ediyorlar. 27 Mayısta yedi bin kişi birden atılıyor ordudan. Ordudan attıkları bu kadro Kurtuluş Savaşı'nı yapan kadro. Yani Mustafa Kemal'in, Kazım Karabekir'in, Fevzi Çakmak'ın ordusu. Genelkurmay başkanı dâhil çok sayıda askeri tasfiye ettiler, Menderes'i astılar, vesaire. Şimdi geriye dönüp bu olayları yorumladığımızda, 1960 Darbesini ilk planlayan adam Alparslan Türkeş'ti. Elazığ'da daha teğmenken darbe planları yapmaya başlamıştı. Alparslan Türkeş

Türkiye'nin NATO'yla müzakereleri sırasında Türk ordusunun Amerika'ya gönderdiği üç-beş subaydan biriydi. Geri döndü ve bir gençlik örgütü kurdu. Bu örgüte dediler ki, "Bir tek göreviniz var, komünizmle mücadele.". Yani Doğu bloğuyla mücadeleydi bu görev. Eğer Türkiye Rus saldırısına uğrarsa İncirlik'teki Amerikan güçleri karşılarına gelinceye kadar 4,5 saat gerekiyor. Sadece NATO gücüyle Türkiye'yi korumak mümkün değildi, bir de milis güce ihtiyaç vardı. Böylece bazıları milis güç konumuna düştüler ve dolayısıyla Türkiye'de sağ-sol kavgası başladı.

Sizin de benim de yaşım bunu anlamaya müsait. Soğuk Savaş döneminin dünyasını düşünün bir kere. Amerika ilginç bir ülke, kurulurken bile savaşla kuruluyor. Önce sömürgecilerden Amerika'yı temizliyorlar, İngilizlerden ve Fransızlardan yani. Sonra iç savaş, kuzey-güney savaşı. Sonra Birinci Dünya Savaşı'na kenarından, İkinci Dünya Savaşı'na ise tam katılıyor. Arkasından Vietnam, daha sonra Kamboçya ve Amerika artık dünyanın her yerinde. Amerikan egemenliğini dünyanın her yerinde devam ettirebilmek için savaşmak zorunda. Amerika bir savaş makinesi. Osmanlılar da öyleydi, onlarda da bir savaş makinesiydi. Çünkü bu kadar geniş topraklar üzerindeki bir hükümranlığı devam ettirmenin savaşmaktan başka hiçbir yolu yoktur. Bugün dünyanın her yerinde Amerika'nın üsleri var, dün de Rusya'nın vardı. Sosyalizm çöktü 1989 yılında ve dünya tek kutuplu bir dünyaya dönüştü. Artık dünyanın tek bir efendisi var, o da Amerika.

İşte bu tek kutuplu dünya bana göre artık sarsılıyor. Peki, bunu nereden anlıyoruz? Gözümüzün önünde cereyan eden olaylardan anlıyoruz. Düzenin sarsılması demek, yani düzeni sağlayan kurallara artık kimsenin uymaması demek, dolayısıyla artık kimse kurallara uymuyor. Dünya tek kutuplu, ama Ruslar başkaldırıyorlar artık, Çin başkaldırıyor artık. Türkiye de artık başkaldırıyor. Bu çok kutuplu dünyada Amerika'nın egemenliğini sürdürebilmesinin, eskisi gibi savaşamadığı için sürdürebilmesinin tek bir yolu var, o da terör. Mesela, HDP'lileri topladılar, bomba patladı. Belçika'da ve İsviçre'de, PKK bir terör örgütü değildir, diye karar aldılar. Şimdi bu ne anlama geliyor? Bu şu anlama geliyor: Görünüşte

baktığımız zaman PKK bağımsızlıkçı bir Kürt hareketi. Milliyetçi Kürtler bağımsız bir devlet kurmak istiyorlar, ama Belçika'nın aldığı karar şunu gösteriyor: "Hayır, bu sadece görüntü, o bizim maşamız." Çünkü bana göre Batılılar artık savaşamıyorlar. Çok güçlü bir ekonomileri var. Ama devşirecekleri çok sayıda asker ve nüfus kalmıyor. Mesela, Avrupalıların en büyük problemi nüfus ve yaşlılık problemidir. Avrupa'da nüfusun çok büyük bir bölümü yaşlı, bir kısmı da eşcinsel, ara tür yani. Yaşlılar savaşamıyorlar, çocuk da doğuramıyorlar. Ayrıca eşcinselliğin yaygınlaşması nüfusun artışını engelliyor. Çünkü bu adamlar çocuk sahibi olamıyorlar, dolayısıyla sorun var. Öte yandan Amerika'nın yoksul kesimi dışında kimse savaşmak istemiyor. Amerika Afganistan'dan ve Irak'tan çekiliyor, artık savaşamıyor. O zaman Amerikan düzenini ya da Batının egemenliğini sürdürecek tek bir enstrüman kalıyor, o da terör. Bana göre PKK bu terör örgütlerinden biri ve Belçika'da alınan o karar bunu gösteriyor. PKK basit bir terör örgütü değil. O silahlı bir terör örgütü ve silahlarıyla mücadele ediyorlar diye de belirtiyorlar. Peki, bu ne anlama geliyor? Ben bunun başka bir anlamı olmadığını düşünüyorum. Tabii sadece PKK değil, Amerika, Batılılar dünyanın her yerinde terör örgütleri üretiyorlar. Dün El-Kaide, bugün IŞİD, PKK. Mesela, Belçika bir karar alıyor. Peki, Belçika bu kararı yalnız başına mı alıyor? Avrupa demek bugün Almanya demek. Almanya olmadan acaba Avrupa'da herhangi bir meclisten böyle bir kararın çıkma şansı var mı? Bu bence imkânsız. Dolayısıyla işte bugünlere geldik. Bence Recep Tayyip Erdoğan'ın kafasındaki Türkiye de bu.

Ben şöyle düşünüyorum: Kutupsuz bir dünya olamaz, güçlerin olmadığı bir dünya olamaz. Demek ki dünyada bazı güçler olacak. Ama çift kutuplu dünyayı gördük, tam bir felaketti. Tek kutuplu dünyayı da gördük. Tek kutuplu dünyada işte Ortadoğu'nun hâlini, dünyanın hâlini görüyorsunuz, felaket. Çift kutuplu bir dünyada yaşamak şu anlama geliyor: Kırk satır mı istersin, kırk katır mı? Yani Amerika'yla Rusya iki kutup. Diğer halklara iki seçenek sunuluyor: Ya kırk katır isteyeceksin, ya kırk satır. Diğerleri güçsüz oldukları için, yaşamak için bu kutuplardan birinin yanında durmak zorundalar.

Bu dünyanın çok adaletsiz bir dünya olduğunu düşünüyorum Daha adaletli bir dünya çok kutuplu olmalıdır bence. Eğer çok kutup olursa, dünya daha adil olabilir. Peki, hangisinden daha adil olabilir? Tek kutuplu dünyadan ve iki kutuplu dünyadan daha adil olabilir. Birleşmiş Milletler sorununu bir kenara bırakırsak eğer, bugün dünyada acaba Amerika'yla savaşmayı göze alabilecek bir ülke var mıdır? Ben olmadığını düşünüyorum. Herkesin Amerika'dan ödü kopuyor zaten, Çin'in bile ödü kopuyor. Amerikan donanması ve uçak gemileri Çin'in kenarında dolaşıyor ve onlar hiç seslerini çıkaramıyorlar. Süper bir güç ve bu süper gücün böyle kalabilmesi için bir şeyler yapması gerekiyor. Ya gidip savaşacak ya da teröre başvuracak. Mesela, El-Kaide'yi Amerika yarattı ve El-Kaide'den IŞİD doğdu. Yarın öbür gün Boko Haram'ın arkasında da Batılı güçlerin olduğunu görürsek hiç şaşırmayız. Mesela, şimdi biz burada bir örgüt kursak, politik bir örgüt kursak küçük olduğumuz için, güçsüz olduğumuz için ne yapacağız? Yaşamak için güçlülere tutunmak zorunda kalacağız. Ben PKK'nın Amerika'ya ve Batılı devletlere tutunmasında şaşılacak bir şey görmüyorum. Çünkü geçmişte, yani Ermeni olayları sırasında da Taşnaklar ve Hınçaklar Batılı güçlere tutundular. Çünkü zayıfın başka yapabileceği hiçbir şey yoktur. Zayıfsanız kendinize bir efendi seçmek zorundasınız. Dolayısıyla eğer Türkiye'deki efendiye karşıysanız kendinize başka efendiler bulmak mecburiyetindesiniz. Bu örgütlerin büyük güçlere ihtiyacı var, büyük güçlerin de bu örgütlere ihtiyacı var. Fakat bu örgütler küçük, Amerika büyük. Almanya büyük olduğu için bu ilişki, örgütlerle dışarıdaki güçler arasındaki ilişki, eşitler ilişkisi değil. Çünkü eşitlerin ilişkisi olsa karşılıklı yararlanma olur. İşte kazan-kazan diyorlar ya, kazan-kazan gibi bir şey olur. Mesela, PKK şöyle diyor: "Biz çok hasbi bir iş için çalışıyoruz, misyonumuz var. Büyük Kürdistanı, Kürt Devletini kurmak istiyoruz." Bu konuda samimi bile olabilirler, hiç sorun değil, ama burada samimiyet yetmez. Çünkü büyük bir güçle aynı yatağa girdiğin zaman seni kullanır. Küçüklerin kaderi kullanılmaktır. Gündelik hayatta bile bu böyledir. Güçsüz olduğun zaman kullanılırsın. Dolayısıyla böyle bir ilişkide küçükler, küçük örgütler, örgütçükler büyük güçlerin maşalarından başka bir şey olamıyorlar.

Türkiye AK Parti'nin Ortadoğu'daki hamleleriyle belki de Cumhuriyet tarihinde ilk kez açıkça söylemese bile aslında bir şey söylüyor. Peki, nasıl söylüyor? "Dünya beşten büyüktür." diyor. "Dünya beşten büyüktür." demek şu demek: Dünya beşten büyüktür ve biz altıncı veya yedinci olmak istiyoruz. Çünkü Almanya 5+1 diyorlar. Güvenlik Konseyi'nde gazeteciler bunu sık sık kullanır. 5+1 ülkeleri, 5 ülke vardır, 6. aday Almanya'dır. Almanya bunu hak ediyor, çünkü çok güçlü. Dünya beşten büyüktür, dediğiniz zaman biz 7. olmak istiyoruz anlamına geliyor bu. Yedinci olmayı istemek bana göre şu demek: Artık herhangi bir eksende yer almayacağız. Artık herhangi bir eksende yer almaktan bıktık, biz eksen olmak istiyoruz. Biz yedi olmak, dünyadaki kutuplardan biri olmak istiyoruz. Bu şimdi politik bir talep gibi, altı boş gibi görünüyor. Peki, neden? Türkiye'nin ekonomisi o kadar güçlü değil, çok büyük sorunlar var, ordusu o kadar güçlü değil. Sayı olarak güçlü, ama silah olarak güçlü değil. Silah olarak Batı teknolojisine bağımlıyız, vesaire. Kendi endüstrisini kuramamış bir ülkeyiz biz. Savunma sanayimizi yeni yeni kuruyoruz, ilk hamleler yani. Şimdi altı boş gibi görünüyor, ama bir politikacının seçmenlerine ya da yönettiği halka böyle bir ideal, böyle bir misyon biçmesinin önemli olduğunu düşünüyorum. Yani bugün reel olmasa bile, altı boş olsa bile, yedinci güç olmanın niteliklerini bugün taşımıyor olsak bile Recep Tayyip Erdoğan'ın, "Dünya beşten büyüktür." sözü önemli. Erdoğan toplumumuza bir hedef gösteriyor. Türkiye'nin işi artık tam da 5+2. olmaktır. Bir ideal, bir norm şeklinde ortaya koyuyor bunu. Devletin kurumlarını ve ordusunu, bu ideale göre dizayn ettiğiniz zaman... Bence bu ulaşılamayacak bir şey değil. Türkiye Musul'a giriyor, tanklarını Silopi'ye yığdı, vesaire. Benim yaşımda olanlar bilirler, eski Türkiye'de, yani benim üniversitede okuduğum yılların Türkiye'sinde bunlar düşünülemezdi. Bizim tasavvur bile edemeyeceğimiz şeyler bunlar. Artık Katar'da üssümüz var, Somali'ye üs kuruyoruz. Ben inanıyorum ki Türkiye bu üsleri geçici olarak kurmuyor. Ben bunları kalıcı şekilde kurduklarını düşünüyor ve inşallah bunu başarırlar diye temenni ediyorum. Eğer biz 7. ülke olursak, yani dünyada kutuplar olacaksa bence Amerika'nın tek

kutup şeklinde yaşaması imkânsız. "Dünya beşten büyüktür"ün altını dolduracak ekonomik ve askeri gücümüz olursa eğer, o zaman Ortadoğu'da barıştan söz edebiliriz, ama aksi takdirde edemeyiz. Ben bunun olabileceğini düşünüyorum. Bunları söylediğiniz zaman herkes size Osmanlıcı diyor, ama tabii ki Osmanlı'ya bir geri dönüş mümkün değil. Tarihin tekeri geriye doğru dönmez, ama eğer Türkiye Ortadoğu'daki Osmanlı'nın bıraktığı boşluğu tekrar doldurmaya talip olmazsa, o zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin bence artık hiçbir esprisi kalmaz. Var olmasının bile esprisi yoktur.

Geçenlerde İstanbul Teknik Üniversitesinden bir doktora öğrencisine rastladım ve ona ne yaptığını sordum. "Hocam, helikopter üzerine çalışıyorum, bu konuda doktora tezi yazıyorum." dedi. "Helikopterin nesi üzerine yapıyorsun?" diye sordum. Çok ayrıntı bir şey söyledi bana. "Helikopter pervanesinin çıkardığı ses üzerine doktora tezi yapıyorum." "Niye yapıyorsun ki? Gir Google'a, Amerikan helikopterlerinden bunu alın ve kopya edin." dedim. "Giriyoruz fakat bir yere kadar bilgiyi veriyorlar, bir yerden sonra bilgi yok." dedi. Teknolojiyi gizliyorlar tabii. "Peki, sana bu tezi kim verdi." diye sordum. "Hocam verdi." dedi. "Hocan nasıl bir adam, nereden gelmiş aklına bu?" Hocaya da devlet demiş. Teknik Üniversitedeki yöneticilere demişler ki, "Helikopter üzerine çalışıyoruz. Öğrencilerin tezlerini, şunu bunu, hepsini bunun için verin.". Bunu duyduğum zaman sevindim. Eğer Türkiye Cumhuriyeti artık böyle şeyler yapıyorsa çok güzel. Bence az yapıyor olabilir, ama daha çok yapmaktan başka şansı yok. Eğer yaparsa bence Türkiye'nin, Osmanlı'nın Ortadoğu'da bıraktığı boşluğu doldurma şansı vardır. Üstelik başka devletlerden daha çok vardır. Amerikalılar çok güçlüler Ortadoğu'da, ama arkalarında halkın desteği yok. Amerika'yı sadece Arapların elitleri destekliyorlar. Rusların Ortadoğu'da halk desteği mi var? Böyle bir şey olamaz. Kısa vadede Ortadoğu'da kalabilirler, ama uzun vadede böyle bir şansları bence hiç yok. Türkiye buna hazırlanmalı ve kendisi bir eksen olmalıdır.

Benim temennim Türkiye'nin Amerika, Rusya, Çin ve Almanya dışında bir kutup olmaya talip olmasıdır. Ortadoğu'daki güçleri ancak böyle bir güç dengeleyebilir. Bölgede dökülen kanı ancak böyle bir güç engelleyebilir ve bunu bence başka hiç kimse yapamaz. Suriye ve Irak savaşı bize bunu öğretti. Savaşı durdurmuyorlar, durdurmak istemiyorlar. Artık ilkokul çocukları bile bunu anlayabiliyorlar. Bu o kadar açık bir hâle geldi ki herhâlde bunu en iyi Araplar anlıyorlardır. Bu savaş durduğu zaman Arapları artık kimse kontrol edemeyecek. Bir de bunun arkasında Arap Baharı denen olaylar var. Dolayısıyla bu savaşın ortasında doğan çocuklar acaba nasıl büyüyecekler, nasıl bir zihniyette büyüyecekler? Batılı güçler bomba yağdırıyorlar memleketlerine. Bir gün değil, iki gün değil, beş gün değil. Bu insanların zihniyeti nasıl bir zihniyet olacak? Mesela, Türkiye'den bir örnek vereyim. 15 Temmuz Darbe Girişimine tanıklık eden gençlerin hiçbirisi bunu unutmayacak. Magazinle ilgilenenler bile bunu unutmayacaklar. Ben nasıl hep sağ-sol kavgasıyla büyüdüm, zihniyetim ona göre biçimlendi. 15 Temmuzu yaşayan liseliler ve üniversiteliler ölene kadar bunu unutmayacaklar. Hepimiz biliyoruz, Arap dünyasında hanedanlar var. Bu hanedanların yaşama ihtimali artık sıfır. Suudi Arabistan'daki hanedanın, başka hanedanlıkların artık yaşama ihtimali sıfır. Arap Baharı sırasında Arabistan para dağıttı olayları durdurmak için. Ben bunlara Baas tipi hanedanlık diyorum. Batılı emperyalist güçlerle iş birliği yapan Baas tipi elitlerin ve hanedanların artık hiçbir şansının kalmadığını düşünüyorum. Türkiye'nin şansı sadece silah kullanmak değil, sadece silahla olacak işler değil bunlar. Bence güçlü bir Türkiye yumuşak güçlerini kullanarak çok şey yapabilir Ortadoğu'da. Ortadoğu'yu işgal etmemiz gerekmiyor tabii. Ama bazen düşünüyorum, Barzani bizimle birlikte diye düşünüyorum. Bazen de değil diye düşünüyorum. Kürtlerin, PKK ve PYD elitlerinin zihniyetini bir tarafa bırakırsak, Kürtlerin Türkiye'den başka hiçbir şansları yok. Biliyorsunuz Barzani'nin dedesi vasiyet etmiş: "Oğlum, eğer bir tercih yapmak durumunda kalırsan muhakkak tercihini Türkiye'den yana kullan. İran'ı tercih etme, başka güçleri tercih etme. Tercihini Türkiye'den yana kullan."

Evet, genel hatlarıyla tezim bu. Ben çok kutuplu bir dünyaya, doğal olarak bunun daha adil olacağına inanıyorum ve Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda kutuplardan birisi olması gerektiğini düşünüyorum. İnsanlık için, yani barış için bunun mutlaka başarılması lazım.

Bir kere İran'la karşı karşıya gelmemiz kaçınılmaz, bu konuda hiçbir şansımız yok. Biliyorsunuz Kanuni de, Yavuz da canları sıkıldığı için doğuya yönelmediler. Bir de orada Türk hanedan var. Fakat o zaman Türk olmanın hiçbir anlamı yok. Anlamı olmadığı için de Türk hanedan olsun, kim olursa olsun Osmanlı İran'la kapışmak zorunda kaldı. Çünkü İran sadece Müslümanlığın değil, sadece petrolün değil, Müslümanlığın kutsal mekânları üzerinde nüfuz elde etmek istiyor. Osmanlı tarihi boyunca hac yolları konusunda özel bir siyaset uyguladı. Tek amacı İran'ın kutsal topraklara, Şiiliğin kutsal topraklara inmemesiydi. Amerika'yla çatışmamız artık kaçınılmaz bir hâle geldi. Yani müttefikimiz Amerika'yla işte. Türkiye Ortadoğu'da bir güçle mücadele edecekse, bu güçlerden birisi bence Amerika'dır. Çünkü Türkiye güçlendikçe, Amerika'yı karşısına alma kapasitesine ulaştıkça bu durum netleşecek. Suudi Arabistan Cumhuriyeti'nin tartışıldığı günlerde cumhuriyet eşittir demokrasi değil, biliyoruz bunu, değil mi? Dünyada krallıklar var. Demokrasi, Türkiye'ye katkıda bulunabilir. Yine hanedanlar durabilir, ama Arap hanedanlıkları eğer demokrasilere dönüşmezlerse, hiçbir şansları yoktur artık. Türkiye'nin şansı bu olabilir.

Biz insanların Müslümanlığını ve samimiyetini sorgulamıyoruz, şu anda dinden bahsetmiyoruz. Şu anda çok kutuplu bir dünya söz konusu, çıkarlar, ekonomik çıkarlar, bu dünya kavga, iktidar kavgalarının dünyası. Bir de öbür dünya var. Öbür dünya, yani maneviyat dünyası dediğimiz dünya. Bunlar farklı dünyalar ve birbiriyle çelişen dünyalar. Yavuz Sultan Selim Şeyhülislamın fetvasına rağmen Mısır'a, yani Müslüman bir ülkeye saldırmıştır. Herhâlde bir mümin olarak istemezdi bunu. Ama dünya işleri mümin falan dinlemez, yaptırır. Mesela, bu kavga ortamında, biz tek tek bireyler olarak çok ahlaklı olduğumuzu düşünebiliriz,

ama bir devlet kurumunda olduğumuz zaman o kurum neyi gerektiriyorsa onu yapacağız. Kurumun gerektirdiği şeyi yaparsın, değil mi? Kurum sana kendi hedeflerini dikte eder ve sen hayır diyemezsin. Devlet de böyledir. Recep Tayyip Erdoğan muhalefetteyken ne güzeldi, değil mi? Ne güzeldi her şey. Çünkü muhalefetten dünyaya baktığın zaman başka bir şey görüyorsun, ama devlet olduğun zaman dünya başka türlü dönüyor. Bu kaçınılmaz bir şeydir. Onun için ben liderlerin yaptıkları işlerle Müslümanlık dereceleri konusunda bir ilişki kurmamak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü kurarsan eğer hiç kimseyi bulamazsın, Yavuz'u bile bulamazsın. Bırak Recep Tayyip Erdoğan'ı, Yavuz bile netameli hâle gelir. Zira Şeyhülislamı değiştirmiştir fetva çıkarmıyor diye. Peki, neden? Çünkü Mısır'ı almazsa Anadolu'da yaşayamaz. Bunu biliyor, hem de adı gibi biliyor.

Şimdi bunu biz de biliyoruz. Peki, o zaman, nasıl yaşayacağız? Anadolu'da yaşatmıyorlar bizi. PKK diye bir örgütü başımıza bela ettiler, ondan kurtulamıyoruz. Benim fikrim şuydu ve devlet şimdi bunu yapıyor: Devlet Musul'a girmeden PKK sorununu çözemez. Çözülmez. Sen dağların bu tarafında savaşıyorsun, adam kaçıyor öbür tarafa. O zaman bu sorunu çözemezsin. Şimdi tankları yığıyorlar. Çözecekler, PKK'nın Kuzey Irak'taki bütün kamplarını yok edecekler. PYD'ye göründü artık, onlara yaşama şansı yok. Ne Afrin'de var, ne de Fırat'ın doğusunda. Arada 80 km. de bulunmasın, ama Afrin'de bulunabilir, şurada bulunabilir, yok artık. Bir de tabii korkuyoruz, savaştan korkmuyoruz da ekonomik korkularımız var, o nedenle korkuyoruz. Amerika gelip Türkiye'yle mi savaşacak orada, sıcak savaş anlamında? Savaşamaz, ama sana başka numaralar çeker. İşte dolar yükseliyor, bunlar ekonomik numaralar, manevralar. Türkiye'yi PKK'yla sıkıştıramadılar, başka bir yerden sıkıştırıyorlar. Çünkü Türkiye'nin yumuşak karnı burası. Çok güçlü bir ekonomileri var. Rüya gibi bir ülke Amerika, çok güçlü. Düşünün bir kere, bu kadar çok savaşı finanse ediyor. Düşünsenize, Afganistan'da ve dünyanın her yerinde orduları var. Bunları finanse edeceksin, bunları finanse edecek bir ekonomi gerekir. Amerikan ekonomisi çok büyük bir ekonomi. Bazen bir üniversite hocası olarak niye Amerikan ens-

titülerimiz yok diye üzülüyorum. Madem dünyanın en güçlüsü, teknolojinin en güçlüsü, demokrasinin en iyisi, her şeyin en iyisi oradaysa, niye acaba Amerika konusunda bu kadar cahiliz? Türkiye eğer kendisine bir misyon biçerse, bu genel misyona göre üniversitelerini, liselerini ve başka kurumlarını buna göre dizayn edebilir. Her üniversite bir Amerikan enstitüsü açmalıdır. Çünkü madem ona benziyoruz, başkanlık sistemini bile ondan alıyoruz, o zaman bunları yapmalıyız. Başkanlık sistemi konusunda kaç sene geçti? Düşünün bir kere, bizim trajedimiz bu, inşallah bunları da yapacağız.

Kendimi Recep Tayyip Erdoğan'ın yerine koyuyorum. Tam da o zor zamanlarında bir adam kalkmış sana demiş ki, "Seni başkan yaptırmayacağız.". Herhâlde bu savaş ilanı gibi bir şey, seni gebertmek istiyorum demenin başka bir yolu yani. Recep Tayyip Erdoğan'ın özelliği şu bence: Sabırlı bir adam, pek fazla sesini çıkarmadı da. Peki, ne oldu şimdi? Zamanını bekledi. Türkiye'nin Kürtlerinin seküler kısmı, sol, liberal neyse, yani PKK ve PKK'yı destekleyenler yanlış bir tercihte bulundular. Bunu PKK'nın şimdi görevde olmayan bazı liderleri de söylüyorlar. CHP'yle ve Türk soluyla iş tuttular ve bu yüzden kaybettiler. CHP'nin tarihinde de bu böyledir. CHP ve solla iş tutan herkes kaybetmiştir. Tarihimizde böyle bu, onlar da kaybettiler. Türkiye'de solda durduğun zaman Batılı güçlerin desteğini almak daha kolaydır.

Amerikalılar ve Batılılar pragmatistler, çıkarlarına kim uyuyorsa, onu kullanıyorlar. Ben uysam beni de kullanırlar, çünkü güçsüzüm. Hayır, beni kullanamazsınız diyemem. Derim, ama bu aptalca bir şey olur, altı boş bir şey olur. Güçlüler kullanır, sen farkında bile olmazsın, ama kullanır. Kürtler böyle bir hata yaptılar bence.

Türkiye'deki PKK'nın ve Kürt hareketinin Irak'ta ve Suriye'de uzantıları bulunduğunu, aslında bunun bir bütün hareket olduğunu, Türkiye'deki kısmını bizim gördüğümüzü anladık. Artık Kürt hareketinin sadece bizim Güneydoğu Anadolu'muzla ilgili değil, bütün bir Ortadoğu'yla ilgili bir hareket olduğunu herhâlde öğrendik. Ben öğrendim. Başkaları da öğrenmiştir, devlet de öğrendi. Dolayısıyla bunu bir kazanç sayıyorum.

PKK bir Kürt hareketidir. Şundan dolayı Kürt hareketidir: Bunlar Kürt değil gibi muhabbetler var da bu hiç önemli değil. Elbette PKK'nın içinde, Doğu Anadolu'nun bazı şehirlerinde, Ermeni tehcirinde Türkiye'de kalan ve din değiştiren, susan Ermeniler var. Bugün Türkiye'de çok sayıda Ermeni kökenli insan var. Mesela, PKK'nın içinden Ermeni kökenli adamlar çıkıyor. Çıkar, çıkması da doğaldır. Şöyle düşüneceğiz biz: Geriye doğru baktığımız zaman Lozan'dan önce, 1921 Meclisinde İmparatorluğun Misakı Milli içindeki bütün vilayetlerini temsil eden milletvekilleri vardı, dolayısıyla Kürt milletvekilleri de vardı. Mesela, tehcirde, yani 1915'te devlet, Kürtlere dedi ki, "Bu Ermeniler konusunda uyanık olun. Çünkü eğer Ermeniler hareket ederlerse, ilk alacakları topraklar sizin topraklarınız.". Dolayısıyla biz Ermeniler karşısında Kürtlerin desteğini aldık, Kürt aşiretlerin, kanaat önderlerinin, vesaire. Dolayısıyla onlar Türkiye'yle birleşmeye karar verdiler ve meclise adam yolladılar bizim birinci meclise. Fakat bu meclis, Misakı Millide direndi. Lozan'da dediler ki, Lozan'da yapılan antlaşmanın meclislere sunulması gerekiyor. Her ülke götürüp meclisine sunacak. Dolayısıyla Lozan Antlaşmasını millet meclisine sunacak, onay verirse antlaşma kabul edilecek, vermezse kabul edilmeyecek. Mustafa Kemal Lozan'da varılan antlaşmayı Birinci Meclisin kabul etmeyeceğini bildiği için bu meclisi yok etti, İkinci Meclisi kurdu ve biz bu şekilde Lozan'ı kabul ettik. Çünkü Birinci Meclis Lozan'ı kabul etmiyordu, çünkü Birinci Meclisin içinde Musul da, Kerkük de, Kürtlerin Erbil'i de vardı, hepsi de vardı. Dolayısıyla 1924'te bu olduğu zaman 1925'te Şeyh Said isyanı oldu. Niye? Çünkü sen Kürtleri dışladın ve meclisten attın, dışladığın için Şeyh Said de orada isyan etti. Türkiye'de Kürtçülüğün eğer bir temeli, böyle katı sağlam bir temeli varsa, bu sağlam temel işte budur, Kürtçülük budur. Tabii daha sonra buradan solcu Kürtler çıktılar ve Türkiye'nin solcularıyla iş birliği yaptılar. Türkiye'de PKK gibi Türkiye'ye düşman bir sürü örgüt var. Solun mantığı şöyle işler: Bir ülke ne kadar karışıyorsa, o kadar iyidir. Solcu olmak bunu düşünmeyi gerektirir. Solcular düzeni sevmezler. Kimse ölmediği zaman rahatsız olurlar.

Birisi birini dövmediği zaman rahatsız olurlar. Bir şey karışsın yani. Ne güzel ülke ya, bunalım oluyor, çatışma var. Solun ve bir solcunun mantığı böyle işler.

Sorunlarımız güçsüzlükten ileri geliyor bu, yoksulluktan ileri geliyor. Düşünsenize, övünebileceğimiz tek şey milli takımın kazandığı bir maç. İşte bu olduğu zaman böyle bir ülkeden çok hain çıkar. O zaman böyle bir ülkeye düşman çok çıkar. Mesela, eskiden bağırıyorlardı, "Suriye'de ne işimiz var?" diye. Türkiye Suriye'ye girdi ve aşağı doğru gidiyor. Hiç ses yok, ses çıkaranlar bile ses çıkarmıyorlar. Çünkü bir iş yapıyorsun, bir şey yapıyorsun. Bir şey yapmak ve bunu başarmak. Birey olarak mutlu oluruz değil mi? Başardıkça kendimize güveniriz. Çocuklar mesela, onlara başarmayı öğrettiğin zaman kendisi oluyor, daha çok kendisi oluyor. Ben, Türkiye güçlendikçe bunun azalacağını düşünüyorum, ama eğitim sorunu konusunda çok karamsarım. Zira çok büyük bir nüfusumuz var, genç nüfusumuz ve bu nüfusun taleplerini karşılamak son derece zor. PKK ve Kürt meselesini çözebiliriz, ama eğitim sorununu çözemeyeceğimizi düşünüyorum. Peki, neden böyle düşünüyorum? Çünkü biz modernleşiyoruz, başka bir kültürü çocuklarımıza öğretiyoruz. Devlet, kendi eliyle Batılı kültürü çocuklarına öğretiyor. Düşünsene, kendi eliyle. Türkiye'nin normal okullarında, benim üniversite yıllarımda mesela, her kitaptan alıntı yapılabilir, ama Kur'an'dan alıntı yapılamaz. Böyle bir ülkedesin, düşünebiliyor musun? Bu da Türkiye'nin modernleşmesiyle ilgili bir şey. Benim asistanım tıp üzerine sosyoloji tezi yaptı. "Acaba Kur'an'dan bir alıntı yapayım mı hocam? Jüri bir şey der mi?" diye soruyor bana. Düşünün, böyle bir korku var. İşte şimdi bunları kırıyoruz, yavaş yavaş kırıyoruz. Bizim biz olduğumuzu, kendimiz olduğumuzu, bizim de bu dünyada yamuk yumuk, eğri büğrü insanlar olduğumuz ve bundan da memnun olduğumuzu giderek daha çok düşünüyor ve daha çok kendimiz oluyoruz. Çok zor bir şey. Sadece devletin başarısı ya da başarısızlığı meselesi değil, bu bir uygarlık meselesi, bir kültür meselesi. Batı kültürü çok güçlü, yani şu anda karşı çıkamıyoruz. Siz karşı çıkmış olabilirsiniz, ama çocuğunuzu kurtaramayabilirsiniz. Bebekler en çok reklamları seyrediyorlar. Anneler

çocuklarını televizyonda reklamlar başladığı zaman bırakıyorlar, çok mutlu bebekler. Reklamlarla büyüyen bir kuşak geliyor. Türkiye'nin eğitiminin problemi şu: Şu anda dünyada kapitalistik adı altında bir materyalizm var. Doğal olarak etkileniyoruz bundan. Çocuğunuz istediğiniz kadar dindar olsun, AVM'ye gittiğinde o vitrinlere bakarken ne düşünür acaba? Benim kuşağım böyle değildi. Biz simitle mutlu olurduk, ama şimdiki kuşaklar öyle değil, onlar reklamlarla büyüyorlar. Ne yapacak o zaman, kot giymeyecek mi, nasıl giymeyebilir ki? Bu insan dindar olmaya niyetlendiğinde nefsiyle yaptığı mücadele herhâlde çok büyük bir savaş olacaktır. Bizim zamanımızda nefsimizle yaptığımız mücadele o kadar büyük değildi. Şimdiyle mukayese ettiğimiz zaman… Sadece simit yiyorduk. Taleplerimiz ve arzularımız o günün şartlarına göreydi. Bugünle karşılaştırdığımız zaman onlar günahın içinde büyüyorlar. O nedenle ben onları anlamak gerektiğini düşünüyorum. Ama o kadar da değil, bu kuşaktan eğer tersi çıkarsa çok iyi çıkacak. Bu kuşaktan iyi kâfirler, gâvurlar çıkacak, ama iyi Müslümanlar da çıkacak. Ben buna inanıyorum, inşallah çıkar.

Amerika birini seçmek istediği zaman kimi seçiyor? Türkleri ve Abazaları seçmiyor, Türkiye'de Çerkezler var, Çerkezleri seçmiyor. Bizim Ordu Gürcü doludur, Gürcüleri seçmiyor, Kürtleri seçiyor. Çünkü kendi amaçları açısından en müsait olan Kürt çocukları. Amerika da Türkiye'nin tarihini biliyor. Cumhuriyet, Kürtleri mağdur etmiş, politik anlamda mağdur etmiş, bunu biliyor. Bir de devletin resmî politikasıyla adamlara zulmetmişsin yetmiş sene "Sen Türk'sün." diye. Ben Tahsin Banguoğlu'nun hatıralarını dinledim. Banguoğlu, Bitlis milletvekili olmuş. Seçimle değil, devlet Bitlis milletvekilisin demiş ona. Gitmiş Bitlis'e, "Beni yağa yatırdılar, bala batırdılar Kürtler, misafirperverlik müthiş." diyor. Ayrılırken, "Ben sizi temsil ediyorum Ankara'da, bir derdiniz varsa söyleyin." demiş.

2 Aralık 2016

KÜLTÜR

Selamünaleyküm. Size kültürden söz etmek istiyorum. Kültürden söz etmek aslında diğer konulardan söz etmek kadar kolay değil, çünkü kültür hakkında hemen hemen üç aşağı beş yukarı birçok şeyi biliyoruz.

Kültür kelimesi, Latince *cultura* kelimesinden geliyor. Genellikle Latinler bunu toprağı işleme sanatı diye görüyorlar. Kelimenin Latince anlamından günümüze kırıntılar kalmış. Günümüzde hâlâ "kültür bitkileri" terimini kullanıyoruz, değil mi? Balkonumuzda, bahçemizde süs bitkileri, evimizde yetiştirdiğimiz, ziraatçı olmadığımız hâlde yetiştirdiğimiz ürünleri kastederek kültür bitkileri terimini kullanıyoruz. Toprağı işlemek insanı işlemeye dönüşmüş ve dolayısıyla kültür deyince insanın bütün yetişme biçimlerini kastediyoruz. Daha genel bir ifade kullanmak gerekirse, kültür, günümüzde hayat tarzı şeklinde kabul görmüş. Kültürümüz dediğimiz zaman hayat tarzımızı anlıyoruz, ama bu modern bir kullanım tabii. Kültür kelimesinin bu modern anlamı ve etimolojisi Latince olsa bile biz kültür teriminin modern anlamını genellikle tarihin eski devirlerine teşmil ediyoruz. Başka bir ifadeyle modern zamanlarda popülarite kazanmış bir kavramı, deyim yerindeyse modern ve popüler zamanlarda popüler hâle gelmiş bir kıyafeti bütün bir insanlık tarihine tekrar giydiriyoruz. Ben bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü Ortaçağda yaşayan insanlar kendi yaşama tarzlarına kültür demiyorlardı.

Ortaçağdan önceki, Müslümanlıkta cahiliye dönemi dediğimiz dönem, antropoloji kitaplarında pagan çağı dediğimiz çok Tanrılı çağlarda insanlar yaşam tarzlarına, adetlerine ve folklorlarına kültür diye bakmıyorlardı. Peki, ne diye bakıyorlardı? Onlar

da yaşama tarzı olarak bakıyorlardı. Mesela, din kelimesi bile 17. yüzyılda Avrupa'da gündeme geldi ve din aslında bugünkü anlamını 17. yüzyıla borçlu. Modern insanlar dediler ki, şurası teknoloji, hayatımızın şu kısmında teknoloji, şu kısmında politika, şu kısmında felsefe, şu kısmında bilim, şu kısmında sanat, şu kısmında kültür. Modern toplumda giderek iş bölümü çoğaldı, farklılaştı ve yeni uzmanlık alanları doğdu. Dolayısıyla hukuk alanıyla din alanı, din alanıyla sanat alanı, sanat alanıyla politika alanı birbirinden ayrı bir şekilde görülür hâle geldi. Aslında daha eski devirlerde böyle bir şey yoktu. Mesela, biz pagan kültür deyimini kullanıyoruz. Üç büyük dinin gelmesinden önceki kültürler için pagan kültürler diyoruz. Aslında pagan kültürünün bugünkü kavramını geçmişe giydirmiş oluyoruz. Başka bir açıdan baktığımız zaman da paganların kültürü dediğimiz şey aslında pagan dininden başka bir şey değil. Çünkü insanlığın tarihinde, eski tarihinde de dinlerin olmadığı, dinin olmadığı bir dönem olmamış. Dolayısıyla yine düzelterek söyleyelim, eskiden paganların çok tanrısı, ritüelleri, festivalleri ve başka özellikleri var. İşte tüm bunlar pagan dönemin aslında yaşama tarzı ve başka bir şekilde söylemek gerekirse "paganların diniydi". İlahiyat terimleriyle ifade edersek, pagan çağı dediğimiz çağ politeizm çağıydı. Yani çok tanrılı çağdı. Mesela, biz bugün çocuklarımıza eski Atina kültürünü, Grek kültürünü felsefe adıyla öğretiyoruz, ama onlar bunu felsefe diye görmüyorlardı. Bu onların yaşam tarzıydı, onların diniydi. Efes harabelerine gittiğiniz zaman ya da eski heykeller ya da eski Grek festivalleri, bunlar aslında Greklerin diniydi. Bize modern kültürün doğuş mekânı olarak Atina ve Grek kültürü gösterildiği için biz modern zamanlardan geriye döndük ve dedik ki, işte bu felsefe, din değil, felsefe dedik. Aslında, Türkiye'de de çok olan Greklerden ve Romalılardan kalma binaların, yapıların ya da tarihi eserlerin çoğu dini yapılardı. Çünkü o zaman dinle din dışı birbirinden ayrılmış değildi. Mesela, biz bugün Yunus Emre'nin şiirlerini okuyoruz, diyoruz. Şimdi biz günümüzden bakarak Yunus Emre'nin şiirleri diyoruz, ama Yunus Emre acaba bunları şiir diye mi görüyordu? Yunus Emre şiir mi yazmıştı acaba? Günümüzün şairleri oturuyorlar ve şiirler

yazıyorlar. Acaba Yunus Emre şiir mi yazmış? Böyle bir şey yok tabii. Yunus Emre için bir ibadet tarzıydı bu, dolayısıyla bugünkü anlamda kültür değildi. Biz bugünden geriye dönerek Yunus Emre, Mevlana kültürümüzün bir parçası diyoruz. Ama bu biraz çarpıtma, daha doğrusu bu günümüzün bakış açısını geçmişe giydirmek demek.

Şöyle düşünmüyoruz: Biz Yunus Emre hakkında, geçmişin insanları hakkında böyle adlandırmalar yapıyoruz. Acaba onlar kendilerini nasıl adlandırıyorlardı, değil mi? Bir de onlara sormak lazım. Mesela, size birileri gelip diyor ki, hayır, siz öyle değilsiniz, siz şusunuz, yaptığınız iş de bu. Bu, bence tek taraflı bir şey, modern kültürün ve bana göre modern kültürün elitlerinin hatalarından biri. Yunus Emre'nin kendisini nasıl gördüğü, işte bugün şiir dediğimiz metinlere ne gözle baktığı bizim onu algılama tarzımızdan daha önemli. Eğer adil olmak istiyorsak onun kendisi hakkında ne düşündüğüne saygı göstermeliyiz. Eskiler de, paganlar da çok tanrıya inanıyorlardı. Bu sebebi onlar için dinse, gerçekten bunu din gibi görüyorlarsa, bu onların kendileri hakkındaki düşünceleridir ve biz buna saygı göstermeliyiz. Aynı şekilde Grek kültüründe, işte Efes harabeleri, tiyatro, vesaire. O tiyatroyla bugünkü tiyatro arasında alaka yoktur neredeyse. Sergilenişi ve formel özellikleri dışında alaka bulunmaz. Grekler için terimi bile yanlış, çünkü Grek terimi modernlerin uydurduğu bir terim. Eski Atinalılar ve eski Yunanlılar kendilerini Grek diye görmüyorlardı. Onlar kendilerini Elenler şeklinde görüyorlardı. Kendilerini Elenler gören insanlara modern Batılılar bunlar Grekler dediler, biz de Grek kültürünün devamıyız dediler, vesaire.

Ben daha adil bir bakışın, kendi bakış açımızı geçmişe dikte etmek olmadığını düşünüyorum. Onlar kendilerini nasıl algılıyorlarsa, kendilerini nasıl adlandırıyorlarsa, bizim de öyle adlandırmamızın daha adil olduğunu düşünüyorum. Daha adil, çünkü onun kendisi hakkındaki düşüncesini yok saymak ve onu başka bir şekilde yorumlamak bence geçmişteki insanlara ve geçmişteki medeniyetlere, buna ne dersek diyelim saygısızlıktır. Modernler kendilerini ileri, geçmişteki insanları geri gördükleri için

kendilerini bu imtiyaza sahip insanlar kabul ediyorlar. Biraz kendini beğenmişiz biz, biraz kibirliyiz. Biz çok şey biliyoruz, onlar az şey biliyorlardı, dolayısıyla biz onlara istediğimiz muameleyi yaparız. Böyle bir şey yok, ama işte bu, biz modernlerin kibri. Bunu bu şekilde söyleyen, -Bütün herkes de böyle algılamıyor tabii.- ve düşünen bu hâkim düşüncenin dışında düşünürler de var elbette. Biz bir de şunu yapmışız modern kültür olarak: Biz bilim ve teknoloji dışında, fizik kitaplarında yazan şeylerle makineler dışındaki her şeyi kültür şeklinde görmüşüz. Dolayısıyla kültür diye bir kavram var ve kültür kavramının içine her şeyi yerleştirmişiz. Yunus Emre'yi de, paganları da, eski dinleri de, dini de kültürün bir parçası diye düşünmüşüz. Din, kültürün bir parçasıdır, geçmişteki tanrılar, inanış biçimleri, geçmişteki ne varsa hepsi kültürün bir parçasıdır, demişiz. Dolayısıyla bilim ve teknoloji dışındaki her şeyi aynı sepetin içine koymuşuz. Ben bunun bir haksızlık olduğunu düşünüyorum. Biraz da bu seküler dünyamızın, şayet deyim yerindeyse, laisize olmuş dünyamızın özelliklerinden biri bu. Dolayısıyla modernler böyle yaparak dini de kültür içine, din de bir kültürdür diyerek, inanç kültürü, hac kültürü, bilmem ne kültürü, böyle isimler takarak aslında dinin yükünden kurtulmak istemişler. Modernlerin bu bakış açısına *kültüralizm* deniliyor. Her şeyi, geçmişteki her şeyi kültürün içine koymak, geçmişteki insanlar o şey hakkında ne düşünürlerse düşünsünler her şeyi kültürün içine yerleştirmek bu. Dünyaya kültür kavramından bakmak dediğimiz tavra kültüralizm diyoruz. Bu "izm" kısmı bunun bir ideoloji olduğunu gösteriyor. Kültüralizm diye bir ideoloji var ve dolayısıyla bu ideoloji yaygın ve herkes tarafından kabul ediliyor. Hiç kimse buna itiraz etmiyor, dolayısıyla her şeyi kültürün içine tıkıştırıveriyor ve böylece bir biçimde başka hususları aklamış oluyoruz. Geçmişten kalan her şey bir kültürdür, ama bilim ve teknoloji kültür değildir. O evrenseldir, kültürler ise yereldir. İşte Avrupa kültürü, Afrika, Grek ve pagan kültürü, bunlar yerel, mahallidir ve artık bunların modası geçmiştir. Peki, o zaman geriye ne kalıyor? Geriye şu kalıyor: Biz bilimin ve teknolojinin çağında yaşıyoruz. Bilim ve teknoloji dışında her şey bir kültürdür. Biraz tuhaf bir şey bu. Bu durum çok

popüler olduğu için gündelik konuşmalarımızda bundan kurtulamıyoruz. Ben bile şu anda konuşurken bu egemen hâkim bakış açısının terimleriyle konuşmak zorunda kalıyorum. Belki de bu bir yazgı.

Bunun bizim tarihimizle ilgili kısmını şöyle izah edebiliriz: Bizim Osmanlı cetlerimiz, Cumhuriyet'i kuran cetlerimiz, hem bürokrat elit cetlerimiz hem de aynı zamanda entelektüel cetlerimiz, yazarlarımız, şairlerimiz bu modernleşme döneminde bir şey yapmışlar ve demişler ki, "Biz modernleşiyoruz. Acaba modernleşmemiz makul bir şey midir? Biz modernleşirken acaba kimliğimizi kaybeder miyiz?". Dolayısıyla bu sorulara cevap vermek üzere kültürle medeniyeti birbirinden ayıralım demişler ve bunu Avrupa'dan almışlar. Bu modern düşünürler demişler ki, "Kültür başka şey, medeniyet başka şey. Dolayısıyla kültür geçmişe aittir, kültür mahallidir. Fakat medeniyet bütün insanlığın ortak malıdır. Dolayısıyla medeniyet alınabilir, kimde olursa olsun alınabilir, ama kültür bizim kültürümüzdür. Herkesin kültürü var, dolayısıyla herkes kendi kültürüne sahip olabilir.". Bunun en iyi formülasyonu Ziya Gökalp'e aittir. Gökalp de Avrupa'dan etkilendiği düşünürlerden hareketle demiş ki, "Harsla." -Gökalp kültürle ilgili Farsçadan kalma bir terim kullanıyor; "Hars" terimini kullanıyor yani.-"Medeniyeti birbirinden ayıralım." Biz bugün kültür ve uygarlık diyoruz, aynı şeyler. Hars nedir? Hars, bir toplumun tarihten beri getirdiği özelliklerdir, yaşayış biçimi, vesaire. Kültür bu, ama medeniyetten Gökalp ve onun çağdaşları bilim ve teknolojiyi anlıyorlar. Peki, ne yapalım? Bilim ve teknolojiyi alalım, kültürümüzü koruyalım, diye düşünmüşler. Dolayısıyla modernleşme hamlelerimizi meşrulaştırmışlar. Modernleşelim, peki, ama nasıl? Medeniyeti alalım, Batı medeniyetini, bilim ve teknolojiyi, ama kültürünü almayalım. Peki, niçin bunu yapmışlar? Şunun için. Temel problemleri de şu, yani Batı dışındaki bütün toplumların temel problemi: Nasıl hem kendimiz kalabiliriz hem de modern olabiliriz? Nasıl hem kendi kimliğimizle, kendi yaşayış tarzımızla kalabiliriz, hem de modern olabiliriz? Şimdi bunların ikisi de gerekli. Bilim ve teknolojiyi almazsan kendin de kalamazsın, çünkü düşmanların seni yer. Bilim ve teknolo-

jiye sahip olanlar başka insanlara da sahip oluyorlar. Batılıların bilim ve teknolojisi var, dolayısıyla bu sayede başka uygarlıkları egemenlikleri altına alıyorlar ve birçok durumda onları yok ediyorlar. Peki, biz de Osmanlılar, Türkiyeliler olarak eğer yok olmak istemiyorsak Batının bilim ve teknolojisini alalım. Çünkü almazsak eğer yok olacağız. Peki, ne yapalım? Kültürümüzü koruyalım, böylece kendi şahsiyetimizle, kendi kimliğimizle kalalım. Nasıl Amerikalıların, Almanların kendi kimliği varsa, onlar nasıl hem modernleşmiş hem kendileri kalmışlarsa biz de hem modernleşelim hem de kendimiz kalalım. Güzel bir formülasyon, çünkü bunu yapmadıkları zaman modernleşmeyi meşrulaştırmak çok zor. Zira modernleşme neredeyse kendimizi yok saymakla eşdeğerde gibi görünüyor. Avrupalılar bunu yaşamıyorlar. Avrupalılar Ortaçağdan modern çağa geçerken bilim ve teknolojiyi üretiyorlar, kendi kültürleri de kendi toplumlarında yaşamaya devam ediyor. Biz modernleşirken kendi kültürümüz var, ama başka toplumların kültürünü alıyoruz. Avrupalılar için böyle bir şey söz konusu değil. Modernleştiği zaman da kendisi, eskiden de, şimdi de kendisi. Dolayısıyla Batılıların problemi değil bu, bizim gibi toplumların, daha doğrusu Batı dışı toplumların problemi bu.

Cumhuriyet'in kurucuları da, Mustafa Kemal ve arkadaşları da -Gökalp biliyorsunuz Mustafa Kemal'in akıl hocalarından biridir.- böyle bir formülasyona dört elle sarılıyorlar. Peki, o zaman ne yapalım? Bilim ve teknolojiyi alalım. Hayatta en hakiki mürşit bilim ve fendir, değil mi? Alalım, ama kendi kültürümüzü de koruyalım. Peki, geriye dönüp bakıyoruz. Modernleşme sürecimiz yetmiş-seksen sene ve bunu bir de III. Selim'den itibaren alırsak iki yüz senedir modernleşiyoruz. O zaman bugün şunu sorabiliriz: Batının bilim ve teknolojisini aldık, fakat kendi kültürümüzü de koruduk mu? Koruduysak ne kadar koruduk? Bundan geriye kalan nedir? Şöyle bir şey söyleyeyim: Cumhuriyet'in ideolojisi bu, demiş ki biz bilim ve teknolojiyi alalım, ama kendimiz kalalım. Türkiye'nin üniversitelerine, bilim ve teknolojiyi alma derecesine baktığımız zaman onlar da düşünmüşler ve kendi kültürümüzü koruyalım demişler. Fakat bilim açısından Türkiye dünya sıralamasında sonlarda yer alıyor. Yıllar öncesinden buna karar vermi-

şiz, ama yine de en çok bilim ve teknoloji gelmemiş, Batı kültürü gelmiş. Beklenirdi ki, devlet böyle bir politika izliyor, bilim ve teknolojiyi alalım, kültürümüz yerinde dursun, ama böyle olmadı. En azından bu zamana kadar Batının bilim ve teknolojisini daha az, kültürünü daha fazla aldık. Peki, neden bu böyle? Nedeni şu: Gökalp'in yaptığı gibi, bilim ve teknolojiyle, veya medeniyetle kültürü, yani "hars"ı birbirinden ayırmak, böyle bir ayrım yapmak doğru değildi. Bence yanlış bir ayrımdı bu. Çünkü kültür dediğimiz husus genellikle eskide kalmış bir şey. Halkın özelliği Anadolu'da kalmış, Afrika'nın yerlilerinde kalmış. Böyle bir şey değil, sadece bu değil. Modern bilim ve teknoloji dediğimiz şeyin kendisi de bir kültürdür. Peki, biz buna ne diyoruz? Bilim kültürü, teknoloji kültürü diyoruz. Mesela, makine kültürüne sahip olmadan makine üretemiyorsunuz, uzay teknolojisi kültürüne sahip olmadan uzay teknolojisi üretemiyorsunuz ya da şöyle diyeyim: Bir makine aldığınız zaman o makinenin nasıl ve hangi amaçla kullanılacağı da kendisiyle birlikte gelir. Televizyon geldiği zaman televizyon kültürü de geliyor, motor geldiği zaman motor kültürü de ve onun gerekleri de geliyor. Bu kaçınılmaz bir şeydir. Demek ki diye düşünüyorum ben, bizim entelektüel cetlerimiz kültürle medeniyeti birbirinden ayırarak sorunumuzu çözeceklerini zannetmek gibi bir hataya düşmüşler. Biz Batıyı anlıyoruz. Mesela, bugün belki bizim yaşımızdaki insanlardan anlaşılmayabilir, ama yeni kuşaklara bakın, değil mi?

Türkiye'nin gelecek kuşaklarına baktığımız zaman ben biraz karamsarım. Mesela, benim üniversitemde de okul biterken mezuniyet törenleri düzenleniyor. Bu törenlerde öğrenciler eğleniyorlar, ama kendi kültürleriyle eğlenemiyorlar. Evleniyorlar, ama kendi kültürlerine göre evlenemiyorlar. Fakat Batıda çekilmiş filmlere bakıyoruz, onlar kendi âdetlerine göre evleniyor, kendi danslarıyla eğleniyor. Cumhuriyet, kendi kültürümüzle kalalım derken, Türkiye'nin çocuklarına kendi halk danslarını bile öğretememiş. Folklor ekiplerine aldanmayacaksak eğer insanlar kendiliğinden bayramlarda ve düğünlerde eğleniyorlar, bu bir garabet. Hatta modern danslar ve şarkılar konusunda çok başarılılar. Böyle bir aşamaya geldik. Günümüzde bu süreç daha da hızlandı.

Şimdi küreselleşiyoruz, dünya küreselleşiyor ve bu da şu anlama geliyor: Modern kültür dünyanın her tarafına yayılıyor. Küreselleşme bu işte, modern teknoloji ve bilim dünyanın her yerine yayılıyor. Türkiye'ye geliyor, oradan Arabistan'a ve Afrika'daki kabilelere gidiyor, dünya artık neredeyse tek bir kültüre doğru gidiyor.

Peki, böyle bir durumda biz nasıl kendimiz kalabiliriz, nasıl hem küresel uygarlığı benimseyebilir ama aynı zamanda hem kendimiz kalabiliriz? Bu çok zor işte. Türkiye'nin insanları bence bu konuda zor durumdalar, modernleşme çok hızlı hızlı geldiği için zor durumdalar. Bir de dindarların yaptığı bir şey var. Peygamberimizin sözüne atıfla, ilim Çin'de de olsa gidiniz ve alınız. İşte bunu çok farklı şekilde yorumluyorlar. Buradaki bilimle, yani Kur'an'da geçen ilimle modern bilimin aynı olduğunu zannediyorlar. Hâlbuki hiç alakası yok. Kur'an'da geçen ilim dediğimiz şey ilahiyat ilmi, hikmet yani. Hikmeti bilimin doğruları şeklinde anlıyorlar. Böyle bir şey olamaz. Hikmet müminin kaybolmuş malıdır, öyle mi? Nerede bulsa almalıdır, ama bu hikmet değil. Genetik mühendisliği hangi anlamda hikmet olabilir? Böyle bir şey yok. Türkiye'de, belki siz de çevrenizden bilirsiniz, öğretmenler, üniversite hocaları, politikacılar yine hâlâ böyle bir hurafenin peşinden gidiyorlar. Kültür başka bir şeydir, medeniyet başka bir şey. Bu kabul edilemez bir durum bence.

Ben liseyi doğuda okudum. Bir arkadaşım bir gün beni Elazığ'ın bir köyüne götürmüştü. Elazığ'ın merkez köylerinden biri, şimdi Keban Barajının altında kaldı. 1970'li yıllar. Tarlaların içinde bir yol gidiyor, toprak bir yol, yaz günü yürüyoruz. Karşıdan üç kadın geliyor, üçü de çarşaflı. O zaman çarşaf politika sorunu değildi, çarşaf Anadolu'da kadınların natürel bir kıyafetiydi. Benim kız kardeşlerim düğünlerde çarşaf giyerlerdi, çarşaf giyer ve ata binerlerdi. Siyah çarşaflı atlılar düğünlerde geçerdi. Biz bunu gördük, yaşadık. İşte şeriat, İslam, vesaire bunlar sonradan politize oldu. Kadınlar bize doğru gelirken biz o tarafa gidiyoruz, onlar bu tarafa doğru geliyorlar. İçlerinden biri bir kavis çizdi. Yaşmaklı oldukları için sadece gözleri görünüyor. Biz de daha

lise öğrencisiyiz. Kadınlardan biri arkamızdan yola geldi. Tabii benim memleketimde böyle bir şey olmadığı için arkadaşıma sordum. "Diğer kadınlar yanımızdan geçti, o neden böyle yaptı?" O biliyor tabii, şöyle dedi: "Çarşaftan hiç kimse görülmediği için o kavis çizerek şöyle demek istedi. Onlar kadın, kız olan benim, talip olacaksanız bana talip olun." İşte o hareket bu anlama geliyormuş. Çok değişik gelmişti bana bu yaşadığım.

Mesela, kültür dedikleri, "insanın hayatını kolaylaştıran" bir husustur. Çünkü herkesin kapalı olduğu bir toplumda herhâlde insanlar birbirlerini bir biçimde tanıyacaklar, evlenecekler, vesaire. Dolayısıyla oradaki bu kavis çizerek geçme hareketi insanların işini kolaylaştıran bir şey. Ben üniversitedeyim, öğrencilerim belli bir yaştalar ve evlilik çağına gelmiş durumdalar. Bizim modern kültürümüzde, bu genç insanların evlenecekleri zaman muhatapları, yani müstakbel kocalarıyla hangi mekânda tanışacakları bir belirsizlik, bir muammadır. Peki, o zaman, bu insanlar ne yapacaklar? Eski kültürümüzü koruyamadık, yenisine, Batı kültürüne de adapte olamadık. Bu durumda nerede karşı karşıya gelecekler? Ya sınıfta, ya diskotekte, ya kafede, ya da çok farklı bir yerde. Başka hiçbir şansları yok. Artık modern toplum eskisi gibi değil, kolay değil yani. En basiti insanların bireysel hayatlarıyla ilgili, dolayısıyla zor durumda, herkes zor durumda. Anadolu'da görücü usulüyle evlilik var. Ama biz görücü usulünü tu kaka ilan ediyoruz. Fakat bunu yapan insanlar onu iyi bir şey olarak görüyorlar. Biz, tu, kaka ilan ettiğimiz zaman bizimki niye en doğru oluyor da onlarınki en yanlış oluyor? Bu da modernlerin kibri işte. Çünkü ben geçmiştekilerden daha iyi biliyorum yeniyi ve moderni. En ileride olan benim. Peki, o ne? O daha evrim geçirmemiş. Ayrıca çocuk gelinler konusu. Doğuda çocuk gelinler var, hurra bir haçlı seferi, bütün entelektüeller saldırıyorlar. Güzel de kardeşim, bunu yapan insanlar, bir de onlara sor bakalım. Yok, onlara sorulmuyor. Şunu demek istemiyorum: Çocukları gelin etmek doğrudur. Ama burada bir nezaket bekliyorum. Bu insanlara bir haçlı seferi düzenlemenin âlemi ne? Siz değiştiniz, modernleştiniz, bırakın fırsattan istifade imamlar da modernleşsinler. Yok, öyle değil. Gazeteler, dergiler ve televizyonlar… Eskiden de

hurafelere bu şekilde saldırırlardı. Nazar dökmek, nazara inanmak, bilmem ne. Televizyonlar bangır bangır hurafelere savaş ilan ettiler. Koca koca muhabirler mesela. Biri vardı, o hep programını bunlara ayırırdı. Anadolu'daki insanlar neye inanıyorlarsa, onlara saldırıyordu. Sanki Türkiye'nin problemi Anadolu'da. Yani her şeyi öyle bir hâle getiriyorlar ki, Türkiye'nin yegâne problemi çocuk gelin, nazar, kurşun dökme. Bu yüzden geriyiz gibi, dolayısıyla kımıldayamıyoruz gibi, bu hâle getiriyorlar bizi. Ben bunu tehlikeli görüyorum. Kültürümüzün akıbeti konusunda hiç iyimser değilim. İster dindar olalım, ister ateist olalım, seküler ya da ne olursak olalım; günümüzde tüm dünya gibi bizim ülkemiz de teknolojik kültür dediğimiz kültürün tahakkümü altında.

Tabii bir de bunun ekonomik yanı var. Ekonomik yanı kapitalizm dediğimiz şey, liberal dünya yani. Bizim devletçi olduğumuz zamanlarda, devlet her lisede bir folklor ekibi kurmuş. Cumhuriyet ideolojisi dediğimiz ideoloji kültürü ne olarak görmüş? Folklor diye görmüş ve her lisede folklor ekibi kurmuş. Halk dansları ve folklor dışındaki her şeyi yok saymış, bir tek folkloru sahiplenmiş Cumhuriyet. Mesela, başka şeyleri sahiplenmemiş, geçmişten kalan başka şeyleri. Mesela, Osmanlılardan kalan camileri, vesaire. Bunlar bile AK Parti hükümetleri zamanında restore ediliyor, onlara sahip çıkılıyor. Cumhuriyetçilerin bazıları da demişler ki, bizim eski kültürümüz dediğimiz şey eski Anadolu kültürü, Hititler, Frigyalılar ve İyonyalılar. Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir, ekibi ve Mavi Anadolucular demişler ki, "Bizim kültürümüz nedir? Tamam, kendimiz olalım, ama bu kendimiz olmak nedir? Bu kendimiz olmanın içeriği nedir?". İşte Cumhuriyet'in elitleri böyle görmüşler meseleyi. Önce Hititler demişler, Ankara'da Güneş Kursu ve Hitit heykeli dikmişler. Halikarnas Balıkçısı ve ekibi onlar da başka bir şey, "Biz İyonya'nın çocuklarıyız." demişler. İyon kültürünün, yani eski Yunan kültürünün çocuklarıyız, demişler. Onlar da kendimiz olmayı öyle anlamışlar. Milliyetçiler bunu tutmuşlar demişler ki, kendimiz olmak demek Orta Asya demektir. Hadi onlar da kendimiz olmak için Orta Asya'ya dönmüşler ve hiç kimse lütfen dönüp Müslüman olduğumuzu görmemiş. Biraz ötekileştirmişler bütün bu elit gruplar. Ötekileştirirsen ötekileş-

tirilenler bumerang etkisi yapar ve ötekiler bir gün geri gelir, o zaman da şeriat problemi çıkar, değil mi? Türkiye'de genellikle böyle oldu. Müslümanlıktan korktular, Cumhuriyet kurulurken de korktular. Müslümanlıktan korku da şu formatta geliyor: Buna bir ad taktılar, Osmanlı'ya geri dönmek. İki şekilde oldu. Modern İslamcılık dediğimiz akım Kemalizm'e bir tepkiydi. Kemalizm çok baskıcı olduğu için buna tepki olarak özellikle 1960'lardan sonra ortaya çıktı. Bir de daha önceki İslamcılık var 1877 Osmanlı-Rus Harbi'nden beri gelen. O zaman padişah Osmanlı Devleti güçsüz olduğu için bütün dünya Müslümanlarını cihada çağırmış. Bu bir İslamcılık, bir de 1960'lardan sonra gelen bir İslamcılık var. İkincisi kesinlikle Cumhuriyet'e bir tepki. Dolayısıyla Türkiye'nin genç Müslüman elitleri Kemalizm'i eleştirirken, bazen Kemalizm'in hatalarına düşmüşler. Neden? Çünkü düşmanına benzersin, benzeyebilirsin. Ben bu kuşaklarla birlikte yetiştiğim için bunu görüyorum. Hepimiz düşmanlarımıza benzeriz. Buna itiraz edilebilir mi acaba, bilmiyorum. Hepimiz düşmanlarımıza benzeriz. Peki, neden?

Bu şundan ileri geliyor: Birisi size saldırıyorsa bir biçimde, -İlla yumruk atarak saldırmayabilir.- size yumruğunu kullanarak saldırıyorsa mesela, yumruğunuzu kullanırsınız, kılıçla saldırıyorsa kılıcını kullanırsınız. Eğer siz düşmanlarınızın silahını benimsemez ve kullanmazsanız yok olursunuz. Tarihin her devrinde herkes buna başvurmuştur. Sadece biz değil. Dolayısıyla bu kültür kavgasında, ideolojik kavga gibi görünen bu kültür kavgasında rakipleriniz, -İlla düşman derken, düşman savaştaki düşman gibi olmayabilir. Daha yumuşak bir formatta kültürel rakipler diyebiliriz, muhalif olduğunuz kişiler ya da muhalif olduğunuz yöneticiler diyebiliriz.- hangi sertlikte geliyorlarsa, buna gösterilen tepki de doğal olarak o kadar sert olur. Kemalist ideoloji dediğimiz ideoloji öyle sert yaklaşmış ki topluma, malumunuz Türk müziğini bile yasaklamışlar, köylüler, yani şapkalılar Beyoğlu'na giremez, diye yasa çıkarmışlar. Karaköy'de adamlar bekliyorlar ve bir köylü, bir şapkalı gördükleri zaman geri çeviriyorlar. Ankara'ya giremezsiniz. Böyle devirler olmuş. Mesela, müzik okullarında saz ve geleneksel enstrümanlar yasaklanmış. Türkü söyle-

mek, öyle mi? Türkü söyleyeceksin, olamaz, böyle bir şey olamaz. Dolayısıyla bunun çok sayıda örneği var. Ünlü hikâyeyi bilirsiniz. Sivas'ta adamı tiyatroya götürmüşler. Devlet oraya tiyatro ekibi göndermiş. Arya ekibi, modern müzik filan, tabii halkı çağırmışlar. Dışarı çıkınca, -Çok anlatılır Türkiye'de bu.- "Nasıl buldun?" demişler. İçeride Batı müziği söyleniyor, klasik Batı müziği arya formatında. Adam, "Beyim, sorma, Sivas, Sivas olalı beri böyle bir zulüm görmedi.". Bunlar olmuş, ne yazık ki olmuş. Ben suçlamak için de demiyorum, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bir düşüncesi vardı. Demişler ki, biz bu toplumu adam edelim. Çünkü bu toplum yıllarca hurafelerle büyümüş, hurafeler, şunlar bunlar. Bunlar karanlık bir çağdan geliyorlar. Mesela, *Çalıkuşu* romanında çok açıktır bu. Çalıkuşu Anadolu'ya gitmek ister. Aslında Çalıkuşu bir Mustafa Kemal'dir, bir İsmet İnönü'dür. Çalıkuşu Anadolu'ya niçin gitmek ister? Anadolu'ya ışık götürmek için. Niye ışık götürmek için? Çünkü Anadolu karanlıktadır. Aydınlıkta olsa niye ışık götürsün ki? Karanlıkta olduğunu düşünüyor. Biz de o dönemde yaşasaydık belki biz de öyle düşünürdük. O dönemin şartları öyleydi. Zannetmeyin ki düşmanlık yapmak için söylemiyorum. Ama bunlar olmuş ve işte bunlara bir tepki olmuş Türkiye'de. Kemalizm'in, bu devletin resmî ideolojisinin bu katı tavrına karşı bir tepki çıkmış ortaya. Devletin uygulaması ne kadar radikal ve keskinse, buna tepki de o kadar keskin olmuş. Biz bunları şimdi fark ediyoruz. Şimdi dindarlar iktidara geldiler, daha yumuşak yani. Mesela, Türkiye'de bu anlamda 1970'li ve 80'li yılların İslamcıları yok, onlar da değiştiler. Çünkü devletin halkın değerleri üzerindeki bu keskin tavrı ortadan kalkınca onlar da değiştiler, daha yumuşadılar.

Eskiden kendisini dindar İslamcı diye niteleyen insanların bugün yazılarına, politikacıların uygulamalarına, vesaire baktığınız zaman yazar ve politikacı olarak daha yumuşak formattalar. Eski keskinlik ve radikalizm yok, onlar da değiştiler. Zira bana göre radikalizm Tanrı'ya şirk koşmaktır. Eğer Cumhuriyet'in kurucuları da bunu yapmışlarsa, bu da bir şirktir. Gerçi onlar için böyle bir problem yoktu, ama dindarlar yaptığı zaman bu şirktir. Çünkü bizim Türkiye'nin kültürü Hanefi mezhebinin tornasın-

dan geçmiştir. Hanefilik dünyadaki bütün Müslümanlıklar için -Amerika'yı saymazsak.- en yumuşak formatta Müslümanlıktır. Biz bunu Yunus Emre ve Mevlana'dan anlıyoruz. Dolayısıyla devletin baskısı eksildiği zaman insanlar rahatlıyorlar. Böyle bir sürece girdik ve dolayısıyla İslamcılar radikalizmlerini ve keskinliklerini kaybettiler. Bugün Recep Tayyip Erdoğan ve ekibi de İslamcılıktan, İslamcı gelenekten gelen bir adam ve dolayısıyla AK Parti'nin uygulamalarına ve seçim propagandasına baktığınız zaman herkesi kucaklamak ister. AK Parti Dersim'de Alevilere buzdolabı dağıttı. Peki, ne demek bu? Sizi de içime almak istiyorum. Acaba eğer keskin bir İslamcı formatta, mesela *Minyeli Abdullah* formatında gidersen eğer bu insanlara, onların ne kadarını dışlamış olursun? Bana göre İslamcılığın en keskin formatı *Minyeli Abdullah*'tır. *Minyeli Abdullah* diye bir kitap var, biliyorsunuz. Belki de milyona bile ulaşmıştır satış rakamları. Bir de filmi var. İstanbul'da herkes ramazanda onu seyrederdi. *Minyeli Abdullah*'ı okuduğun zaman -Ben okudum ortaokulda. Hem de amcama yüksek sesle okudum. Dindar bir adamdı amcam. Ben okuyorum, o hüngür hüngür ağlıyor, o şekilde yani.- orada çok mükemmel bir Müslüman portresi çizildiğini görürsün. O kadar mükemmel bir şahsiyet ki ağlamamak, gıpta etmemek mümkün değil. Zulüm ve baskı altındaki bir Müslüman'ın portresi çiziliyor orada. Herkes okudu bu kitabı. Mısır'da, *Minyeli Abdullah*'ın maruz kaldığı baskı Cumhuriyet'in baskısıyla aynileştirildi, dolayısıyla insanlar ister istemez böyle bir şey yaptılar. Ama sonunda şu oldu: Kitabı okuyorsunuz, sokağa çıktığınız zaman hiç Minyeli Abdullah göremiyorsunuz. Zaten trajedi burada. Çünkü orada o kadar ideal bir şey anlatılıyor ki gerçek hayatta bunun karşılığı yok. Mesela, benim üniversite yıllarımda solcuların el kitabını, yani Georges Politzer'in *Sosyalizmin İlkeleri* adlı kitabını okuyorsun. Mükemmel her şey. Fakat sokağa çıktığın zaman oradaki insanlara bunun hiç uymadığı görüyorsun ve diyorsun ki, bu kitabı okuyan herkes sokağa çıkar, eline bir testere alır ve ne kadar yamuk yumuk insan varsa keser. Başka bir ifadeyle radikalize ediyor. Bu, Türkiye'deki elitlerin genel problemidir. Kabul edelim ki bu ideolojilerle -Kemalizm de bunu yaptı.- bu

halk, yolunu ve nereye gideceğini şaşırmış. Tarihin seyir defterini yanlış okumuş bu yaratıklar, bunlar düzeltilmeye mahkûm. Çalıkuşu ne diyor? Anadolu'ya gideceğim, onlara bilimin ve teknolojinin ışığını götüreceğim. Peki, ne demek bu? Onları hizaya sokacağım, onların kafalarını aydınlatacağım, onları yeniden dizayn edeceğim, yeni bir halk yaratacağım. Niye yeni bir halk yaratıyorsun? Çünkü mevcut halkı beğenmiyorsun. Mesela, bunun İslamcı versiyonunu alalım. Ben mevcut Müslümanları beğenmiyorum, *Minyeli Abdullah* formatında ideal bir Müslüman halk yaratacağım. Nasıl birbirlerine benziyorlar değil mi? Ama artık Türkiye'nin dindarları, İslamcıları değiştiler, fakat çok üzgünüm, Kemalistleri değişmediler. Buna çok üzülüyorum. Dindarları değişmemekle suçladılar, bunlar gerici, bunlar değişmez, bunlar yeniliğe kapalı, vesaire diye anlattılar, anlattılar... Şimdi kendileri zırnık taviz vermiyorlar hiçbir şeyden. Peki, şimdi ne oldular? Onları gerici diye suçladılar, ama şimdi kendileri gerici kaldılar. 1930'lu yıllarda ne oldu? Cumhuriyet dediğimiz şey ideal bir halk yaratmak istedi, dolayısıyla ideal bir kültür yaratmak istedi.

Bugün halka bakalım, acaba Mustafa Kemal'in kafasındaki halk bu halk mıydı? Böyle bir şey yok. Değildi tabii. Ünlü "10. Yıl Marşı"ndaki gibi, "On yılda on milyon genç yarattık her yaştan." Cumhuriyet birçok konuda başarılıdır. Mesela, alfabe ve kılık kıyafet konusunda başarılıdır, birçok konuda başarılıdır ama yeni bir halk yaratma projesi çöktü, yeni bir kültür yaratma projesi fiyaskoyla sonuçlandı, bu, tam bir başarısızlıktır. Peki, bunu nereden biliyoruz? Sokağa çıktığımız zaman görebiliriz bunu. Halk geleneksel kodlarına döndü. Mesela, CHP'nin yüzde 30 seçmen kitlesi olduğunu düşünecek olursak, bu yüzde 30'u da Mustafa Kemal'in ve İsmet İnönü'nün idealize ettiği halk olarak sayarsak sadece yüzde 30'una ulaşabildi. Neyse, CHP'lilerin hacısı, hocası var, bir sürü şey var, onları saymıyorum. Dolayısıyla bunu dile getirirken Cumhuriyet'i suçlamak için söylemiyorum. Çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşları bir ekiptiler, Türkiye'nin modern elitleriydiler. Aynı zamanda askerdiler ve Türkiye'nin ilk modernleriydiler. Biz bugün Avrupa'da neden etkileniyoruz? Hâ-

kim ideoloji, yorum, felsefe, anlayış neyse, ondan etkileniyoruz. Mustafa Kemal ve arkadaşları da o devrin Avrupa'sında hâkim olan fikirler neyse, doğal olarak onları benimsediler. Biz de o zaman yaşasaydık, o gün hâkim olan fikirleri benimsemiş olabilirdik. Bu salondakilerin yüzde 80'i eğer Nazi Almanya'sında yaşasaydı, herhâlde "Heil Hitler" diye bağırmış olurdu. Nihayet Mustafa Kemal bu ülkenin realitelerinden biridir, çok önemli bir realitedir. Büyük bir asker ve çok zeki bir insan olduğu tartışmasızdır. Mesela, Kazım Karabekir'den daha zekidir ve bu bellidir. Okuduğun zaman bunu anlarsın. Cumhuriyet kurulurken Mustafa Kemal ve arkadaşları mecliste küçücük bir azınlıktı ve Meclisin geriye kalan kısmı onlara karşıydı. Ama bu azınlık geriye kalanları hizaya getirdi, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu ve uygulamalarını yaptı. Bu büyük bir başarıdır. Azınlık olduğu hâlde bu kadarını yapmak büyük bir başarıdır. Bunu ve yaptıklarını kabul etmeyebiliriz, eleştirebiliriz, ama bunu kabul etmeliyiz. Mesela, ben dine inanan bir insanım. Kur'an-ı Kerim'e inanıyorum ve biraz da şöyle bir yorum yaparak teselli buluyorum ya da bu duruma bir açıklama getiriyorum: Bu Mustafa Kemal meselesi değil, çok kapsamlı bir olgu; modernleşme.

Modern kültür dediğin zaman işte kapitalizmin kültürü, dinin bile pazarlandığı, pazara götürüldüğü, aşkın, sevginin pazarda alınıp satıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Günümüzün realitesi pazar ve paradır. Modern bir toplumdaysak eğer, bütün ilişkilerinizi paraya göre ayarlarsınız. Bakkala cebinizdeki paraya göre gidersiniz, hacca cebinizdeki paraya göre gidersiniz. Çocuklarınızı cebinizdeki paraya göre düşünürsünüz, akrabalarınıza belki paralarına göre değer verirsiniz. Paran kadar değerin vardır. Çünkü eskiden böyle değildi. Kapitalist ve modern kültürde paran kadar değerin var. Bence "paran kadar konuş" sözü de buna geliyor. Ne kadar paran varsa, o kadar insansın, o kadar değerlisin, o kadar üstünsün. İşte bu modern kültür. Mesela şöyle düşünebiliriz: Türkiye'de Müslümanlar iktidara geldi AK Parti vasıtasıyla. İktidara geldin, tamam, ama sorunlar gene yerinde duruyor. İktidara gelmek Müslümanların problemini çözmek anlamına gelmiyor. Çünkü başka bir kültür, kapitalizmin kültürü geliyor. Bu

para kültürüne karşı nasıl kendin kalacaksın? Diğer bir ifadeyle nasıl Müslüman kalacaksın? Çok zor bu. Bugünün toplumunda Müslüman olmak çok zor. İstanbul gibi bir kentte acaba çocuklarınızla AVM'ye gittiğiniz zaman ne yapacaksınız? AVM'nin ışıltılı koridorlarında ne kadar Müslüman kalabileceksiniz? Çok zor bir şey bu. Peki, ben bunu ne diye yorumluyorum? Hadislere göre yorumluyorum. Tam net olarak ifade edemesem bile yaklaşık olarak söyleyebilirim. Giderek öyle bir gün gelecek ki Müslüman elinde ateş parçası taşıyormuşçasına acı çekecek. Bu da herhâlde Müslüman'ın yazgısı. Aslında bunu kabullenmek dışında ne yapılabilir? Zor mesele.

Evet, böyle meselelerimiz var ve devlet bunu çözemez, bir parti çözemez, politika bunu çözemez. Bu başka bir yerde çözülecek. Müslümanlar iktidardaki partinin sahibi oldukları zaman çözülemez. Şöyle düşünmek gerekir bence: Belki de biz kendi konumumuzu biraz abartıyoruz. Unutmamak gerekir ki dünyanın her devrinde Müslüman olmak zordur. Sahabe dönemini düşünün, halifelerin kellesi kesilmiş bir dönem. Mesela, Kerbela hadisesini düşünün, değil mi? Sadece şimdiki değil, her devirde. Belki de şöyle diyelim: Eskiden hep kendi kültürümüzün içinde yaşıyorduk, ama bugün farklı bir kültürün kodları geliyor. Belki de bu yüzden daha zor olabilir. Müslümanların sorununu bir parti sorunu gibi algılamak doğru değildir. Biz başka bir yerde çözüm aramalıyız, sadece partide değil. Devlet ne yapabilir? Müslümanlar iktidar oldukları zaman ne yapabilirler? Yapabilecekleri en fazla şudur: Bir Müslüman'ın hayatını kolaylaştırmak için bir şey yapılacaksa, onu yapabilir. Mesela, binaları yaparken buna dikkat eder. TOKİ bina yaparken Müslüman'ın hayatını düşünerek yapar bunu. Ama lanet olsun ki TOKİ ve diğer devlet kurumları daha başka sorunlarla uğraştığı için buraya gelemedik, gelemedi, gelemediler. Böyle bir dünyada yaşıyoruz. Ama çok da karamsar olmamak gerekir. Tanıdığım âlimlerden biri diyor ki, "Müslüman hüzünlüdür." Bu benim hoşuma gitmişti, yani karamsar değildir, hüzünlüdür. Bana göre bugünün Müslüman'ına hüzün başka her şeyden daha çok yakışır.

Tabii kolay değil. Bu. Kanuni Sultan Süleyman zamanında da öyleydi. Kanuni de o koltuğa oturduğu zaman devlet kurumunun gereklerini yaptı, diğerleri de öyle. Bence sıradan insanlardan aziz olmasını istememeliyiz, sıradan insanların evliya mertebesinde olmasını beklememeliyiz. Hakiki Müslümanlar her devirde az sayıdadır, başka türlü olamaz.

6 Ocak 2017

GEÇMİŞ VE TARİH

Geçmişten ve tarihten söz edeceğiz. Bunlardan söz etmek aslında zamandan söz etmek anlamına geliyor. Çünkü tarih zamanla ilgili bir şey ve dolayısıyla tarihe geçmeden önce zamandan ne anladığım konusunda birkaç söz söylemek isterim.

Bana göre iki türlü zaman var. Birisi, Tanrı zamanı, diğeri antropolojik zaman. Başka bir ifadeyle insanların zamanı ve inanıyorsanız eğer Tanrı zamanı. Tanrı zamanına kader zamanı da diyebiliriz. Diğer zaman anlayışlarımızın tamamı insanlara ait. Mesela, gündelik dilde kullandığımız geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımı insana aittir ve dünyanın bütün dillerinde "olmak" fiili üçe bölünmüştür, yani üç ana kısma bölünmüştür, şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman. Batı dillerini öğrenenler bunu daha iyi bilirler. İngilizcenin "tensler"i aslında İngilizlerin zamanları anlamına gelir. Bu, geçmiş, şimdi ve gelecek zamanın da alt versiyonları vardır ve bunların hepsi olmak fiilinin versiyonlarıdır. Olmak, var olmak fiilinin versiyonlarıdır. Konuştuğumuz doğal diller, Türkçe, Almanca, İngilizce, Japonca ve dünyanın bütün dilleri, zamanı oturup düşünmeksizin -Bence bu geçmiş toplumların günümüz insanlığına mirasıdır.- dilin kipleri adı altında, zaman kipleri adı altında bölmüşlerdir. Bunları filozoflar üretmemişler, yani oturup bilim adamları üretmemişler. Halklar doğal bir şekilde, konuştuğumuz natürel diller, konuşma dilleri, zamanı var olmanın kipleri, oluyor olmanın ve varoluşun kipleri diye bölmüşler. Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman. Bu biraz İngilizce terminolojiyi kullanarak söylemem gerekirse, geçmiş zaman what, was'la, what, were'le şekline dile getirilir. Olmuş olan anlardır. Olmuş olan "what, was", şimdiki zaman "what is"dir. Şu anda oluyor olan anlamına gelir, şimdiyi gösterir.

Bir de “what out to be” ve “will be” diyebiliriz. Bu da gelecek zamana atıfta bulunur. Ama tüm bunlar zaman dediğimiz totalitenin insan eliyle yapılmış ayrımlarıdır. Aslında zamanın kendisi bütün bir şeydir, insan zamanı dediğimiz zaman bütün bir şeydir ve Tanrı zamanı hakkında biz hiçbir şey bilemeyiz. Bu yüzden kader zamanı diyoruz. Peygambere kader hakkında soru sordukları zaman bu sorulara cevap vermemiştir. Çünkü o, Tanrı zamanına aittir ve Tanrı zamanını ancak Tanrı bilir. İnanıyorsanız eğer ona da inanırsınız. Biz ancak insan zamanını bilebiliriz. Bu natürel dillerin şimdi, geçmiş ve gelecek ayrımından sonra filozoflar da zaman hakkında düşünmüşler. En eski zaman anlayışı Türkiye’nin halkında da, şimdiki halklarda da görülen pagan zamandır. Pagan zaman, felsefe ve sosyoloji literatüründe çevrimsel zaman diye anlaşılır. Bunun en iyi formülasyonu şudur: İlkbahar, yaz, sonbahar kış ve tekrar dönerek ilkbahar, yaz, sonbahar, kış. Pagan dediğimiz zaman da kitaplı dinlerin cahiliye dönemi diye nitelendirdikleri dönemdir. Dolayısıyla yılı bölmüşler ve ilkbahar, yaz, sonbahar, kış ve böyle devam etmiş.

Bir de gündelik hayatta insanlar zamanı büyük olaylara göre bölümlere ayrılmışlardır. Mesela, benim babam tarihin Erzincan depremiyle başladığını düşünür. Erzincan depremi olduğu zaman, yani 1934’te babam küçük bir çocukmuş. Bizde o zaman büyük turşu küpleri varmış. O küpler üzerlerine devrilmiş bizimkilerin. “Baba, şu geçmişinden bahset.” dediğimiz zaman tarihi oradan başlatıyordu benim babam.

Modernlikle birlikte Kopernik ve Newton’dan sonra yeni bir zaman anlayışı doğdu. Bu zaman anlayışına biz saat zamanı diyoruz. Kolumuzdaki, evimizdeki saatler anlamında zamanın kesin rakamlarla dilimlere ayrılması yani. Bu Newton’dan sonra ortaya çıkmış bir şeydir ve biz buna Newton zamanı, saat zamanı ya da Newton’un evren anlayışı, mekanik evren olduğu için -Saatin kendisi de mekanik bir makinedir.- makine zamanı diyebiliriz. Bu, zaman anlayışı da, kapitalizm dediğimiz şey de zaman anlayışıyla birlikte ve Newton’dan sonra doğduğu için, bunu günümüzde hâlâ geçerli olan ve bizim kullandığımız za-

manı Newton zamanı ya da kapitalistik zaman olarak adlandırabiliriz. Kapitalizmin mantığıyla birleştirdiğimiz zaman bunu anlamak kolaydır. Kapitalizmin mantığı kâr ve randıman mantığıdır. Dolayısıyla bizim kullandığımız saat zamanı en rantabl, en verimli zaman anlayışıdır ve kapitalizmin randıman ve kâr motifiyle en iyi örtüşen zamandır. Biz şu anda bu zamanı yaşıyoruz. Çünkü bu zamanı kesin dilimlere ayırmadığın zaman insan emeğini ücretlendiremezsin, iş saatlerini ayarlayamazsın, hiçbir şeyi ayarlayamazsın ve modern toplum işlemez. Bu da bizim, modern uygarlığın -modern uygarlığı kaderimiz şeklinde görürsek eğer- kaderi. Bizler saat zamanında yaşayan insanlarız. Keşke böyle olmasaydı, deme şansımız ne yazık ki yoktur, çünkü böyle olmuştur. Neredeyse kapitalistik zaman anlayışına mahkûmuz ve bu bizim tercihimiz değil. Bana göre bu kaderimiz, dünyanın kaderi.

Filozofların zaman konusunda farklı düşünceleri var. Mesela, modern filozofların düşünceleri saat zamanına bir tepki şeklinde doğmuştur. Newton zamanına itirazlarda bulunmuşlardır. Bu filozoflardan biri 20. yüzyılın başlarında yaşayan Fransız filozof Bergson'dur. Bergson, zamanı Newton gibi anlamaz. Bergson'un zamandan anladığı şey, kesin rakamlarla dilimlere ayrılamaz olmasıdır. Biz buna süreç olarak zaman diyoruz. Bunu şöyle anlayabiliriz: Bir işçi fabrikada, üretim bandının başında. O işçi otomobil fabrikasındaysa, sadece kapı bölümünde çalışıyorsa, sekiz saat aynı kapıya tekrar tekrar döner. Tekrar üretim bandı çok sıkıcı, yani mekanik bir iş. Dolayısıyla bir işçinin iş saatini dilimlere bölüyoruz ve ona sekiz saat çalışıyorsun diyoruz. Hâlbuki bu Newton zamanına göre sekiz saat, ama gidip işçiye sorsak herhâlde bu sekiz saatin bize sekiz bin saat gibi geldiğini söyleyebilir. Dolayısıyla Bergson, "Newton zamanı bir kurgudur." diyor. Diğer bir ifadeyle hayata tekabül etmiyor. Hayata tekabül eden yaşanan zamandır, yani işçinin yaşadığı zamandır. Mesela, bizim öyle zamanlarımız vardır ki bir türlü geçmez. Oysa Newton zamanına göre aynıdır, bir saattir ya da iki saattir, ama bize iki gün gibi, üç gün gibi gelir.

Peki, şimdi burada kim haklı? Newton mu haklıdır, yoksa Bergson mu? Bence Bergson haklıdır. Gerçek zaman bizim yaşadığımız ve hissettiğimiz zaman olduğu için Bergson zamanı yaşanan zamandır, aslına bakarsanız daha reel bir zamandır. Burada bir film seyrediyor da olabilirdiniz, ama ne yazık ki beni dinliyorsunuz. Bir saat mi dinleyeceksiniz burada, bir saat film seyrederken geçirdiğiniz zamanla beni dinlediğiniz zaman aynı zaman olamaz. Belki film izlerken geçirdiğiniz zaman tadına doyamayacağınız bir zaman olabilir, benimki de sıkıcı olabilir ve çok uzun gelebilir. Mesela, bazı insanlar aynı sürede konuşur, iki insan aynı zaman diliminde konuşur. Birinin konuşması size bitmez gibi gelir, ama diğerininki ne çabuk bitti gibi gelir. İşte Bergson'un kastettiği şey budur, yaşanan zaman yani. Bir de Martin Heidegger'in -Heidegger 20. yüzyılın büyük bir filozofudur.- zaman anlayışı vardır. O da varoluş denilen şeyi, yani hayatın tümünü zamanla eşitler ve der ki, "Varlık eşittir zamandır.". Ben biraz Bergson, biraz da Heideggerci olmayı tercih ediyorum. Bergson ve Heidegger'in fikirleri bana daha uygun geliyor. Kapitalist zamanı, kapitalistik zamanı ben de mekanik ve insan tabiatına biraz aykırı buluyorum. Dolayısıyla Heidegger'in varlığı zamanla eşitlemesi benim karakterime ve düşünce eğilimlerime uygun düşüyor. Varoluş eşittir zamandır ve dolayısıyla buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliyorum: Aslında insan zamandır, insan bir zaman varlığıdır. İnsan biyolojik bir varlık değildir, zaman varlığıdır, diye düşünüyorum ve hayatı böyle algılıyorum. Böyle düşündüğümüz zaman, yani varoluşu bu şekilde zamanla eşitlediğimiz zaman aslında sadece Newton zamanının günü yirmi dört saate bölmesi, dakikalara, saniyelere, saliselere bölmesi değil, aynı zamanda bizim şimdi geçmiş, şimdi gelecek dediğimiz şeyler de hep insan bölümleridir ve reel zamana, yaşanan zamana tekabül etmeyebilir. Diyelim ki babamın ölümü, o on sene önce öldü. Ama bazen babamın ölümünü hatırladığımda, ellerim üşüdüğünde parmaklarım ne kadar sızlıyorsa, babamın ölümünü hatırladığımda da içim o kadar sızlayabilir. Aslında bu geçmişte olup bitmiştir, ama şu anda beni etkilemektedir. Hepimizin hayatında geçmişin izleri vardır. Biz geçmiş diyoruz, ama bu geçmiş adı üzerinde geçmiştir. Fakat

eğer babamın on sene önceki ölümünün ıstırabını şu anda içimde hissedebiliyorsam, geçmiş hangi anlamda geçmiş olabilir? Aslında geçmiş geçmiş değildir. Çünkü geçmiş hâlâ beni etkilemektedir. Sizin de öyle değil mi? Hepimizin hayatında bunlar var. Mesela, şu anda şimdi iki dakika sonra geçmiş olacak. Geleceği düşündüğümüz zaman, bizim gelecek dediğimiz zaman bir süre sonra şimdi, ardından da geçmiş olacak. Buradan da zaman konusundaki bu dilimlemelerin aslında insan ürünü keyfi dilimlemeler olduğunu görebiliriz.

Tanrı zamanını da şöyle düşünebiliriz: Bir film seyretmiştim. *Demir Melekler* isimli bir Hollywood filmi. Filmde Amerikalı kadınların feminist mücadelesi anlatılıyor. Hapse giren ve mücadele eden bir kadın kahraman var ama sonunda başarısız oluyor. Hapishaneden çıkıyor, gökyüzüne bakıyor ve şöyle mırıldanıyor: "İnsanlar plan yaparlar, Tanrı onlara yukarıdan gülümser." Ben bunun kader zamanı olduğunu düşünüyorum. O filmde bu sözle ima edilen şeyin aslında kader zamanı olduğunu düşünüyorum. Eğer bizler inanıyorsak ne yaparsak yapalım bir insan zamanı, antropolojik zaman dediğimiz zaman Tanrı'nın zamanına aittir. Çünkü Tanrı mutlak varlıktır ve dolayısıyla herhâlde o zaman insan zamanından daha kuşatıcıdır. Bizim antropolojik zamanımız Tanrı zamanına aittir. Bizler zamana ait varlıklarız. Hâlbuki modern dönemde zaman sahip olunan bir şeydir. Bu kapitalistik zamanda saati dilimlere ayırıyorsun ve diyorsun ki, şu bir saat benim, onu istediğim gibi kullanabilirim. Tam da zamanın mülke dönüşmesi, modern uygarlığın ve zamanının mülke dönüşmesi anlamına gelir. Sanki zaman bizimmiş gibi geliyor bize. Aslında gerçek zamanda zaman bize ait değil, biz zamana aitiz. Biz zamandan daha küçüğüz, dolayısıyla ona aitiz anlamına geliyor. O anlamda bir zaman varlığıyız.

Bu kapitalist zaman önemli bir şey. Kapitalizmin bu zaman anlayışının AVM'de tecessüm ettiğini düşünüyorum. Kapitalizmin zaman anlayışında, şimdi önemlidir. Şimdiyi dilimlere ayırabilir ve bunu rantabl şekilde kullanabilirsiniz. Çünkü zamanı rakamlarla, saniyelerle ve saliselerle ifade etmek zamanı matematize etmek

demektir, dolayısıyla şimdi matematize edildiği için rantabldır. Dolayısıyla şimdi olup biteni ve şimdiki zamanı görebiliriz. Şu anda şimdiyi yaşıyoruz, şimdiyi idrak etmek, görme duyumuzla idrak etmek mümkündür, ama geçmişi görme imkânımız yok. Geçmişi göremeyiz, geleceği de göremeyiz. Bazı öğrencilerim Tanrı'ya inanmadıklarını söylüyorlar. "Neden?" diye soruyorum. "Görmüyoruz." diyorlar." "Geçmişi görüyor musunuz?" diyorum. "Geçmişin var olduğunu reddedebilir misin?" "Kim geçmişi görmüştür?" Mesela, "Geleceği görüyor musun?" Göremiyorsun, ama geleceğin var olduğunu reddedebilir misin? Görmediğimiz hâlde geçmişin varlığından endişe duymayız. Birisi geçmiş yoktur, dese aklından zoru vardır, diye düşünürüz, gelecek yoktur, dese yine aklından kuşkuya kapılırız.

AVM'lerde geçmiş ve gelecek yoktur, o an vardır. AVM'ler anın yaşandığı yerlerdir. Orada geçmiş ve gelecek olmadığı için ölümü hissetmezsiniz bile. Kaç kişi bir AVM'ye gittiği zaman ölebileceğini düşünmüştür? Bence hiç kimse düşünmez. Gerçekten iyi bir müşteriyse, iyi bir AVM müdavimiyse düşünmez. Bir düşünür AVM'leri "insan akvaryumları" diye niteliyor. Gerçekten de insan akvaryumu. İçeri giriyorsun, geçmiş endişesi yok, gelecek endişesi yok. Sadece oradasın ve anı yaşıyorsun. İşte bunun için, modern zamanda olduğumuz için insanlarımız geçmişe ilgi duymuyorlar, dolayısıyla tarihe de ilgi duymuyorlar. Mesela, öğrenciler tarih okumayı sevmiyorlar. Sadece Türkiye'nin resmî ideolojisi Osmanlı'dan nefret ettiği için sevmiyor değiller, aynı zamanda kapitalizmin dünyasında yaşadıkları için de sevmiyorlar. Onlar anı yaşamak ve eğlenmek istiyorlar. İstanbul'da ha bire gökdelenler yükseliyor, artık sala seslerini duyamayacaksınız. Mahallede biri öldüğü zaman onun ölümüne şahit olmadan yaşayacaksınız. Modern zaman anlayışının bize yaptığı şey bu. Ama ne yazık ki buna itiraz edemiyoruz ve bu bizim yazgımız. Biz ancak işte buradan kendimizce eleştiriyoruz.

Bunları söyledikten sonra zamanın tarihle bağını kuralım. Tarih eşittir zaman değil, tarih zamana ait, fakat tarih eşittir zaman değil. Tarih zamanın kaydı gibi bize kendini sunuyor, ama aslın-

da öyle değil. Çünkü tarih başka bir şey. Geçmiş dediğimiz şey, eğer tarih geçmiş hakkındaysa, -Bu ayrımlar bir düşünüre aittir.- geçmişle tarihi birbirinden ayırır. Geçmiş görmediğimiz hâlde vardır. Biz buna ontolojik açıdan vardır, diyoruz. Varoluş şeklinde, bir varlık olarak geçmiş vardır ve görmesek bile bu konuda endişe edemeyiz. Görmediğimiz için onu dilimlere ayıramayız Newton zamanında olduğu gibi. Geçmiş ontolojik bakımdan reeldir, gerçektir, ama tarih öyle değildir. Tarih tarihçilerin yazdığı bir şeydir. Evet, bir geçmişimiz var. Farklı tarihçiler bu geçmişe bakarlar ve birden fazla tarih yazarlar, birden fazla geçmiş hakkında kurgu üretirler. O nedenle tarih bir kurgudur, fakat geçmiş ontolojik bakımdan reeldir. Bir tarih yoktur, onlarca tarih vardır, ama bir geçmiş vardır. Tarihçiler aynı belgelere, aynı yazılara ve aynı tarihsel kalıntılara bakarlar ve o kalıntıları kendi bakış açılarına göre farklı farklı şekillerde yorumlarlar. Türkiye'deki tarihçilik televizyon programlarında ve her yerde tekrar edilen bir şeydir. İşte objektif tarih, tarafsız tarih anlamında tarihçiden objektif olması beklenir. Aslında bu da modern bir mitolojidir ve bu, bence modern bir hurafedir. Çünkü objektif tarih olamaz. Peki, neden olmaz? Zira her tarihçi, sosyalistse sol bakış açısından, liberalse liberal bakış açısından, başka bir bakış açısı varsa oradan veya dini bir bakış açısından tarihe bakar. O nedenle aynı belgeyi birisi sol açısından, diğeri liberal açıdan, bir diğeri din açısından, öbürü milliyetçilik açısından yorumlar. Bu yorumların hepsi doğrudur. Doğrudur derken tabii ki kısmen doğrudur. Dolayısıyla tarihçilerin objektif olmaları beklenmemelidir. Zaten objektif kavramı bilimsel bir kavram değildir. Bilim adamları bunu ağızlarından düşürmezler, ama objektif kavramı bilimle, yani deneyle ve gözlemle elde edilmiş bir kavram değildir. Modern bilim objektif kelimesini hukuktan almıştır. Davalı vardır, davacı vardır, bir de yargıç vardır ve yargıçtan objektif olması beklenir. Peki, bu ne anlama gelir? Yargıçtan adil olması beklenir. Aslında objektif adil olmak anlamına geldiği zaman savunulabilir, ama tarafsızlık anlamına geldiği için savunulamazdır. Çünkü hâkim adil olduğu zaman tarafsız olmuş olmaz. Davacı ve davalı bir taraftır, hâkim ve yargıç da başak bir taraftır. O da adaletin tarafında-

dır, değil mi? Adaletin tarafında olması beklenir. Yargıç tarafsız olamaz, çünkü bir taraftır. Dolayısıyla bu, birinde hiçbir zaman olamaz. O nedenle bu, modern bir mitolojidir. Ben de bu yüzden tarihçinin konumunu şöyle formüle ediyorum: Aslında gerçek tarih, diğer bir ifadeyle doğru tarih diye bir tarih yoktur, tarihçilerin yazdığı tarihler vardır. Bu tarihçilerden beklememiz gereken şey de bildik anlamda objektif olmaları değildir, adil olmalarıdır. Tarihçi yargıç gibi adil olmalıdır. O nedenle gerçek tarih yoktur, adil tarih vardır. Çünkü tarihçiler tıpkı yargıçlar gibi geçmişin yargıçlarıdırlar. Olaylar olup biter. On sene, yirmi sene, elli sene sonra tarihçiler bu olaylardan kendi bakış açılarına göre yorumlar yaparlar, geçmişin insanlarını ve olaylarını yargıcın yaptığı gibi yargılarlar. Dolayısıyla yargıç zamanın yargıcıysa, geçmişin yargıcısıyla, tıpkı yargıçtan beklediğimiz gibi tarihçiden de adil olmasını bekleyebiliriz. İhtiyacımız olan da bence budur.

Bu konuyu ülkemizdeki tarihçiliğe taşıdığımız zaman Türkiye tuhaf bir ülkedir. Mesela, Türkiye'deki yazılmış tarihlere baktığınızda, tarihçilerin tamamı ya milliyetçidir, ya liberaldir, ya sosyalisttir. İslamcılar da kendileri açısından bir tarih yazıyorlar. Hepsinin birleştiği temel nokta ilerleme fikridir. İlerleme fikri modern uygarlığın bize bir armağanıdır. Modern okullarda okuyan bizler bu ilerleme fikrini farkında olmadan benimseriz. Onlar tarihin ilerlediğini düşünüyorlar. Bunun zamanla ilişkisini kurarsak, onlar zamanın insan lehine ilerlediğini düşünüyorlar. O nedenle zamanın bir ilerisi, bir gerisi ve bir ortası vardır. Zamanın sağı-solu ve çevresi vardır. Bu çok saçma. Hangi anlamda zamanın bir ilerisi, bir gerisi olabilir ki? Bu, modernitenin mitleridir. Olumlu anlamda kullanıyorum, olumsuz anlamda kullanmıyorum. Bana göre miti olmayan, mitleri olmayan bir toplum olamaz. Paganların pagan mitleri, Ortaçağın dini mitleri, modernlerin de modern mitleri vardır ve bu anlamda ilerleme, modern kültürümüzün büyük mitlerinden biridir. Dolayısıyla aslında neye göre ileri-geri, sağ-sol? Buna karar vermek çok zordur. Bu anlamda bir mittir. Zaten bu fikir 20. yüzyılda çok eleştirilmiştir. Eğer ilerliyorsak Hiroşima'yı nereye koyacağız? Eğer ilerliyorsak Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı nereye koymayı düşünüyoruz? Genetik mühen-

disliğini, kimyasal silahların kullanımını nereye koyacağız? Bu sorulara modern insanların verebileceği hiçbir cevap yok. Ben ilerlemeyi böyle anlamıyorum, ben ilerlemeyi güçlü olmak anlamında anlıyorum. Böyle anladığım zaman sorun, kim güçlüyse o ileridedir, kim zayıfsa o geridedir. Amerika en ileri toplumdur, çünkü en güçlüdür. Bruki en geridir, -Farzı muhal.- yani o en zayıftır. Bu ileri-geri kavramını buraya taşıyarak ancak savunabilirim belki, aksi takdirde savunulamaz. Bir insan Jean Jacques Rousseau okuduğu zaman ilerleme kavramını nasıl savunabilir? Bu çok zor.

Tarih, Türkiye Cumhuriyeti'nde çok önemli bir konu olmuştur. Bunun önemini şuradan anlayabiliriz: Cumhuriyet'i kuranlar ne yaptılar? Türk Tarih Kurumu gibi bir kurum kurarak başladılar işe. Mesela, günümüzün devletleri bir tarih kurumu kurmayı düşünmüyorlar, ama bizim Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında buna ihtiyaç duyuldu. Çünkü yeni bir toplum yaratmak istiyorlardı, yeni bir devlet, yeni bir başkent, yeni, yepyeni. Dolayısıyla bu yeni kurulacak topluma ve devlete bir tarih kurmak, bir geçmiş inşa etmek gerekiyordu. Onlar da "Biz Türk ulusu yaratmak istiyoruz." diye düşündüler. Yeni bir ulus yaratmak istiyoruz, ama bu ulusu tarihte temellendirmemiz gerekiyor. Bu yeni yaratacağımız ulusa bir tarih bulmamız lazım. Diğer bir ifadeyle geçmiş bulmamız gerekiyordu. Düşündüler ve -onlar da Osmanlı'yı reddettikleri için- diğer Avrupa modernleri gibi bizim toplumumuzun muhayyel geçmişinde Türk milletine cetler aradılar. Önce Hititleri buldular. Ulus'taki Hitit Güneş Kursu bunun en iyi göstergelerinden biridir. Çünkü modern Avrupalılar, modern uygarlığın temsilcileri ari ırktan geliyorlar, biz de kendimize ari ırktan atalar bulalım, diye düşündüler ve toplumumuzu ari bir ırkta temellendirmek, yani geçmişe doğru temellendirmek istediler. Sonra niye buldular? Hititler, Asurlular, Elamlar… Mesela, Sümerbank'ın ismini düşündüler. Sümerbank'ın ismi Sümerlerden gelir. Bu da Cumhuriyet'in bir geçmiş yaratma, yeni bir toplum yaratma projesidir. Tabii bunlar zaman içinde geçerli olmadı ve sonunda Orta Asya'dan geldiğimize karar verdik. O yıllarda paraların üzerine bozkurt resimleri çizildi, *Bozkurt* isimli bir roman

yazıldı. Atatürk bir bozkurt diye görüldü, vesaire… Baktılar ki Sümerler ve Hititler bizim değil, o zaman biz Orta Asya'dan geliyoruz. Ari ırktan da değilmişiz. İngiltere'den kafatası ölçme aletleri getirtiliyor ve bu millete yeni bir kök, yani bir cet bulmak için bu aletlerle altmış bin mezar sökülüyor ve bunların kafatasları ölçülüyor. İsmet İnönü zamanında tarih kitaplarına, "Türk milletinin kafatası brakisefal'dir." diye yazıyorlar. O günlerde öyle. Buna çok milliyetçi bir tarih anlayışı, hatta ırkçı bir tarih anlayışı diyebiliriz. Ama şimdi Türkiye'de insanlar böyle düşünmüyorlar. Hatta bunu da eleştiriyoruz. Ama ben şuna inanıyorum ki bunu yapanlar gerçekten bilim yaptıklarına, çok iyi bir iş yaptıklarına samimiyetle inanıyorlardı, kuşkusuz inanıyorlardı. Ayrıca en doğru şeyi yaptıklarına inanıyorlardı. İşte millet ve ırk kavramından yola çıkarak geçmişe baktığınız zaman eğer siz bir ırkçıysanız, geçmişe ırkçı gözlüklerle bakıyorsunuz demektir. Geçmişe baktığınız zaman ne görüyorsunuz? Irkçı bir gözlükten baktığınız için ırklar görüyorsunuz. Mesela, Türkiye'nin solu, resmî solu Osmanlı'yı hiç sevmez. Ama yine de bu ülkeden sosyalistler arasında Osmanlı'ya ilgi duyan tarihçiler çıkmıştır. Mesela, Mete Tunçay'ın da aralarında bulunduğu Tarih Vakfı diye bir vakıf var ve bence süper işler yapıyorlar. Genelde sola baktığınız zaman onlar Osmanlı tarihine ilgi duymazlar, hem de hiç ilgi duymazlar. Sol içinden çıkmış bu adamlar Tarih Vakfı'nı kurdular ve tarihin, geçmiş hakkında düşünmenin önemli bir şey olduğunu anlatmak istiyorlar. Bunlardan biri de, -Türkiye'nin ünlü tarihçilerinden biridir ve ben onu öğrencilik yıllarımda okudum.- Mustafa Akdağ'dır. Akdağ sosyalist bir tarihçidir ve Osmanlı tarihi hakkında ciltler dolusu kitap yazmıştır. Bunlardan biri *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*'dir ve bu, süper bir kitaptır. *Diriliş Ertuğrul* dizisinde Osmanlı'nın kuruluşu anlatılıyor ya, o filmde savunulan tezlerin birçoğunu Akdağ'ın kitaplarında bulabilirsiniz. Mesela, 17. yüzyıldan sonra Celali İsyanları olmuş. Mustafa Akdağ neredeyse bütün hayatını Celali İsyanlarına adamış bir adamdır ve iyi bir tarihçidir. Sol perspektiften Osmanlı tarihini yazmak istemiştir. Bunu yapmak istemesi onun kötü bir tarihçi olduğu anlamına gelmez. Çünkü saklamaz, yani dürüsttür. Sol açıdan, yani

diyalektik açıdan bakmıştır Osmanlı tarihine. Orada isyancılar ve isyancıların isyan ettiği yöneticiler, Marksist terminolojiyle egemen sınıf olmuştur ve dolayısıyla Celaliler ha bire isyan ederler. Şimdi böyle değerlendirdiğimiz zaman, yani sol perspektiften baktığınız zaman ne bulacaksın? Tarih bir sınıf çatışması olduğuna göre çatışan sınıfları bulacaksın. Peki, çatışan bu sınıflar kimler olabilir? Osmanlı tarihinde Celaliler ve Celalileri bastıran devlet yöneticileri, toprak beyleri, neyse onlar. Böyle baktığınız zaman Mustafa Akdağ'ın yazdığı Osmanlı, geçmişimizi yeniden kurguluyor. Bu kurguda Celali İsyanlarının kahramanlarının bir an düşünüyorsun, 1789 Fransız Devrimi'nde, Lenin'in Ekim Devrimi'nde, Mao'nun Kültür Devrimi'nde sanki barikatları yarmaya çalışan proto-devrimciler. Devlete, egemenlere isyan ediyorlar.

Devletin bir milliyetçiliği var, bir de milliyetçilik diye bir akım var. Milliyetçilik diye bu akıma baktığımız zaman ilginç bir şey görüyoruz. Türkiye'nin Türkçüleri de pagan dönemi çok severler, ama Osmanlı dönemini pek sevmezler. Hepsi böyle demiyorum, ama Nihal Atsız çizgisine baktığınız zaman, yani Türkçülere, onlar da tarihe modern millet kavramından yola çıkarak bakmışlardır. Marmara Üniversitesinde öğrenciyken bir sempozyuma gitmiştim. Orada milliyetçiler vardı ve konu Ahmet Yesevi'ydi. Konuşmacılardan biri Yesevi'yi milliyetçiydi diye takdim etti. Ahmet Yesevi pekâlâ bir ülkücü olabilir veya proto-ülkücü olabilir. Bunun üzerine ben de parmak kaldırdım ve dedim ki, "Ahmet Yesevi zamanında dünyanın hiçbir yerinde milliyetçilik diye bir şey yoktu.". Profesör Hakkı Dursun Yıldız vardı. Rahmetli oldu şimdi. Rektördü orada. Oturduğu yerden bağırdı. "Bu adamı dışarı atın!" Tabii beni hemen dışarı attılar. Hâlbuki Ahmet Yesevi zamanında milliyetçiliğin "m"si yok. Mesela, Akdağ, Gravilere bir sınıf gözüyle bakıyor. Sınıf kavramı ve sosyalizm yok, hiçbir şey yok. Liberal tarihçiler de başka şeyler aradılar. Ama en başarısızları bence liberal tarihçiler, çünkü malzeme bulamıyorlar. İslamcı tarihçiler de ilginç adamlar. İslamiyet açısından geçmişe bakmak, mesela Peygambere ve İslam'ın tarihine bakmak... Onlar da ilginç şeyler yaptılar. Türkiye'de 1960'lardan sonraki İslamcılık tam da dünyanın kutuplara, yani Doğu ve Batı bloğu-

na ayrıldığı bir dönemin ürünü olduğu için İslam dünyasındaki ülkeler Doğu bloğunun, yani Sovyet nüfuzu altında bulundular ve bu kutuptan dolayı sosyalizmden derinden etkilendiler ve neredeyse İslamiyet'in sosyalizmle eşit olduğunu savunabilecek birtakım fikirler ürettiler. Tabii böyle olunca Peygamber otomatikman Robespierre, Lenin ve Mao gibi bir devrimciye dönüştü, diğer bir ifadeyle devrimci kavramı Peygambere giydirildi. Nasıl olmaz, gelmiş bir devri değiştirmiş, başka bir devir açmış, yeni bir düzen kurmuş. Böyle olunca Peygamber bir devrimci şeklinde algılandı. İslamiyet'e uygun mudur bu, böyle bir şey olabilir mi? Peygamber Lenin midir, Fransız Devrimi'nin ünlü kahramanı Robespierre midir? Böyle bir şey yok. Bunun tipik örneklerinden biri de Ali Şeriati'nin Türkiye'de çok okunmasıdır. Şeriati'nin çok okuması bence böyle bir şey. Dolayısıyla bizim çok derin problemlerimiz var.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hocaları ve öğretmenleri okullarda öğrencilere nasıl bir tarih okutmaları gerektiği konusunda henüz bir uzlaşmaya varamadılar. Ben bireysel olarak şöyle düşünüyorum: Bence biz Peygamberi devrimci olarak düşünebiliriz. Kimse bu konuda bizi engelleyemez, böyle bir özgürlüğümüz var. Bu, bizim Peygamber hakkındaki düşüncemizdir. Hz. Muhammed tipik devrimcidir, diyebiliriz, ama bu bizim düşüncemizdir. Bence önemli olan Peygamberin kendisi hakkında ne düşündüğüdür. Şimdi Peygambere devrimci dediğin zaman ona kendi bakış açını giydirmiş oluyorsun ve sormuyorsun. Demiyorsun ki bu adamın da bir kafası var, kültürü var, kendine ait bir bakış açısı var. Acaba bu adam kendisi hakkında ne düşünüyor? Bunu es geçerek onu devrimci diye nitelemek çok büyük bir saygısızlıktır. Dini açıdan değil, insan açısından bu böyledir. Mesela, bizim sosyalistler Şeyh Bedreddin'i neredeyse solcu yaptılar ve hiçbir zaman düşünmediler. Elbette onu sola yakın düşünebilirler, böyle bir özgürlüğümüz var. Ama şunu sormadılar: Biz onun solcu fikirleri olduğunu düşünüyoruz, acaba Şeyh Bedreddin kendi fikirleri hakkında, kendisi hakkında ne düşünüyor? Bunu sormadılar. Bence önemli olan Şeyh Bedreddin'in kendisi hakkında ne düşündüğüdür. Bizim onun hakkındaki düşüncemiz de saygıya

layıktır, ama biz eğer insanlara saygı göstereceksek, yani tarihin şahsiyetlerine, onların kendileri hakkında ne düşündükleri konusunda titiz olmalıyız ve bu konudaki fikirlerine saygı göstermeliyiz. Bunun tipik örneklerini Türkiye yaşadı. Türkiye Cumhuriyeti yıllarca Kürtlere Türk dedi, ama şunu düşünmediler: Biz bu adamlara Türk diyoruz da bu adamlar kendileri hakkında ne düşünüyorlar, kendilerini ne görüyorlar? Hiç önemli değil, biz biliyoruz, bunlar Türk. Peki, bu ne demek? İlerlemeci bakış açısı demek. Biz modernler geçmişteki insanlardan çok daha sağlıklı düşünüyoruz, doğru düşünüyoruz. Onların kendileri hakkındaki fikirleri ne olursa olsun zaten yanlıştır. Böyle bir geçmiş anlayışı olabilir mi? Olamaz tabii. O nedenle bu, adaletsiz bir şey, çok zalimce ve antidemokratik bir şey. Çünkü birbirimiz hakkında konuşurken birbirimizin fikirlerine saygı göstermemiz gerekir. Benim kendime dair görüşüme saygı gösterilmesi bana karşı demokratik bir tavır sergilenmesi anlamına gelir. Geçmişteki adamlar öldü diye böyle bir şey yapamayız. Geçmişteki adamlara ve kendileri hakkındaki fikirlerine saygı göstermeliyiz. Mesela, kendini devrimci görmüyorsa, sen Peygambere nasıl devrimci dersin? Benim alanım sosyolojide, Türkiye'nin sağcı sosyologları, İbn Haldun'a sosyolog diyorlar. İbn Haldun acaba kendisini sosyolog diye görüyor mu, bunu hiç sormuyor. Görmüyordu tabii. Kendisi yazıyor kitaplarında, "Ben tarihçiyim, ben kadıyım." diyor. Hayır, sen bir sosyologsun. Bu çok antidemokratik bir şey. Tıpkı Kürtlere Türk demek gibi çok antidemokratik ve zalim bir şey, hatta diktadır.

Ortaçağda her şey Tanrı'ya göre dizayn edilmişti. Edilmemişse bile böyle bir idealleri vardı. Ortaçağın insanları güçleri yettiğince Tanrı'ya göre düşündüler. Biz buna ne diyoruz? Tanrı merkezli düşünme diyoruz. Modern çağda Tanrı merkezden çıkarıldı, yerine insan kondu ve insan merkezli düşünülmeye başlandı. Tanrı'nın yerine insan konmasına hümanizm diyoruz biz. Dolayısıyla Tanrı her şeye kadir ve mutlak bir varlıktır. Bunun yerine sen ne diyorsun? Her şeye kadir mutlak insanı koyuyorsun. Biz ne diyoruz? Tanrı ezeli ve ebedidir. Peki, biz modernler ne düşünüyoruz? İnsan ezeli ve ebedidir. Şimdi böyle olunca, bu düşünceyle insa-

na -Tanrı'nın bıraktığı boşluğu doldurduğu için.- Tanrı'ya benzer güçler atfediyoruz. Dolayısıyla insanın yapamayacağı hiçbir şey yoktur, her şeyi yapabilir. Hatta insan kendini bile yapabilir. Biz modernler buna inanıyoruz, yaratabilir. Peki, bu ne demek? Ne kadar güçlü, neler yapabilir? Bu mantıkla diktatörler çıkıyor ortaya. 20. yüzyılda yaşayan diktatörler işte. Bence Mustafa Kemal de onların biri, ama ben burada diktatör sözcüğünü kötü anlamda kullanmıyorum, bir tanımlama şeklinde kullanıyorum. O da zaten söylüyor kendi metinlerinde, "Diktatörlük yaptım." diyor. "Uygulamalarım böyle, ama ne yapayım, başka çarem yoktu." der. Kendisi söylüyor bunu. Bazen öğrencilerimden de böyle sorular gelir, Atatürk diktatör müydü diye? Ben de yumuşatıyorum konuyu beni anlasınlar diye. Bir insanın diktatör olması onun küçük bir adam olduğu anlamına gelmez. Hakikaten de gelmez, dolayısıyla onu böyle anlayacağız. Onlar modern düşüncenin kendilerine armağan ettiği bakış açısıyla her şeyi değiştirebileceklerine, kökten yeni bir toplum, yeni bir millet, yeni bir din, yeni bir tarih, yani ne varsa yaratabileceklerine inandılar. Buna samimiyetle inandılar. İnanmasalar yaparlar mıydı? Demek ki inanıyorlardı. Yeni bir toplum yaratmak… Ama tarih ve zaman bize göstermiştir, başka tarihçiler de söylemiştir, insan Tanrı değildir ve yeni bir toplum yaratamaz. Peki, bunun yeni bir toplum yaratamadığını nereden biliyoruz? Türkiye'den biliyoruz. Kürt meselesi, AK Parti'nin iktidara gelmesi, bu tartışmalar, vesaire, ne oldu? Bir proje yaptılar ve yeni bir toplum yaratacağız, dediler. İnsanın tüyleri ürperiyor. Sen Tanrı mısın, nasıl yapacaksın? Geçmişten koparacaksın bıçak gibi ve yeni bir toplum yaratacaksın. Tanrı olmak gibi bir şey bu ve buna inandılar. 20. yüzyılın bütün diktatörleri, sadece Türkiye'de değil, Lenin, Mao, Hitler, hatta Fransız Devrimi'ni de sayabilirsiniz, onlar da yeni bir toplum yaratmak istediler ve bunların hepsi fiyaskoyla sonuçlandı.

Ben Alman toplumunun çalışkanlığına imrenmiyorum. Çünkü ben çalışmanın kölelik olduğunu düşünüyorum. Örnek veriyorum. Sadece bir bakış açısı değil. Öyle kontra bakış açıları var ki, mesela, benim Tanrı'm bana günah işleme özgürlüğü tanıyan bir Tanrı'dır. Kalubelada sordu, "Elesti bi rabbiküm?". "Ben

sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi. "Hayır" diyebilirdik. Mesela, Heidegger diyor ki, "Gelecek geliyor.". Gelecek hızla geliyor ne demek? Dijital teknolojiden ve sesten daha hızlı geliyor. Peki, ne geliyor? Mesela, Müslümanlıkta ne diyoruz? Tanrı insana şahdamarından daha yakındır. Bunu şöyle tercüme edebiliriz: Ölüm bize şahdamarımızdan daha yakındır.

Türkiye'de insanlar Allah'tan korkuyorum, dedikleri zaman, yolda gördükleri köpekten korktukları gibi korkmazlar. Burada bizim genel korku kavramımız oraya teşmil edilemez. Ben ilahiyatçı olmadığımı teslim ederek şunu söylüyorum: Babamdan, annemden ve Türkiye'nin dindarlardan gördüğüm şey Müslümanların Allah'tan korkusu takvayla ilgili bir şeydir. Sokakta köpek gördün, ondan korktun gibi değildir. Ama bizim eğitim sistemimiz bize şunu öğretti: Tanrı inancı korkuya dayanır. İnsanlar korktukları için Tanrı'ya inanırlar. Bu değil, sınırlı bilgilere sahibiz ve yargılamayacağız. Bu konuda bir sürü fikir var. İlahiyatçılar bile dinin ne olduğu konusunda uzlaşamıyorlar, biz nasıl uzlaşalım? Bir şeye uzaktan bakmak var. Uzaktan baktığın zaman sorunsuz gözüküyor, içine girdiğin zaman bir sürü sorun var.

Ben bizim insanımızın çalışmayı sevmemesini erdemi diye görüyorum. Çünkü Almanlar akşam 10.00'da yatıyor, sabah 05.00'te kalkıyorlar. Makine gibi bir durum bu. Ben böyle yaşamak istemem. Ben şu ideolojide değilim: Bak, benim ilkokul hocam, babam, herkes lokantaya giderdi. Tabakta bir pirinç tanesi kaldığı zaman onu orada bırakmayacaksın. Hemen hesap yapılırdı. İşte İstanbul'da milyonlarca milyon insan yaşıyor, bunlar birer tane pirinç bıraksa israf olur. İşte biz bunun için kalkınamıyoruz, dediler bize. Ama ben görüyorum ki kalkınamamamızın nedeni bu değil. Bu konuda başka şeyler de tartışılabilir. Bakın, ben ateistlerle birlikte yaşadım. Ben kaç yaşındayım, altmışıma merdiven dayadım. Bir sürü yargılamışım, gelmişim buraya, teizm teoloji. Peki, teoloji ne demek? Tanrı hakkında düşünmek demek. Bunun bir disiplini olmuş. İslamiyet'te çok güçlü değil ama Hristiyanlık ve Musevilikte teoloji modern bilim kadar güçlü. Mesela, ateistler ne diyorlar? İslam'a inanmıyorlar. Ama ateist olmak için Tanrı

hakkında sürekli düşünüyor olman lazım. O zaman diyorum ateizm bir teoridir. Bu noktaya gelebilmek için altmış senemi harcadım ben Türkiye'nin problemini farklı düşünüyorum. Kur'an okumadık da, bilmem ne yapmadık da, kitapları anlamadık da... Eskiden de derlerdi okuma-yazma bilmiyoruz da, falan... Geri kalmışlığa dair çok şey söylerlerdi. Ben bizim problemimizin etik ve ahlak olduğunu düşünüyorum. Bizim etiğe ihtiyacımız var. Kaç sene sonra böyle düşünüyorum? Yeni yeni düşünmeye başladım böyle. Etik eşittir ahlak değil. Mesela, bana göre Müslümanlık etik bir dindir. Diğer dinlerde olduğu gibi Müslümanlığı İslam'ın beş şartına, elli iki farza indirgediğin zaman olmaz. İçini boşaltmış, ruhunu ortadan kaldırmış olursun. Ben bir ilahiyatçı değilim, tabii o nedenle sınırlı düşünüyorum, ama kaç sene sonra böyle düşünüyorum, önemli olan bu. Türkiye'de dindar olanların, yani İslam'ın beş şartını yaşayan insanların da etik dışı olabileceklerini görüyorum. Sadece dindarların değil, dindar olmayanların da, bir okulda, burada, başka yerde, her yerde etik olmaya ihtiyacımız var diye düşünüyorum.

Felsefe okuduğum için ben Tanrı kelimesini kullanıyorum. Tanrı kelimesi Allah'a da denk düşmez. Çünkü Tanrı bir kelimedir. Hristiyanlarda baba-oğul-Rûhu'l Kudüs üçü birliktedir, ama bizde Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Belki de daha fazladır. Tanrı konusunu bireysel olarak düşünüyorum, ama bu işin ilgili disiplini var. İnsanlar yıllarca okuyorlar, okuyorlar... Hele Hristiyan teolojisine biraz baktığınız zaman insan konuşurken biraz çekiniyor.

12 Mayıs 2017

SINIRLAR

Sınırlar derken, hangi ülkenin sınırları? Tabii ki memleketin sınırları, ilk akla gelen şey memleketin sınırları, coğrafi sınırlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları. Ama benim tezim şu: Türkiye ya da biz diyelim, sınırlarımıza indirgenemeyecek bir toplumuz, ben öyle düşünüyorum. Mevcut coğrafi sınırlar, dünyadaki iktidar ilişkileri tarafından belirlendi, -her ülkenin sınırları tabii- büyük güçleri dikkate almadan mevcut sınırlar anlaşılamaz. Kendi sınırlarımızı biz çizmedik, yani sadece biz çizmedik. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken dünyanın egemenleri, "Sınırlarınız şurada başlıyor, şurada bitiyor." dediler ve dolayısıyla biz bu sınırları çocukluğumuzdan itibaren, ilkokuldan itibaren, sanki doğal şeylermiş gibi öğrendik. Aslında coğrafyanın kendisinde bu sınırlar yoktur. Ben sınırlardan bahsederken şunu anlatmak istiyorum: Bizim coğrafyamızda sınır çizmenin imkânsız olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin bulunduğu mekânda, -Belki dünyanın böyle başka bölgeleri de olabilir.- sınırlarımızın çizilemeyeceğine inanıyorum. Bu da imparatorluğumuzla ilgili, imparatorluk geçmişimizle ilgilidir.

Ulus devlet, coğrafyada yerleşik olan nüfuslara baktığımız zaman pek realist bir şey gibi gözükmüyor benim gözüme. Çünkü nüfusla sınırlar birbiriyle üst üste gelmiyor, yani örtüşmüyor. Sınırlar bir yerde başlayıp bitiyor, ama insanlar ve kültürler, yaşama tarzları bir yerde başlayıp bir yerde bitmiyor. Bu bize imparatorluğumuzun mirasıdır. Türkiye, ulus devlet olamamış bir ulus devlettir. Belki ulus devlet olmuştur, ama ulus devlete tekabül eden bir toplum olamamıştır. Cumhuriyet bu ideal için çalışmış, bir ulus yaratmak istemiş, ulus devlete tekabül eden bir ulus yaratmak istemiş, ama bu olamamış. Bu durum devleti biraz

jakoben yapmış. Mevcut reel duruma rağmen yeni bir toplum kurmak istemiş, yeni bir millet yaratmak istemiş, ama yaratamamış. Bugün Türkiye'de yaşayan herkes sokağa çıktığı zaman bile bunu görebilir.

Tarihsel olarak imparatorluk geçmişimizden bahsetmişken, tarihe de bir vurgu yapmalıyız. Türklerin tarihine baktığımız zaman bizim toplumumuzun sınırları çizilemez. Mesela, Fars kültüründen ne kadar etkilendiğimizi düşünürsek eğer, kültürü bir yaşama tarzı şeklinde, bir dünya görüşü diye anlarsak eğer, Fars kültürünün bizim toplumumuz üzerinde çok güçlü bir etkisi vardır. Dilimize, yaşam tarzımıza ve her şeyimize yansımıştır bu. Farslarla ve Fars kültürüyle Türkiye'nin kültürünün arasında bir sınır çizilemeyeceğini düşünüyorum ben. Türklerin Horasan'dan geldiklerini düşünürsek eğer çizilemez veya daha derinlere gittiğimiz zaman Anadolu'da bugün Mazdek dininin bile etkileri var. İşte Nevruz bunlardan biri. Bu anlamda da sınır çizmek çok zor bir şey. Açıkça ifade etmek gerekirse coğrafi sınırlarla kültürel sınırlar birbirlerine tekabül etmiyorlar. Mesela, Rusların bizim üzerimizde çok büyük bir etkisi olduğunu düşünüyoruz. Ben de Kafkasya dolayısıyla etkisi olduğunu düşünüyorum. Acaba nevi şahsına münhasır bir Kafkas kültürü var mıdır, diye baktığımız zaman, böyle bir kültürün olamayacağını düşünüyorum. Kafkas halk danslarının müziğini dinlediğiniz zaman Rus Balalayka'sını dinlemiş gibi oluyorsunuz. Dansların ritmi, insanların yürüyüş tarzı… Rus kültürünün her bakımdan Türkiye'nin kuzeyindeki nüfusu etkilediğini ve dolayısıyla burada da bir sınır çizilemeyeceğini düşünüyorum. Sınırlarımız Kars, Ardahan olsa bile aslında bunların fiktif, yani inşa edilmiş, ulus devletle birlikte inşa edilmiş sınırlar olduğunu ve kültürel sınırların yani popülasyon olarak bir sınırın çizilemeyeceğini düşünüyorum. Balkanlara gittiğimiz zaman, Türkiye'de muhacir diye bildiğimiz insanlara baktığımız zaman, Türkiye'ye gelmiş insanlara, Balkan etkisi o kadar net ki, dolayısıyla Balkan kültürüyle Türkiye'nin insanlarının kültürü arasında bir sınır çizmenin imkânsız olduğunu düşünüyorum. Arap etkisi konusunda konuşmaya gerek var mı bilmiyorum, bence konuşmadan da söyleyebiliriz. Müslüman

olduğumuz için Arap halklarla da aramızda bir sınır çizilemeyeceğini düşünüyorum. Devletlerin sınırları olabilir, vardır, ama popülasyon olarak insanlar ve kültürleri anlamında bir sınır çizilemeyeceğini düşünüyorum. Aynı zamanda Türkiye'nin içinde de etnik grupların sınırlarının çizilemeyeceğini düşünüyorum. Kürtlerle Türkleri birbirinden ayırmaya kalksak, Kürtçüler böyle bir ideali benimsemiş olsalar bile, yarın öbür gün bir Kürt devleti kurulsa bile Kürtlerle Türkleri ayıran sınırları çizmenin imkânsız olduğunu düşünüyorum. Tarihsel bakımdan böyle olduğunu biliyorum. Mesela, Şanlıurfa'da, Kahramanmaraş'ta ve Gaziantep'te nasıl ayıracaksın? İşte Suriye'de görüyorsunuz, Türkmenler, Araplar ve Kürtler iç içe yaşıyorlar. Peki, o zaman nasıl ayıracaksın? Mesela, Çerkezlerle ve Gürcülerle Türkiye'nin içinde sınır çizmenin imkânsız olduğunu düşünüyorum. Bir de üstüne üstlük tarihsel olarak bunlar böyle. Bir de günümüzde kırdan şehre göç Anadolu'yu hallaç pamuğu gibi aldı ve büyük şehirlere savurdu. Dolayısıyla büyük şehirlerde bu etnik gruplar ya da etnik kökeni farklı olduğu düşünülen gruplar iç içe yaşıyorlar. O nedenle bir sınır çizmenin imkânsız olduğunu düşünüyorum. Böyle bakıldığında Türkiye bölünebilir mi tezi saçmadır. Çünkü Türkiye'nin hiçbir yerinde, sadece batısında değil, doğusunda bile Kürtlerle Türkleri ayırabilecek sınırları çizmenin imkânsız olduğu ortada. Bu yüzden ben imparatorluğa inanıyor ve AK Parti'den bunu bekliyorum. Cumhuriyet yeniden kuruluyor. Ben ulus devlet modeli yerine imparatorluk modelinin tercih edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Türkiye'nin adı Türkiye Cumhuriyeti olarak kalabilir, fakat devlet eğitimini, ekonomisini, ordusunu, her şeyini bu realiteye uygun bir şekilde dizayn ve inşa etmelidir. Şu anda böyle değil, böyle olmadığını hepimiz biliyoruz. Çünkü eğer Cumhuriyet'in böyle bir hazırlığı olmuş olsaydı Suriye'nin şehirlerini, barajlarını, ırmaklarını, kasabalarını ve köylerini belki de adlarıyla Türkiye'nin çocukları bilebilirlerdi. Mesela, Rumeli ve Kafkasya için de aynı şeyleri düşünebiliriz. Eğer Türkiye, eğitim kurumlarını ilkokuldan üniversiteye kadar bu şekilde dizayn ederse, benim söylediğim şeyin gerçekleşebileceğini, daha kolay gerçekleşebileceğini düşünüyorum ben.

Kur'an-ı Kerim'in okunduğu her yer aslında bizimdir, bizim memleketimizdir diye düşünüyorum ben. Etnisite, etnisizm ve milliyetçilik modern fikirler olduğu için ve bizim toplumumuz hâlâ çok premodern bir kültürü yaşattığı için bu modern fikirlerin, milliyetçiliğin ve etnisizmin eğitim görmüş insanlar dışında, halk nezdinde hiçbir karşılığı olmadığını düşünüyorum. Milliyetçilik en olumlu formatında ancak bir kalkınma ideolojisi olabilir ve Türkiye'de bunun dışında bir gerçekliği olabileceğini düşünmüyorum. Benim söylediğime ters bir şey milliyetçilik, çünkü milliyetçilik sınırlar çizmek ister. Hâlbuki imparatorluk mirası halklar içindir, sınır çizmek imkânsızdır ve bu anlamda Türkiye'de seküler ya da değil, milliyetçilik bence başarısız olmuştur. Eğer devlet bundan sonra da böyle hamleler yapacaksa, o zaman da başarısız olacaktır.

Milliyetçiliği ben şöyle ayırıyorum: Ontolojik ve doktrinel milliyetçilik. Doktrinel, yani modern bir teorisi olan, elitler ve okumuşlar tarafından planlanmış bir şey olarak milliyetçilikle kendi varlığını koruma güdüsü anlamında milliyetçilik, aynı milliyetçilikler değil. Dolayısıyla Anadolu'da birisi ya da Türkiye'nin halkı milliyetçi gibi gözükse bile, bu milliyetçilik hiçbir şekilde kitaplarda bizim okuduğumuz Herder'in teorisini yaptığı bir milliyetçilik değildir. Türkiye'deki milliyetçilik devlet milliyetçiliği, yani halkta karşılığı olan şey devlet milliyetçiliğidir ve bu da devlet mitinin, devlet mitolojisinin Türkiye'de yaşadığını gösteriyor. Önemli olan devlettir, soy ve etnisite değil, önemli olan devlettir. Bu da bizim yaşadığımız tarihle ve geçmişle ilgilidir. Mesela, Kemalizm en çok köylerde etkili olmuştur. Neden? Çünkü Paşacıdır, bizim halkımız paşalara tapar. Bir paşa miti vardır ve bunun adının Mustafa Kemal Paşa ya da İsmet Paşa olması bu gerçeği değiştirmez. 28 Şubatta babama sordum, "Çevik Paşa konusunda ne düşünüyorsun?". Bana şöyle söyledi: "Biliyorum oğlum kâfir, ama yine de bizim paşamız." Benim babam köylü bir adamdı, hacca gitmişti, dindardı, ama sonunda bunu söyledi. Amcam İstanbul'a geldiğinde radikal oldu ve Milli Nizam Partisi'ne, Milli Selamet Partisi'ne üye oldu. Babam köyde kaldığı için İstanbul'daki gelişmelerden haberdar değildi. Bir aile meclisinde

amcam paşalara küfretti, babam da ona, "Paşalara küfredemezsin.". Amcam da, "Ederim." diye itiraz etti ona. Devlete küfredip etmeme konusunda amcamla babam kavga ettiler ve dört beş sene konuşmadılar. Babam daha otantikti.

Mesela, sosyalistler İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı ve başka herkese karşı Sovyet Rusya'yı -solcular bile- ölümüne savundular. Ama sosyalizmle milliyetçilik alakasız şeyler. Neden? Çünkü benim dediğim başka bir milliyetçilik. Başka bir ifadeyle sosyalizmin de reddettiği milliyetçilik ve orada kendini savunma, var olma hakkını savunma anlamında. Buna piyasada geçerli olan anlamında milliyetçilik diyemeyiz. Bu anlamda böcekler bile milliyetçidir. Zira başka bir böcek ona saldırdığında kendisini korumak ister. Bu milliyetçilik değildir. Bitkiler bile, her şey bir bütün, sadece insanlar değil. Milliyetçilikten kastettiğimiz şey ırk fikriyle bezenmiştir. Irk fikri de modern bir fikirdir ve dolayısıyla bir biçimde teorisi yapılmıştır ve onun da ılımlı ve radikal formları var. Radikal formları da Naziler ve Mussolini milliyetçiliğidir. Mussolini'ninki biraz daha ılımlı, Nazilerinki biraz daha radikal, dolayısıyla ondan başka bir şey çıkmış.

19. yüzyılın sonunda özellikle Balkan Savaşlarından sonra Türkiye'de milliyetçilik çok tercih edilen bir ideoloji hâline gelmiş. Bunun nedeni imparatorluğun kaybıdır. İmparatorluğu kaybetmeseydik Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemdeki milliyetçi yazarlar ve milliyetçi ideoloji doğmayabilirdi. Ama imparatorluğu kaybettiğimiz için artık yapacak bir şey kalmadı. Nasıl olsa kaybettik diye düşündüler ve Türkçülüğe sarıldılar. İmparatorluk yıkılmasaydı ben Gökalp'in ve sonrakilerin de milliyetçiliği savunacaklarını düşünmüyorum. Nihayet imparatorluk çerçevesi daha büyük bir şey. Milliyetçilik çok daha dar, bir sınırlara hapsoluyorsun. Birinci Mecliste bunun kavgası verilmiştir. İmparatorluğu kaybetmemek için Türkiye'nin o günkü elitleri var güçleriyle mücadele etmişlerdir. Misakı Milli konusunda, Kerkük ve Musul, vesaire konusunda… Çünkü o günlerde milliyetçi olmak için aptal olmak gerekirdi. Ben aynı şeyi Mustafa Kemal için de düşünüyorum. Herhâlde kimse imparatorluğunu kaybetmek iste-

mezdi, dolayısıyla Mustafa Kemal'in de kaybetmek istediğini düşünmüyorum. Mantık dışı olur bunun aksini düşünmek. Ama bir kez kaybettiklerinde başka bir rüya gördüler ve o yoldan gittiler.

Şimdi de Türkiye'nin milliyetçileri var, Kürt ve Türk milliyetçileri var. Türkiye'nin solcuları da bir anlamda milliyetçiliğin tornasından geçmişlerdir. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin solcuları önce milliyetçi, sonra solcu olmuşlar. Türkiye'de normal bir çocuğun gelişim çizgisi bellidir. İlkokulda milliyetçi olursun, lisede solcu olursun, başka bir şey olursun ve hikâye böyle devam eder. Bu eğitimin etkisiyle böyledir. Milliyetçilik sekülerdir, ırk fikri seküler bir fikirdir. Irk fikrinin dinle hiçbir alakası yoktur, sekülerdir.

İmparatorluğu görmek bizi daha realist yapabilir. Hem insanlar anlamında hem onların yaşayış biçimleri ve inandıkları din anlamında, gündelik rutinleri anlamında. Mesela, Kürtlere de, başkalarına da gittiğiniz zaman farklı etnisiteden geliyorlar, ama rutinleri birbirine çok benzer. Neden? Çünkü aynı tarihi paylaşıyorlar, aynı pratikte ortaya çıkmışlar ya da bugüne kadar gelmişler. Etnisite, etnisizm ve milliyetçilik homojenliğe vurgu yapan tehlikeli bir fikirdir. Zira hayat homojen değildir, ama ideolojilerimiz hayatı homojen yapmak ve toplumu homojenleştirmek isterler. Bu da modernitenin eşitlik rüyasından doğar. Çünkü homojenleştirme eşitlemedir. Eşitlemek tehlikelidir, sonunda katliam çıkabilir, başka bir şey. Dolayısıyla Naziler de bunu yapmışlar, Gulag'ta sosyalistler de, solcular da bunu yapmışlar. Ben de Nietzsche gibi eşitliğin tehlikeli bir fikir olduğunu düşünüyorum ve dolayısıyla adaleti savunuyorum, eşitliği değil, adaleti savunuyorum. Bir de geleceğimize ilişkin bir boyutu var bunun. Eskiden bunlar yoktu, şimdi seküler farklı gruplar var. Solcular, laikler, laisistler ve bir magazin toplumu var Türkiye'de, Twitter toplumu var. Bunlar tarihte olmayan, ama sonradan nüfusumuza eklenen popülasyonlardır. Dolayısıyla çeşitler giderek artıyor.

Bu kadar çeşitlilik arasında, homojenleştirme adı altında ya da milliyetçilik formatında homojenleştirmeye başvurmak tehlikeli olur. İşte o zaman Türkiye'de yaşayamayız, Türkiye'nin giderek daha geniş bir ülke hâline geleceğini düşünüyorum. Televizyon-

da izledim, daha önce de duymuştum, ama dikkatimi çekmemişti. Yahya Kemal'e sormuşlar, "Bu hâlimizle biz Viyana kapılarına kadar nasıl gittik?" diye. Yahya Kemal şöyle demiş: "Pilav yiyerek ve *Mesnevi* okuyarak gittik." Güzel bir şey söylemiş. *Mesnevi* okuyarak gitmek güzel. *Mesnevi* belki de sadece Anadolu'da yazılabilirdi diye düşünüyorum. Ancak bu kadar rengin bir arada olduğu bir yerde yazılabilirdi. Mevlana'nın düşüncesi belki de sadece burada teşekkül edebilirdi. Mevleviliğin ruhuna baktığımız zaman bugün bile anlayamayacağımız ölçüde hoşgörülü bir dünya tasavvur etmek herhâlde Anadolu'da anlamlıydı. Biz nasıl bugün bir şey söylediğimiz zaman bunun muhataplarımızda bir yankı, bir karşılık bulmasını istiyorsak herhâlde Mevlana da bunları söylediği ve yazdığı zaman muhatapları vardı. Anlamlı olduğu için, muhataplarına önem verdiği için bunları söyledi diye düşünüyorum ve bunun Türkiye'nin *Mesnevi*'si olmasını isterim.

Şu Suriye meselesi olmasaydı Türkiye giderek oraya doğru yönelmiş olacaktı. Mesela, Gürcistan'la vizeyi kaldırdığımız gibi Suriye'yle de vizeyi kaldırabilirdik. Politik sınırlar durabilirdi, ama diğer bütün kapıları, ekonomik, kültürel kapıları açabilirdik. Ben yine de olayların bu istikamette gelişeceğini ve aynı şeyin Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk için de geçerli olabileceğini düşünüyorum. Bir gün Yunanistan'la sınırlarımız sadece sembolik bir sınır şeklinde kalabilir, Bulgaristan'la da kalabilir. Osmanlı İmparatorluğu, işte Balkanlar, Mısır ve Kafkasya ekonomik olarak baktığımız zaman bile bu sınırlar anlamlı sınırlardır. Cumhuriyet'le birlikte Güneydoğu sınırı çizildiği zaman Mezopotamya havzası cart diye ortadan ikiye bölündü. Yunanistan bizimle bütünleşirse ekonomik anlamda her iki ülke için bunun daha iyi olacağını düşünüyorum. Ege havzası nedeniyle Türkiye güçlü olursa bu olabilir. Peki, hangi bakımdan? Ekonomik bakımdan güçlü olursa olabileceğini düşünüyorum. Çünkü ekonomik bakımdan güçlü olursa askeri bakımdan da güçlü olur, aksi takdirde olamaz. Bir de şöyle düşünelim: Avrupa Birliği sınırları kaldırmaya çalışıyor, o zaman biz sınırları koymaya çalışamayız. Onlar Avrupa Birliği dağılıyor diye mücadele veriyorlar. Gerçi başaramadılar, ama sınırları kaldırıyorlar ve Ortaçağlarına

dönüyorlar. Hristiyanlık yok bir tek, ama Ortaçağa ait her şey var. Ortaçağ bir barış dönemi olduğu için Avrupa'da böyle bir dönemi tekrar yakalamak istiyorlar ve bunun içini seküler dünya görüşleriyle dolduruyorlar. Hristiyanlığı reddediyorlar, ama yaptıkları şey aslında bir anlamda Ortaçağa dönüş. Zaten Avrupa Birliği fikri Ortaçağa bakılarak icat edilmiş bir fikir. Mesela, üniversitelerdeki Erasmus vesaire programlarının hepsi Ortaçağdan devşirilmiş, Ortaçağ ve kilise üniversitelerinden devşirilmiş programlardır. İçerikleri farklı, ama işlem olarak aynı. Dolayısıyla Türkiye, etnik sınırlar çizmeye, popülasyonları birbirinden ayırmaya çalışırsa, kendi aleyhine bir şey yapmış olur. Avrupa Birliği bunları yaparken, Türkiye bunları ne kadar sürede yapar? Benim düşündüğüm Türkiye böyle bir şeyi yapabilir mi? Yapar, ama tabii ki bu kolay değil. Doksan küsur yıllık bir Cumhuriyet ve bu Cumhuriyet'in kurumları var. Onları değiştirmek çok zor. Tüm devrimlerde olduğu gibi, devrimci bir hamleyle bunları değiştirmek olmayacağına göre yavaş yavaş olacak ve bu yavaş yavaş sizin ve benim ömrümüzü alabilir. Ama bir insanın ömrü bir ülkenin tarihinde ne kadar önemli olabilir ki?

Sıkıntı yok mu? Evet, var. Peki, neden var? Milliyetçi ideolojilerden dolayı var. Milliyetçi ideolojinin bir tek hedefi vardır. Türk milliyetçiliğinin hedefi bir Türk devletidir, milliyetçiliğin hedefi devlettir. Bütün milliyetçilikler devlet olmak isterler. Kürt milliyetçisi de bir Kürt devleti, başka bir milliyetçilik olsa Türkiye'de, o da bir devlet kurmak ister. Bu, devlet kurma fikri törpülendikçe böyle bir şeyin olabileceğini düşünüyorum ben. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlü olmasına bağlı bir şeydir.

Osmanlılar zamanında da vardı. Dadaloğlu anlatıyor. Ramazanoğulları isyan etmişler. İstanbul'dan Cevdet Paşa'yı göndermişler ve git, hallet demişler. Gitmişler ve Türkmenleri mahvetmişler. Sonra şu ünlü deyiş yazılmış, "Ferman padişahın, dağlar bizimdir." Osmanlı'nın Karamanoğullarına yaptıklarını düşünün, savaş ilan etmişler. Osmanlı Türklerle savaşmış bir imparatorluktur, Memlüklüler ve İran'la mesela. Osmanlı İmparatorluğu'nda en fazla gadre uğrayan etnisite kimdir? Türklerdir. Osmanoğulları

da Türk'tür, ama o başka bir şey. Peki, burada neyi görüyorsun? Önemli olan etnisite değil, devletin kendisi. Devlete itaat etmediğin zaman sorun var demektir. Mesela, bir etnisite olarak Türk olan bir grup devlete karşı çıksa devlet onu mahveder. Türk mürk dinlemez. Devlet budur zaten. Devlet kendisi dışında bir örgüt, bir güç tanımaz. Devletin devlet olma sebebi budur. Sadece bizim devletimiz değil, her devlet tanımaz. Dolayısıyla böyle bir şey olmaz. Devlet, etnisitesi olan bir şey değil ki. Devlet bir kurum, devlet bir örgüt, bir mekanizma, tarihsel derinliği olan bir mekanizma, bunun etnisitesi olmaz.

Osmanlılar zamanında da bizim bir devletimiz vardı. O zaman imparatorluk rejimleri vardı tüm dünyada ve dolayısıyla dedik ki, Osmanlı Devleti'ni imparatorluk formatında yaşatabiliriz ve altı yüz sene yaşattık. Şimdi demokrasi diye bir şey var dünyada, yani demokratik rejimler, popüler rejimler. Bizim demokrasiyle uzlaştırabileceğimiz yegâne fikir *Mesnevi*ciliktir. Ben bu anlamda bir şey yapabiliriz diye düşünüyorum. Biz devlet için oğullarının ve kardeşlerinin kellesini kesmiş bir imparatorluğun varisleriyiz. Bunu size hatırlatmak isterim. Bununla övünmeye gerek yok, bu bir vaka. Biz Kerbela'da, Peygamber soyundan gelmiş Hz. Hüseyin'i katletmiş bir toplumun, bir dinin varisleriyiz. Ebu Bekir dışında bütün halifelerin kellesini almışız biz. Dolayısıyla burada dinle devleti birbiriyle karıştırmayacağız. Din başka bir şey, devlet başka bir şey. Devletten din beklemeyeceğiz, devletin bir evliya olmasını beklemeyeceğiz. Yapabileceğimiz en iyi şey devletin adil olmasını beklemek. Niye PKK'yla savaşıyoruz? Çünkü devlete rakip başka bir örgüt var orada. Ermeniler de böyle yaptılar. İttihatçılar baktılar ki devleti tehdit edecek başka bir örgüt var mı? Var. Kim? Taşnak Örgütü. İşte o zaman tepesine bindiler. Bu şundan ileri geliyor: Türk, Hristiyan, Müslüman, bunlardan ayrı olarak her iktidar kendisi için rakip olabilecekleri ezer. Bunun başka bir yasası yok, başka bir dünya yok demek istiyorum.

Ben hayata iktidar kavgaları açısından bakan bir adamım. Din başka bir yerde duruyor, iktidar başka bir yerde. Dinle iktidar arasındaki ilişki şöyle bir ilişkidir: Biz akademisyenler *agonistik*

ilişki diye anlatıyoruz bunu. Her yerde iktidar iktidarını uyguladığı zaman bir şey olur, muhakkak bir şey olur. Dünya kavga dünyası. Şimdi de böyle, bundan sonra da böyle olacak. Din iktidar ilişkilerine panzehir olabilir. Çünkü din etik bir sistemdir, dolayısıyla hayat tam da böyle olduğu için din anlamlıdır. Eğer hayat kavga, gürültü, zulüm, baskı, mücadele, kan ve irin olmasaydı din anlamlı olmayabilirdi. Dini anlamlı kılan tam da budur işte. Dolayısıyla dini bir mesajı olan kişi dindarın bulunması gereken konumda bulunacak. Mesela, eskiden İslamcılar bir İslam devleti kurmak istiyorlardı. Bir İslam devleti kurulsaydı ve zulüm yapılsaydı, başında İslam olan o devlet zulüm yapmış olacaktı. Trajedi yani. Demek ki devletle din başka şeyler. Mesela, Peygamberi bir devlet başkanı şeklinde görmüyorum ben. Gençlik yıllarımda öyle görüyordum, ama şimdi öyle görmüyorum. Peygamber peygamberdir, devlet başkanı devlet başkanıdır. Peygambere devlet başkanlığı izafe etmek yanlıştır. Peygamber Mustafa Kemal gibi bir adam mı, Abraham Lincoln mü? Böyle bir şey olabilir mi?

Önce dünyayı da iyi anlayacağız. Mesela, dünyanın en demokratik toplumlarından biri Amerika, İngiliz toplumu da demokratik. Demokratik farklılıkları olsa bile Almanya da öyle. Demokrasi denilen şeyin özelliği şu: Onu koruyacak bir ordu olmadığı zaman yaşama şansı sıfır. Dünyanın bütün demokrasileri, iyi demokrasilerin hepsine bakın, onu koruyan, demokrasinin devam etmesini sağlayan bir güç var. Türkiye bundan yoksun. İleride bir demokrasimiz olacaksa, işte halklar festivali dedik, yeni bir *Mesnevi* toplumu yaratmak, ben öyle telaffuz ettim, bunu koruyacak bir mekanizma olacak. Demokrasi korunmadığı zaman işleyebilen bir sistem değildir. Peki, neden değildir? Demokrasinin mantığı kendisini yok edecek olanlara özgürlük veriyor, vermesi de gerekiyor. Dolayısıyla demokrasiyi koruyan birisi olmadığı zaman yaşama şansı sıfır. Amerikan demokrasisi niçin yaşıyor? Çünkü bir Amerikan ulusu var ve bunu çok güçlü bir ekonomiyle var ediyor. Mesela, İngiltere'de demokrasi var, çok güçlü, Almanya'da da çok güçlü. Türkiye'de demokratik bir rejim kursak, eğer Türkiye'nin güçlü bir ordusu olmasa bunun yaşama şansı sıfır. Bence realite bu, bunu kabul etmeliyiz. Ancak böyle

bir durumda devlet öyle güçlü olacak ki kendi ilkelerini, -Bunlar demokratik ilkeler olacak.- yaşatacak ve onları koruyacak. Devletin bu ilkelerin devamını sağlayacak bir silahlı güce ihtiyacı var. Dünyanın en iyi demokrasileri ordulu demokrasilerdir. Dünyaya baktığımız zaman güçlü bir ordusu olmayan hiçbir ülkede demokrasi işlemiyor. Mısır'da işliyor mu, başka yerde işliyor mu? Çünkü devletlerin özgürlüğü vatandaşların özgürlüğünün önüne geçiyor. Devlet özgür değil ki, vatandaşa nasıl özgürlük verecek? Türkiye Cumhuriyeti özgür mü de vatandaşlarına özgürlük versin? Düne kadar ben de Türkiye Amerika'nın elli üçüncü eyaleti diye düşünüyordum. Benim kuşağım böyle düşünüyordu. Demirel o zaman Başbakan, Amerika ne derse yapıyor. Yani onun yap dediğini yapıyor yapma dediğini yapmıyoruz. Böyle bir ülkede demokrasi olur mu? Batılılar bize, demokrat olun diyorlar. Hem demokrat olun diyorlar hem bizi parçalamaya çalışıyorlar. Hem demokrat olun diyorlar hem PKK'yı destekliyorlar. Güçlü bir ekonomi, güçlü bir demokrasi olduğu zaman ancak işte Türkiye'deki insanlar da Batı demokrasisindeki insanlar kadar onurlu ve refah içinde yaşayabilirler. Başka türlü hiç şansımız yok. Bunlar hiçbir şekilde birden bire olmaz.

Gezi Parkı eylemleri başladığı zaman ben de bu olaydan çok etkilendim. Eyleme giden öğrencilerim vardı, onlara şunu söyledim: Sen şu, bu haklar için, yaşam tarzı, bilmem ne için mücadele edebilirsin, ama total olarak, yani olayın bütünü itibariyle Gezi Parkı'nın nerelere varabileceğini ve ne anlama gelebileceğini düşündün mü hiç? Beni işte burası ilgilendirir. Tek tek bireylerden, işte palalı bir adamdan, bir konuşmadan yararlanarak Gezi Parkı'nı değerlendiremeyiz. Gezi Parkı'nda, Türkiye'nin bir kesimi dünyadaki emperyalist güçlerle kol kola girdi ve onların desteğiyle iktidarı devirmek istedi. Bu o kadar net ki şimdi ben bunu görebiliyorum.

Mısır'da çok büyük bir halk kesimini silahlı güçlerle durdurdular. Peki, kimin desteğiyle durdurdular? Batılıların desteğiyle durdurdular, değil mi? Bu oldu. Kardeşim, eğer sen Gezi Parkı'na çıkıyorsan ve slogan atıyorsun, aslında iktidarı devirmek istiyor-

sundur. Tunus'takine benzer bir şey yapmak istiyorsun, Türk Baharı diyorsun, bilmem ne diyorsun. O zaman ben iktidarda olsam ve Recep Tayyip Erdoğan olsam herhâlde kendimi savunurum. Boş oturacak hâlim yok, iktidarımı deviriyorlar, niye boş boş oturayım? Şu önemli: Senin protesto hakkın olabilir, ama bu protestoya direnmek de benim hakkım, değil mi? Protesto normal bir haksa, bu protestoyu protesto etmek de başka bir hak. Türkiye böyle bir ülke işte. Gezi Parkı'nda direniyorsun, ama orada direnenlere de direnmek isteyenler var. Peki, ne yapacaksın o zaman?

Gezi Parkı'ndaki direnenlere direnmek isteyenler kimler? Türkiye'nin kahir çoğunluk halkı. Öyle Kabataş Lisesinde öğrenci falan değil, bu memleketin büyük bir çoğunluğu. Artı Kabataş Lisesinden gelip Gezi Parkı'nda slogan atanlar askerlik yapmak, Türkiye'de bile yaşamak istemiyorlar. Böyle bir şey olamaz. İstatistiğini bile yaptılar. Bağımsız Türkiye sloganından Türkiye'ye açık ve net olarak düşmanlar. Böyle bir nesil düşünün; Türkiye'ye düşman bir adam ve Türkiyeli ne varsa ona düşman. Bir tek düşman olmadığı şey halay çekmek, bunun dışında her şeye düşman. Ezan sesi duyuyor düşman, sarıklı görüyor düşman, herkese düşman. Böyle bir şey olabilir mi? Türkiye'nin en büyük partilerinden biri Esed'i destekliyor. Böyle bir şey olabilir mi? Türkiye'ye de bir bütün olarak baktığında ve değerlendirme yaptığında bunlar hikâye kalıyor. Eskişehir'de bir çocuğu öldürdüler, vallahi ağladım. Elbette üzülüyoruz, ama bir de total olarak değerlendirdiğin zaman Gezi Parkı nedir? Ne oldu? Kaç sene oldu geçti, Gezi'den ne kaldı geriye? Acaba Geziciler, bu eylemleri hakkında ne düşünüyorlar? Türkiye şunu düşünüyor: Geziciler ayaklanır, devlet olmak isterler, "cemaat" ayaklanır, devlet olmak ister, İslamcılar, milliyetçiler ve liberaller devlet olmak isterler. Sorun buradan çıkıyor işte. Bırakın devlet olmayı istemeyi, devlet olmadan da yaşayın. Öyle değil mi? Herkes devlet olmak istiyor.

Türkiye'de hepimizin kafasında bir devlet mitosu var. Solcu olduğun zaman da, İslamcı olduğun zaman da, "cemaatçi" olduğun zaman da devletçi oluyorsun. Devlet ne kadar önemli Türkiye'de,

işte bunu buradan anlıyorsun. Solcular niye kaybediyorlar? Çünkü devlet olmadı diye, sosyalizm iktidara gelecek. Sosyalizm iktidara geldiği zaman sosyalizm olamaz. Çünkü artık devlet olmuştur. Müslümanlık iktidara geldiği zaman Müslümanlık olur mu? Devlet olur, o zaman da din olamaz. Devlet bir iktidar aygıtıdır, devlet meşru bir iktidar aygıtıdır.

Bu yaklaşımda sıkıntı olmaz. Devlet meşruiyetini nereden alıyor, diyeceğiz. Meşrudur, başka bir yol yok. Devlet meşruiyetini teoriler söyler, hukuktan alır. İmparatorluklar devrinde Allah'tan alıyordu. Çünkü padişahlar kendilerini Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak düşünüyorlardı, halk da böyle düşünüyordu. Dolayısıyla burada bir örtüşme vardı ve meşru görüyordu. Şimdi hukuk diyorlar, hukuk yok. AK Parti anayasa yapmasın diye Geziciler neler yaptılar. Kendi yapmadığımız bir anayasayı kabul etmiyoruz. Böyle düşünüyorlar, ama bu demokratik bir düşünce değil. Bu anayasayı solcular yapar ya da sağcılar, AK Parti yaparsa kesinlikle kabul etmiyoruz. Ve bir anayasa yapamadı Türkiye. Dolayısıyla bu bizim realitemiz. Ben devletçi değilim. Türkiye'de bir devlet miti olduğunu, bunun etkili, din kadar etkili olduğunu düşünüyorum. Hepimizin bilinçaltında kültürel olarak bir arka bahçe var. Düşünün, solcuların bile arka bahçesinde bu var. Liberallerin bile böyle olduğunu düşünüyorum. Bu olguyu, bu realiteyi, yani devletin Türkiye'de din gibi katı bir realite olduğunu önce kabul edeceğiz. Burada devlet var, şurada da din bir realite, yani dozerle bile söküp atamazsın bunu. Kimse atamaz, o kadar realite. Bu iki realiteye bakacağız ve ona göre bir Türkiye inşa edeceğiz. Yok edemeyeceğimize göre bunlar her zaman var olacaklar. Bunların var olduğu bir Türkiye inşa edeceğiz. Yapabileceğimiz en iyi şey devleti terbiye etmektir, başka hiçbir şey yapamayız. Bunun formülü de devleti demokratikleştirmek diyorlar. Yapabileceğimiz en iyi şey bu bence.

Gezi Parkı olaylarında bana bu konuda bir görev düşseydi, Gezicilere direnmeye gidecektim. Öfke duyduğum için değil, ben oradaki insanlara öfke duymadım. Sen benim seçtiğim bir iktidarı demokratik olmayan yollarla devirmeye kalkışıyorsun. Bu ne

iştir? Ben seçmişim, bu iyi ya da kötü. Ben Recep Tayyip Erdoğan'ın partisini seçmişim. Sen diyorsun ki ben bu seçimi kabul etmiyorum, bu iktidarı da kabul etmiyorum. Ben sokağa çıkacağım ve onu başka yollarla devireceğim. Yemezler. Neden bunu yapıyorsun? Çünkü bu halk seni desteklemediği için yapıyorsun. Eğer Türkiye'nin soluna, Gezicilerine halk desteği olsa arkasında Taksim'e gitmeye gerek yok, seçimlere girerler ve kazanırlar. Ama Türkiye'nin bir halkı var. Geziciler de bu halkı beğenmiyorlar ve sevmiyorlar.

Mesela, diyorlar ki, okumuşlar hayır dediler. Bu bir palavra, bu bir genelleme. Okumuşlar hayır, dediler, okumamışlar evet, dediler diye istatistikçiler bir genelleme yapıyorlar. Nereden çıkarıyorsunuz bunu? Böyle bir şey yok. Peki, bu neyi varsayıyor? Bu yanlış bir şey. Neden yanlış bir şey? Türkiye'de, okuyan genç mi, yoksa okumayan genç mi daha çok? Okuyan gençlerin büyük bir çoğunluğu hayır dese anlayacağım. Ama okuyan gençlik dediğin gençlik, bütün gençliğin acaba ne kadarı? Özellikle üniversite öğrencilerini düşündüğümüz zaman, zurnanın son deliği. Mahallede beğenmediğimiz bıçkın tipler, onlar evet, dediler. Hepimiz biliyoruz bunu. Bir komşum gelmiş kapıma bana diyor ki, "Hocam, -Ben ona laik teyze diyorum, eski bir öğretmen o.- siz hem AKP'li hem de öğretim üyesi olunabileceğine inanıyor musunuz? Böyle bir şey var mı?" Bütün CHP işte buna inanıyor. Okumuşlar buraya verirler, okumamışlar buraya. Bu çok basit bir düşünce, böyle bir şey yok. CHP'li eski kesim, yani hepsi, bir insan okuduğu zaman AK Partili olamaz, dindar olamaz, bilmem ne olamaz, işte böyle düşünüyor. Bu bir klişe, bu doğru değildir. O zaman biz de ona şunu sorarız. Bu da bizim hakkımız. "Nasıl olur da Türkiye'nin bütün halkı sizden nefret ediyor?" Çünkü bir karşılıkları yok. Halk derken, halk kim, biliyor musun? Öğrenci kesim de halk elbette, Gezidekiler de halk. Ama tam da otantik halk anlamındaki halk. Geçim derdinde, karnını doyurma derdinde. Cuma namazına giden, oruç tutan sıradan insanlar. Onlar milyonlarca. Senin, benim kahvede gördüklerimiz işte. Benim öğrencilerim de toplanıyorlar, ne kadar çoğuz, devrim yapabiliriz, filan. Eskiden de böyleydi, ne kadar çoğuz, devleti değiştirebiliriz. Bu

çok aptalca bir şey. Benim Gezi'ye giden öğrencilerimin hepsi en kötü öğrencilerim. Canları sıkıldı, valizlerini aldılar ve İstanbul'a geldiler. Macera arıyorlar işte.

Şuradan devam edelim: "AK Parti bir Kızılelma gösteriyor mu?". Gösteriyor, 2023 yılında dünyanın ilk on devleti arasına gireceğiz, ilk on ekonomisi, ilk on askeri gücü arasına gireceğiz. Kızılelma bu. Eğer başkanlık seçiminden sonra Recep Tayyip Erdoğan başarılı olursa, hiçbir sorun yaşamayacaktır. AK Parti niye bu kadar iktidarda kaldı? Herkes eleştiriyor, ekonomik açıdan çöküyoruz. Ekonomik olarak başarılı olduğu için kazanıyor. Bundan sonra da başarılı olursa kazanacak. O zaman da muhalifler ve ona karşı çıkanlar olacak. Ben böyle düşünüyorum. Ben AK Parti'yi eleştirmeye kalksam tonla eleştiririm, bunu yapabilirim. Recep Tayyip Erdoğan'ın şahsını da eleştiririm ve yine eleştirebilirim. Hiç de zor bir şey değil bu. Ama beni particilik ilgilendirmiyor, beni Türkiye ilgilendiriyor ve dolayısıyla meseleye oradan bakıyorum. Türkiye'nin geleceğine katkı yapan herkesin başımın üzerinde yeri var. Erdoğan yarın ölebilir, on beş gün sonra da ölebilir veya yaşayabilir. AK Parti'nin başına bir şey gelebilir, iktidardan düşebilir, hiç fark etmez. Ben yine de bu değerlendirmemi yaparım. Çünkü ben bir partici, bir holigan değilim. Recep Tayyip Erdoğan'ın ve AK Parti kurmaylarının bir düşüncesi var. Ben de bu kadar okudum, benim de bir düşüncem var. Dolayısıyla AK Parti'den ayrı olarak da bir yorum yapabilirim. Bunu yaptığım zaman da böyle şeyler görüyorum. Görev yaptığım okulda bazen AK Parti'nin getirdiği yöneticilerin zulmüne uğruyorum. Peki, o zaman ne yapmalıyım? Recep Tayyip Erdoğan buraya bir rektör seçti, o da bana bunu yaptı. O zaman Erdoğan'a düşman olmak çok basitlik olur. Tayyip Erdoğan ne yapacak? Elinde sihirli bir değnek yok ki. Erdoğan'ın göreve getirdiği kişilerden biri sen de olabilirsin. Sen başarısız olursan o ne yapacak? Bu iş zor bir iş. O nedenle ben onu çok başarılı buluyorum. Bu kadar şeyle mücadele ediyor, rakipler, Geziciler, başka partiler… Mesela, Kürt sorunu konusunda cesur davrandı. Kürt sorunu bir partiyi iktidardan düşürebilir, o kadar büyük bir sorundur bu. Cesur davrandı ve bütün bunlara rağmen seçim kazanıyor. AK Parti'ye oy

verenleri niye hesaba katmıyorsun? Okumamışlar diye niye onları hesaba katmıyorsun? Milyonlarca insan AK Parti'ye oy veriyor, bunlar salak değil. Onlar salak, biz akıllı değiliz. Demek ki bir şey görüyorlar. Birisinin İslam iktisadında yüksek lisans yapıyor olması benim annem karşısında ona nasıl bir üstünlük sağlayabilir? Bence hiç sağlayamaz. Hiçbir üstünlüğü yok. Ben bir profesörüm, anneme karşı etiketim mi beni ona üstün kılacak? Böyle bir şey olamaz, düşünülemez, ben düşünmem. Düşünmemeliyiz ve böyle değerlendirmeliyiz.

Realite de böyledir. Geziciler, vesaire muhalifler istisna teşkil ediyorlar. Onları önemli kılan şey bu, istisna teşkil ediyorlar ve sorun bu istisnalardan çıkıyor. Ben bu istisnaları görmeyelim demiyorum, ama başka ülkelerde de böyle midir, bilmiyorum. Yakinen tanıdığım için biliyorum, Türkiye'nin çok sayıda düşmanı var. AK Parti meselesi değil bu, Türkiye'ye düşmanlar.

20 Ekim 2017

SORUN

Sorun nedir, sorun dediğimiz şey nasıl doğuyor, buna bir bakalım.

İster bir matematik problemi, -sorun problem demek olduğu için- ister bir fizik problemi, ister tıpla ilgili bir problem olsun, ister toplumla ilgili tarihi ya da sosyolojik bir problem olsun, problemler hazır bir şekilde doğada bulunmaz. Başka bir şekilde ifade edersek doğanın kendisinde hazır, bizim için hazırlanmış problemler yoktur. Toplumun kendisinde de bizim için hazırlanmış problemler yoktur. Bir problemin olabilmesi için insanların olması lazımdır. Mesela, iki fizikçi aynı nesne konusunda farklı düşünüyorlarsa, yani birbirleriyle ihtilafa düşüyorlarsa, o nesneyle ilgili bir problem var demektir. Bilim adamları fizik dünyada, doğa dünyasında aynı nesne konusunda ihtilafa düşüyorlarsa, yani fikir ayrılığına düşüyorlarsa, orada bir problem var demektir. Kişi olarak kendimize baktığımız zaman hiçbir insan tek kişi değildir. Hepimiz çok kişiyiz ve içimizde başka kişiler var. Peki, bunu da nereden anlıyoruz? Başka insanlarla konuşabiliyoruz, ama aynı zamanda kendimizle de konuşabiliyoruz. Demek ki bizim içimizde konuşabildiğimiz birileri var, dolayısıyla insanlar, insan dediğimiz şey de aynı zamanda çok kimlikli, çok kişilikli, çok benli bir varlık. Dolayısıyla biz bazen içimizdeki diğer benlerle anlaşamayız, uzlaşamayız ve ihtilafa düşeriz. Mesela, içimdeki diğer Hüsamettin'le ihtilafa düştüğüm zaman biz buna gündelik hayatta kendi kendimizle kavgalıyız deriz. Demek ki kendi kendimizle de ihtilafa düştüğümüz zaman problemli bir kişilik oluyoruz. İnsanın psikolojik ya da sadece kendisiyle ilgili problemleri buradan doğuyor işte. Kendisiyle kavgalı olmak problem olmak anlamına geliyor. Mesela, ders çalışmak isteyen, ders çalışması gereken ya da bir iş yapması gereken benle gezmek

ve eğlenmek isteyen ben eğer uzlaşamazsa, buradan bir problem doğar. Biz buna psikolojik problem diyebiliriz. Aynı şekilde politik problemler de böyledir. Durup dururken politik problem çıkmaz. Bir ülkenin doğasında ya da kodlarında politik problem diye, kültürel problem diye bir şey yoktur. Peki, ne zaman politik problemler çıkar? O ülkede yaşayan iki grup aynı konuda, politik bir konuda ihtilafa düşüyorsa eğer, oradan bir problem doğar. Demek ki orada bir problem vardır. Peki, bunu asıl formüle edebiliriz? Problemler ihtilaflardan doğar. Yani fizikçiler, matematikçiler ya da sıradan insanlar başka insanlarla ya da kendileriyle ihtilafa düşmedikleri sürece problem yoktur. Bütün problemleri böyle anlayabiliriz. Problemler ihtilaflardan, ihtilaflardan da çatışmalar ve gerilimler doğar. Bir matematik problemi konusunda matematikçiler birbirleriyle gerilim hâlinde, çatışma hâlinde olabilirler. Bu orada matematik bir problem var demektir. Herhangi bir politik konuda mesela, nikâhın müftü tarafından kıyılması problemi niye sorun oluyor ki? Çünkü nikâhı müftünün kıyması konusunda Türkiye'de farklı gruplar farklı şeyler düşünüyorlar ve dolayısıyla buradan bir ihtilaf doğuyor. İhtilaf tartışmaya, tartışma gerilime yol açıyor ve nikâhın müftü tarafından kıyılması politik bir probleme dönüşüyor. Bütün problemler işte böyledir. Haksız mıyım?

Neden Avrupa'daki gibi değiliz? Avrupa'da insanlar kilisede nikâh kıyıyorlar ve başka bir nikâha da gerek duymuyorlar. Avrupalılar dinlerine göre nikâh kıyıyorlar, biz niye kıymıyoruz? Bu da bizim modernleşme tarihimizle ilgili bir şey. Türkiye'nin modern sınıfları daha çok modern olmak için imam nikâhını kabul etmemişler ve nikâh kıyma meselesini devlet memurlarına havale etmişler. Bu da şimdiye kadar gelmiş. Ama yine de insanlar köylerinde, kasabalarında ve mahallelerinde imam nikâhı kıymışlar. İmam nikâhının sakıncası resmî bir kaydının olmaması. Bu da bir eksiklik tabii. Bu problemi çözüyorlar ve bu, televizyonlarda tartışılıyor, politik ve kültürel bir problem hâline geliyor. Peki, neden geliyor? Çünkü bu konuda toplumdaki farklı gruplar anlaşamıyorlar. Anlaşamadıkları zaman nikâh problemi oluyor, kocaman politik bir problem yani. Mesela, bir ailede anne babayla

çocuklar aynı konuda veya herhangi bir konuda ihtilafa düştükleri zaman, yani uzlaşamadıklarında buradan bir aile problemi doğuyor. Çünkü uzlaşabilseler problem olmaz, ama uzlaşamadıkları için problem oluyor. Biz buna ne diyoruz? Bazen kuşak çatışması, vesaire diyoruz. Çocuklar daha modernler, babalarsa daha gelenekseller. Babaların normlarıyla çocukların normları birbirine uymuyor ve dolayısıyla buradan bir norm çatışması, bir ölçü, bir kural çatışması doğuyor ve böylece işte problem. Sorunlarımız da böyle oluyor. Mesela, Ortadoğu'da sorunlar, politik sorunlar var orada. Peki, niye Ortadoğu'da birtakım sorunlar oluyor? Ortadoğu'nun kodlarında, taşında, toprağında sorun mu var? Hayır, öyle değil. O topraklar üzerinde farklı devletler, farklı gruplar ihtilafa düşüyorlar, uzlaşmazlık yaşıyorlar ve dolayısıyla kocaman bir Ortadoğu problemi çıkıyor ortaya. Hayatımızdaki bütün problemler de bu şekilde doğuyor zaten. Ben tek başıma burada otururken problem doğmaz. Ama birisi gelir, benim burada oturmamı sorun yapar, benim oturmam lazımdı der ve benimle ihtilafa düşerse, bu masada oturma konusunda kocaman bir problem ortaya çıkabilir. O nedenle problemlerimizin tamamı böyledir. Ama problemler ağır oldukları zaman yaralayıcıdırlar ve insanlar bazen çok ağır problemler altında kalabilirler. İşte sıkıntılarımız dediğimiz şey, gündelik hayatta ya da politik hayatta sıkıntılarımız dediğimiz şey bu problemlerin çözülememesinden ileri gelir.

Bir toplumda eğer problem yoksa ya da bir kişinin hiçbir problemi yoksa bence o insan kendisini sorgulamalıdır. Hiçbir problemi olmayan bir insan kendisini sorgulamalıdır. Bu hiç normal bir durum değildir, normal insanların problemleri vardır. Bir insanın problemi olmaması için onun odun olması gerekir, dolayısıyla bütün insanların aslında problemleri vardır. Mesela, toplum da böyledir. Hiçbir probleminiz yoksa o zaman siz yerinizde sayıyorsunuz, akşama kadar oturuyorsunuz demektir. Ama eğer faaliyet hâlindeyseniz, çabalıyorsanız o zaman bazı problemleriniz olur. Problemi olmak bir imtiyaz, insanı insan yapan şeylerden biri bence bu. İnsanı hayvanlardan ayıran şeylerden biri bence insanların problemlerinin olması, hayvanların problem diye bir

şeylerinin, problem bilinci diye bir bilinçlerinin olmamasıdır. İnsanların farkı budur. Bir filozof şöyle demiştir: "İnsan soru soran varlıktır, sorgulayan varlıktır." İnsanı hayvanlardan ayıran şey sorgulamasıdır. Hayvanlar sorgulamazlar. Sorgulamak, sorun etmek, sorun üretmek anlamına gelir. Başka bir ifadeyle sorgulamadığın zaman sorun üretmiyorsun demektir. Dolayısıyla tembel insanların, her gün aynı şeyi yapan ve başka hiçbir şey yapmayan insanların sorunları daha azdır. Bir insan çabalıyorsa, çaba gösteriyorsa, o zaman bazı sorunlar olacak demektir. Eğer evde oturursan hiçbir sorun yaşamazsın, ama evden çıkarsan yolda giderken başına bir kiremit düşebilir. Oturan insanın başına kiremit düşmez, hareket eden insanın başına kiremit düşer. Dolayısıyla bu tür insanların ve toplumların problemi vardır. Mesela, Türkiye'ye baktığınız zaman neredeyse problem yumağıyız, her taraftan problem yağıyor. Sokağa çıkıyorsun problem, eve giriyorsun problem, yanındaki arkadaşınla yaşadığın şey problem, evliysen karınla problem, çocuklarınla problem, devletle problem, çocuğu okula götürdün problem. Oğlunu askere gönderdin, dağa gidebilir veya ölebilir, problem, her şey problem. Tanrı'ya şükürler olsun ki problemlerimiz var. Beterin de beteri vardır, derler ya. Aslında güzel bir şey söylüyorum, değil mi?

Sizin de problemleriniz vardır, kesinlikle vardır. Hepimizin problemleri var. İşte bu problemler olduğu için bizler tüm enerjimizi kullanırız. Birey olarak problemleri çözmek için enerjimizi kullanırız. Bir bakanlıksa, bakanlık olarak enerjimizi, bir okul müdürüyse, okul müdürü bütün enerjisini kullanır. Herkes enerjisini kullanır ve bunu yaptığı zaman problemleri çözme konusunda ortaya büyük bir enerji, bir güç çıkar. İşte bir toplum ancak bu şekilde kalkınır. Eğer problemler olmasa hiç çaba harcamamamız gerekebilir, dolayısıyla çaba harcama ihtiyacı duymayız ve bir geleceğimiz olamaz. Onun için "Problemlerimiz geleceğimizdir.". İyi ki problemlerimiz var, çünkü aksi takdirde geleceğimiz olamazdı. Çünkü problemlerimiz olduğu için çaba gösteriyoruz ve oturmuyoruz. Dolayısıyla toplumumuzun, birey olarak kendimizin, ailemizin bir geleceği var. Türkiye'nin derin problemleri var. Bir de bence, kim daha büyüktür, hangi insan daha büyüktür,

diye bir durum var. Bence problemi büyük olan daha büyüktür, problemi küçük olan insanlar daha küçüktür. Problemi büyük ülkeler daha büyüktürler. Eğer bir ülkenin problemi yoksa o ülkenin geleceğinden endişe duyabiliriz. Topluma baktığımız zaman, -Siz bilirsiniz, böyle bir gençlik var.- hiçbir problemi olmayan bir gençlik var. Eğleniyor, geziyor, yatıyor ve kalkıyorlar.

Buraya gelmenizden de anlaşılıyor ki siz öyle değilsiniz. Çünkü diğerleri de eğer problemleri olsaydı birkaçı daha buraya gelebilirdi, değil mi? Demek ki siz öyle değilsiniz. Benim öğrencilerimden çok kalabalık bir grup var; sadece eğleniyorlar. Anı yaşa, ye, iç, eğlen, gez. İşte bu insanlar problemi olmayan insanlardır ve onların gelecekleri yoktur. Bir gelecekleri olamaz, çünkü gençliklerinde tüm enerjilerini eğlenmeye ayırdıkları için geleceğe yatırım yapamıyorlar. Dolayısıyla şimdi çok iyiler, ama anı yaşarsan geleceğinden yemiş olursun. Anından yemiş olmak geleceğinden yemiş olmaktır. Hâlbuki diğer tarafta başka öğrenciler var. Onlar derslerini sorun yapıyorlar, toplumun sorunlarını dert ediniyorlar ve dolayısıyla bunun için çaba harcıyorlar. Muhtemeldir ki gelecekte Türkiye'yi gençken problemi olan insanlar yönetecekler. Diğerleriyse sıradan insanlar olarak başkalarının yönetimine girecekler. İşte bu da bunun bedeli.

Ben Türkiye için de böyle düşünüyorum. Türkiye'nin problemleri çok büyüdü. Eskiden ulus devlet ölçeğinde birtakım problemlerimiz vardı. Yani Edirne'yle Kars arasındaki problemler neyse, o kadar problemlerimiz vardı. Cumhuriyet'i, CHP şekillendirdi. Bu parti Türkiye'de ulus devlet dediğimiz yapıyı kurdu. Dolayısıyla CHP'lilerin sorunları ulus devlet ölçeğinde sorunlardı. Bence AK Parti'nin iktidara gelmesiyle ulus devlet paradigmasından Türkiye yavaş yavaş çıktı ve dolayısıyla artık ulus ölçeğinde problemlerimiz yok, ama imparatorluk ölçeğinde problemlerimiz var. Dolayısıyla sorunlar büyüdü. Sorunlar büyüdüğüne göre, bu sorunlar ne kadar büyürse, o kadar daha fazla enerji harcamak gerekiyor. İşte Türkiye'nin geleceği bana göre buradan çıkacak. Türkiye AK Parti'yle birlikte ulus devlet mantalitesinden imparatorluk mantalitesine geçiyor. İşte bu yüzden Amerika'ya ve Avru-

pa Birliği'ne kafa tutuyor, bu yüzden İdlib'e girdi. Bu problemlerin büyümesiyle mantalitenin ve zihniyetin değişmesi arasında nasıl paralellik olduğunu görebiliriz.

Diyeceksiniz ki bu problemleri çözüyor mu? Bu hiç önemli değil bence. Çünkü problemlerimiz bizi enerjimizi harcamak ve çabalamak konusunda motive ederler. Problemlerimiz bizim motivasyon kaynaklarımızdır. Problemi olmayan bir kişinin motivasyonu yoktur. Eğer bir öğrenci kendi geleceğini bir problem olarak görmüyorsa, onu ders çalışma konusunda ne motive edebilir ki? Hiçbir şey motive edemez. Bir işçi para kazanmak istemiyorsa, parayla ilgili problemi yoksa onu çalışma konusunda ne motive edebilir? İstersen döv, hiçbir şey onu yerinden kımıldatamaz. Demek ki bireyleri, grupları ve devletleri sorunları motive ediyor. Sözün gelişi Türkiye'nin yirmi yaş altı nüfusu yirmi milyon, İsrail'in nüfusu yedi milyon, Bulgaristan sekiz milyon, Yunanistan yedi-sekiz milyon. Türkiye'de yirmi yaşın altındakilerin sayısı yirmi milyon. Peki, bu ne demek? Yirmi milyon aç insan demek. Bu insanlara anaokulu, ilkokul, öğretmen ve dershane bulacaksın, sonra ortaokul, lise, üniversite ve son olarak iş bulacaksın. Yirmi milyon çok büyük bir problem, çok büyük olduğu için de devlet bugün –AK Parti'nin başka alanlardaki büyük başarılarına rağmen- eğitim konusunda hiç de öyle önemli bir başarı gösteremiyor. Çünkü değil AK Parti, Roma İmparatoru Sezar gelse Türkiye'nin eğitim problemini çözemez. Çok büyük bir problem bu eğitim problemi.

Türkiye'nin gençleri var. Devletin bunlara okul, kitap, öğretmen başta olmak üzere altyapı hazırlaması ve nitelik katması lazım. Devletin gücü bunların hepsine yetmiyor. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar ve bugüne kadar getiren partiler nüfusumuzun böylesine artacağını ve genç nüfusumuzun yirmi milyona çıkacağını hesap etmemişler ve dolayısıyla bu iş AK Parti'ye kalmış. AK Parti, PKK ve Kürt sorununu bile çözüyor, neredeyse çözmek üzere, ama eğitim sorununu çözemiyor. Bir üniversite hocası olarak söylüyorum, üniversite tam bir rezillik. Ama bu sorun olduğu sürece AK Parti bunu çözmek zorunda. Eğer AK Parti bunu çözme çabası sergilemezse, buradan eleştirilecek, değil mi?

Buradan seminerin başlığına geçebiliriz. Bana göre Türkiye'nin en büyük sorunu PKK veya insanların aç olması sorunu değil. İdlib, Suriye, vesaire sorunu da değil. Bana göre temel sorunumuz insan kalitesi. Türkiye'de insan kalitesi düşük, düşük bir insan kalitemiz var. Toplumun hangi kesimine gidersek gidelim insan kalitesi düşük. Mesela, ben bir sürü öğrenciye ders veriyorum ve görüyorum ki öğrenci kalitesi düşük. Kalitesi düşük derken aldığı notları kastetmiyorum, öğrenci öğrenciliğini yapmıyor. Ben bir hocayım, gidiyorum ve görevimi yapıyorum. Öğrencinin görevi de öğrencilik yapmak, ama öğrenci öğrencilik yapmıyor ki. Yapsa bile düzgün yapmıyor. Bir iş yapacaksa onu tam anlamıyla kalitesiz bir şekilde yapıyor. Mesela, kafeye gidiyorsun, garson sana bir çay getiriyor, ama düzgün getirmiyor, çünkü kalitesiz. Diyorsun ki, kardeşim, seni zorlayan mı var, garson olmak için seni zorlayan biri mi var? Madem garsonluk yapıyorsun, o zaman bu işi iyi yap, usulüne uygun bir şekilde yap. Mesela, öğrenciler de böyle. Peki, hocalar farklı değil mi? Hocaysan adam gibi hocalık yap ya da yapma kardeşim. Aynı şekilde politikacılar, sporcular, hayatımızın her alanındaki insanlar. Mesela, evdeki fırın bozuldu, hemen bir teknisyen çağırıyorsun. Adam bir şeyler yapıyor, ama düzgün yapmıyor. Beceriksizliğinden dolayı yapmıyor, ahlaksız.

İnsan kalitesi derken ahlaki bir şeyden, manevi bir şeyden bahsediyorum. Bana göre Türkiye'deki en büyük sorun bu. Eskiden insanlar geleneksel olarak anadan, babadan görme bir ahlaki duruş, bir dürüstlük sergiliyorlardı. Şimdi eski kurallar yıkıldı, yeni bir kuşak geliyor ve bu kuşağın hiçbir kuralı yok. Arkadaşıyla olan ilişkisine bakıyorsun, kalitesiz bir ilişki, annesi ve babasıyla olan ilişkisine bakıyorsun, kalitesiz bir ilişki, her şey kalitesiz, her şey dökülüyor. Bence en büyük sorunumuz bu. Din adamlarına bakıyorsun, kalitesizler, her şey kalitesiz. Ben tüm bunlara nitelik diyorum ve işte biz bundan yoksunuz.

Bana göre bizim toplumumuz çok ahlaklı görünmesine rağmen, ahlaksız bir toplum. Çünkü doğal olarak modernleşme hikâyemizden dolayı ahlakı yalnızca kadınlarla ilgili olarak gördüğü-

müz için, ahlak deyince yalnızca kadınları hatırlıyoruz. Bu çok yanlış bir şey, yani ahlak deyince yalnızca kadınları anlamak. Bu da bir problemdir. Hele muhafazakâr kesimin ahlak deyince tek anladığı şey kadın. Bu nasıl mümkün olabilir. Nasıl böyle bir şey olabilir? Mesela, insanlar -Bu abartılı ya da bu sivri örneği verdiğim için beni bağışlayın.- başkalarının kızlarıyla arkadaşlık ediyorlar, ama kendi kız kardeşleri söz konusu olduğunda onu dokunulmaz görüyorlar. Ben ahlaksızlık derken işte bunu kastediyorum. Bu tam da çifte standart. Bence Türkiye'de çifte standardın çok yaygın olması anlamında toplumumuz ahlaksız bir toplum. Sadece insan ilişkilerinde ahlaksız değil, aynı zamanda iş ahlakı anlamında da ahlaksız, her konuda ahlaksız bir toplum bu. Çifte standart diye bir sorunumuz var. İnsan kalitesi sorunumuzun işte bu çifte standartlılıktan doğduğuna inanıyorum ben. Bu çifte standart kullanmanın önüne geçilmedikçe bence diğer sorunlarımızın hiçbirini çözmek mümkün değil.

Bakın, biz kaba bir toplumuz. Bu da nitelik yoksunluğundan ileri geliyor. Karşılaştığımız insanlara asgari nezaketi göstermekten, böyle bir tavırdan yoksunuz biz. Eğer nitelikli bir toplum olsaydık şöyle düşünebilirdik: Her insan, insan olduğu için nezaketi hak eder. İnsan, insan olduğu için kibar bir tavrı bence hak ediyor olmalıdır. Markette çalışan biri olsun, patron olsun, öğrenci olsun, vesaire.

İşte bu bizim yazgımız. Elli senede bütün Anadolu büyük şehirlere taşındı. Bir gün Sultanahmet'teyim, dekolte giyinmiş iki bayan bana dediler ki, "Biz Van'ı dolaştık, Sivas'ı dolaştık bu açık saçık kıyafetle, Anadolu'nun köylerini gezdik. Bize hiç kimse laf atmadı, ama İstanbul'da Aksaray'dan Sultanahmet'e gelene kadar yemediğimiz laf kalmadı.". Aynı insanlar işte, köylerden, kasabalardan gelmişler. Bu kalitesizlik bence modernleşmemizin bedeli, modernleşmek derken kentlere taşınmak anlamında.

Köydeyken, Anadolu'dayken oranın normlarına uyuyoruz. Çünkü oradaki insanlar bize özel bir yaptırım uyguluyorlar ve dolayısıyla biz de bu yaptırımı uyguluyoruz. Ama Aksaray'a geldiğin zaman kim kime dumduma. Dolayısıyla adam diyor ki, nasıl olsa

beni burada tanıyan yok, her istediğimi yapabilirim. O nedenle geleneksel kurallar -Norm diyoruz biz bunlara.- köyde geçerli, ama şehre gelince bunlar geçerliliklerini kaybediyorlar. Bu geleneksel normları köyde bırakıyoruz. Tabii burjuva şehrinin de normları var, ama bu normlar İstanbul'da ve bizim şehrimizde yok. Çünkü bizim şehirlerimiz artık köy olmuş.

Burjuva geçmişimiz yok, ama şimdi yok diye biz de eksik değiliz. Mesela, eski İstanbul var, ben o İstanbul'u gördüm. Azınlıkların yaşadığı Şişli'de, Kurtuluş'ta, vesaire, iş yaptım, çalıştım, Büyükada'da bulundum. Dolayısıyla ben o İstanbul hayatını ve nazik İstanbullu tavrını gördüm, ama o artık yok. Dolayısıyla Anadolulular geldiler ve gelirken kendi normlarını getiremediler, getirseler bile bu normları bölük pörçük yaşadılar. Bu sadece aşure dağıtmak şeklinde kaldı. O nedenle oradaki normlar öldü, modern normları da kendimize mal edemedik. Dolayısıyla iki arada, bir derede işte, bir karambol ortamı, herkes istediği gibi yaşıyor. Yere tükürüyoruz, kadınlara laf atıyoruz, belediye otobüsünde yanımızdaki adamın ayağına basıyoruz, yani fırsatını bulduğumuz zaman her türlü numarayı çeviriyoruz, vesaire. İşte sonunda böyle bir toplum doğdu. Kötüleştik. Mesela, öğrencilerim beni kandırmaya çalışıyorlar. "Beni niçin kandırıyorsunuz? Ben sizin beni kandırdığınızı anlamayacak kadar aptal mıyım? Bir de beni aptal yerine koyuyorsunuz, lütfen yapmayın. O zaman siz aptal konumuna düşüyorsunuz." diyorum. Mesela, öğrencinin görevi nedir? Ders çalışmak. Fakat öğrenci ders çalışmıyor. Günümüzde öğrenci ders çalışmayan kişi, o kadar yaygın yani. Bunu ders çalışan öğrenci yok anlamında söylemiyorum, var, ama büyük çoğunluk derse gelmez, ders çalışmaz. Öğrencinin görevi derse gelmek değil mi? Derse gelmiyor, ders çalışmıyor ve öğrencilik dışında her şeyi yapıyor. Peki, ne demek bu? Öğrenci olmanın sorumluluğunu taşımıyor, demek.

İşte bu nitelik. Ben ne diyorum? Kalite sorunu. Bu kaliteyi arttırmanın bir yolu var mıdır, diye sorabiliriz. Bir yolu var mıdır? Bunun yolu eğitim, bildiğimiz en iyi yol eğitim. Eğitim dışında bir yol yok. Fakat artık eğitimden de çok şey beklemeyin. Mesela,

ailemiz karakterimizi bize veriyor, ama aileler de böyle bir bilgiden yoksunlar. Aile çocuğunu nasıl eğiteceğinden bihaber, nasıl eğiteceksin? Çocuğunun her istediğini ona veren bir aile bunun ne anlama geldiğini biliyor mu acaba? Bir çocuğun her istediğini verdiğin zaman o çocuğun geleceği ne olabilir? Bunun gibi birtakım çıkmazların içindeyiz. Bizim en büyük sorunlarımızdan biri bu. Ben bu sorunun anaokullarıyla çözülebileceğini düşünüyorum, üniversite ve liseyle değil. Ama Türkiye'nin anaokullarına baktığınız zaman her politik grup kendine göre bir anaokulu açıyor. Devlet henüz anaokullarının ne kadar önemli olduğunu fark edemedi. Ağaç yaşken eğildiği için bu iş anaokulunda çözülürse çözülür, aksi takdirde çözülemez.

Aile böyle bir bilgiden mahrum ve iş hayatında olduğu için, çocuğuyla zaten ilgilenemediği için bu konuda bir şey yapamaz. Devlet eğer eğitime bir çekidüzen verecekse, buna anaokullarından başlamalıdır. Peki, anaokullarında çocukları kim eğitecek? Bu iş için öğretmen var. Anaokulunda, sözünü ettiğimiz gibi çocukları iyi bir şekilde yetiştirecek öğretmen kadromuz var mı? Yok, tam bir pat durumu. İşte bu yüzden eğitim sorununu bence AK Parti değil, hangi parti gelirse gelsin çözemez. Çünkü çok fazla nüfusumuz var ve bu, devletin gücünü aşan bir şey. Peki, o zaman, politikacılar ne yapmalılar? Ben bile bu soruya bir cevap veremiyorum. Kolay değil, uzaktan bakıldığı gibi değil yani. İşte onun için diyorum ki, bizi problemlerimiz adam edecek, sürüne sürüne adam olacağız! Eskiden, eğitim gören gruplar toplumda az sayıdaymış ve dolayısıyla eğitimi düzeltmek mümkünmüş. Ama şimdi bütün Türkiye'yi okula gönderiyorsun, peki, herkesi nasıl eğiteceksin? Eğitemezsin. O nedenle ben bu problemlerimizi çok önemsiyorum. Problemlerimizle burun buruna geldikçe bizi öğretmenler değil, problemlerimiz eğitecek. Hepimizi, öyle değil mi? Büyüdükçe, yaşandıkça hayat burnumuzu sürte sürte bize öğretir. Hayattan daha büyük bir öğretmen yoktur. Tabii bu konuda hiçbir şey yapılmasın anlamında söylemiyorum bunu. İnsanımızı buradan yola çıkarak düşünmeliyiz diyorum.

Bu yazı meselesi değil. İstediğin kadar sloganla da olur, tavsiyeyle de olur, bu öyle değil, genetik kodlardan değil. Mesela, Amerika'da bir kibritin üzerine yazmışlar, "Yenilmez". Muhtemeldir ki bir tarihte, bir çocuk kibrit yemiş, zehirlenmiş ve dolayısıyla onlar da tedbir olarak "Yenilmez" diye yazmışlar. Bizde de böyle olacak, böyle de olmalıdır. Her şeyin toplumda karşılığı olmalıdır. Amerika'nın bazı eyaletlerinde çocuklar akşam belli bir saatten sonra sinemaya gidemiyorlar. Halk bunu benimsemiş, kabul ediyor gönüllü olarak. Bunu çocuklarına da öğretmiş ve dolayısıyla bu yasa geçerli oluyor. Halkta bir karşılığı var.

Ben de bu ülkenin çocuğuyum, bazı şeyleri başıma gelince öğrendim. Dileğim, ileride insanların bu ülkede nasıl en iyi şekilde yaşanacaksa, bunun kurallarını öğrenip ona göre yaşamalarıdır. Ama şöyle bir sorunumuz var: Eğer bir işçinin iş ahlakı yoksa nasıl daha fazla üretim yapabiliriz? Eğer teknisyen üçkâğıtçıysa, onu eve çağırdığımız zaman bize kazık atıyorsa, işini temiz yapmıyorsa, Türkiye'nin geleceği nasıl olabilir ki? Asker adam gibi askerlik, politikacı adam gibi politika yapmıyorsa nasıl olacak geleceğimiz? Dolayısıyla problemlerimiz var. İşte bu yüzden problemlerimiz sürüncemede kalabiliyor, çözülemeyebiliyor ve aynı problemler elli sene devam ediyor. Aslında bir problemin çözülmesi ve yeni bir problemle uğraşmamızı gerektiriyor.

Nitelikli insan olduğu zaman sorunları kolay çözersin. Tabii ki bu, bir parti meselesi değil, bu başka bir mesele, partileri aşan bir mesele. Ben de bazen umutsuzluğa kapılıyorum. Peki, ben nerede umutsuzluğa kapılıyorum? Benim mesleğim hocalık, öğrencileri gördüğüm zaman umutsuzluğa kapılıyorum. Bunlar mı diyorum, geleceğin Türkiye'sini bunlar mı sahiplenecek? İnsan üzülüyor. Bereket versin hepsi öyle değil. Nitelikli öğrenciler var ve biz onlara bakarak teselli buluyoruz. Diyoruz ki, geleceğin Türkiye'sini bu insanlar yönetecekler ve buna umut bağlıyoruz.

İyi lideri, iyi politikacıyı hayatın kendisi üretiyor. Onları okul üretmiyor. Okumakla ilgili değil bu. Hayatın, politik hayatın içinde, o pratiğin içinde yoğrula yoğrula politikacı oluyorlar. Dolayısıyla Avrupa artık büyük adamlar yetiştiremiyor. Sadece politik

hayatta değil, kültürel hayatta da büyük adamlar, büyük filozoflar yetiştiremiyor artık. Çünkü bence Avrupa dünyanın nimetlerini yiyor. Süper rahat ve problemlerini çözdüğü için süper bir konfor içinde yaşıyor. Bir Alman arkadaşım vardı. Bir gün ona, "Bu Alman entelektüelleri Türkiye'yle niye uğraşıyorlar, Almanya'nın sorunu mu yok kardeşim?" dedim. "Evet, yok." dedi. "Bizim sorunumuz yok, dolayısıyla biz de başka ülkelerin çatışmalarıyla ilgileniyoruz. Başka türlü ne yapacağımızı bilemiyoruz." Onlar refah toplumları. Bunu şuradan da anlayabilirsiniz: Bütün dünya Avrupa'ya göç etmek istiyor. Suriyeliler, Afrikalılar, herkes… Peki, neden? Dünyanın nimetleri dediğimiz şey orada, refah var yani. Mesela, biliyorsunuz tarihte kavimler göçü diye bir şey var. Türkler, kalktılar Karadeniz'in kuzeyinden ve güneyinden bu tarafa doğru geldiler. Bence bunun nedenlerinden biri, orada refah düzeyinin zayıf olması. O nedenle büyük kitleler hâlinde Roma'nın mirası ülkelere gittiler. Çünkü oralarda servet var. Amerika'nın bir Roosevelt'i yok artık. Almanya bir Goethe, hatta bir Hitler çıkaramaz artık. Politikacılara bakıyorsun, çok düşük kalibreli insanlar. Bu refah toplumuyla, yani refah içinde yaşamanın bir bedeli var. Tamam, karnın doyuyor, eğleniyorsun, süper konfor içinde. Bu konforun bedeli bence çok ağır ve bunu ödeyecek Avrupalılar. Dünyanın nimetlerini yiyorlar ve bu konforun bedelini ödeyecekler. Bizim geleceğimiz dâhil hiç de konforlu bir hayatımız yok, biz başka bir bedel ödüyoruz. Onlar da konforun bedelini ödeyecekler. Bir hedef noktamız var yani.

Türkiye'yi uzun yıllar CHP yönetti, diyorum. Şöyle yönetti: İttihat ve Terakki kadroları, yani Cumhuriyet'i kuranlar, Mustafa Kemal de onlardan biri. Cumhuriyet'i kuranların arasında sağ eğilimliler var, dindar olanlar var, aşırı seküler olanlar var ve dolayısıyla Cumhuriyet'i İttihat ve Terakki kurdu. İttihat ve Terakki dışındaki grupları Mustafa Kemal ve İsmet İnönü zamanında elediler. Onlar Cumhuriyet'i kuran parti oldukları için bürokrasiyi ona göre kurdular, üniversiteleri ve mahkemeleri de ona göre dizayn ettiler. Bu yüzden CHP sadece bir parti değil, aynı zamanda kendine göre bir bürokrasi yaratan bir oluşum. Buna Cumhuriyet bürokrasisi diyoruz. Başka parti yok, tek bir parti var.

Cumhuriyet'i askerler kurdular biliyorsunuz. Mustafa Kemal ve İnönü askerdi, hatta beş-altı sene, Cumhuriyet kurulduktan sonra üniformalarını çıkarmadılar. Şimdi böyle düşünecek olursak başka bir parti yok. Halk Partisi yanlış yaptığı zaman ona muhalefet edecek başka hiç kimse yok. Halk Partisi hem savcı hem davalı hem davacı hem yargıç. Mesela, şöyle düşünün, Türkiye'de çok partili bir hayat var ve çok partili hayatta talan sistemi diye bir sistem var. Türkiye böyle yönetiliyor. Buna talan sistemi diyorlar teoride siyaset bilimciler, hukukçular. Partiler seçimlerde var güçleriyle savaşıyorlar ve kazanan parti devletin nimetlerini kendi seçmenlerine mümkün mertebe dağıtıyor. Bu meşru bir şey, çünkü devletin sistemi bu. Mesela, şimdi AK Parti geldi. AK Parti'den önce Halk Parti hükümetleri vardı, Menderes vardı, başka neyse. Kırılmalar da var, ama ne yaptı bürokrasi? Bürokrasi CHP bürokrasisi olduğu için Menderes iktidara gelse bile ancak iktidar olabildi, muktedir olamadı. Çünkü bürokrasi sadece bakanlıklardaki bürokrasi değil. Öğretmenler, yani kapıcısına varana kadar. Aynı zamanda askeri bürokrasi Türkiye'de önemli. Mesela, devlet ihalelerini düşünün; Halk Partisi zamanında orduya bir kışla yapılacak. Kim yapacak bu kışlayı? Halk Partisi bu ihaleyi kendisini destekleyen şirketlerden birine verecek. Türkiye'de ordu ihaleleri yüzünden zengin olmuş büyük kapitalistler var. Başkası olamazdı, çünkü başka parti yoktu. Dolayısıyla her anlamda, ekonomik olarak da her anlamda Halk Partisi'nin iktidar olmadığı zamanlarda bile bu bürokrasi Türkiye'yi yönetmeye devam etti. Hâlâ Recep Tayyip Erdoğan, "657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nı kaldıracağım." diyor. Kıyamet kopuyor. Peki, niye? Çünkü bürokrasiyi kendine rakip olarak görüyor. Bir şey yapıyoruz, diyor, bürokrasi engelliyor, yapıyoruz, engelliyor. İşte bu bürokrasi Cumhuriyet'imizin bürokrasisi. Kolay iş değil bu. Bunu Osmanlı'ya kadar götürebiliriz, ama Cumhuriyet çok büyük bir kırılmadır. Artık tarihçiler yazıyorlar Cumhuriyet'i. Osmanlı Meclisi Mebusan'ı Ankara'ya geldi. Cumhuriyet'i kuranlar arasında padişahın meclisinde bulunan bir sürü insan vardı.

Cemil Koçak'ın kitaplarına bakın, onun kitapları çok güzeldir. Mete Tunçay'ın *Türkiye Cımhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* diye bir kitabı vardır. O kitapta sürekliliği çok iyi anlatıyor.

Elbette paşalar, Cemal ve Enver Paşa, bunlarla mücadele edilmiş. Ama yine de İttihat ve Terakki çok güçlü bir kadro. Eğitim görmüş sivil bir kadrosu var ve bu kadronun hepsine karşı çıkmıyorlar, İşte Menemen olayı, başka olayları da Cemil Koçak çok iyi anlatıyor. Ordunun içindeki Mustafa Kemal Paşa karşıtı paşaları eziyorlar.

Mantalite bakımından zaten süreklilik var. Peki, neden süreklilik var? İttihat ve Terakkiciler aydınlanma geleneğinden geliyorlar, Fransa aydınlanmasından. Şöyle düşünün: Türkiye Cumhuriyetinde iki Avrupa geleneği etkili olmuş; biri Fransız aydınlanması, diğeri Alman Prusya geleneği. Çünkü II. Mahmud'dan beri Türkiye'nin ordusunu Almanlar eğitiyorlardı. Baron de Tott ve diğerleri, Çanakkale Savaşı'nda Alman bir general var, vesaire. Dolayısıyla askerler Alman geleneğinden, Prusya sisteminden, siviller Fransız geleneğinden etkilenmişler. Fransız rasyonalizmi, ulus devlet, Jean Jacques Rousseauculuk, seküler devlet… Ulus devlet değil mi? Cumhuriyet ulus devlet olursa, bunun modeli nereden alınacak? Fransa'dan. 1789'da Fransa'da bir ulus devlet kurulmuş. Sadece Türkiye'yi etkilememiş, bütün Avrupa etkilenmiş. İdeolojileri böyle. Mesela, Mete Tunçay'ın kitabında yazar. Ortalıkta tartışıldığı gibi bir Mustafa Kemal karşıtı değilim.

O kitapları okuduğumuz zaman benim açımdan eksi haneye yazılacak bir şey değil. Mustafa Kemal seküler milliyetçidir. Ayrıca çok iyi bir politikacıdır ve hayatı boyunca dini çok iyi kullanmıştır. Bu da onun politik başarısıdır. Artı şöyle düşünüyorum ben: Cumhuriyet'le rejim değişti, ama Cumhuriyet halkı değiştiremedi. Öyle bir lüksü de yoktu. Şu anda Türkiye'de yaşayan halk Osmanlı'nın bakiyesi olan bir halktır.

Bu halkın içinde sadece muhafazakârlar ve Kürtler yok. Halk Partililer de, Mustafa Kemal de Osmanlı'nın bakiyesi. Ama onlar reddi miras yoluna gittikleri için sanki zıt Cumhuriyet'le birlikte doğmuşlar gibi gözüküyorlar. Öyle değil. Halk Partililer dediğimiz insanlar Selanikliler, göçmenler. Onlar da Evladı Fatihanın torunları, onlar da Osmanlı bakiyesi. AK Parti diyor ki, ben Osmanlı'nın bakiyesi bu halkı kabul ediyorum, bu Türkiye'nin gerçeği. Peki, onlar ne diyorlar? Tamam, modernleri kabul ediyoruz, Osman-

lı'dan miras kalan modernleri. Ama Anadolulular, geleneksellerі, dindarları ve Kürtleri kabul etmiyoruz. O zaman olmaz işte. Zaten Halk Parti'nin giderek güçten düşmesinin nedeni de bu.

Devlet modernleşmeyi tercih etti, modern memurlar yetiştirdi ve modern okullar açtı. Osmanlılar zamanında, doğal olarak Türkiye'de sınıf çatışması, hatta etnik çatışma bile yoktu. Peki, şimdi Türkiye'de ne var? Türkiye'de kültürel bir zıtlaşma var. Türkiye'de Osmanlı'dan beri modern dünya görüşüne sahip bir grup var. Bunlar bürokratlar, devlet adamları ve halk kesimi. Bir de böyle olmayan başka bir kesim var. Bu kesim de muhafazakârlar, Müslüman, derin Müslümanlık, Anadoluluk ve bunun içinde Kürtler de var, muhafazakâr olan herkes var. Dolayısıyla Türkiye'de şu anda bu iki grup arasında bir gerilim var. Peki, nereden doğuyor bu gerilim? Bir ihtilaftan doğuyor. Başa dönersek, onlar diyorlar ki, Türkiye'yi biz şöyle yönetmek istiyoruz. Diğerleri de diyor ki, biz böyle yönetmek istiyoruz. İşte buradan bir yarılma, bir çatışma doğuyor. Fakat bu çok faydalı bir çatışma, bütün problemler gibi bence faydalı bir problem. Çünkü ileride geleceğin Türkiye'si tam da bu gerilimden doğacak. Dolayısıyla bu çatışmaya ben hiç de anormal bir durum diye bakmıyorum, hatta faydalı gözüyle bakıyorum.

Cumhuriyet'i kuranlar radikaller, Fransız devrimcileri gibi radikaller. Fransız devrimcilerinin de içlerinde ılımlılar var, radikaller var. Bizimkiler Fransız aydınlanmasının radikal kanadını benimsiyorlar. Yıkacağız ve yerine sıfırdan bir halk, bir toplum yaratacağız. Başkenti değiştiriyor, her şeyi değiştiriyor, alfabeyi değiştiriyor. Özellikle alfabe değişimi dünyada keskinliği bakımından bir örneği yok. Dolayısıyla radikal. Mesela, ben Mustafa Kemal'in yerinde olsaydım bu kadar radikal olmaz ve şöyle yapardım: Modernleşiyor muyuz? Avrupalılarla ilişkilerimiz açısından bize Latin alfabesi gerekiyor, diye düşünürdüm. Sonuçta Avrupa toplumuyla ilişkiye gireceğiz. Bir de Müslüman dünya var. O dünyayla ilişkilerimiz açısından da Arapça harfler kalsın, derdim ve çift alfabeyi benimserdim. Ben olsaydım böyle yapardım, çift alfabe. Çift alfabe olsaydı ne olurdu? Ne kaybederdik?

Çocuklarımız çift alfabeyi öğrenemez miydi? Hiç sorun olmazdı. Ama radikalizmleri keskin, dolayısıyla bir fikir ediniyorlar ve bu fikre göre toplumu değiştirmeye çalışıyorlar. Biz buna politikada idiokrasi diyoruz. Sosyalizmler de böyledir, idiokrasilerdir. Bir fikir var, Marx'ın bir fikri, ona göre toplumu değiştirmek, fikre uydurmak isterler. Atatürk'ün şöyle sözleri var, bunlar biliniyor: "Ölüp gideceğiz, ama arkamızda bir diktatörlük bırakıyoruz."

Rus Devrimi de bence kan ve irinden başka bir şey değildir. Mao'nunki de öyle. Milyonlarca insan... Cellat onlar. Lenin ve Stalin tarihin büyük katilleri, Mao da öyle. İleride Çinliler şöyle diyecekler: "Büyük katiller yetiştirdik." "Devrim" kelimesi çok tehlikeli bir kelimedir. İlki 1789'dur, sonuncusu da Mao'nun 1948'deki devrimidir ve hepsi kan üzerine kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nde vidayı ne zaman gevşettiler? Baktılar ki ekonomi çöküyor, Afganistan'da Stinger füzelerine yenildiler. Devlet kendi rejimini kendi yıktı. Brejnev zamanında bir gevşeme var. Peki, nasıl gevşeme bu? İşte Çin'de Tiananmen Meydanı. Çin sefalet içinde, 150 milyon insan refah içinde yaşıyor, bir milyar nüfusun geri kalanı geberiyor, sefaletten geberiyor. İşte bu, sosyalizmin ürünü. Ben mi yaptım bunu? Sosyalizm yaptı.

Türkiye'de neden yumuşatılmıyor? Çünkü Türkiye'de, Cumhuriyet rejimi doğarken örtülü bir halk muhalefetiyle birlikte doğuyor. Cumhuriyet'in kurucuları kimden korkuyorlar? Halktan korkuyorlar ve bir parti kurmak istiyorlar, değil mi? İkinci bir parti kuruyorlar. Seçimlerde bakıyorlar ve gene kapatıyorlar. Menderes'i asıyorlar. Bunlar ne? Halk korkusu. Çünkü Türkiye'de bence İslamcılık değil, çok güçlü, derin bir İslam var. Yarım yamalak yaşıyoruz, elimize, yüzümüze bulaştırıyoruz, ama Türkiye'de çok güçlü ve derin bir İslam var. Bundan korkuyorlar, hep korkmuşlar. Haksız da değiller, korkmakta haklılar. Zira çok güçlü, onlar da bunu görüyorlar. Bugün bile çok güçlü derin İslam. Bu sadece camide namaz kılanlara bakarak söylenecek bir şey değil. Biz Müslüman bir ülkeyiz. İster ateist, ister solcu ol, bu ülkenin insanları Müslüman. Bir kere bu gerçeği kabul ediyor musun, etmiyor musun? Etmiyorsan o zaman sorun yaşarsın. Cumhuriyet

Halk Partisi ne yapıyor? Müslümanları partiye almak istiyor. Bir Halk Partisi yemeği var, ona bir de sos koymak istiyor. Fakat sos aşırı olduğu zaman yemek kalmayacak, dolayısıyla hiçbir şey yapamıyor, başarısız yani. Bizim realitemiz bu, biz Müslüman bir ülkeyiz. İster solcu, ister başka bir şey ol, bunu kabul edeceksin ve solculuk yapacaksan buradan yapacaksın, milliyetçi olacaksan buradan, politika üreteceksen buradan. Aksi takdirde ne yaparsın? Aksi takdirde Müslümanlara zulüm yaparsın değiştireceğim diye. Sen Tanrı mısın? Devrimcilerin özelliği budur, devrimciler kendilerini Tanrı gibi görürler. Biz toplumu yıkarız ve yerine yenisini yaparız, yepyeni bir toplum yaratabiliriz. Bu, Tanrı olmaya soyunmaktır. Bu devrimlerin tamamı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Mao devrimi de aynı, Lenin devrimi dâhil, Fransız devrimi, Nazi devrimi dâhil hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. O nedenle ben devrim kelimesinden nefret ederim. Çünkü benim için devrim demek katliam demektir, insan kanı demektir.

Radikal ne demek? Keskin, aşırı demek. Sen sıfırdan, mevcut toplumu yok sayarak, sıfırdan bir toplum yaratmak istiyorsun. Şiirde denildiği gibi, "On yılda on milyon genç yarattık her yaştan.". Hani, nerede bunlar şimdi? Cumhuriyet projesi çökmüştür. Cumhuriyet bir projedir ve çökmüştür, Kürt sorunuyla birlikte çökmüştür. Peki, ne çöküyor? Irak'ın sınırlarını değiştiriyorlar, Suriye neredeyse parçalanacak. Cumhuriyet'in de altına imza attığı Sykes-Picot Antlaşması hükümsüz kalıyor neredeyse, Lozan hükümsüz kalıyor. Lozan ne demek? Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuki teminatı olan antlaşma demek. Lozan yıkılıyor.

Cumhuriyet projesi bir toplum projesidir, yeni bir toplum yaratma projesidir ve bu proje çökmüştür. Çünkü Cumhuriyet'i savunan partiler kaybetmişlerdir. AK Parti gelmiştir ve on beş senedir iktidardadır. On beş senedir bu halk bu partiye oy veriyor. AK Parti Cumhuriyet'e düşmandır diye bir şey söylemiyorum. Benim söylemek istediğim şey şu: Kurucuların toplum projesi çökmüştür. Cumhuriyet yerinde duruyor. Yoksa Cumhuriyet'e hiç kimse bir şey demez. Muhafazakâr da demez, dindar da demez, herkes sahiplenmiştir Cumhuriyet'i.

Ben öğrencilerime söylüyorum. Benim fikirlerimi kabul etmek zorunda değilsiniz. Benim fikirlerim sadece birer fikirdir, sizin farklı fikirleriniz olabilir. Bu konularda tek doğru diye bir şey olamaz, bunlar tarihin farklı farklı yorumlarıdır. Benim bulunduğum konumdan tarih böyle görünüyor, bir başkası bulunduğu konumdan başka bir şey görülebilir. Aynı belgeyi çok farklı şekillerde yorumlayabiliriz. Bu kadar özgürlüğümüz var, özgürüz, böyle düşünmek gerekir. Tek görüş diye bir şey olamaz, tek doğru görüş olamaz.

Mustafa Kemal'in yaptığı icraat radikaldi diyorum, yanlıştı demiyorum. Çünkü oradan baktığın zaman doğrusu oydu, onun doğrusu. Ben yanlıştı demiyorum, radikaldi diyorum. Dolayısıyla bunları yaptı. Başkalarının başka doğruları vardı. Biz tarihe böyle bakamayız. Şimdi baktığımızda tarihte bir sürü suçlu buluruz, ama bu, tarihe normal baktığımız anlamına gelmez. Tarihin kişileri ölmüş gitmişler artık. Fakat buna sadece modernleşme diyemeyiz. Mesela, İngiliz modernleşmesi de var, ama onların bir toplum projesi yoktu. Amerikalıların da bir toplum projesi yoktu. Ama Hitler'in vardı. Fransız Devrimi'ni yapanların da, Lenin'in de vardı. İşte radikallik bu. Diyorlar ki, "Biz bir ustayız. Bir makineci makineyi nasıl kırıp, parçalayıp yeniden yepyeni bir makine yapabiliyorsa, toplum da bir makinedir. Biz bunu kırarız ve yerine yepyeni bir makine yaparız.". Peki, ne yaptılar bunlar? Türkçü bunlar biliyorsunuz. Türkçüler, Türkçülüğü, seküler Türkçülüğü benimsediler ve "Biz bu halkı biyolojisine indirgeyebiliriz." dediler, yani, "Genetiğine indirgeyebiliriz.". Türkiye'de genetik olarak Türkler yaşar. Bu Türkler Müslüman'mış, hurafeleri ve gelenekleri varmış, eskiden Osmanlı ataları varmış, bunu siliyoruz. Bunu siliyoruz derken de Harf Devrimini en etkili araç olarak gördüler ve bunu yaptılar.

1877'de Osmanlılar Ruslara yeniliyorlar ve padişah başka gücü kalmadığı için bütün dünya Müslümanlarını cihada çağırıyor İslam adına yapıyor bunu. İşte İslamcılık bu. Peki, bu İslamcılığı yapan kim? Devletin kendisi ve sonra Yeni Osmanlılar. Elbette, ben bunlara itiraz etmiyorum. Ben başka bir şey anlatıyorum. Benim bir itirazım var, keşke farklı şekilde yapsalardı diyorum. Ben Osman-

lıcılık falan da yapmıyorum, bunu yapmaya gerek de yok zaten. Osmanlı'yı iteledin, kakaladın. Suriye'den dört milyon Osmanlı geri geldi. Musul ve Kerkük sorunun geldi, kapına dayandı. Peki, bu sorun nereden kaldı? Osmanlılardan kaldı. Bizim ordumuzda her binbaşının üstü askerin rüyasıdır on iki adalar. Nereden kaldı? Osmanlıdan kaldı. Rumeli göçmüş, Türkiye göçmenler ülkesi. Kim, nereden gelmiş? Osmanlı'dan gelmiş. Diyorlar ki, Osmanlı'ya mı dönüyorsun? Dönmüyorum, Osmanlı bize dönüyor, Osmanlı Cumhuriyet'e dönüyor. Çünkü Cumhuriyet onu reddetmiş, şimdi dönüyor. Peki, nereden dönüyor? Filistin'den dönüyor, Mısır'dan, Kerkük'ten, Musul'dan, her yerden dönüyor. Bu mesele değil, oradaki tamam. Türkçülüğü benimsemişler. Şunu şöyle düşünmek yanlış bence: Osmanlı'nın yıkılışından sonra neden-sonuç ilişkisine göre bir tek bugünkü Cumhuriyet formatında bir ulus devlet doğardı, diye düşünmek yanlış. Bana göre Osmanlı'nın küllerinden, başka türde, daha yumuşak bir formatta bir Cumhuriyet doğabilirdi. İttihat ve Terakki kadroları ve Mustafa Kemal kesinlikle çok güçlüydü. Şöyle düşünün: Her kafadan bir ses çıkıyor ve bütün bu sesleri susturmak, zapturapt altına almak zorundasın, değil mi? Şartları düşünün. Mustafa Kemal çok zeki bir adam, *Nutuk*'u okuduğun zaman yazışmalardan anlarsın bunu. Aynı zamanda iyi bir asker ve iyi bir politikacı. Durumu manipüle edebiliyor ve diğerleri kaybediyorlar. Bu bir iktidar savaşı ve onun bir ideolojisi var. Okuduğu bir kitapta Selanik kelimesi geçiyor. Oraya bir not düşmüş, "Bir gün muhakkak alacağım." diyor. Ama şimdi Kemalistlere sorarsan böyle bir şey yok. Osmanlı'yı bir rejim olarak düşünmüyorum. Biz Osmanlıların devamıyız, çünkü biz Osmanlı'nın bakiyesi bir halkız. Osmanlı'dan bize sadece kahraman atalarımız kalmadı, Osmanlı bize çözemeyeceğimiz birtakım büyük sorunlar bıraktı. İşte şimdi biz bu sorunlarla uğraşıyoruz. Osmanlı'nın dönüşü bu demek. Başı sıkışan Türkiye'ye kaçıyor. Peki, niye Türkiye'ye kaçıyor? Kosova'ya gitti Recep Tayyip Erdoğan, onu "Sultan!" diye karşılıyorlar. Peki, niye bağırıyorlar bu insanlar?

Ulus devlet olan devletler var, ulus devlet dönemin geçer akçesi. Başkaları da ulus devletler kurmuşlar, ama Amerika, bir Amerikan İmparatorluğu olarak doğmuş. İngiltere zaten Büyük Britan-

ya İmparatorluğu. Rusya komünist Çarlık adı altında bir imparatorluk şeklinde devam etmiş, Çin de bugün bir imparatorluk. İran'ın bir imparatorluk geleneği var. Ulus devlet mantalitesinde kalarak Türkiye'nin sorunlarını çözmek imkânsız. Gerisi beni ilgilendirmiyor. Padişah, bilmem ne, şu, bu beni ilgilendirmiyor. Çünkü ulus devlet penceresi dar bir pencere. Ulus devlet mantalitesi bizi Anadolu'ya hapsetmiş. Hapsetmiş derken, Mustafa Kemal bunu ister miydi? Tabii ki istemezdi, ama buna mecbur kaldı. Ben de bunu görebiliyorum. O zaman ben de olsaydım aynısını yapardım. Bak şimdi kılımızı kıpırdatamıyoruz. Amerika Suriye'de, adam yardım ediyor. Gereği meselesi değil, koşullar bizi buraya getirdi. Cumhuriyet bizim kaderimizdir. Birisi böyle istedi diye değil, bu bizim yazgımız, böyle bir tecrübe yaşayacaktık, yaşadık. Hayat devam ediyor ve işte bugünlere geldik.

Bir kitap yayınlandı. İkinci Meşrutiyet'in ilanının bir yılını anlatıyor. Ermeni kökenli bir yazar yazmış. *Parçalanan Devrimler*, nefis bir kitap. Hikâyeyi ve Abdülhamid'i çok güzel anlıyorsun. Jön Türkleri de, İttihat ve Terakki'yi de çok güzel anlatmış.

Ben bilgi sosyolojisi dersi veriyorum ve dolayısıyla bilim felsefesiyle de ilgileniyorum. Stephan Toulmin bir bilim felsefecisi, *Kozmopolis Modernitenin Gizli Gündemi* kitabı bilgi sosyolojisiyle ilgili aslında. Peki, o zaman neyi anlatıyor? Newton'un güneş sistemiyle ulus devletin doğuşunun paralel olduğunu anlatıyor, yani bu iki kavram arasında bir paralellik kuruyor. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, evren anlayışlarımızla, kurduğumuz politik sistemler arasında bir paralellik kuruyor. Kitabın adından da bunu anlayabiliyoruz, Kozmopolis kosmos+polis. Kosmos evren, polis şehir demek, toplum demek. Demek ki kosmosla ilgili görüşlerimizle, kurduğumuz politik sistemler arasında bir paralellik var. Kitabın temel tezi bu, güzel bir kitap. Moderniteyi güzel anlatıyor. Epey kitap çevirdim ben. Çevirdiğim ve sevdiğim kitaplardan biridir o. Bir de Jacques Ellul'un *Sözün Düşüşü* adlı bir kitabı var. Bence o da muhteşem bir kitaptır.

10 Kasım 2017

OSMANLI'NIN DÖNÜŞÜ

"Problemlerimiz Geleceğimizdir" diye bir üst başlık üzerinden konuşmuştuk geçen sene. "Sorun" kelimesinden ne anladığımızdan bahsettik. Sorunların toplumdaki grupların arasındaki ihtilaflardan doğduğunu hepimiz biliyoruz. Bir yerde ihtilaf varsa orada sorun da vardır, yoksa sorun da yoktur. Sadece toplumdaki sosyal sorunlar değil, aynı zamanda bilimlerdeki sorunlar da ihtilaflardan doğuyor. Fizikteki sorunların fizikçiler arasındaki ihtilaflardan, astronomi sorunlarının astrologlar, astronomlar arasındaki sorunlardan doğduğunu ya da ilahiyattaki, teolojideki sorunların bu alanda çalışan âlimlerin ve akademisyenlerin birbirleriyle düştükleri ihtilaflardan doğduğunu söyledik. Dolayısıyla benim sorun tanımım ihtilaf kavramından yola çıkıyor ve "Problemlerimiz Geleceğimizdir" başlığıyla bunu ilişkilendirdiğimiz zaman ihtilaflarımız geleceğimizdir anlamı çıkıyor. Bir toplumda ihtilaf olması güzel bir şey. Bence burası Peygamberin bir hadisini hatırlama zamanı: "Ümmetimin ihtilafında rahmet vardır." Ben dünyaya biraz da bu ihtilaf kavramından yola çıkarak bakıyorum.

Başlığımız, "Osmanlı'nın Dönüşü". Türkiye'de toplumun bir kesimi, seküler kesimi, yani Cumhuriyetçi kesimi Osmanlı'ya başka türlü bakıyor. Osmanlı'yı hatırlatan, ona imada bulunan her şeyi Osmanlıcılığın doğuşu, sultanlık özlemi, vesaire diye niteliyor. Ben bunu biraz bel altına vurmak olarak görüyor ve Osmanlı'ya dönüş diye bir şeyin olamayacağını düşünüyorum. Tarihin tekeri geriye doğru dönmez, o teker geriye çevrilemez. Çünkü geçmiş olarak bitmiştir. Bireysel hayatımızda da geçmişteki olayları geriye getiremeyiz. Bu anlamda Osmanlı da geriye gelemez. Dolayısıyla Osmanlıcılık, sultanlık ve imparatorluk özlemi suçlaması bence ideolojik bir paravandan başka bir şey değildir. Ben bunun tam tersini savunuyorum. Türkiye Osmanlı'ya dönmüyor, Osmanlı Türkiye'ye dönüyor. Aslında bu dönüşü

çeşitli şekillerde görebiliriz. Türkiye'ye demografik açıdan baktığımız zaman bu topraklarda Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olan insanlar yaşıyorlar. Bunu Anadolu'da yaşayan insanları kastederek söylemiyorum. Anadolulular, Rumeli'den gelen insanlara göçmen diyorlar. Aslında Türkiye ne tarafından bakarsanız bakın bir göçmenler ülkesi. Sadece Selanik, Gümülcine ve Rumeli'den, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarından gelenler değil, aynı zamanda Kafkasya, Girit, Mısır'dan ve her yerden gelenler var. Bu anlamda Osmanlı zaten Türkiye'ye dönmüş. Şimdi bizim okumuş kesimimiz daha çok Paris, Berlin ve New York'a göçmek, Avrupa'da yaşamak ister. Ama Ortadoğu'da başı sıkışan herkes Türkiye'ye kaçıyor. Demek ki Türkiye yaşanabilir bir ülke ve bu sadece yaşanabilirlikle açıklanabilecek bir şey değil. Osmanlı'nın mirası olan halk, Osmanlı'nın mirasından doğmuş bir devlete dönüyor, ona sığınıyor. Bunu anlamak çok kolay.

Ekonomik ve askeri meseleler açısından baktığımız zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün yaşadığı bütün problemler Osmanlı'dan bize miras kalmış problemlerdir. Kırk senedir Kürt sorunuyla, belki de yüz senedir bu sorunla uğraşıyoruz. Bu bize Osmanlı'nın mirası. Kürtler de, Kürt sorunu da Osmanlı'nın mirası bize. Mesela, kabul etmeliyiz ki Türkiye'de -Son zamanlarda bu çok tartışıldı.- Kürt sorunundan çok daha derin bir sorun var. Eğitim sorunu. Bu bize Osmanlı modernleşmesinin bir mirasıdır. Ayrıca, yakında ya da başka zaman çıkabilir, eğer kıta sahanlığı sorunu çıkarsa, bu da bize Osmanlı'nın bir mirası olacak. Musul ve Kerkük tartışmaları yapıyoruz. Irak ve Suriye, bunların hepsi Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasıdır. Dolayısıyla Türkiye, ben bu sorunlara kulaklarımı tıkıyorum, diyemez. Aynı zamanda Bosna ve Karabağ, bu örnekleri çoğaltabiliriz. Ben tüm bunlara Osmanlı'nın dönüşü diyorum. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'ya, Osmanlı İmparatorluğu Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüyor, bundan kurtuluş yok.

Biraz geriye bakarak Türkiye'de bu konudaki ihtilaf hakkında bir şeyler söyleyebiliriz. Türkiye'de bir Osmanlı ihtilafı var. Peki, niye var? Çünkü toplumun bir kesimiyle başka bir kesimi Osmanlı İmparatorluğu'na, yani geçmişine farklı bir şekilde bakıyor. Bu bakış açısını normal karşılamalıyız. Geçmiş ve tarih arasındaki bu ilişkiye tekrar bak-

tığımız zaman, hepimizin bir tek geçmişi var, Türkiye'deki yaşayan halkın da bir tek geçmişi var. Toplum olarak bir Osmanlı geçmişimiz var. Geçmişle tarih başka bir şey, geçmiş başka bir şey, tarih başka bir şey. Geçmiş gözümüzle görmesek bile, elimizle dokunmasak bile vardır ve varlığı reddedilemez. Hiç kimse, birey ve toplum düzleminde bir geçmişin olduğunu reddedemez. Fakat tarih başka bir şeydir. Tarih tarihçilerin, daha sonra insanların yazdığı bir şeydir. Bir tek geçmiş vardır ve aynı geçmişe farklı bakış açılarına sahip tarihçiler farklı gözlüklerle bakarlar ve aynı geçmişin birden fazla tarihini yazarlar. Ünlü İtalyan düşünür Croce'nin dediği gibi, "Gerçek tarih diye bir şey yoktur, tarihçilerin tarihleri vardır.". Toplum kesimleri olarak baktığımız zaman Türkiye'de dindar ve muhafazakâr bir kesim var. Ben bazen buna muhafazakârlık değil, derin Müslümanlık diyorum. Bu muhafazakârlık gibi kelimeleri biz Batı literatüründen alıyoruz ve bazen Türkiye'ye oturmuyor, örtüşmüyor yani. Türkiye'nin derin Müslümanları Osmanlı'ya bir biçimde bakıyorlar. Türkiye'nin seküler kesimi ise farklı bir bakış açısına sahip olduğu için Osmanlı'ya farklı bir biçimde bakıyor. Derin Müslümanlık Osmanlı'nın devamı olduğunu düşünüyor. Seküler kesim ise kerhen de olsa Osmanlı'nın devamı olduğunu düşünüyor, fakat bu geçmişi reddediyor. Gerçekten de baktığımız zaman Türkiye'de dindarlar, milliyetçiler ve toplumun muhafazakâr kesimi ne kadar fiilen Osmanlı'nın mirasıysa, aynı zamanda Mustafa Kemal, diğerleri, daha sekülerist gruplar, İsmet İnönü ve Cumhuriyet'in kendisi de Osmanlı'nın mirasıdır. Ben bunu Freud'un "Oedipus Kompleksi"ne benzetiyorum. Oedipus babasını öldürmek ister. Bence Cumhuriyetçilerin, yani seküleristlerin konumu bu. Hepimiz Cumhuriyet'imizin bu resmî ideolojisinden geçerek geldik. Hep ilkokuldan üniversiteye kadar, belki üniversitede de hep Osmanlı babalarımızı katletmekle meşgul olduk. Bence aradaki fark bu, en temel fark işte bu.

Şimdi bu, Türkiye'nin hinterlandının dışına taştığı zaman Osmanlılık daha çok görülür bir hâle geldi. Çünkü ben inanıyorum ki Lozan ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yapılmış uluslararası antlaşmalar, bu kuruluş yıllarında çizilen sınırlarla egemen güçler, Türkiye'yi Edirne'yle Kars arasına, mevcut sınırlar arasına hapsettiler ve yetmiş sene bu sınırların içinde tutsak olarak yaşadık. Sadece kişiler ve in-

sanlar olarak değil, kafamız, özellikle mantalitemiz de hapis olarak yaşadı. Şimdi bu antlaşmalar, Sykes-Picot, Lozan ve diğerleri hepsi tartışılır hâle geldi. Dolayısıyla artık Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, rejimini, idaresini ve kanunlarını teminat altına alan uluslararası antlaşmalar artık sos veriyor ve dolayısıyla burada Osmanlı tartışması tekrar gündeme geliyor, tekrar Osmanlı'yı tartışıyoruz.

Türkiye bu sorunlarla ilgileniyor, Suriyeli göçmenlerle, Musul'la, Kerkük'le. Ben bunu etik bir şey olarak görüyorum. Çünkü Kürtleri, Süryanileri, Yezidileri, Arapları ve Musul'daki Türkmenleri kim varsa, bunları emperyalizmin kucağına biz teslim ettik. İstemiyorduk, ama teslim ettik, mecbur kaldık. Bence bu coğrafyada yaşayan insanlar karşısında tam da bunu yaptığımız için, tam da onları emperyalizmden, İngiliz ve Batı emperyalizminden koruyamadığımız için bu halklara bir borcumuz olduğunu düşünüyorum ben. Bunun etik bir borç olduğunu düşünüyorum ve o nedenle AK Parti'nin mevcut Türkiye'nin hinterlandına çıkma ihtiyacını en azından mantalite olarak destekliyorum ve Türkiye'nin kurtuluşunun da burada olduğunu düşünüyorum. Batılı tarihçilerin Osmanlı İmparatorluğu hakkında geliştirdikleri bir görüş var. İsviçreli bir tarihçi diyor ki, "Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu'dan çekildiği zaman -Çünkü Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu'da düzeni sağlayan bir otoriteydi. En azından beş yüz yıllık bir otoriteydi.- bir boşluk doğdu ve boşluğa Batılı emperyalist güçler yerleştiler.". İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Ortadoğu'ya yerleşti. Şimdi bu emperyalist güçler zor durumda. Tekrar Ortadoğu'da bir boşluk doğdu ve dolayısıyla bir sürü sorun yaşıyoruz. Beylik terimlerle söylemek gerekirse, Osmanlıların, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğer bir Kızılelma'sı olacaksa, ben bu Kızılelma'nın Ortadoğu'daki otorite boşluğunu doldurmak ve tekrar buna namzet olmak olduğunu düşünüyorum.

Biraz da Osmanlı'nın, Ortadoğu'daki düzenin ve barışın sahibi olduğu dönemlerle ilgili birkaç fikrimi sizinle paylaşmak isterim. Osmanlı İmparatorluğu sözün gelişi, Kanuni Sultan Süleyman zamanında bugünün Amerika'sı gibiydi. Osmanlı'nın etki alanındaki hiç kimse onun iznini almaksızın bir karar veremezdi. Osmanlı'ya haber vermeksizin bu mümkün değildi. Osmanlı'nın buna paralel bir ordusu vardı. Mese-

la, ben Türkiye'nin ünlü, solcu tarihçilerinden Mustafa Akdağ'ın o dönem hakkındaki bir makalesini üniversitedeyken okumuştum. Diyor ki, "Osmanlı İmparatorluğu bir savaş makinesiydi.". Bunu anlamak kolay. Cezayir'den Kırım'a kadar bir alanda otoritesini devam ettirmek, bir alanda var olabilmek için o alanda bulunan devletin bir savaş makinesi olmaktan başka hiçbir çaresi olamazdı. Mesela, Amerika bugün demokrasinin beşiği, yeri geldiğinde insan hakları savunucusu, özgürlük, vesaire sloganlarını dilinden düşürmüyor. Ama Amerikan ekonomisine yakından baktığımızda bana göre Amerika bir savaş makinesi gibi işliyor ve kendi iç savaşından bu yana, yani Kuzey-Güney savaşından beri tarihi savaşın tarihi. Amerika'nın tarihine baktığınız zaman sadece orada değil, dünyanın her yerinde savaşıyor. Şimdi de savaşıyor, yarın da savaşacak. Çünkü dünyadaki mevcut konumunu sürdürebilmek için savaşmaktan başka hiçbir çaresi yok. Osmanlı'ya da böyle bakabiliriz. Bize tarih kitaplarında padişahların canı sıkıldı ve diyarı küfre sefer açtılar, ganimet için sefer açtılar, diye bir şeyler anlatırlardı. Tabii bu, Cumhuriyet'in resmî ideolojisinin Osmanlı hakkındaki görüşüydü. Bir ülkeye savaş açmak şimdi gözümüzün önünde oluyor, öyle hiç ganimet için falan değil. Zira bir savaş açmak için o günün şartlarında İstanbul'da orduyu hazırlayacaksın, silahları, iaşesi, et, peksimet, atlar, topları yükleyeceksin, onları hayvanlara çektireceksin… Mohaç'a doğru giderken ön tarafa birlikler yerleştireceksin, onlar yol açacaklar, ağaçları kesecekler, yayan yapıldak çok zor bir işbu. Ben hiç kimsenin ganimet için böyle bir şey yapacağını düşünmüyorum. Savaş çok pahalı bir şey. Osmanlılar için de pahalıydı ve bence ganimet için, hatta gaza için Osmanlı'nın yaptığı savaşlar böyle yorumlanamaz. Bence Osmanlı, mevcut statüsünü koruyabilmek için savaştı ve savaşmaktan da başka çaresi yoktu. Osmanlılar o nedenle Viyana'yı iki kere kuşattılar. Düşündüler ki eğer Viyana gibi muhkem bir kalemiz olursa Belgrad'ı ve Rumeli topraklarımızı elimizde tutabiliriz. Eğer böyle bir yeri alamazsak Rumeli'yi kaybederiz. Stratejik açıdan böyle düşündüler, Viyana'ya iki kere gittiler ve yenildiler. Güçleri buna yetmedi. Rus akınlarını durdurmak için Don ve Volga nehirlerini birleştirip, Slav akınlarına karşı doğal bir set oluşturmak istediler. İstanbul'dan ustalar ve ameleler gitti oraya. Fakat Osmanlı'nın o kanalı açmaya gücü yetmedi. Yavuz'un en büyük hayali Mısır'da çok büyük

bir tersane inşa etmek ve Hint Okyanusu'nda Batılıları durdurmaktı. Fakat buna gücü yetmedi. Osmanlı da biliyordu, denilir ya Osmanlı'nın dünyadan haberi yoktu, diye. Batı'daki gelişmelerden, dolayısıyla bu yüzden yıkıldı Osmanlı. Bu bir palavra tabii, Osmanlı'nın her şeyden haberi vardı. Bunu şuradan da bilebiliriz. Mesela, bugün dünyanın en büyük gizli servisine sahip ülkesi Amerika Birleşik Devletleri. CIA ve diğer gizli servisleri var. Bence CIA kadar güçlü gizli bir servise sahip olmaksızın Amerika'nın statükosunu sürdürmesi imkânsız. Büyük devlet olmanın raconlarından ve koşullarından biri de büyüklüğün oranında gizli bir servise sahip olmandır. Osmanlı'nın da böyle gizli bir servisi vardı. Sözün gelişi, Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki bu gizli servis eğer bugünkü gizli servislerle mukayese edilebilecekse, bir tek CIA ve belki de Komünist Rusya'nın KGB'siyle mukayese edilebilir. Tarih kitaplarında bu konuda malzemeler var. Mesela, Uzunçarşılı'nın tarihinde var. Protestanlığın kurucusu Luther, Katolik Kilisesine karşı ayaklandığında Kanuni Sultan Süleyman biliyordu bu gelişmeyi, çünkü Süleyman'ın düşmanı Katoliklerdi. Katolikler Orta Avrupa'da sürekli Osmanlı'ya savaş ilan ediyorlar, Hristiyan birliğini savunuyorlardı. Dolayısıyla Katolik Kilisesine karşı bir muhalefet başladı, Avrupa'da 1600'lerin başlarında Katoliklerle Protestanlar arasında din savaşları var. Kanuni Sultan Süleyman, Luther'e gizli servisten bir adamı aracılığıyla bir mektup gönderdi. Söz konusu mektup Uzunçarşılı'nın tarihinde var. "Luther Hazretleri, Katolik Papalıkla, Vatikan'la girdiğiniz mücadelede arkanızdayız. Sizin düşmanınız bizim de düşmanımızdır. Papanın katli vaciptir, sizi madden ve manen destekliyoruz. Bu mektubu size getiren adamın adı Ramazan'dır ve sağ ayağının inciğinde siyah bir ben vardır. Bu bene bakarsınız ve bizim adamımız olduğunu anlayasınız." Her şeyi biliyorlar. Mesela, daha sonraki yıllarda bile -1923'te Cumhuriyet kuruluyor.- yüz sene önce bir Osmanlı Paşası yazıyor. Bir gün Anadolu'yu bile elimizden alabilirler. Görüyorlar başlarına gelen felaketi. Dolayısıyla Osmanlı'yı böyle anlamak gerekir. Osmanlı'yı cüppe, cami, minare, sarık, bunlardan ibaret bir şey şeklinde anlamak bence yanlıştır. Recep Tayyip Erdoğan son günlerde Atatürkçülük yapıyor, güzel bir iş yapıyor. Belki politika düzlemindeki bu tür uzlaşmalar Türkiye'deki laisist kesimlerin Osmanlı'ya bakışını yumuşatabilir diye düşünüyorum.

Çok radikal bir ideolojileri var Cumhuriyet'i kuranların. Biliyorsunuz Cumhuriyet'i İttihat ve Terakki'nin mensupları kurdular. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yöneticisi İttihat ve Terakki Partisiydi ve Mustafa Kemal de bir zamanlar bu partinin üyesiydi. Onlar Abdülhamid'e düşmandılar, darbe yaptılar ve onu devirdiler. Abdülhamid'i devirmek isteyen Hareket Ordusu Selanik'ten yola çıktı. Çatalca taraflarına geldiği zaman Abdülhamid'in orada bir ordusu vardı. Baktılar ki devletin iki ordusu savaşacak, Abdülhamid mecbur kaldı. Çok radikal ideolojileri olduğu için yeni bir devlet kurmak istediler. Bunu anlayabiliriz, ben anlıyorum. Mustafa Kemal olsaydım öyle düşünürdüm.

Cumhuriyet'in kuruluşuna şöyle bir baktığımız zaman bunu daha net görüyoruz. Osmanlı hanedanının ve sarayının yerine yine Türkiye'de başka bir kesim iktidar oldu. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş bir iktidar değişmesi, dolayısıyla eski iktidar yıkıldı ve yeni bir iktidar kuruldu. Yeni iktidar, ideolojisi gereği dedi ki, ben kendime göre, kendi iktidarıma göre modern ve yeni bir devlet kuracağım. Ben bu geçmişi kabul etmiyorum, dolayısıyla sıfırdan bir devlet kuracağım. Ama sadece bir devlet kurmayacağım, sıfırdan bir toplum da inşa edeceğim. Dolayısıyla bu yüzden Mustafa Kemal'i sevenler ona devrimci diyorlar. Çünkü devrimciler ister Lenin, ister Robespierre, ister Mustafa Kemal olsun hepsi sıfırdan yeni bir toplum yaratmak, yeni bir devlet kurmak istemişlerdir. Aslında böyle yaptığın zaman geçmişi reddetmekten başka hiçbir çaren kalmıyor. Sen de Mustafa Kemal olsaydın aynı şeyi yapardın. Bence hepimiz onu anlamalıyız. Çünkü onun yerinde olsaydık biz de aynı şeyi yapabilirdik. Mustafa Kemal kendi içinde çok tutarlıdır, idealleri bakımından da çok tutarlıdır. Burada noksan bir taraf yoktur, yapmak istediği şey neyi gerektiriyorsa, onu yapmıştır. Daha sonrakilerin bence görmediği şey şu: Mustafa Kemal Osmanlı'yı reddederek yeni bir başkent, yeni bir rejim, yeni bir alfabe, yeni bir üniversite, yeni bir tarih ve yeni bir toplum ve gençlik yaratmak istemiştir. Dolayısıyla bunun için kendisini meşrulaştırması gerekiyordu. Şimdinin iyi olması için geçmişin kötü olması gerekmiştir ve dolayısıyla geçmiş resmî ideolojinin tarih kitaplarında da ünlü hain Vahdettin ve Kızıl Sultan Abdülhamid literatürü geliştirmiştir. Bu, Cumhuriyet'in resmî ideolojisidir, dolayısıyla kötülemesi gerekiyordu. Çünkü kendisinin iyi olması için bir şeyin kötü olması

gerekir. Peki, bu ne? Osmanlılardır ve haklı olarak kendileri açısından bunu yaptılar. Fakat onlara şunu hatırlatmak isterim: Kötülemek için bile bir babaya ihtiyaç vardır. Osmanlı'ya karşı çıktılar, ama karşı çıkmak için bile sizin bir babanız olması lazım. Babanız yoksa karşı çıkılacak kimse de yoktur. Bugünkü Kemalistlerin anlamadığı şey bu bence. Tamam, karşı çıkıyorsunuz, var ki karşı çıkıyorsunuz. Olmasa neye karşı çıkacaksın? Çıkamazsın. Osmanlı'nın reddi, bugünkü Kemalistlerin reddi aptalca bir şey. Bu, hiçbir şekilde savunulamaz diye düşünüyorum.

Ne oldu? Dünyada Mustafa Kemal'in yaptığına benzer o günün dünyasında paralel gelişmeler var. Mesela, 1789'u bir devrim sayacaksak eğer, 1917'de Ekim Devrimi, Lenin geldi. Mustafa Kemal hanedanı yıktı ama hanedan mensuplarını sürgün etti. Lenin daha fazlasını yaptı. Romanov Hanedanı'nın hepsinin çocuklara kadar kellelerini kestiler. Bakın buna göre bizdeki daha yumuşak, orada kan gövdeyi götürdü. Onlardaki de devrim, bizdeki de. Mesela, 1933'te Hitler iktidara geldiği zaman orada da bir temizlik oldu. O da mevcut yapıyı yıkmak istiyor ve yeni bir Nazizm, yeni bir rejim olarak kuruluyor. Bu olayların aynı süreçte ve aynı tarihsel koşullarda gerçekleşmiş olması bir tesadüf değil. Çünkü koşullar aynı ve dolayısıyla benzer şeyler oluyor. Bugün Mustafa Kemal'in devrimlerinin bütünüyle başarısız olduğunu söylemek imkânsız belki, ama genelde Cumhuriyet'i kuranların toplum projeleri çöktü. Mesela, Mustafa Kemal'in devrimleri arasında en çok tutan ve en çok kabul gören Harf Devrimidir. Bana göre Kemalist devrimler denildiği zaman, -Diğerlerini saymıyorum bile.- tek bir devrim var, o da Harf Devrimidir. Kaldı ki bunun dünyada başka bir örneği yoktur.

Mustafa Kemal çok tutarlı, bu toplumu nasıl değiştiririm, diye sormuş. Harfleri değiştirerek tabii. Peki, harfleri değiştirmek ne demek? Toplumun zihnini değiştirmek, bilinçaltıyla oynamak; yani kendi içinde tutarlı. Bu tutmuştur, ama Cumhuriyet'in toplum projesi tutmamıştır. Çünkü onlar sadece Türk milletinden meydana gelen kavgasız, gürültüsüz bir toplum düşü kurdular. Peki, bu düşü niye kurdular? Bu düşü kurdular, çünkü onlar parçalanan bir imparatorluğa tanık oldular ve dediler ki, bir daha parçalanmayalım. Öyle bütünlüklü

bir toplum kuralım ki bir daha bu Osmanlı'nın yaşadığı parçalanmayı yaşamayalım. Dolayısıyla ısrarla dayanışma ve homojen bir toplum vurgusu yaptılar. Böylece yeni bir toplum, çatışmasız, dayanışma hâlinde ve ideolojik olarak dahi çatışmayan, görece homojen bir toplum yaratmak istediler ve bu toplum yaratma projesi 1980'li yıllardan sonra; 1. Kürt ve PKK hareketiyle, 2. AK Parti hareketiyle, 3. Kapitalizmin Türkiye'ye gelişiyle birlikte yerle yeksan oldu. Bence Cumhuriyet Halk Partisi'nin sıkıntısının sebebi bu. Cumhuriyet'i kuran partinin misyonu yerle yeksan oldu ve başka bir toplum çıktı ortaya. Türkiye'deki temel çatışma, derin İslam'la sekülerist gruplar arasındaki çatışmadır. Bu derin bir çatışmadır ve giderek törpüleniyor. Seküleristlerle derin İslam arasındaki ihtilaf önümüzdeki yıllarda da devam edecek ve ileride toplumumuzun bir karakteri olacaksa, bu gerilimden doğacak. Bana göre Türkiye'deki politikacıları motive eden faktörlerden birisi bu. Bu gerilim olmasa belki de Recep Tayyip Erdoğan bu kadar çalışmayabilir. Peki, bu gerilim niye motive ediyor? Bu gerilim aynı zamanda bir iktidar kavgası, Türkiye'yi kim yönetecek kavgası ve böyle bir gerilim olmasa bu kavga olmayacak, bu kavga olmadığı zaman da insanlar motive olamayacak.

Çatışmalar insanların enerjilerini harekete geçirir, çatışmaların özelliği budur, toplum bu şekilde değişir. Ben bunun faydalı olduğunu düşünüyorum. Bazen iyi ki CHP var diyorum. Ben CHP'li değilim. CHP ve CHP'liler diye bir kesim var ve iyi ki varlar. Çünkü bence fena rakip değiller. Partileri dökülse bile, Türkiye'deki dindarları ve derin İslam'ı motive eden, harekete geçiren faktörlerden biri bence Türkiye'nin seküler kesimleri. Böyle bakıyorum, AK Partililer CHP'lileri yok etmeyi düşünemezler, böyle bir şey olamaz. Çünkü o zaman kendileri kaybederler. Politik düşmanlar faydalıdır. Türkiye her bakımdan güçlendikçe bu gerilimin dozu azalacak. Dindarlarla sosyal demokratlar daha barışçıl bir şekilde o zaman yaşayabilirler ancak. Güzel şeyler yapılıyor Türkiye'de. Mustafa Akdağ'ın dediği gibi, Osmanlı İmparatorluğu bir savaş makinesiydi. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu'nun İkinci Viyana Kuşatması'nda cephede bıraktığı savaş malzemeleri şu anda Avusturya'da sergileniyor. Tarihçiler bu malzemeleri incelediler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri sistemi hakkında bazı fikirler geliştirdiler. Mesela, yelken bezi Girit'ten, top

arabalarını çeken mandalar Kafkasya'dan, topları ateşlemek için kullanılan güverçile Mısır'dan ve nefti Musul'dan geliyor. Peki, o zaman buradan ne çıkıyor? İmparatorluk bir savaşı kotarmak için topraklarının kaynaklarını seferber ediyor. Türkiye şimdi AK Parti iktidarıyla hinterlandının sınırlarının dışına çıktı. Bunun bir bedeli var bence. Türkiye de Osmanlı cetleri gibi bir savaş makinesi olmadan varlığını sürdüremez. Onun için ha bire savunma sanayi, çünkü başka türlü bu ülkede yaşamak imkânsız. Daha öncekiler de yaşayamamış, dolayısıyla Türkiye de yaşayamaz. Bir de Ortadoğu hakkında iddiaların olacak, Musul ve başka yerler hakkında. İşte o zaman hiç kimse bizi dinlemez.

Bize tarih kitaplarında imparatorluk çağının bittiğini söylediler. Aslında bu zannedildiği kadar doğru değil ya da kısmen doğru. Bence imparatorluklar farklı formatlarda devam etti. Mesela, İngiltere her zaman bir imparatorluk olarak kaldı. Adı üzerinde Büyük Britanya ve hâlâ İngilizler kendilerine British diyorlar, İngiliz demeyi sevmiyorlar. Çünkü Britanya'nın mirası çok görkemli bir miras. Aynı şekilde Fransa'nın da öyle olduğunu düşünüyorum. Fransa'nın hâlâ sömürgeleri var, Afrika'da savaşa gidiyor. Aslında Cumhuriyet formatında bir imparatorluk. Bence Amerika da bir imparatorluk. Dünyanın çeşitli yerlerinde pek çok üssü var. Bırakın başka şeylerini, askeri üssüleri var. Lenin Sovyetler Birliği'ni kurduğu zaman aslında çarlık iktidar değiştirdi. Eskiden ülkeyi çarlar yönetiyorlardı, sonra politbüro, yani komünistler yönetmeye başladılar. Moskova komünist bir çarlık şeklinde doğdu ve bugün geriye baktığımız zaman sahiden de komünist çarlıktan başka bir şey değil Rusya.

Bu ulus devlet takıntısını abartmamak gerekir bence. Ben ulus devleti ve ulus devlet kavramını sevmiyorum. İmparatorluk bize daha uygun bir kavram. Devletin başına illa imparatorlar, padişahlar gelsin anlamında değil. Yine bu siyasetçiler yönetsin Türkiye'yi, ama bu da demokratik bir imparatorluk olsun, hanedansız ve sultansız bir imparatorluk. İşte Türkiye'nin geleceğini ben böyle görüyorum.

Teşekkür ederim.

DİZİN